PUȚINĂ GRAMATICĂ

AL. GRAUR

PUȚINĂ GRAMATICĂ

PUȚINĂ GRAMATICĂ

VOL. II

PUȚINĂ GRAMATICĂ

PUȚINĂ GRAMATICĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

PUȚINĂ GRAMATICĂ

Scanned with OKEN Scanner

AL. GRAUR

PUȚINĂ GRAMATICĂ

vol. II

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1988

Scanned with OKEN Scanner

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R — 79717, București, Calea Victoriei 125

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față reproduce articole apărute în perioada 1939—1975, cele mai multe în ziarul „Tempo" (1939—1940), în care am reluat rubrica „Puțină gramatică" (sub semnătura Gh. Reviga), și în revista „România literară", la care am colaborat după Eliberare, întîi la rubrica „Cronica limbii", apoi la „Limba noastră".

Am reluat în deschiderea volumului un articol mai vechi, Un pahar cu apă, *apărut în „Dimineața" în 1922, pe vremea cînd mi-am luat licența în litere la Universitatea din București, iar în ultima parte cîteva articole nedatate, pentru că am neglijat să-mi notez ziua cînd au apărut (cele mai multe din „Adevărul" — 1930—1937; locul lor normal era deci în volumul* Puțină gramatică *apărut anul trecut).*

Observația că titlul nu acoperă toate subiectele tratate, făcută în Cuvîntul înainte *la volumul din 1987, rămîne valabilă. Cum se poate vedea și numai la parcurgerea sumarului, sînt reproduse aici și articole ținînd de alte domenii decît gramatica: vocabular, ortografie, ortoepie, etimologie, ca și note de lectură, evocări ale unor lingviști ș.a.*

Ca și în volumul apărut, am reluat articolele care pot încă interesa într-un fel sau altul pe cititori, reproducîndu-le de regulă fără modificări care să schimbe sensul ideilor susținute atunci. Pentru situația actuală a faptelor de limbă discutate, am adăugat note explicative și trimiteri la lucrările normative în vigoare: Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație *(citat și prescurtat:* Îndreptar*) și* Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic *(DOOM).*

AL. GRAUR

Scanned with OKEN Scanner

un pahar cu apă

Iată o expresie care se aude zilnic în toate localurile din Bucureşti, dar care nu se aude niciodată la ţară şi pe care n-o întrebuinţează nici un popor străin, în limba lui respectivă. Ţăranul român zice *un pahar de apă*; francezii nu zic *un verre avec de l'eau*, nici germanii *ein Glas mit Wasser* şi aşa mai departe.

Întrebuinţarea prepoziţiei *de* în această expresie este deci îndreptăţită de gîndirea general umană, o dată ce aşa se zice în toată lumea [1]. Tradiţia limbii româneşti sprijină şi ea tot această prepoziţie, de vreme ce pe aceasta o întrebuinţează cele douăsprezece milioane de ţărani care vorbesc româneşte.

Dar expresia cea nouă începe să cîştige teren şi nu rareori auzi, la cafenea, cîte un chelner corectîndu-şi în surdină clientul, care ceruse un *pahar de apă*.

Pe ce se bazează susţinătorii ei? Pe afirmaţia că e mai clară şi pe cîteva argumente care dovedesc că ar fi şi mai logică.

Putem spune a priori că aceşti reparatori ai limbii n-au dreptate. Nimeni n-are dreptul să intervină cu motive de logică — oricît de exacte ar fi ele — pentru a modifica o expresie consacrată de uz.

Nimeni nu face apel la logică la fiecare cuvînt pe care îl rosteşte, şi, dacă totuşi vorbirea are o oarecare regularitate, aceasta se datorează unei nevoi inconştiente de simetrie şi de proporţie pe care omul a avut-o întotdeauna. Numai atunci cînd este o ezitare, o balansare între două forme poate interveni cel care se pricepe la asemenea lucruri, pentru a asigura victoria uneia din ele. Încolo, rolul filologului se mărgineşte la explicarea formelor existente.

Dar să presupunem că cele două construcţii ar fi la fel de îndreptăţite de uz şi că numai avantajele logice pe care le-ar oferi una din ele ar trebui să decidă victoria. Să analizăm deci argumentele partizanilor *paharului cu apă*.

Expresia aceasta — zic ei — e mai clară decît cealaltă. *Un pahar de apă* ar putea însemna „un pahar făcut din apă". Dar oare *o rochie de bal* înseamnă „o rochie făcută din bal"? *Un metru de stofă* e totuna cu „un metru făcut din stofă"? Funcţia prepoziţiei *de* în românește nu se mărgineşte la arătarea materialului din care e făcut un obiect şi poate arăta şi scopul, şi măsura, şi alte nuanţe. Deci *un pahar de apă* va însemna „un pahar făcut din apă" numai pentru amatorii de miticisme ieftine; în nici un caz nu poate da loc la confuzii de felul acesta.

Alt argument ceva mai serios: *un pahar de apă* înseamnă „un pahar pentru apă, dar gol". După această teorie *un metru de stofă* ar însemna „un metru pentru stofă", *un vagon de grîu* ar fi „un vagon pentru grîu" etc. Dar însuşi faptul că pentru a arăta acest al doilea înţeles al expresiei ea

[1] V. mai departe, p. 197.

Scanned with OKEN Scanner

trebuie tradusă, schimbîndu-l pe *de* în *pentru*, ne arată că limba a avut grija să creeze două expresii pentru două idei.

Toate numele de măsuri se construiesc cu prepoziţia *de*: deoarece se zice *o vadră de vin*, *un kilogram de măsline*, *o cofă de apă*, nu se poate să nu se zică şi *un pahar de apă*. E inadmisibil ca atunci cînd măsura e mai mare să se zică *de*, iar cînd e mai mică să se zică *cu*. Se va vedea numaidecît că la o măsură şi mai mică e nevoie să se zică tot *de*.

Dar cei care caută nod în papură limbii nu se dau bătuţi nici cu asta. Ei zic că, atunci cînd cerem un *pahar de apă*, nu ne gîndim la măsură, ci la obiectul „pahar", pe care îl vrem plin cu apă. E tot aşa de corect *plin cu apă*, ca şi *pahar cu apă*. Dar dacă apa de care avem nevoie nu ne-ar fi adusă în pahar, ci într-o ceaşcă, am refuza-o oare? Numai dacă vasul care o conţine ar avea alte dimensiuni decît paharul, dacă ar fi bunăoară un butoi sau un degetar, numai atunci n-am fi satisfăcuţi. E evident că noi avem nevoie de apă, nu de pahar, şi că acesta serveşte numai ca să determine măsura lichidului. Fiind dar măsură, nu putem întrebuinţa altă prepoziţie decît *de*.

Doctorul X. scrie pe o reţetă: „a se lua la jumătate de pahar cu apă". Aici ne interesează obiectul sau măsura? Dacă ne-ar interesa obiectul, ar însemna că trebuie să divizăm paharul în două părţi egale (poate printr-o secţiune verticală?) şi în una din aceste părţi să turnăm apă. Este acesta înţelesul? Evident, nu, ci jumătatea de pahar determină măsura. Dar atunci nu se poate spune cu nici un preţ „jumătate de pahar cu apă", ci numai *de apă*. Dacă am continua totuşi a zice *un pahar cu apă* ar însemna că stabilim o sintaxă pentru cuvîntul *pahar* cînd e întreg, şi alta atunci cînd e jumătate. Iată la ce absurdităţi ne duc argumentele logice ale Aristarhilor români.

Este cineva care să zică *Am băut un pahar cu apă*? Evident că nu, pentru că, după cum am văzut, *pahar cu apă* se poate spune numai dacă avem în vedere obiectul, nu măsura. Deci dacă cineva ar bea *un pahar cu apă*, ar trebui — nenorocitul! — să se lase de filologie şi să cheme Salvarea înainte de a avea intestinele perforate de cioburile de sticlă.

E clar deci că nu se poate bea decît *un pahar de apă*. Dar admiţînd că chelnerul îţi aduce *un pahar cu apă* — cum pretinde el — atunci ceea ce bei tu nu este identic cu ceea ce ţi-a adus el!

Rezultă din cele arătate mai sus că bine zice majoritatea populaţiei româneşti: *un pahar de apă*, şi că numai cei care se dedau la subtile, dar nepricepute speculaţii lingvistice înainte de a rosti o frază au ajuns să schimbe construcţia consacrată şi corectă.

Avînd în vedere prestigiul şi influenţa de care se bucură orăşeanul asupra săteanului, e de temut că, dacă cei în drept nu vor interveni, vor pătrunde şi la ţară expresii de felul celei discutate.

Dar ar putea întreba cineva: Ce pagubă mare ar fi dacă s-ar răspîndi asemenea greşeli? Atunci ar deveni acestea formele corecte, de vreme ce ar fi adoptate de majoritatea populaţiei, şi limba n-ar avea nimic de pierdut.

Lucrurile stau însă altfel. Nu e mare pagubă dacă se introduce în limba curentă un neologism, chiar cînd există un cuvînt corespunzător băştinaş. Nu se întîmplă de asemenea nici o nenorocire dacă se schimbă înţelesul unui cuvînt ori dacă un sunet se confundă cu altul ori se modifică în alt chip. Limba nu-şi pierde prin aceasta caracterul ei. Dar o schimbare în morfologie şi mai ales în sintaxă e în stare să transforme limba cu totul. O nouă formaţie în flexiune, introdusă la un singur cuvînt, se poate în-

Scanned with OKEN Scanner

tinde prin analogie la toate cuvintele din aceeaşi categorie; iar un nou fel de exprimare în ce priveşte sintaxa, întrebuinţat mai întîi la o singură locuţiune, se întinde ca pecinginea în toată limba.

Ca dovadă voi cita o parte din ravagiile făcute de *paharul cu apă*. De vreme ce avem de-a face cu o unitate de măsură, construită cu prepoziţia *cu*, vorbitorii, în mod conştient sau inconştient, au început să construiască şi celelalte unităţi de măsură în acelaşi fel. Se zice, bunăoară, *o litră cu vin* (chiar cînd această litră se găseşte într-o sticlă de un litru); am auzit, de asemenea, şi *un kilogram cu cartofi*, *un mosor cu aţă* şi o dată chiar *un calup cu săpun*. Nu e departe timpul cînd vom zice şi *un milion cu franci* şi o *distanţă cu doi kilometri*.

Iată dar că schimbările de soiul acesta constituie o pagubă serioasă. Ceea ce determină caracterul unei limbi este gramatica (morfologia şi sintaxa): limba română are multe elemente nelatine în ce priveşte lexicul; dar e o limbă romanică, poate cea mai romanică, pentru că morfologia şi sintaxa ei sînt esenţialmente latine.

„Dimineaţa", 14.VIII. 1922

„Jugoslavia"

Mulţi scriu şi unii chiar pronunţă *Jugoslavia*, cu *j*, luîndu-se după ortografia nemţească. În limbile slave însă se scrie şi se pronunţă cu *i*. În franţuzeşte se scrie cu *y* şi se citeşte, bineînţeles, cu *i*.

Numele nu vine de la *jug*, deci nu e vorba de „slavii înjugaţi", ci de la cuvîntul slav *iug*, care înseamnă „sud", deci *Iugoslavia* este „ţara slavilor de sud".

snob

Este curios cum etimologiile greşite, mai ales cînd sînt romantice, prind mai bine decît cele corecte. Iată, bunăoară, chestiunea lui *snob*, explicat romantic ca „fără noblеţe", din francezul *sans noblesse* sau din latinul *sine nobilitate*.

În realitate, *snob* este un vechi cuvînt englezesc, care însemna „cizmar, cîrpaci", iar înţelesul actual provine dintr-o carte a scriitorului Thackeray (secolul XIX), care l-a auzit de la studenţii englezi.

„Tempo", 7. II. 1939

atîtea

Reclama la radio a unei paste de dinţi este făcută astfel: un copil cere de la prăvălie pastă de dinţi, iar negustorul îl întreabă: — *De care, căci sînt atîtea!*

Reclama aceasta este, desigur, tradusă din franţuzeşte, căci pe franţuzeşte se spune *il y en a tant!* Pe româneşte însă corect se spune: *De care, căci sînt multe!*

Scanned with OKEN Scanner

a crea

Corect este *a crea*, *creatură*, *creaţie*, nu *a creia* sau *a creea*, *creiatură*, *creiaţie*. Totuşi, la persoana a III-a, la prezentul indicativ, forma corectă este cu doi *e*: *creează*.

Rădăcina verbului este *cre-*, iar terminaţia infinitivului *-a*, prin urmare *cre-a*. Terminaţia persoanei a III-a este *-ează* (de exemplu în *lucr-ează*, *brod-ează*); adăugînd această terminaţie la rădăcina *cre-*, găsim singura formă corectă pentru persoana a III-a: *cre-ează* [1].

„Tempo", 8. II.1939

„dezagrament"

În loc de *dezagrement*, mulţi zic *dezagrament*, luîndu-se după cuvinte ca *apartament*, *armament*, *regulament*. Într-adevăr, cele mai multe cuvinte franceze sînt redate în româneşte prin cuvinte terminate în *-ament* (după originalul latinesc *-amentum*).

Numai că *dezagrement* nu e format în franţuzeşte cu sufixul *-ement*: e format cu prefixul *des-* de la *agrément* (nimeni nu spune *agrament*), iar în franţuzeşte se scrie *désagrément* (cu accent pe *e*).

coreografie

Sînt întrebat dacă e corect *coreografie* sau *coregrafie*. Cea de a doua formă este întrebuinţată în franţuzeşte; la noi se întrebuinţează amîndouă.

Cuvîntul e format din grecescul *khoreia* „dans" şi *graphia* „(de) scriere". A fost adăugat un *o* între cele două elemente pentru că de cele mai multe ori compusele greceşti au un *o* ca vocală de legătură: *bibliografie*, *agronomie* [2].

„Tempo", 9. II. 1939

proletar

Proletar este neologism din latinescul *proletarius*, care denumea pe cetăţenii din clasa cea mai de jos: aceştia nu puteau servi statul cu altceva decît cu copiii lor, pe care-i dădeau la armată.

Proletarius derivă de la latinul *proles*, care însemna „copii, urmaşi, mlădiţe" şi care provenea, la rîndul lui, din verbul *alo* „a hrăni", cu prefixul *pro-*.

[1] V. şi *Puţină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 42.
[2] *Îndreptarul* şi DOOM recomandă pe *coregrafie*.

Scanned with OKEN Scanner

„foc mare"

Mania antineologică, de care sînt cuprinşi astăzi cîţiva publicişti români, a avut după cîte ştiu un singur efect (cel puţin pînă acum): acela de a îndepărta din coloanele unui cotidian cuvîntul *incendiu*, înlocuit prin *foc mare*.

Desigur, nu s-ar fi putut zice *În strada cutare este un foc*, căci s-ar fi putut crede că e un foc în sobă sau un foc aprins pe stradă ca să se încălzească lucrătorii.

Dar nici *foc mare* nu e de ajuns, căci şi un foc de gunoaie sau de cărbuni poate fi mare. Apoi cum se va zice pentru *un început de incendiu: un început de foc mare*?

„Tempo", 10. II. 1939

sfoară-n ţară

În expresia aceasta, cuvîntul *sfoară* nu înseamnă „funie". Forma veche şi corectă este *sfară*, cuvînt de origine slavă, care înseamnă „fum şi miros de ars". Se aprindeau în trecut combustibile pe dealuri pentru a vesti în primul rînd că năvăleşte o hoardă de străini.

S-a putut deci zice *S-a dus vestea că sfara* sau *ca fumul*. Apoi, din cauză că *sfară* n-a mai fost înţeles, a fost confundat cu *sfoară*.

subsol

În casele moderne, la ministere etc., personalul de serviciu nu spune *în subsol*, ci numai *subsol: Duceţi-vă subsol*, *Portarul este subsol* şi aşa mai departe.

Explicaţia este că vorbitorii analizează (corect de altfel) cuvîntul *subsol* şi constată că e compus din *sub* şi *sol*. O dată ce are prepoziţia *sub*, de ce s-ar mai pune şi *în*? Doar nu se zice *în sub pat*.

Greşeala este că *subsol* nu mai are înţelesul de „sub pămînt", ci numeşte, ca un substantiv simplu, o parte a casei. Ca dovadă e faptul că alte prepoziţii nu pot fi evitate: *Am închiriat casă fără subsol*, *deasupra subsolului* etc.

„Tempo", 11. II. 1939

noi recorduri

Un ziar scria deunăzi că „aviaţia sovietică a bătut mai multe *noi recorduri*". Ce înseamnă un *nou record*? Unul care este stabilit acuma. Recordurile pe care le-a bătut aviaţia sovietică nu fuseseră stabilite acuma, ci datau de cîţiva ani.

Prin urmare expresia este falsă. Corect este ori *a bătut un record*, ori *a stabilit un nou record*. Din amestecarea acestor două expresii corecte s-a născut cea greşită: *a bate un nou record* [1].

[1] Am criticat şi altă dată formula. V. *Puţină gramatică*, [vol. I], p. 167.

Scanned with OKEN Scanner

şomaj

Cuvîntul acesta vine din franţuzeşte: *chômage*, iar verbul este *chômer*. În franţuzeşte este de origine grecească (va fi trecut prin latină). Trebuie să pornim de la vechiul grecesc *kauma* „arşiţă", care a însemnat mai tîrziu „linişte" (de aici vine şi *calm*, căci în timpul arşiţei nu se lucra), apoi „odihnă" şi, în sfîrşit, „odihnă fără voie", pentru că nu ai ce lucra.

„Tempo", 12.II. 1939

a se lenevi

Un cititor mă întreabă dacă e corect *m-am lenevit toată ziua*. Nu e corect, căci *a se leveni* înseamnă „a deveni leneş", adică „a începe să leneveşti".

Dar nimeni nu poate începe să facă ceva o zi întreagă, căci începutul durează numai o clipă. Se poate zice însă *am lenevit toată ziua*, căci *a lenevi* înseamnă „a fi leneş", adică a sta degeaba. Sînt oameni care lenevesc toată viaţa [1].

breaslă

Breaslă vine din vechea slavonă, unde se zicea *bratstvo*, cuvînt format din *brat* „frate" şi sufixul *-stvo* (pe care îl regăsim în *zemstvă* din rusescul *semstvo* „administraţie comunală", format din *zemlia* „pămînt, ţară").

Sfîrşitul cuvîntului a fost modificat deoarece noi nu avem cuvinte terminate în *-stvo*, dar avem multe terminate în *-slă*.

„Tempo", 14. II. 1939

papă

Cuvîntul *papă* este de origine grecească. În greaca veche, *pappas* însemna „tată", ceea ce ne explică pentru ce s-a zis astfel capului bisericii. De aceeaşi origine, trecut prin slavă, este cuvîntul nostru *popă*.

Chiar azi se mai găseşte *papa-* (cu înţelesul de „moş") în numele de familie greceşti ca *Papaanastasiu*, *Papaianopol* etc. Desigur, la origine cuvîntul se întrebuinţa în limba copiilor, ca şi, în românește, *tată*, *mamă*, *nene*, *faţă* etc. (cu repetiţia consoanei).

Inversiunea

Citesc într-un reportaj fraza următoare: „De cînd s-au întîmplat crimele astea, *plînge nevastă-mea* mereu". Corect ar fi fost *nevastă-mea plînge*.

Se poate face inversiunea, se poate deci pune predicatul înaintea subiectului, dar numai atunci cînd vrei să-l accentuezi. Să zicem, de exemplu:

[1] V. şi *Puţină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 186.

Scanned with OKEN Scanner

Pînă ieri plîngea soacră-mea, de ieri încoace plînge nevastă-mea. Aici deosebirea între cele două subiecte este subliniată prin inversiune.

„Tempo", 15. II. 1939

februarie

Numele lunii *februarie* vine din latinește: *februarius*, iar acesta e format de la verbul *februare* „a purifica". În adevăr, luna februarie era cea din urmă a calendarului roman, căci anul se începea la 1 martie, de aceea în februarie se purificau ogoarele și casele. Originea verbului în latinește nu e cunoscută.

„Tempo", 16.II.1939

în mare număr

În reclama unei expoziții citesc că „Publicul vizitează *în mare număr* sălile". Bineînțeles, intenția celui care a scris reclama a fost să spună că publicul e numeros. În loc de asta însă, ne-a spus că „vizitează în mare număr".

Dar *a vizita în mare număr* nu înseamnă nimic, căci *în mare număr* nu poate fi complement de mod pe lîngă *a vizita* [1].

amnestie

Un cititor mă întreabă cum e corect, *amnistie* sau *amnestie*? La noi cea mai mare parte a scriitorilor zice *amnistie* [2], și aceasta este singura formă întrebuințată în franțuzește.

În nemțește însă se zice *Amnestie*, mai corect din punct de vedere etimologic, căci cuvîntul vine de la grecescul vechi *amnestia* „iertare", din aceeași rădăcină cu *amnezie* „uitare". În grecește a început să se pronunțe însă de mult *amnistia*.

„Tempo", 17.II.1939

„breslă"

Din ce în ce mai mult se aude astăzi *breslă* în loc de *breaslă*. Am arătat acum cîteva zile că forma primitivă a acestui cuvînt este *braslă* (din slavul *bratstvo*).

De la *braslă* s-a trecut la *breaslă* (sub influența pluralului *bresle*). Apoi, din cauză că pluralul e cu *e*, mulți au format și singularul tot cu *e* (*breslă*), cu atît mai mult cu cît există și derivate ca *breslaș*. Dar forma corectă e cu *ea*: *breaslă*.

[1] V și p.19.
[2] Forma recomandată de *Îndreptar* și DOOM este *amnistie*.

Scanned with OKEN Scanner

impiegat

Impiegat (unii zic şi *impegat* sau chiar *împegat*) vine din italieneşte, unde se zice *impiegato*. Ca şi cuvîntul francez *employé* (în româneşte *amploaiat*), italianul *impiegato* provine din latinescul *implicatus*, care înseamnă „încurcat, amestecat (în ceva)".

„Tempo", 18.II.1939

a îngrăşa

Un cititor mă întreabă de ce e greşit să spui *Cutare a îngrăşat grozav*, cînd se poate spune că *a slăbit*. Pentru că *a îngrăşa* este un verb tranzitiv, întrebuinţat cu complement drept: poţi îngrăşa găişte, curcani, porci etc. şi tot aşa poţi să te îngraşi pe tine însuţi. Dacă nu pui complementul nu se ştie pe cine ai îngrăşat.

Dar *a slăbi* nu e tranzitiv (cel puţin în înţelesul lui obişnuit), căci nimeni nu se apucă să-şi slăbească animalele din curte. De aceea, cînd spui că cineva *a slăbit*, se înţelege de la sine că efectul l-a suferit el însuşi, fără să mai fie nevoie să precizezi.

lighean

Lighean vine din turceşte, unde se zice *leğen* şi unde vine din arabă (*lakan* „cupă"). Din turceşte, a fost împrumutat, sub diferite forme, de celelalte limbi vecine: bulg. *legen*, alb. *legjen* etc.

„Tempo", 19.II.1939

spre a

În centrul capitalei este o reclamă uriaşă care spune: „Daţi copiilor mai mult zahăr *spre a* fi sănătoşi". Asta înseamnă că dacă voi da copiilor zahăr, eu voi fi sănătos. Autorul reclamei voia să spună altceva, şi anume că dacă voi da copiilor zahăr ei (copiii) vor fi sănătoşi.

Pentru a se înţelege astfel, ar fi trebuit să spună: *daţi copiilor zahăr, ca să fie sănătoşi*. *Spre a* poate fi întrebuinţat numai unde verbul principal şi cel secundar au acelaşi subiect: *mănînc zahăr spre a fi sănătos* (eu).

reclamă

Reclamă, ca şi verbul *a reclama*, e de origine franceză. Înţelesul primitiv al verbului este „a striga", „a face gălăgie"; vine din latineşte: *reclamare* „a striga contra cuiva". Din aceeaşi rădăcină, *clamare* „a striga", avem şi pe *a aclama*, care înseamnă „a striga către cineva", dar cu mulţumire, cu entuziasm. Mai avem apoi pe *a declama* şi pe *a exclama*.

„Tempo", 21.II.1939

Scanned with OKEN Scanner

domn

Cuvîntul *domn* se rostește în românește în trei feluri. Oamenii neinstruiți zic *don: don căpitan, don doftor, don profesor*. Chiar și oamenii cu carte zic adesea *dom* (poate cu un ușor *n* adăugat la urmă). Dar niciodată nu se va spune *don* sau *dom* însoțit de un nume propriu, ci numai *domnu Ionescu, domnu Gheorghe*.

mașină

Mașină vine din franțuzește (poate să fi venit și din nemțește, căci germanii zic și ei *Maschine*). Francezul *machine* (citit *mașin*) vine din latinește, unde se zicea *machina*, iar acesta din grecește: *mekhane* (dialectal *makhana*).

Pe altă cale au fost împrumutate în Occident, din aceeași rădăcină veche grecească, *mecanic, mecanism* etc., iar în românește e moștenit din latinește *a măcina*.

„Tempo", 22.II.1939

original

Un ziar din București scria zilele trecute că „un tînăr *original* din Muscel se sinucide în capitală". Am încercat să înțeleg în ce constă originalitatea, căci sinuciderea a devenit un fapt destul de banal, chiar cînd se face în masă; dar n-am găsit nici un indiciu.

Am înțeles atunci că ziarul voia să spună „un tînăr *originar*". *Originar din Muscel* înseamnă „de origine din Muscel", pe cînd *original* înseamnă „ca nealtul, cu însușiri pe care le are numai el".

conclav

Cuvînt de origine latină: *conclave*. Însemna „încăpere" și era format din prefixul *con-* și substantivul *clavis* „cheie" (de unde vine, moștenit, cuvîntul românesc *cheie*, apoi neologismul *claviculă*, care la origine însemna „cheiță").

La început *conclave* era o „încăpere care se poate închide cu o singură cheie". Astăzi nu se mai numește așa decît locul unde se adună cardinalii pentru a alege pe papă și adunarea însăși a cardinalilor.

„Tempo", 24.II.1939

în funcție de

Expresia *în funcție de*, care este de origine matematică, înseamnă „care variază după", de exemplu „Buna stare a țării este *în funcție de* posibilitățile de consum ale populației", adică depinde de posibilitățile de consum, crește sau scade după cum cresc sau scad posibilitățile de consumație.

Scanned with OKEN Scanner

Un ziar prezenta zilele trecute într-un titlu fraza: „Sfîrșitul războiului spaniol e *în funcție de* ceasuri". După cele arătate mai sus, e clar că expresia aceasta e greșită. Trebuia *e o chestiune de ceasuri.*

post

Post, a posti sînt cuvinte de origine slavă. În limba veche slavonă, unde aveau cam aceeași formă ca în românește, fuseseră împrumutate dintr-o limbă germanică. În nemțește, atît verbul cît și substantivul sună *Fasten.*

Se presupune că la origine verbul însemna „a se ține" și era în legătură cu adjectivul (și adverbul) *fest* „tare", pe care-l întrebuințează și la noi unii meseriași.

„Tempo", 25.II.1939

patinator

Pînă nu demult se zicea *patinor*: de o vreme-ncoace se răspîndește *patinator*, pe care-l aud adesea la radio. S-ar părea că forma aceasta din urmă este mai românească, în timp ce *patinor* e pe franțuzește.

Dar adevărata formă românească este cu *ă*, ca în *măturător*, *legător*, iar cele cu *a* sînt de fapt latinești. Și apoi, dacă e vorba să modificăm cuvintele de felul acesta, va trebui să zicem și *coafator* în loc de *coafor*, *șomator* în loc de *șomer*, *frizator* în loc de *frizer* etc.[1]

„Tempo", 26.II.1939

î

Sînt întrebat de ce scriu cu *î* peste tot, în loc de *â*. Aș putea întoarce întrebarea: de ce să avem două semne pentru un singur sunet?

În secolul trecut, pe vremea literelor chirilice, nu exista decît *î*; *â* este o invenție destinată să păstreze cuvîntului *român* o înfățișare apropiată de latinul *Romanus.*

Dar astăzi nu mai e nevoie de astfel de subterfugii pentru că toată lumea știe că limba română provine din cea latină[2].

caiet

Caiet vine din franțuzește *cahier*, cu un *-t* adăugat. Și polonezii zic tot *caiet* (scris *kajet*), așa încît e posibil ca noi să fi luat cuvîntul din polonă.

În vechea franceză se spunea *caern*, ceea ce ne arată care e originea cuvîntului: latinul *quaternum*, care însemna „patru împreună", apoi „coală împărțită în patru". La rîndul lui, *quaternum* e format de la *quattuor* „patru".

„Tempo", 3.III.1939

[1] Forma *patinator* s-a impus totuși.
[2] Se scrie și acum *român*.

Scanned with OKEN Scanner

autarchie

Autarchie vine din vechiul grecesc *autarkeia* „calitatea de a te mulțumi cu ce ai", compus din *autos* „de sine" și verbul *arkeo* „a fi destul". Trebuie deci să citim *autarkie*, nu *autarhic* [1], căci *autarhie* ar însemna altceva: „conducerea de sine însuși".

În acest din urmă caz, partea a doua a compusului ar fi grecescul *arche* „comandă", pe care îl găsim în *monarhie*, „comanda unuia singur", sau în *anarhie*, „lipsă de comandă".

„Tempo", 4.III.1939

Stilul indirect

În unele limbi, ca de pildă engleza, se pune subjonctivul sau condiționalul în locul indicativului pentru a arăta că reproduci cuvintele altcuiva. Aceasta se numește *stil indirect*.

Cum în românește nu avem acest procedeu decît pentru situații de îndoială sau de desolidarizare cu privire la cele relatate, trebuie să traducem de regulă cu indicativul. O telegramă spune că senatorul american Pittman „a adăugat că americanii *ar rămîne* credincioși idealurilor lor".

În realitate, senatorul n-a exprimat această idee sub forma condițională, ci a declarat că americanii *rămîn* credincioși. Condiționalul românesc aici provine deci dintr-o greșeală de traducere.

fabrică

Fabrică vine din latinescul *fabrica*, derivat de la substantivul *faber* „meșteșugar". *Faber* a fost moștenit în românește sub forma *faur*, de unde derivatele *făurar*, *făurărie* și *făuri*. *Fabrică* însă a fost împrumutat de curînd, după modelul limbilor din Apus.

„Tempo", 5.III.1939

Articolul

Limba engleză întrebuințează articolul hotărît mult mai rar decît limba română. În special titlurile articolelor de ziare îl evită regulat. De aceea cînd traduci ceva din englezește ești nevoit să adaugi mereu articolul. În englezește se zice de exemplu: *Aviatori americani trec ocean* în loc de *Aviatorii americani trec oceanul*.

Citeodată însă traducătorii exagerează și pun articolul chiar acolo unde nu trebuie. Într-un titlu la jurnalul sonor citesc *Viitoarele campioane de golf*, unde trebuia *Viitoare campioane de golf*, căci e vorba de niște începătoare care iau lecții, nu de niște jucătoare cunoscute.

[1] Totuși s-a impus această formă, v. și *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 177.

Scanned with OKEN Scanner

Raul

Numele *Raul* trebuie citit cu accentul pe *u*, nu pe *a* (ca în *Paul*), cum îl pronunță unii. În franțuzește *Raoul* este de origine germanică și vine de la vechiul germanic *Radawulf* „lup care sfătuiește". Din aceeași origine e și englezul *Ralf*.

„Tempo", 7.III.1939

reparate

Vorbind de moartea recentă a savantului Gaster, un ziar amintește că acesta a plecat din țara noastră în 1885, „în împrejurări care mai tîrziu au fost *reparate* de oficialitate". Cum pot fi reparate împrejurările și încă mai tîrziu?

Este limpede că autorul articolului a căutat o formulă de atenuare, dar a reușit să scrie rău. S-ar fi putut spune bunăoară că a avut de suferit neplăceri, care mai tîrziu au fost reparate, sau, mai bine, că a plecat în împrejurări jignitoare, pentru care mai tîrziu a primit reparație.

patriarh

Acest cuvînt, de origine grecească, este compus din *patria* „rasă, familie, trib" și verbul *arkho* „a comanda, a conduce", de unde avem și pe *monarh*, *ierarh* etc. Cuvîntul grecesc vine din ebraicul *roche aboth* „șef de familie".

La origine, patriarhul este un bătrîn care are conducerea tribului din punct de vedere politic și numai mai tîrziu se restrînge la sfera religioasă.

„Tempo", 9.III.1939

deponent și *depozitar*

Un cititor mă întreabă dacă e exact că *deponent* înseamnă „cel care depune bani", iar *depozitar* „cel care primește depozitul". Evident, aceasta este accepția juridică a celor doi termeni și ea se explică prin formația celor două cuvinte. *Deponent* este format ca *recurent* „care face recurs" (sau „care revine", cînd e vorba de febră), *dirigent* „care dirijează", *insistent* „care insistă" etc., iar *depozitar* derivă de la *depozit*, ca *tranzitar* „care e în tranzit", *legatar* „moștenitor", de la *legat* „moștenire" etc.

smoking

Smoking (pronunțat cu *s*-, nu cum vor unii, cu *ș*-) este englezesc. La origine însemna „de fumat" și era o haină care se punea după masă, special pentru fumat, ca să nu intre mirosul de tutun în haina care se purta toată ziua. Cuvîntul derivă de la verbul *to smoke* „a fuma".

„Tempo", 10.III.1939

Scanned with OKEN Scanner

în mare număr

Este foarte îmbucurător faptul că, dacă mi se întîmplă să dau o explicație ceva mai obscură sau nu tocmai corectă, se găsesc întotdeauna mai mulți cititori care să-mi atragă atenția.

Spuneam zilele trecute [1] că nu e corect *Publicul vizitează în mare număr*, pentru că *în mare număr* nu poate fi complement pe lîngă *vizitează*. Adevărul e că *publicul în mare număr* e greșit: *publicul* e colectiv, deci nu e numărabil.

Se poate spune *Oamenii în mare număr vizitează expoziția*, dar nu se poate spune *o turmă în mare număr* (*oile în mare număr* e corect).

premeditare

Cuvînt de origine latină, format din prefixul *prae-* „înainte" și verbul *meditari* „a se gîndi", de unde mai avem și pe *meditație*, *meditator*.

Așadar, *premeditare* înseamnă exact „gîndire dinainte". Contrariul lui este *improvizare*.

„Tempo", 11.III.1939

incompatibil

Citesc într-un ziar :„Prim-ministrul a declarat . . . că în vinele sale curg 12,5 la sută sînge evreiesc și de aceea consideră *incompatibilă* situația sa de a conduce politica Ungariei".

Incompatibilă cu ce? Cuvîntul *incompatibil* înseamnă „care nu poate exista în același timp", de aceea trebuie să fie urmat imediat de al doilea termen: *Un post este incompatibil cu altul*, *Situația de evreu este incompatibilă cu aceea de prim-ministru al Ungariei*. Dar *incompatibil* singur nu înseamnă nimic.

Benito

Numele de botez al d-lui Mussolini nu este italian (forma italiană ar suna *Benedetto*), ci spaniol. Modelul l-a furnizat revoluționarul mexican *Benito Juarez*, care l-a executat pe împăratul Maximilian. Tatăl d-lui Mussolini avea sentimente de stînga, de aceea a ales acest nume pentru fiul său.

„Tempo", 12.III.1939

„marțea grasă"

Un ziar vorbea zilele trecute despre *marțea grasă* la Paris. Cititorii sînt în drept să se întrebe: cu ce s-a îngrășat?

În franțuzește, se numește *mardi gras* „lăsata-secului". Admițînd că nu vrei să românizezi prea mult termenul, deoarece obiceiurile românești de la lăsata-secului nu se potrivesc în totul cu cele franțuzești, e mult mai bine să păstrezi neschimbată expresia franțuzească și să zici *mardi gras* decît să o traduci și să ajungi la grotescul *marțea grasă*.

[1] V. p.13.

Scanned with OKEN Scanner

Polonia

Numele țării vecine cu noi la nord provine de la slavul *pole* „cîmpie" (din care este format derivatul *poliana*, împrumutat de noi sub forma *poiană*).

Așadar, *Polonia* înseamnă „țara de cîmpie", întocmai ca și *Champagne* în franțuzește.

„Tempo", 22.III.1939

fantazie sau *fantezie*?

Un cititor mă întreabă cum e corect: *fantezie* sau *fantazie*? Amîndouă formele sînt legitime din punct de vedere istoric, căci *fantezie* reproduce pe franțuzescul *fantaisie*, iar *fantazie* reprezintă forma grecească (din care provine și cea franceză): *phantasia*.

Majoritatea românilor zice *fantezie*, căci cuvîntul a fost cunoscut prin intermediul francezei. Iar dacă e vorba să pornim de la originalul grecesc, atunci ar trebui să spunem *fandasie*, căci așa se pronunță astăzi în Grecia

perpetuum mobile

Un cititor mă întreabă ce este *perpetuum mobile* (nu *perpetum*, cum scrie corespondentul meu) și-mi cere explicații tehnice. Pe acelea nu i le pot da, deoarece nu sînt tehnician.

Dar pot spune ce înseamnă expresia: în latinește, *perpetuum mobile* are înțelesul de „veșnic mișcător". E vorba deci de un mecanism care nu se oprește niciodată, pe care nu e nevoie să-l pui din cînd în cînd în mișcare

„Tempo", 23.III.1939

prin care

Citesc într-un ziar că membrii „Frontului Negru" de la Budapesta au depus „un jurămînt *prin care* în caz de trădare erau condamnați la moarte".

Cum o fi asta, un jurămînt prin care ești condamnat? Oamenii sînt condamnați prin sentințe, prin verdicte, prin hotărîri, dar nu prin jurăminte.

Corespondentul ziarului voia să spună că au depus un jurămînt pe care dacă îl calcă sînt condamnați la moarte, dar nu sînt condamnați prin jurămînt, ci printr-o hotărîre a organizației teroriste.

martie

Numele lunii *martie* este, ca toate celelalte nume de luni, de origine latină: *martius*, derivat de la numele zeului *Mars*, care avea pe seamă războaiele.

Scanned with OKEN Scanner

După cum avea o lună pe an, acest zeu avea şi o zi pe săptămînă: *marţea*. Alte nume de luni şi alte nume de zile se explică şi ele prin nume de divinităţi romane.

„Tempo", 24.III.1939

existenţa

Un ziar scrie că „Comunitatea poporului şi existenţa ei rămîne Alfa şi Omega oricărei hotăriri a partidului naţionalist german". Nu ştiu dacă fraza e voit confuză, dar e greu să înţelegem ceva din ea. În orice caz înţeleg că *existenţa ei* este de prisos, căci *comunitatea poporului* nu înseamnă nimic în plus decît existenţa acelei comunităţi. Autorul şi-a dat seama că *comunitatea poporului* nu e o formulă suficientă pentru un program şi a căutat să dea amploare formulei adăugînd cuvinte inutile.

sinod

Cuvîntul *sinod* este de origine grecească: *synodos* „adunare", format din prefixul *syn-* „împreună, la un loc" şi substantivul *hodos* „drum, călătorie", deci ansamblul înseamnă „mergere la un loc", „adunare".

Din aceeaşi rădăcină avem pe *period* „mergere împrejur, circuit", *exod* „mergere afară, emigrare", *metod* „drum spre" (astăzi se zice *metodă*) şi altele.

„Tempo", 25.III.1939

„la capătul forţelor"

Un cititor mă întreabă dacă e corectă expresia *Madridul este la capătul forţelor*. Bineînţeles că nu e corectă: e o traducere din franţuzeşte (*Madrid est au bout de ses forces*), dar în franţuzeşte se spune *la capătul forţelor sale*.

Afară de asta, în româneşte, forţele n-au *capăt*, au cel mult *limite*. Apoi, în loc de *este* e mai bine *a ajuns*. În fine, în fraza aceasta *Madrid* nu înseamnă „oraşul Madrid", ci „Spania republicană". Şi, în sfîrşit, era mai bine dacă se căuta un mod de exprimare românesc.

şoacăţ

Acest cuvînt nu înseamnă „ungur", cum cred unii, ci „neamţ". După cum a arătat regretatul Gaster, provine din germanul *Sachs* „saxon", pronunţat săseşte: *soacs* sau *soacăs*. În româneşte este întrebuinţat de obicei cu intenţie insultătoare[1].

„Tempo", 26.III.1939

[1] *Dicţionarul* Academiei (DLR) îi explică prin sîrbescul *şocaţ* „sîrb catolic".

Scanned with OKEN Scanner

„*cooproprietar*"

Se vede adesea scris astfel acest cuvînt, dar scrierea aceasta este greşită. Într-adevăr, avem de-a face cu *proprietar*, căruia i s-a pus înainte prefixul *co-*, pe care îl găsim şi în *codirector* (nu *coodirector*), *cointeresat* (nu *coointeresat*) etc.

Ce e drept, găsim şi cuvinte care încep cu *coo-*, dar numai cînd partea a doua începe cu *o-*: *cooperaţie* (din *co-* şi *operaţie*), *coordona* (din *co-* şi *ordona*), *coopta* (din *co-* şi *opta*). Dar *proprietar* nu se începe cu *o-*, deci trebuie scris *coproprietar*.

salariu

Cuvînt de origine latină: *salarium*, derivat de la *sal* „sare". Într-adevăr, *salarium* însemna la început „suma dată soldaţilor ca să-şi cumpere sare" (celelalte alimente le dădea comandamentul), apoi a trecut la înţelesul de „soldă" şi în sfîrşit la acela de „leafă" în general.

Unii zic azi *salar*, luîndu-se poate după forma franceză (*salaire*, citit *saler*).

„Tempo", 28.III.1939

a solicita

Un cititor mă întreabă cum e corect: *A solicitat o sumă de bani de la mine* sau *Mi-a solicitat o sumă de bani* sau *A solicitat la mine o sumă de bani*?

Ultima formulă este neromânească. Celelalte două sînt ambele posibile, dar prima este mai clară (căci *mi-a solicitat* ar putea însemna şi „a solicitat pentru mine").

Verbul *a solicita* se orientează după sinonimul lui autohton, *a cere*. Se poate zice şi *mi-a cerut* şi *a cerut de la mine*. Dar *a cerut la mine* nu e corect.

caraghios

Cuvînt de origine turcească: *kara* „negru" şi *göz* „ochi", deci „ochi negru". În turceşte, *Karagöz* este un personaj din teatrul de umbre, bine-înţeles ridicol. În româneşte, la origine, cuvîntul însemna „bufon, farsor", apoi a ajuns la înţelesul „care te face să rîzi, ridicol".

„Tempo", 30.III.1939

O comparaţie

O reclamă citită la radio spune că „după cum apa stinge focul, tot aşa siropul X stinge tusea şi este agreabil la gust". Înţeleg că siropul stinge tusea aşa cum apa stinge focul, dar nu pot înţelege că siropul este agreabil la gust aşa cum apa stinge focul.

Scanned with OKEN Scanner

În realitate, comparația trebuia să se oprească după *stinge tusea*, iar *este agreabil la gust* trebuia să constituie o nouă frază, independentă de cea dinainte: „Pe deasupra mai e și agreabil la gust".

sergent

Sergent vine din franțuzește (*sergent*, pronunțat *serjan*), iar acolo din latinește, și anume din *serviens*. Acesta este participiul prezent al verbului *servire* „a servi", prin urmare însemna „servind" sau „cel care servește". În vechea franceză cuvîntul însemna „servitor", mai ales la judecătorii; apoi s-a specializat în armată.

„Tempo", 1.IV.1939

oameni, nu *popoare*

Cuvîntul englezesc *people*, care înseamnă și „popor", și „oameni", dă multă bătaie de cap celor care traduc titlurile de filme. Adesea ei îl înțeleg greșit.

Astfel, într-un film am văzut o scenă unde o fată spune unui tînăr: „Sîntem două *popoare* libere, așa încît dacă vrem putem să ne sărutăm". Altă dată e vorba de un eveniment care a adus prietenia „între două popoare", cînd, de fapt, prietenia s-a produs, încă o dată, între un tînăr și o tînără.

Cine înțelege acțiunea filmului va ști totdeauna dacă trebuie să traducă cu „oameni" sau cu „popoare".

Florii

Cuvîntul *Florii* este format în românește de la *floare*. Și în franțuzește numele Floriilor, *Pâques fleuries*, adică „Paște înflorit", este format tot de la „floare". Este vorba deci de o sărbătoare a florilor.

„Tempo", 2.IV.1939

stimularea

Citesc într-o reclamă a unui purgativ: „Constipația, *stimularea* organelor digestive, dureri stomacale și intestinale, vindecă complet". Știați că stimularea organelor digestive este o boală care se vindecă prin purgative?

Bineînțeles, negustorul voia să spună altceva, anume că produsul lui nu numai că vindecă constipațiile și durerile, dar mai și stimulează organele.

Se putea spune așa, fără să se întrebuințeze mai multe cuvinte decît în formula confuză pe care am reprodus-o mai sus.

vacanță

Vacanță este de origine latină (ca să ajungă la noi, a trecut desigur prin franceză): *vacantia* (subînțeles *tempora* „timpuri"), adică pluralul neutru al

Scanned with OKEN Scanner

adjectivului *vacans* „gol, care stă degeaba". Acesta este participiul prezent al verbului *vacare* „a fi gol, a fi liber". Din aceeași rădăcină îl avem și pe *a evacua*.

„Tempo", 5.IV.1939

bine lucrate

Citesc în vitrina unui croitor: „Se primesc și *reparațiuni* bine lucrate". Se înțelege că *reparațiuni* înseamnă aici „haine de reparat". Dar de ce pune meseriașul condiția ca hainele pe care i le aduci ca să le repare să fi fost bine lucrate?

Numai pentru că n-a știut să-și redacteze afișul. Într-adevăr, nu e vorba de o condiție pe care le-o pune clienților, ci de un angajament pe care și-l ia față de ei, anume acela că reparațiile vor fi bine lucrate, adică „bine făcute, bine executate".

Paște

Cuvîntul *Paște*, pe care noi îl întrebuințăm la singular, a fost la origine plural: latinescul *paschae*, de la singularul *pascha* (care a devenit în românește *pască*). Acesta, la rîndul lui, provine din grecește, unde cuvîntul ebraic *pesah* a fost modificat în *paskha*, desigur sub influența grecescului *paskho* „a suferi" [1].

„Tempo", 6.IV.1939

Hacha

Numele d-lui *Hacha*, președintele care a semnat desființarea Cehoslovaciei, este citit de unii *haşa*, ca și cînd ar fi francez, de alții *hacia*, ca și cînd ar fi englez sau spaniol. În realitate se citește *haha*.

Aceasta îmi aduce aminte că și numele fostului prim-ministru cehoslovac era citit greșit *hodza* în loc de *Hogea*.

Cred că ar fi datoria societății de radiodifuziune să se intereseze de pronunțarea exactă a numelor străine, ca să nu le răspîndească sub forme greșite.

concentrare

Derivă din latinește, unde e format cu prefixul *con-* de la substantivul *centrum* „centru", prin urmare înseamnă „adunarea într-un singur centru". *Centrum*, la rîndul lui, este de origine grecească (*kentron*) și însemna „punctul de mijloc", iar mai înainte „ac de albină"; cuvîntul grecesc derivă de la verbul *kenteo* „a împunge".

„Tempo", 7.IV.1939

[1] V. și p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

mărind

Un comunicat oficial spunea zilele trecute că, pentru o anumită instituție, nu s-a găsit „altă soluție decît *mărind* cotizațiile". Dar *mărind cotizațiile* nu poate constitui o soluție: toată lumea simte că n-ar fi corect *Singura soluție este mărind cotizațiile.*

Soluția trebuie să fie un substantiv. Se putea deci spune: *Nu s-a găsit altă soluție decît mărirea cotizațiilor.* Sau, dacă redactorul ținea morțiș la gerunziu, trebuia să spună că instituția citată „nu poate *fi salvată decît mărind cotizațiile*".

mostră

Mostră vine din grecește (*mostra*) sau din turcește (*mostra*), iar acolo din italienește (la fel), unde cuvîntul este de origine latină. E un derivat de la verbul *moneo*, care însemna „a povățui"; de aici verbul *monstro* „a arăta". Rezultă deci că *monstru* și *mostră* au aceeași origine și însemnau la început „arătare".

„Tempo", 12.IV.1939

„generalism"

Văd adesea în ziare și aud și la radio de *generalism* în loc de *generalisim*. Terminația acestui cuvînt este de superlativ, ca în *serenisim* „prea senin", italianul *fortissimo* „foarte tare" etc. Deci *generalisim* înseamnă „generalul cel mai mare în grad".

Terminația *-ism* are alt rost: o găsim în *naționalism*, *socialism*, *automobilism* etc., care sînt cuvinte colective; *naționalismul* nu este „cel mai național", nici *automobilismul* „cel mai automobil", ci primul înseamnă „tot ce e național", al doilea „tot ce privește automobilul".

aprilie

Aprilie este de origine latină (*Aprilis*), iar la romani a fost împrumutat de la etrusci. *Aprilie* era luna zeiței *Apro*, iar aceasta își datora numele etrusc unui împrumut din grecescul *Aphrodita*, zeița frumuseții, dar și a fecundității.

„Tempo", 13.IV.1939

care

Dintr-o reclamă citită la radio: „*Alexandru Nevski* este unul dintre cele mai bune filme rusești care se reprezintă la cinema Trianon".

Fără îndoială că autorul reclamei n-a voit să spună că printre filmele rusești care se joacă la cinema Trianon *Alexandru Nevski* este unul dintre cele mai bune, ci că e unul dintre cele mai bune filme rusești în general.

Scanned with OKEN Scanner

Ar fi fost mult mai simplu să pună punct după *ruseşti*, apoi să continue cu o frază nouă: „Se reprezintă la cinema Trianon". În felul acesta ar fi economisit şi un cuvînt.

tempo

Tempo este forma italiană a cuvîntului latinesc *tempus*, moştenit în româneşte sub forma *timp*. În afară de înţelesul de „timp", cuvîntul italian mai are şi pe acela de „durată de timp necesară pentru o mişcare", apoi de „ritm"; acest din urmă înţeles a fost introdus şi la noi, împreună cu neologismul *tempo*.

„Tempo", 15.IV.1939

„consulatul ucis"

Un pasaj dintr-un ziar ne spune: „În manifestaţiile produse după moartea Gaziului, a fost ucis consulul britanic şi consulatul incendiat".

Mai înţelegeam să fie ucis un consulat intact, dar unul incendiat gata cum a mai putut fi ucis?

Exista un mijloc foarte simplu pentru a arăta că consulatul a fost incendiat, nu ucis: să fi pus *iar* în loc de *şi*. Dacă s-ar fi spus: *A fost ucis consulul britanic, iar consulatul incendiat*, textul n-ar fi devenit mai lung, dar echivocul ar fi fost înlăturat.

colectură

Colectură vine din nemţeşte (*Kollektur*) şi înseamnă „locul unde se colectează", adică se adună. Cuvîntul german este de origine latină, şi anume vine de la verbul *colligo* „a aduna", de unde avem moştenit în româneşte pe *a culege*; participiul este *collectus*, dar derivatul *collectura* a fost făcut după dispariţia latinei vorbite.

„Tempo", 16.IV.1939

aderare

La multe verbe de origine latină, găsim o consoană care nu apare în substantivul derivat: *a gera*, dar *gestiune*; *a confunda*, dar *confuzie*; *a adera*, dar *adeziune*.

Bineînţeles, este oarecare greutate să înţelegi şi să reţii sistemul de formare a acestor cuvinte. De aceea constatăm că oamenii nu prea deprinşi cu gramatica latină uniformizează rădăcinile şi refac substantive din infinitivul românesc.

Astfel, în timpul din urmă s-a vorbit mai mult de *aderare* decît de *adeziune*. În felul acesta se simplifică limba; dar între *adeziune* şi *aderare* este o diferenţă de înţeles care acuma se pierde.

Scanned with OKEN Scanner

iredentist

Acest cuvînt este de origine italiană, derivat de la *irredenta* „nerăscumpărată, nedezrobită". S-a numit *Italia irredenta* orice ţinut locuit de italieni care era în stăpînirea unui stat străin.

Iredenta este format din *in-* „nu" şi *redenta* „răscumpărată", care e de origine latină (*redempta*, format cu prefixul *red-* „înapoi" şi verbul *emo* „a cumpăra").

„Tempo", 18.IV.1939

„femee"

Sînt întrebat cum e mai bine: *femee* sau *femeie*? Regula Academiei este să se scrie cum se pronunţă, cu *i*: *femeie*. Dar multă lume scrie *femee*, pentru că în trecut această din urmă formă era recomandată de oficialitate, care ţinea să evite grupul *ie*, considerat pe nedrept ca slav.

Dar nici scrierea *femee* nu aduce confuzie, deoarece grupul *ee* se citeşte totdeauna *eie* în româneşte, nu numai în cuvinte ca *scînteie*, *cheie*, pe care Academia recomandă să le scriem cu *i*, ci şi acolo unde se scrie fără *i*, ca în *creez* de exemplu.

Femeie este moştenit din latinescul *familia*, care însemna „familie". În textele vechi româneşti *fămeaie* (cum se zicea pe atunci) însemna încă „familie".

„Tempo", 19.IV.1939

reluare

Un ziar bucureştean scria în legătură cu evenimentele din Alba-Iulia că „*reluarea* vieţii economice şi administrative îşi *reia* cursul normal".

Redactorul n-a băgat de seamă că *reluarea* şi *reia* fac parte din aceeaşi familie de cuvinte. Afară de aceasta, *reluarea* nu are nici un curs, nici normal, nici nenormal.

Acest cuvînt este o traducere greşită a franţuzescului *reprise*. Simplu şi corect ar fi fost în româneşte: *Viaţa economică şi administrativă îşi reia cursul normal.*

timbru

Timbru vine din franţuzeşte: *timbre*, iar acesta din latinescul *tympanon* (de origine grecească). În forma lui primitivă cuvîntul însemna „tobă", înţeles pe care l-a păstrat în oarecare măsură sub forma de *timpan* şi, mai bine, sub forma românească *tîmpină*. De la aceasta derivă verbul *a întîmpina* „a ieşi în calea cuiva cu tobe", adică cu alai.

„Tempo", 21.IV.1939

Scanned with OKEN Scanner

prin care

Citesc într-un ziar informaţia următoare: „Ministerul de justiţie a dat o deciziune *prin care* . . . toţi avocaţii publici . . . vor lucra la contenciosele statului".

Avocaţii nu vor lucra prin decizia ministerului. Corect este: *prin care obligă pe toţi avocaţii să lucreze* sau *în urma căreia avocaţii vor lucra* sau *în conformitate cu care avocaţii vor lucra* etc.

Se mai pot găsi cel puţin zece formule corecte în afară de cele înşirate mai sus.

parazit

Parazit înseamnă două lucruri: „fiinţă care-şi ia hrana direct din corpul altei fiinţe pe care trăieşte" şi „om care se lasă întreţinut fără să muncească". Originalul este vechiul grecesc *parasitos*, format din prefixul *para-* „lîngă" şi *sitos* „hrană".

La greci se numeau *paraziţi* oamenii care era invitaţi la masă ca să distreze cu bufonerii pe ceilalţi comeseni.

„Tempo", 22.IV.1939

Nevski

Mi se reproşează că am scris *Nevski* cu *v*, nu cu *w*, aşa cum apare pe afişe. Dar greşeala este a afişelor. De ce am scrie cu *w* un nume rusesc, cînd alfabetul rus nu cunoaşte două feluri de *v*?

Cei care scriu cu *w* o fac pentru că sînt influenţaţi de scrierea germană (în nemţeşte *v* se citeşte *f*, iar ca să se citească *v* trebuie să se scrie *w*) şi pentru că li se pare că e mai distins, cînd scriu un nume de origine străină, să pună cît mai multe litere neromâneşti, ca *w*, *y*, consoane duble etc.

garanţie

Cuvîntul *garanţie* este de origine franceză (*garantie*) sau din italianul *garanzia*, ambele de origine germanică, de unde e şi englezescul *warrant* „împuternicire", iar ca verb, „a garanta".

„Tempo", 23.IV.1939

Roosevelt

Ortografia engleză e capricioasă: regulile nu se aplică peste tot la fel. Mulţi cred că pronunţă englezeşte cînd le aplică chiar acolo unde nu e locul.

De exemplu *oo* se citeşte *u*, dar nu în toate cuvintele. Astfel greşesc aceia care citesc numele preşedintelui Statelor Unite, *Roosevelt*, ca *ruzvelt*. În realitate se citeşte *rozevelt*, cu *o*.

Scanned with OKEN Scanner

Încercați însă să pronunțați corect și veți vedea că imediat veți fi îndreptați de cei care-și închipuie că știu mai bine.

conferință

Conferință e neologism din latinul medieval *conferentia* „adunare"; acesta este format cu prefixul *con-* „la un loc, împreună" și verbul latinesc clasic *ferre*, care însemna „a aduce"; așadar, *conferentia* era „aducere la un loc".

Acest înțeles se potrivește și pentru o conferință rostită de cineva, căci pentru aceasta trebuie să fie o adunare care să asculte.

„Tempo", 25.IV.1939

Scanderbeg

Numele eroului național al Albaniei, care a luptat pentru independența țării sale, este *Scanderbeg* (unii scriu greșit *Scanderberg*, ca și cum partea finală ar fi germanul *Berg* „munte"), și este compus cu *beg*, sau *bey*, cuvînt turcesc care înseamnă „boier" și pe care-l avem și noi [1].

„Tempo", 26.IV.1939

pînă la

Citesc în rubrica sportivă a unui ziar din capitală: „*Pînă la* meciul pentru cupa Davis pe care țara noastră îl va susține în Ungaria ne mai desparte puțină vreme".

Nu se poate spune corect *puțină vreme ne desparte pînă la meci*; trebuie ori *puțină vreme ne desparte de meci*, ori *pînă la meci mai este puțină vreme*. Din combinarea celor două expresii corecte s-a născut a treia, greșită.

„cuvetă"

Se pronunță corect *chiuvetă* (unii zic, greșit, *ghiuvetă*). Originalul francez este *cuvette* (cu *ü* în silaba întîi; deoarece noi nu avem sunetul *ü*, îl înlocuim cu *iu*).

Francezul *cuvette* e diminutiv de la *cuve*, care înseamnă „hîrdău". În franțuzește, în afară de *cuve*, mai este și *coupe*, de unde îl avem și noi pe *cupă*. În latinește erau două variante, *cupa* (cu *u* lung), de unde francezii îl au pe *cuve*, și *cuppa* (cu *u* scurt și doi *p*), de unde e francezul *coupe*. *Cupă* și *chiuvetă* au azi înțelesuri cu totul deosebite, dar la început amîndouă însemnau „vas".

„Tempo", 27.IV.1939

[1] V. și p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

prejudecăți

În cronica sportivă a unui ziar este lăudat președintele unei federații pentru că „este om cu *prejudecăți* morale mai presus de orice considerații sportive". Pentru autorul articolului, *prejudecată* pare să însemne „rezervă, scrupul".

În realitate, cuvîntul acesta înseamnă „părere formată fără judecată, fără temei" sau, mai pe scurt, „idee greșită". Este după francezul *préjugé*. Așadar nu se potrivește deloc atunci cînd vrei să aduci cuiva laude.

„Tempo", 28.IV.1939

Minuscule

Un cititor mă întreabă de ce unii scriu numele proprii cu inițiale minuscule. Lucrul acesta se vede mai ales pe firme, dar uneori și la semnăturile articolelor de revistă.

Motivul nu este gramatical, căci gramatica nu permite scrierea numelor proprii altfel decît cu inițiale majuscule. E vorba de a se distinge prin contrast: o firmă cu litere mici bate la ochi și astfel te face să o citești. La fel o semnătură cu litere mici atrage atenția prin faptul că e ceva neobișnuit [1].

Leith Ross

Numele conducătorului misiunii economice engleze, *Leith Ross*, se citește *Lis Ros*. Am însemnat prin *s*, în *Lis*, sunetul acela pronunțat cu vîrful limbii între dinți, pe care-l au grecii și englezii și pe care noi nu avem cum să-l scriem, iar prin *o* în *Ros*, o vocală care e între *a* și *o* al nostru.

„Tempo", 29.IV.1939

„trebuie că"

Un cititor mă întreabă de ce se spune de un timp încoace *trebuie că s-a dus*, în loc de *trebuie să se fi dus* etc. *Trebuie că* este un provincialism (prin Transilvania se spune așa), care se explică prin imitarea expresiilor *cred că s-a dus* etc., unde întrebuințarea lui *că* este corectă.

S-ar mai putea întîmpla să fie și o influență ungurească, căci ungurii întrebuințează pe *hogy*, care corespunde lui *că* al nostru, în multe expresii care pentru noi par curioase.

economie

Economie este de origine veche grecească și e compus din *oikos* „casă" și *nomos* „regulă de conducere" (cuvîntul a fost împrumutat de romani și de la ei de popoarele occidentale, de unde-l avem noi).

[1] V. și mai departe, p.74 și 153.

Scanned with OKEN Scanner

În greaca modernă se pronunţă *ikos*, de aceea în biserică la noi se zice *iconom*, nu *econom*.

„Tempo", 30.IV.1939

„rezidiu"

Răspuns unui cititor: nici *rezid*, nici *rezidiu* nu e corect. Cuvîntul e de origine latină, *residuum*, iar în româneşte trebuie pronunţat şi scris cu doi *u*, aşa cum în *perpetuu* (lat. *perpetuus*), *asiduu* (lat. *assiduus*), *continuu* (lat. *continuus*) etc. păstrăm pe cei doi *u* [1].

Forma *rezidiu* se explică prin influenţa cuvintelor ca *prezidiu* (lat. *praesidium*), *Ovidiu* (lat. *Ovidius*), iar forma *rezid* poate proveni din *rezidiu*. ca *Ovidiu*, devenit *Ovid*.

derbedeu

Derbedeu vine la noi din turceşte, iar turcii l-au luat din persană: *dărbedăr*, format din *dăr* „poartă" şi prepoziţia *be*. Deci înseamnă propriu-zis „din poartă în poartă", adică „om care umblă de colo colo". Probabil că forma românească a fost refăcută din pluralul *derbedei*.

„Tempo", 3.V.1939

„frances"

Un cititor mă întreabă de ce ziarul „Neamul românesc" scrie *francesi* în loc de *francezi*, *englesi* în loc de *englezi* şi aşa mai departe. Ortografia aceasta aparţine d-lui Iorga (şi regretatul Densusianu scria tot aşa): pentru a nu rupe contactul cu limbile romanice din Apus, evită pe *z* acolo unde el poate fi redat prin *s* între două vocale, aşa cum se obişnuieşte în franţuzeşte şi în italieneşte.

Dar Academia Română condamnă scrierea aceasta, deoarece principiul este ca toate literele să fie citite la fel peste tot [2].

mai

Numele lunii *mai* este de origine latină, ca şi celelalte nume de luni: *maius*, derivat de la numele zeiţei *Maia*, mama lui Mercur.

În epoca istorică, această zeiţă joacă un rol cu totul neînsemnat, dar, desigur, înainte de influenţa grecească ea va fi avut o însemnătate mult mai mare, căci numai aşa ne putem explica faptul că i s-a consacrat o lună.

„Tempo", 4.V.1939

[1] Forma corectă este deci *reziduu*.
[2] V. şi p. 32 şi 42.

Scanned with OKEN Scanner

„apanajiul"

Apărînd pe sportivi de învinuirea că sînt inculţi, un redactor sportiv scrie: „în vremurile cînd se arată că mişcarea în aer liber este în *apanajiul* agramaţilor..."

Din păcate, scriind astfel, confratele nu dovedeşte cultura sportivilor. Nu se zice *apanajiul*, ci *apanajul*. Apoi, *apanaj* înseamnă „însuşire naturală", deci nu trebuia să fie precedat de *în*: *mişcarea este apanajul cuiva*, nu *în apanajul cuiva*.

S-ar părea că autorul rîndurilor citate a confundat pe *apanaj* cu *avantaj*.

Apanaj vine din franţuzeşte (*apanage*, citit ca în româneşte), iar în franţuzeşte vine din latinescul *panis* „pîine" şi însemna, cînd a fost creat, „parte dintr-un domeniu care se dă cuiva ca să se hrănească".

„Tempo", 5.V.1939

Turzii

Un cititor mă întreabă de ce transilvănenii zic *Cîmpia Turzii* şi tot aşa *Orăzii*, cînd noi zicem *Turdei*, *Oradiei*. În ce priveşte forma *Oradia*, numele localităţii autentic transilvănean este *Oradea*, în trei silabe.

Cît despre genitivele cu *z*, acestea sînt făcute regulat după modelul: *ogradă — ogrăzii*, *coadă — cozii* etc. (*-i* scurt a schimbat, la plural, pe *d* în *z*). În limba literară, formele cu *z* încep a se pierde peste tot unde nu sînt sprijinite de forme paralele la plural. Zicem *cozii* pentru că pluralul e *cozi*; dar mulţi zic *oglindei*, pentru că pluralul *oglinzi* e rar. Cît despre *Turda*, *Oradea*, ele nici nu au plural [1].

bigam

Bigam nu înseamnă, cum cred unii, „cu două neveste", ci „cu două căsătorii" (e format din latinescul *bi-* „dublu" şi grecescul *gamos* „căsătorie").

Aşadar nu este o greşeală să se spună despre o femeie că e *bigamă* dacă are doi bărbaţi.

„Tempo", 6.V.1939

„franceji"

Un cititor mă întreabă de ce un ziar din Iaşi scrie regulat *franceji*, *engleji*, *poloneji*, şi nu *francezi*, *englezi*, *polonezi*. Forma cu *-ji* este curent întrebuinţată de moldoveni şi de altfel este în acord cu morfologia românească tradiţională: de la *mînz*, pluralul e *mînji*, nu *mînzi*; tot aşa spunem *treaz — treji*, *viteaz — viteji* şi aşa mai departe.

De ce atunci spunem noi *francezi* etc.? Aceasta este o inovaţie care are de scop să împiedice forma pluralului de a se deosebi prea mult de singular, căci simplul *-i* adăugat ajunge ca să distingem cele două numere [2].

[1] Formele de genitiv-dativ care s-au impus sînt *(Cîmpia) Turzii*, *oglinzii*, *Oradei*.

[2] V. şi p. 31 şi 42.

Scanned with OKEN Scanner

bergamotă

Numele perelor *bergamote* vine din turceşte: *beg armud* „pere domneşti": *beg* sau *bey* înseamnă „domn", iar *armud* „pară". Pentru înţeles, ajunge să ne gîndim la *merele domneşti*. Cuvîntul a fost împrumutat cam sub aceeaşi formă de mai toate popoarele europene (fr. *bergamote*, ital. *bergamotta*.)

„Tempo," 7.V.1939

„costum de haine"

Un cititor îmi atrage atenţia asupra expresiei un *costum de haine*, despre care spune că este un pleonasm. Într-adevăr, *costum* înseamnă „rînd de haine", deci nu mai este nevoie să se adauge, după *costum*, *de haine*. Ajunge să ne gîndim că un costum nu poate fi nici de ghete, nici de altceva, ca să ne dăm seama că nu mai are nevoie de nici un adaos.

tramvai

Cuvînt de origine engleză: *tramway*, compus din *tram* „şină" şi *way* „drum", deci „drum cu şine". *Tram* este de origine scandinavă şi la început însemna „prag de lemn", apoi „grindă", „cadru" şi pe urmă „vagonet pentru cărbuni".

„Tempo", 9.V.1939

„perchiziţie"

Un cititor mă întreabă dacă nu e mai corect să se spună *perchiziţie* decît *percheziţie*. Într-adevăr, dacă ne luăm după originea cuvîntului (francezul *perquisition*, latinul *perquisitio*), trebuia să avem în româneşte forma cu *i*; de altfel, cuvîntul *rechiziţie*, din aceeaşi rădăcină latinească, nu e pronunţat de nimeni *recheziţie*.

Dar *percheziţie* e foarte răspîndit (toată lumea spune aşa) şi nu ştiu dacă mai e vreun chip să fie înlăturat [1].

tenis

Cuvîntul *tenis* este, ca şi jocul pe care îl denumeşte, de origine engleză: *tennis*. În englezeşte apare pe la 1400 şi este de origine franceză.

Într-adevăr, *tennis* vine de la franţuzescul *tenez* „ţineţi", adică „poftim". Aşa spunea jucătorul care „servea", ca să atragă atenţia adversarului asupra serviciului.

„Tempo", 10. V.1939

[1] Forma *percheziţie* este recomandată şi de normele în vigoare.

Scanned with OKEN Scanner

de-acum

Răspuns unui cititor: *de-acum* înseamnă „de aici înainte", de exemplu în versul *De-acuma nu te-oi mai vedea.*

Expresia *aparatul a sosit de-acum în vamă* nu e corectă, căci verbul, pus la trecut, arată că acțiunea s-a făcut mai demult, iar adverbul *de-acum* susține că se va face mai tîrziu.

Se poate zice însă *aparatul a sosit deja* sau *a și sosit* sau *e gata sosit*, după cum, de-asemenea, se poate zice mai simplu: *aparatul a sosit. De-acuma* nu poate ține locul lui *deja.*

deja

Este falsă ideea pe care o au unii că *deja* este cuvînt evreiesc. În realitate e de origine franceză (*déjà*), iar în franțuzește a fost format din *dès* (compus din două prepoziții latine: *de* și *ex*) și *jà* (din adverbul latin *iam*). Singurul lucru evreiesc este întrebuințarea lui *deja* în expresii în care nu apare în franțuzește; dar acolo nu poate fi înlocuit nici prin *de-acum.*

„Tempo", 12.V.1939

interzis

Din ce în ce mai mult se citește *este interzis depozitarea, este interzis trecerea* și așa mai departe, adică se pune participiul *interzis* la masculin, deși subiectul cu care trebuie să se acorde în gen este feminin.

Cum se explică această greșeală? S-ar părea că infinitivul, care nu este decît un substantiv derivat dintr-o rădăcină verbală, începe să capete valoare de verb. Că adică atunci cînd cineva scrie *este interzis trecerea*, pentru el *trecerea* nu este un substantiv, ci verbul *a trece*, care n-are gen. De aceea participiul nu se mai acordă cu el [1].

boicot

Boicot vine din englezește, și anume de la numele căpitanului *Boycott*, moșier din Irlanda. În decembrie 1880, toți vecinii lui s-au înțeles să nu mai aibă nici un fel de relații cu el, deoarece era brutal și grosolan.

„Tempo", 13.V.1939

„căruțabil"

În ordonanțele cu privire la circulație apare cuvîntul *căruțabil*: „partea *căruțabilă* a străzii", în opoziție cu trotuarul. Este o traducere a francezului *carrossable*, dar o traducere cu totul greșită.

[1] Despre acest subiect, v. și *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 9.

Scanned with OKEN Scanner

Carrosse în franțuzește nu înseamnă „căruță", ci „trăsură de lux". Apoi, în orice caz, pe bulevardele bucureștene nu prea circulă căruțele, încît, chiar dacă expresia franceză ar fi însemnat „pentru căruțe", tot ar fi trebuit schimbată în românește, căci *carrossable* a fost creat înainte de inventarea automobilelor.

De altfel, cu sufixul *-abil* nu se formează derivate decît de la verbe, iar un verb *a căruța* nu există în românește.

bilet

Loteria aduce în actualitate cuvîntul *bilet*, care e de origine franceză: *billet* (pronunțat *biyé*); vine de la *bulle* „bilă de plumb", care se lega de sigiliul documentelor; la origine, *billet* însemna „bilet de liberă petrecere" și ca atare orice bilet purta sigiliu; *i*, în loc de *u*, se explică prin influența cuvîntului *bille* „bilă".

„Tempo", 14. V.1939

lustragiu

Un cititor mă întreabă de ce se zice *lustragiu* și nu *lustrugiu*, de vreme ce de la *tutun* s-a format *tutungiu*.

Sufixul *-giu*, care e de origine turcească, este întrebuințat de noi în cuvinte ca *iaurgiu*, *hangiu*; dar pentru că de multe ori cuvîntul turcesc la care se adaugă sufixul este terminat în *-a* (*mahalagiu*, *sacagiu* etc.), s-a putut crede la un moment dat că sufixul este *-agiu* și astfel s-au format *barcagiu*, *pomanagiu* etc., derivate de la substantive terminate în *-ă* (*barcă*, *pomană*), apoi și *lustragiu* de la *lustru*.

magazin

Magazin este de origine arabă: *mahzan* înseamnă „depozit de mărfuri"; pluralul arab este *mahazin*, de unde formele europene (francezul *magasin* etc.). Cînd s-au numit *magazine* revistele care cuprind de toate, au fost comparate cu un magazin în care găsești mărfuri de tot felul.

„Tempo", 16. V.1939

Genitivul

Mai mulți cititori mă întreabă care e regula genitivului feminin, anume cînd se termină forma articulată în *-ei* și cînd în *-ii*. Regula oficială este că genitivul articulat se formează de la cel nearticulat, asupra căruia nu are nimeni vreo îndoială: *unei case*, deci *casei*; *unei vulpi*, deci *vulpii*; tot așa *unei mese*, deci *mesei*, *unei porți*, deci *porții*.

Adăugăm deci un *-i* (articolul) la forma nearticulată, care se termină uneori cu *-i*, alteori cu *-e*.

Scanned with OKEN Scanner

Numai atunci cînd ar trebui să fie trei *i* la rînd se face excepţie şi se scrie *-iei*: *unei victorii*, dar *victoriei*. Totuşi la pluralul masculinelor nu ne supără să fie trei *i*: *copiii*.

gazetă

Cuvîntul *gazetă* a fost creat de italieni: este diminutivul de la *gaza* „avere", de origine latină, împrumutat de romani de la greci, iar de aceştia de la persani.

În italieneşte, *gazzetta* era numele unei monede de mică valoare, apoi, cînd s-au creat ziarele, li s-a zis *gazzetta*, pentru că se plăteau cu această monedă.

„Tempo", 17.V.1939

kilometraj

Un cititor îmi semnalează cuvîntul *kilometraj*, care apare în cataloagele de automobile cu înţelesul de „aparat care arată numărul de kilometri parcurşi de automobil".

Corespondentul meu găseşte că această expresie este greşită şi că aparatul trebuie numit *contor kilometric*. Evident că are dreptate, deoarece *kilometrajul* înseamnă altceva, şi anume „numărul de kilometri parcurşi", iar nu „aparatul care indică acest număr".

E ca şi cum prin *tonaj* am înţelege nu „numărul tonelor pe care le poate transporta un vapor", ci aparatul cu care se stabileşte numărul tonelor, cîntarul.

erou

Erou vine din franţuzeşte (*héros*, citit *ero*), acolo din latineşte, iar latina l-a luat din greceşte. *Heros* în greceşte înseamnă „erou, semizeu" şi e din aceeaşi familie cu numele *Hera*, cea mai însemnată zeiţă. Se pare că înţelesul primitiv a fost „care salvează", căci verbul latin *servare* „a salva" este socotit înrudit cu grecescul *heros*.

„Tempo", 18. V.1939

„cunoştiinţă"

Mulţi scriu greşit *cunoştiinţă* (în loc de *cunoştinţă*), luîndu-se desigur după *ştiinţă*, unde scrierea cu doi *i* este corectă.

Iată de unde provine diferenţa dintre aceste două cuvinte: sufixul este acelaşi la amîndouă (*-inţă*), dar rădăcina unuia se termină în consoană (*cunoşt-*), pe cînd a celuilalt se termină în vocala *i* (*şti-*).

Aşadar, *cunoştinţă* are un singur *i* (ca şi *credinţă*, *putinţă* etc.), iar *ştiinţă* are doi (ca şi *fiinţă*, *priinţă* etc.): unul face parte din rădăcină, iar celălalt din sufix [1].

[1] Am reluat subiectul. V. p. 62.

Scanned with OKEN Scanner

coridor

Coridor vine din franţuzeşte (*corridor*), unde a fost termen de fortificaţie şi este luat din italieneşte (*corridore*), derivat din latinul *currere* „a alerga".

Prin urmare, la origine *coridor* însemna „loc de alergare"; tot aşa, *foişor* al nostru, care e de origine maghiară şi înseamnă „coridor" (este format de la verbul maghiar *foly-* „a curge").

„Tempo", 20.V.1939

regina

O cunoscută reclamă spune că ciorapul de o anumită marcă este *ciorapul reginelor* şi *regina ciorapilor*. Dacă *ciorapul reginelor* merge foarte bine, *regina ciorapilor* nu merge deloc: de ce ciorapii ar avea regină, şi nu rege?

Regină merge numai pentru substantivele feminine, de exemplu admit că se poate zice *regina florilor*; dar pentru cele masculine trebuie *rege*, de exemplu *regele chibriturilor*. În cazul acesta, într-adevăr, substantivele neutre sînt tratate întocmai ca cele masculine.

utopie

Utopie „plan sau teorie care nu se poate aplica" vine de la *Utopia*, nume pe care scriitorul Thomas Morus (sec. XVI) l-a inventat pentru a denumi insula în care se petrece acţiunea romanului său cu acelaşi titlu. Cuvîntul e format în vechea greacă, din *u* „nu" şi *topos* „loc" (adică „loc care nu există").

„Tempo", 21. V.1939

al

Un titlu, într-un ziar, spune: „Se amînă termenul de depunere *al* cărţilor de imobil cu şapte zile". Cu cine se acordă, în această frază, articolul *al*? Cu *termenul* sau cu *depunere*?

O rapidă analiză a frazei ne arată că nu *termenul* este al cărţilor, ci *depunerea*. Într-adevăr, e vorba de depunerea cărţilor, nu de termenul cărţilor. De aceea corect ar fi fost să se scrie „Se amînă termenul de depunere *a* cărţilor de imobil", căci *depunere* este de genul feminin.

candidat

Acest cuvînt, de origine latină (*candidatus*), vine de la adjectivul *candidus*, care însemna „alb". Nobilii aveau la togă un tiv de purpură, dar, cînd

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

își puneau candidatura la o magistratură, trebuiau să poarte togă albă, fără nici un semn. De aceea li se zicea *candidatus*, adică „îmbrăcat în alb“ [1].

„Tempo“, 24. V.1939

Ordinea cuvintelor

Am citat ieri fraza „Se amînă termenul de depunere al cărților de *imobil cu șapte zile*“. În afară de greșeala pe care am semnalat-o ieri (*al* în loc de *a*), mai este una: așa cum e redactată expresia se poate înțelege că e vorba de *imobile cu șapte zile* sau de *cărți cu șapte zile*.

Ca să nu rămînă loc pentru nici un echivoc, trebuie să se spună: „Se amînă cu șapte zile termenul de depunere a cărților de imobil“. În felul acesta este clar că *șapte zile* se leagă de *se amînă*.

deputat

Deputat este de origine franceză (*député*), iar în franțuzește a fost împrumutat din latinește: *deputatus* „tăiat, dat la o parte“ (este din aceeași rădăcină cu *amputat*), apoi „însărcinat cu o misiune specială“.

În franțuzește, *député* a însemnat întîi „sol, delegat“. Înțelesul actual a fost stabilit în vremea Revoluției Franceze, de la care se împlinesc acum 150 de ani.

„Tempo“, 25. V.1939

cei ce

Dintr-o înștiințare oficială: „Cei ce nu se vor conforma, li se va ridica dreptul de a vinde ziare“. *Cei* este în nominativ, prin urmare ne așteptăm să fie subiect.

În zadar vom căuta însă predicatul lui, căci nu-l vom putea găsi: *se va ridica* este legat de *li* (care e în dativ), și subiectul lui e *dreptul*.

La dativul *li* se referă și *cei* de la începutul frazei, de aceea trebuie pus și el tot la dativ: „Celor ce nu se vor conforma li se va ridica dreptul“. Am suprimat și virgula, care nu are ce căuta între predicat și complementul indirect.

propagandă

Propagandă vine din latinește: *propaganda* este participiu viitor pasiv, de genul feminin, al verbului *propagare* „a propaga“, deci ar trebui tradus cu „care trebuie să fie propagată“.

Înțelesul actual vine din secolul al XVIII-lea, cînd s-a întemeiat societatea de propagandă religioasă numită *De propaganda fide*, adică „pentru

[1] V. și p. 315.

propagarea credinței“ sau, cuvînt cu cuvînt, „pentru credința care trebuie să fie propagată“.

„Tempo“, 26. V.1939

„se vine”

Dintr-un ziar: „cînd după o excelentă bucată de muzică clasică se vine cu o tralala de reclamă...“. Impersonalul se exprimă în românește prin pronumele reflexiv; se zice astfel *se crede că...*, *se știe că...* etc., dar *se vine* sună fals, miroase de departe a traducere.

Iată de ce. Impersonalul îndepărtează atenția de la subiect și o concentrează asupra predicatului: *În patul acesta se doarme bine*; cine doarme? n-are nici o importanță, ci numai faptul că se doarme.

Verbul *a veni* nu poate fi însă conceput independent de subiect, nu se poate realiza o venire fără să știm a cui... De aceea *se vine* pare străin.

listă

Listă este de origine franceză, *liste*, care însemna în vechea franceză „margine, tiv“. În franțuzește, cuvîntul vine din vechiul german *lista* „șiraif“, devenit în germana modernă *Leiste*, cu același înțeles ca în limba veche.

„Tempo“, 27.V.1939

îi

Un cititor întreabă dacă se poate scrie *îi băiat bun*. Numai popular și regional se zice așa; dacă vorbim limba literară trebuie să zicem *e băiat bun*. Atît verbul *îi*, cît și pronumele *îi* (la dativ) provin din *i*. Acest *i* nu formează singur o silabă.

Cînd zicem, de exemplu, *casa-i mare* sau *nu-i place*, *-i* joacă rol de consoană. Cînd însă acest *i* consonantic este pus între două consoane sau la început de silabă, el nu se poate pronunța singur, și atunci apare ca sprijin vocala *î*: *cît îi ceasul?* Sau *îi place*. Analiza sintactică nu poate despărți pe *î* de *i*.

atic

Sînt întrebat ce înseamnă *atic* în expresia *sare atică*. Este vorba de adjectivul *atic*, care numea pe locuitorii vechii provincii grecești *Atica* (capitala ei era *Atena*).

Atenienii erau priviți ca mai fini și mai spirituali decît ceilalți greci, de aceea *sare atică* înseamnă „spirit subțire, fin, ca al atenienilor“.

„Tempo“, 28. V.1939

Scanned with OKEN Scanner

supt

Un cititor mă întreabă de ce d. Iorga scrie *supt* în loc de *sub* şi dacă *supt* nu este participiul verbului *a suge*. E adevărat că e şi participiu, dar în limba veche românească era şi prepoziţie. Forma noastră actuală, *sub*, se datoreşte, cel puţin în parte, influenţei latineşti, care a început în secolul trecut, căci în latineşte se zicea *sub*. Dar vechiul românesc *supt* vine tot din latineşte şi a fost păstrat în graiul general în compusul *dedesupt*, căci nimeni nu zice *dedesub* [1].

senator

Cuvîntul *senator* provine din latineşte, unde este derivat de la substantivul *senatus* „senat". Acesta, la rîndul lui, este derivat de la *senex* „bătrîn", căci în adunarea romană nu intrau la început decît oameni bătrîni, deşi nu exista decît un singur corp. Tinerii n-aveau decît să aştepte.

„Tempo", 2.VI.1939

„magazioner"

Un cititor mă întreabă de ce unii zic *magazioner*, ca şi cînd ar forma acest cuvînt de la *magazion*, nu de la *magazin*. Într-adevăr, *magazioner* este greşit: ar trebui *magazinier*, cum e modelul francez, dar lumea spune în general *magaziner*. Cît despre *magazioner*, această formă provine desigur din graiul soldaţilor, care s-au lăsat influenţaţi de alte cuvinte terminate, în graiul oamenilor inculţi, în *-oner*: *prizioner* (în loc de *prizonier*), *pioner* (în loc de *pionier*), *pontoner* (în loc de *pontonier*) şi altele la fel.

madrigal

Sînt întrebat care e originea cuvîntului *madrigal*, care denumeşte un fel de poezie. Se ştie în această privinţă numai că originalul este italianul *madrigale* (de aici francezul *madrigal*), dar de unde vine forma italiană nu se poate spune. Toate încercările de explicaţie au dat greş.

„Tempo", 4.VI.1939

de origine etnică

Un cititor mă întreabă ce înseamnă exact *de origine etnică*. Expresia aceasta este greşită: a spune de cineva că *e de origine etnică* nu înseamnă nimic, căci toţi oamenii au o origine etnică, numai că nu e aceeaşi pentru toţi. Unul este de origine etnică românească, altul de origine etnică maghiară şi

[1] *Supt* şi *dedesupt* nu se mai folosesc. Formele corecte: *sub* şi *dedesubt*.

Scanned with OKEN Scanner

așa mai departe. În adevăr, *etnic* înseamnă „în ce privește poporul", prin urmare *originea etnică* este aproximativ același lucru cu „apartenența națională".

Adjectivul *etnic* este de origine greacă veche. El derivă de la substantivul *ethnos* „popor" (pe care îl avem în *etnografie* „studiul caracteristicilor popoarelor"). Noi l-am luat dintr-o limbă occidentală (probabil din franțuzește).

„Tempo", 6.VI.1939

a ispăși

Vorbind de scriitorul democrat și pacifist german Ernst Toller, cu ocazia morții lui, un ziar din București spunea că „el *a ispășit* cîțiva ani în închisoare".

Expresia este necorectă. Se poate spune de cineva că *a stat la închisoare*, că *a petrecut cîțiva ani la închisoare*, dar *a ispăși* are nevoie de un complement drept: *ispășești crima, păcatele, vina* etc., dar nu *ispășești* pur și simplu. Ferindu-se de a arăta motivele pentru care Ernst Toller a stat la închisoare, confratele nostru a preferat să lase fraza șchioapă.

iunie

Numele lunii *iunie* este, ca și celelalte, de origine latină. El derivă de la numele zeiței *Iuno*, căreia i-a fost dedicată această lună.

Dar romanii l-au pus mai tîrziu în legătură cu Iunius Brutus, conducătorul mișcării republicane la Roma, și după modelul acesta au dat și celor două luni care urmează numele unor personalități romane.

„Tempo", 7.VI.1939

vor

Citesc într-un ziar că „la campionatele Franței nu *vor* participa nici un jucător german". Greșeala evidentă, *vor* în loc de *va*, se explică poate prin faptul că redactorul a acordat verbul cu *campionatele*, în loc să-l acorde cu subiectul lui.

Dar mai probabilă mi se pare altă explicație, anume că în momentul cînd scria verbul *vor participa* autorul avea în minte un subiect plural: *jucătorii germani*, apoi, cînd a ajuns la ultima parte a frazei, a întors-o altfel, *nici un jucător*, fără să se mai gîndească la verb.

monedă

Monedă vine la noi, ca în toate limbile balcanice, din grecește: *moneda*, iar acolo, din dialectul venețian (tot *moneda*). În Italia, cuvîntul este de origine latină: *moneta*. Acesta era epitetul zeiței *Iuno* („sfătuitoarea", de la verbul *moneo* „a sfătui").

Scanned with OKEN Scanner

Deoarece în templul zeiței Iuno Moneta se bătea monedă, s-a ajuns să se numească monedele cu numele zeiței.

„Tempo", 10.VI.1939

x pentru *gz*

În multe cuvinte românești care conțin un *x* între două vocale, semnul acesta se citește *gz* (ca în franțuzește, de unde provin cuvintele): *examen*, *exemplu*, *executa*, *existență* (se pronunță *egzamen*, *egzemplu*, *egzecuta*, *egzistență*).

Desigur însă că unora li se pare mai nobil să citească cum se scrie, cu *ks*. Astfel, din cînd în cînd auzim la radio că o bucată de muzică a fost *eksecutată*. Pronunțarea aceasta afectată trebuie evitată, căci e ridicolă [1].

chelner

Chelner vine din nemțește: *Kellner*, derivat de la *Keller*, care înseamnă „pivniță, beci". Și la noi se spunea mai demult *pivnicer*.

Astăzi există tendința de a întrebuința termenul *ospătar*, care are avantajul că e format în românește și defectul că ne îndreaptă spre *ospătărie*, care înseamnă „birt sărăcăcios".

francezi

Un cititor îmi cere să revin asupra chestiunii pluralului numelor de popoare și să arăt cum se spune exact: *francezi*, *englezi*, *polonezi* etc., *francesi*, *englesi*, *polonesi* sau *franceji*, *engleji*, *poloneji*?

Formele cu *j* sînt dialectale, mai precis moldovenești: moldovenii n-au decît să spună așa, dar limba literară este pentru *francezi*, *englezi*, *polonezi*, cu *z* păstrat prin analogie cu singularul.

Cît despre formele cu *s*, acelea nu sînt pronunțate așa de nimeni și scrierea lor este condamnată de oficialitate [2].

acord

Acord este de origine franceză (*accord*). În franțuzește este refăcut din verbul *accorder* „a acorda", care vine din latinește și este un derivat al substantivului *cor* „inimă" (genitivul este *cordis*). *A se acorda cu cineva* însemna la început „a avea aceeași inimă cu el".

„Tempo", 11.VI.1939

a se pleca

Un cititor îmi propune să atragem atenția Direcției Generale a C.F.R asupra inscripției puse pe ferestrele vagoanelor „*a nu se pleca* în afară", care ar fi greșită.

[1] Despre același subiect, v. *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 48.
[2] V. și p. 31 și 32.

Scanned with OKEN Scanner

Formula pe care o propune cititorul este *a nu se apleca*. N-are însă dreptate, căci *a se pleca* este totuna cu *a se apleca*: *Capul ce se pleacă*...zice poetul. Tot așa se zice *slugă plecată*, nu *aplecată*, *plecăciune* (adică „înclinare"), nu *aplecăciune* și așa mai departe. Înțelesul primitiv al verbului *a se pleca* este „a se încovoia", „a împături".

vagon

Vagon este de origine franceză (*wagon*), iar francezii l-au luat din engleză (*waggon*, citit de englezi *uegn*), unde la început însemna „căruță".

Cuvîntul este înrudit cu germanul *Wagen* „căruță" și cu *Weg* „drum", iar în latinește îi corespunde verbul *veho* „a transporta", de la care e derivat *vehiculum* „căruță".

„Tempo", 12.VI.1939

cîine

Un cititor mă întreabă cum se scrie și se pronunță: *cîine*, *pîine*, *mîine* sau *cine*, *pine*, *mine*? Formele din prima serie sînt răspîndite actualmente în sudul țării și, prin faptul că se întrebuințează în capitală, s-au încetățenit în limba literară.

Cele din a doua serie au rămas uzuale în partea de nord a țării și reprezintă starea mai veche, etimologică, Introducerea lui *i* se explică prin influența vocalei următoare.

De fapt *mînă* nu are nici un *i*, dar pluralul *mîini*, terminat în *-i*, a mai introdus un *i* și în interior. În Oltenia se zice și *oichi*, *roichie* etc.

parlament

Parlament vine din franțuzește (*parlement*), unde cuvîntul apare pentru prima oară, cu înțelesul actual, în secolul al XIII-lea. La început însemna „convorbire" (e derivat de la verbul *parler* „a vorbi").

Înțelesul actual pare să vină din englezește (căci englezii au împrumutat de la francezi cuvîntul sub forma *parliament*).

„Tempo", 14.VI.1939

școale sau *școli*?

Un cititor mă întreabă care e pluralul de la *școală*: *școale* sau *școli*? De obicei lumea zice *școli*; *școale* pare învechit, dar se mai găsește cel puțin în *Casa Școalelor*.

La fel se poate pune întrebarea pentru *roți/roate*, *coli/coale*, *boli/boale* și altele, deși răspunsul n-ar fi peste tot același.

De vreo trei sute de ani, formele cu *-i* s-au tot răspîndit în dauna celor cu *-e*. Dar se pare că în ultimul timp au început să revină la suprafață cele cu *-e* [1].

[1] Pluralele recomandate azi: *școli*, *roți* (în expresii și *roate*), *coli*, *boli* (în expresii și *boale*) (v. DOOM).

Scanned with OKEN Scanner

complet

Un cititor mă întreabă cum e corect, *complect* sau *complet*? Cuvîntul vine din latinește, unde se zicea *co pletus* (participiu de la verbul *compleo* „a umple", deci *completus* însemna „plin").

La noi cuvîntul a fost introdus de curînd și unii i-au mai pus un *c* (*complect*), prin asemănare cu *corect*, *perfect*, *abject* etc.

„Tempo", 15.VI.1939

inimos

O telegramă de agenție spune că d-na Roosevelt a îndemnat persoanele americane care nu cunosc protocolul să salute pe regina Angliei cu „un *inimos* how do you do".

Fără să fi văzut originalul, sînt sigur că el conține cuvîntul *hearty*, derivat de la *heart* „inimă". Dar traducerea cu „inimos" este greșită: *hearty* înseamnă „cordial", adică „din inimă, sincer", pe cînd *inimos* înseamnă „cu inimă", adică „energic, hotărît".

Iată cum fuga de neologisme poate duce la transformarea înțelesului unui text.

nevralgie

Nevralgie este un compus grecesc din *neuron*, citit și *nevron*, „nerv" și *algia* pentru *algos* „durere". Pe *nevron* îl avem trecut prin latinește, sub forma *nerv*, iar pe *-algia* îl mai avem în *nostalgie* „dor", *coxalgie* „durere de coapse" etc.

„Tempo", 16. VI.1939

a se face

Un cititor mă întreabă dacă e corectă expresia *este a se face*, de exemplu „Așternerea pietrișului *este a se face* cu toată grija, spre a evita...".

Această expresie nu are nimic necorect în ea, dar nu este obișnuită în limba literară și pare puțin cam căutată. Mai natural este să se zică „Așternerea pietrișului *trebuie să se facă*...".

Se poate însă întîmpla ca relațiile dintre furnizor și client sau dintre patron și salariat să ceară evitarea cuvîntului imperios *trebuie*. Poate de asta se recurge la formula citată mai sus.

teorie

Cuvîntul *teorie* este de origine grecească. În greceşte însemna „priveliște", „acțiunea de a vedea", apoi „procesiune". Din aceeași familie este și cuvîntul *teatru*.

Scanned with OKEN Scanner

Din înţelesul de „acţiunea de a vedea“ derivá acela de „cercetare; ipoteză“, iar din cel de „procesiune“ derivă înţelesul de „cîrd“, „şir“, obişnuit mai mult în franţuzeşte.

„Tempo“, 17. VI.1939

„creeri”

Un cititor mă întreabă cum se distinge pluralul de la *creer* de genitivul infinitivului lung al verbului *a crea* (*unei creeri* etc.). În pronunţare deosebirea se poate face prin accent.

În scris însă nu există nici o deosebire. Dar aceasta nu constituie nici un pericol, deoarece numai dacă s-ar construi o frază abstractă şi izolată de orice context s-ar putea ca cititorul să nu ştie dacă e vorba de *creer* sau de *creare*: aceste două noţiuni nu se prea întîlnesc în vorbirea curentă [1].

velin

Adjectivul *velin* (în *hîrtie velină*) este un derivat de la cuvîntul *veau* „viţel“. Se ştie că în vremea mai veche se scria pe pergament, adică pe piele. Pergamentul făcut din piele de viţel avea calităţi speciale, de aceea i s-a dat hîrtiei fine un nume aparte, adică *velină*.

„Tempo“, 18.VI.1939

Bucureştiul

Sînt întrebat cum e corect: *Bucureştii* sau *Bucureştiul*, *Iaşii* sau *Iaşul* şi aşa mai departe. Chestiunea aceasta a fost adesea dezbătută în presă. Este neîndoios că din punct de vedere istoric sînt corecte formele de plural. *Bucureştii* sînt urmaşii lui *Bucur*; *Iaşii* înseamnă foarte probabil „Iazygii“ (numele unui popor sarmatic).

Dar lumea se împacă foarte greu cu ideea de a vorbi despre un singur oraş întrebuinţînd adjectivul sau verbul la plural: *Bucureştii sînt mari* etc. De aceea mai toată lumea întreb ninţează forma de singular, refăcută: *Bucureştiul* [2] etc.

birjă

Birjă este de origine rusească. Cuvîntul vine din greaca veche: *byrsa* însemna „piele jupuită“; l-au împrumutat romanii cu înţelesul de „pungă“; cuvîntul a trecut în franceză cu sensul de „local unde se tratează afacerile“; cu acelaşi înţeles a trecut în olandeză (*beurs*), apoi în germană (*Börse*), de

[1] Ortografia actuală a stabilit scrierea *creier*, genitivul de la *creare* fiind *creări*.
[2] V. şi p. 193.

aici în rusă (*birja*); pentru că în Piața Bursei la Odesa se găseau trăsuri de piață, s-a zis *trăsură de birjă*; expresia a trecut la noi, unde a devenit numai *brijă*.

„Tempo", 20. VI.1939

mai redus

Comentînd rezultatele alegerilor, un ziar scria: „Vom face constatarea că numărul alegătorilor nu este *mult mai redus* ca în trecut".

Așa cum e redactată fraza, se înțelege că numărul alegătorilor era și în trecut tot redus. De fapt, autorul a vrut să spună că în trecut numărul alegătorilor era mare, iar acum este numai puțin redus. Trebuia să spună: „numărul alegătorilor nu este mult redus față de trecut" sau „nu este mai mic decît în trecut" [1].

parafină

Parafină este un cuvînt format dintr-o expresie latinească: *parum affinis* „care are puțină afinitate". Aceasta, din cauză că parafina nu este foarte reactivă. Numele a fost dat în secolul al XIX-lea, cînd s-a descoperit parafina.

„Tempo", 21. VI.1939

no.

Mi se cere să mă ocup de prescurtarea *no.* pentru *numărul*, care ar fi defectuoasă și ar trebui înlocuită cu *nr.*

Este foarte adevărat că în românescul *număr* nu este nici un *o*; dar nu e deloc sigur că prescurtarea *no.* vine din francezul *numéro*. Este mult mai probabil că *no* este luat din latinește (ablativul *numero*).

Prescurtarea, fiind convențională, nu este necesar să semene cu pronunțarea noastră. Iar dacă e vorba să semene, de ce am scrie *nr.*, și nu *num.* [2]?

agresiune

Agresiune este de origine latină: *aggressio*, derivat cu prefixul *ad-* (devenit prin asimilare *ag-*) de la verbul *gradior*, care însemna „a merge". *Aggressio* era la început „faptul de a merge către cineva", de a te apropia de el, apoi încetul cu încetul a ajuns să însemne „apropiere cu gînd dușmănos".

„Tempo", 22.VI. 1939

[1] V. și mai departe, p. 201 și mai ales 293.
[2] Abrevierea recomandată azi este *nr.*

Scanned with OKEN Scanner

băcăuan

Un scriitor originar din Bacău îmi atrage atenția asupra faptului că bucureștenii spun și scriu *băcăuan*, în loc de *bacăuan*, cum spun localnicii.

Iată explicația: cînd *a* își pierde accentul, el se schimbă adesea în *ă*: *Slatina, slătinean*. Dar *a* neaccentuat se păstrează de multe ori dacă e urmat de alt *a*, accentuat: *Galați*. Cînd și al doilea *a* își pierde accentul, amîndoi devin *ă*: *gălățean*.

Astfel s-a luat obiceiul să se schimbe *a* în *ă* cînd formăm numele locuitorilor unui oraș, chiar dacă numele orașului are un *a* neaccentuat: *Bacău, băcăuan*. Corect însă este *bacăuan* [1].

pact

Pact este de origine latină: *pactum*, supinul de la verbul *pango*, care la început însemna „a înfige", apoi „a stabili în chip solid, a încheia".

Din aceeași familie este și cuvîntul *pax* „pace", care la început însemna „convenție".

„Tempo", 23.VI.1939

vreo

Pînă acuma, *vreo* se întrebuința în românește în propoziții condiționale sau interogative, cu înțeles pozitiv în orice caz: *dacă ai vreo idee..., cînd ai vreo zi liberă..., ai vreun prieten?*

În timpul din urmă însă apare din ce în ce mai des *vreo* în propoziții negative, în loc de *nici o*. Citesc de exemplu într-un ziar: „Nu există *vreo* dificultate în calea acestui plan". Pînă acum nu se zicea decît *nu există nici o dificultate*.

Și chiar și azi, în fraze mai puțin pretențioase, toată lumea zice *nici un, nici o*. De exemplu nimeni nu zice încă *N-am vreun ban în pungă*.

virgulă

Cuvîntul *virgulă* este de origine latină (*virgula*), diminutiv de la *virga*, pe care l-am moștenit sub forma *vargă*.

S-a zis virgulei „vărguță" deoarece are forma unei vergi mici. Dar înțelesul ortografic este nou, căci romanii nu puneau virgule.

„Tempo", 24. VI.1939

represalii

Un articol de ziar spune că „*represaliile luate* de Anglia ar da o lovitură gravă Japoniei". E adevărat, se poate zice *a lua măsuri represive*. Dar nu e corect *represalii luate*, căci aici *a lua* ar fi totuna cu „a primi".

[1] S-a impus totuși *băcăuan* (v. DOOM).

Scanned with OKEN Scanner

Se zice în mod obișnuit *a face represalii*, și chiar acest lucru arată că *a lua* ar fi totuna cu „a le suferi". Și mai bine este *a întrebuința*, *a folosi represalii*, *a se servi de represalii*.

Represalii este un cuvînt franțuzesc: *représailles* (citit *röprezai*), originar din latina medievală: *represalia* (trecut prin italiană) însemna „dreptul de a lua înapoi ceea ce ți s-a răpit"; era un derivat de la *reprensus* „luat înapoi", participiul perfect al verbului *reprendere* sau, mai vechi, *reprehendere* „a lua înapoi".

„Tempo", 25.VI.1939

a temporiza

Un ziar scrie că „există motive nenumărate ca guvernul englez *să temporizeze conflictul*". Din acest text se vede limpede că pentru autorul lui *a temporiza* înseamnă „a amîna". În realitate *a temporiza* înseamnă „a cîștiga timp". Ce e drept, diferența nu e mare.

Dar construcția verbului este totuși influențată de această diferență, căci a temporiza nu este tranzitiv, deci nu se poate *temporiza un conflict*.

Singura construcție corectă este cea absolută, adică fără complement: *guvernul englez caută să temporizeze*.

feerie

Feerie, cuvînt de origine franceză (*féerie*), este un derivat colectiv de la *fée* „zînă". Prin urmare, o *feerie*, înainte de a fi un „spectacol splendid", a fost o „piesă cu zîne" sau în orice caz cu elemente supranaturale, iar la început însemna „adunare de zîne".

„Tempo", 27.VI.1939

coasere

Un cititor mă întreabă care este infinitivul lung de la *a coase*: *coasere* sau *cusare*? Apoi cum se deosebește acest infinitiv de acela al verbului *a cosi*?

La cea de-a doua întrebare, răspunsul e simplu: de la *a cosi*, infinitivul lung este *cosire*, deci nu poate fi nici o confuzie. De la *a coase*, nu poate fi *cusare*, ci numai *coasere*. Dar această formă nu se întrebuințează.

Lucrul acesta denotă că infinitivul lung la conjugarea a III-a este bolnav, este pe cale de dispariție, căci nu se mai întrebuințează nici de la *a vinde* (se zice *vînzare*, nu *vindere*), de la *a tunde* (*tunsoare*, nu *tundere*), nici de la alte cîteva verbe.

blocadă

Blocadă vine la noi din germană (*Blockade*), unde a fost făcut după modelul italianului *blocata*. Verbul de la care e derivat este francezul *blocquer*

Scanned with OKEN Scanner

iar acesta, la rîndul lui, este de origine flamandă. Punctul de plecare pentru întreaga familie este vechiul german *bloch* „bîrnă".

„Tempo", 28. VI.1939

belle arte

Un cititor mă întreabă de ce se zice *artele frumoase*, *belle arte*, după francezul *belle*? Există şi arte urîte? Mai întîi, nu pornim de la francezul *belle* (în franceză se zice *beaux arts*, pentru că *art* e masculin), ci de la italianul *belle arti*.

Apoi, pentru explicarea expresiei, trebuie să ne amintim că în latineşte *ars* nu însemna numai „artă", ci şi „meserie" (după grecescul *tekhne*). De aceea s-a simţit nevoia să se adauge „frumoase", ca să se arate că e vorba de meserii care au ca scop crearea frumosului.

concesiune

Cuvîntul *concesie* sau *concesiune* vine din franţuzeşte (*concession*), unde a fost împrumutat din latineşte: *concessio* însemna „hatîr" şi „dare înapoi" şi deriva de la verbul *concedo* „a se trage înapoi".

Concesiunile din China sînt hatîruri pe care chinezii le-au făcut europenilor.

„Tempo", 29.VI.1939

diferit

Citesc într-un ziar că „mai mulţi indivizi, acuzaţi de fraude... au fost *diferiţi* justiţiei". Forma corectă este, după cum se ştie, *deferiţi*.

Dar cuvîntul *diferit* există şi el, cu alt înţeles. Anume, *deferit* înseamnă „dat pe mîna", „pus la dispoziţia", iar *diferit* înseamnă „deosebit".

Diferiţi justiţiei ar însemna deci „deosebiţi justiţiei", expresie fără nici un înţeles. Într-o notă viitoare, voi arăta care este diferenţa între prefixul *de-* din *deferit* şi *di(s)-* din *diferit* [1].

sudeţi

Desigur, multă lume îşi închipuie că *sudeţii* se numesc aşa pentru că se găsesc în sudul Germaniei. În realitate ei îşi trag numele de la munţii *Sudeţi*, iar aceştia se numeau astfel încă în perioada dinainte de era noastră, cînd cuvîntul *sud* nici nu exista. Se pare că numele munţilor este de origine celtică.

„Tempo", 30. VI.1939

[1] V. mai departe p. 64.

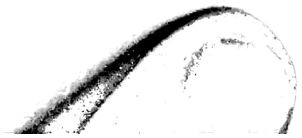

Edgar

Un cititor mă întreabă dacă se scrie *Edgar Quinet* sau *Edgard Quinet*. Numele fiind franţuzesc, trebuie scris ca în franţuzeşte, adică fără *-d*.

De altfel, scrierea cu *-d* nu pare să aibă altă explicaţie decît confuzia cu *Eduard*, căci *Edgar*, nume de origine englezească, este format din *ed-* „posesiune, avere“ şi *gar* „lance“ (deci *Edgar* este „cel care apără cu lancea averile“) şi niciodată *gar* n-a avut *-d* final.

mască

Mască este de origine occidentală, probabil franţuzească (*masque*). Forma mai veche este cea italiană (*maschera*) sau spaniolă (*mascara*), care provin amîndouă din arabul *mashara* „bătaie de joc“, „farsă“. Dar masca de gaze este departe de a mai fi o farsă. Din aceeaşi familie, dar venite la noi prin turcă, sînt *măscară* şi *mascara*, *măscărici*.

„Tempo“, 1. VI.1939

li

Cu ocazia călătoriei suveranilor Angliei în Statele Unite, mai mulţi industriaşi au hotărît să ofere reginei o stofă. Şi, zice ziarul din care extrag informaţia, „Croitorul reginei întrebat care este culoarea preferată, li s-a răspuns că este albastrul-pastel“.

În aşa de puţine cuvinte găsim două greşeli. *Croitorul reginei* nu poate fi decît subiect: care e predicatul lui? Apoi la ce se referă *li*? Corect era (*croitorul*) *a răspuns*, fără *li* şi fără *s-*.

basin

Cuvîntul *basin* (forma *bazin* e greşită [1]) este de origine franceză (*bassin*, cu doi *s*, deci nu se poate citi cu *z*). În secolul al XI-lea se scria *bacin*.

Pentru prima oară apare în latineşte în secolul al VI-lea sub forma *bacchinon*. Însemna „vas, cazan, hîrdău“. Se crede că e de origine galică.

„Tempo“, 4. VII.1939

„deliquent“

Într-un articol de revistă citesc de mai multe ori cuvîntul *deliquent* pentru „infractor“. În realitate, *deliquent* n-ar putea însemna decît „topitor“. Confratele voia să scrie *delinquent*.

[1] Totuşi forma *bazin* a reuşit să se impună, astfel că este recomandată de *Îndreptar* şi de DOOM.

Scanned with OKEN Scanner

Într-adevăr, cuvîntul acesta, în toate limbile care-l folosesc, are un *n* înainte de *q*, explicat prin etimologie (lat. *linquo* „a părăsi). Fără *n* ar proveni de la lat. *liqueo* „a fi lichid".

În afară de aceasta, cred că nu e nevoie să păstrăm pe *qu*, pentru că sîntem deprinşi să citim în latineşte cu *cv*, deci putem scrie *delincvent*. Nici romanii nu-l păstrau în toate formele de conjugare pe *qu*: supinul era *delictum*, de unde l-am împrumutat pe *delict*[1].

iulie

Numele lunii *iulie* este de origine latină. La început, această lună se chema *quintilis*, adică „a cincea" (numărătoarea începea din martie). După moartea lui Caius Iulius Caesar, luna a fost numită *Iulius*, în onoarea transformatorului statului roman.

„Tempo", 5. VII.1939

supra etc.

O modă actuală face ca mulţi să despartă prefixele din cuvintele compuse. Astfel, putem citi: „Sala fiind *supra* încălzită", „...o sforţare *supra* omenească", „o agitaţie *extra* ordinară", „activitate *contra* revoluţionară", „raze *infra* roşii" şi aşa mai departe.

Dar cea mai simplă analiză ne arată că prefixul izolat sau nu înseamnă nimic (*supra*) sau înseamnă altceva decît împreună cu tema la care este ataşat: *extra* înseamnă „de mîna întîi", deci *o agitaţie extra ordinară* ar însemna „o agitaţie ordinară de mîna întîi".

Trebuie să se scrie într-un cuvînt (*supraîncălzită*, *extraordinară* etc.) sau, cel mult, cu trăsură de unire (*contra-revoluţionară*, *infra-roşii* etc.)[2]

lift

Lift este cuvînt de origine engleză. În englezeşte se porneşte de la verbul *to lift* „a ridica". Acelaşi înţeles îl are şi *ascensor* (cuvînt francez: *ascenseur*), de la latinescul *ascendere* „a urca".

„Tempo", 6.VII.1939

Genitivul

Vînzătorii care oferă pe stradă ochelari îşi recomandă marfa cu strigătul: „Contra praf şi soare!" Trebuie, bineînţeles, *contra prafului şi a soarelui*.

[1] V. şi mai departe, p. 95 şi 119.
[2] Normele actuale prevăd scrierea într-un cuvînt. V. şi p. 86.

Scanned with OKEN Scanner

Dar expresia vînzătorilor nu provine dintr-o simplă întîmplare, ci trădează o tendinţă a limbii noastre de a se lepăda de formele genitivului (şi de ale dativului).

Ca expresii similare, ajunge să citǎm, tot din graiul vînzătorilor ambulanţi, *mersul de tren* şi *planul de Bucureşti*, pe care le auzim zilnic pe stradă

a capitula

A capitula vine din franţuzeşte (*capituler*), unde a fost format în secolul al XIV-lea, după modelul latinului medieval *capitulare*; acesta este un derivat de la *capitulum*, care însemna la început „un pasaj dintr-un tratat".

Verbul avea şi el înţelesul de „a trata", de la care a trecut la acela de „a se supune".

„Tempo", 7.VII.1939

să posede

Verbul *a poseda* dă oarecare bătaie de cap la subjonctiv. Fiind verb de conjugarea I, ar trebui să se conjuge după modelul *el lucrează, el să lucreze*, deci *el posedează, el să posedeze*, sau după modelul *el cîntă, el să cînte*, deci *el posedă, el să posede.*

Prima formulă, care ar fi simplă şi comodă, n-a fost adoptată; cea de-a doua este admisă de toată lumea la indicativ, dar pare că supără la subjonctiv, căci mulţi se feresc de a spune *să posede* şi spun *să poseadă*, ceea ce e greşit, pentru că în felul acesta verbul trece la conjugarea a III-a.

congres

Congres este cuvînt latinesc (*congressus*), împrumutat însă de noi dintr-o limbă occidentală (desigur din franţuzeşte). În latineşte, *congressus* e derivat de la verbul *congredior* „a se întruni", format cu prefixul *con-* „la un loc" de la verbul *gradior* „a păşi".

„Tempo", 8. VII.1939

Dezacord

Dintr-un articol de ziar: „*Bazaţi* pe experienţa lor din basinul mediteranean, marile puteri au impus Chinei condiţii...". Cine sînt *bazaţi*? *Marile puteri.*

Se vede lesne că aici este un dezacord, căci *puteri* e feminin, iar *bazaţi*, masculin. Explicaţia este că autorul a scris *bazaţi* fără să aibă însă precis în minte subiectul, gîndindu-se, vag, că e vorba de oameni. Dar nimic nu-l împiedica să-şi recitească textul înainte de a-l da la tipar şi să corecteze greşeala.

Scanned with OKEN Scanner

nevoie

Acest cuvînt este de origine slavă: *nevolĭa*, cu același înțeles ca în românește. În slavă, el este compus din *ne-*, negativ, și *volĭa* „voință", așadar la început însemna „fără voie", „contra voinței". Acest înțeles se mai vede și azi în românește, în expresia *de voie, de nevoie.*

„Tempo", 9.VII.1939

Articolul

O reclamă anunță că un strand are un „bazin de *încălzirea* apei". Avem aici o greșeală, foarte curentă de altfel, privitoare la întrebuințarea articolului.

Corect este: *de încălzire a apei*, căci *de încălzire* nu are nevoie de articol. Ca dovadă că e așa, nu avem decît să înlocuim pe *încălzire* cu un substantiv masculin sau neutru, și se va vedea că nu poate fi articulat; nu s-ar putea spune, de exemplu, *bazin de încălzitul apei.*

circ

Circ este de origine latină (se știe că populația Romei era foarte amatoare de jocuri de circ): *circus*. La origine acest cuvînt însemna „cerc" (înțeles păstrat și în cuvîntul nostru moștenit, *cerc*), căci primele circuri nu erau altceva decît niște cercuri, trase în praf sau pe pavaj.

„Tempo", 11.VII.1939

dacă

Dintr-o schiță umoristică: „I se cerea să recunoască un ceas, obiectul litigiului, *dacă* într-adevăr aparținuse cîndva tatălui său".

Avem aici o greșeală tipică pentru oamenii inculți: în loc să zică *i se cerea să recunoască dacă ceasul aparținuse...*, autorul nostru a transformat ceasul în complement drept: *i se cerea să recunoască ceasul.*

Iar propoziția completivă *dacă aparținuse* a fost astfel transformată în condițională și legată de *obiectul litigiului.* Dar ceasul nu era „obiectul litigiului" numai dacă aparținuse tatălui său, ci în orice caz.

splendid

Splendid vine din latinește, unde *splendidus* înseamnă „strălucitor". Se susține că acest adjectiv este derivat de la *splen* „splină", pentru că oamenii bolnavi de splină ar fi lucioși la față. Această explicație nu este însă admisă de specialiști.

„Tempo", 14.VII.1939

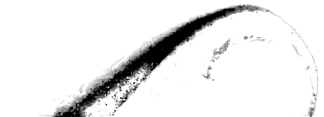

Scanned with OKEN Scanner

are nevoie

Un ziar se întreabă, la rubrica sportivă: „Ce rezultat *are nevoie* Venus, ca să rămînă în competiție?“ Se vede lesne că expresia este greșită. Autorul a amestecat două construcții, ambele corecte: *De ce rezultat are nevoie Venus?* și *Ce rezultat îi trebuie echipei Venus?*

Verbul *trebuie* are nevoie de subiect, și acesta este substantivul *rezultat*; pe lîngă *are* însă subiectul este *Venus*; pe de altă parte, nici complement drept nu se mai poate pune, căci este unul, și anume *nevoie*, deci *rezultat* nu mai poate fi decît atribut [1].

piață

Piață vine din italiană, unde se zice *piazza* (citit *piața*). În italienește cuvîntul vine din latinește (*platea*), iar romanii l-au împrumutat de la greci (*plateia*, care însemna „largă“, subînțelegîndu-se „stradă“).

„Tempo“, 15. VII.1939

„situația că”

Într-un articol de lingvistică citesc fraza: „Așa se explică *situația că*, alături de expresii cu totul generalizate, vom găsi altele...“

Se zice în mod obișnuit *faptul că*, dar pînă acum n-am auzit niciodată *situația că*. Autorul a căutat o formulă mai distinsă decît *faptul că*, pe care l-a considerat desigur banal, și a dat peste una care, ce e drept, nu e banală, dar nici corectă nu poate fi socotită.

Faptul este un cuvînt expletiv, un artificiu stilistic, cum i-am zis altă dată, pe cînd *situația* e un cuvînt plin.

„Tempo“, 16. VII.1939

și

Citesc în ziare o informație asupra „Cursurilor speciale pentru neștiutori de carte *și* de întregire“. Știm — din nenorocire — ce sînt *neștiutorii de carte*; dar *neștiutorii de întregire*?

Desigur, e vorba de *cursuri de întregire*, dar expresia e nefericită, mai întîi pentru că nu se vede de ce întregire se discută (mai clar ar fi fost neologismul *completare*), apoi din cauză că repetiția prepoziției *de* ne face să credem că *și de întregire* depinde tot de *neștiutori*.

ventilator

Ventilator este un cuvînt modern (în franțuzește *ventilateur*), format însă din elemente latinești: trebuie să pornim de la verbul latin *ventilare*

[1] V. și p. 59.

„a vîntura", derivat de la substantivul *ventus* „vînt", cu sufixul *-ator*, care arată pe cel care face acțiunea verbului. Așadar, *ventilator* este „cel care vîntură".

„Tempo", 18.VII.1939

pașaport

Pașaport vine din franțuzește: *passeport* (unii zic și în românește *pasport*), format din *passe* „trece" și *port* „port maritim". Forma cu *ș*, care se generalizează la noi, se găsește și în rusește și în poloneză, dar fără al doilea *a*. Pe acesta îl găsim în italianul *passaporto*.

„Tempo", 21. VII.1939

„rezidă că"

Dintr-un ziar: „Riscul cel mai mare prin care trece pacea *rezidă că* anumite guverne nu înțeleg nici măcar că hotărîrile noastre sînt definitiv luate".

De cînd e lumea nu s-a spus *rezidă că*, ci numai *rezidă în*. Cum se poate însă lega *rezidă în* de *că anumite guverne*? Printr-un artificiu de stil: *riscul rezidă în faptul că...*

Mai simplu se poate spune *riscul este că*, și desigur această formulă a servit de punct de plecare redactorului care a scris fraza citată.

risc

Risc vine din franțuzește (*risque*, citit *risc*), iar în franțuzește din italienește (*rischio*). Pentru cuvîntul italian există mai multe etimologii, ceea ce înseamnă că nu avem nici una sigură, căci dacă ar fi una sigură n-ar mai exista celelalte.

„Tempo", 22. VII.1939

aceasta

Din rubrica instructivă a unui cotidian: „Japonezii... conservă [prunele] — printre altele — și în sare. Din apa *aceasta* care a căpătat gustul prunelor...". Care *apa aceasta*? Pînă aici n-a mai fost niciodată vorba de o apă, pentru ca să se poată întrebuința astfel determinativul. Greșeala aceasta se întîlnește adesea la semidocți: prin *acest* ei atrag atenția nu asupra unui lucru de care s-a mai vorbit, ci asupra unuia despre care au de gînd să vorbească de aici înainte.

drogherie

Drogherie vine din franțuzește: *droguerie*, format de la *drogue* „leac, medicament", iar acesta a fost împrumutat din olandeză, unde *drog* înseamnă

Scanned with OKEN Scanner

„uscat“: era vorba la început de mărfuri uscate, adică de plante de leac puse la uscat.

„Tempo“, 25.VII.1939

anul doi

Se spune din ce în ce mai mult *anul doi*, *anul trei* în loc de *anul al doilea*, *anul al treilea*, aşa cum se spune şi *secolul şaisprezece*, *secolul optsprezece*, în loc de *secolul al şaisprezecelea*, *secolul al optsprezecelea*, cum e corect.

Bineînţeles, întorsăturile noi au avantajul că sînt mai scurte. Cred însă că ele nu provin dintr-o scurtare voită a expresiilor pronunţate, ci din citirea ad litteram a prescurtărilor scrise: *anul II*, *anul III*, *secolul XVI*, *secolul XVIII* [1].

august

Pînă în anul 8 înainte de era noastră, luna aceasta se chema *sextilis*, adică „a şasea“ (numărătoarea începea de la 1 martie). În anul acela a fost botezată *augustus*, în onoarea lui Octavian, care primise titlul de *Augustus*, adică „venerabilul“.

„Tempo“, 26.VII.1939

introducerea

Pe un automat sînt trecute în ordine operaţiile pe care le ai de făcut ca să pui aparatul în mişcare. Una din operaţii este „*introducerea* pentru fiecare despărţitură *patru lei*“.

Pentru cel care a scris instrucţiunile, *introducerea*, fiind verb, poate avea complement drept: o dată ce se poate spune introduci patru lei, de ce nu s-ar putea spune şi *introducerea patru lei*?

În realitate, *introducerea* nu este verb, ci substantiv (derivat, ce e drept, de la un verb), de aceea trebuie *introducerea a patru lei* (genitiv). Dovadă că e substantiv este faptul că are articol.

jenă

Jenă vine din franţuzeşte (*gêne*, citit *jen*), unde însemna la început „tortură, chin“. În franţuzeşte vine de la *Gehenna*, numele biblic al infernului. În orice caz, este sigur că înţelesul acestui cuvînt s-a îndulcit mult cu timpul.

„Tempo“, 27.VII.1939

[1] V. şi mai departe, p. 221.

Scanned with OKEN Scanner

îşi

În editorialul unui ziar citim că „Acţiunea de « poliţie » pe care guvernul din Tokio *îşi* o propune...". Corect este *acţiunea pe care şi-o propune.*

Îşi este forma pe care o ia pronumele *şi* atunci cînd nu se poate lega de cuvîntul precedent sau următor (de exemplu cînd e între consoane) şi trebuie pronunţat izolat. Dar acesta nu e cazul aici, deoarece *şi* se poate lega foarte bine de *o*. De altfel, avem controlul pe care ni-l dă pronunţarea: nimeni nu zice *Tokio îşi o.*

„Tempo", 23. VII.1939

mironosit

În timpul din urmă am auzit expresia *stau ca nişte mironosiţi.* Tradiţional nu se cunoaşte decît femininul *mironosiţă*, care este de origine slavă şi este singurul întrebuinţat cu înţelesul primitiv, bisericesc.

După ce însă de la înţelesul de „purtătoare de mir" s-a trecut la acela de „care face pe sfînta", s-a putut crea uşor un masculin cu înţeles corespunzător, şi acesta, în conformitate cu regulile de derivare ale limbii române, nu putea fi decît *mironosit*, plural *mironosiţi.*

cuirasat

Cuirasat vine din francezul *cuirassé* (citit *küirasé*), unde e derivat de la *cuirasse* „platoşă". Acesta din urmă provine din latinescul *corium* „piele". La origine *cuirasa* era un pieptar gros de piele sau cel puţin învelit cu piele.

„Tempo", 29. VII.1939

reclamaţiuni

Adesea citim inscripţia „*Reclamaţiuni* se vor adresa direcţiunii". Corect este *reclamaţiunile* [1], determinat, pentru că e vorba de reclamaţiile precise pe care le avem în minte, care vor fi provocate, care vor fi necesare. Sub forma, nedeterminată, *reclamaţiuni* înseamnă „plîngeri, indiferent dacă există sau nu, dacă avem motive să le formulăm sau nu". Diferenţa dintre *reclamaţii* şi *reclamaţiile* este cam aceeaşi pe care o recunoaştem între *dă-mi bani* şi *dă-mi banii*; în primul caz indiferent ce sumă şi indiferent dacă e datorată, în al doilea caz, e vorba de suma precisă despre care s-a mai discutat.

paradis

Paradis e neologism din latineşte (*paradisus*), unde a fost împrumutat din greceşte (*paradeisos*), cu acelaşi înţeles ca la noi. Grecii au luat cuvîntul din limba persană (*pairidaeza* însemna acolo „împrejmuire, grădină").

„Tempo", 30. VII.1939

[1] Acum ar mai fi de observat că formele *reclamaţiune* şi *direcţiune* au ieşit din uz, în favoarea formelor scurte: *reclamaţie, direcţie.*

Scanned with OKEN Scanner

lăudăroşenie

M-am ocupat altă dată de cuvîntul *pioşenie*,[1] întîlnit într-un articol de ziar. Iată acum şi pe *lăudăroşenie*. Este, evident, o ofensivă a sufixului *-enie* cu înţeles peiorativ.

Acest sufix, de origine slavă, nu avea la început înţeles nici bun, nici rău. Se putea forma cu ajutorul lui un substantiv respectuos, ca *sfinţenie*, şi unul injurios, ca *tîmpenie*.

Acuma se pare că a ajuns să se stabilească la înţelesul rău, căci alături de *lăudăroşenie*, format astăzi, există *stupizenie*, *hîzenie* şi multe altele.

clearing

Clearing este un cuvînt englezesc (se pronunţă *cliring*), care înseamnă „curăţire". Este derivat de la verbul *to clear* „a curăţa", care vine de la franţuzescul *clair* (citit *cler*), de origine latină (*clarus*, de unde neologismul nostru *clar*).

În comerţul internaţional, *clearing* înseamnă „lichidarea conturilor".

„Tempo", 2.VIII.1939

Acordul

Un titlu într-un ziar: „Importanţa reafirmării alianţei anglo-portugheză". *Alianţei* este la genitiv, de aceea adjectivul care este acordat cu acest substantiv trebuia să fie pus şi el tot la genitiv, deci trebuia *alianţei anglo-portugheze*.

Se vede scris cîteodată chiar *unei mamă*, în loc de *unei mame*. Se poate să fie aici o influenţă a masculinului, care nu are o formă specială pentru genitivul nearticulat: *un om*, *unui om*, deci *o mamă*, *unei mamă*.

plimbare

Plimbare (sau *primblare*, cum se zice în unele părţi) este infinitivul lung al verbului *a se plimba* (*primbla*), iar acesta este moştenit din latineşte (*perambulare*), format cu prefixul *per-* „de-a lungul" şi verbul *ambulare* „a umbla".

Aşadar, forma mai nouă *a se preumbla* nu este decît o refacere a celei latineşti, de astă dată pe baze româneşti.

„Tempo", 4.VIII.1939

pioşenie

Am întîlnit de curînd într-un ziar cuvîntul *pioşenie*, care mi-a sunat foarte ciudat la ureche. Cred că din cauza sufixului *-enie*, care formează

[1] V. şi mai jos.

Scanned with OKEN Scanner

mai mult cuvinte cu înţeles rău: *păcătoşenie*, *scîrboşenie*, *sluţenie*, *tîmpenie*, *stupizenie* etc.

De la *pios* există un substantiv derivat, *pioşie*, care nu face aceeaşi impresie cu *pioşenie*, căci poate fi pus alături de *cuvioşie*, *sfinţie* etc.

mazagran

Mazagran provine din franţuzeşte şi reprezintă numele unei localităţi algeriene, unde la 1840 a avut loc un asediu celebru. Cînd s-a inventat apoi cafeaua glasată negustorul a botezat-o cu un nume la modă, aşa cum la noi au apărut cornurile *negusului* după subjugarea Abisiniei.

„Tempo", 5.VIII.1939

sine qua non

Un ziar scrie: „nu s-a confirmat ştirea că guvernul japonez ar fi cerut îndeplinirea prealabilă a anumitor condiţiuni *sine qua non*, *fără care* Japonia n-ar fi dispusă să trateze cu Anglia".

Este aici un pleonasm evident: *sine qua non* înseamnă în latineşte „fără care nu"; prin urmare, nu mai era nevoie să se adauge şi pe româneşte aceleaşi cuvinte.

Cum însă fraza românească nu se putea continua fără introducerea cuvintelor *fără care*, era mai bine dacă se renunţa la dictonul latinesc.

oprobriu

Se vede adesea scris greşit *oprobiu* în loc de *oprobriu*. Cuvîntul acesta este de origine latină: *opprobrium*, format din prefixul *ob-* şi substantivul *probrum* „faptă ruşinoasă".

Cum *probus* înseamnă „cinstit", se înţelege că suprimarea lui *r* dă alt înţeles cuvîntului.

„Tempo", 6.VIII.1939

Iar *are nevoie*

Am discutat altă dată [1] expresia *ce rezultat are nevoie Venus* şi am arătat că este greşită (corect: *de ce rezultat are nevoie*). Iată însă un text dintr-un ziar, mai greu de corectat: „Rusia îşi poate alege peţele şi cumpără numai *ce are nevoie*". De vreme ce nu se poate zice *Rusia are nevoie ceva*, ci numai *are nevoie de ceva*, ar trebui să se zică şi *cumpără de ce are nevoie*. Dar propoziţia completivă (după *cumpără*) nu se poate începe cu *de ce*. Corect ar fi: *cumpără lucrurile de care are nevoie*, dar e prea lung, de aceea s-a ajuns la construcţia citată.

[1] V. p. 54.

Scanned with OKEN Scanner

reporter

Reporter este un cuvînt englezesc, derivat de la verbul *to report* „a aduce, a raporta", construit cu sufixul *-er*, care arată pe cel care face acțiunea.

Atît verbul, cît și sufixul sînt de origine latină: *reporto* (cu același înțeles ca verbul englezesc) și *-arius* (devenit în românește *-ar*, ca în *fugar*, de exemplu).

„Tempo", 8. VIII.1939

Gerunziul

Dacă subiectul gerunziului nu este exprimat, el trebuie să fie același ca al propoziției. Citesc într-un ziar pasajul următor: „Căzînd între vagoane roțile trenului amputează ambele picioare ale unui călător". Aceasta înseamnă că roțile trenului au căzut între vagoane, apoi au amputat picioarele călătorului. Corect ar fi fost în felul următor: *Un călător căzînd între vagoane, roțile trenului îi amputează ambele picioare.*

manevră

Manevră este de origine franceză (*manœuvre*, citit *manövră*), compus din *man-* (latinul *manus* „mînă") și *œuvre* „lucrare" (din latinul *opera*), deci însemna la început „lucrare cu mîna; mînuire, manipulare".

Din aceleași elemente este format latinescul *manopera*, dar înțelesul lui diferă („lucru făcut de mînă").

„Tempo", 9.VIII.1939

„decît nu este"

Un ziar reproduce declarațiile unui boxer român, care ar fi spus: „E adevărat că mi-am desconsiderat adversarul și că l-am socotit mai slab *decît nu este*".

În realitate este sigur că boxerul a socotit adversarul mai slab decît este, nu mai slab decît nu este. Dar declarațiile acestea au fost trimise de la Paris, de un corespondent deprins să gîndească franțuzește, nu românește. Iar în franțuzește se zice așa: *îl cred mai slab decît nu este.* În românește, trebuia suprimată negația.

cocteil

Cocteil este un cuvînt englezesc, format din *cock* „cocoș" și *tail* „coadă", adică „coadă de cocoș".

Metafora provine din amestecul de culori pe care-l prezintă coada cocoșului: tot atît de mare este amestecul de băuturi dintr-un *cocteil.*

„Tempo", 11.VIII.1939

Scanned with OKEN Scanner

„groasnic"

Tot se mai vede cînd şi cînd scris *groasnic* în loc de *groaznic,* ca şi cînd acest adjectiv ar fi derivat de la *groasă*, nu de la *groază*. O dată ce rădăcina substantivului se termină în *z*, nu e nici un motiv să punem *s* la adjectiv.

Ce e drept, se întîmplă uneori ca adăugarea unui sunet să transforme consoana finală (de exemplu, *veci*, dar *veşnic*). Nu este însă cazul aici, ci, dimpotrivă, *n* ar avea tendinţa să schimbe pe *s* în *z*: dacă limba ar fi lăsată de capul ei, s-ar spune *caznic* în loc de *casnic*.

enciclică

Enciclică este un adjectiv (se subînţelege substantivul *scrisoare*) de origine grecească veche şi este format cu prefixul *en-*, care înseamnă „în", şi substantivul *kyklos* „cerc". Aşadar, *enciclica* este o „scrisoare care face ocolul ţării sau al lumii".

„Tempo", 12. VIII.1939

„mai deosebiţi"

Dintr-un reportaj despre Anglia: „Cred că naţiunea britanică a produs un soi de oameni *mai deosebiţi decît oricare* aţi găsi în lume". Fraza, tradusă din englezeşte, este pe de-a-ntregul stîngace şi greoaie.

Dar nu mă voi ocupa decît de expresia *mai deosebiţi decît oricare*, care e destul de frecventă. Se înţelege că toţi oamenii sînt deosebiţi, dar englezii sînt cei mai deosebiţi.

Trebuia să se spună *deosebiţi de toţi ceilalţi* sau *mai buni*, *mai răi*, *mai capabili decît toţi ceilalţi*.

buget

Buget este de origine franceză (*budget*). În franţuzeşte vine din englezeşte, iar în englezeşte a fost împrumutat, într-o epocă mai veche, din franţuzeşte. Cuvîntul este un diminutiv de la latinul *bulga*, care însemna „pungă", aşa încît *buget* însemna de fapt „punguţă". Iar latinescul *bulga* vine din celtică.

„Tempo", 13. VIII.1939

cel mai

Se întîlnesc adesea reclame redactate cam astfel: „Stofe cele mai fine"; „un săpun cel mai bun". Aceste reclame nu sînt scrise româneşte, căci în româneşte nu se poate spune decît *stofele cele mai fine*, *săpunul cel mai bun*, adică adjectivul la superlativul relativ nu se poate pune decît după un substantiv cu articolul hotărît.

Scanned with OKEN Scanner

Altmintrelea trebuie să mai fie o prepoziție la mijloc: *stofe dintre cele mai fine* sau *de cele mai fine*, *din cele mai fine*. Însuși faptul că întrebuințăm superlativul relativ ajunge ca substantivul să fie determinat.

guvern

Guvern e refăcut în românește din verbul *a guverna*, iar acesta vine din franțuzește (*gouverner*), unde a fost împrumutat din latinește (*gubernare*).

În latinește verbul însemna „a cîrmi, a conduce corabia" și era împrumutat, ca și grecescul *kybernan*, dintr-o limbă mediteraneană necunoscută.

Din franțuzește vin, din aceeași rădăcină, *guvernantă* și *cibernetică*; ultimul pornește din grecește.

o dată

Trebuie să considerăm că există două expresii, *odată* și *o dată*, una într-un cuvînt și alta în două cuvinte.

Cînd spunem *A fost odată*, nu înțelegem „o singură dată", ci *odată* aici se opune lui *azi*, deci trebuie scris într-un singur cuvînt.

Cînd spunem *O dată în viață se iveşte astfel de noroc*, atunci *o dată* se opune lui *de două ori* sau *de mai multe ori*. Deci trebuie scris în două cuvinte. Altmintrelea, dacă l-am scrie într-un cuvînt, ar trebui să scriem și *de două ori* tot într-un cuvînt.

colonel

Colonel este de origine franceză (*colonel*), iar în franțuzește vine din italienește: *colonello*, derivat de la *colonna* „coloană". Așadar, colonelul era la început „cel care comanda o coloană". Cît despre *coloană*, care e de origine latină (*columna*), acest cuvînt însemna la început „stîlp".

„Tempo", 16. VIII.1939

„cunoştiinţă"

Se vede adesea cuvîntul acesta scris așa (cu doi *i*), în loc de *cunoștință*, cum e corect. Cei care scriu *cunoștiință* își închipuie că e vorba de un compus al lui *știință*. În realitate, atît *cunoștință*, cît și *știință* sînt formate cu sufixul *-ință* (pe care îl mai găsim în *credință*, de la *a crede*, *putință* de la *a putea* etc.).

Știință are un *i* în rădăcină (*ști-*), iar al doilea *i* face parte din sufix. Dimpotrivă, *cunoștință* are rădăcina terminată în consoană (*cunoșt-*), prin urmare nu are decît pe *i* din sufix[1].

[1] De altfel, am mai vorbit despre acest cuvînt. V. prezentul volum, p. 36.

Scanned with OKEN Scanner

tratative

Tratative vine din italieneşte, unde e derivat de la verbul *trattare* „a trata", moştenit din latineşte, unde se zicea *tractare*.

Tractare el însuşi e frecventativ de la verbul *traho* („a trage, a tîrî") şi însemna „a trage mereu, a trage în toate părţile de un lucru". Pe *traho* noi l-am moştenit sub forma *a trage*.

„Tempo", 17. VIII.1939

„amendei"

Un cititor mă întreabă dacă e corect genitivul *amendei*. După regulă, nu e corect. Genitivul nearticulat este (*unei*) *amenzi*, după cum şi pluralul este *amenzi*. De aceea genitivul articulat nu poate fi decît *amenzii*. Dar acesta nu este singurul substantiv la care se observă tendinţa de a modifica genitivul articulat pentru a-l face să semene mai bine cu nominativul (în cazul nostru nu se mai schimbă *d* în *z*). Ajunge să amintesc exemple ca *onoarei* în loc de *onorii*, *moarei* pentru *morii* [1] etc.

opis

Opis înseamnă „listă, repertoriu". Cuvîntul este de origine rusească şi e format din prefixul *o-* şi din rădăcina *pis-* care înseamnă „a scrie". Această rădăcină slavă o mai avem în *pisanie*, *zapis*, *ispisoc* şi în alte cuvinte ieşite din uz.

„Tempo", 18.VIII.1939

„corent"

A început să se răspîndească şi în tipărituri mai îngrijite prescurtarea *cor.* pentru *curent*. Se ştie de unde vine deformarea vocalică şi nu e nevoie să insist asupra unui punct delicat.

Dar leacul care s-a găsit nu este nicidecum admisibil, întîi pentru că nimic nu ne îndreptăţeşte să schimonosim scrierea unui cuvînt, al doilea pentru că mulţi ajung să şi pronunţe *corent*, ceea ce îi caracterizează ca semidocţi.

Leacuri corecte: să renunţăm la prescurtare sau să prescurtăm *crt.*

„sismic"

Aud vorbindu-se de *mişcări sismice* pentru „cutremur". Aceasta este o expresie umflată în mod inutil, căci *sismic* înseamnă „de cutremur" (vine din grecescul *seismos* „cutremur"). Aşadar, este mult mai clar şi mai simplu să zicem *cutremur* decît să lungim vorba alăturînd pe *mişcări* [2].

„Tempo", 19. VIII.1939

[1] Formele recomandate în DOOM: *onoarei*, *morii*.
[2] Expresia s-a impus, dar forma cuvîntului discutat este acum *seismic*.

Scanned with OKEN Scanner

compus

Dintr-o telegramă de agenție: „Mai multe sute de chiriași ai unui imobil din Eastend, *compus* în majoritate din femei, au dat...".

Imobil compus din femei? Oricît de mari ar fi progresele tehnicii, asta parcă nu-mi vine să o cred. Mai bine era vorba de mulțimea de chiriași, care era compusă în majoritate din femei.

Dar cu *mai multe sute* nu se putea în nici un chip acorda adjectivul *compus*. Sînt cazuri cînd cel mai indicat lucru este să întorci altfel fraza dacă nu vrei să dai loc la ironii.

venetic

Venetic nu vine, așa cum s-ar putea crede, de la *a veni*, ci este de origine turcească. În turcește, *venetik* înseamnă „venețian" (se zicea și la noi *galbeni venetici* „galbeni de Veneția").

A fost o vreme cînd venețienii erau străinii cei mai cunoscuți în Balcani.

„Tempo", 20.VIII.1939

Șkoda

În unele limbi slave (cehă, polonă, croată) *ș* se scrie ca *s* al nostru avînd deasupra accent circumflex întors de-a-ndoaselea. Cum în alte țări nu există acest semn tipografic, adesea el este înlocuit printr-un simplu *s*. Ce e drept, nimeni nu scrie la noi *Benes*, cu *s*, cum se face în Franța. Dar uzinele *Scoda*, cum li se spune în general, nu sînt altceva decît uzinele *Șkoda*. Nimic nu ne împiedică să scriem acest nume cu *ș*.

conflict

Conflict este de origine franceză (*conflict*, pronunțat *confli*), dar relatinizat. În latinește, *conflictus* însemna „încăierare" și era derivat de la verbul *confligo* „a se bate", care la rîndul lui era format din prefixul *con-* „împreună" și verbul *fligo* „a bate".

„Tempo", 22. VIII.1939

de- și *di-*

M-am ocupat altă dată de această confuzie [1], care, între timp, s-a extins: *dimisie* a devenit *demisie*. Prefixele *de-* și *di-* (sau *dis-*) sînt amîndouă de origine latină. Primul arată uneori o mișcare de sus în jos (*a detuna*), alteori de dare la o parte (*a debloca*); *dis-* arată despărțirea (*a disloca*).

[1] V. p. 49.

Scanned with OKEN Scanner

Dar ele au fost adesea confundate, cu atît mai mult cu cît *dis-* pierduse înainte de anumite consoane pe *s* final și, în cuvintele moștenite, a fost schimbat în *des-* (*a despărți*).

Prin această confuzie, *dimisie* a devenit *demisie*, *a dilapida* a devenit *a delapida*. În cazurile acestea, schimbarea nu produce nici o neînțelegere.

Dar *diferit* e cu totul altceva decît *deferit*, de aceea trebuie să fim atenți să nu confundăm cele două prefixe.

oaste

Oaste vine din latinește, unde însă *hostis* însemna „dușman": s-a considerat la un moment dat că dușmanul nu se poate prezenta decît sub formă de armată.

Într-o fază mai veche *hostis* însemna „musafir, străin", apoi s-a socotit că orice străin este un dușman. Totuși *oaspe* e un compus al lui *hostis* (lat. *hospes*).

„Tempo", 23. VIII.1939

Virgula

Una dintre cele mai grave greșeli de ortografie este separarea subiectului de predicat prin virgulă. Iată exemple din reclama unei paste de dinți: „Cercetările moderne, au dovedit gravitatea... Întrebuințarea sa zilnică, asigură la maximum o perfectă întreținere..."

Exemplele s-ar putea înmulți, căci sînt foarte numeroși cei care scriu așa. Gravitatea greșelii stă în aceea că, despărțind ideea în două, autorul arată că nu este în stare să facă o analiză logică a gîndirii sale.

general

General este de origine latină: *generalis*, adjectiv care însemna „al neamului", apoi „general". În înțelesul militar, trebuie subînțeles *ofițer*. În franțuzește se spune chiar *officier général*, adică „ofițer care are comandament general".

„Tempo", 24. VIII.1939

absolut

O reclamă de jartiere ne anunță că articolul în chestiune „nu comprimă *absolut* piciorul". Desigur, fabricantul a vrut să spună că *nu comprimă deloc piciorul*, și pentru el *absolut* și *deloc* e același lucru.

În realitate este o diferență foarte serioasă și reclama susține exact contrariul a ceea ce voia autorul ei. În adevăr, noi înțelegem că jartierele de care e vorba nu comprimă chiar de tot piciorul, ci numai pe jumătate.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă s-ar fi spus *absolut deloc*, *absolut* l-ar fi întărit pe *deloc*, dar, cum *deloc* nu e scris, *absolut* nu se poate referi decît la *nu*, pe care-l atenuează.

ministru

Ministru este de origine latină (*minister* însemna „servitor" şi era derivat de la *minor* „mai mic"). Un înţeles apropiat de cel de azi a căpătat cuvîntul în evul mediu, în Occident, cînd statul era condus de oamenii de casă ai împăratului.

Tot articolul

Este un lucru foarte curent (am citat altă dată exemple) ca articolul feminin să se contopească cu substantivul precedent (de exemplu *bazin de încălzirea apei* în loc de *încălzire a apei*).

Faptul e mai rar pentru masculine, dar nu inexistent. Astfel, la sfîrşitul unui articol citesc iscălitura *Dr. Goebels, ministrul Reichului.* Există un singur ministru? Bineînţeles că nu, deci trebuia *ministru al Reichului.* Dar nu este exclus ca greşeala, în cazul acesta, să se datorească unei rele traduceri din nemţeşte.

maior

Maior este de origine latină: comparativul *maior* de la *magnus* „mare". Maiorul a fost considerat „mai mare decît căpitanul". La noi a venit din nemţeşte.

Sub forma franceză, dar cu înţeles deosebit, l-am împrumutat pe *major* (din fr. *majeur*).

„Tempo", 26. VIII.1939

„super fluu"

Am arătat că e greşit să se scrie în două cuvinte compusele ca *supraîncălzit* etc. De astă dată găsesc într-un ziar o greşeală şi mai flagrantă: *super fluu*, scris în două cuvinte.

Ne întrebăm numaidecît: ce înseamnă pe românește *fluu*?

Şi răspunsul nu poate fi decît: nimic! Deci nu poate constitui un cuvînt.

E vorba de un cuvînt latinesc, *superfluus* „care dă pe dinafară", „care curge pe deasupra". Dar verbul *fluo* „a curge" nu s-a păstrat în românește şi n-au fost împrumutate din familia lui decît compusul *superfluu* şi derivatele *fluviu, fluent, fluenţă.*

distracţie

Distracţie vine din franţuzeşte (*distraction*), iar în franţuzeşte, din latineşte, unde *distractio* însemna la început „despărţire", „tragere în mai

Scanned with OKEN Scanner

multe părţi". Într-adevăr, *distractio* e format din prefixul *dis-*, care arată despărţirea, şi verbul *traho* „a trage".

„Tempo", 29.VIII.1939

nici un

În general se scrie *niciun*, *nicio*, într-un singur cuvînt, ca şi cînd ar fi o singură idee. În cazul acesta de ce nu se scrie şi *nicidouă*, *nicitrei* tot într-un cuvînt?

În realitate, cuvîntul *nici* este de sine stătător, îl găsim şi în alte grupuri, de exemplu în *nici acuma*, *nici aşa*, *nici în ruptul capului* etc., iar *un*, *o* îşi păstrează fiecare înţelesul lui independent. Atunci ce motiv ar fi ca să le scriem împreună?

călătorie

Călătorie este format în românește de la *călător*, iar acesta este derivat de la *cale* (moştenit din latineşte, unde se zicea *callis*). Terminaţia *-tor* este un sufix care arată pe cel care face acţiunea: *călător* „cel care e pe cale", după cum *umblător* e „cel care umblă".

„Tempo", 30.VIII.1939

învingînd

Dintr-o nuvelă: „Plecă emoţionat şi a doua zi luptă cu un avînt magnific, *învingînd*". Singura întrebare la care poate răspunde gerunziul *învingînd* este *cum?* Bineînţeles însă, *învingînd* nu este complement de mod, căci nu descrie un fel de a lupta. În realitate, complementul logic se găseşte în propoziţia principală.

Corect ar fi fost însă să se spună: *a învins luptînd cu un avînt magnific.* Dar mai bine era să se spună *după ce a luptat cu un avînt magnific, a învins.*

tren

Tren vine din franţuzeşte (*train*, citit *tren*), unde însemna la început „cîrd, şir de căruţe". Este un derivat de la verbul latinesc *traho* „a trage, a tîrî", cu un sufix care se găseşte, sub o formă uşor schimbată, şi în românescul *a trăgăna* şi în franţuzescul *traîner* „a tîrî". Din aceeaşi familie este franţuzescul *traîne*, împrumutat de noi sub forma *trenă*.

„Tempo", 31. VIII.1939

plin cu

Un articol de reclamă teatrală are titlul „Păţania *plină cu* haz a artistului X". Corect este *plină de haz.* Este adevărat că în românește se poate spune şi *plin cu* şi *plin de*, dar cu înţelesuri diferite.

Scanned with OKEN Scanner

Plin cu se spune de un vas în care poţi turna un corp în stare lichidă sau un praf, boabe etc. : *un pahar plin cu apă, o pungă plină cu bani* etc. *Plin de* se spune despre un obiect de care s-a lipit ceva pe din afară şi, prin extensiune, despre calităţi: *o haină plină de noroi, de sînge, o glumă plină de haz.*

muşchi

Muşchi este moştenit din latineşte, unde *musculus* „muşchi" este diminutiv de la *mus* „şoarece". Romanii au asimilat muşchii care joacă pe sub piele cu un şoricel. Tot aşa, *lacertus* „şopîrlă" (în franţuzeşte *lézard*) însemna şi „muşchi".

„Tempo", 1.IX.1939

circulară

Circulară vine din franţuzeşte (*circulaire*, citit *sirküler*) şi este femininul de la adjectivul *circular*. Trebuie să subînţelegem un substantiv: *scrioare, adresă, dispoziţie* etc.

I se zice *circulară* deoarece face ocolul ţării, al judeţului etc. Acelaşi lucru este exprimat cu un termen grecesc: *enciclică*.

„circulări"

Pluralul corect de la *circulară* este *circulare*, iar *circulări* (ce e drept, neîntrebuinţat), de la *circulare*, acţiunea de a circula, tot aşa cum *plimbări*, de pildă, e pluralul de la *plimbare*, iar *sanitare* e pluralul de la *sanitară*.

Totuşi, din ce în ce mai des se vorbeşte de *circulări* în loc de *circulare*, ceea ce dovedeşte că din ce în ce mai puţin oamenii îşi dau seama că, la origine, *circulară* este adjectiv, ci îl consideră substantiv şi îi fac pluralul ca la substantive. Tot aşa, dar mai rar, se aude *îngheţăţi* pentru *îngheţate*.

„Tempo", 2.IX.1939

în urmă

O greşeală pe care o fac regulat moldovenii, chiar cînd sînt oameni culţi şi cunosc bine regulile vorbirii, este întrebuinţarea expresiei *acum doi ani în urmă*.

Este aici un pleonasm, căci *acum doi ani* este suficient pentru a exprima ideea voită.

Greşeala se explică prin încrucişarea a două expresii corecte: *acum doi ani* şi *cu doi ani în urmă*. *Acum doi ani* este o expresie eliptică, complet ar fi *sînt acum doi ani de atunci*.

dezolat

Dezolat vine din franţuzeşte (*désolé*), iar în franţuzeşte din latineşte: *desolatus* „părăsit, pustiit", care este participiu al verbului *desolo*. Acesta

Scanned with OKEN Scanner

este derivat de la *solus* „singur". De la înțelesul acesta s-a putut ușor ajunge la cel de „amărit, trist".

„Tempo", 3.IX.1939

a insista

Un vorbitor la radio spunea nu de mult că „a găsit necesar să trateze subiectul pe care și-l alesese, deoarece asupra lui nu se *insistase* pînă atunci *decît în treacăt*".

Pentru cel care făcuse fraza aceasta, *a insista* înseamnă desigur „a vorbi". În fraze ca „Lucrul este cunoscut, nu mai e nevoie să insistăm" sau „Am insistat altă dată asupra acestei chestiuni", într-adevăr se poate crede că *a insista* înseamnă „a vorbi". În realitate, verbul acesta înseamnă „a stărui", prin urmare *a insista în treacăt* este un adevărat nonsens, căci nu se poate stărui în treacăt.

grotă

Grotă vine din italienește (*grotta*), iar acolo din latina vulgară. Romanii l-au împrumutat într-o epocă veche din grecește, sub forma *krupta*. În grecește, cuvîntul a devenit *krypte*, din care apoi limbile occidentale (și noi după ele) au luat pe *criptă*. Așadar, *grotă* și *criptă* sînt la origine același cuvînt. La început cuvîntul însemna „ascunzătoare".

„Tempo", 5.IX.1939

pieților

Un cititor îmi atrage atenția că genitivul plural *pieților* sună foarte rău și trebuie să zicem *pieților*, pe cînd genitivul singular nu e *pieței*, ci *pieții*. Este deci o abatere de la regula generală, care spune că pluralul femininelor concordă cu genitivul singular în privința vocalei din terminație.

Explicația este că tendința generală este să se pună peste tot *e* în loc de *i*. Formele mult întrebuințate se schimbă mai greu, căci le avem tot timpul în minte, de aceea *pieții* rămîne [1]; cele mai rare se pot schimba mai ușor, astfel că *pieților* s-a putut schimba în *pieților*.

climateric

Climateric vine din franțuzește (*climatérique*), unde avea la început înțelesul de „în urcuș". Originea este grecescul *klimax* „scară", dar cuvîntul a fost pus în legătură cu *climă* (care de altfel face parte din aceeași familie).

„Tempo", 7.IX.1939

[1] Norme actuale le-au pus de acord: se recomandă genitivul *pieței* și pl. *pieți*.

Scanned with OKEN Scanner

„împoaie"

De două sau trei ori în timpul din urmă am văzut forma aceasta în ziare: *împoaie urechile*, *împoaie capul*. Corect este *împuiază* (*a împuia* este derivat de la *pui* şi a însemnat la început „a face pui"). Greşeala se explică prin faptul că verbele care au un *o* la singular îl schimbă adesea în *u* la plural (şi la infinitiv): *joc*, *jucăm*, *juca* etc.; *pot*, *putem*, *putea* etc.

Cum *a împuia* se întrebuinţează mai mult la infinitiv şi la trecut decît la prezent, a fost uşor, după modelul *a juca*, *joc*, să se constituie un prezent *împoi* pentru infinitivul *a împuia*.

iaht

Iaht vine din englezeşte (*yacht*, citit *iot*), iar în englezeşte, din olandeză: *jacht* (citit *iaht*), înrudit cu germanul *Jagd* „vînătoare", dar cu înţelesul primitiv de „iuţeală". Într-adevăr, însuşirea de căpetenie a iahtului era iuţeala.

„Tempo", 8.IX.1939

oricare

Vorbeam deunăzi de *oreo* întrebuinţat în propoziţii negative: *nu este oreo dificultate*, în loc de *nu este nici o dificultate*. Iată acum şi pe *oricare*. Într-o cronică literară: „Este o carte ce nu trebuie să lipsească din mîna *oricărui* tînăr".

Corect şi tradiţional este *din mîna nici unui tînăr*. *Oricare* este şi mai rar decît *oreo*, căci are alt înţeles, implică o alegere: ajunge să comparăm expresia *Această carte nu poate fi pusă în mîna oricărui tînăr* cu *Această carte nu poate fi pusă în mîna nici unui tînăr*.

concediu

Concediu este de origine franceză (*congé*, citit *conje*), unde vine din latinescul *commeatus* „transport", apoi „învoire". În românește s-a amestecat şi verbul *a conceda* „a îngădui", căci numai aşa se poate explica terminaţia. Unii zic *congediu*, mai aproape de forma franceză.

„Tempo", 9.IX.1939

„ventuze tăiate"

Citesc într-un anunţ într-o frizerie: „Se aplică *ventuze*, atît *tăiate* cît şi uscate". Ştiu foarte bine ce sînt ventuzele uscate, dar de ventuze tăiate n-am mai auzit.

E vorba, desigur, de ventuze care se pun după ce s-a tăiat pielea pacientului, adică de ventuze cu sînge. Nu ventuzele sînt deci tăiate. Dar expresii

Scanned with OKEN Scanner

asemănătoare mai cunosc: *Sînt un om citit* nu înseamnă numai că mă citesc alţii, ci şi că eu am citit ce au scris alţii.

Prin urmare, participiul perfect, care e de felul lui pasiv, poate avea cîteodată înţeles activ.

pagină

Pagină e de origine latină (*pagina*), derivat de la verbul *pango,* care înseamnă „a înfige", apoi „a fixa", „a grava în ceară", „a scrie".

Pagina a fost la început un termen agricol, „arac". Să nu se uite că se scria pe tăbliţe solide, care erau ca nişte coloane.

„Tempo", 10.IX.1939

agonic

Un cititor mă întreabă dacă e corectă expresia „în stare *agonică*", pe care a citit-o într-un ziar. Întrebarea mi se pare îndreptăţită: este prima oară cînd întîlnesc acest cuvînt.

În româneşte nu se formează de obicei adjective în *-ic*; acestea sînt împrumutate din Occident sau din latineşte. *Agonic* însă nu există în alte limbi, ci pare format în româneşte de la *agonie* (după modelul *magie : magic*) [1]. N-ar fi totuşi imposibil să se introducă în limba generală[2].

agonie

Agonie provine, în ultimă analiză, din greaca veche, unde *agonia* înseamnă „luptă"; în limbile moderne, înţelesul s-a restrîns la „luptă cu moartea".

Din aceeaşi familie de cuvinte avem pe *agonisi* (la început: „a se lupta cu viaţa, cu afacerile"), pe *protagonist* („prim-actor") şi altele.

„Tempo", 12.IX.1939

Articolul

Un cititor îmi semnalează inscripţia „Intrarea cu *bicicletele* interzisă", pe care a întîlnit-o în Breaza de Sus. După dînsul, nu trebuia *bicicletele*, ci *biciclete*.

Valoarea articolului nu a fost încă definită în gramatica română, aşa încît e greu să se dea reguli. Dar în cazul citat, cred că nu e nici o greşeală. *Intrarea cu biciclete* s-ar referi la persoane care aduc biciclete spre vînzare, pe cînd *intrarea cu bicicletele* se referă la persoane care vin cu bicicletele lor. Mai bine ar fi fost însă dacă se întrebuinţa singularul: *intrarea cu bicicleta*.

[1] Dar DEX îl explică prin germanul *agonisch*; dicţionarul german de neologisme (*Fremdwörterbuch*, Leipzig, 1960) nu are acest cuvînt.

[2] Pînă la urmă a intrat şi în *Dicţionarul de neologisme*, şi în DEX.

lumbago

Lumbago „durere de șale" a fost luat dintr-o limbă occidentală (franceza sau germana), unde a pătruns în secolul al XVIII-lea, ca termen savant, împrumutat din latinește. Are în rădăcină cuvîntul latinesc *lumbus* „șale".

„Tempo", 13.IX.1939

a dispreţui

Un cititor îmi atrage atenția asupra expresiei *a dispreţui moartea*, ceea ce, după dînsul, ar trebui să însemne „a nu iubi moartea", adică „a voi să trăiești". Ar trebui deci să se zică *a dispreţui viața*, cu înțelesul de „a nu se sinchisi de moarte".

În adevăr, *a dispreţui* are două înțelesuri: „a nu ține la ceva" (*dispreţuiesc rasismul*) și „a nu se lăsa intimidat de ceva" (*dispreţuiesc amenințările*). În acest din urmă înțeles este întrebuințat cuvîntul nostru în expresia *a dispreţui moartea*, care nu e greșită.

raid

Aud la Radio București termenul *raid*, pronunțat în două silabe, cu accentul pe *i*, rimînd deci cu *caid*.

E greșit. Cuvîntul e de origine engleză (se citește *reid*, într-o singură silabă), formă dialectală pentru englezul literar *road* „drum". La noi se pronunță de obicei *raid*, dar într-o singură silabă.

„Tempo", 14.IX.1939

„primiască"

Un cititor mă întreabă dacă se scrie *primiască* sau *primească*. Numai cea de-a doua formă este corectă. Se zice *să cresc*, *să creşti*, *să crească*, adică *e* se schimbă în *ea* la persoana a III-a, din cauza lui *ă* următor.

Același lucru la *primesc*: *să primesc*, *să primeşti*, *să primească*. Forma cu *i* provine din copierea imperfectului, *primia*, greșit și el de altfel, după părerea mea, dar recomandat totuși, cel puțin în parte, de oficialități[1].

Dacă însă la imperfect forma cu *i* mai poate fi discutată, la conjunctivul prezent este indiscutabil greșită.

apaș

Apaș vine din franțuzește (*apache*, citit *apaș*), iar acolo, din engleza americană. *Apache* este numele unui trib de piei roșii, socotit ca cel mai fioros din toate. De aceea numele a putut fi întrebuințat de presa franceză cu înțelesul de „bandit fioros", indiferent de naționalitate.

„Tempo", 15.IX.1939

[1] După normele actuale verbele de acest tip fac imperfectul cu *-ea*.

Scanned with OKEN Scanner

LICEVL

Un cititor mă întreabă dacă, sub cuvînt că așa scriau romanii (cu *V* pentru *U* majuscul), avem dreptul să scriem și noi astăzi pe frontispiciile clădirilor *LICEVL*, *TEATRVL* etc.

Nu știu dacă se mai fac și astăzi inscripții de acestea. În secolul trecut a fost desigur o modă latinizantă, destul de răspîndită, care, la drept vorbind, nu aduce nici un neajuns nimănui. Dar se înțelege de la sine că nu cu astfel de argumente vom putea demonstra latinitatea limbii noastre, dacă mai e nevoie de vreo demonstrație.

front

Front vine din franțuzește (unde e de origine latină: *frons*). Francezul *front* are două înțelesuri: „frunte" și „front". *Frontul* militar este „fața" sau „fruntea" pe care un stat o arată adversarilor. Din aceeași familie e și *frontieră*.

„Tempo", 16.IX.1939

rari

Un cititor întreabă dacă se poate zice „o colecție de cărți *rari*", avînd în vedere că se spune cărți *mici*, cu *-i*. Bineînțeles că nu. Comparația în cazul nostru nu este o dovadă.

N-am putea susține, de exemplu, că pluralul de la *barză* e *barze* deoarece pluralul de la *casă* e *case*. În cazul lui *mici*, schimbarea lui *e* în *-i* scurt a fost provocată de consoana precedentă, *c*, pe cînd în cazul lui *rare* nu era nici un motiv care să aducă această schimbare.

gaz

Gaz este un cuvînt creat de chimistul Van Helmont din Bruxelles în secolul al XVII-lea: nu este altceva decît cuvîntul vechi grecesc *haos*, citit ca în limba flamandă, pe care o vorbea în mod normal inventatorul.

„Tempo", 17.IX.1939

Dunaievski

Celebrul compozitor sovietic, al cărui nume a devenit din nou actual cu ocazia prezentării filmului *Emigranții*, poartă numele de *Dunaievski*. Nu este nici un motiv să se scrie acest nume cu *w*, așa cum îl vedem în ziare. Numai dacă ar fi german sau polonez s-ar întrebuința *w*, pe cînd în rusește, ca și în românește, nu există decît litera *v*.

Explicația greșelii, de care m-am ocupat de altfel și cu altă ocazie, este că *w* dă un aspect exotic numelor, face să fie simțite mai ușor ca străine.

Scanned with OKEN Scanner

alarmă

Alarmă vine din franţuzeşte (*alarme*), iar acolo din strigătul italian *all'arme*, care se traduce exact prin „la arme!". La început alarma se dădea numai pentru soldaţi. Astăzi, cu schimbarea înţelesului, poate fi alarmat şi cineva care n-are nici o armă.

„Tempo", 20.IX.1939

Minuscule

Un cititor îmi semnalează cu indignare firmele care conţin nume proprii scrise cu iniţiale minuscule (*n. vasilescu*) şi-mi aminteşte că regulile ortografiei româneşti (de altfel şi ale celor străine) cer să se scrie numele proprii cu iniţiale majuscule.

Fără îndoială, scrierea cu iniţiale mici este o greşeală de ortografie. Dar negustorul care-şi comandă o firmă caută, prin orice mijloace, să atragă atenţia trecătorilor asupra ei, de aceea nu mai ţine seamă de reguli [1].

soviet

Soviet, cuvînt rusesc (se citeşte *saviet*, în două silabe, cu accentul pe p), este acelaşi cuvînt cu *sfat* al nostru; e compus în vechea slavă din *s-*, erefix care înseamnă „împreună", şi *viet* „vorbă". Aşadar, înţelesul primitiv este „adunare la vorbă".

„Tempo", 21.IX.1939

centru

Un cititor îmi semnalează o firmă la Breaza de Sus: „Straja Ţării, *Centru* de Îndrumare", şi arată că ar trebui „Centrul de îndrumare".

Într-adevăr, dacă există un singur centru de îndrumare pentru toată ţara, trebuie pus articolul hotărît: *centrul*. Dacă însă există mai multe centre (şi mi se pare că acesta este adevărul), atunci forma *centru*, fără articol, nu e greşită: unul dintre centre nu are de ce să fie determinat. Se zice de exemplu *Grădiniţă de copii* (una din multe), dar *Ministerul Educaţiei Naţionale* (unul singur).

franctiror

Acest cuvînt cu aspect bizar este de fapt compus din două elemente franţuzeşti: *franc* „liber" şi *tireur* „trăgător". *Franctireur* este cineva care, fără să fie înrolat în armata regulată, face acte de militar. În China franctirorii sînt numiţi *partizani*.

[1] V. şi p. 30 şi 153.

Scanned with OKEN Scanner

ceea ce

Un cititor mă întreabă dacă se scrie *ceeace*, într-un cuvînt, sau *ceea ce*, în două cuvinte, şi dacă se scrie *ceia*, cu *i*, sau *ceea*, cu *e*. Ortografia admisă de Academie este cea pe care am scris-o în titlu. Ea se poate motiva astfel. Trebuie scris în două cuvinte, deoarece e vorba pe de o parte de cuvîntul *ceea* şi pe de altă parte de cuvîntul *ce*, fiecare din ele păstrîndu-şi înţelesul normal. Trebuie scris cu *e*, ca să se distingă de pluralul masculin *ceia*. În pronunţare însă nu se face această distincţie.

mareşal

Mareşal vine din franţuzeşte (*maréchal*, citit *mareşal*), unde însemna la început „supraveghetor al grajdurilor regale". În franceză, cuvîntul vine dintr-o limbă germanică: *marhskalk*, compus din *marh* „cal" şi *skalk* „rîndaş".

„Tempo", 27.IX.1939

fiindcă

Dintr-un ziar: „Dacă Sovietele ar intra în conflict, focul s-ar întinde mai ales în Balcani, dat *fiindcă* Turcia n-ar suporta o asemenea ameninţare...".

Ce e drept, *fiindcă* se scrie într-un cuvînt atunci cînd înseamnă „căci, deoarece". Dar în fraza citată, *fiind* şi *că* îşi păstrează fiecare înţelesul primitiv, deci trebuie scrise separat: *dat fiind că*. Se poate zice şi *fiind dat că*. Propoziţia următoare este introdusă prin *că* şi este subiectivă a verbului *fiind dat*.

trupă

Trupă este de origine franceză (*troupe*, citit *trup*), unde înseamnă „grămadă, cîrd". Acest cuvînt este de origine germanică: *throp* „îngrămădire", care în limba germană actuală este reprezentat prin *Dorf* „sat".

„Tempo", 28.IX.1939

imposibil

Dintr-un comunicat: „Era deci absolut *imposibil* ca forţele navale germane *să poată* avea vreo răspundere în catastrofa vaporului Athenia".

Găsim aici o greşeală foarte frecventă în ultimul timp, anume pleonasmul *imposibil să poată*. *Imposibil* înseamnă „ceea ce nu se poate", deci *să poată* care urmează nu mai are nici un rost.

Tot aşa, e greşită expresia destul de curentă *în imposibilitate de a putea face*. Corect era *E imposibil ca forţele navale să aibă vreo răspundere* şi, de asemenea, *în imposibilitatea de a face*.

Scanned with OKEN Scanner

Ucraina

Numele *Ucraina* este format din prefixul *u-* și rădăcina slavă *krai* „margine" și înseamnă exact „ținut de graniță". Din aceeași rădăcină e *crainic* al nostru.

În rusește *Ukraina* se pronunță cu accentul pe primul *a* (ca *taina*), iar în ucraineană cu accentul pe *i* (ca *găina*).

„Tempo", 29.IX.1939

distrarea

Un titlu de articol de ziar: „Gală de box pentru *distrarea* soldaților englezi". Nu vi se pare că *distrarea* sună rău? Ce e drept, cuvîntul e format după toate regulile morfologiei române, după modelul care ne-a dat cuvinte ca *îngrijire*, *păstrare* etc.

Dar infinitivul lung pare că iese treptat din uz, chiar ca substantiv, de aceea la multe verbe noi este greu să-l mai formăm. El are defectul că nu se poate cunoaște dacă e activ sau pasiv: *mîncarea găinilor* înseamnă „faptul că găinile mănîncă" sau „faptul că găinile sînt mîncate"?

graniță

Graniță este de origine slavă. În bulgărește, de exemplu, cuvîntul se pronunță și are înțelesul exact ca în românește. În vechea slavă, *granița* este un derivat de la substantivul *gran-*, care însemna „cap". Pentru schimbarea înțelesului se poate compara cuvîntul cu *capăt* al nostru.

„Tempo", 30.IX.1939

tot felul

O telegramă publicată în ziare înșiră articolele pe care Anglia le va considera drept contrabandă de război. La primul punct citim: „*Tot felul* de arme și muniții". Este clar că avem de-a face aici cu o greșeală de traducere, căci *tot felul* înseamnă „diferite", fără să precizeze care anume. Trebuia *orice fel*, ceea ce înseamnă „toate felurile". Această din urmă expresie nu mai are nevoie de nici o precizare, căci este prin ea însăși exclusivă.

Kremlin

Kremlin, în rusește *Kreml'*, înseamnă „întăritură, cetățuie", de obicei în mijlocul orașelor. Kremlinul din Moscova este cartierul central al orașului, care a servit multă vreme de fortăreață.

„Tempo", 1. X.1939

Scanned with OKEN Scanner

oricare

M-am ocupat altă dată [1] de *vreun*, care ia locul lui *nici un*. Iată acum că și *vreun*, la rîndul lui, este înlocuit de *oricare*. Citesc într-un ziar: „D. Welles... nu crede ca vreo republică sud-americană să fie dispusă să coopereze în vreun fel oarecare cu oricare dintre beligeranți".

Tradițional corect este *cu vreunul dintre beligeranți*. Într-adevăr, *oricare* în fraze negative implică o alegere: *eu nu colaborez cu oricare dintre beligeranți* înseamnă „colaborez numai cu unii din ei", adică exact contrariul a ceea ce a vrut să spună nota.

neutru

Neutru este de origine latină, compus din *ne* „nu" și *uter* „care din doi". Așadar *neuter* înseamnă propriu-zis „nici unul din doi". Acest înțeles se potrivește foarte bine pentru genul *neutru* în gramatică. În politica externă, ar fi mai corect *neutral*, cum zic germanii [2].

„Tempo", 3. X.1939

firesc

Spaima de neologisme împinge adesea la crearea de expresii ridicole Iată, bunăoară, pe *natural*, cuvînt cunoscut și înțeles de oricine. Totuși, se găsesc unii care-l înlocuiesc cu *firesc*. Adesea această înlocuire nu aduce nici o pagubă, dar sînt și cazuri unde lucrurile nu merg chiar așa de lesne.

Astfel, adverbul *firește* are alt înțeles decît adjectivul. Deseori vedem adverbul *natural* înlocuit cu *firesc* (adjectivele pot fi întrebuințate cu valoare de adverb). Într-un film am citit titlul: „Ia loc aici și șezi *firesc*". Oricine vede că ar fi fost mai bine *natural* [3].

bombă

Bombă vine din franțuzește (*bombe*), unde e de origine italiană (*bomba*). În italiană e de origine latină: *bombus* însemna în latinește „bîzîit" și era de origine greacă (*bombos*), iar în grecește cuvîntul e de origine onomatopeică.

„Tempo", 4. X.1939

„s-a săturat"

Reproducînd discursul d-lui W. Churchill la radio, ziarele noastre au tipărit o frază bizară: „D. Hitler a început războiul cînd a vrut, dar nu se va isprăvi decît cînd vom fi siguri că *s-a săturat* de el".

[1] V. pag. 47.
[2] Se folosește și astăzi *neutru* pentru toate sensurile.
[3] Am mai discutat acest cuvînt. V. *Puțină gramatică* [vol. I], 1987, p. 169.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, nici alţi cititori n-au înţeles, după cum n-am înţeles nici eu pînă cînd n-am văzut originalul: *he had enough* înseamnă şi „s-a săturat", dar şi „îi ajunge". Fraza engleză spune: „Nu vom înceta războiul pînă cînd nu vom fi convinşi că l-am săturat", ceea ce e cu totul altceva decît ni s-a tradus nouă.

export

Export vine probabil din franţuzeşte (în orice caz dintr-o limbă occidentală), iar acolo din latineşte, derivat de la *exporto*: *ex-* înseamnă „afară", iar *porto* „a transporta" (din latineşte noi îl avem moştenit pe *purta*).

Aşadar *exportul* este „transportarea afară din ţară".

„Tempo", 5. X.1939

Logică

M-am ocupat altă dată[1] de un text unde ni se spunea că un bătrîn trebuia, la judecată, să răspundă dacă un ceas aparţinuse tatălui lui. Iată cum continuă textul: „Desigur, răspunde bătrînul. — De unde ştii? — D-le preşedinte, sînt bătrîn fiindcă am 93 de ani, însă tatăl meu mi-a spus cînd eram mic că promisese ceasul fratelui meu".

Din acest răspuns, aşa cum l-a redactat autorul, reiese că la întrebarea *De unde ştii?* se poate da răspunsul *Sînt bătrîn*. Apoi martorul nu este bătrîn în mod nemotivat, ci e bătrîn cu motiv: fiindcă are 93 de ani.

Urmarea e tot aşa de lipsită de logică: „Sînt bătrîn, *însă* tatăl meu mi-a spus"... S-ar părea că este o legătură între aceste două idei, şi anume faptului că e bătrîn i s-ar putea opune faptul că tatăl său i-a spus. Altfel ce-ar căuta aici *însă*? Se zice, de exemplu, *e bătrîn, însă verde*, căci faptul de a fi verde se opune aceluia de a fi bătrîn. Nu se poate însă spune *e bătrîn, însă tatăl lui i-a spus*.

„Tempo", 6. X.1939

„*a legisla*"

Mă surprinde într-un ziar întrebuinţarea verbului *a legisla*. Nu l-am mai întîlnit pînă acum şi este clar că formaţia lui este greşită. Autorul a pornit de la substantivul *legislaţie*, apoi, bazat pe faptul că alături de *administraţie*, *ilustraţie* etc. există verbe ca *a administra*, *a ilustra*, a creat, alături de *legislaţie*, pe *a legisla*.

Numai că *a administra*, *a ilustra* nu provin din *administraţie*, *ilustraţie*, ci contrariul e adevărat: substantivele au fost create după verbe. Prin urmare, nu avem dreptul să ne servim de acest model pentru a crea acum verbe din substantive. De altfel, verbul există, dar, din cauză că formaţia lui în latineşte e neregulată, sfîrşitul lui nu seamănă cu al substantivului. Anume verbul corect este *a legifera*.

[1] V. prezentul volum, p. 53.

Scanned with OKEN Scanner

Tot așa, alături de *translație*, este *a transfera*, nu *a transla*, alături de *relație* este *a refera* [1], nu *a rela* etc.

„Tempo", 7. X.1939

primul

La rubrica umoristică a unui ziar e vorba de două personaje, care se numesc *Scrobescu* și *Ruginescu*. Un alineat începe astfel: „*Primul* a fost profesor de geografie, iar Ruginescu profesor de filosofie".

Este aici o lipsă evidentă de simetrie. Ori li se spune la amîndoi pe nume, ori unul e *primul* și celălalt *al doilea*. Așa cum a fost redactată fraza, ar trebui să credem că, după cum pe cel de-al doilea îl cheamă Ruginescu, tot așa pe cel dintîi îl cheamă *Primul*.

tun

Înainte de inventarea prafului de pușcă, cuvîntul nostru *tun* era sinonim cu *tunet* (moștenit din latinește). Cînd s-au cunoscut la noi *tunurile*, au fost numite după zgomotul pe care-l făceau, asemănat cu bubuitul tunetului.

„Tempo", 8. X.1939

campanie

Citesc într-un ziar că copiii au fost evacuați și lăsați în grija unui „bătrîn medic de campanie". Dar există medici speciali pentru campanie? Și, dacă da, ce caută ei în interiorul țării, la mare distanță de front? În realitate originalul franțuzesc *médecin de campagne* nu trebuie tradus cu „medic de campanie", ci cu „medic de țară". Într-adevăr, cuvîntul *campagne* înseamnă și „campanie", și „țară (sat)" (e derivat din latinescul *campus*, pe care noi l-am moștenit sub forma *cîmp*).

Cu puțină atenție din partea traducătorului s-ar fi evitat această gravă greșeală.

„Tempo", 10. X.1939

a incumba

Un film care se reprezintă actualmente conține fraza: „Meseria lui *incumbă* o mare răspundere". Pentru cel care a scris acest titlu, *a incumba* înseamnă „a comporta, a aduce". În realitate, înțelesul este altul: „a apăsa asupra cuiva". Se poate deci zice *mie îmi incumbă această sarcină*, adică

[1] Cuvîntul *a transla* figurează acum în DN, cu indicația „rar"; alături de *relație* există și *a relata*.

Scanned with OKEN Scanner

„asupra mea apasă", dar nu se poate spune *meseria incumbă răspundere*, căci aceasta ar însemna „meseria apasă răspundere", ceea ce ar fi absurd [1].

E păcat că traducătorii filmelor nu cunosc înțelesul cuvintelor radicale.

șleahtă

Șleahtă este de origine poloneză (*szlachta*, citit *șlahta*) și însemna la început „nobilime". Apoi înțelesul s-a degradat încetul cu încetul și s-a ajuns la acela de „coterie, gașcă", probabil din cauză că nobilimea polonă forma o categorie solidară.

„Tempo", 11. X.1939

a se îndoi

Un ziarist scrie: „*Nu ne îndoim* că pe întregul cuprins al țării se mai află o singură inimă românească care să bată pentru altceva decît liniștea și securitatea statului".

Citiți cu atenție acest pasaj și veți vedea că autorul a exprimat exact contrariul ideii pe care voia să o spună. Anume, el afirmă convingerea că se mai află o inimă care să bată pentru altceva (*nu ne îndoim că se mai află* înseamnă „sîntem siguri că se mai află"). Trebuia să spună *sîntem siguri că nu se mai află nici una.*

octombrie

Numele lunii *octombrie* vine, ca și celelalte nume de luni, din latinește: *october*, adică „luna a opta" (numărătoarea începea din martie). În românește ar fi trebuit să se zică *octobrie*, dar s-a introdus un *m* după modelul lui *septembrie*, *noiembrie*, *decembrie*.

„Tempo", 12. X.1939

peste

O telegramă anunță că „Construcțiile navale ale Belgiei s-ar ridica la *peste cîteva sute* de milioane de franci". Știm ce înseamnă *peste o sută* sau *peste două sute*: „o sută trei" sau „o sută cinci", „două sute doi" sau „două sute opt". Dar ce poate însemna *peste cîteva sute*?

Una din două: ori, adăugînd încă o sută, nu trecem de o mie și atunci *peste cîteva sute* este totuna cu *cîteva sute*, ori trecem de o mie și atunci mult mai simplu ar fi să spunem *peste o mie*.

[1] Am mai semnalat această greșeală și în 1935. V. *Puțină gramatică*, [vol. I . 1987, p. 171.

Scanned with OKEN Scanner

liftă

Liftă este numele vechi al Lituaniei (în rusește se zice *Litva*; de altfel și în vechea română se zicea *Lifta*). Înțelesul disprețuitor provine din faptul că lituanienii erau catolici.

Românii îi cunoșteau bine, deoarece a fost o vreme cînd Lituania era foarte mare și stăpînea și Ucraina.

„Tempo", 13. X.1939

ghiduri

O revistă scrie că la expoziția agricolă din Moscova „sînt la dispoziția publicului peste 1800 de ghiduri și 1000 de ghiduri speciali".

E adevărat că substantivul *ghid* are pluralul *ghiduri*, dar numai cu înțelesul de „carte indicatoare", căci atunci e neutru. Cînd însă e vorba de oameni trebuie întrebuințat masculinul, ceea ce redactorul a înțeles, de vreme ce a pus adjectivul la masculin, *speciali*. Dar se putea forma și de la substantiv un plural masculin *ghizi* [1].

migrenă

Migrenă vine din franțuzește (*migraine*, citit *migren*), acolo din latina medievală, *hemicrania*, iar originalul este vechi grecesc: *hemikrania* „jumătate de craniu", compus din *hemi* „jumătate" și *kranion* „craniu". Înțelesul primitiv este „durere într-o jumătate a capului".

„Tempo", 14. X.1939

butoane

Substantivele românești care denumesc obiecte sînt în general neutre, dar există și destule feminine. Masculinele sînt rare, în general cuvinte împrumutate, care se întrebuințează mai mult la plural: *epoleți*, *chiloți*, *bocanci*, etc., sau, pentru a cita și un substantiv de origine necunoscută, *bani*.

Printre aceste cuvinte se găsește și *buton*, cu pluralul *butoni*. Oamenii inculți zic însă în general *butoane*, și s-ar zice că instinctul genului neutru începe să prevaleze, căci am întîlnit zilele trecute și într-un reportaj publicat într-un ziar pluralul *butoane*[2].

cotă

Cotă, cuvînt la modă (ca și *supracotă*), reprezintă pe francezul *cote*, cu același înțeles, iar acesta vine din latinescul *quota* „a cîta" (se subînțelege

[1] Acum se folosește și se recomandă pl. *ghizi*.

[2] Cele două forme de plural coexistă, *butoni* pentru nasturele de la manșetă, *butoane* pentru sensul din tehnică.

Scanned with OKEN Scanner

pars „parte"): *quota pars* „a cîta parte" dintr-un total, de exemplu dintr-un depozit.

„Tempo", 15. X.1939

„găzelniță"

Pentru a traduce cuvîntul francez *trouvaille* „lucru găsit", s-a inventat acum cîțiva ani cuvîntul *găselniță*, care e nerecomandabil din mai multe motive: *găselniță* exista dinainte și înseamnă „omidă"; sufixul *-elniță* nu e potrivit în acest caz (mai bine s-ar fi zis *găsitură*) și, de altfel, are un înțeles peiorativ.

Dar acum citesc într-un ziar forma *găzelniță*: desigur autorul articolului s-a gîndit la *gaz*, nu la verbul *a găsi*, ceea ce arată o dată mai mult că *găselniță* e o formație nepotrivită[1].

embargo

Embargo (nu *ambargo*, cum zic unii) „interzicerea de a scoate din țară" este de origine spaniolă: *embargo* e derivat de la verbul *embargar*, iar acesta este probabil derivat de la substantivul romanic *barra*, de la care provin și *bara* și *baraj*.

„Tempo", 17. X.1939

față de

Se răspîndește în timpul din urmă expreia *față de*, care ia locul expresiei tradiționale *în loc de*. Iată un anunț pus de S.T.B.: „Eliberarea abonamentelor va începe de la 23 ale lunii, *față de* 25 cum era mai înainte".

Față de înseamnă „cu privire la", „în comparație cu". Se poate deci zice *E bun față de alții*, adică „în raport cu alții", dar nu e corect *Începe la 23 față de 25, cum era înainte*; mai bine și mai scurt ar fi *la 23, nu la 25, cum era înainte*.

mobilizare

A mobiliza înseamnă propriu-zis „a face mobil", adică „a pune în mișcare", deci *a mobiliza armata* înseamnă „a o face mișcătoare". De aici rezultă că, judecînd numai din punct de vedere etimologic, expresia *mobilizat pe loc* este absurdă.

„Tempo", 18.X.1939

[1] Cuvîntul se folosește totuși și azi. Eu l-am combătut încă din 1935. V. *Puțină gramatică*, [vol. I], p. 166.

Scanned with OKEN Scanner

a primi

Într-un articol tradus din nemţeşte citesc că „harta politică a Turciei *ar fi primit* în urma acestei întîmplări cam următoarea înfăţişare". Întrebuinţarea lui *a primi* este una din stîngăciile obişnuite în traducerile din nemţeşte (verbul german este *bekommen*).

În româneşte se putea zice *ar fi căpătat*, întrucît schimbarea era impusă din afară, iar *a primi* nu se poate întrebuinţa decît atunci cînd schimbarea se face cu consimţămîntul subiectului: *eu primesc o vizită* (pentru că vreau), dar nu *primesc bătaie* (ci *o capăt*).

ofensivă

Ofensivă, ca mulţi termeni militari, este de origine franceză (*offensive*, citit *ofensiv*), împrumutat de francezi de la italieni (*offensiva*). La bază stă latinescul *offensa*, din care avem, cu alt înţeles, neologismul *ofensă*. Rădăcina o găsim în verbul *offendo* „a ataca, a jigni".

„Tempo", 19.X.1939

„încercare de a vrea"

O telegramă de agenţie ne anunţă că „colonelul Lindbergh a protestat contra *încercării* Marii Britanii *de a vrea* să atragă Statele Unite în război".

Cum o fi oare *încercarea de a vrea*? S-ar zice că Anglia încearcă să vrea, dar nu reuşeşte. Este vizibil că unul din cele două verbe este inutil (ori *încearcă să atragă*, ori *vrea să atragă*). Oare de ce or fi aşa de rău traduse aceste telegrame?

mediaţie

Mediaţie, cuvînt de origine latină (*mediatio*), înseamnă „mijlocire" şi este un derivat de la verbul *mediare* „a mijloci", iar acesta de la adjectivul *medius* „mijlociu".

Din aceeaşi familie avem moştenit pe *miez* (în latineşte *medium* „ceea ce e la mijloc"), iar ca neologism pe *imediat*, care înseamnă propriu-zis „nemijlocit".

„Tempo", 21.X.1939

să mergem

Un hebdomadar românesc publică în traducere un articol al unui francez care descrie apariţia trupelor engleze în Franţa. Şi iată ce exclamă autorul: — „Ce, englezi? *Să mergem.* Iată doi".

Unde vrea oare să meargă? Cred că n-aţi înţeles. Dar originalul francez nu e greu de reconstituit: *Quoi, des anglais? Allons, en voici deux*, ceea ce pe româneşte se traduce: „Ce, englezi? Hai, iată doi".

Scanned with OKEN Scanner

Este adevărat că *allons* înseamnă și „să mergem“, dar aici este o simplă interjecție.

„Tempo“, 22.X.1939

Traduceri

În timpul din urmă am criticat destul de des fraze rău traduse: situația actuală face să se traducă foarte mult în periodicele noastre, și în general se traduce prost.

Un hebdomadar, traducînd un pasaj din Voltaire, scrie că „îți dai bine seama de urmările războaielor dacă ai văzut spitalele armatelor Germaniei“. Armatele Germaniei au spitale?

Originalul pare să fie *les hôpitaux des armées d'Allemagne*, ceea ce înseamnă „spitalele unde sînt îngrijiți răniții armatelor (franceze), care au luptat contra Germaniei“.

În același hebdomadar este vorba de „sacii de nisip îngrămădiți în jurul cailor lui Marly“. Cine o fi acest Marly? Vreun proprietar de grajduri? În realitate este o localitate! *Les chevaux de Marly* nu trebuie deci tradus cu „caii lui Marly“, ci cu „caii de la Marly“.

Cine nu înțelege originalul nu trebuie să traducă.

„Tempo“, 25.X.1939

„E averea!”

Într-o schiță de frații Fischer, publicată de un ziar în traducere românească, un director de teatru, încîntat că face săli pline, exclamă; *„E averea!“*. În franțuzește se spune, foarte corect, *C'est la fortune!* Dar pe românește se zice *M-am îmbogățit*, *Mi-a pus Dumnezeu mîna-n cap*, *M-a bătut fericea* sau în multe alte chipuri. Numai *E averea* nu spune un român nici în ruptul capului.

Traducătorul nu trebuie să uite că e român și că scrie pentru România, deci trebuie să caute expresia românească, nu s-o traducă literal pe cea străină.

Stockholm

Stockholm se citește cu *s*, nu cu *ș*, și cu accentul pe ultima silabă: nu e nume nemțesc! Înseamnă în suedeză „insula de bază, insula principală“, care formează centrul orașului. Numele e compus din *stock* „trunchi“ și *holm* „insulă“.

„Tempo“, 26. X.1939

burghie

Un cititor mă întreabă dacă pluralul de la *burghiu* este *burghii* sau *burghie*. Este *burghie*. Pluralul cu *-i*, la cuvintele tradiționale, nu se poate face decît la substantivele masculine (*scatii*) sau feminine (*felii*), pe cînd la cele neutre este totdeauna cu *-e* (*cotețe*) sau cu *-uri* (*feluri*).

Scanned with OKEN Scanner

Există, ce e drept, o categorie de neutre cu pluralul în *-i* (împrumutate din italienește): *privilegiu*, plural *privilegii*, dar acestea se pot cu atît mai puțin amesteca cu seria românească din care face parte *burghiu*, cu cît ele nu au accentul pe ultima silabă.

protocol

Protocol, în latina medievală *protocollum*, e de origine grecească și e compus din *protos* „întîiul" și *kolla* „coală", adică „prima pagină", cea care conține titlul și data documentelor și garantează contra falsurilor.

„Tempo", 27.X.1939

„bak"

De curînd, cu ocazia unui accident, s-a vorbit în presa noastră de un *bak*. Cuvîntul este cunoscut de multă vreme și toată lumea l-a scris pînă acum, așa cum trebuie, cu *c*: *bac*.

Originalul francez n-a avut niciodată *k*. Explicația scrierii pe care o semnalez aici este că cel care a anunțat prima dată accidentul avea conștiința că e vorba de un cuvînt străin și i s-a părut că e nevoie de subliniat acest caracter prin întrebuințarea unei litere străine. Alteori apar așa consoane duble sau *y*, *w*.

speculă

Speculă este refăcut din verbul *a specula*, iar acesta este neologism din latinește (*speculari* „a cerceta", înrudit cu *inspector*, *spectacol* și altele). Înțelesul primitiv al verbului este „a privi". De aici *speculație* „cercetare teoretică". Cei care speculează la bursă fac astfel de cercetări.

„Tempo", 28.X.1939

Articolul

Un hebdomadar, vorbind de marea natalitate a francezilor canadieni, scrie: *„Familii* cu opt sau zece copii nu constituie o raritate".

Fraza este tradusă dintr-o limbă occidentală, ceea ce se cunoaște după faptul că *familii* este nearticulat. În românește, simplul fapt că urmează un determinativ face ca subiectul să primească articolul. Trebuia deci neapărat *familiile*.

În limbile occidentale, unde articolul se conduce după alte reguli, el poate lipsi dintr-o astfel de frază.

a blinda

Verbul *a blinda* este de origine franceză (*blinder*), iar în franțuzește vine din germanul *blenden* „a orbi". Înțelesul primitiv în franțuzește a fost deci acela de „a astupa toate găurile", „a împiedica lumina să intre".

„Tempo", 29.X.1939

Scanned with OKEN Scanner

„speacker"

Citesc, într-o revistă, de mai multe ori cuvîntul scris astfel: *speacker*. Românească nu este această formă, deoarece n-avem nici o nevoie de *ck*. Dar nici englezească nu e, deoarece englezii scriu *speaker*, fără *c* (se citește *spikăr*, nu, cum zic unii, *spikăr*). Explicația greșelii am mai dat-o la alte cuvinte similare: știind că are de-a face cu un cuvînt străin, cel care scrie vrea să se simtă aceasta și în grafie și de aceea mai pune de la el cîte un *(c) k*, cîte un *y* etc., semne străine ortografiei noastre[1].

contra

Am mai arătat și altă dată[2] greșeală care se face cînd se desparte prefixul de rădăcină: *supra încălzit*, *contra facere* etc. Citesc acum într-o telegramă că „Germania stabilește planul *contra ofensivei* pe care are de gînd să o lanseze". Nu se înțelege că e vorba de un plan îndreptat contra unei ofensive? În realitate este planul unei contraofensive. Iată deci că dacă separăm prefixul dăm naștere și la confuzii. E mult mai clar și mai simplu să se scrie *contraofensivă*.

abuz

Abuz este neologism de origine latină (*abusus*) și e format cu prefix, de la *usus*, din care avem în românește pe *uz*; *usus* înseamnă „folosire", iar *abusus* „folosire în sens rău".

Din aceeași familie este *util* „folositor" (și *inutil* „nefolositor").

„Tempo", 2.XI.1939

„se tem să nu"

Un săptămînal scrie că „Belgia și Olanda se tem ca neutralitatea lor *să nu fie* respectată".

Cînd zicem *mă tem să nu fiu văzut* sau *mă tem să nu fiu pedepsit* înțelegem „mi-e teamă că o să fiu văzut, pedepsit". Tot așa, *se tem să nu fie respectată* înseamnă „se tem că neutralitatea lor va fi respectată". Este, evident, invers decît ceea ce voia redactorul să scrie. Singurul fel de exprimare corectă este *se tem că neutralitatea lor nu va fi respectată*.

noiembrie

Numele lunii *noiembrie* este și el tot latinesc: *november*. Dar dispariția lui *v* arată că noi nu l-am luat direct din latinește (după cum nu am luat direct nici celelalte nume de luni), ci de la slavi, care au și ei tot forme fără *v*.

[1] Cuvîntul a fost românizat sub forma *spicher*.
[2] V. p. 51.

Scanned with OKEN Scanner

E adevărat că unii zic la noi *novembre*, ca să semene mai bine cu originalul latin.

„Tempo", 3.XI.1939

nevastă-mea

Într-o revistă se vorbeşte de un film al cărui nume este tradus „Fii *nevastă-mea*". Se simte bine că acest titlu este greşit şi că ar trebui *Fii nevasta mea*. Dar de ce?

Probabil pentru că *nevastă-mea* formează un grup de cuvinte inseparabil şi se referă la o situaţie stabilă, definitivă, la o persoană bine cunoscută. Nu poţi însă să-i spui cuiva *Fii tu cutare persoană cunoscută*. Asta ar însemna cel mult „dă-te tu drept acea persoană, ţine-i locul".

rubrică

Rubrică vine de la latinul *rubrica* „pămînt roşu", apoi „vopsea roşie" şi mai tîrziu titlurile legilor sau chiar textul lor scris cu roşu. Într-un volum care conţinea legile şi comentarii asupra lor, fiecare parte scrisă cu roşu era o nouă „rubrică".

„Tempo", 4.XI.1939

Germanisme

Într-un articol despre generalul Gamelin, tradus din nemţeşte, citesc că „pe masa lui nu *zăcea* nici o bucată de hîrtie". În nemţeşte, hîrtiile „zac", dar în româneşte ele „sînt". La noi numai bolnavii şi morţii *zac*.

Mai departe, în acelaşi articol. „Ascultă bucuros alte păreri, rămîne însă de cele mai multe ori *pe lîngă* ale sale". Iarăşi traducere greşită: *bei*, în nemţeşte, înseamnă „pe lîngă", dar şi „la". Trebuia deci *rămîne la ale sale*, căci *rămîne pe lîngă* înseamnă că „rămîne aproape de părerile sale".

buletin

Buletin vine din franţuzeşte (*bulletin*) sau din italieneşte (*bollettino*) şi este un derivat de la latinul *bulla* „băşică", „umflătură", „sigiliu", apoi „hîrtie sigilată". Din aceeaşi familie, dar trecut printr-un intermediar grecesc, este şi *bulin*.

„Tempo", 5.XI.1939

„heroglife"

Mania de a nu scrie pe *i* înainte de *e* (*epure*, *erna* etc.) aduce complicaţii şi la scrierea neologismelor. De curînd am văzut scris *heroglife* în loc de *hiero-*

Scanned with OKEN Scanner

glife. Dacă se generalizează această scriere, cititorul nu va mai avea nici o posibilitate să pronunțe pe *i*.

O și mai mare greșeală: scrierea *herarhie*; citit fără *h*, cuvîntul devine *erarhie*, adică sînt suprimate dintr-o dată două litere (și două sunete), care-și aveau rolul lor.

aviație

Aviație, ca și *avion*, este un cuvînt creat în secolul nostru, o dată cu inventarea aparatelor de zburat mai grele decît aerul. Baza de la care s-a pornit a fost totuși, ca în multe alte cazuri, latină: *avis*, care înseamnă „pasăre", deci avionul este aparatul care imită păsările.

„Tempo", 7.XI.1939

expirînd

O informație oficială: „Ministerul Educațiunii Naționale, *expirînd* mandatul consiliului de administrație al Casei... a instituit următoarea comisie..." Sîntem în drept să ne întrebăm: cum a expirat ministerul mandatul?

Într-adevăr, construcția ar fi corectă numai dacă *a expira* ar fi tranzitiv și dacă mandatul ar fi expirat de minister. Trebuie deci sau *Expirînd mandatul..., ministerul a instituit...*, sau *ministerul, după expirarea mandatului ..., a instituit.*

pachebot

Pachebot este de origine franceză *(paquebot* citit *pacbo*), iar în franțuzește vine din englezește: *packet-boat*, compus din *packet* „pachet" și *boat* „corabie". Așadar, înțelesul exact este „corabie pentru pachete", adică pentru marfă.

„Tempo", 8.XI.1939

„Domeni"

Taxatorii de tramvaie anunță, cînd ajung la Ministerul de Domenii, *Domeni!* sau *Domeni-Brătianu!* Pentru ei *domeni* este pluralul de la *domen*, căci nu cunosc singulare neutre în *-iu*, cu pluralul în *-ii*. De altfel, aceste substantive constituie o curiozitate în gramatica română (sînt împrumutate din italienește). Tot așa, *serviciu* devine în graiul oamenilor simpli *servici*, *concediu* se schimbă în *conced* etc. De altfel, *domeniu*, *concediu* pot face impresia că sînt articulate.

cafenea

Cafenea este de origine turcească (după cum turcească este și instituția cafenelelor la noi); *kahve-hane* înseamnă exact „casă de cafea", adică

Scanned with OKEN Scanner

„local unde se bea cafea"; *kahve* este în turcește de origine arabă, iar *hană* este de origine persană.

Mai nou este numele *café*, de origine franceză (în ultimă instanță tot din arabă) și scris de obicei cu doi *f*, după modelul italian.

„Tempo", 10.XI.1939

a frige

Un cititor mă întreabă de ce se poate spune de cineva că *frige*, în înțelesul că „are temperatură", și de asemenea că *frigea*, dar nu se poate spune la perfectul compus, *a fript*.

Răspunsul este că *a frige*, în sensul acesta, este un verb care arată o stare, ceea ce se potrivește foarte bine pentru prezent și pentru imperfect; perfectul însă arată o acțiune terminată, o acțiune al cărei efect se vede; de aceea, întrebuințînd perfectul, ne gîndim imediat la celălalt înțeles al verbului: „a prăji", care exprimă o acțiune, nu o stare.

scumpete

Scumpete nu este format, desigur, cu același sufix ca *foamete*, deoarece accentul diferă. E mai probabil că *scumpete* este refăcut din *scumpet*, de la care avem pluralul *scumpeturi*, format cu același sufix ca *brînzeturi*, *lîneturi* etc., de la care singularul nu se întrebuințează.

„Tempo", 11.XI.1939

„î-mi"

O cititoare mă întreabă dacă este corect să se scrie dativul pronumelui personal de persoana întîi în felul acesta: *î-mi*. Nu este corect, deoarece liniuța nu se pune decît atunci cînd două cuvinte diferite se citesc împreună, iar în *îmi* avem un singur cuvînt. Vocala *î-* separată nu are nici un înțeles. De altfel, nu se pune decît atunci cînd *-mi* singur, cu *i* scurt, nu s-ar putea pronunța, de exemplu *mi place* nu poate fi citit decît *îmi place*. De aceea, cînd nu este scris *î*, nu trebuie pus nici apostrof în locul lui.

brumă

Brumă este un cuvînt latinesc (moștenit): *bruma*, dar în latinește înseamnă „iarnă". Cuvîntul este un superlativ de la adjectivul *brevis* „scurt", deci la început suna *brevima* și însemna „cea mai scurtă" (se subînțelegea *ziua*). Prin urmare a trecut prin înțelesul „zi de iarnă".

„Tempo", 12.XI.1939

Scanned with OKEN Scanner

pol

Răspuns unui cititor: cuvîntul *pol* (al pămîntului), izolat, nu are nici un motiv să fie scris cu iniţială majusculă. Broşura Academiei [1] cere însă ca punctele cardinale să fie scrise cu iniţiale majuscule (*Nord*, *Sud*), fără să explice de ce. Alături de *Nord* şi de *Sud*, s-ar putea scrie şi *polul* cu *p* mare, fiind considerat ca un nume propriu. Eu aş prefera şi în acest caz litera mică. Pluralul de la *pol* este *poli*, deşi regula generală ar trebui să ne îndemne să zicem *poluri*[2].

arhanghel

Arhanghel este un cuvînt grecesc, compus din *anghel*, care înseamnă „înger" şi *arhi-* „peste" (pe care-l mai avem şi în *arhiepiscop*, *arhimilionar* etc.). Înţelesul primitiv este deci „mai mare peste îngeri". Cuvîntul *anghel*, pe care-l avem şi ca nume de persoană, a devenit, trecînd prin latineşte (*angelus*), *înger*.

„Tempo", 14.XI.1939

„precedesor"

O cititoare mă întreabă dacă nu trebuie pronunţat *precedesor*, de vreme ce se zice *precedent*, sau, în cazul cînd *predecesor* e corect, ar trebui să se zică *predecent*.

În realitate, originea celor două cuvinte nu este absolut identică; ele au, ce e drept, aceeaşi temă, latinescul *cedere* „a merge", dar prefixele diferă: *precedent* are prefixul *prae-* „înainte" (deci *precedent* înseamnă „care merge înainte, care precedă"), iar *predecesor* mai are şi prefixul *-de* „în jos" (astfel a *deceda* înseamnă „a muri", pentru că „în jos" a fost înţeles ca „în pămînt"). *Predecesor* înseamnă la origine „cel care a avut înainte un anumit post".

Ambele cuvinte sînt neologisme, deci au trecut prin diverse avataruri.

„Tempo", 16.XI.1939

1°, 2°

Mă întreabă un cititor ce înseamnă „acel mic zero" care se pune după cifre, aşa cum am scris în titlu. În realitate nu este zero, ci litera *o*, cu care se termină adverbele numerale în latineşte. Se spunea astfel *primo* „întîi", *secundo* „în al doilea rînd", *tertio* „în al treilea rînd" şi aşa mai departe. Cînd s-au introdus cifrele arabe (1, 2, 3 etc.), s-a adoptat prescurtarea din limba latină şi atunci cînd cifrele au început să se citească în diversele limbi naţionale.

[1] Este vorba de *Ortografia Academiei Române declarată oficială şi obligatorie a se întrebuinţa de toate autorităţile Statului*, publicată în 1907 şi reeditată în 1919, 1924, 1932.

[2] După normele actuale pluralul este *poli*. Cu literă mare se scrie numai ca nume geografic: *Polul Nord*, *Polul Sud*.

Scanned with OKEN Scanner

safe

Cuvîntul *safe* (nu *safeu*, cum zic, greşit, unii) este de origine engleză: *safe*, pronunţat *seif*, înseamnă „sigur, teafăr". Prin urmare, locul unde banii şi hîrtiile sînt în siguranţă.

„Tempo", 17.XI.1939

cari

Din rubrica umoristică a unui ziar: „Se obişnuieşte, de către unii, *cari*, deşi au radio şi gramofon, să se ducă din cînd în cînd, la zile mari, la teatru sau la operă".

Care e verbul pe care-l introduce pronumele *cari*? Nici unul; dacă am suprima acest pronume, n-ar lipsi nimic, aşa însă este ceva în plus. Autorului i s-a părut că se poate pune *care* înaintea unei propoziţii concesive (aceasta începe cu *deşi*), ceea ce e greşit. Se poate zice: *sînt unii care, deşi au radio, se duc la teatru*, dar aici *care* introduce pe *se duc*.

precedent

Într-un articol de laudă pentru filozoful Bergson, citim următoarele: „*Precedent* unic: copia tezei sale a fost reprodusă în anul următor în Annales de Mathématiques".

Copia este aici greşit folosit în loc de *text*, *manuscris*, căci francezul *copie* are acest înţeles. Dar nu de asta e vorba, ci de întrebuinţarea cuvîntului *precedent*: ce urmează acestui caz, dacă a rămas unicul pînă azi? Era mult mai bine dacă se zicea *exemplu*, căci un fapt nu constituie un precedent decît în raport cu alt fapt, următor.

provocare

Provocare este de origine latină; prefixul *pro-* „în faţă, afară" şi verbul *vocare* „a chema". Înţelesul primitiv era „a chema afară", de exemplu se zicea astfel cînd un soldat chema la luptă pe unul din rîndurile adverse. A-l chema afară din rînduri însemna „a-l provoca la luptă".

„Tempo", 24.XI.1939

mai degrabă

Un articol tradus din englezeşte despre preşedintele Roosevelt. Autorul spune despre persoana care l-a introdus la d. Roosevelt: „a rămas lîngă mine în tot timpul întrevederii, mai degrabă cu figura unui domn care aduce un cîine la un ceai".

Cuvîntul englez *rather* înseamnă într-adevăr „mai degrabă", dar aici nu acesta este înţelesul: el serveşte să atenueze, să slăbească afirmaţia. S-ar fi putut traduce, fără nici o pagubă, cu „oarecum". În orice caz, *mai degrabă* n-are aici nici un rost.

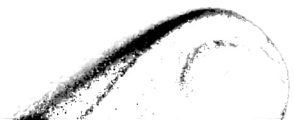

Scanned with OKEN Scanner

tripou

Tripou vine din franțuzește (*tripot*, citit *tripo*), unde însemna la început „teren bătut", întrebuințat fie pentru dans, fie pentru jocul cu mingea; apoi a trecut la înțelesul pe care îl are azi și la noi. În franțuzește cuvîntul e de origine germanică, derivat de la un verb care însemna „a bătători".

„Tempo", 25.XI.1939

a fost

Întrebuințarea timpurilor trecute dă adesea de furcă traducătorilor. Într-un articol care prezintă viața lui Kemal Atatürk ni se spune că: „Unii pretind că *a fost* anatolian, alții susțin că *a fost* macedonean, alții în fine cred că *a fost* albanez".

Poți să spui că cineva *a fost* ceva cînd la un moment dat a încetat de a mai fi sau cînd n-a fost de la început. De exemplu, *Kemal Atatürk a fost elev la școala militară*. Dar anatolian sau macedonean, dacă a fost, a fost toată viața. De aceea trebuia *era*.

bloc

Bloc, cuvînt împrumutat de noi de la francezi, însemna mai întîi „buturugă", „morman de mai multe lucruri de același fel" și este de origine olandeză; *block* însemna în olandeză „trunchi de copac tăiat". Înțelesurile de azi („masă solidă dintr-o singură bucată", „grămadă de lucruri alcătuind o masă unică", „alianță pentru realizarea unor scopuri comune") se explică prin acela de „tare ca un trunchi".

„al vămilor"

Traducătorul nu trebuie să uite niciodată expresiile autentice din limba în care traduce. Citesc într-un articol biografic: „Tatăl său a fost funcționar *al vămilor*".

Într-adevăr, în franțuzește se zice *employé des douanes* (sau *employé des postes* „funcționar la poștă). În românește însă nimeni nu este *funcționar al vămilor*, ci *funcționar la vamă*.

Frazele originalului trebuie regîndite în limba în care se traduce, altfel iese un text hibrid.

alianță

Alianță, cuvînt de origine franceză, provine de la un verb latin: *alligare* „a lega strîns", format cu prefixul *ad-* de la verbul *ligare* (de unde și *lega* al nostru), deci înțelesul primitiv al substantivului francez (*alliance*) este „legătură". Acest înțeles se regăsește în alt derivat: *aliaj* (din francezul *alliage*).

„Tempo", 26.XI.1939

Scanned with OKEN Scanner

pe

Întrebuințarea lui *pe* în fața unui acuzativ nu este încă perfect explicată, dar regulile după care ne conducem sînt bine cunoscute. Nimeni nu va zice *mîncăm pe o găină*, nici *văd fratele meu*. Există însă unele cazuri mai subtile. Vorbind de hitiți, un articol (tradus) spune: „Fiicele faraonilor luaseră în căsătorie *pe* prinți din această radă". Dacă *prinți* ar fi articulat, am putea întrebuința prepoziția: *luaseră în căsătorie pe prinții cei mai vestiți ai vremii*. În fraza de mai sus însă *pe* e greșit.

submersibil

Submersibil, alt nume al submarinului, este format din elemente de origine latină: *sub-* „dedesupt" și *mersibilis*, derivat de la verbul *mergo* „a se scufunda". Așadar, *submersibil* este un vas care se poate scufunda.

„Tempo", 29.XI.1939

Subiectul

În rubrica judiciară a unui ziar citesc de cineva care purta în mod ilegal uniforma militară: „Escapada sentimentală i-a fost fatală și s-a înapoiat la regiment sub escortă". Escapada sentimentală s-a înapoiat la regiment sub escortă? Așa se înțelege din textul citat.

Bineînțeles, subiectul poate să nu fie exprimat, să fie subînțeles, dar cu condiția să nu se schimbe în mijlocul frazei. În cazul de față trebuia neapărat exprimat subiectul verbului *s-a înapoiat*.

rutină

Rutină e de origine franceză: *routine* (pronunțat *rutin*), derivat de la *route* „drum"; iar acesta din latinul popular *rupta*, de unde avem și noi moștenit participiul feminin *ruptă*: drumurile la început erau „rupte" prin tufișuri. *Rutina* era la origine „calea spre un țel".

„Tempo", 30.XI.1939

„plus de asta"

Un cititor din Iași mă întreabă dacă expresia *plus de asta* e corectă sau nu e decît „un caragialism muntean".

Desigur, *plus de asta* e tradus din franțuzește (*en plus de ça*) și nu are în fond nimic necorect, în afară de lipsa lui *în*. Dar este evident că nu e întrebuințată decît de oamenii inculți, pe cînd cei cu o oarecare cultură o evită (se zice numai *în plus*, fără *de asta*). Din această cauză, *plus de asta* a căpătat o coloratură mitocănească și deci nu pot sfătui pe nimeni să adopte această expresie.

Scanned with OKEN Scanner

şervet

Acelaşi cititor mă întreabă cum e corect: *şervet* sau *servietă*? *Şervet* este franţuzescul *serviette*, împrumutat însă indirect, pe o cale care rămîne încă să fie stabilită. *Servietă* este luat tot din franţuzeşte şi poate părea unora mai distins. Personal, întrebuinţez numai pe *şervet*; *servietă* nu este pentru mine decît „geantă". Cuvîntul francez vine de la verbul *se servir* „a se servi" şi aceasta explică pluralitatea de înţelesuri.

„Tempo", 1.XII.1939

incontinuu

Un cititor mă întreabă dacă e adevărat că *incontinuu* e greşit, în loc de *continuu*, şi dacă e format numai prin analogie cu *necontenit*. E foarte probabil că e aşa. Deoarece *continuu* înseamnă „neîntrerupt", ar trebui ca *incontinuu* să însemne contrariul, adică „cu întreruperi". În realitate are acelaşi înţeles ca şi *continuu* (unii evită din această cauză pe *incontinuu* şi zic *încontinuu*, dar nu este nici un motiv să se pună *ne-* înaintea unui adjectiv sau adverb, cum e *continuu*). În *necontenit*, negaţia *ne-* este necesară, căci *contenit* înseamnă „întrerupt", deci *necontenit* are înţelesul de „neîntrerupt".

Continuu este de origine latină: e format cu prefixul *con-* şi cu verbul *tenere* „a ţine", deci *continuus* este „ceea ce se ţine la un loc". Forma latină ne mai arată că greşesc aceia care scriu *continu*, *incontinu*, cu un singur *u* [1].

„Tempo", 2.XII.1939

Adjectivul

Am mai arătat şi în alte rînduri că valoarea unui adjectiv diferă adesea, după cum este pus înaintea sau în urma substantivului cu care se acordă. Astfel, *o veche legătură* este altceva decît *o legătură veche*: *veche legătură* este una care datează de mult, pe cînd *legătură veche* este una care a fost stabilită demult, dar astăzi poate că nu mai există. Exemplele se pot lesne înmulţi. Iată un citat care descrie lucrările făcute pe front de soldaţii germani: „Arma atîrnă liber pe umărul soldaţilor, iar în gură ei ţin pipa sau *ţigara eternă*".

Ţigara eternă este ţigara care durează veşnic, care nu se consumă niciodată. După cîte ştiu, această ţigară nu s-a inventat încă sau, dacă s-a inventat, întocmai ca chibritul etern, este ţinută ascunsă, ca să nu se piardă cîştigurile fabricanţilor. Dar *eterna ţigară* este altceva, şi anume ţigara care nu lipseşte niciodată din gură. Asta voia să spună autorul reportajului.

„Tempo", 3.XII.1939

„repercursiuni"

Destul de adesea auzim şi chiar citim în ziare cuvîntul acesta astfel, în loc de *repercusiuni*, cum e corect. Pentru a explica greşeala şi pentru a

[1] DOOM admite numai pe *continuu* şi pe *încontinuu*, nu şi pe *incontinuu*.

Scanned with OKEN Scanner

arăta în acelaşi timp de ce trebuie *repercusiuni*, şi nu *repercursiuni*, e nevoie să cunoaştem originea cuvîntului.

Repercusiune a ajuns la noi, trecînd printr-o limbă occidentală (probabil prin franţuzeşte), în ultimă analiză din limba latină. Aici *repercussio* este format cu dublu prefix de la verbul *quatio:* întîi *percutio*, apoi *repercutio*, de unde, ca substantiv, *percussio* şi *repercussio*. Dar cei care nu cunosc latina îşi închipuie că substantivul nostru este din aceeaşi familie cu *incursiune*, *excursi(un)e* şi de aceea îi mai adaugă un *r*. În realitate, *incursiune*, *excursie* vin de la verbul *curro*, care înseamnă „a alerga", pe cînd *quatio* înseamnă „a izbi". O *repercusiune* este deci o „izbire îndărăt", ca răspuns la altă izbire, o răsfrîngere, un rezultat al unei mişcări[1].

„Tempo", 5.XII.1939

„*delicvent*"

Limba latină, ca şi alte limbi vechi, cunoaşte o categorie de verbe care au în rădăcina prezentului un *n* sau un *m*, deşi rădăcina perfectului şi a supinului nu au această consoană. De exemplu, „a frînge" se zice la prezent *frango* la perfect *fregi* şi la participiu *fractus*. În această categorie intră verbul *linquo* „a părăsi" (şi cu prefix, *delinquo* „a părăsi calea cea bună"), cu perfectul *liqui* şi supinul *lictum*.

În românește s-a împrumutat un derivat de la rădăcina prezentului (*delincvent*) şi unul de la supin (*delict*). Aşadar corect este să se pronunţe şi să se scrie *delincvent* (este participiul prezent latin) cu *n*, iar *delict* fără *n*, cum se face de altfel în limbile occidentale. La noi însă cele două rădăcini sînt confundate de oamenii cu mai puţină cultură, care scriu *delicvent*. Cuvîntul astfel scris ar veni de la verbul *liqueo* „a se topi" şi ar însemna deci „care se topeşte" [2].

„Tempo", 6.XII.1939

„*o s-o aştepte*"

Dintr-un articol publicat într-un hebdomadar: „Cu frică se gîndeşte lumea la ce *o s-o aştepte* primăvara, cînd toate rezervele vor fi epuizate".

Lumea nu se gîndeşte la ce *o s-o aştepte*, ci la ce-*o aşteaptă*. În adevăr, nimeni nu se gîndeşte la neajunsuri la care se va aştepta mai tîrziu, ci la cele la care a şi început să se aştepte. Trebuia deci ori *se gîndeşte la mizeria care o aşteaptă la primăvară*, ori *se gîndeşte la mizeria pe care o va suferi la primăvară*.

decembrie

Decembrie, pentru noi luna a douăsprezecea, înseamnă în realitate „luna a zecea" (de la latinescul *decem* „zece"), căci la romani anul a început multă vreme la 1 martie. Se presupune că partea a doua a cuvîntului conţine cuvîntul *mensis* „lună", dar mai probabil e că avem aici un element de origine etruscă.

„Tempo", 8.XII.1939

[1] V. şi p. 187.
[2] V. şi p. 51 şi 119.

Scanned with OKEN Scanner

contori

Un cititor mă întreabă care e pluralul corect de la *contor*: *contori* sau *contoare*? Această din urmă formă ar reieși din comparația cu alte cuvinte analoage (ca *motor*, *motoare*).

Într-adevăr, pluralul normal pentru noi, nespecialiștii, este *contoare*, și cred că așa spunem toți. Dar specialiștii, adică tehnicienii, preferă forma *contori*, care, din punct de vedere gramatical, este greșită. Bineînțeles, în graiul lor tehnic, sînt liberi să o întrebuințeze dacă li se pare preferabilă [1].

Contor este de origine franceză: *compteur*, care este format de la verbul *compter* „a număra", deci la origine *compteur* însemna „numărător". Din aceeași familie este și *comptoir*, care la origine însemna „locul unde se numără banii", adică „tejghea".

„Tempo", 9.XII.1939

Banul Mărăcine

Vorba veche zice că dacă ai intrat în horă trebuie să joci. Răspunzînd la o scrisoare, am discutat chestiunea autenticității legendei *Banul Mărăcine*, deși am atras atenția în același timp că nu privește rubrica mea.

Acum primesc o scrisoare de la o cititoare care cere alte lămuriri în legătură cu același subiect, astfel încît, vrînd-nevrînd, trebuie să revin. Adică, mă întreabă corespondenta mea, ce este dansul și cîntecul *Banul Mărăcine*?

Pe cîte știu, e vorba de dansul numit de popor *bătuta* [2], iar cuvintele sînt de Alecsandri. Afară de aceasta, mai întreabă corespondenta mea ce este din secolul al XVI-lea și dacă pe Ronsard îl chema Mărăcine. Nici un scriitor francez nu citează un nume românesc al lui Ronsard.

Chestiunea a fost studiată și de savantul francez Longnon, care numește „romantici" pe cei care cred că Ronsard era de origine română.

„Tempo", 12.XII.1939

datorită

Într-o telegramă de agenție: „Divizia rusească este mai numeroasă decît divizia oricărei alte armate europene, *datorită* marelui număr de oameni de care dispune".

Așadar, divizia rusească este mai numeroasă numai pentru că dispune de un mare număr de oameni. Lucrul acesta l-am fi bănuit, desigur, chiar dacă nu ni s-ar fi spus. Poate că redactorul va fi vrut să spună *datorită faptului că Uniunea Sovietică dispune de un mare număr de oameni*. Nu se poate schimba subiectul fără să-l exprimăm.

[1] *Îndreptarul* și DOOM recomandă numai pl. *contoare*.

[2] În *Dicționarul jocurilor populare românești* de G. T. Niculescu-Varone și Elena Costache Găinariu-Varone, nu se face nici o legătură între *bătută* și dansul *Banul Mărăcine*, așa încît ipoteza mea rămîne neconfirmată.

Scanned with OKEN Scanner

zonă

Zonă este de origine latină (*zona*), iar romanii l-au împrumutat de la greci (*zone*), unde cuvîntul acesta însemna „cingătoare". De la înțelesul acesta s-a trecut la acelea de „fîșie", „fîșie de teren", apoi la acela de „regiune", care se păstrează pînă astăzi. La noi cuvîntul vine din franțuzește.

„Tempo", 14.XII.1939

„profunziune"

Citesc într-o gazetă că „nu avem o *profunziune* de talente" într-un anumit domeniu. Avem aici o greșeală tipică pentru cei care fac etimologii false (așa cum am arătat zilele trecute că e cazul și pentru *repercursiune* în loc de *repercusiune*).

Forma exactă a cuvîntului este *profuziune*, dar autorul și-a închipuit că e un derivat de la *profund*, de aceea i-a mai pus un *n*, ca să se vadă bine originea. În realitate, *profuziune* nu are nimic de-a face cu *profund*, ci este un substantiv de origine latină, din aceeași familie cu *fuziune*, *confuzi(un)e*, *difuziune*, *efuziune*, *infuzi(un)e* [1] etc. Înțelesul primitiv al lui *fuziune* este „vărsare", prin urmare *profuziune* înseamnă „revărsare", deci „belșug". *Difuziune* este „împrăștiere", *confuziune* este „amestec"; în primul caz lichidul vărsat este împrăștiat, iar în al doilea două lichide sînt vărsate la un loc. *Efuziune* este o „revărsare" a emoțiilor, deci manifestarea lor.

„Tempo", 15.XII.1939

președintele

O revistă se întreabă (într-un titlu): „D. Roosevelt va fi ales *președintele* republicii?" Corect este *președinte al republicii*. Într-adevăr, nu se poate spune de cineva că *a fost ales președintele*, după cum nu spunem nici că *a fost ales deputatul*. Putem articula cuvîntul *președinte* numai dacă joacă rolul de subiect: *președintele a fost ales*, dar aceasta este bineînțeles cu totul altceva decît voia să spună confratele în titlul pomenit.

pană

Pană „oprire accidentală a funcționării unei mașini" este de origine franțuzească: *panne*, care însemna la început „zdreanță". Înțelesul de azi este de origine marină: corăbiile erau *în pană* cînd pînzele deveneau zdrențe și nu mai puteau servi.

„Tempo", 16.XII.1939

Mavrogheni

Am auzit la radio acest nume pronunțat cu *i* scurt, cam așa cum se zice *olteni*. Este o greșeală, căci dacă *olteni* este pluralul de la *oltean* și trebuie

[1] Dintre acestea, două s-au impus cu forma în *-ie: confuzie* (*confuziune* s-a restrîns la domeniul juridic) și *infuzie*.

pronunțat cu *i* scurt, *Mavrogheni*, nume grecesc, este singular. Numele acesta a fost purtat de un domn al Munteniei. Terminația numelui este aceeași ca la *Demostene*, *Diogene* etc., căci aceste nume se pronunță în greaca modernă cu *i* la sfîrșit. Așadar, cine vrea să românizeze numele *Mavrogheni* ar trebui să zică *Mavrogene*.

recalcitrant

Cuvîntul *recalcitrant* este de origine latină, participiul prezent al verbului *recalcitrare*, care înseamnă „a lovi cu copitele îndărăt" (format cu prefixul *re-* „îndărăt" de la verbul *calcitro* „a lovi cu copitele", iar acesta e derivat de la *calx* „copită"). Deci la început s-a spus *recalcitrant* despre caii nărăvași.

„Tempo", 17.XII.1939

demn de

Sînt întrebat cum e corect: *un demn adversar de Joë Louis* sau *un adversar demn de Joë Louis*? Se poate zice și *un adversar demn*, și *un demn adversar*, cu înțelesuri deosebite: în primul caz înseamnă „un adversar care-și păstrează demnitatea", iar în al doilea, un „adversar care este tocmai potrivit". Dacă însă mai adăugăm și de cine e demn adversarul, atunci nu mai merge decît formula *un adversar demn de...*, deoarece complementul trebuie să vină imediat după adjectivul *demn*, pe care-l completează. Altfel se înțelege „adversar de Joë Louis", ceea ce nu înseamnă nimic. Faptul că urmează lămurirea (de cine e demn adversarul) nu ne mai permite să înțelegem că e vorba de un adversar care-și păstrează demnitatea, așa cum ar fi cazul dacă fraza s-ar termina o dată cu cuvîntul *demn*.

„Tempo", 20.XII.1939

ce

Întrebuințarea lui *ce* în loc de *care* este totdeauna afectată și artificială. Totuși poate fi tolerată atunci cînd înlocuiește un *care* neprecedat de virgulă: în loc de *anul care vine va aduce prefaceri adînci* se poate scrie și *anul ce vine...*

Dar nu se poate scrie, așa cum vedem cîteodată, *războiul, ce nu este dorit de nici un popor, face ravagii*, ci trebuie neapărat *războiul, care nu este dorit...*

Cu aceasta însă se pune chestiunea virgulei înainte de *care*. Trebuie pusă virgula atunci cînd propoziția relativă aduce despre substantivul precedent o informație suplimentară, care ar putea lipsi fără să facă fraza absurdă. Se poate spune de exemplu *războiul face ravagii*. Nu trebuie virgulă atunci cînd propoziția relativă este indispensabilă, pentru că modifică înțelesul substantivului precedent: *războiul care a început este imperialist*. Dacă am suprima propoziția relativă, am ajunge la fraza *războiul este imperialist*, ceea ce e absurd, căci nu toate războaiele sînt imperialiste.

„Tempo", 22.XII.1939

Scanned with OKEN Scanner

a decima

Telegramele anunţă mai în fiecare zi că „un batalion a înconjurat unul sau două regimente, pe care le-a *decimat pînă la unul*". Fără îndoială, redactorii telegramelor, care sînt italieni sau englezi, înţeleg prin *a decima* „a nimici", iar traducătorul român acceptă aceasta interpretare. Este totuşi o greşeală, căci *a decima*, cuvînt de origine latină (*decimare*), înseamnă altceva, şi anume „a alege cîte un om din zece, pentru a-i pedepsi cu moartea".

În adevăr, verbul acesta e derivat de la *decem* „zece". Prin urmare, se poate zice că *bolile*, *mizeria*, *gerul decimează populaţia*, dacă nu numaidecît unul din zece, în orice caz nu pe toţi locuitorii. Se poate zice că *armata e decimată de duşman*, adică mare parte din soldaţi sînt omorîţi. Dar *a decima pînă la unul* este o absurditate care trebuie evitată.

„Tempo", 24.XII.1939

scriind

Pe culoarele unei mari tipografii din Bucureşti se poate citi afişul următor: „Cine va fi prins *scriind* sau murdărind pereţii va fi aspru pedepsit". O tipografie care e împotriva scrisului? Desigur, nu. E vorba numai de o greşeală de exprimare. Ceea ce se interzice nu e scrisul în sine, ci numai scrisul pe pereţi. În cazul acesta însă nu e de ajuns *scriind*, ci trebuie *scriind pe pereţi*. Numai dacă şi *a murdări* s-ar construi ca *a scrie* s-ar putea subînţelege complementul. De exemplu, ar fi corect *scriind şi desenînd pe pereţi*, după cum se poate zice şi *a zgîria şi a murdări pereţii*. Dar *scriind şi murdărind pereţii* e tot aşa de greşit cum ar fi *zgîriind* şi *scriind pe pereţi*, căci în cazul acesta *zgîriind* ar rămîne fără complement.

„Tempo", 28.XII.1939

expunere

Am mai arătat altă dată un defect pe care-l are infinitivul nostru lung, folosit ca substantiv: nu se cunoaşte dacă e activ sau pasiv. Din cauza aceasta unele cuvinte dau loc la confuzii.

Cînd zicem *expunerea d-lui Cutare* înţelegem fie că personajul în chestiune a expus nişte idei, fie că el s-a expus, adică a înfruntat un pericol, a riscat să se compromită. Confuzia poate fi evitată numai dacă înlocuim pe *expunere* (care de altfel este şi el neologism) cu împrumutul mai nou *expozeu*: *expozeul d-lui Cutare* nu lasă loc la nici un echivoc [1]. *Expozeu* reprezintă participiul perfect francez, *exposé*, al verbului *exposer*; francezii au înlocuit pe *ponere* (noi l-am moştenit sub forma *a pune*) cu *poser*.

„Tempo", 29.XII.1939

„Scandenberg"

Într-un film de propagandă ni s-a arătat un regiment albanez, căruia i s-a dat un nou drapel cu „armele din Scandenberg". Cunoştinţele publicului

[1] *Expunere* s-a impus şi se foloseşte frecvent astăzi cu acest sens.

Scanned with OKEN Scanner

nostru despre Albania fiind foarte sumare, desigur spectatorii au înțeles că e vorba de o localitate (poate așezată pe un munte). În realitate este vorba de *Scanderbeg*, eroul național al Albaniei. *Beg* înseamnă „bei", iar *Scander* e nume de persoană [1].

„Tempo", 3.I.1940

straie

Ziariști afectați și reacționari încearcă să aducă la modă cuvîntul *straie* în loc de *haine*. De ce zic că sînt afectați e clar: ei fug de cuvîntul *haine*, general admis, și caută unul rar și uitat, încercînd astfel să se distingă de lumea obișnuită. Dar de ce sînt reacționari? Pentru că încearcă să introducă un cuvînt pentru o stare de lucruri apusă, perimată, și nepotrivit pentru îmbrăcămintea și, într-un cuvînt, pentru epoca noastră [2].

sărbătoare

Sărbătoare este format în românește de la verbul *a serba*, iar acesta e de origine latină: *servare* „a păzi, a păstra" (mai demult se spunea *a sărba*).

Sărbătoare a fost desigur la început adjectiv, pus pe lîngă cuvîntul *zi*: *zi sărbătoare* însemna „zi care trebuie păzită, respectată".

„Tempo", 4.I.1940

„Helsingski"

Mulți pronunță și unii chiar scriu *Helsingski* sau *Helsinski*, ca și cum acest nume ar fi rusesc. În realitate, numele este de origine suedeză, *Helsingfors*. Forma aceasta a durat pînă în 1917, cînd finlandezilor li s-a recunoscut independența și ei au înlocuit terminația scandinavă *-fors* cu cea finlandeză *-ki*.

Deoarece însă la noi sînt mult mai cunoscute numele slave terminate în *-ski* și deoarece terminația *-ngki* [3] nu e prea ușor de pronunțat, s-a ajuns la *Helsinski*.

Bobotează

Numele *Bobotezei* pare clar la prima vedere: e vorba de *botez*. Dar ce e primul *bo-*? Forma primitivă este *apă-botează*. Unindu-se însă strîns cele două elemente ale numelui, s-a produs ceea ce se numește o „asimilare", adică *p* a devenit asemenea cu *b* următor și de asemenea *ă* s-a schimbat în *o*, după *o* următor. Cît despre *a* inițial, el a dispărut în anumite legături sintactice, ca *la-apă-botează*.

„Tempo", 9.I.1940

[1] Am mai discutat cuvîntul. V. p. 29.
[2] Cuvîntul se folosește și azi, avînd o coloratură poetică și arhaică.
[3] Forma de azi a numelui este fără *g*: *Helsinki*.

Scanned with OKEN Scanner

co-

Din graiul tribunalelor s-a răspîndit întrebuințarea particulei *co-*, care pătrunde și unde trebuie, și unde nu trebuie. E limpede că în *coproprietar* *co-* aduce o idee în plus: poți fi *proprietar* (singur) sau *coproprietar* (adică împreună cu alții).

Să admitem și pe *comoștenitor*, căci poți fi moștenitor și singur. Dar ce rost are *copărtaș*, o dată ce nimeni nu poate fi părtaș singur. Doar cuvîntul *părtaș* implică ideea de „împărțire" și nu se poate împărți nimic într-unul.

Alt cuvînt unde *co-* a fost adăugat și unde nu are ce să caute este *codevălmășie*. *Devălmășie* este un cuvînt popular care înseamnă „posedare în comun". O dată ce ai spus că o moșie, o casă este în devălmășie, se înțelege că e posedată în comun de mai mulți proprietari. Atunci la ce mai servește *co-*? Numai ca să arate că cel care-l întrebuințează cunoaște expresiile „radicale". Dar încercarea de a băga acest lucru cu orice preț în ochi te face ridicol.

„Tempo", 10.I.1940

a stagna

Citesc într-un ziar titlul următor: „Vremea rea *a stagnat activitatea* aeriană". Ce este greșit aici? Întrebuințarea tranzitivă a verbului *a stagna*. Nu se spune în mod corect *eu te stagnez, tu mă stagnezi* etc., deoarece *a stagna* nu poate avea complement drept. Corect se zice că *activitatea aeriană a stagnat din cauza vremii rele*.

A stagna e neologism latin, derivat de la *stagnum* „apă stătătoare".

„Tempo", 11.I.1940

„au fost achitați"

Dintr-un ziar: „Aceeași secție, judecînd pe dr. C.L., L.L. și C.L. din Morșa — Teleorman, acuzați de ultraj cu lovire contra primarului comunei, *au fost achitați*".

Cine *au fost achitați*? Aceeași secție. Cel puțin așa se înțelege din darea de seamă. Redactorul a fost desigur indus în eroare de cuvîntul *acuzați*, care e corect acordat cu numele proprii, căci formează un atribut al lor, pe cînd *au fost achitați* este predicatul și ar fi trebuit să țină seamă de subiectul *aceeași secție*.

ianuarie

Numele lunii *ianuarie* e de origine latină: *ianuarius* (dar a venit la noi printr-un intermediar slav), derivat de la *Ianus*, zeul căruia îi era consacrată această lună. Ianus era înfățișat cu două fețe, una privind trecutul și alta viitorul.

„Tempo", 12.I.1940

Scanned with OKEN Scanner

care de luptă amfibii

Un animal *amfibiu* este acela care își poate duce viața în două elemente diferite: în aer și în apă, de exemplu broasca. Cuvîntul este format din două elemente de compunere vechi grecești, și anume *amphi* „ambele" și *bios* „viață".

Acuma însă începe să se vorbească de *care de luptă amfibii*, adică acelea care pot merge și pe uscat, și pe apă. Dacă ne luăm după expresia *animale amfibii*, cuvîntul pare corect folosit. Dacă însă ne gîndim și la etimologie, atunci ne dăm seama că avem de-a face cu o metaforă îndrăzneață, căci carele nu trăiesc și prin urmare cuvîntul *bios* nu este aicea la locul lui. Expresia este totuși comodă, de aceea e probabil că va rămîne [1].

„Tempo", 19.I.1940

reveniți

Limba română este săracă în prefixe și în general nu iubește compunerea de cuvinte. După model străin, se introduc acum numeroase prefixe. Cel mai bătător la ochi este *re-*, pe care începem să-l găsim în toate părțile. De exemplu, nu se mai zice *a simți*, ci *a resimți*, bunăoară într-un text de reclamă: „*Resimțiți* și Dv. criza?". În special, la telefon, în anumite medii, pare foarte distins verbul *a reveni*. Una-două, auzi *Reveniți mai tîrziu*.

Mai nostimă este expresia pe care am auzit-o de curînd într-o conversație telefonică: „Sînteți acasă? Atunci vă rog să mă așteptați, căci *revin* la dv.". Cel care spunea aceasta nu mai venise niciodată, ca să aibă dreptul să întrebuințeze pe *re-*; el voia să spună pur și simplu „vin la Dv.". Dar *re-* are un aer de noblețe, care atrage mult pe semidocți.

„Tempo", 20.I.1940

„frustarea"

Citesc într-un ziar: „*Frustarea* Statului...". Corect este *a frustra*, *frustrare* (neologism de origine latină). Dar cei doi *r* se jenează unul pe altul, de aceea se întîmplă ușor ca unul din ei să dispară. Fenomenul acesta, bine cunoscut în lingvistică sub numele de *disimilare*, este destul de frecvent la noi. Ajunge să pomenesc pe *propietar*, în loc de *proprietar* (aici sînt trei *r*) și pe celebrul *casă propie*. Din punct de vedere fiziologic, după cum am arătat, dispariția unuia din cei doi *r* este explicabilă. Aceasta nu înseamnă însă că pronunțarea și scrierea *frusta*, *propie* trebuie încurajată, căci ea constituie o dovadă a lipsei de cultură. De asemenea, cînd spunem *oprobiu* în loc de *oprobriu* facem o mare greșeală, căci, de unde *probrum* înseamnă „faptă rușinoasă", *probus* are înțelesul de „cinstit".

„Tempo", 2.II.1940

[1] A și rămas: o găsim și în DN, și în DEX.

Scanned with OKEN Scanner

datorită

Comentînd un text de publicitate german, o revistă traduce astfel: „Noi vrem să continuăm acțiunea publicitară germană în străinătate, simplificînd-o și perfecționînd-o, *datorită* colaborării celor doi factori cari participă la munca noastră și *a* specialiștilor cari fac parte din personalul nostru".

Cuvîntul *datorită* este rău întrebuințat (mai bine era *grație*) [1], dar nu despre asta vreau să vorbesc. Cititorul înțelege „munca noastră și a specialiștilor"; *datorită* se construiește cu dativul, nu cu genitivul, deci *a* ar trebui suprimat înainte de *specialiștilor* ca să se înțeleagă ce spune originalul.

Noi avem destul de puține prepoziții care cer dativul, de aceea atunci cînd complementul este departe de prepoziție se pune adesea, greșit, la genitiv, introducîndu-se un *a*.

„Tempo", 3.II.1940

Genitivul

O regulă elementară spune că substantivul se acordă în caz cu articolul său. Această regulă începe să nu mai fie respectată în anumite cazuri (și faptul acesta trădează desigur o tendință a limbii noastre de a părăsi declinările).

Într-un ziar citesc expresia „În cursul celei de a doua *lună* a războiului..."; *celei* este acordat cu *lună*, prin urmare trebuia neapărat *luni*; de altfel, dacă am inversa fraza, e clar că n-am putea spune decît *în cursul lunii celei de a doua*, nu *în cursul lună celei de a doua*.

Tot greșit scriu unii *moartea unei sărmane copilă* sau *sacrificiul unei mamă*. Oamenii simpli au impresia că *mame*, *copile*, *luni* sînt la plural, de aceea le înlocuiesc cu *mamă*, *copilă*, *lună*, ca să arate că sînt la singular. În felul acesta însă greșesc cazul, căci în loc de genitiv pun nominativul.

„Tempo", 4.II.1940

a captura

Verbul *a captura* însemna pînă acuma „a prinde", dar cu o nuanță specială. Se putea întrebuința numai pentru obiectele după care trebuie să alergi ca să le poți prinde. De exemplu, se poate captura un vapor, după o urmărire.

Războiul mondial care a început de curînd a adus o oarecare schimbare în această privință, cel puțin dacă ne luăm după limba folosită de jurnale. Citim astfel despre *capturarea unei puști mitraliere*, ba, mai mult, despre *capturarea unui depozit de muniții* (sau *de alimente*). Pentru cineva care respectă întorsăturile tradiționale ale graiului, aceasta este o aberație, căci depozitul nu fuge, ca să poată fi capturat.

În afară de aceasta, verbul de care ne ocupăm nu se prea întrebuința pentru oameni. Astăzi citim peste tot că *au fost capturați atîția soldați* sau că

[1] De atunci *datorită* a devenit general.

Scanned with OKEN Scanner

au fost capturați prizonieri. Este clar că *a captura* li se pare unora mai distins decît *a prinde* (sau *a lua*), pe care-l evită [1].

„Tempo", 7.II.1940

rănirea

O telegramă anunță că atletul finlandez Mäki a fost rănit pe front, apoi adaugă: „*Rănirea* nefiind prea gravă, Mäki se va restabili în scurt timp".

Ce înseamnă *rănirea*? Este actul de a răni. Cînd se poate spune despre acest act că e grav sau că nu e grav? După părerea mea, niciodată, cel puțin în românește.

Desigur telegrama este tradusă dintr-o limbă unde infinitivul are alte întrebuințări decît la noi, lucru de care traducătorul nu și-a dat seama. Ideea pe care voia s-o exprime are în românește un corespondent perfect în substantivul *rană*, care exprimă rezultatul actului de *a răni*. Bineînțeles, *rana* poate fi gravă sau ușoară. Să notăm de altfel că *rana nefiind prea gravă* ar fi fost și mai scurt [2].

„Tempo", 8.II.1940

de casă

Mi se semnalează o firmă în centrul Bucureștiului: *Pantofărie de casă*. Se înțelege că negustorul a vrut să anunțe că face pantofi de purtat în casă. Dar *pantofi de casă* constituie o singură idee, prin urmare intercalarea sufixului *-ărie* nu e permisă. Tot așa, ar fi greșit dacă un negustor care vinde *rochii de mirese* și-ar scrie pe firmă *croitorie de mirese*. Afară de asta, *de casă* are o valoare specială: se spune *prăjituri de casă*, cu înțelesul de „prăjituri făcute în casă", și în general se socotește că lucrurile făcute în casă sînt preferabile celor cumpărate, mai ales cînd e vorba de mîncăruri (căci sîntem mai siguri de materialele întrebuințate de gospodine decît de cele ale fabricanților). Prin urmare, *pantofăria de casă* ar putea da ideea că negustorul în chestiune vinde pantofi făcuți în casă, cu bucata, și nu pantofi executați în atelier, în serie.

„Tempo", 9.II.1940

„noi forme decît"

Din editorialul unui ziar: „Rămîne deci de văzut dacă în urma reuniunii de la Paris războiul din Finlanda nu va căpăta un nou aspect în cazul cînd ajutorul anglo-francez va lua *noi forme decît* aceea a livrărilor de armament".

Noi forme decît este evident greșit. Corect ar fi fost *noi forme afară de aceea...*; s-ar fi putut întrebuința și *decît*, dar atunci nu mergea *noi*, ci ar fi trebuit *alte*: *alte forme decît*. Din contopirea acestor două întorsături, ambele juste, autorul articolului a creat una nouă și greșită.

[1] Și de această dată lumea n-a ținut seamă de observațiile mele, căci *a captura* figurează cu întrebuințările pe care le-am combătut și în DN, și în DEX.
[2] V. și mai departe, p. 106.

Scanned with OKEN Scanner

Decît se întrebuinţează pentru a introduce al doilea termen al unei comparaţii: *forme mai eficace decît cele întrebuinţate pînă acum. Altul* a fost la origine comparativ şi ceva din vechea valoare a mai rămas pînă azi, de vreme ce este corect să se spună *altele decît cele de pînă acum.* Dar *nou* n-a fost niciodată şi nu este nici astăzi comparativ.

„Tempo", 10.II.1940

„remărci"

Substantivele feminine care au un *a* accentuat în rădăcină şi care formează pluralul cu *-i* schimbă pe *a* în *ă* la plural: *bancă — bănci, scară — scări* etc.

S-ar părea că tendinţa vorbirii populare duce la schimbarea pluralelor în *-e* în plurale cu *-i*, căci auzim adesea *ţărănci, circulări* în loc de *ţărance, circulare.* Dar cuvintele care nu prea circulă în graiul popular îşi păstrează formele de plural cu *-e*, nu cu *-i*, şi cu *a* accentuat, nu cu *ă.* De aceea m-am mirat cînd am citit într-un săptămînal pluralul *remărci* (în loc de *remarce*), făcut probabil după modelul lui *mărci.*

Chestiunea atinge pluralul a numeroase neologisme, de exemplu *cravate* (şi *cravăţi*), *strade* (şi *străzi*) etc., dintre care unele sînt mult mai răspîndite sub forma cu *-i.* Pluralul de la *brigadă* este pentru mine *brigăzi* [1], dar autorităţile militare întrebuinţează forma *brigade*, socotită desigur ca mai distinsă.

„Tempo", 11.II.1940

„înfăţişător"

Zilele acestea a apărut în limba noastră oficială cuvîntul *înfăţişător* în loc de *reprezentant.*

Oamenii care introduc şi răspîndesc cele mai ciudate neologisme sînt cuprinşi din cînd în cînd de scrupule curioase şi încearcă să înlăture unele cuvinte împrumutate, ce e drept, dar încetăţenite şi cunoscute de toată lumea. Dintre acestea face parte şi *reprezentant*, care este bine înrădăcinat în limbă, graţie pe de o parte lui *reprezenta, reprezentaţie*, pe de altă parte lui *prezent, prezenta, prezenţă* etc. Toată lumea ştie ce este un *reprezentant.*

Dimpotrivă, *înfăţişător* este mult mai puţin cunoscut şi, acolo unde este întrebuinţat, sună afectat. În afară de aceasta, verbul *a înfăţişa* este întrebuinţat mai mult în forma reflexivă; limba noastră are facultatea de a-şi construi cuvinte cu sufixul *-tor* şi de la verbele reflexive, prin urmare atunci cînd auzim de *înfăţişător* ne gîndim mai curînd la cineva care se înfăţişează pe sine decît la cineva care reprezintă pe altul.

„peiaj"

S-a luat obiceiul, greşit, de a se introduce un *i* între *e* şi *a* atunci cînd cele două vocale se întîlnesc fără să facă parte din aceeaşi silabă, ceea ce se

[1] Pluralele *străzi, brigăzi* s-au generalizat astăzi, în timp ce pentru *ţărancă* se admit ambele forme de plural: *ţărance* şi *ţărănci* (v. DOOM).

întîmplă numai la neologisme. Se scrie astfel *creia* în loc de *crea*, *agreiabil* în loc de *agreabil* etc. În cazurile acestea cel puțin nu se produce nici o confuzie de înțeles, pe cînd în cazul francezului *péage*, pe care vreau să-l discut azi, această confuzie s-a produs.

Péage înseamnă „taxă la trecerea pe un pod sau pe un drum". Dacă acest cuvînt este împrumutat în românește, el trebuie să sune *pe-aj*, așa cum se pronunță și în franțuzește. L-am văzut însă scris în ziare cu *i*, adică *peiaj*. Oricine știe franțuzește își va închipui că vine de la verbul *payer* „a plăti". În realitate, cuvîntul e de origine latină, din familia lui *pes* „picior" (cu genitivul *pedis*), deci la origine înseamnă „dreptul de a pune piciorul".

„Tempo", 13.II.1940

cari

Un cititor mă întreabă dacă e adevărat că după noua ortografie a Academiei Române pronumele *care* rămîne neschimbat la pluralul masculin. Mai întîi observ că ortografia Academiei n-are nici un amestec în această chestiune, care privește morfologia și pronunțarea mai mult decît scrierea. Apoi adaug că și pînă acuma am considerat totdeauna corectă întrebuințarea lui *care* pentru pluralul masculin: *Ochii care nu se văd se uită* sună proverbul bine cunoscut, nu *ochii cari nu se văd...*

Țăranii nu cunosc și nu întrebuințează niciodată forma *cari*; aceasta este o invenție a unor orășeni care au făcut exces de gramatică; deoarece pluralul de la *călare* e *călări*, și-au închipuit că și pluralul de la *care* trebuie să fie cu *-i*. Alții fac distincții mai subtile: pluralul feminin este *care*, iar cel masculin *cari*. De ce? Mister. Dacă e să ne conducem după analogie, atunci am putea susține că pluralul feminin trebuia să fie *cări*.

„Tempo", 18.II.1940

Iar *rănirea*

Un cititor, referindu-se la ceea ce am spus zilele trecute[1] despre întrebuințarea substantivului *rănirea*, întreabă ce se întîmplă atunci cînd cineva suferă leziuni interne, o comoție cerebrală, un șoc nervos etc.? „Nu se poate vorbi de *rană*, căci nu se vede nici o urmă, dar este totuși o *rănire*, de aceea se poate spune că rănirea nu e *gravă*, nu *rana*". Corespondentul meu mai adaugă că în nemțește *rana* corespunde lui *Wunde*, iar rănirea, lui *Verletzung*.

Pentru limba germană observația făcută este corectă, dar remarc că în nemțește sînt două rădăcini diferite. În românește, *rănirea* este tocmai producerea unei răni, prin urmare, dacă nu e rană, nu e nici rănire. Se poate vorbi de *lovire* sau, în limbaj medical, de *traumatism*, de *leziuni interne* etc., dar nu de *rănire*. Și în orice caz nu se poate spune că *rănirea este gravă*; numai *rana* poate fi gravă sau ușoară.

„Tempo", 20.II.1940

[1] V. p. 104.

Scanned with OKEN Scanner

iscusime

Zilele trecute am citit într-un ziar cuvîntul *iscusime* în loc de *iscusință*. Acest cuvînt este format în mod greșit. Sufixul *-ime* nu se adaugă decît la adjective: *mult—mulțime* etc., pe cînd aici a fost adăugat la un verb: *a iscusi*. Greșeala se explică în modul următor. De la aceeași rădăcină, avem adesea derivat un verb și un adjectiv; de la adjectiv apoi se formează ca derivat un verb. De exemplu: *sărac*, *sărăci*, *sărăcime*. Bineînțeles, *sărăcime* este derivat de la *sărac*, nu de la *sărăci*, dar cineva se poate înșela și-l poate pune în legătură direct cu *sărăci*. Și dacă alături de *sărăci* există *sărăcime*, de ce n-ar exista *iscusime* alături de *iscusi*? Dar sufixul *-ime* formează colective, adică arată o reunire de mai multe exemplare de același fel (*sărăcimea* e formată din mai mulți *săraci*), pe cînd *iscusința* nu e formată din mai mulți *iscusiți* [1].

Virgula

Trebuie din cînd în cînd reluată chestiunea virgulei, care e una din plăgile ortografiei noastre. Foarte puțină lume știe care e rostul virgulei: cei mai mulți o pun la întîmplare și, de obicei, între subiect și predicat. Nu vorbesc de cazul cînd subiectul e despărțit de predicat printr-o propoziție relativă, căci acest caz e ceva mai complicat. Dar chiar cînd subiectul e urmat imediat de predicat mulți pun la mijloc o virgulă. Citim astfel destul de des în gazete titluri de articole de felul următor: *Viața, se scumpește necontenit.*

Virgula aceasta, care desparte subiectul de predicat, este cel mai bun certificat de ignoranță, căci arată că cel care scrie nu știe să-și claseze ideile pe care vrea să le exprime. De chestiuni ca aceasta ar trebui să se ocupe binevoitorii care-și pierd timpul în lupta inutilă împotriva neologismelor. O virgulă pusă greșit spune mai mult decît întrebuințarea unui cuvînt care nu place unuia sau altuia.

„Tempo", 22.II.1940

aceeași

Un titlu de reportaj dintr-un ziar spune: „*Iubind aceeași* fată, un flăcău își ucide tovarășul cu două focuri de revolver". Curios! Vasăzică, flăcăul în chestiune este un om statornic, care iubește tot timpul aceeași față; și asta îl împinge să-și ucidă tovarășul? Desigur, reporterul a vrut să spună că ambii bărbați iubeau aceeași fată, de aceea unul dintre ei l-a omorît pe celălalt. Dar lucrul acesta nu reiese cîtuși de puțin din textul citat.

„Tempo", 23.II.1940

„*cetire*"

Mai mulți cititori se întreabă cum e corect, *cetire* sau *citire*? În materie de pronunțare, corect e în general așa cum spune majoritatea. E adevărat că

[1] Totuși *iscusime* a pătruns în DOOM.

Scanned with OKEN Scanner

oficialitatea preferă pe *cetire*, din motive pe care eu nu le găsesc justificate. Cuvîntul aceste este de origine slavă. Limbile slave moderne au şi forme cu *ce-*, şi forme cu *ci-*. Prin urmare, din punct de vedere etimologic ambele forme româneşti ar putea fi explicate. Dar tendinţa limbii române este spre închiderea vocalelor neaccentuate, deci către prefacerea lui *e* în *i*. De exemplu, vechiul *beserecă* a devenit *biserică*.

Prin urmare, chiar dacă am fi împrumutat cuvîntul sub forma cu *ce-*, tot s-ar putea explica pronunţarea actuală cu *ci-*. Dar etimologia nu joacă un rol prea important în chestiunea de faţă, ci, cum am spus, trebuie să ne interesăm numai de felul cum cuvîntul este pronunţat de marea majoritate a vorbitorilor. De aceea socotesc corectă varianta *citire*.

„Tempo", 27.II.1940

„*ouălelor*"

Am auzit în mai multe rînduri rostindu-se şi de cîteva ori am văzut chiar scris genitivul sau dativul plural articulat al cuvîntului *ou* aşa cum se citeşte aici în titlu. Că e greşit e lucru limpede: toată lumea ştie că pluralul articulat este *ouăle*, deci genitivul trebuie să fie *ouălor*, după cum de la *scaun*, de exemplu, pluralul e *scaunele*, iar genitivul, *scaunelor*. Este greu de înţeles cum s-a format expresia greşită, care e destul de răspîndită, ceea ce arată că ea răspunde unei necesităţi reale.

Cred că e vorba de sentimentul vorbitorului că înainte de terminaţia *-lor* trebuie să fie un *e*. În adevăr, toate substantivele noastre afară de *ou* au dativul şi genitivul plural în *-elor* sau în *-ilor*: *fetelor*, *lemnelor*, *munţilor* etc. Pentru a-l trata la fel pe *ou*, se introduce un *e*, adică terminaţia devine *-elor*, iar *l* pus înainte serveşte pentru a despărţi pe *e* de *ă*.

„Tempo", 28.II.1940

„*zerorurile*"

Am arătat ieri că genitivul plural *ouălor* s-a transformat în *ouălelor*, deoarece vorbitorul ţine cu orice preţ să aibă un *e* înaintea terminaţiei *-lor*.

Un fenomen analog se întîmplă cu pluralul cuvîntului *zero*. Categoriile normale în româneşte nu cunosc singulare terminate în *-o*, de aceea la plural se iveşte o greutate: să zicem *zeruri* nu e bine, căci singularul corespunzător ar fi *zer*; *zerouri* sună şi mai rău, fie că punem accentul pe *o*, fie că-l punem pe *e*[1]. De aceea unii au încercat să se descurce ca în cazul *ouălelor*, adică au pus terminaţia normală la neutre, *-urile* (ca la *cadourile* de exemplu); apoi, deoarece întîlnirea celor două vocale (*o* şi *u*) era jenantă, le-au despărţit printr-un *r* (aşa cum în cazul *ouălelor* au repetat pe *l* din terminaţie), creînd astfel forma monstruoasă *zerorurile*, pe care am întîlnit-o în mai multe rînduri. Accentul cade şi aici pe prima silabă şi nimeni nu mai stă să-şi bată capul ca să numere silabele următoare, neaccentuate.

„Tempo", 29.II.1940

[1] Pluralul *zerouri*, cu accentul pe *ó*, este astăzi normal.

Scanned with OKEN Scanner

imposibilitate

Unul din cele mai răspîndite pleonasme ale limbii noastre este ocazionat de substantivul *imposibilitate* (sau de adjectivul *imposibil*). Foarte adesea citim fraze ca *pus în imposibilitate de a putea face* sau *este imposibil să poată să se facă*. Greşeala apare mai cu seamă acolo unde între *imposibilitate* şi verbul *a putea* se mai găsesc intercalate alte cuvinte, de exemplu *imposibilitatea absolută de a putea* etc., pentru că atunci vorbitorul are timpul să uite pe *imposibilitate* pînă să ajungă la *a putea*. Dar chiar şi fără aceasta greşeala e frecventă, pentru că mulţi nu au clar în minte înţelesul lui *imposibil* şi de aceea nu-şi dau seama că nu este altceva decît „ceea ce nu se poate". Şi îl întrebuinţează pe *imposibil* numai pentru că li se pare un cuvînt mai distins, iar pentru a-şi exprima ideea recurg la verbul, bine cunoscut şi înţeles, *a putea*.

„Tempo", 1.III.1940

„nouă"

Un cititor mă întreabă dacă pluralul feminin de la adjectivul *nou* este *noi* sau *nouă*. Ştiu că această din urmă formă este recomandată de unii, dar nu văd nici o raţiune de a o accepta, o dată ce toată lumea zice *haine noi*, *cărţi noi* etc. Faptul că acum trei sute de ani se zicea *haine noauă* nu este un motiv să zicem şi noi astăzi la fel. Alţii spun *noi*, dar scriu şi pentru masculin, şi pentru feminin *noui*. Iarăşi fără nici un rost. De ce să nu scriem *boui*, pluralul de la *bou*, sau *leui*, pluralul de la *leu*?

Motivul care se aduce e că trebuie diferenţiat adjectivul *noi* de pronumele *noi*. Dar această diferenţiere e inutilă, de vreme ce în vorbire ea nu e necesară: cînd zicem *Noi facem greşeli de ortografie* sau *În timpul din urmă s-au ivit greşeli noi*, nimeni nu va confunda înţelesurile celor două cuvinte. Şi apoi, dacă e vorba să le diferenţiem în scris, de ce n-am pune un *u* la pronumele *noi* în loc să-l punem la adjectiv?

„Tempo", 2.III.1940

cît mai

Una dintre maniile scriitorilor mai noi este întrebuinţarea lui *cît mai* pentru a forma superlativul. Desigur, *cel mai bun* sau *foarte bun* li se pare banal, de aceea recurg la *cît mai bun* şi unde se potriveşte, şi unde nu.

Cît mai exprimă rezultatul unei întreceri a subiectului cu sine însuşi: *am căutat să scriu cît mai bine*, adică să ajung la culme.

Iată exemple de întrebuinţare greşită a formulei *cît mai*: „Un cerşetor, *cît mai* autentic după înfăţişare, era un bogătaş" (frază dintr-un reportaj). „Graiul comun se caracterizează printr-o *cît mai* mare uniformitate" (dintr-un articol de lingvistică). În ambele cazuri, trebuia *foarte*, deoarece subiectul nu caută să se întreacă pe sine însuşi, ci pe alte subiecte similare.

„Tempo", 3.III.1940

Scanned with OKEN Scanner

„*trăisti*"

Într-un grup de militari, cu ocazia alcătuirii unui raport, s-a pus problema: cum e pluralul de la *traistă*? Unii au răspuns *trăisti*, argumentînd că pluralul se formează prin schimbarea lui *-ă* final în *-i* (ca *găină — găini*). Alţii au ripostat că *trăisti* sună foarte rău, şi aceasta deoarece nu e de ajuns să schimbăm pe *-ă* în *-i*: şi grupul *st* se schimbă în *-şt*. Nu s-a găsit nici un exemplu, dar este sigur că *i* scurt are acest efect asupra grupului precedent, cum se poate dovedi cu ajutorul masculinelor *fost — foşti*. Numai că *trăişti* nu sună nici el tocmai bine. S-a propus atunci a treia formă, fără *-i*: *traiste*. Aceasta are avantajul că lasă rădăcina intactă şi astfel ne explicăm în parte de ce multe dintre substantivele noastre feminine părăsesc pluralul cu *-i* şi îl adoptă pe cel cu *-e*. În acelaşi timp, exemplul acesta ne arată bine ce complicată este morfologia substantivului românesc şi cît de puţin fixată este flexiunea.

„Tempo", 5.III.1940

„*numerozitate*"

Citesc într-un ziar, în legătură cu o anchetă demografică, cuvîntul *numerozitate*. Este acelaşi cu *număr*, numai că sună mai pompos. Dacă e vorba să creăm mereu cuvinte de acestea terminate în *-ozitate*, putem să spunem şi *întunecozitate* în loc de *întuneric*.

Trebuie să atrag atenţia că *numeros* este format pe baza unui substantiv, *număr*; dacă mai adăugăm la adjective un sufix, ca să le transformăm din nou în substantive, ajungem de obicei la cuvinte care au acelaşi înţeles cu substantivul de bază, numai că sînt mult mai lungi, deoarece li s-au adăugat două sufixe inutile. *Numerozitatea* populaţiei este acelaşi lucru ca *numărul* populaţiei, numai că cere eforturi în plus pentru a fi pronunţat sau scris.

„Tempo", 6.III.1940

voiagiu

Un cititor mă întreabă: cum e corect, *voiagiu* sau *voiaj*? Cuvintele terminate cu sufixul *-aj* sau *-agiu* au o formă sau cealaltă după cum au fost împrumutate din franţuzeşte (*aj*) sau din italieneşte (*agiu*). Astfel, se zice numai *bagaj*, dar numai *omagiu*. Multe cuvinte au forma cu *-aj* la singular, dar la plural pe cea cu *-agii*: *ravaj*, *ravagii*; *uzaj*, *uzagii*[1]. Amănunt curios: cuvintele scurte, care cu *-aj* ar fi monosilabice, au sufixul *-agiu*: *stagiu*.

Tendinţa generală este în favoarea lui *-aj*, mai ales pentru că se împrumută mereu cuvinte din franţuzeşte, ca *garaj*, *viraj*, *şantaj* etc., iar din italieneşte aproape deloc. Aceasta face să se modifice în *-aj* forma cuvintelor mai vechi care au fost cîndva mai întrebuinţate cu *-agiu*. Deci tendinţa generală este pentru *voiaj*, nu pentru *voiagiu*. Dar nu e mai puţin adevărat că nimeni nu zice pînă acum *omaj*, prin urmare n-aş putea recomanda această formă.

„Tempo", 7.III.1940

[1] Normele actuale prescriu *ravagiu*, cu pluralul *ravagii*, şi *uzaj*, cu pluralul *uzajuri*.

Scanned with OKEN Scanner

Germanisme

Pentru o parte dintre locuitorii țării, limba străină de cultură generală este cea germană. Aceștia modifică în sens germanic pronunțarea cuvintelor sau a numelor proprii străine, chiar cînd sînt de altă origine decît germană și izbutesc uneori să influențeze pe acei cetățeni care nu știu deloc nemțește.

Am semnalat în alte rînduri pronunțarea greșită (germanizată) a cuvîntului englez *speaker*; se aude adesea *spicăr* în loc de *spicăr*[1]. De asemenea, am citat nume proprii ca *Stockholm*, pronunțat greșit *Ștókholm* în loc de *Stokholm* (cu accentul pe ultima silabă), sau *Strindberg*, citit greșit *Ștrindberg*. Pentru astăzi două nume de actualitate.

Convinși desigur că numele mareșalului *Mannerheim* este nemțesc, toți îl rostesc *-haim*. În realitate, numele este suedez. În orice caz, finlandezii, cărora le aparține, îl rostesc cu *ei*.

Nobel este pronunțat de mulți *Nóbăl*. Numele nu este german, ci suedez. În suedeză se citește *Nobél*.

„Tempo", 8.III.1940

covertă

Covertă înseamnă „puntea corăbiei", lucru știut de toată lumea. Dar ce sînt *căpitanii de covertă*, despre care se vorbește din cînd în cînd prin ziare? Doar nu există căpitani pentru punte.

În franțuzește și în nemțește există gradul de *căpitan de corvetă*, *corvetă* fiind numele unui fel de vas. Zețarii noștri nu cunosc acest cuvînt, de aceea îl transformă lesne în *covertă*, fără să vadă că expresia pe care o creează nu are nici un sens. Acum cîțiva ani s-a jucat și un film care se chema *Căpitanul de covertă*. Dar, lucru mai curios, forma *covertă* în loc de *corvetă* apare încă la Ion Ghica, în ediția din 1887 a *Scrisorilor* sale, și *Dicționarul* Academiei, discutînd acest pasaj, se întreabă dacă e o greșeală de tipar. Lingvistica mai veche ar fi catalogat desigur această greșeală printre *metateze* (schimbarea locului pe care-l ocupă un sunet într-un cuvînt). Dar procesul este ceva mai complicat, deoarece avem de-a face cu o confuzie între doi termeni nu tocmai cunoscuți.

„Tempo", 10.III.1940

Dativul

Un titlu de articol dintr-un ziar: „Răspunsul Franței, d-lui Welles".

Prima greșeală este în ordinea cuvintelor: d. Welles n-are nici o Franță, prin urmare nu se poate vorbi de *Franța d-lui Welles*. E adevărat că redactorul a pus virgulă după *Franței*, dar aceasta nu constituie decît o greșeală în plus, căci nu se desparte prin virgulă un complement indirect și afară de asta trebuie să ne gîndim întîi la textul rostit, unde nu există virgule, și apoi la cel scris.

A doua greșeală: chiar dacă suprimăm cuvîntul *Franței*, expresia tot greșită rămîne, deoarece articolul de la *răspunsul* transformă cuvîntul *d-lui*

[1] Acum se recomandă forma *spicher*. V. și p. 158.

în genitiv, prin urmare înțelegem că răspunsul e al d-lui Welles, că e dat de el. Se putea zice corect: *Răspunsul Franței către d. Welles* sau *Franța răspunde d-lui Welles*. S-ar mai putea găsi și alte moduri de exprimare a aceleiași idei.

„Tempo", 13.III.1940

adversitate

În ultimul timp, *adversitate* este destul de mult întrebuințat cu înțelesul de „piedică": *Am avut de întîmpinat multe adversități pînă mi-am ajuns ținta.*

Lucrul pare cu totul natural, deoarece ne gîndim că *advers* înseamnă „dușman, care stă împotrivă", iar sufixul *-itate* e cunoscut din cuvinte ca *duritate* (format din *dur* și *-itate*). În realitate, cuvîntul *adversitate* nu e format în românește: noi l-am luat desigur din franțuzește (*adversité*) și există și în latinește (*adversitas*), iar în limbile acestea nu are înțelesul de „piedică", ci pe acela de „nenorocire", explicabil în latinește, limba de origine. Cuvîntul a fost împrumutat cu înțelesul lui primitiv, dar vorbitorii l-au analizat cu mijloacele puse la dispoziție de limba română. De exemplu, s-a spus că un proiect a întîmpinat *multe adversități*, iar cei care au auzit expresia, gîndindu-se la *advers*, au înțeles „multe piedici".

„Tempo", 14.III.1940

lăuntric

Am discutat în mai multe rînduri problema neologismelor și am arătat cu această ocazie că mulți, încercînd să înlocuiască cu orice preț un neologism, ajung la expresii ridicole. Astfel, cei care evită pe *interior*, pentru că e neologism, pun în locul lui pe *lăuntric*, procedeu permis și uneori chiar indicat în literatură.

Dar este o mare greșeală să ne închipuim că prin aceasta ajungem să vorbim pe înțelesul poporului. Țăranii noștri cunosc astăzi cuvîntul *interior*, dar de *lăuntric* n-au auzit de cînd sînt ei. Ce să mai zicem atunci cînd un medic, vorbind la radio despre o chestiune medicală, spune *glande cu secrețiuni lăuntrice*, în loc de *glande cu secrețiuni*[1] *interne*? Bineînțeles, el nu putea înlocui nici pe *glande*, nici pe *secrețiuni*, aceștia fiind termeni tehnici consacrați. Dar *lăuntric*, a cărui întrebuințare este justificată într-un text arhaizant, e cu totul ridicol alături de neologismele *glande* și *secrețiuni*.

„Tempo", 16.III.1940

fost

Dintr-o nevoie de precizare care trece dincolo de marginile necesare, mulți întrebuințează pe *fost* în locul unde ar fi mai bine să-l evite. Văd astfel anunțuri mortuare în care se spune că defunctul era *fost director* al cutărei întreprinderi. Expresia ar fi justificată dacă ar fi vorba de cineva care a fost director mai demult, dar nu mai era în momentul morții. Dar e absurdă

[1] Forma recomandată azi este *secreție*.

Scanned with OKEN Scanner

atunci cînd se referă la cineva care nu mai e director numai pentru că a murit. Trebuie, bineînțeles, să spunem *A murit directorul întreprinderii*, nu *A murit fostul director*. Se înțelege de la sine că după moarte nu va mai fi director.

Alții merg încă și mai departe. Se anunță în ziare că la data cutare se vor întruni *foștii absolvenți* ai școlii X. Cel care redactează anunțul se gîndește probabil că el și colegii săi nu mai sînt elevi. Dar absolvenți continuă să fie și vor fi chiar și după moarte.

„Tempo", 17.III.1940

la fel ca sau *la fel cu*?

Cînd comparativul de egalitate este construit cu *la fel*, prin ce se introduce al doilea termen al comparației, prin *ca* sau prin *cu*? Aceasta este o întrebare pe care am auzit-o adesea. Într-adevăr, unii zic *cu sînt la fel cu tine*, iar alții, mai ales bucureștenii, *eu sînt la fel ca tine*.

Mi se pare corectă prima formulă. Inversînd-o, vom ajunge la *eu și cu tine sîntem la fel* (e clar că n-am putea zice *eu ca tine sîntem la fel*), prin urmare cuvîntul nimerit este *cu*, nu *ca*. De altfel, întrebuințarea lui *ca* ar fi pleonastică, deoarece el singur ar ajunge pentru a introduce al doilea termen al comparației: *eu sînt ca tine*, prin urmare dacă punem pe *ca*, nu mai are ce căuta *la fel*. Probabil că *la fel ca tine* s-a născut din dorința de a preciza mai mult relația dintre cele două grupuri de cuvinte, dorință care e mai totdeauna la baza pleonasmelor.

„Tempo", 20.III.1940

„*iniorant*"

Se aude adesea rostirea *iniorant* în loc de *ignorant* (zilele trecute am auzit-o la radio). Sigur că cei care o adoptă sînt convinși că au făcut o mare ispravă.

Cuvîntul este de origine latină (verbul *ignorare*), iar în latinește *gn* se pronunță cum se scrie. În limba noastră, de asemenea pronunțăm cum scriem (sau, mai bine zis, scriem cum pronunțăm), prin urmare trebuie să rostim separat pe *g* și pe *n*. Zicem *jigni*, *diagnostic*, *signal* etc.

Motivul pentru care unii zic *iniorant* este că așa se pronunță în franțuzește. Dar *ignorant* nu este franțuzesc; chiar dacă noi nu l-am luat direct din latinește, ci din franțuzește; el a fost relatinizat, așa cum se întîmplă cu cele mai multe cuvinte de acest fel. De exemplu, cînd am simțit nevoia să introducem pe *conduire*, pe care l-am întîlnit în franțuzește, ne-am urcat mai sus, pînă la latinescul *conducere*, și am format în românește pe *a conduce*.

„Tempo", 21.III.1940

„*defectos*"

Cu ajutorul sufixului *-os* se formează în românește adjective derivate de la substantive: *cărnos* (<*carne*), *prietenos* (<*prieten*), *zemos* (<*zeamă*). Avem însă și cuvinte terminate în *-os* împrumutate din latinește (eventual prin

franceză). Printre acestea unele au un *u* înainte de sufix, pentru că așa erau în latinește: *afectuos*, *defectuos*, *dezastruos*, *fastuos*, *maiestuos*, *monstruos*, *voluptuos* etc.

La multe din aceste cuvinte, *u* a început să se piardă sau chiar a fost cu totul îndepărtat, fie pentru că derivatele au fost refăcute în românește (după *lux* s-a refăcut *luxos* avînd ca model pe *lemn — lemnos*), fie pentru că formele cu *u* au fost simțite ca prea lungi.

Cu cît un cuvînt a devenit mai răspîndit, cu atît mai mult l-a pierdut pe *u*. Astfel nimeni nu mai zice *luxuos*; puțină lume păstrează pe *u* în *defectuos*, *dezastruos*, *maiestuos*, *voluptuos* [1]. Dar nimeni nu spune încă *afectos*, *fastos*, *fructos*, *monstros*, semn că aceste cuvinte n-au ieșit încă din cercul strict al oamenilor culți.

„Tempo", 22.III.1940

„religiune"

O publicație care aparține învățămîntului secundar are, ca explicație la un clișeu, textul „străjeria în serviciul *religiunii*". Noi știm cu toții că se zice *religie*, nu *religiune*. E adevărat că există forme duble, ca *secție* și *secțiune*. Acestea sînt destul de numeroase și la unele s-a ajuns chiar la diferențierea înțelesurilor, de exemplu *rație* și *rațiune*. Dar nu toate cuvintele similare au ambele forme, de exemplu se zice numai *acțiune*, nu și *acție*, numai *uniune*, nu și *unie*; de asemenea, se zice numai *federație*, *administrație*, nu și *federațiune*, *administrațiune*.

Printre cuvintele care n-au decît forma mai scurtă, fără *-une*, este și *religie*. Greșeala pe care o face revista amintită cînd scrie *religiune* seamănă cu aceea a personajului lui Caragiale care strigă *La polițiune! Poliție* n-a avut niciodată forma cu *-une*, nici în românește, nici în altă limbă. Dar mitocanul care știe că e distins să vorbești cu *-une* a pus această terminație și la cuvintele care nu o pot avea.

„Tempo", 23.III.1940

droaie

Am mai arătat și altă dată că genitivul substantivelor noastre feminine e bolnav, că vorbitorii încep să-l evite în anumite împrejurări.

Iată un nou exemplu care arată că simțim o oarecare dificultate la formarea acestui caz. Găsesc într-un text expresia *unei droaie*, genitivul de la *droaie*.

Bineînțeles, genitivul nu poate fi la fel ca nominativul; simțim că ar fi corect *unei droi*, după cum de la *ploaie* genitivul nearticulat este *ploi*. Dar nu cred că cineva ar avea curajul să întrebuințeze în mod serios pe *unei droi*. De ce? Pentru că genitivul de la acest cuvînt este foarte rar, deci nu-l ținem minte auzit de la alții, ci ar trebui să-l formăm noi. Dar formația aceasta, cum spuneam, nu mai e simțită ca un element viu. Probabil că aici intervine analogia cu masculinul, care are o singură formă nearticulată pentru toate

[1] Formele au fost însă consolidate de actualele norme ortografice.

Scanned with OKEN Scanner

cazurile: *un om*, *unui om* etc. Prin urmare, vorbitorul se poate întreba de ce n-ar avea şi femininul tot o singură formă: *o droaic*, *unei droaie*[1].

„Tempo", 24.III.1940

„vieaţă"

Sînt întrebat de ce scriu *viaţă*, şi nu *vieaţă*, cum cere ortografia Academiei, iar eu întorc întrebarea: de ce să scriu *vieaţă*, şi nu *viaţă*, cum spunem cu toţii? E adevărat că a fost o vreme cînd se spunea *vieaţă* şi că unii poeţi au utilizat această formă. Dar cu argumentul acesta ar trebui să reintroducem toate arhaismele secolelor trecute. E foarte adevărat că, etimologic, *viaţă* e format din rădăcina *vi-* (pe care o găsim în *viu*, *a învia*) şi sufixul *-eaţă* (pe care-l găsim în *albeaţă*, din *alb* + *-caţă*). Dar etimologia nu ne interesează cînd e vorba de scriere, căci trebuie să scriem aşa cum pronunţăm. Sau, dacă e vorba să ne conducem după etimologie, atunci trebuie să scriem şi *greeaţă*, căci *greaţă* e format din *greu* cu sufixul *-eaţă*. De asemenea, ar trebui să scriem *fiearbă*, căci *fiarbă* provine din *fiearbă:* alături de *merg*, avem pe *meargă*, deci alături de *fierbe* s-a format *fiearbă*. Bineînţeles, acest argument nu poate fi luat în seamă.

„Tempo", 27.III.1940

a servi

Este surprinzător ce mult se răspîndeşte verbul *a servi* în mediul oamenilor inculţi, de unde de altfel pătrunde şi la unii culţi sau pretinşi culţi. *A servi* ajunge un fel de factotum, care poate fi întrebuinţat în locul oricărui alt verb exprimînd o acţiune a unui subordonat. Frizerul nu mai tunde clienţii, ci îi *serveşte*; vînzătorul nu le vinde, ci de asemenea *îi serveşte*; nu mai vorbesc de chelneri, de la care e probabil că a pornit expresia. Zilele trecute am auzit la un bărbier „*Serveşte* un ziar la domnul". Prin urmare *a servi* a ajuns să înlocuiască pe *a da*. Este limpede că semidocţii consideră pe *a servi* ca mai distins decît orice alt verb, de aceea îl întrebuinţează de cîte ori pot. În realitate, originea lui *a servi* este exact contrariul lui distins, căci verbul acesta înseamnă „a fi sclav", apoi a „face servicii de sclav".

„Tempo", 28.III.1940

pe

Am notat în mai multe rînduri în ziare titluri ca „Un sătean ucide *pe* un hoţ"; „Un copil de 11 ani omoară *pe* un bandit". Corecte ar fi aceste expresii fără *pe*, şi cred că lucrul acesta este simţit de mai toată lumea.

Dar este destul de greu de spus de ce. Pînă astăzi întrebuinţarea lui *pe* la acuzativ nu a fost încă studiată în toată detaliile ei. Explicaţia pe care o socotesc justă este că *pe* a fost introdus pentru a diferenţia complementul drept de subiect. De aceea îl punem mai ales la numele proprii, care ar putea

[1] Un pas înainte în direcţia asta a făcut DOOM, care înscrie genitivul articulat *droaiei*.

mai ușor fi socotite subiecte dacă nu l-ar avea pe *pe*. De exemplu, *un copil omoară Gheorghe* ar da a înțelege că „Gheorghe a omorît copilul", de aceea trebuie neapărat să punem un *pe* înaintea lui *Gheorghe*. Dar cînd zicem *un copil omoară un purice* nu mai e nevoie să mai punem *pe*, căci înțelegem ușor care e obiectul direct dintre cele două substantive.

În exemplele citate la începutul articolului, ordinea cuvintelor ajunge pentru a ne lămuri: cuvîntul de la început e subiectul, iar cel de la urmă, complementul.

„Tempo", 29.III.1940

„linguistică"

Ședințele frecvente pe care le ține Societatea Română de Lingvistică, afluența participanților și mai ales faptul că ziarele publică dări de seamă aduce în discuție scrierea și pronunțarea cuvîntului: *linguistică* ori *lingvistică*?

Specialiștii români nu sînt toți de aceeași părere. Titulatura societății cuprinde forma *linguistică*, dar mulți dintre membrii societății preferă cealaltă formă, admisă de altfel de ortografia Academiei (în românește nu e atîta vorba de ortografie, cît de pronunțare).

Cuvîntul pornește de la latinul *lingua* „limbă". Cum trebuie redat acest *gu* în românește? Exemplele paralele sînt rare: *sanguin* sau *sangvin*?

Să încercăm să ne conducem după cazul analog al grupului *qu*. Acesta este redat prin *cu*, de exemplu în *ecuator*, *ecuație*, dar mult mai des prin *cv*: *acvilă*, *delincvent*, *frecvent*, *consecvent*, *acvariu* etc. Socotesc deci că formele cu *cv*, *gv* trebuie preferate celor cu *cu*, *gu*.

„Tempo", 30.III.1940

„Pudowkin"

De cîte ori se prezintă un film sovietic apare pe planul actualității ortografia numelor rusești. Cu ocazia prezentării filmului *Prințul Pojarski*, criticii, vorbind de marele regizor *Pudovkin*, îi ortografiază numele cu *w*. De ce?

În rusește nu este decît un singur sunet *v*, scris, de altfel, după rostul chirilic, *b*. În românește de asemenea nu există decît un singur *v*. Nu este, prin urmare, nici un motiv serios să scriem numele rusești cu *w*, afară poate de dorința de a arăta că știm nemțește. Este probabil că moda acestei scrieri a fost introdusă de oameni care n-au făcut cunoștință cu numele rusești direct, ci prin intermediu german. În nemțește se scrie orice *v* ca *w*, căci *v* se citește în limba germană *f*. Dar dacă ne luăm după limba germană ajungem să scriem *Scholochow* în loc de *Șolohov* (mare romancier), *Puschkin* în loc de *Pușkin*, *Tschechow* în loc de *Cehov* și să dăm scrierii un aspect cu totul rebarbativ.

„Tempo", 31.III.1940

a putea

Între alte cuvinte la modă este și *a putea*, întrebuințat în expresii unde nu e nici o nevoie de el. Zilele trecute am auzit într-o conversație fraza „Aia nu *putea* să fie talpă", în loc de simplul *Aia nu era talpă*.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, *a putea* pare mai expresiv celor care-l întrebuințează, de exemplu celui care a rostit fraza de mai sus i s-a părut că negația e mult mai puternică dacă zice *nu putea să fie* decît *nu era*. În realitate, *nu putea* este cu totul inutil: se înțelege de la sine că un obiect care nu e talpă *nu poate să fie* talpă.

Acum cîțiva ani, un fost prefect al județului Ilfov, scuzîndu-se că nu a făcut anumite transformări în organizarea județului, zicea: „Eu supraom nu *pot* să fiu". Și iarăși *a putea* nu avea nici un rost, căci expresia corectă ar fi fost: *Eu supraom nu sînt*. De altfel, nu se punea în discuție dacă poate sau nu să fie, ci numai dacă e sau nu.

„Tempo", 2.IV.1940

„*erarhie*"

Unul dintre defectele ortografiei noastre este evitarea de a se scrie *ie* acolo unde se pronunța așa. Cei care au stabilit scrierea noastră aveau ideea (greșită, desigur) că grupul *ie* este de origine slavă. E adevărat, s-a renunțat la scrierea *petre*, *mercuri*, dar *i* continuă să fie ostracizat la începutul cuvintelor, de exemplu în *iepure*, *ierna* etc.

Apoi, deoarece este stabilit că *ie* se scrie *e*, mulți ajung să scrie *e* chiar pentru *ie* pronunțat în două silabe. Astfel, cuvîntul *ierarhie*, de origine greacă, se pronunța în grecește *hierarhia*. Întîi a fost dat la o parte *h* de la început (de greci), apoi *i* (de noi); acuma unii au început chiar să pronunțe așa cum scriu, *erarhie*. În felul acesta se pierde legătura cu celelalte cuvinte pe care le avem din aceeași familie: *hieroglif*, *hieratic* etc., și cuvîntul este cu totul desfigurat. Prin urmare, în primul rînd trebuie scris corect, *hierarhie*[1]; în al doilea rînd ar trebui introdus peste tot în scriere *i* acolo unde îl avem în pronunțare.

„Tempo", 3.IV.1940

„*a place*"

Verbele noastre de conjugarea a II-a sînt adesea confundate cu cele de conjugarea a III-a. Astfel, auzim zicîndu-se *a făcea* în loc de a *face* și *a prevede* în loc de *a prevedea*.

Boala aceasta este foarte veche, încă din timpul romanilor, și a făcut ravagii necontenit. Mai demult se zicea, de exemplu, *a ținea*, *a rămînea*, *a se temea*; astăzi se zice, aproape fără excepție, *a ține*, *a rămîne*, *a se teme*[2].

Între verbele de conjugarea a II-a trecute mai de curînd la conjugarea a III-a este și *a plăcea*. Adesea aud *mi-ar place*. Dovada că verbul e de conjugarea a II-a o face infinitivul lung, întrebuințat ca substantiv, căci nimeni nu zice *plácere*, ci numai *plăcére*. Dar va veni probabil vremea cînd se va zice și *plácere*, căci am auzit în timpul din urmă infinitivul de conjugarea a III-a, adică cu accentul pe prima silabă, *védere*. Noroc că nu avem prea multe verbe de conjugarea a II-a și a III-a.

„Tempo", 4.IV.1940

[1] Normele în vigoare prevăd forma *ierarhie*.
[2] Acestea sînt și formele recomandate.

Scanned with OKEN Scanner

Nume proprii

Printr-o carte poştală colectivă, mai mulţi cititori cer lămuriri asupra numelor lor (de botez şi de familie). Iată deocamdată numele de botez.

Grigore, nume răspîndit la toate popoarele creştine, este de origine grecească: în greaca veche *gregorios* înseamnă „care veghează".

Tot din greceşte vine şi *Gheorghe: gheorghios* înseamnă „care munceşte pămîntul, agricultor".

La fel, şi *Nicolae* este grecesc: *Nikolaos* „poporul învingător" sau „cel care învinge în numele poporului".

În sfîrşit, *Ion* este de origine ebraică şi provine din *Vechiul Testament: Iehohanan* însemna „Iehova este foarte îndurător". Acest nume, trecut la greci, a devenit *Ioannes*. De la greci l-au luat slavii, iar de la slavi a ajuns la noi, după cum şi celelalte nume pe care le-am discutat au trecut de la greci la slavi înainte de a ajunge la noi. Amestecul slavilor este în legătură cu faptul că în biserică se întrebuinţa limba slavă.

„Tempo", 5.IV.1940

Alte nume proprii

Continuu cu explicarea numelor proprii, cerută de cîţiva cititori.

Constantin este de origine latină: *Constantinus* însemna „statornic". Împăratul Constantin cel Mare (secolul al IV-lea) a făcut acest nume popular în Balcani. Şi pînă astăzi este mai răspîndit în orientul Europei decît în occidentul ei.

Spiridon este grecesc; *spyridon* înseamnă „coşuleţ de pîine", iar diminutivele lui sînt *Spiru* şi *Spirache*.

Olăriţa este femininul lui *Olaru* „cel care face oale". Desigur, numele provine de la o femeie văduvă, ai cărei copii au fost numiţi după ea, nu după bărbatul ei, mort.

Veştemeanu este nume transilvănean şi înseamnă „originar din comuna Veştem", aşa cum *Bucureşteanu* este „cel din Bucureşti".

În sfîrşit, *Bandrabur*, cu variantele *Brandrabura*, *Brandabur*, *Brandabura*, pare a fi de origine slavă, anume ar reprezenta pe slavul *branibor*, care însemna „pădurea luptei" şi care a dat pe de altă parte naştere germanului *Brandenburg*, numele unui ţinut.

„Tempo", 6.IV.1940

între

Adesea citim că un fapt are loc *între orele 3—5* sau *între 7—9 aprilie*. În mod normal, există două cuvinte de legătură: unul înaintea primului termen, anume *între*; altul între cei doi termeni, *şi*. Normal ar fi ca, dacă suprimăm pe al doilea, ca să scurtăm expresia, să-l suprimăm şi pe cel dintîi, să zicem adică *orele 3—5*, *7—9 aprilie*. Dacă însă păstrăm pe *între*, nu mai merge simpla liniuţă între cele două cifre, ci trebuie cuvîntul *şi*, căci altfel sîntem tentaţi să citim aşa cum e scris, adică *între trei cinci*, *între şapte nouă*. Că nu se poate aceasta ne dăm uşor seama dacă ne referim la forma vorbită, nu la cea scrisă. În adevăr, în vorbire nu merge decît sau *între orele trei şi cinci*, sau *orele trei—cinci*.

Scanned with OKEN Scanner

Şi aici, ca peste tot, trebuie ca scrisul să se conducă după pronunţare, prin urmare nu vom scrie decît sau amîndouă cuvintele de legătură, sau pe nici unul.

„Tempo", 7.IV.1940

„deligvent"

Am întîlnit într-un ziar această scriere, care surprinde la prima vedere, dar care se explică destul de uşor. Trebuie să pornim de la următoarele fapte fonetice: pentru a-l pronunţa pe *v*, coardele vocale vibrează, pe cînd *c* se pronunţă fără ca aceste coarde să vibreze. Dar este greu să începi pronunţarea unui grup de consoane, şi apoi, în mijlocul grupului, să pui coardele în funcţiune. De aceea vibraţia începe mai devreme decît ar trebui, chiar de la începutul grupului. Dar *c* pronunţat cu vibraţia coardelor vocale nu este altceva decît *g*.

Procesul acesta de potrivire a unui sunet după altul vecin se numeşte *asimilare* şi este foarte frecvent, mai ales în cazul grupului *cv*. Dacă nu ne supraveghem rostirea, ajungem foarte uşor să zicem *fregvent* în loc de *frecvent*.

Dar trebuie să adaug că nici *delicvent*, cu *c*, nu e corect, căci adevărata pronunţare (şi scriere) este *delincvent*[1].

„Tempo", 9.IV.1940

„a frusta"

Forma aceasta, greşită, devine aproape generală, căci rareori mai apare în publicaţiile periodice corectul *frustra*.

Citesc acum, în ultimul roman al unui mare scriitor al nostru, în două pasaje, forma *a frusta*. Evident, nu e nici o dovadă că ea provine chiar din manuscrisul autorului şi că nu s-a strecurat printr-o greşeală de tipar. Dar însuşi faptul că a fost lăsată fără să fie corectată e un simptom.

De ce e corect *frustra*? Pentru că aceasta e forma tradiţională, motivată atît prin etimologia latină, cît şi prin formele din celelalte limbi moderne. Cît priveşte explicaţia formei greşite, ea este simplă: cuvîntul conţine doi *r*, amîndoi formînd grup cu altă consoană; pentru a uşura puţin pronunţarea, unul din cei doi *r* a fost sacrificat, aşa cum s-a făcut şi în *propietar*, în loc de *proprietar*, sau în *oprobiu* pentru *oprobriu*. Dar semn de înaltă cultură nu este această simplificare...

„Tempo", 10.IV.1940

ascendenţă

Am auzit adesea spunîndu-se că cineva *are ascendenţă asupra altcuiva*[2], şi zilele trecute am citit expresia aceasta chiar într-o lucrare literară semnată de un membru al Academiei.

[1] Despre acest cuvînt am mai scris. V. prezentul volum p. 51 şi 95.
[2] Am semnalat greşeala şi în 1936. V. *Puţină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 196.

Scanned with OKEN Scanner

Dar aceasta nu înseamnă că nu e greşită: există două cuvinte asemănătoare şi provenite din aceeaşi rădăcină latină, dar cu înţeles deosebit. Unul e *ascendenţă*, care însemna „totalitatea strămoşilor", iar celălalt e *ascendent*, care înseamnă „influenţă, trecere" asupra unei persoane. Este deci clar că în fraza citată mai sus trebuie să se zică *a avea ascendent asupra cuiva*, nu *ascendenţă*. *A avea ascendenţă asupra cuiva* ar însemna exact „a avea totalitatea strămoşilor asupra cuiva", ceea ce, vede oricine, este absurd.

Ideea care stă la baza ambelor expresii este aceea de „urcare" (verbul latin *scando*): poţi urca pe scara strămoşilor sau poţi urca pe o poziţie superioară faţă de cineva.

„Tempo", 12.IV.1940

„opiniază"

Citesc într-un ziar forma citată în titlu, persoana a III-a singular a prezentului; cum persoana I este *opinez*, se vede bine că persoana a III-a nu poate fi, corect, decît *opinează*, aşa cum de la *lucrez* persoana a III-a este *lucrează*.

E foarte adevărat că în pronunţare *ea* şi *ia* sînt foarte aproape unul de altul, dar la scrierea formelor gramaticale trebuie să ne conducem şi după morfologie, nu numai după pronunţare.

Cred, de altfel, că cei care scriu *opiniază* nu o fac pentru că pronunţă aşa, ci pentru că se lasă induşi în eroare de substantivul *opinie* şi îşi închipuie că în româneşte există un verb *a opinia*, aşa cum de la *linie* se formează *a linia*. În realitate, *a opina* nu e format în româneşte, ci e împrumutat (poate prin intermediu francez sau italian) din latinescul *opinari*. Ba, mai mult, substantivul este derivat în latineşte de la verb.

În orice caz, cum nimeni nu zice *opiniez*, ci *opinez*, nu putem zice *opiniază*, ci *opinează*.

„Tempo", 13.IV.1940

„sinozită"

Aud adesea pronunţîndu-se aşa (în loc de *sinuzită*), chiar de oameni culţi. Desigur, îşi închipuie că, în afară de sufixul *-ită*, cuvîntul mai conţine şi sufixul *-oză*, pe care-l cunosc din nume de boli ca *tuberculoză*, *ciroză* etc.

Este adevărat că în *sinuzită* se cuprinde sufixul *-ită*, care denumeşte în medicină toate inflamaţiile. De exemplu, *laringita* este inflamaţia laringelui, după cum *mastoidita* este inflamaţia mastoidului şi aşa mai departe.

Dar unele nume de boli în *-ită* sînt formate de la cuvinte latineşti sau greceşti pe care noi nu le avem: *otita* este inflamaţia urechii (rădăcina este cuvîntul grecesc *ous*, cu genitivul *otos* „ureche"), *blefarita* „inflamaţie a pleoapelor" (de la grecescul *blepharon* „pleoapă").

Sinuzită provine din latinul *sinus* „adîncitură", deci înseamnă „inflamaţia cavităţii nazale". Nu e nici un motiv să zicem *sinozită*.

„Tempo", 14.IV.1940

Scanned with OKEN Scanner

peluză

Un ziar de mare tiraj anunța duminică, la rubrica sportivă, că „peluza arenei Venus a fost dărîmată de vînt".

Oamenii cu oarecare instrucție știu că *peluză* înseamnă „teren acoperit cu iarbă tunsă". Dar cum poate fi dărîmat acest teren? Avem aici un exemplu limpede de modificare a înțelesului unui cuvînt din cauza contextului, adică a cuvintelor înconjurătoare. Reporterul care a scris nota a auzit că cineva a *privit de la peluză întrecerea*, că *are bilet la peluză*, și aceasta mai ales la curse. La fotbal nu se poate privi decît de lîngă peluză, deoarece pe peluză are loc meciul. Dar o dată ce *la peluză* poate însemna „locul unde stau spectatorii", reporterul și-a închipuit că și tribunele pot purta numele de *peluză*, căci și acolo stau spectatorii. De aceea ne vorbește de *acoperișul peluzei*, de *băncile peluzei* etc., adică la drept vorbind de băncile ierbii. Și ajunge chiar să ne spună că iarba a fost dărîmată.

„Tempo", 16.IV.1940

„p-tru"

Dintotdeauna am fost contra prescurtărilor: *f* pentru *foarte*, *pt* în loc de *pentru*, *D-tru C-tinescu* pentru *Dumitru Constantinescu* și așa mai departe. În primul rînd pentru că aceste prescurtări îngreuiază citirea, și în al doilea rînd pentru că nici măcar nu realizează cine știe ce economie: dacă pe o pagină ai scutit trei-patru litere rezultatul este egal cu zero.

Numai în dicționare se admit prescurtările, pentru că acolo economia realizată este într-adevăr importantă, aceleași cuvinte revenind în tot volumul de mai multe ori pe fiecare pagină. Dar atunci prescurtările trebuie explicate în introducere.

Fac aceste considerații pentru că mi s-a întîmplat și mie un accident neplăcut: într-unul din articolele trecute [1] mi s-a cules de două ori *p-tru* în loc de *pentru* (în felul acesta se economisește exact spațiul unei litere) și țineam să se știe că nu eu am scris așa.

„Tempo", 17.IV.1940

„impermiabil"

Vedem adesea scris în vitrine *impermiabil* în loc de *impermeabil*; auzim adesea pronunțîndu-se *ceriale* în loc de *cereale*. Aceste două cuvinte n-au nimic de-a face unul cu altul, dar greșeala este aceeași la amîndouă, de aceea pot fi tratate împreună.

E adevărat că *ea* și *ia* seamănă destul de bine unul cu celălalt și că punînd pe unul în locul celuilalt nu stricăm înțelesul nici unui cuvînt (sau aproape al nici unui cuvînt: *biată* însă e altceva decît *beată*). Dar acesta nu e un motiv ca să-i confundăm și cu atît mai puțin ca să pronunțăm *ia* într-o silabă, în loc de *ea* în două silabe.

[1] E vorba de articolul cu titlul „*opiniază*" din 13.IV.1940. Bineînțeles că în ediția de față am completat cuvîntul.

Pentru *impermeabil* s-ar putea să fi influențat alte cuvinte terminate corect în *-iabil*: *serviabil*, *amiabil*, deși deformarea se produce de obicei la oameni care nu prea au cunoștință de aceste neologisme. În orice caz, această explicație nu e valabilă pentru *ceriale*. Concluzia practică este că trebuie să ne ferim de pronunțarea cu *ia* la aceste două cuvinte.

„Tempo", 19.IV.1940

„debateur"

Citesc într-un ziar cuvîntul *debateur*, întrebuințat pentru a denumi pe un ziarist. E un împrumut din englezul *debater* „care ia parte la dezbateri". Dar de unde a apărut în românește *u*?

Este, bineînțeles, o greșeală a redactorului, pe care trebuie să o explicăm în felul următor: diferite cuvinte franțuzești terminate în *-eur* sînt pronunțate la noi cu *-er*, de exemplu *șofer*, *frizer*. Se pronunță însă și ca în franțuzește, adică *șofŏr*, *frizŏr* [1], și această pronunțare trece drept mai distinsă. Prin urmare, se poate naște ideea că terminația *-er* este vulgară și trebuie înlocuită cu *-eur*. De aceea vedem scris *debateur* în loc de *debater*, *reporteur* pentru *reporter*, *scotch-terieur* în loc de *scotch-terier*, adică sufixul *-eur* se adaugă chiar la cuvinte englezești, care nu s-au scris niciodată cu *u*. Este aceeași greșeală pe care am face-o dacă, știind că nu e corect *șpicăr* și trebuie *spicăr* [2], am transforma pe *șpalt* în *spalt*.

„Tempo", 20.IV.1940

„sergiuri"

E curios cum persistă în textele comerciale (adică în anunțuri și pe firme) formele cu *g* acolo unde toată lumea pronunță *j*: *rugiuri* în loc de *rujuri*. Zilele acestea am întîlnit și pe *sergiuri*, pluralul de la *serj*. Ba o dată am citit și *dirigiabil* în loc de *dirijabil*.

E adevărat că aceste cuvinte se scriu în franțuzește cu *g*, dar în primul rînd noi nu scriem franțuzește, ci românește, iar în al doilea rînd chiar în franțuzește pronunțarea este tot cu *j*. Scriind în românește cu *g*, încercăm să dezgropăm o pronunțare franțuzească de acum o mie de ani. Un fapt analog se petrece cu derivatul *curajos*, pe care unii îl scriu *curagios*, deși nimeni nu scrie *curagiu* pentru *curaj*. E drept ca aici poate să fi servit de model italianul *coraggioso*.

În fine, cred că va mai trece multă vreme pînă ce agențiile de publicitate să se hotărască să renunțe la *anunci*, formă care se găsește față de corectul *anunț* în aceleași raporturi ca și *rugi* față de *ruj*.

„Tempo", 21.IV.1940

[1] Pe calea aceasta a mers DOOM cînd a inserat cuvîntul *dizeur*.
[2] Forma recomandată acum este *spicher*.

Scanned with OKEN Scanner

destul

În rubrica feminină a unui ziar citesc fraza următoare: „...poți să roșești în voie, căci e *destul* de rar în ziua de azi pentru a nu fi apreciat".

Aș fi crezut că o e simplă scăpare din vedere dacă n-aș fi citit de curînd o frază similară. Corect este sau *faptul e destul de rar*, fără continuare, sau *faptul e prea rar ca să nu fie apreciat*, ceea ce înseamnă „e atît de rar încît nu se poate să nu fie apreciat". Așa cum s-a scris se înțelege că „faptul e destul de rar ca să poată trece neapreciat", adică exact contrariul a ceea ce a vrut să spună autorul.

Dacă o mîncare, de exemplu, e destul de bună pentru a fi mîncată, putem zice de alta că *e destul de rea pentru a nu fi mîncată*, frază exact paralelă cu *destul de rar pentru a nu fi apreciat*; și după cum mîncarea rea nu e mîncată, tot așa se înțelege că faptul rar nu e apreciat, pe cînd autorul voia să spună contrariul.

Originea expresiei greșite este o încrucișare între *e destul de rar* și *e prea rar pentru a nu fi apreciat*.

„Tempo", 23.IV.1940

Paști

Se pune întrebarea dacă e mai corect *Paște* sau *Paști* și, în cazul întîi, dacă cuvîntul este la singular sau la plural. Oricare ar fi sunetul final, cuvîntul este plural, cel puțin dacă ne luăm după etimologie și după întrebuințarea tradițională.

Forma singulară este probabil în legătură cu schimbarea vocalei finale. La origine se zicea *Paște*, și cuvîntul era la plural. Apoi, desigur întîi la forma articulată, s-a schimbat *e* în *i* și s-a zis *Paștile*. Iar după ce s-a răspîndit această formă, s-a crezut că se poate reface un singular, *Paște*, după modelul altor cuvinte: singular *clește*, plural *clești*. Astăzi *Paște* este în general simțit ca singular, dar în formulele tradiționale se întrebuințează și pluralul, de exemplu *sfintele Paști* etc.

La transformarea pluralului în singular poate să mai fi contribuit și faptul că se simțea că e vorba de o singură sărbătoare, așa cum ar fi *Crăciunul*, bunăoară, care nu se întrebuințează decît la singular [1].

a consulta

Mi se pune întrebarea: cine *consultă*, medicul pe pacient sau pacientul pe medic? Lumea spune în amîndouă felurile: *Am consultat un doctor* și *Am fost la doctor să mă consulte*.

Se pare că această a doua întorsătură este vulgară, dar e la fel de îndreptățită ca prima, dacă judecăm numai din punctul de vedere istoric. Originalul este latinul *consultare*, care are amîndouă înțelesurile: și „a merge la cineva pentru un sfat", și „a sfătui pe cineva".

Ne putem explica bine ambele înțelesuri dacă ne gîndim că trebuie să pornim de la „a se sfătui cu cineva": ori îi dau eu lui sfat, ori îmi dă el mie

[1] Despre acest cuvînt am mai scris și altă dată. V. p. 24.

Scanned with OKEN Scanner

sfat, tot se poate zice că ne sfătuim împreună. De altfel, latinescul *consilium* face parte din aceeaşi familie cu *consultare*.

Cazul acesta nu este izolat în românește: mai cunoaştem cazuri, ca *a se contrazice cu cineva*, care înseamnă sau că „eu contrazic pe cineva" sau că „cineva mă contrazice pe mine".

Dar nici un exemplu nu este aşa de clar ca *a consulta*, deoarece acesta ajunge să fie întrebuinţat în ambele sensuri fără pronumele reflexiv.

a acomoda

Tot din rubrica feminină a ziarului de care m-am ocupat acum cîteva numere: „Viaţa îţi va da diferite ocazii şi lovituri, care te vor oţeli, *te vor acomoda* cu răutatea oamenilor".

Verbul *a acomoda* are două înţelesuri, după cum e tranzitiv sau reflexiv (mai corect: după cum obiectul direct este altul decît subiectul sau acelaşi).

În primul caz înseamnă „a face comod, potrivit pentru ceva" (*a acomoda o locuinţă*; această întrebuinţare este însă cu totul rară în românește); în al doilea caz înseamnă „a se da după păr, a se împăca, a se deprinde cu o situaţie" (*a se acomoda cu împrejurările*).

Greşeala redactorului constă în aceea că a dat verbului tranzitiv înţelesul pe care nu-l are decît cînd e reflexiv („a deprinde").

Se putea exprima foarte bine ideea dorită adăugîndu-se un verb intermediar: *te vor face să te acomodezi*. Dar şi mai bine ar fi fost, desigur, *te vor deprinde* sau *te vor face să te deprinzi*.

„Tempo", 26.IV.1940

„a exploada"

Mulţi spun şi chiar scriu *a exploada* în loc de *a exploda*; chiar deunăzi am citit această formă într-un ziar.

Singura explicaţie posibilă, deşi curioasă, este că oamenii se iau după *a exploata*, unde diftongul se explică prin etimologia franceză: *exploiter*, citit *exploaté* (pe cînd *a exploda* este din latinul *explodere*, fără diftong). S-ar putea spune că diftongarea este în firea limbii române, deoarece nici alte cuvinte, ca *soare*, *scoarţă* etc., nu au diftong în latineşte, iar în românește au. Dar trebuie să observăm că în toate aceste cazuri este vorba de silaba accentuată, iar în silaba neaccentuată tendinţa este tocmai dimpotrivă, ca diftongii să devină monoftongi, de exemplu oamenii simpli spun *contró* în loc de *coantro* (fr. *cointreau*), *trocar* în loc de *troacar* (francezul *trois-quarts*) şi altele de acelaşi fel.

Prin urmare, chiar dacă *a exploda* ar fi fost la origine cu *oa*, ne-am aştepta ca el să fie rostit astăzi cu *o* dacă n-ar fi influenţat *a exploata*.

„Tempo", 27.IV.1940

„Silvya"

Citesc numele *Silvia* scris uneori cu *y* în prima silabă, ceea ce nu e tocmai corect din punct de vedere etimologic, dar poate găsi o oarecare justificare

Scanned with OKEN Scanner

în tradiția latină medievală. Dar apare și forma cu *y* în silaba a doua, adică *Silvya*, și aceasta este cu totul greșită, căci niciodată nu s-a scris așa în latinește.

Tot astfel numele *Hipolit*, care, conform etimologiei, ar trebui scris cu *y* în ultima silabă, este scris uneori cu *y* în prima silabă, adică *Hypolit*.

Greșeala se explică prin aceea că oamenii care nu au cunoștințe etimologice își aduc aminte în chip vag că trebuie undeva un *y*, dar nu-și amintesc precis în care silabă, astfel că nimeresc să-l pună tocmai unde nu trebuie. Această greșeală se poate evita scriind, românește, cu *i* peste tot: *Silvia*, *Hipolit*. N-are nici o importanță de ce origine este un nume: o dată ce e întrebuințat de români și pentru români putem să-l scriem cu ortografia noastră simplificată și nimeni nu ne va putea ține de rău.

„Tempo", 17.V.1940

Traduceri

Într-un roman tradus din franțuzește găsesc numeroase greșeli, care arată că bunăvoința nu este suficientă, și uneori nici măcar cunoașterea limbii, pentru a face o traducere bună.

Astfel, cineva anunță la telefon că a murit *M.* Berfogel. Puțin mai departe aflăm că pe mort îl chema *Eugen* Berfogel. De unde și pînă unde *Eugen* este prescurtat *M.*? Acesta reprezintă pur și simplu pe franțuzescul *Monsieur*, adică „domnul". Puțină atenție ar fi evitat această greșeală.

În același roman este vorba de un profesor universitar, care în realitate e profesor de liceu; în franțuzește, *universitaire* înseamnă „om care aparține unei universități", adică învățămîntului din raza unei universități (toate soiurile de învățămînt public depind de universitate).

Mai departe un personaj, cu cuțitul, *face să sară* o bucățică de asfalt. Asta înseamnă pe românește, mai simplu, că „a tăiat-o". Dar în franțuzește se zice *faire sauter*, adică „a face să sară".

„Tempo", 18.V.1940

„lombago"

Mulți pronunță numele bolii de șale *lombago*, în loc de *lumbago*, cum e corect. Desigur, forma cu *o* încearcă să reproducă pronunțarea franceză. E foarte probabil că noi am împrumutat acest cuvînt din franțuzește, dar forma oficială a fost refăcută după modelul latin [1], cum s-a întîmplat cu mai toate neologismele recente.

„Franțuzitele" care acum o sută de ani știau puțin franțuzește ziceau pe românește *pansion*, *ofansa*, *santimetru*, *semplu*, *tentură*, *milioner* și așa mai departe. Cînd aceste cuvinte au pătruns însă în limba literară, oamenii culți au lepădat în general modelul franțuzesc și au recurs la formele latine (de multe ori chiar după modelul scrierii franceze, deosebită de pronunțare). Astfel, limba literară nu cunoaște azi decît pe *pension*, *ofensa*, *centimetru*, *simplu*,

[1] Am mai discutat cuvîntul. V. p. 72.

tinctură, *milionar*. Francezii scriu și *lumbago*. Dar oamenii inculți, care nu apucaseră să învețe aceste cuvinte sub forma lor scrisă, au rămas pînă azi cu aceasta.

„Tempo", 19.V.1940

de la

Academia Română recomandă să se scrie într-un cuvînt: *dela*. Eu prefer în două cuvinte: *de la*. Avem aici două prepoziții la un loc. Dacă fiecare și-a păstrat înțelesul ei, trebuie scrise separat. Dacă și-au pierdut înțelesurile primitive și au dat naștere unui înțeles unic și nou, trebuie scrise împreună. Este însă clar că în *de la* se păstrează înțelesurile primitive ale ambelor prepoziții, ca și în *de lîngă*, *de peste*, *de după*, *de printre* etc. Cum nu scriem aceste grupuri într-un cuvînt, așa nu trebuie să scriem nici pe *de la*. Un lucru e *la* mine, iar cineva îl ia *de la* mine, cum s-ar lua de oriunde s-ar găsi. Se vede deci că și *de*, și *la* își păstrează înțelesul lor obișnuit chiar cînd sînt la un loc.

„Tempo", 22.V.1940

mai

Sînt întrebat cum e mai corect: *nu mai mă joc* sau *nu mă mai joc*? Ambele expresii sînt curente, prima în Muntenia, a doua în Moldova și desigur aceasta este și cea mai veche. În literatură, numai aceasta din urmă are acces. Că *nu mai mă joc* este o inovație recentă se vede și după faptul că, imediat ce schimbăm cît de puțin expresia, trebuie să punem pe *mai* după *mă*. De exemplu, să suprimăm negația: vom zice *mă mai joc*, nu *mai mă joc*; să facem fraza întrebătoare: *te mai joci?* (puțină lume va zice *mai te joci?*).

Afară de aceasta, intercalarea lui *mai* între pronume și verb mai are un avantaj: împiedică pe neștiutori să scrie pe *mai* într-un singur cuvînt cu *nu*, adică nu permite a confunda pe *nu mai* cu *numai*, care înseamnă de multe ori exact contrariul. De exemplu *numai mă joc* înseamnă „nu fac altceva decît să mă joc", pe cînd *nu mă mai joc*, tocmai dimpotrivă, înseamnă „încetez de a mă juca".

„Tempo", 23.V.1940

„străromâna"

Lingviștii numesc perioada limbii dinainte de despărțirea dialectelor cu termenul de *româna comună*. La fel se zice *slava comună*, *germana comună* etc. Dar lingviștii de la Cluj, influențați de limba germană, au preferat să facă un cuvînt cu prefix (împotriva spiritului limbii române) și zic *străromână*, *străslavă*, *străgermană* etc. Desigur s-au gîndit la cuvintele *strămoș* și *străbun* sau la adjectivul *străvechi*.

Într-adevăr, în toate aceste cuvinte *stră-* înseamnă „vechi, de demult" și deci înțelesul s-ar potrivi pentru a denumi româna primitivă. Dar limba

Scanned with OKEN Scanner

română mai are un cuvînt format cu *stră-*, anume *strănepot*. Aici se vede clar că *stră-* nu înseamnă „de demult", căci strănepoții nu sînt nepoții de acum o mie de ani. Înțelesul adevărat al lui *stră-* e „dincolo de", prin urmare *străbunicul* este „cel care e dincolo de bunic", *strănepotul*, „cel care e dincolo de nepot", iar *străromâna* ar fi „limba de dincolo de română".

„Tempo", 24.V.1940

„a încunoștiința"

Mai toată lumea scrie așa, și totuși e greșit. Cuvîntul acesta este format de la *cunoștință*, prin urmare trebuie să fie pronunțat și scris *a încunoștința*.

E adevărat că mulți scriu și *cunoștință* cu doi *i*, ceea ce iarăși e greșit. Într-adevăr, *cunoștință* este derivat de la verbul *a cunoaște*, cu ajutorul sufixului *-ință*, după cum *credință* este de la *a crede*, *putință* de la *a putea* etc. Nici unul dintre aceste substantive nu se scrie cu doi *i*, prin urmare nici *cunoștință* nu trebuie scris așa. Explicația greșelii este că oamenii s-au luat după *știință*: deoarece acesta are doi *i*, și-au închipuit că și *cunoștință* este compus cu *știință*. Cît despre acesta din urmă, cei doi *i* sînt corect întrebuințați. Într-adevăr, în afară de *i* din sufixul *-ință*, cuvîntul mai conține un *i* din rădăcina verbului *a ști*; tot așa, în *ființă* este corect să se scrie doi *i*, căci unul aparține rădăcinii.

„Tempo", 25.V.1940

Etimologii populare

Am ocazia în momentul de față să stau mai des de vorbă cu oameni nu tocmai culți și, bineînțeles, observ cu mult interes felul lor de a vorbi. Unul din cele mai interesante fenomene pe care le observ în vorbirea lor este etimologia populară: un cuvînt nou este pus de ei în legătură cu unul cunoscut de mai înainte; cuvîntul nou este transformat în așa fel încît să semene cu cel vechi, deși etimologic n-au nimic comun între ele. Există însă o oarecare asemănare de înțeles, care face pe vorbitor să creadă că a găsit etimologia cuvîntului nou.

Astfel, în loc de *epilepsie*, aud *pedepsie*, căci s-a făcut asociația de înțeles cu *pedeapsă*. În loc de *dispensat* am auzit *desființat*. Cineva care suferă de epilepsie are o „pedeapsă" pe capul lui, iar cine e *dispensat* de serviciul militar este ca și „desființat" din punctul de vedere al acestei ocupații.

Tot așa se zice *lăcrămație* în loc de *reclamație*, după verbul *a lăcrăma*.

„Tempo", 26.V.1940

a culmina

O reclamă afișată în tramvaie spune despre un film că este „filmul care *culminează* stagiunea cinematografică". *A culmina* înseamnă „a ajunge la culme", „a fi în culmea strălucirii". Prin urmare, se poate foarte bine spune că *stagiunea a culminat cu filmul X*. Dar se vede ușor că nu e corect să spui

Scanned with OKEN Scanner

că *un film a culminat stagiunea*, pentru că verbul *a culmina*[1] nu exprimă o acțiune, ci o stare, deci nu poate avea complement drept. Nu poți să-*l culminezi* pe cineva, după cum nu poți să-*l fii*.

Greșeala se explică prin încrucișarea expresiei *filmul cu care* (sau *prin care*) *culminează stagiunea* cu alte expresii, de felul lui *filmul acesta încununa stagiunea* etc. Din contopirea a doua expresii corecte se naște adesea o a treia, incorectă. Aceasta se întîmplă uneori, ca aici, cînd e vorba de neologisme al căror înțeles nu e tocmai bine cunoscut vorbitorului.

„Tempo", 28.V.1940

„sumi"

Un cititor mă întreabă dacă pluralul de la *sumă* este numai *sume* sau se poate zice și *sumi*. Știu că această din urmă formă se întrebuințează de unii, dar în general de oameni care nu știu perfect românește și ea nu poate fi considerată corectă.

Substantivele de declinarea întîi au pluralul terminat în *-e*: *casă*, *-case*; în anumite împrejurări, *-e* se schimbă în *-i*: *teacă- teci*; apoi, încet, încet și alte categorii de substantive formează pluralul cu *-i*: *găini*, *străzi* etc. S-ar părea deci că tendința generală este ca toate femininele de declinarea întîi să formeze pluralul cu *-i*, ca și masculinele de declinarea a doua. Nu este exclus prin urmare ca *sumi* să fi fost provocat de această tendință. Dar e de remarcat, mai departe, că la adjective, unde diferența de gen este esențială, se păstrează de cele mai multe ori și diferența de terminație a pluralului între masculin și feminin: *buni* masculin, *bune* feminin.

„Tempo", 29.V.1940

„platon"

Am scris mai demult un articol în care arătam că uneori cuvintele franțuzești au fost românizate prin adăugarea unui *-n* la urmă: *paletot* (citește *palto*) devine *palton* (desigur însă nu direct din franțuzește, ci printr-un intermediar grecesc sau bulgăresc) etc.

S-a pus întrebarea: nu cumva e vorba de a se da cuvintelor acestora o înfățișare mai „franțuzească" prin adăugarea unui *-n*? Căci multe cuvinte franțuzești, adoptate și de noi, se termină în *-on*. Răspunsul la această întrebare îl va da cuvîntul de care mă ocup astăzi. Am auzit de la un militar (grad inferior) pronunțarea *platon* în loc de *platou* (franțuzește *plateau*, citit *plato*). Cum cel care pronunță așa este de la țară și nu are nici un fel de cunoștințe de limbă franceză, se înțelege de la sine că nu poate fi vorba de „francizare", ci numai de românizare.

„Tempo", 30.V.1940

[1] Despre acest cuvînt am mai scris și în 1935. V. *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 167 și 170.

Scanned with OKEN Scanner

„muschiulos"

Citesc uneori acest cuvînt scris aşa cum se vede în titlu; de asemenea şi *muschiulatură*. Dacă pornim de la românescul *muşchi* nu putem ajunge decît la *muşchiulos* şi *muşchiulatură*.

Este însă evident că aceste cuvinte n-au fost create în româneşte, ci împrumutate. Rămîne de văzut de unde, ca să ne dăm seama care e forma corectă, cel puţin din punct de vedere istoric. Se înţelege că baza de plecare trebuie să fie în orice caz limba latină, care nu cunoaşte însă, cel puţin în epoca clasică, decît derivatul *musculosus*. Prin urmare formele corecte, dacă plecăm de la originalul latinesc, sînt *musculos* şi *musculatură* (singurele pe care le putem recomanda astăzi).

Este însă evident că s-au amestecat formele franţuzeşti, *muşculeux* şi *musculature* (citite *müscülö* şi *müscülatür*), căci numai aşa se poate explica de ce avem pe *iu*, alături de *ş*; dacă ar fi numai o intervenţie a românescului *muşchi*, ar trebui să zicem *muşchiulos* şi *muşchiulatură*, cu *ş*, nu cu *s*.

„Tempo", 31.V.1940

„táxi"

Cuvîntul acesta ne va arăta cum o greşeală la adoptarea unei expresii poate avea efecte supărătoare pentru întreaga economie a limbii. Originalul este franţuzescul *taxi* (scurtat din *taximetru*: scurtarea cuvintelor compuse este o caracteristică a graiului parizian).

În franţuzeşte accentul este pe ultima silabă şi aşa trebuie păstrat şi în româneşte. Sînt însă unii care au modificat accentul şi zic *táxi*, probabil pentru că se gîndesc la *taxă*.

De unde însă de la *taxi*, citit cu accentul pe *i*, putem face uşor forma articulată *taxiul*, ca şi pluralul *taxiuri*, *taxiurile*, dacă îl accentuăm pe *a* nu mai avem această posibilitate: *táxiul* şi mai ales *táxiurile* sună foarte rău. De aceea auzim zicîndu-se „Am venit cu *táxi*" şi citim *Staţie pentru zece taxi*. Rezultatul e că am căpătat un substantiv nedeclinabil, ceea ce nu se potriveşte deloc cu structura limbii române. Prezenţa acestuia poate atrage altele şi chiar o schimbare generală de structură [1].

„Tempo", 1.VI.1940

„mai trăieşte"

Într-un roman găsesc fraza (cu privire la un personaj care a suferit un accident şi care e ridicat de trecători): „Slavă Domnului, *mai trăieşte!*"

Expresia *mai trăieşte* se potriveşte foarte bine cînd e vorba de un bătrîn despre care ne-am aştepta să fi murit de bătrîneţe: — *Mai trăieşte cutare?* — *Da, mai trăieşte.* Dar nu se potriveşte deloc pentru cineva care a suferit un accident, dar a scăpat cu viaţă. Aici se potriveşte *Trăieşte încă*.

De altfel, explicaţia greşelii o vom avea cînd vom şti că e vorba de un roman tradus din franţuzeşte. În franţuzeşte, atît *mai*, cît şi *încă* se traduc

[1] Acum a apărut compusul *maxi-taxi*, pe care cu toţii îl pronunţăm cu accentul pe *a*.

prin *encore*. În multe cazuri, traducătorii greşesc şi pun *încă* în loc de *mai*, care e ceva mai departe de limba franceză, dar e mai românesc. Ştiind acest lucru, traducătorul nostru şi-a pus în minte să întrebuinţeze peste tot pe *mai* în locul lui *încă*. Şi astfel, din exces de zel, a comis o greşeală tot atît de mare ca şi cea pe care voia s-o evite.

„Tempo", 2.VI.1940

„*A.*", „*B.*" etc.

Se cunoaşte importanţa pe care au căpătat-o în secolul nostru prescurtările prin iniţiale: C.F.R., S.T.B., ba chiar şi nume de ţări sînt prescurtate: U.S.A., U.R.S.S. etc.

Dar aici vreau să mă ocup de alt fel de litere majuscule, anume de cele care se întrebuinţează pentru a denumi ordinea într-o înşiruire. S-a vorbit mult despre diferitele echipe de fotbal ale României, designate unele prin litera *A*, altele prin litera *B*.

Mai toate ziarele care au vorbit de aceste echipe au scris literele acestea cu punct după ele, de exemplu: „echipa *A*. a României întîlneşte echipa A. a Ungariei". Ce rost are acest punct? Nici unul. Redactorii s-au lăsat influenţaţi de o regulă justă, dar care nu-şi avea aplicarea aici. Ortografia noastră prevede într-adevăr că iniţialele care servesc de prescurtare primesc un punct după ele, de exemplu *A*. pentru *Alexandru*, *B*. pentru *Barbu*. Dar în cazurile citate aici *A* şi *B* nu sînt prescurtări, prin urmare nu au nevoie de punct.

„Tempo", 4.VI.1940

„*regele belgienilor*"

S-a vorbit mult, în ultimul timp, despre regele Belgiei, dar destul de des ziarele nu-i ziceau aşa, ci *regele belgienilor*. Lucrul este cu atît mai curios cu cît ceilalţi regi sînt numiţi cu numele ţării, nu cu al poporului. De exemplu, *regina Olandei*, nu *regina olandezilor*, şi aşa mai departe. De ce atunci această excepţie pentru regele Belgiei? Din cauză că redactorii agenţiilor telegrafice nu ştiu să traducă din franţuzeşte. În adevăr, în franţuzeşte se spune în general *le roi des Belges*, nu *le roi de Belgique*. De ce se spune aşa în franţuzeşte este altă chestiune şi nu e locul să o discutăm aici; ajunge să spun că aceasta nu este în franţuzeşte singura excepţie.

În orice caz, întru cît ne priveşte pe noi, nu avem să ţinem seama de excepţiile limbii franceze, ci trebuie să scriem, în ziare sau în alte feluri de texte, aşa cum se spune pe româneşte, adică *regele Belgiei*.

„Tempo", 5.VI.1940

cireşi negri

Într-o discuţie, cineva vorbeşte de „o grădină de cireşi negri", la care altcineva obiectează că nu există *cireşi negri*, toţi cireşii avînd aceeaşi culoare, verde, ci numai cireşi care fac cireşe negre.

Scanned with OKEN Scanner

Bineînțeles, ar fi prea lung și prea greoi să zicem *o grădină de cireși care fac cireșe negre* (căci se înțelege că fructele presupun existența pomilor). Nu se poate spune însă nici *grădină de cireșe negre*, răspunde altcineva, căci grădina nu e formată din fructe, ci din arbori: nu se zice *o grădină de prune, de caise* etc., ci *grădină de pruni, caiși*; grădina există și atunci cînd nu sînt fructe, fie că arborii sînt prea tineri sau prea bătrîni, fie că nu e anotimpul fructelor. Găsesc că această obiecție este perfect întemeiată și rămîn la prima formulă, adică *grădină de cireși negri*, culoarea fructelor trecînd asupra pomilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît termenul adoptat de botanica românească este *cireș negru*, ca și *cireș amar*, *cireș pădureț* etc.

„Tempo", 6.VI.1940

„raze"

Cuvîntul *rație*, de origine latinească (*ratio*), înseamnă „porție", dar mai are un omonim, scris și *razzie*, de origine italiană (italienii l-au luat de la arabi), care înseamnă „incursiune", apoi „cercetare polițienească în masă". În italienește se citește *radzia*. În românește unii cred că trebuie să zică *razie* (cu *z*), ca să nu se confunde cu *rație* (pericolul de confuzie e inexistent), dar aceasta duce la alt pericol: oamenii simpli socotesc că *razie* este același cuvînt cu *raze*, de aceea formează un nou singular, *rază*. Am auzit adesea aspunîndu-se că *poliția face raze* sau că *s-au întîlnit cu raza*. Ba, zilele trecute, am auzit un gardian spunîndu-i altuia, cu un joc de cuvinte care nu era lipsit de spirit, că *cineva a fost găsit bolnav la raze*.

Deoarece noi nu avem sunetul *dz*, cel puțin în limba literară, nu e nici o pagubă dacă pronunțăm *ț*, căci nimeni nu va crede că *rația polițienească* este tot una cu *rația de mîncare* [1].

„Tempo", 8.VI.1940

„capitulat"

Ziarele ne spun că „numărul trupelor belgiene *capitulate* este de cîteva sute de mii". Am fi așteptat: *numărul trupelor care au capitulat*.

Participiul perfect se întrebuințează de obicei ca adjectiv numai pentru verbele tranzitive și care se pot întrebuința la pasiv. De exemplu, se zice *trupele bătute, dușmanul a bătut trupele*. Dar nu se zice *omul șezut* (ci numai *omul care a șezut*), deoarece nu se zice nici *omul este șezut* sau *cineva îl șade pe om*.

Cu toate acestea, greșeala din fraza citată mai sus nu este chiar atît de mare cum s-ar părea, căci există expresii paralele care nu sînt considerate ca greșeli. Astfel, este corect *omul nedormit*, deși *a dormi* nu e tranzitiv (cu excepția formulelor de tipul *Doarme somnul de veci*) și nu are pasiv (e adevărat că se poate zice *omul e nedormit*, dar nu *trupele sînt capitulate*). Verbele care suportă această întorsătură sînt destul de numeroase. Cele mai multe provin din latinește, unde-și găsește explicația și întrebuințarea lor de care m-am ocupat.

„Tempo", 11.VI.1940

[1] Găsim acum în DOOM pe *razie*.

Scanned with OKEN Scanner

„chelirea"

O reclamă publicată în ziare spune că „*Chelirea* începe uneori la 20 de ani". Cuvîntul *chelirea* sună fals, se simte uşor acest lucru. Cu toate acestea, el este făcut, după toate regulile, de la *a cheli*, ca, de exemplu, *iubirea* de la *a iubi*. Motivul pentru care îl simţim ca greşit este faptul că infinitivul lung, întrebuinţat ca substantiv, este pe cale de dispariţie. Continuăm să folosim toate infinitivele pe care le-am moştenit, dar nu mai formăm altele noi.

Iubire este, evident, format mai de multă vreme, şi noi îl păstrăm. *Chelire* nu s-a format mai demult, pentru că n-a existat ocazia să se exprime această idee, de aceea nu-l avem, nici nu-l creăm noi în mod normal. Tot aşa, nimeni nu zice *murire*, ci *moarte*, după cum de la *a cheli* substantivul este *chelie*. Aceasta arată că noţiunea de substantiv verbal nu s-a pierdut la noi, dimpotrivă, este foarte vie, dar e redată adesea altfel decît prin infinitive. Exemple: *greşeală*, chiar *început* şi *administraţie*, faţă de infinitivele *greşire*, *începere*, *administrare*.

„Tempo", 13.VI.1940

-iu

Un defect al ortografiei noastre este că nu se cunoaşte în scris dacă *i* formează sau nu silabă, dacă de exemplu atunci cînd e urmat de *u* *i* formează o silabă sau serveşte numai ca să indice pronunţarea consoanei precedente.

În cuvintele comune, acest defect nu e prea mare, deoarece toţi românii ştiu cum se pronunţă şi nu vor confunda rostirea lui *-iu* în *tîrziu* şi în *biciul*. Dar în numele proprii această confuzie e posibilă. De aceea vedem că se pronunţă de mulţi *iu* cu *i* accentuat în nume ca *Muţiu*, *Maniu*, *Surlaşiu*, cînd ar trebui să se pronunţe întocmai ca în *Raţiu*, *domeniu*, *Armaşiu*. *Surlaşiu* este cel care cîntă din *surlă*, format cu sufixul *-aş* (iar *i* este un ardelenism). În schimb, în alte nume, unde *i* formează silabă şi e accentuat, mulţi îl pronunţă ca şi cum ar fi numai un semn grafic. Astfel, numele *Barabanci* trebuie citit ca *Topciu*, cu *i* accentuat (*barabanciu* este cel care cîntă din *barabană* sau *darabană*), dar mulţi îl pronunţă întocmai ca pe *Danciu*.

Scrierea cu *i* scurt ar împiedica confuziile.

„Tempo", 15.VI.1940

lună

Şi altă dată m-am ocupat de greşeala care constă în a pune nominativul singular feminin în locul genitivului. Aproape toate ziarele vorbesc de sfîrşitul *celei de-a noua lună* sau de *începutul celei de a zecea lună a războiului*. Poate chiar să pară că e greşit *celei de a noua luni*, şi cu toate acestea numai aşa e corect. Al cui este începutul? Bineînţeles că *al lunii*, nu *al lună*. Să punem pe *lună* înainte de *cea de a noua*: nu se va putea zice *începutul lună celei de a noua*, ci numai *începutul lunii celei de a noua*.

Motivele pentru care mai toată lumea înlocuieşte aici genitivul *lunii* cu nominativul *lună* sînt, după cît pot vedea, două: întîi că genitivul feminin este, după cum am mai spus şi altă dată, „bolnav", adică „simţul" lui este

Scanned with OKEN Scanner

pe cale de a dispărea; al doilea, faptul că la masculin nu se face deosebirea formală între nominativ și genitiv: se spune *un om* și *al unui om*, prin urmare poate părea că nici la feminin nu trebuie făcută această deosebire.

„Tempo", 16.VI.1940

prin

În telegramele pe care le publică ziarele citim mereu că un obiectiv oarecare a fost distrus *prin bombe*. N-aș putea spune că acest soi de exprimare este net greșit; cu toate acestea construcția normală în românește este *cu bombe*, nu *prin bombe*.

Tot așa, nu s-ar putea spune că cineva a fost rănit *prin cuțit*, ci numai *cu cuțitul*, deși prima formulă nu are nimic absurd în ea. Nimănui nu i-ar da în gînd să spună că a făcut o cursă *prin tramvai* sau *prin tren*, ci numai *cu tramvaiul* sau *cu trenul*.

De altfel, nici *prin bombe* n-ar spune nimeni, dacă ar fi să ne luăm numai după frazele pe care le rostim liber, fără supraveghere, și explicația este că *prin* se găsește în traduceri, fie din franțuzește (*par des bombes*), fie din nemțește (*durch Bomben*). În general, traducătorii telegramelor se lasă prea mult influențați de original și nu „regîndesc" frazele în românește.

„Tempo", 19.VI.1940

dare de seamă

Alt exemplu extras din textul unei telegrame de agenție: „*darea* germană *de seamă* asupra operațiilor...". Nici *darea germană*, nici *germană de seamă* nu înseamnă nimic, prin urmare fraza este rău construită. Este adevărat că dacă spunem *darea de seamă germană* s-ar putea găsi un chițibușar care să întrebe ce e *seamă germană*. Dar chițibușarii n-au altă meserie decît să caute nod în papură; orice om serios va înțelege că *de seamă* trebuie legat de *darea*. Într-adevăr, *darea de seamă* constituie o expresie unitară, formează oarecum un singur cuvînt compus, pe care nu putem să-l despărțim intercalînd un cuvînt la mijloc, mai ales cînd e vorba de un cuvînt care se referă la întreaga expresie. S-ar putea spune la rigoare *darea dumneavoastră de seamă*, socotind că *dumneavoastră* se referă numai la *darea*.

Ca să luăm alt exemplu: *bună voință* formează și el un tot [1]; putem spune totuși *buna dumneavoastră voință*, dar nu *buna mare voință*, ci numai *marea bună voință*.

„Tempo", 20.VI.1940

avioane de bombardare

Am arătat zilele trecute că limba română are numeroase moduri de a forma substantive verbale și poate de aceea infinitivul lung este pe cale de dispariție. Se zice, de exemplu, *tunsoare*, nu *tundere*.

[1] *Îndreptarul* și DOOM recomandă scrierea într-un cuvînt: *bunăvoință*.

De atunci încoace, am auzit la radio şi am citit în ziare, în telegrame, despre *avioane de bombardare*. Expresia sună ciudat, deoarece sîntem deprinşi să zicem *avioane de bombardament*. Dar cel care a creat formula nouă n-a fost lipsit de simţul limbii. În adevăr, noi zicem *avioane de bombardament* numai pentru că aşa se zice pe franţuzeşte, iar francezii n-au posibilitatea să spună altfel, deoarece ei nu au infinitivul lung, cum îl avem noi. Între *bombardare* şi *bombardament* este însă o deosebire de înţeles. *Bombardare* înseamnă „acţiunea de a bombarda", iar *bombardament* înseamnă acelaşi act, dar transpus în practică. Astfel trebuie să spunem că a avut loc un *bombardament*, nu o *bombardare*. Avionul însă e de *bombardare*, nu de *bombardament*.

„Tempo", 21.VI.1940

facilitare

În mai multe rînduri am avut ocazia să arăt cum evitarea cu orice preţ a neologismelor face pe unii să întrebuinţeze cuvinte care spun altceva decît avea de gînd vorbitorul.

Iată acum un exemplu contrar. Într-o telegramă de agenţie se spune că „acordul ce se plănuieşte va avea drept rezultat o *facilitare*, în ceea ce priveşte Italia, a controlului franco-britanic".

Fără îndoială, redactorul s-a ferit de cuvîntul *uşurare*, care i s-a părut prea banal, sau poate chiar vulgar, şi de aceea a recurs la neologismul *facilitare*. Numai că *facilitare* nu înseamnă acelaşi lucru cu *uşurare*. În cazul nostru prin *uşurare* înţelegem „îmblînzire, purtare mai indulgentă", pe cînd *facilitare* ar însemna „găsirea de modalităţi mai comode" pentru cei care fac controlul, adică pentru aliaţi.

Mi-aduc aminte de gluma cu ofiţerul care spunea că face parte din artileria *dificilă*, în loc de artileria *grea*. Exact acelaşi lucru se întîmplă cînd spui *control facilitat* în loc de *control uşurat*.

„Tempo", 25.VI.1940

Răspunsuri

O cititoare îmi cere să-i explic patru cuvinte. Iată răspunsurile:

névé, cuvînt franţuzesc, de origine latină, înseamnă „masă de zăpadă întărită, care e la originea unui gheţar". În latineşte „zăpadă" se zice *nix*, cu genitivul *nivis*.

parhelia „imaginea soarelui reflectată într-un nor format din cristale de gheaţă". Cuvînt ştiinţific format din elemente greceşti: *para-* „lîngă" şi *helios* „soare".

motto, cuvînt italienesc, are înţelesurile de „cuvînt", „zicătoare". Se întrebuinţează pentru o frază pusă la începutul unei scrieri sau al unui capitol, ca să arate cam despre ce va fi vorba.

În sfîrşit, ultimul cuvînt, *sastrugi*, nu ştiu ce înseamnă, nici din ce limbă provine. Dacă aş avea cel puţin fraza în care figurează, poate că m-aş orienta. Dar cuvîntul aşa izolat nu-mi dă nici un fir pe care să-l pot urma.

„Tempo", 26.VI.1940

Scanned with OKEN Scanner

Alte răspunsuri

Un cititor îmi cere părerea asupra mai multor chestiuni de limbă. Cum e corect: „am văzut *mai* toate comunele sau *aproape* toate comunele"? „*mai* întotdeauna" sau „*aproape* întotdeauna"? Răspuns: amîndouă expresiile sînt la fel de corecte; cel mult se poate spune că *mai* e ceva mai familiar decît *aproape*.

Onorate domnule sau *onorate domn*? Mai corectă este formula a doua: adjectivul fiind pus la vocativ, substantivul următor poate avea formă de nominativ, căci cazul se cunoaşte graţie primului cuvînt. Se spune de exemplu *domnule şef*, nu *domnule şefule*; dacă însă suprimăm pe *domnule*, trebuie neapărat să spunem *şefule*, nu *şef*.

În fine, ultima întrebare; de ce *toc rezervor* şi nu *condei cu rezervor*, căci doar nu e vorba de tocul de la gheată. În adevăr, nu e vorba de tocul de la gheată, dar cuvîntul *toc* are în româneşte numeroase înţelesuri: *tocul* cizmei, *tocul* uşii, *toc* de ochelari, *toc* rezervor, *toc* de bătaie etc. Nici un înţeles nu jeneză pe altul.

„Tempo", 27.VI.1940

Stil

Din rubrica sportivă a unui mare ziar bucureştean: „Bulgarul Gheorghiev şi românul Tudose care, deşi au acumulat cele mai multe puncte, din cauza unui diferend între ei, în timpul parcursului, au fost ambii descalificaţi cîştigînd astfel la «masa verde» grecul Couvelis, care a făcut o cursă corectă, cuminte, dar nu strălucită".

Am mai multe nedumeriri în privinţa acestui text. Întîi: care e propoziţia principală? Văd numai trei propoziţii secundare, una concesivă şi două relative, dar nici una principală. Al doilea: cum au acumulat cele mai multe puncte din cauza unui diferend între ei? Normal ar fi fost să piardă punctele din cauza diferendului. Al treilea: cum l-au cîştigat pe grecul Couvelis prin faptul că au fost descalificaţi?

Din acelaşi articol: „Această tactică este sinonimă cu şiretenia, defect pe care îl are orice sport şi care ar trebui să dispară cu desăvîrşire".

Bineînţeles, redactorul nu voia să spună că orice sport are defectul şireteniei, ci numai că în orice sport şiretenia este un defect. Dar de ce n-a spus aşa?

„Tempo", 28.VI.1940

prădări

O informaţie de ziar ne spune că în insula Malta „s-a introdus pedeapsa cu moartea pentru *prădări*". Am mai vorbit de curînd, în două rînduri, de întrebuinţarea infinitivului lung ca substantiv şi am arătat întîi că această formă a verbului e pe cale de dispariţie, al doilea că este concurată de alte derivate cu ajutorul sufixelor, derivate care nu au absolut acelaşi înţeles ca infinitivul lung, ci unul asemănător. În cazul citat mai sus aş fi spus *prădăciuni* în loc de *prădări*, întîi pentru că infinitivul lung *prădare* nu prea e

Scanned with OKEN Scanner

folosit, al doilea pentru că înțelesul ar fi „faptul de a prăda", pe cînd substantivul *prădăciune* arată și rezultatul acestui act.

S-ar putea vedea o infirmare a teoriei mele în faptul că găsesc mereu în ziare infinitive lungi întrebuințate ca substantive. Așa ar fi dacă aceste infinitive ar corespunde „spiritului" limbii curente. Dar tare mă tem că ele dovedesc numai că nu toți ziariștii știu să scrie.

„Tempo", 29.VI.1940

navetă

Navetă, din francezul *navette*, înseamnă în limba de origine „suveică" și este diminutiv de la latinul *navis* „corabie". *A face naveta* înseamnă deci „a umbla încoace și încolo ca suveica".

Dacă cei care au introdus în românește expresia l-ar fi tradus exact, ar fi zis *a face pe naveta*, așa cum am zice *face pe suveica*, nu *face suveica* [1].

„Tempo", fără dată.

umăr la umăr

Pe românește se zice *a sta cot la cot* cu cineva pentru a arăta că ești la egalitate cu el, că ai aceeași bunăvoință. Dacă se spune de exemplu că trupele românești luptă cot la cot cu cele sovietice, trebuie să înțelegem că arată același devotament, că se ajută unele pe altele pentru atingerea scopului comun, care este zdrobirea fascismului.

În nemțește, expresia corespunzătoare este *umăr la umăr*. Deși socotim că formula românească este mai expresivă, totuși trebuie să recunoaștem că totul e chestiune de convenție, de deprindere.

Și nu vom spune că expresia nemțească conține în sine ceva dăunător. Singurul ei defect, la noi în țară, este că nu e românească. Dar în anii de dictatură hitleristă, traducătorii de la radio au încercat s-o încetățenească și au introdus-o în toate textele de propagandă pe care le difuzau prin ziare.

Astăzi, deși oficial propaganda germană este măturată, urme lingvistice ale ei au mai rămas; chiar cînd sînt traduse din englezește sau din limbi slave, telegramele Rador conțin formula nemțească *umăr la umăr*, și nu pe cea românească, *cot la cot*.

Este un semn că traducătorii nu se dezvață ușor de năravurile căpătate în timpul dictaturii.

„Tribuna", 4.I.1945

Regionalisme și forme corupte

Am fost adesea întrebat de ce la posturile noastre de radio și televiziune se admit producții cu pronunțări regionale, cărora prin aceasta li se face popularitate. Alteori se protestează pentru că în producțiile satirice se folosesc forme corupte, ca *stății* în loc de *stații*, *corent* în loc de *curent* etc.

[1] Expresia *a face naveta* s-a impus.

Faptul că în țara noastră, mai mult poate decît în oricare alta, masele largi se interesează de probleme lingvistice, sînt preocupate de a vorbi corect și de a contribui la unificarea limbii este foarte îmbucurător. În ce privește protestele de care am vorbit, rămîne totuși de văzut dacă sînt întemeiate.

Introducerea unor elemente neliterare în emisiunile fără caracter artistic este regretabilă, căci unii ascultători le pot considera modele demne de imitat. Lucrul se întîmplă uneori, cum voi avea ocazia să arăt în cronicile viitoare.

Producțiile populare trebuie totuși prezentate în forma lor autentică, deci cu vocabularul și gramatica regională; în măsura în care actorii sau cîntăreții, fie și originari din regiunea respectivă, mai sînt în stare să o facă, le vom cere să păstreze și pronunțarea locală. *Amintirile* lui Creangă citite cu accent muntenesc pierd fără îndoială o parte din savoarea lor unică.

Textele de acest fel sînt într-o situație specială, ele sînt de la început opuse limbajului literar, și nimeni nu se înșală în această privință. Îmi amintesc de un copil care, ascultînd o lectură la radio, a subliniat cu surpriză și cu sarcasm forma *eu crez*, arătînd că a înțeles foarte bine caracterul ei aparte.

Dacă ținem seamă că nimănui nu-i convine, cînd nu se produce pe scenă, să-și pună singur o ștampilă provincială, tocmai faptul că pentru amuzamentul publicului se prezintă și formații sintactice regionale este un puternic motiv ca acestea să fie evitate în conversațiile uzuale. Este oarecum un fel de a atrage atenția ascultătorilor asupra a ceea ce deosebește graiurile regionale de limba literară și a ce trebuie evitat în relațiile cu exteriorul.

Am vorbit de producțiile folclorice, care pot aduce zîmbete indulgente sau chiar de simpatie pentru tot ce se abate de la normele limbii literare. Dar emisiunile satirice care folosesc expresii inculte nu provoacă în public nici un fel de simpatie pentru personaje și nici simple zîmbete. Aceste expresii sînt reluate de ascultători, dar în bătaie de joc, ajungîndu-se, chiar prin faptul că sînt reproduse, la eliminarea lor.

Activitatea de curățire a limbii a fost dintotdeauna practicată de scriitorii satirici. Să ne aducem aminte numai de Caragiale, care, punînd în gura eroilor săi pronunțări ca *ampotrofag* în loc de *antropofag*, *cremenal* pentru *criminal* și așa mai departe, a contribuit din plin la eliminarea acestor formații inculte.

Acum 50 de ani se auzeau curent expresii ca *ei a fostă*, *mă doare picerile*; dacă astăzi ele sînt pe cale să devină numai o amintire, trebuie să recunoaștem aici și un merit al scriitorilor umoriști.

„România literară" 10.X.1968

Emil Petrovici

Dispariția tragică a academicianului Emil Petrovici constituie o gravă pierdere pentru lingvistica românească. Este adevărat că pe vremea cînd și-a început el activitatea lingviștii noștri se numărau pe degete — aproape aș zice pe degetele de la o singură mînă —, iar la congresul lingviștilor, în toamna trecută, au fost prezenți peste 600 de specialiști români. Dar nici unul nu îmbrățișează toate domeniile în care s-a ilustrat el.

A debutat ca specialist în slavistică și în fonetica experimentală, apoi s-a ocupat de dialectologia română, ceea ce l-a dus la geografia lingvistică și la onomastică. În ultimii ani a întreprins anchete la istroromâni, aromâni

Scanned with OKEN Scanner

și meglenoromâni și a organizat elaborarea de atlase lingvistice pe regiuni. În momentul de față se dă la tipar atlasul lingvistic al Maramureșului.

Desigur, nu poate fi vorba să prezint aici întreaga operă a lui Emil Petrovici. Să-mi fie îngăduit să spun cîteva cuvinte numai despre relațiile mele cu el. N-am uitat și nu voi uita cum, student începător în ale foneticii experimentale, m-am prezentat la laboratorul de la Collège de France, unde l-am găsit pe Emil Petrovici, student și el, dar bine introdus în specialitate; din proprie inițiativă, m-a luat în primire, mi-a arătat secretele meseriei și nu m-a lăsat pînă ce nu m-a învățat ceea ce se știa pe atunci în această materie.

De cîte ori ne-am întîlnit apoi, am învățat cîte ceva de la el, fie în slavistică, fie în onomastică sau în lingvistica generală. De aceea mă consider cel mai vechi dintre elevii săi.

Era un om blînd, amabil, gata să sprijine pe oricine pentru orice scop nobil; era, lucru mai rar, în termeni buni cu toți colegii. Am fi putut spera să mai lucreze cel puțin zece ani. Soarta a vrut altfel și regretele noastre nu pot schimba nimic.

„România literară", 17.X.1968

Ordinea cuvintelor

Se știe că limbile romanice prezintă o profundă modificare de structură în raport cu latina. În timp ce latina exprima relațiile dintre cuvinte în primul rînd prin modificarea terminațiilor (desinențe), limbile romanice au redus în cea mai mare parte flexiunea substantivelor și adjectivelor și folosesc mai multe cuvinte ajutătoare (prepoziții) și, de asemenea, ordinea fixă a cuvintelor, astfel că rolul unui substantiv se recunoaște după locul pe care îl ocupă în propoziție.

Româna a mers pe aceeași cale cu celelalte limbi romanice, dar nu atît de departe ca ele, pentru că totuși mai are forme cazuale.

Noua structură este, evident, mai simplă, mai regulată și mai clară, astfel că putem spune că înseamnă un progres. Totuși în unele cazuri ea provoacă complicații neplăcute: deoarece cazurile substantivelor și adjectivelor nu sînt diferențiate prin finala lor, se întîmplă să nu știm care cuvînt cu care se acordă, deci la care se referă.

A fost o vreme cînd se făceau multe glume pe seama textelor comerciale și se inventau formule ca *gulere pentru cavaleri tari* și altele mai deocheate. Desigur, într-un caz ca cel citat, se poate salva înțelesul punînd adjectivul *tari* imediat după *gulere*.

S-a redactat greșit titulatura *Festivalului tineretului și studenților pentru pace*, căci se poate înțelege că există studenți pentru pace. Și aici soluția ar fi fost o inversiune, permisă în limba română — nu și în celelalte limbi romanice — grație faptului că avem un articol genitival: *festivalul pentru pace al tineretului și studenților*.

În unele cazuri, soluția ne-o dă punerea atributului adjectival înaintea substantivului, construcție care se bizuie adesea pe un model francez: nu vom zice *opere pretinse de artă*, dacă nu vrem să se înțeleagă că arta pretinde operele, ci *pretinse opere de artă*, ca să se înțeleagă că nu e vorba de artă autentică.

Dar nu orice adjectiv se poate pune înaintea substantivului (deși ajungem să întrecem franceza în unele cazuri: la noi se răspîndesc formule ca

o modernă fabrica de rulmenți, ceea ce în franțuzește nu s-ar putea spune așa). Lucrul e adevărat în special pentru adjectivele provenite din participii, ca *ros*: nu putem spune *haine roase de dame* pentru că se va crede că damele le-au ros, dar nici *haine de dame roase*, pentru că atunci damele ar fi roase. Putem salva situația schimbînd numărul celui de-al doilea substantiv: *haine de damă roase*, căci diferența de număr arată clar cu care substantiv se acordă adjectivul.

Rîndurile acestea mi-au fost inspirate de un pasaj întîlnit într-o telegramă Agerpres (publicată în ziarele de la 1 octombrie): *un purtător militar de cuvînt american*. Redactorul s-a ferit de a spune *purtător de cuvînt militar*, ca să nu se creadă că e vorba de un cuvînt militar și a scăpat din încurcătură punînd pe *militar* înainte de *cuvînt*. Soluția aceasta nu e recomandabilă, pentru că *purtător de cuvînt* formează o unitate sudată și ea nu trebuie spartă prin introducerea în mijloc a altui cuvînt. Dar nenorocirea e alta, că mai urmează alt adjectiv, *american*, și acum se poate ușor înțelege că acesta determină pe *cuvînt*, deoarece *purtător* este izolat printr-o intercalare. Salvarea este și aici transformarea expresiei, de exemplu în *purtător de cuvînt al armatei americane*.

„România literară", 17.X.1968

Arhaisme

Este o constatare banală că limba evoluează, că pe măsură ce trece timpul unele elemente ale ei se învechesc și sînt părăsite. Unele noțiuni nu mai interesează și nu mai sînt pomenite deloc (de exemplu *spătar*, boierul care purta spada voievodului), altele capătă nume noi, impuse de modă (*restaurant* în loc de *birt*).

Formulările morfologice și sintactice vechi sînt înlocuite cu unele mai clare, mai expresive (de exemplu nu mai zicem *plînsem*, ci *plînserăm*, nu mai zicem *am auzit de un om*, ci *am auzit de la un om*).

Altă constatare, tot atît de banală, este că elementele care se învechesc nu dispar dintr-o dată. Tinerii nu le mai folosesc, dar le cunosc, pentru că le aud de la bătrîni; dar adesea le cunoaștem cu toții numai pentru că le întîlnim în cărțile din trecut sau chiar în cărțile de astăzi, unde, dintr-un motiv sau altul, sînt reluate. În acest caz, le numim *arhaisme*.

Cu ce interes se folosesc arhaismele? Unii autori de literatură își închipuie că valoarea unui text se măsoară după cantitatea de cuvinte sau formulări gramaticale neobișnuite, că, prin urmare, cu cît autorul va folosi mai multe elemente învechite, cu atît se va dovedi mai talentat. De aceea se feresc să spună că o carte a fost publicată sau tipărită și o declară *ieșită de sub teascuri* (pentru că acum cîteva sute de ani, într-adevăr, pagina compusă era presată cu un teasc). La unii cuvîntul *a începe* nu mai poate fi întîlnit nicăieri, pentru că e înlocuit peste tot cu *a prinde*. Avem de-a face cu o „manieră", deci cu un defect de compoziție.

Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că arhaismele nu au un rol în literatură, ci numai că nu sînt bune oricînd și oriunde. Cînd sînt prezentate personaje din trecut, ele trebuie caracterizate și prin limbajul lor arhaic; chiar în vorbirea autorului se introduc elemente vechi atunci cînd se referă la vremuri apuse. Dar aceste elemente produc efect tocmai pentru că sînt în contrast cu pasajele sau cu textele scrise în limba actuală, deci dacă am re-

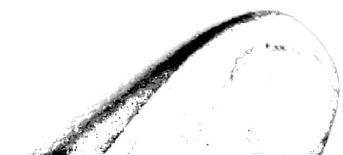

Scanned with OKEN Scanner

dacta totul în limbaj arhaic n-am mai produce nici un efect, afară de monotonie.

Nici măcar în romanele istorice sau în traducerea operelor din antichitate nu copiem exact vorbirea din acele vremuri. Sadoveanu, în *Nicoară Potcoavă*, nu scrie în limba lui Dosoftei, ci se mulțumește să introducă din loc în loc o formulare din trecut, nu neapărat din anii cînd se petrece acțiunea și în orice caz numai atîta cît este necesar ca să caracterizeze epoca, fără a stînjeni înțelegerea. Este mai mult un mod de a atrage atenția că ne situăm în trecut.

Murnu, în traducerea *Iliadei* lui Homer, nu și-a pus o sarcină să învie limba vorbită pe teritoriul patriei noastre acum trei mii de ani, sarcină de altfel irealizabilă, ci s-a mulțumit și el să-și coloreze traducerea strecurînd ici și colo cuvinte din secolele trecute și mai ales evitînd neologismele stridente. Atîta a fost de-ajuns pentru ca *Iliada* tradusă de el să aibă aspectul lingvistic necesar, fără ca vreun cititor de astăzi să aibă dificultăți de înțelegere.

Cred deci că, dacă folosirea arhaismelor nu este din principiu respinsă, ar trebui totuși, de fiecare dată, justificată printr-o necesitate de ordin stilistic.

„România literară", 24.X.1963

Neologismele

S-a dus în trecut o luptă aprigă împotriva cuvintelor împrumutate din latină și din limbile romanice și pînă astăzi, ici și colo, mai răzbate cîte un ecou întîrziat al campaniei antineologistice. Istoria arată totuși că lupta a fost zadarnică.

Iată prezentate în paralel două texte din același domeniu, luate la întîmplare, unul din secolul trecut, iar celălalt contemporan:

„Iar întru această vîrstă de vreme, cînd cei de bun neam boieri ai patriei rumânești, mișcați fiind de iubirea căminului strămoșesc, au binevoit de a să face predanie și științelor filosofiei în limba rumânească. Cînd purtarea de grijă a lui Dumnezeu au dăruit nouă pre un binecredincios domn și stăpînitoriu drept și blînd, care în faptă au arătat dreptatea sa, cu a rădica în păstorescul scaun al Ungrovlahiei pre unul din cei adevărați patrioți, pre preasfințitul mitropolit Grigorie" (*Carte de logică* din 1826; începutul pasajului reprodus din *Chrestomatia* lui M. Gaster, II, p. 251—252).

„Primele preocupări metodologice au apărut aproape simultan cu primele încercări de explicare a naturii. Abia au formulat milesienii primele lor observații și ipoteze asupra naturii, și problema metodologică s-a pus cu acuitate. În orașul maritim Efes din Asia Mică a apărut celula Metodei dialectice, bazată pe principiul fundamental al identității concrete, unitate care nu se diferențiază și se dedublează" (Ath. Joja, *Studii de logică*, 1960, primele rînduri).

Textul întîi nu conține nici un cuvînt împrumutat din Apus (cu excepția *patriei* și *filosofiei*, la care — la ultimul — numai ortografia este copiată după cea franceză [1]), iar în cel de-al doilea, deși ceva mai scurt, găsim 30. Mai concludent poate: aproape toate substantivele (fără *încercare* și *oraș*), toate verbele (cu excepția unuia singur, *a pus*) și toate adjectivele

[1] Vezi *philosophie*.

Scanned with OKEN Scanner

(cu o excepție, *mică*) din al doilea text sînt împrumutate din Apus. Se vede astfel clar că neologismele au cîștigat bătălia.

Se pot semnala numeroase neologisme și în texte beletristice, evident însă nu în toate stilurile. Se știe ce efecte a izbutit să scoată Topîrceanu pe această cale. În poezia lirică, în general, atmosfera pledează mai curînd pentru arhaisme.

E limpede că nu vom vedea nici un neajuns în faptul că se introduc în vocabular elemente noi: cuvintele pe care le înlocuiesc nu fac parte în general din stocul indigen, ci sînt împrumuturi mai vechi din limbile vecine, iar cele adoptate acum, avînd aproape exclusiv ca origine ultimă limba latină, se armonizează cu cele moștenite și, în același timp, corespund necesităților de comunicare pe scară internațională.

Totuși nu toate neologismele prind și se mențin și nu e nici un motiv să forțăm nota, împingînd la introducerea lor. Ca și în cazul arhaismelor, unii își închipuie că valoarea unui text intelectual, în special a unuia de critică literară, depinde de mulțimea neologismelor pe care le cuprinde. Avem impresia uneori că autorul face o adevărată vînătoare de cuvinte străine, pe cît posibil încă nefolosite la noi și adesea puțin cunoscute chiar în limbile de origine. De exemplu scrie *dilect* în loc de *iubit*, *propensiune* pentru *înclinare*, *vestimentație* în loc de *îmbrăcăminte* și așa mai departe.

Părerea mea este că toate neologismele sînt acceptabile, cu excepția celor provocate de „poză", adică de dorința autorului de a se arăta mai cult decît colegii săi.

„România literară", 31.X.1968

Cum folosim *Îndreptarul*

A trecut vremea cînd scria oricine cum voia: astăzi aveam un îndreptar ortografic, care stabilește pentru fiecare caz în parte cum trebuie să scriem. Sînt unele cazuri unde *Îndreptarul* nu este urmat de publicațiile periodice, dar despre acestea voi discuta altă dată. Deocamdată vreau să mă ocup de felul cum sînt înțelese prescripțiile de corectorii ziarelor și mai ales de cei ai editurilor, doritori să se conformeze regulilor.

Numeralul *întîi* este invariabil, în gramatica noastră oficială, fiindcă la origine era adverb. De aceea ni se recomandă să spunem (și să scriem) la feminin *întîi*: *partea întîi*, *clasa întîi*, nu *partea întîia*, *clasa întîia*, cum am fi tentați să zicem, luîndu-ne după modelul prezentat de *partea a doua*, *a treia*. Un bun argument în sprijinul gramaticii este comparația cu masculinul (sau cu neutrul): *capitolul întîi*, nu *întîilea*, deși zicem *capitolul al doilea*. Pînă aici toate bune; dar în edituri se șterge automat *a* final la *întîia*, chiar în formulări ca *Partea a doua e mai mare decît întîia* sau ca *întîia oară*, fără să se țină seamă că în felul acesta nu se mai înțelege despre ce e vorba.

Și totuși *Îndreptarul* a avut grijă să precizeze că finala *a* nu este condamnată peste tot, notînd că e corect *întîia parte*. Adevărul este că analogia cu celelalte numerale ordinale impune treptat introducerea terminației *a* și la femininul *întîi*.

În unele cazuri se recomandă să scriem prepozițiile nedespărțite de substantivul sau de adverbul pe care-l introduc, deoarece au ajuns să formeze împreună un singur cuvînt: *devreme*, adică „la timp", sau chiar „înainte de timp", *demult*, adică „cu mult timp înainte", *dinafară*, în propoziții

ca *A rămas pe dinafară*. Regula mi se pare corectă. Dar iată că, scriind *Totul depinde de vreme*, *E atît de mult praf*, *o informație venită din afară*, mă pomenesc la corectură că prepoziția a fost lipită de cuvîntul următor, cu justificare că „așa pretinde *Îndreptarul*".

Ar trebui să fie clar că atunci cînd substantivul sau adverbul își pătrează sensul normal sîntem siliți să separăm în scris cele două cuvinte. S-ar cuveni ca *Îndreptarul* să precizeze acest lucru, arătînd, pentru cine nu înțelege singur, că norma pe care a dat-o se aplică numai la unele cazuri, unde cele două cuvinte s-au sudat într-unul singur. Metoda a fost aplicată la alte reguli.

Într-o ediție mai veche, era trecută scrierea *atuncea*, ca să fie știut că se scrie cu *ea* la sfîrșit, nu cu *ia*, dar nu era inserată și forma *atunci*, pentru că aceasta nu punea nici o problemă de ortografie. Urmarea a fost că editurile au eliminat peste tot pe *atunci*, considerînd că „așa pretinde *Îndreptarul*".

Sesizînd situația, autorii lui au introdus în ediția actuală ambele forme, *atuncea* și *atunci*. Impresia mea este că ar fi fost o soluție mai simplă. Nu știu dacă astăzi mai e nevoie să se arate că nu se scrie *atuncia*, căci mi se pare că nu se va găsi nimeni care să o facă; dar dacă mă înșel și e nevoie de precizare, ar trebui spus: se scrie *atuncea*, nu *atuncia*.

În orice caz, așa cum s-a remediat în cazul acesta neînțelegerea, ar trebui găsit un mijloc să se arate, și cu privire la prepoziții, unde trebuie despărțite în scris și nu lipite de cuvîntul următor.

„România literară", 7.XI.1968

Literatură și limbaj

Acum ceva mai bine de zece ani s-a desfășurat în publicațiile noastre de lingvistică și de literatură o discuție neobișnuit de vie cu privire la „limba literară", etichetă sub care mulți înțelegeau limba operelor beletristice.

Timpul a creat perspectiva necesară ca să se poată formula o părere de ansamblu asupra problemei și mi se pare că Adunarea Generală a Scriitorilor este o ocazie nimerită pentru aceasta.

S-a răspîndit obiceiul de a se folosi titlul „Limba și stilul" cutărui scriitor. Însăși această expresie prezintă o eroare de concepție: scriitorul folosește limba vorbită de cititorii săi, prin urmare nu se poate vorbi de o „limbă" a lui decît dacă prin aceasta înțelegem felul personal în care folosește idiomul comun, particularitățile de exprimare, figurile de care se servește etc. Dar aceasta este tocmai stilul, prin urmare unul din cele două substantive puse alături este de prisos.

S-au făcut în ultimele două decenii numeroase studii de felul pomenit: se numără arhaismele, regionalismele, neologismele întîlnite în opera (sau într-una din operele) scriitorului și cu aceasta studiul se consideră terminat.

Există epoci și limbi pentru care nu avem alte documente decît opere literare sau pentru care materialul beletristic constituie esențialul. Acolo sîntem obligați să facem inventare lexicale și gramaticale ale textelor artistice și să ne limităm la aceasta informarea.

Se înțelege că româna din ultimele două secole nu este în această nefericită situație. În afară de opera scriitorilor, dispunem de ziare și chiar de glosare și culegeri de texte populare, ca să nu mai vorbesc de faptul că fie-

Scanned with OKEN Scanner

care din noi are în mintea sa esențialul în materie de limbă română. De aceea nu ne vom mira că studiile de care vorbesc nu au fost decît rareori utilizate în lucrările ulterioare și, mai mult, că nici unul din ele nu le citează pe celelalte.

În operele scriitorilor găsim două feluri de abateri de la uzajul comun. Primele sînt dictate de nevoia de a exprima realitatea în chip artistic și original, deci de a găsi formule mai expresive, mai plastice, mai sugestive decît cele curente. Aceste formule sînt creația autorului, constituie în bună parte meritul operei și în general nu pot fi reluate de alți autori, decît cu riscul de a fi clasați ca imitatori. În anumite cazuri ele intră în limbajul obișnuit, dar cel puțin în primele timpuri cei care le rostesc știu că prin ele evocă opera cutărui autor. Al doilea tip de abateri pot fi considerate greșeli și ele se datorează uneori cunoașterii insuficiente a limbii (bineînțeles, e vorba de scriitori de mică valoare), alteori necesității rimei, ritmului etc. Și acestea sînt, fără îndoială, greșeli. Îmi amintesc că în *Micul tratat de poezie franceză* al lui Théodore de Banville capitolul intitulat „Licențe poetice" cuprinde numai cuvintele „Nu există".

Trebuie să adaug imediat că, dacă opera e valoroasă, acceptăm fără discuție aceste abateri, nici nu le băgăm de seamă. Eminescu scrie:

Mi-oi desface de-aur părul,
Să-ți astup cu dînsul gura.

Viitorul *oi desface* nu este admis în limba literară actuală; contragerea *de-aur* nu este licită, căci vocala prepoziției se contopește cu cea următoare numai cînd inițiala cuvîntului al doilea e neaccentuată (totuși Eminescu mai scrie și *zilele de-aur* și altele la fel); lucru și mai grav, plasarea atributului cu prepoziție înaintea substantivului pe care-l determină (*de-aur părul*) este orice afară de românească. În sfîrșit, *dînsul* cu referire la un obiect este un regionalism. Vom condamna oare toate aceste abateri? Cîtuși de puțin. Poezia *Floare-albastră* este una din cele mai bune ale lui Eminescu și ale literaturii noastre și o lăudăm așa cum o găsim, cu abaterile pe care le cuprinde. Deci esențialul rămîne valoarea artistică a producției și după această valoare judecăm „limba" scriitorului; *de-aur părul* e acceptat pentru că poezia e bună, dar evident nimeni dintre noi nu va relua formula, nici măcar în poezie.

Cine este în măsură să judece cel mai bine astfel de fapte? Am scris, și îmi menținînd ideea, că nu lingviștii, ci criticii literari. Pe aceștia din urmă nu-i privește nici originea cuvintelor, nici istoria limbii în general, ci ei judecă opera folosind criterii artistice. Printre acestea se găsește și aprecierea felului în care creatorul a folosit în scopuri estetice materialul limbii, așa cum era de mai înainte sau modificat pentru circumstanță. Majoritatea lingviștilor nu sînt capabili să o facă și de aceea lucrările la care m-am referit mai sus au eșuat.

S-a spus, și din cînd în cînd se repetă, că eu „interzic" lingviștilor să studieze limba scriitorilor. Nu am și nu doresc să am dreptul de a interzice cuiva să studieze ceva. Dar pot da sfatul să nu se facă lucrări lipsite de valoare. Cercetarea limbii scriitorilor aparține criticii literare, cel mult este, cum se zice azi, un domeniu de graniță. Cine-l poate explora cu succes — să o facă. Că este posibil o arată cîteva lucrări de valoare realizate de curînd. Sper să am peste puțin timp ocazia să vorbesc de una din ele[1].

„România literară", 14.XI.1968

[1] V. p. 195.

Scanned with OKEN Scanner

Dreptul şi datoria scriitorului

Încă nu s-a stins ecoul Adunării Generale a Scriitorilor, şi problemele literaturii sînt în continuare în atenţia întregii ţări. De aceea cred că nu e nepotrivit să mai adaug, la cele pe care le-am prezentat în numărul trecut al revistei, cîteva consideraţii cu privire la limba scriitorului.

Ce libertăţi îşi poate permite un scriitor în folosirea limbii naţionale? Întrebarea îmi aduce aminte o împrejurare de pe vremea cînd se pregătea reforma ortografiei. Cineva căruia nu-i plăceau modificările propuse a încercat să cîştige de partea sa pe Mihail Sadoveanu, care era preşedinte al Secţiei de Filologie a Academiei şi, în această calitate, avea de spus un cuvînt greu în problema discutată. I s-a făcut deci afirmaţia că, dacă se adoptă reforma, pe viitor scriitorii nu vor avea voie să scrie cum li se pare potrivit, ci vor fi siliţi să respecte *Îndreptarul* în toate amănuntele. Sadoveanu, care era foarte bine informat în problemele limbii, nu s-a lăsat indus în eroare şi a arătat-o clar: scriitorul a fost şi va fi totdeauna liber să folosească forme arhaice, regionale şi chiar corupte, acolo unde e nevoie de ele pentru a caracteriza un personaj sau pentru a evoca o atmosferă.

În *Îndreptar* se recomandă forma de numeral *şapte*, dar în textele literare vom admite şi pe *şăpti* sau *şeapte*, evident, acolo unde e nevoie de aceste variante.

Se pune însă întrebarea: este oare obligat scriitorul să respecte toate particularităţile de limbă ale mediului evocat? Unii cred că da. S-au găsit critici care au reproşat editorilor lui Creangă prezenţa în opera acestuia a unor cuvinte şi forme gramaticale nemoldoveneşti. De vreme ce autorul era moldovean şi prezenta personaje din Moldova, el va fi scris totul moldoveneşte, dar editorul „Convorbirilor literare" sau tipografii au muntenizat textul.

Mai tîrziu a fost criticat alt autor, pentru că a introdus personaje din provincie care foloseau pe alocuri limba comună în locul dialectului local.

Trebuie totuşi să ne fie clar că scriitorul nu scrie numai pentru o regiune, ci pentru toată ţara, că el nu este un dialectolog, nici culegător de folclor, ci artist, deci foloseşte particularităţile de limbă numai cu scopul de a sublinia conturul personajelor. Şi pentru aceasta nu este nevoie ca întreg textul să fie caracteristic dialectal, ceea ce, de altfel, ar îngreuia serios lectura pentru majoritatea cititorilor.

Apoi trebuie să mai ţinem seamă de faptul că nici personajele reale nu folosesc, sau cel puţin nu mai folosesc, exclusiv formele dialectale, ceea ce înseamnă că reproducerea fidelă a felului lor de exprimare n-ar fi scutită de trăsături nedialectale.

La polul opus al concepţiilor despre limbă se găsesc acei cititori, în general oameni în vîrstă, care protestează pentru că scriitorii folosesc limba actuală, şi nu pe cea care se vorbea în trecut. Am în faţă o scrisoare de la Braşov, semnată G. Ardeleanu; autorul ei e indignat pentru că, după cum zice, literatura de azi nu mai poate fi înţeleasă de marele public, din cauza întrebuinţării de cuvinte străine; critica lui nu se referă la „scrierile de specialitate", care ar fi natural să nu fie înţelese decît de specialişti, ci la literatura artistică şi la critica literară.

Observ în primul rînd că termenii folosiţi în limbajele profesionale nu sînt rupţi de limba comună şi că adesea ei sînt adoptaţi de întreaga colectivitate: cei care îi creează sînt şi ei membri ai comunităţii lingvistice şi inovaţiile trec lesne de la un nivel la altul al limbii.

Scanned with OKEN Scanner

În al doilea rînd, critica literară este şi ea o „specialitate" şi are nevoie de termeni profesionali.

În al treilea rînd, fapt esenţial, în toate fazele trecute ale limbii noastre — şi ale tuturor celorlalte — s-au introdus cuvinte noi, împrumutate din limbi străine sau formate din elemente indigene. Unele au fost apoi eliminate, altele s-au păstrat, şi oamenii au continuat să se înţeleagă între ei. Acelaşi lucru se întîmplă şi acum.

Folosind cuvintele noi, scriitorii nu fac altceva decît să se servească de limba naţională în forma ei actuală. De aceea nici vorbă nu poate fi că orice om care ştie să citească îi înţelege.

„România literară", 21 XI.1968

„Adevărata" limbă română

Unirea ţărilor româneşti într-un singur stat, al cărei semicentenar îl serbăm acum, a fost substanţial ajutată de faptul că toţi românii vorbesc la fel. Mi s-a întîmplat totuşi să mi se pună întrebări de felul celor următoare: „Eu sînt din Moldova, iar soţia mea este olteancă; eu zic *acolo la voi*, iar ea zice *aci la voi*; cine are dreptate? Care e adevăratul cuvînt românesc pentru a arăta locul unde se găseşte persoana a doua?"

Alţii, mergînd mai direct la ţintă, întreabă: „În care parte a ţării se vorbeşte *adevărata* limbă românească?", şi aceasta lasă limpede să se înţeleagă că numai unul dintre toate felurile de a vorbi româneşte este acceptabil, celelalte fiind graiuri stricate. Nu ne-ar rămîne deci decît să descoperim care e varianta bună şi să le eliminăm pe celelalte.

Trebuie să notez, de altfel, că lucrurile nu se petrec fără o oarecare doză de patriotism local. Sînt destul de mulţi cei convinşi că, de fapt, felul lor de a vorbi este singurul îndreptăţit, şi pentru a o dovedi ei se folosesc ba de datele istoriei vechi (unde au fost romanii întîi?), ba de ale celei mai noi (de unde sînt cei mai mulţi scriitori mari?) şi aşa mai departe.

Faptele sînt însă mult mai complicate şi, în acelaşi timp, mult mai simple. Limba română n-a fost niciodată absolut unitară, şi trebuie să spun că nici o limbă, niciodată, nu este absolut unitară. Totdeauna şi peste tot se găsesc diferenţe între vorbirea dintr-o regiune şi cele dintr-alte regiuni şi, mai mult, niciodată doi oameni de aceeaşi limbă, chiar în aceeaşi localitate şi chiar în aceeaşi casă, nu vorbesc absolut la fel. Dar aceasta nu înseamnă că există undeva o limbă românească falsă sau mincinoasă. Se înţelege că un străin care învaţă româneşte şi care n-a ajuns să ştie bine vorbeşte cu greşeli, care însă nu fac parte din limba română. Dar nu despre aceasta e vorba, ci de felul cum vorbesc românii.

Trăind în locuri diferite, în împrejurări deosebite, în legătură cu alte populaţii, care nu sînt peste tot aceleaşi, avînd de făcut faţă unor nevoi de comunicare neasemănătoare între ele, oamenii ajung să nu vorbească la fel. Se produc aşa-numitele dialecte, diferenţieri lingvistice care, dacă împrejurările le ajută, se transformă cu timpul în limbi de sine stătătoare. Astfel, limba latină, vorbită în diversele regiuni ale Imperiului Roman, s-a transformat cu timpul în mai multe limbi, printre care mai cunoscute sînt româna, italiana, franceza, spaniola şi portugheza. De asemenea, în sînul fiecăreia dintre aceste limbi s-au produs diferenţieri, care au devenit dialecte.

Scanned with OKEN Scanner

Vin însă și împrejurări de tip contrar, care fac să se stringă din nou legăturile între vorbitorii aceleiași limbi, care îi ajută să aibă mai des ocazia de a vorbi unii cu alții și să se influențeze între ei. Atunci deosebirile de limbă se micșorează, limba se unifică. Aceasta este situația actuală mai peste tot și în primul rînd în țara noastră. Românii s-au putut totdeauna înțelege în vorbă unii cu alții, iar astăzi deosebirile dialectale sînt tot mai puține și mai neimportante.

Mergînd mai departe pe această cale, se va ajunge, desigur, la unificarea aproape totală a limbii române. Acesta este rezultatul în primul rînd al revoluției, care a desființat analfabetismul, în al doilea rînd al îmbunătățirii mijloacelor de comunicare: oamenii se deplasează cu ușurință dintr-o regiune într-alta și, lucru mai important, chiar dacă stau pe loc, vine limba literară la ei, prin ziare, reviste și cărți și mai ales prin radio și televiziune.

S-ar putea deci spune că adevărata limbă română este limba literară, care cîștigă tot timpul teren asupra variantelor populare. Afirmația ar fi adevărată pentru viitor, în sensul că aceasta este limba care se va impune peste tot, dar n-ar fi adevărată pentru trecut, deoarece toate variantele care s-au răspîndit și în parte se mai folosesc și azi își au rădăcinile în limba română comună, din vremea veche, și toate au fost create de români, în încercarea de a obține mijloace de comunicare mai clare, mai precise, mai scurte. Pe de altă parte, fiecare din ele joacă un rol, mai mare sau mai mic, în procesul de unificare pe care-l vedem petrecîndu-se sub ochii noștri.

Prin urmare, răspunsul meu la întrebările care mi se pun este că, indiferent de gusturile fiecăruia dintre noi, indiferent de soarta pe care o vor avea graiurile regionale actuale, adevărata limbă română se vorbește peste tot unde o vorbesc românii.

„România literară", 28 XI.1968

Cum e corect?

Este un fapt incontestabil că problemele limbii sînt astăzi, la noi, pe primul plan al atenției. Revoluția socialistă — aducînd cu sine lichidarea analfabetismului, reforma învățămîntului, dezvoltarea presei și a radiofoniei — este principala cauză pentru care cercuri tot mai largi ale publicului nostru se preocupă de felul corect de a vorbi. Urmarea este că articolele privitoare la limbă își fac un loc din ce în ce mai amplu în periodice și cotidiene.

Cum putem însă aprecia ce e corect și ce nu? Cei cîțiva puriști care, înainte de război, dădeau sentințe în ziarele noastre aveau în general un singur criteriu: e bine așa cum s-a scris în trecut, iar tot ce se abate de la formulele vechilor scriitori e greșit. Aceasta presupunea că limba este — sau poate fi — fixată și că formele din trecut sînt toate necesare și suficiente pentru societatea actuală. Nu e de mirare că publicul nu ținea seamă de această concepție neștiințifică.

Limba se schimbă, este obligată să se schimbe cu timpul. Nu trebuie să adoptăm totuși nici punctul de vedere opus celui de mai sus și să admitem că tot ce apare acum este mai bun decît ce a fost înainte. Mi se reproșează uneori că admit ca valabile două pronunțări pentru același cuvînt, două construcții pentru redarea aceleiași idei. Dar lucrul acesta este inevitabil, chiar fără să avem în vedere exprimarea unei nuanțe diferite. Schimbările

Scanned with OKEN Scanner

în limbă nu se produc brusc, nu se generalizează dintr-o dată şi în multe cazuri sîntem în faţa unor stări de trecere: formula nouă încă nu s-a impus cu totul, formula mai veche încă nu e complet depăşită, şi nici una din ele nu poate fi numită greşită.

A fost criticată *Gramatica* Academiei pentru că arată (la p. 107, paragraful 538 al volumului al II-lea) că, dacă avem două subiecte care se pot confunda într-unul singur, predicatul poate fi pus şi la singular; de exemplu *Definiţia şi descrierea categoriilor poate face apel...* Realitatea este că, în asemenea situaţie, unii au început să pună predicatul la plural, dar, deocamdată cel puţin, regula veche că predicatul se pune la singular nu poate fi socotită desfiinţată.

Limba nu este bunul unei persoane, ci aparţine tuturor vorbitorilor, de aceea nu trebuie să încercăm să impunem păreri subiective. Într-un articol publicat nu demult, s-a pretins să nu se folosească participiul trecut al verbului *a distinge* cu înţelesul de „a deosebi". Mă întreb însă cum se va forma atunci perfectul compus sau pasivul acestui verb? În acelaşi articol se afirma că expresia *a aduce o contribuţie* nu poate fi folosită decît cînd e vorba de participarea la o operă lăudabilă.

Are oare voie cineva să stabilească, după bunul său plac, astfel de reguli? Fără îndoială că nu. Dar, chiar dacă ar avea cineva acest rol, ne putem pune întrebarea: ce vom face cu formulele ironice? Dacă putem spune *o ispravă genială*, înţelegînd prin aceasta „o mare prostie", de ce n-am putea spune *o însemnată contribuţie la o acţiune dăunătoare*? Şi ce rost ar mai avea să adăugăm un adjectiv elogios pe lîngă un substantiv care nu poate fi folosit decît spre laudă?

Să nu mi se ia deci în nume de rău dacă, pentru a evita de a impune păreri personale, introduc adesea rezerve ca „după părerea mea", „pe cît cred" sau chiar arăt numai că „în ce mă priveşte, folosesc (sau nu folosesc) cutare sau cutare mod de exprimare".

„România literară", 5.XII.1968

„Mai pi franţozăşti..."

Compatrioţii noştri ceva mai în vîrstă îşi aduc aminte de felul greşit în care erau redactate la noi, înainte de război, firmele şi în general inscripţiile: *bererie* în loc de *berărie*, *trecerea strict oprit*, *casă propie* în loc de *proprie* etc.

Un scriitor a prezentat un personaj care era atît de indignat de maltratarea limbii pe firme, încît, pentru a nu încuraja pe cei care o practicau, făcea regulat drumul pînă la marginea oraşului său, unde se găsea singurul frizer cu firma redactată corect: *frizerie*, nu *frezerie*.

Toate acestea sînt astăzi de domeniul trecutului. Cu foarte rare excepţii, firmele sînt scrise corect, nu numai pentru că nivelul cultural a crescut în general, ci, fără îndoială, şi pentru că se controlează textele înainte de a fi încredinţate tehnicienilor care le reproduc. În această privinţă, nu putem decît să ne dăm o notă bună.

Persistă însă alt fenomen, căruia trebuie să-i acordăm importanţă. S-au folosit adesea şi inscripţii în limbi străine. Dezvoltarea turismului în ţara noastră, interesul tot mai larg pe care ni-l arată străinii au făcut necesar

Scanned with OKEN Scanner

să se înmulţească textele în alte limbi decît româna, în primul rînd în franţuzeşte, pentru că franceza ne este mai la îndemînă şi pentru că studierea ei se bucură de o tradiţie destul de lungă la noi.

Nu încape îndoială că nu numai francezii, belgienii, ci şi mulţi alţi străini se pot călăuzi după textele pe care le dăm în franţuzeşte, în orice caz, mai uşor decît după cele româneşti.

Se găsesc printre noi destui care ştiu relativ bine franţuzeşte, care deci sînt în stare să facă o traducere acceptabilă, şi lucrul se vede uşor cînd constatăm că numeroase inscripţii sînt prezentate într-o franţuzească fără cusur. Dar sînt şi excepţii, şi încă destul de multe.

Adesea unora li se pare numai că ştiu, şi aceasta e suficient ca să nu simtă nevoia de a controla ceea ce scriu. Pe uşile unora dintre hotelurile noastre (pînă nu demult chiar a unuia central din Bucureşti) se poate citi *Entré*, adică „intrat", în loc de *Entrée* „intrare".

Astă-vară, lîngă Cişmigiu, un vînzător de îngheţată îşi pusese firma *Des glaces*, ceea ce ar însemna exact „nişte îngheţate".

Pe uşa unei librării de pe Bulevardul Magheru din centrul capitalei am văzut inscripţia *On y vend des cartes postales illustrées*, adică „acolo se vînd cărţi poştale ilustrate". Străinul care dă de această indicaţie se va întreba fără îndoială de ce este trimis în altă parte, fără să i se spună măcar exact unde.

Ar fi trebuit să se scrie *Ici on vend...*, adică „aici se vînd". Un francez nu s-ar fi oprit totuşi la această redactare: avînd în vedere că nimeni nu se aşteaptă să i se dea ilustratele gratis, este inutil să se marcheze că „se vînd"; şi, cum pare normal ca reclama să privească activitatea magazinului pe uşa căruia o găsim, nu este nevoie să se precizeze nici că vînzarea are loc „aici". De aceea o firmă redactată cu adevărat în franţuzeşte ar cuprinde numai indicaţia *Cartes postales illustrées*, dacă nu cumva, şi mai scurt, numai *Cartes illustrées*.

Ce să mai spun de listele de mîncare traduse în franţuzeşte la unele restaurante? Cred că cineva care nu ştie româneşte nu înţelege nimic din ele. Chiar cuvintele împrumutate din franţuzeşte constituie uneori şarade; de exemplu se poate citi *Chatress*, care vrea să reproducă francezul *chartreuse*.

N-ar fi cazul ca, după ce s-a pus ordine în scrierea textelor româneşti, să se dea oarecare atenţie şi celor redactate în limbi străine? Cred că sentimentul nostru de demnitate, pe deplin justificat, ar trebui să ne împingă în direcţia aceasta.

„România literară", 12.XII.1968

Virgule

Dintre toate semnele de punctuaţie, cel mai puţin fixat prin reguli este virgula, ale cărei întrebuinţări, în multe cazuri, rămîn la latitudinea celui care scrie. De exemplu, eu sînt deprins să despart prin virgulă propoziţia circumstanţială care precedă pe cea principală: *Ca să nu lungesc vorba, trec direct la subiect*; *Cînd am ajuns acasă, se înserase*. Majoritatea colaboratorilor mei mai tineri nu pun virgulă în aceste fraze.

Există totuşi cel puţin o regulă care e considerată sfîntă: nu se pune virgulă între subiect şi predicat, nici între predicat şi complementul direct. Aceasta însă numai în teorie, pentru că în practică rar vom găsi un compatriot al nostru care să nu păcătuiască. Aproape fără excepţie se scrie *Eu, am plecat acasă*; *Ochii care nu se văd, se uită*; *Fratele meu, nu m-a vizitat de*

Scanned with OKEN Scanner

mult și așa mai departe. În pronunțare, subiectul este subliniat printr-o intonație specială, cîteodată cu intenția de a fi scos în relief, prin contrast cu alte eventuale subiecte, și se simte nevoia să fie reliefat și în scris. De exemplu, *O indicație poate fi neglijată, dar legea* (,) *trebuie respectată.*

Dacă greșelile de felul acesta abundă numai în manuscrise, iar tipăriturile, în general, se prezintă cum trebuie din acest punct de vedere, cred că meritul principal este al corectorilor.

Există totuși împrejurări în care se simte nevoia de a pune o virgulă între subiect și predicat sau între propozițiile subiective și cele principale. În primul rînd mă refer la cazurile cînd între subiectul și predicatul unei propoziții se găsește o propoziție subordonată, iar predicatul acesteia este urmat imediat de al propoziției principale și, fără virgulă, cele două verbe la rînd ar face impresie curioasă: *O mașină cînd se poticnește, iese nițel din uz, se odihnește* (Eugen Barbu, *Șoseaua Nordului*, p. 23). Aici, de fapt, s-ar fi putut pune virgula și înainte de *cînd*, pentru a separa propoziția temporală intercalată.

Mai grea e situația cînd propoziția subiectivă începe cu un pronume relativ: *Cine poate, oase roade; Cine gonește doi iepuri, nu prinde nici unul.* Aici s-ar putea eventual și fără virgulă. Sadoveanu (*Opere*, vol. XVII, p. 241) prezintă fraza *Cine are noroc se-ntoarce.* Dar dacă după primul predicat urmează un cuvînt care s-ar putea lega de ambele verbe, numai virgula ne arată cum trebuie să despărțim propozițiile: *Cine aleargă, repede ajunge* nu e totuna cu *Cine aleargă repede, ajunge; Cine știe multe* (,) *devreme* (,) *moare.* Aici s-ar putea găsi un artificiu ca să salvăm regula: să admitem că la începutul propoziției a doua se subînțelege un pronume demonstrativ, care ar fi adevăratul subiect, prima propoziție urmînd să fie socotită relativă: *Cine aleargă, (acela) repede ajunge.* Dar aceeași situație poate fi întîlnită și fără pronume demonstrativ: *Vioara cu o coardă numai* (,) *n-are nici o dulceață.*

În sfîrșit, mai notez că ceea ce e valabil pentru subiect se potrivește și pentru complementul direct. Heliade (*Opere*, I, 409) scrie: *Îndrăznește a privi cu o cătare numai, omul ce te-ngîmfi a-l slăvi.* Dacă n-ar fi pus virgula, s-ar fi înțeles că *numai* se referă la *omul*, nu la *cătare.*

Există totuși un mijloc să salvăm și înțelesul, și regula că nu se pune virgulă: să folosim linioara de pauză, pentru care nu există nici un fel de opreliște. Nimic nu ne împiedică deci să scriem *Cine aleargă — repede ajunge* sau *Cu-o cătare numai — omul...* Este o soluție formală, dar cred că poate fi luată în considerație [1].

„România literară", 19.XII.1968

An

În mod obișnuit, încheierea unui an și începerea altuia atrag atenția oamenilor: se fac bilanțuri pentru trecut, se examinează perspectivele de viitor, se adresează felicitări și urări. Cred că nu e lipsit de interes să ne ocupăm o dată și de cuvîntul care denumește anul.

Se înțelege că a trebuit să treacă o foarte lungă perioadă după apariția omului pînă cînd să se ajungă, acum cîteva mii de ani, la ideea că în succesiunea sezoanelor există nu ritm constant. E probabil că la început a bătut la ochi unul singur dintre anotimpuri și după acesta a fost numit anul întreg.

[1] V. și articolele de la p. 258 și 265.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, în limbile germanice „an“ se zice *year* în englezește, *Jahr* în nemțește, ceea ce la început a însemnat „primăvară“, cum se vede chiar și numai după faptul că în rusește „primăvăratic“ se zice *iarovoi*. Formația aceasta trădează optimismul: se marchează momentul cînd timpul devine frumos. Poate mai clar reiese acest lucru din limbile slave: *god*, *godina* „an“ a însemnat la început „timp bun, dorit“, „sărbătoare“.

Dar slavul *leto* „an“ (de unde aveam pe *leat*, *letopiseț*; în limbile romanice acestuia din urmă îi corespund *anale*, derivat de la *an*) a însemnat mai întîi „ploaie“, deci sensul intermediar a fost „sezonul ploilor“.

E probabil că în greceşte se va fi pus cîndva accentul pe iarnă, căci de la cuvîntul care o denumea s-a format derivatul *himera* „capră de un an“. Înțelesul pe care acest cuvînt l-a căpătat în limbile moderne se explică prin numele monstrului mitologic care era la cap leu, la mijloc capră și la coadă șarpe.

Dar scoaterea în relief a unui anotimp nu este singurul mijloc de formare a numelui anului. În greceşte, termenul cel mai obișnuit este *étos*, care e din aceeași familie cu latinul *vetus* „vechi, bătrîn“ (în românește *vechi* și *bătrîn* sînt derivate moștenite din latinește, iar *veteran* și *veterinar* sînt împrumutate de curînd). Se pare deci că grecii încă de acum vreo 3000 de ani și-au dat seama că trecerea timpului se măsoară cu anii.

Dar o dată devenit termen de măsură, cuvîntul care denumea anul a putut fi folosit și pentru alte fracțiuni ale timpului. Grecescul *hora*, înrudit cu germanul *Jahr*, a ajuns întîi să însemne „an“, apoi „oră“. La fel, în polonă *godzina*, derivat de la *god*, este egal cu „oră“.

Poate mai interesant este însă să vedem ce derivate și compuse s-au format după ce numele anului a devenit curent în limbile europene. În latinește, de la *annus* s-a format *sollennis*, *sollemnis*, cu înțelesul de „care se întîmplă în toți anii“, deci o dată pe an. Aceasta putea însemna „banal“ (de exemplu cu privire la întoarcerea păsărilor migratoare), dar și „rar“ (de exemplu vorbind de festivități), după cum se privea faptul: cu indiferență sau cu nerăbdare. Examinînd acest exemplu, vedem că *a* s-a schimbat în *e*; la fel vom constata că s-a întîmplat și la *peren* „care durează de-a lungul anilor“; sînt cunoscute apoi compusele *bienală*, *trienală* etc., *centenar*, *deceniu*, *mileniu*; pe *quinquenal* noi l-am transformat în *cincinal*, pentru că l-am apropiat de pronunțarea românească a numeralului *cinci*.

Să ținem seamă că actualele limbi europene aveau în vechime un caracter preponderent rustic. Atunci s-au format de la „an“ numeroase nume de animale tinere, care au numai un an de viață. Dintr-o temă înrudită cu a vechiului grecesc *etos* s-a făcut în latinește cuvîntul care la noi a ajuns sub forma *viței*; probabil din limba dacilor ni s-au păstrat, din aceeași rădăcină indo-europeană, *vătui* „ied de un an“ sau „iepure de un an“; din latinescul *annotinus* vine *noatin*, care, după regiuni, înseamnă „mînz de un an“ sau „miel de un an“; din slavul *god*, *godina* derivă *godac*, *godinac* „purcel de un an“. Aici trebuie raportată și formarea grecescului *himera*.

În sfîrșit, urînd cititorilor noștri tradiționalul „La mulți ani!“, relev că vechiul grecesc *eis polla ete* a devenit în greaca modernă *spollati* cu înțelesul de „mulțumesc“. Pe acesta bulgarii l-au împrumutat cum se găsea, pe cînd noi l-am tradus în românește: *a mulțăni* (adică „a zice la mulți ani“), schimbat apoi în *a mulțumi*, pentru că pronunțarea cu *n* a părut rustică (de felul lui *niros* în loc de *miros*), iar *ă* a fost transformat în *u* sub influența vocalei din silaba inițială.

„România literară“, 26.XII.1968

Scanned with OKEN Scanner

Lexicul lui Eminescu

În mai multe rînduri (ultima dată în „România literară" de la 31 octombrie) am discutat despre felul în care scriitorii își aleg cuvintele. Am încercat să arăt că meritul operelor literare nu constă în acumularea de vorbe rare, regionale, arhaice sau neologice, ci în folosirea cu artă a vocabularului curent.

Deosebirea dintre cineva care nu e artist și cineva care este rezidă în faptul că primul folosește lexicul în chip banal, exprimînd sec ideile, pe cînd cel de-al doilea îmbină în așa fel aceleași cuvinte obișnuite, încît, pe lîngă sensurile lor obișnuite, reci, ele ne sugerează nuanțe în plus, ne fac să înțelegem și să simțim mult mai mult decît suma schematică a sensurilor înregistrate în dicționare. Aglomerarea de vocabule rare, indiferent de originea lor, nu poate decît să strice efectul artistic.

Pentru a demonstra justețea acestei teorii, m-am servit de sondaje în operele scriitorilor, în primul rînd în ale lui Eminescu. Am luat cîte o poezie și am analizat-o, atît din punctul de vedere al originii cuvintelor, cît și din acela al circulației lor în limba comună. Rezultatul a fost întotdeauna același, lexicul folosit de poetul nostru s-a dovedit de fiecare dată a fi cel obișnuit în limba din vremea lui, care nu e radical deosebit de al nostru.

Apariția recentă a *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu* (în Editura Academiei) îmi dă ocazia să tratez problema în ansamblu, căci nu mai e necesar să alegem o poezie (însuși faptul alegerii poate trezi bănuiala de subiectivism), ci putem privi lexicul în mod global.

Parcurgerea celor peste 600 de pagini ale lucrării mi-a întărit convingerea că felul în care am privit lucrurile este cel just. În dicționar se prezintă, la fiecare cuvînt, contextul în care îl întîlnim sau cel puțin se dă indicația tuturor pasajelor unde apare, astfel că o analiză statistică este la îndemîna oricui. Și putem constata că termenii cei mai folosiți în limba curentă sînt tocmai cei care apar mai des în opera lui Eminescu.

Am stat de vorbă cu unul din autorii dicționarului, Luiza Seche, care pregătește un amplu studiu pe baza datelor adunate în lucrarea discutată. Am aflat de la dînsa că totalul cuvintelor folosite de Eminescu în opera poetică este de 4972, ceea ce dovedește că imensa majoritate a unităților noastre lexicale (cel puțin cîteva zeci de mii) au rămas neutilizate. Acestea sînt în general tocmai cuvintele mai rare.

Într-o lucrare publicată mai demult, am făcut lista cuvintelor esențiale pentru limba română (mult folosite, cu valori multiple, cu derivate numeroase). Am avut curiozitatea să o confrunt acum cu dicționarul limbii lui Eminescu și rezultatul a fost concludent.

La primele patru litere, din cele 223 de cuvinte alese de mine, numai 16, deci numai cu puțin peste 7 la sută, nu apar la Eminescu (*acru*, *amănunt*, *bade*, *bănui*, *brînză*, *capră*, *carne*, *ceafă*, *cheltui*, *cinste*, *ciur*, *cleşte*, *coş*, *crac*, *direct*). Totalul cuvintelor reținute de mine ca fiind cel mai mult folosite este de 965. S-ar părea deci că Eminescu întrebuințează mai mult decît de patru ori atîtea dintre cele neesențiale. Lucrurile nu stau însă așa: eu am reținut din fiecare familie numai un reprezentant, de obicei baza, pe cînd în dicționar sînt date toate derivatele. De exemplu, la mine figurează numai *crede*, pe cînd în dicționar apar alături *credință*, *crez*, *crezămînt*, *încrede*, *încredere*, *încredința*, *încredințat*. De aici vine diferența cea mai mare între totalul meu și cel al dicționarului.

Scanned with OKEN Scanner

Mai interesant mi se pare însă alt aspect. Cuvintele care nu figurează la mine și se găsesc totuși în dicționar ocupă acolo cel mult cîteva rînduri, pe cînd celelalte se întind pe spații mari, adesea de mai multe coloane. Deci nu e vorba numai și nu atît de faptul că un cuvînt e inserat sau nu, cît de faptul că elementele obișnuite ale limbii sînt folosite fiecare de foarte multe ori.

Cred că prin aceasta e făcută demonstrația: valoarea operei literare nu vine din găsirea sau din alegerea unor cuvinte diferite de cele pe care le folosim în vorbirea obișnuită, ci din felul cum sînt întrebuințate acestea din urmă.

„România literară", 2.I.1969

Cuvinte înaripate

În mai multe rînduri am încercat să demonstrez că rolul scriitorilor nu este, cum susțineau unii colegi, acela de „a crea" sau de a transforma limba. Scriitorul folosește materialul lingvistic așa cum îi este dat, dar cu ajutorul lui exprimă realitatea înconjurătoare în chip artistic.

Am fost de acord că scriitorii pot crea uneori cuvinte, în aceeași măsură în care o fac și alți vorbitori, fiecare în domeniul său de activitate. Trebuie totuși să recunosc existența unui tip de inovații care este mai la îndemîna scriitorilor decît a celorlalți oameni: formule care, concentrînd o mare cantitate de conținut, sorbit din întreg pasajul sau chiar din întreaga operă în care le găsim, caracterizează lapidar o situație, o activitate, un tip omenesc. Asemenea formule sînt oarecum la mijloc, între cuvinte și fraze: ele intră în patrimoniul limbii, o îmbogățesc din punct de vedere expresiv și se păstrează vreme îndelungată.

Îmi vin în minte acestea pe cînd parcurg paginile unui volum recent apărut: I. Berg, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre* (Editura Științifică). Autorul depășește cadrul pe care mi l-am propus pentru articolul de față, deoarece a inserat și formule care nu provin din literatură și chiar cuvinte izolate. Voi avea prilejul altă dată și în altă parte să le discut pe toate. Deocamdată semnalez aici că expresiile nu sînt pur și simplu înșirate în ordine alfabetică și atribuite, cînd e cazul, celui care le-a lansat, ci se arată în dicționar și în ce împrejurare se folosesc și cu ce valoare. Apoi, spre deosebire de alte lucrări similare, găsim aici inserate și expresii românești.

De multe ori o carte este complet uitată și numai o cercetare filologică migăloasă este în stare să descopere și să arate că ea este sursa unei expresii care se folosește curent pînă astăzi. Iată cuvîntul francez *lésine* „zgîrcenie". Originea lui n-a putut fi găsită pînă cînd, nu demult, cineva a dat întîmplător peste o satiră italiană din secolul al XVI-lea, intitulată *Compagna de la lesina*, adică „Societatea sulei". Era vorba de niște tavari care s-au constituit în asociație ca să-și procure în comun o sulă și să-și repare singuri încălțămintea, scutind astfel plata cizmarilor. Cartea s-a bucurat de un mare succes în Franța și a fost publicată în două ediții, cu scurt interval între ele, ceea ce pe atunci era un lucru rar. Astăzi nu mai e citită de nimeni, dar cuvîntul *lésine* a rămas pînă azi, nu cu sensul primar de „sulă", ci cu cel secundar de „zgîrcenie".

Scanned with OKEN Scanner

Alt fapt impresionant este că expresiile scoase din operele literare nu se păstrează numai în limba în care au fost create, ci sînt traduse, adesea în foarte numeroase limbi. De exemplu, *E ceva putred în Danemarca* provine din *Hamlet* al lui Shakespeare, iar *Cu o rîndunică nu se face primăvara* e dintr-o fabulă a lui Esop.

Mai interesant este că adesea se folosesc expresiile în limba de origine, chiar dacă marea majoritate a publicului nu o cunoaşte. De exemplu, *Audiatur et altera pars* provine din Seneca, iar *Fugit irreparabile tempus*, din Vergiliu.

Mai semnalez că uneori, cu timpul, sensul iniţial se estompează, se schimbă, fie pentru că formula este întrebuinţată în ironie, fie pentru că cei care o folosesc nici nu cunosc sursa. Ca exemplu poate servi chiar titlul prezentului articol. El provine din Homer: *epea pteroenta*, numai că poetul a înţeles prin aceasta să caracterizeze iuţeala cu care cuvintele îşi ating ţinta, pe cînd astăzi adesea expresia se referă la o cuvîntare plină de avînt, care însufleţeşte pe ascultători.

Oricum le-am folosi însă, expresiile create de scriitori îmbogăţesc substanţial limba (şi chiar limbajul omenesc în general) şi se cuvine deci să rectific în parte poziţia mea cu privire la rolul scriitorilor în transformarea limbii.

„România literară", 9.I.1969

Minuscule

Acum vreo trei decenii am întîlnit de mai multe ori, în publicaţii polemice, nume de persoane scrise cu iniţiale minuscule: era un fel de a deprecia adversarul, tratîndu-i numele ca pe un substantiv comun. Procedeul era clar, chiar dacă nu şi recomandabil.

În vremea noastră, a devenit aproape o regulă ca pe afişe, pe copertele cărţilor, în sumarul revistelor, pe ecranele de televiziune să se scrie numele autorilor, ale artiştilor şi adesea titlurile operelor cu iniţiale minuscule. Lucrul stîrneşte proteste pe care nu pot să nu le socotesc justificate [1].

Am primit în acest sens nenumărate scrisori de la elevi, de la părinţii lor şi de la profesori. Niciodată nu mi s-a întîmplat să particip la o adunare unde să se pună întrebări în probleme de limbă — şi am participat la foarte multe — fără să se pună în discuţie şi această chestiune. „Am scris cum am văzut tipărit pe coperta cărţii — îmi spune un elev — şi tovarăşa profesoară mi-a scăzut nota". „De ce Arghezi se iscăleşte cu *a* mic? Regula nu e valabilă pentru toată lumea?" întreabă alt elev.

Mi-e greu să găsesc un răspuns care să dea satisfacţie corespondenţilor mei. Mi se explică uneori că minusculele sînt mai estetice decît majusculele. Nu văd nici o raţiune în această explicaţie. Dacă scrii *Petre*, prima literă iese din rînd în partea de sus, iar dacă scrii *petre*, depăşeşte în jos; ce amestec are aici estetica? Şi apoi, dacă e vorba de estetică, de ce nu ne apucăm să inventăm alte litere? Sînt convins că ceea ce trebuie să conteze în primul rînd în materie de scris este aspectul practic.

Ce e drept, ar fi mai simplu să suprimăm majusculele, să creăm un singur semn general, care să confere literelor iniţiale statutul de majuscule şi, prin aceasta, am reduce claviatura maşinilor de scris, numărul matriţelor

[1] Despre acelaşi subiect v. şi p. 30 şi 74.

Scanned with OKEN Scanner

la maşinile de cules şi aşa mai departe. Încercarea a fost făcută. Acum cîţiva ani, buletinele Agerpres prezentau textele aşa: □la □new □york, a sosit cu un avion □dakota □preşedintele □eisenhower.

Această procedură, care şoca prin noutatea ei, avea de partea ei cel puţin faptul că se baza pe o idee raţională. Ea a fost totuşi părăsită.

După părerea mea, ceea ce a stat la baza folosirii în grafică a minusculelor nu are nimic de-a face cu estetica, ci este exclusiv un considerent de publicitate, mai simplu spus, este un procedeu ţinînd de reclamă. Pentru a atrage atenţia trecătorului, a privitorului distrat etc., introduci o modificare în prezentarea grafică, aşa cum americanii, de exemplu, comit intenţionat greşeli de ortografie pe firme, scriind, în maniera copiilor, care încă nu se descurcă în hăţişurile etimologiei, *Xmas* pentru *Christmas*, sau *for U* în loc de *for you*. S-ar putea să se culeagă un nume de-a-ndoasele, fie să zicem *ucseludăR* în loc de *Rădulescu*, fie chiar *ucseludăR*.

Surpriza ar fi destul de mare ca să-i facă pe cititori să se oprească, să caute să descifreze textul şi, vrînd-nevrînd, să ia cunoştinţă de reclamă.

Ideea aceasta ar avea cel puţin un mare defect: ca toate ideile de reclamă, ea ar prinde la primele aplicări, dar imediat ce s-ar banaliza ar începe să plictisească. Acelaşi lucru s-a întîmplat cu minusculele: la început au frapat, apoi au ajuns să revolte. Astăzi ele sînt atît de banalizate, încît am impresia că mai mult ar reţine atenţia folosirea majusculelor.

Sau poate nu mai e nevoie de o diferenţiere între numele proprii şi cele comune? Am putea face şi această presupunere. În cazul acesta ar trebui luată măsura oficial: să se hotărască suprimarea majusculelor, să se predea elevilor un singur fel de litere şi să nu mai fie nici o neînţelegere.

Este oare vreo şansă ca această propunere să fie adoptată? Evident că nu: graficienii noştri, care, cu o consecvenţă demnă de o cauză mai bună, uită de uzajul majusculelor, nu o fac la orice nume; ei ştiu foarte bine că în anumite cazuri procedeul folosit de ei ar provoca scandal. Aceasta dovedeşte însă clar că acolo unde scriu cu minuscule lucrul nu merge fără oarecare desconsiderare a persoanelor ale căror nume sînt tratate în felul acesta.

În orice caz, ar fi timpul să se amintească tuturor că legile şi dispoziţiile sînt valabile pentru toată lumea, deci şi pentru cei care scriu, şi pentru cei despre care se scrie, şi, atît cît timp cît regulile ortografiei nu au fost anulate, să se impună respectarea lor.

„România literară", 16.I.1969

Dicţionarul limbii române

Se ştie că la înfiinţarea Academiei Române, acum ceva mai mult de o sută de ani, scopul principal pe care şi l-a propus noua instituţie a fost publicarea unei gramatici a limbii române şi a unui dicţionar al limbii române. Sînt cunoscute avatarele prin care au trecut cele două lucrări, datorită între altele lipsei de unitate în concepţiile academicienilor.

În ce priveşte gramatica, după încercările nesatisfăcătoare din secolul trecut, abia acum 15 ani, sub auspiciile noii Academii, o gramatică academică în două volume a văzut lumina tiparului; a urmat, acum 6 ani, ediţia a II-a, mult modificată şi îmbunătăţită, şi în curînd se va începe munca pentru elaborarea ediţiei a III-a. De fapt, o dată ce există o bază tipărită, sarcina colectivului de autori nu mai e atît de complicată.

Scanned with OKEN Scanner

Dicţionarul a avut o soartă mai puţin fericită. După ce a trecut din mînă în mînă, în condiţii grele pentru responsabilii succesivi, ultimul dinainte de Eliberare, Sextil Puşcariu, a izbutit să publice, în mai bine de 40 de ani, cam o treime din material [1], în ordine nu absolut alfabetică (de exemplu litera *F* a apărut înainte de *C*, iar *E* n-a apărut niciodată). Pînă astăzi nu sîntem mult mai avansaţi.

Trebuie spus însă că cele două opere nu sînt la fel de pretenţioase: gramatica priveşte în primul rînd limba literară, este nu numai descriptivă, ci şi normativă, ceea ce înseamnă că dimensiunile ei nu pot fi gigantice, de vreme ce nu se inserează toate variantele, ci, în general, numai cele recomandabile.

Dicţionarul trebuie să cuprindă toate cuvintele care se folosesc sau care s-au folosit vreodată în româneşte, atît în limba literară, cît şi în dialectele şi graiurile scrise şi vorbite în diversele părţi ale ţării, în limbajul familiar, în argouri şi aşa mai departe. Pe cît posibil, trebuie să prezinte toate variantele de pronunţare şi de flexiune şi, de asemenea, etimologiile. Este vorba deci de un adevărat monument închinat limbii române, de o operă care va aduce foloase mari nu numai lingviştilor, ci tuturor celor care scriu şi citesc şi ar fi normal să se găsească, dacă nu pe masa de lucru a oricărui intelectual, în orice caz în toate bibliotecile publice şi în primul rînd în bibliotecile şcolare.

După cel de-al doilea război mondial, noua Academie a preluat şi această sarcină. Dar pe de o parte se simţea mult mai acut lipsa unor dicţionare de format restrîns decît a unuia general, şi au trebuit întîi alcătuite şi tipărite acelea, iar, pe de altă parte, pentru o lucrare de anvergura arătată, în condiţiile actuale, era nevoie de o echipă de colaboratori, şi aceştia trebuiau abia formaţi.

Mai adaug că materialele rămase de la predecesori, atît de bogate cît au permis împrejurările în care au fost adunate, nu corespund în întregime pretenţiilor actuale. A fost deci nevoie să se scoată exemple noi, din lucrări apărute între timp, din presa socialistă şi chiar din unele tipărituri mai vechi, ceea ce a luat un timp destul de îndelungat, cu atît mai mult cu cît nu s-au putut folosi maşini electronice.

În sfîrşit, în 1965 au apărut primele fascicule. S-a hotărît să se înceapă cu litera *M*, căci deşi partea tipărită de S. Puşcariu nu este (şi nu putea fi) la înălţimea lucrării de azi, totuşi, de bine, de rău, ea există şi poate fi folosită. Abia după ce se va ajunge cu noua elaborare la sfîrşitul alfabetului, se vor reface şi primele litere, astfel încît să dispunem de o lucrare completă şi unitară.

Conducerea ei a fost încredinţată Institutului de Lingvistică din Bucureşti (acad. Iorgu Iordan şi prof. I. Coteanu), care, în afară de echipa de lexicografi ai institutului, mai beneficiază de colaborarea activă a colectivelor de lingvişti ai institutelor din provincie ale Academiei, iar pentru etimologii îşi dau concursul mai mulţi specialişti de la Universitatea din Bucureşti. Astfel se poate spune că dicţionarul constituie o operă cu adevărat naţională.

După greutăţile şi încetineala inerente începuturilor, treaba merge în prezent relativ repede. Din păcate, tiparul avansează mai încet. A apărut, în aproape patru ani, numai litera *M*, în treisprezece fascicule. S-a hotărît

[1] Pînă la cuvîntul *lojniţă* (fără *E* şi cu *D* publicat parţial: *D—De*).

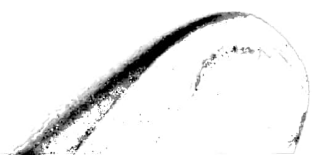

Scanned with OKEN Scanner

să se dea în continuare volume compacte, dar litera *O*, gata redactată, așteaptă de aproape doi ani în tipografie, litera *N* este în bună parte predată și sînt destul de înaintate în elaborare și alte litere [1].

Cu o oarecare sforțare, industria noastră poligrafică ar trebui să urnească lucrul din loc, căci, fără îndoială, tipărirea unei lucrări de știință nu trebuie să pretindă un timp mai îndelungat decît a cerut elaborarea ei.

„România literară", 23.I.1969

Antropomorfism sau zoomorfism?

În cîteva rînduri am primit scrisori de la cititori care au un simț delicat al limbii și de aceea îi jenează unele formule folosite astăzi la crescătoriile de animale, de exemplu *maternitate* (pentru vite) sau chiar *tineret* (*bovin*). În mintea lor, aceste cuvinte care se folosesc pentru oameni ar trebui să le rămînă rezervate acestora, căci aplicarea la vite ar constitui o degradare a umanității.

Cu toate acestea, se zice de un bou că e *tînăr*, de o oaie că e *tînără*, și nimeni nu a inventat încă un cuvînt echivalent care să fie specializat pentru animale. Probabil adjectivul supără mai puțin pentru că e întotdeauna alături de un substantiv care-i precizează extensiunea, pe cînd colectivul *tineret* apare și fără nici o determinare, deci s-ar putea naște confuzie între gruparea de oameni și cea de animale.

Adevărul este că adesea, în diverse limbi, există cuvinte diferite pentru aceeași noțiune, după cum se referă la om sau la alte ființe. În germană, pentru „a mînca" se spune *essen* despre oameni și *fressen* despre animale. În franțuzește, pentru oameni nu se folosește *tondre* „a tunde" , ci se zice *couper les cheveux* „a tăia părul". De notat, de altfel, că animalele nu au *cheveux* „păr", ca oamenii, ci *poil*. Noi zicem *a tunde* și pentru oameni, și pentru oi; dar *a rade* era într-o vreme proscris de mahalagii și înlocuit cu *a bărbieri*, pentru că, după cum ziceau ei, *porcii se rade, oamenii se bărbierește*. Faptul e cu atît mai curios cu cît *a se bărbieri* ar fi trebuit în mod normal să însemne „a se transforma în bărbier", eventual *a bărbieri* „a face meseria de bărbier", după cum *a popi* înseamnă „a face pe cineva popă", iar *a ciobăni*, „a fi cioban".

Mai adaug perechile *a naște* și *a făta*, *picior* și *labă*, *gură* și *bot*.

Se întîmplă ca termenul neutru (deci valabil pentru orice ființă) să capete un colorit grosolan, să se specializeze pentru animale și să devină inutilizabil pentru oameni. Aceasta a fost în franțuzește soarta latinescului *pilum* „păr", care a devenit *poil* și se folosește numai pentru animale, nu pentru capul oamenilor; în românește forma paralelă *păr* a rămas cu accepția generală (și caprele au *păr*). Dar se poate întîmpla și faptul contrar: un cuvînt specializat pentru animale poate fi, în limbaj grosolan, transferat la oameni. E destul să amintesc de cuvinte românești ca *labă* sau *rît*. În anumite împrejurări și termenii de acest fel pot pierde coloritul specific, devenind astfel neutri. Așa s-a întîmplat, de exemplu, cu latinescul *gula*, care însemna „bot" (pînă astăzi în franțuzește *gueule* are această valoare), iar în românește, sub forma *gură*, servește în primul rînd pentru oameni. Aceasta arată că, dacă în anumite cazuri se aplică la animale termeni care la origine erau numai umani, ceea ce ar putea fi socotit ca manifestări de antropomorfism, există

[1] Au mai apărut din seria nouă, în afară de *M*, *O* și *N*, literele *P* (5 vol.), *R*, *S* (2 vol., pînă la *semințărie*), *Ș*, *T* (2 vol.)

și cazuri contrare, care ar putea fi socotite ca zoomorfism, cînd omul este asemuit cu animalele. Pentru organele exterioare se va fi pornit de la oameni (*ochi*, *urechi* etc.), pe cînd cele interioare (*inimă*, *ficat* etc.) au fost cunoscute întîi la animale.

Se pune problema în mod practic: ce e de făcut? Să continuăm să întrebuinţăm pentru animale termeni ca *maternitate* sau *tineret*? Este limpede că uneori şocăm prin aceasta pe convorbitori. Atunci să creăm două vocabulare paralele, astfel încît tot ce priveşte animalele să fie exprimat prin cuvinte speciale? Ar trebui în cazul acesta să fabricăm termeni pentru *frunte*, *gît*, *piept*, pentru *a bea*, *a dormi*, *a alerga* etc. Am spori astfel enorm vocabularul, şi rămîne de văzut dacă rezultatele ar justifica energia cheltuită.

În realitate, totul este o problemă de abstractizare: între ochii unui om şi ochii altui om există totdeauna deosebiri, dar ştim să trecem peste ele şi nu creăm cîte un nume pentru ochii fiecărui om în parte. Tot aşa, între ochii omului şi cei ai cutărui sau cutărui animal există deosebiri, dar sînt şi asemănări, şi fără îndoială asemănările sînt mai mari şi mai importante decît deosebirile. De aceea putem păstra un termen care să denumească noţiunea rezultată din eliminarea trăsăturilor necomune şi neesenţiale. Acolo unde tradiţia ne pune la dispoziţie doi termeni, putem să-i păstrăm. Dar nu e justificat să despicăm fiecare noţiune în două variante, una pentru oameni, şi alta pentru animale.

„România literară", 30.I.1969

Clişee prolixe

Numim *clişeu* o formulare stereotipă, un grup de cuvinte oarecum fix, pe care îl foloseşte toată lumea în anumite ocazii. De multe ori, clişeele sînt utile, în primul rînd pentru că ne ajută să scurtăm vorba. Cînd întîlnim un cunoscut, ne adresăm lui cu clişeul *bună ziua!* Dacă am căuta în loc o exprimare personală, ar trebui să spunem aproximativ aşa: *Doresc ca ziua de astăzi să-ţi fie favorabilă.*

E uşor de văzut cîtă energie s-ar cheltui în plus, atît din partea celui care vorbeşte, cît şi din partea celui care ascultă. În general nici nu încercăm să analizăm conţinutul şi în orice caz nimeni dintre noi nu mai crede că, rostind formula, vom aduce cuiva succese. Am fost învăţaţi să o folosim şi o găsim utilă ca o manifestare de politeţe: arătăm celui cu care ne-am întîlnit că i-am remarcat prezenţa şi că îi dăm atenţie. Formule de acest fel sînt create uneori în operele literare şi ele constituie de obicei un merit al autorilor. Acestea nu sînt reluate de alţi scriitori, căci ar fi socotiţi plagiatori. De multe ori totuşi, fiind cunoscute de un public larg, ele pot servi în vorbire, fără riscul de a atrage cuiva vreo învinuire, căci oricine ar putea adăuga numele autorului. Să luăm ca exemplu apostrofa *Ca mata, bobocule, mai rar:* cine nu ştie că provine din Caragiale?

Dar scriitorii nu se străduiesc totdeauna să scurteze exprimarea. Uneori au interes să o lungească: poeţii trebuie să ţină seamă de ritm şi de rimă, şi acestea îi silesc să adauge un cuvînt care în conversaţie ar fi de prisos.

Meritul operei literare se judecă în bloc şi, dacă e valoroasă, nu-i facem reproşuri pentru amănunte. Dar formulele lungite, din orice motiv, n-ar aduce nici un folos dacă ar fi reluate în conversaţie. Pentru a da un exemplu: într-o cunoscută romanţă găsim versul *Farmecul făpturii tale*. Este evident

că *făptura ta* nu spune aici nimic mai mult decît *tu*, de aceea, chiar dacă apreciem expresia în versuri, nu o preluăm în conversaţii, căci am lungi vorba fără să obţinem nici unul dintre foloasele pe care le va fi avut poetul.

Sînt totuşi formule de acest fel pe care le-a întrebuinţat o dată cineva, cu sau fără motiv, şi care au fost preluate şi au devenit clişee, singurul lor efect clar fiind lungirea inutilă a exprimării. Întîlnim exemple la radio şi la televiziune, adică tocmai acolo unde timpul este mai măsurat şi mai scump decît oriunde. La buletinul meteorologic, în loc să se spună că *sînt opt grade*, aflăm că *mercurul termometrelor a scăzut pînă la opt grade*. Cel care a spus aşa întîia oară a avut meritul de a fi găsit o formulare originală. Dar cei care îl imită nu au decît meritul îndoielnic de a consuma timpul fără folos.

A avut loc o consfătuire, o masă rotundă etc. În darea de seamă, aproape fără excepţie, ni se spune: *Luînd cuvîntul, tovarăşul cutare a spus...* Putea oare să spună şi fără să ia cuvîntul?

S-ar părea că uneori redactorul nu ştie cum să înceapă şi mai ales cum să sfîrşească fraza, de aceea înşiră cuvinte inutile. Citim, cînd se discută o aniversare, că vedeta cutare *a împlinit un sfert de veac de existenţă pe planeta noastră;* şi se scria aşa pe vremea cînd încă nu se punea problema strămutării oamenilor pe alte planete!

Desigur, intervine şi dorinţa unora de a se exprima pompos. Este evident că dacă textul rostit este mai amplu e mai uşor să ridici tonul şi să-ţi iei un aer important. Aşa se face că în rapoartele citite în adunări se introduc clişee prolixe, care de acolo trec în textele publicate, apoi şi în conversaţii. Aflăm astfel că tovarăşul cutare *a fost ales în componenţa comitetului*, cînd *componenţa comitetului* nu poate fi decît însuşi comitetul.

Alţii ne anunţă că *au reparat un număr de trei maşini*, că *au economisit o sumă de o mie de lei*, mia de lei fiind însăşi suma şi aşa mai departe.

Mai bine ar economisi timpul ascultătorilor.

„Romînia literară", 6.II.1969

Falsă germană

Dintre limbile germanice, singura cunoscută de mai multă vreme la noi este germana (numită şi nemţească), ceea ce se explică pe de o parte prin apropierea teritorială (în primul rînd cu Austria), pe de altă parte prin prezenţa chiar în ţara noastră a mai multor populaţii de limbă germană. De altfel, germanii au fost într-o vreme reprezentativi pentru întregul Occident: după cum se ştie, hainele apusenilor erau numite *nemţeşti*. Aşa se face că unele cuvinte internaţionale, în afară de forma normală de tip latino-romanic, au şi o variantă de tip german.

Am atras altă dată atenţia asupra pronunţării grupurilor de litere *sp* şi *st* ca în nemţeşte, unde se rostesc *şp* şi *şt* [1]. Alături de pronunţarea internaţională, concordantă cu cea latinească, *spaniol*, *special*, *specula*, *strangula*, *statut*, se aude, sau cel puţin se auzea în trecut, în graiurile regionale şi rustice, pronunţarea *şpaniol*, *şpeţial*, *şpecula*, *ştrangula*, *ştatut*, în acord cu modelul german.

[1] Se pronunţă *ş* la început de cuvînt, pronunţarea păstrîndu-se şi atunci cînd cuvîntul intră în compuse sau derivate cu prefixe.

Scanned with OKEN Scanner

De aici urmează două efecte de tip contrar. Astfel, mulţi pronunţă cu *ş* cuvinte care în germană au *s*, nu *ş* (*Gestapo*), şi mai ales cuvinte provenite din alte limbi germanice unde *s* nu se transformă în *ş*. Iată cuvinte de origine englezească: *sprint*, *standard*, *start*. Din păcate, termenii sportivi sînt larg difuzaţi sub forma greşită, cu *ş*, de televiziune (ce e drept, încă n-am auzit să se spună *şport*). O situaţie aparte are *spicher* (care ar trebui scris de fapt *spicăr* [1]). În orice caz, în Anglia nu se foloseşte pentru cel care anunţă programele la radio (acesta se numeşte *announcer*; notez în treacăt că numele oficial, *crainic*, este un arhaism înviat de primii conducători ai radiodifuziunii noastre şi că în trecut aşa se numeau cei care aduceau la cunoştinţă dispoziţiile voievozilor).

Pe de altă parte, ştiind că pronunţarea cu *ş* este periferică şi trebuie ocolită, mulţi zic *s* în loc de *ş* în cuvinte împrumutate din germană: *spalier*, *straţă* din germ. *Spalier*, *Strazze* [2].

Mai gravă este pronunţarea cu *ş* a numelor suedeze: se aude astfel *Ştrindberg* pentru *Strindberg*, *Ştókholm* în loc de *Stockhólm* etc. Există, ce e drept, în suedeză sunetul *ş*, dar se scrie altfel. Ceea ce noi scriem *schi* (unii scriu, ca să pară mai nobil, *sky*) se scrie în limba de origine *ski* şi se citeşte *şi*. De asemenea, nume ca *Sjoestedt*, *Nordenskiöld* se rostesc în suedeză cu *ş* (*şöstet*, *nordenşöld*).

În acelaşi mod se trece asupra altor limbi pronunţarea germană *ai* a diftongului scris *ei*. Aici se cuvine să amintesc de unele nume franceze ca *Dreyfus*, *Eiffel*, care, chiar dacă sînt de origine germană, trebuie citite franţuzeşte, deci *drefüs*, *efél*, nu, cum se aude de obicei, *dráifus*, *áifăl*. Interesant este că enciclopedia germană, pe care am consultat-o, recomandă aici pronunţarea franceză, de unde reiese că noi sîntem mai catolici decît papa.

În afîrşit, un nume suedez aproape fără excepţie pronunţat greşit la noi este *Nobel*: corect trebuie accentuat pe *e*, care se citeşte ca *e* al nostru, deci ultima silabă este aceeaşi ca în *rebel*. Dar mai nimeni nu spune aşa, ci *Nobăl*, cu accentul pe *o* şi cu *e* schimbat în *ă*, ca în nemţeşte, astfel încît terminaţia seamănă cu cea a lui *dascăl* [3].

„România literară", 13.II.1969

â sau *î*?

Primesc din cînd în cînd scrisori, de obicei de la oameni în vîrstă, care, deprinşi să scrie cu *â*, protestează, sub diferite pretexte, contra eliminării acestei litere. Sînt silit de fiecare dată să le arăt că *â* nu este decît o rămăşiţă a vechii scrieri etimologice, care nu încerca să redea realităţile româneşti, ci pe cele latineşti, deşi scriem pentru noi, nu pentru romani.

Sunetul *ĭ*, care este unul singur, apărea în scris în secolul trecut sub cinci forme: *â*, *ê*, *i*, *ô*, *û*, după cum îi corespunde, sau se presupunea că îi corespunde, în latineşte o vocală sau alta: *mână*, *vênt*, *rîu*, *fôntână*, *gût*. Copiii trebuiau deci să se informeze asupra etimologiei cuvintelor înainte de a şti cum să le scrie.

[1] Theodor Hristea, în *Probleme de etimologie* (apărută în 1968 la Editura Ştiinţifică) arată chiar că *spicăr* nu vine din englezeşte, ci din franţuzeşte; în orice caz trebuie citit aşa cum îl pronunţă englezii. Normele actuale prevăd forma *spicher*.

[2] *s* a pătruns în aceste cuvinte şi în DOOM.

[3] Am mai scris despre aceste lucruri. V. şi prezentul volum p. 111.

Scanned with OKEN Scanner

Cu ocazia reformei din 1903, s-a renunțat la *ê*, *ô* și *û*, dar s-au păstrat două litere, *â* și *î*, în loc de una, de altfel inconsecvent repartizate din punctul de vedere al etimologiei, de vreme ce latinescului *angelus* îi corespundea *înger*, iar latinescului *rivus* îi corespundea *râu*.

Mai rămîneau destule complicații, de exemplu: participiile verbelor de conjugarea a IV-a se scriau cu *î* (cînd preceda un *r*), deci *amărît*, *coborît*. Dar *urît*, care e participiul lui *a urî*, se folosește ca adjectiv, cu înțeles destul de depărtat de al verbului: mai trebuie scris cu *î*? Sau cu *â*?

Reforma din 1953 a simplificat situația, ca în multe alte amănunte, astfel că acum cine știe să vorbească învață ușor ce litere trebuie să scrie: ele corespund sunetelor. Și pentru că avem un singur sunet *î*, folosim și o singură literă, *î*.

Am arătat aceste lucruri ca un răspuns pe care-l dau cititorului nostru G. Nemeș din comuna Onceşti, județul Bacău. Acesta constituie o excepție printre corespondenții mei, deoarece pledează pentru respectarea regulii actuale și protestează pentru că în timpul din urmă se văd mereu nume scrise cu *â*. Se înțelege din cele spuse mai sus că sînt de acord cu intenția acestei scrisori, dar trebuie să discut cîteva amănunte pe care le conține.

„Numai *România* și cuvintele din aceeași familie și *Brâncuși*, nume de rezonanță universală, se scriu cu *â*. De ce *Gîrleanu*, *Agîrbiceanu*, *Pîrvan*, *Topîrceanu*, care au semnat toată viața cu *â*, se scriu cu *î*, iar alții, care nu au fost cunoscuți în trecut, să-și scrie numele cu *â*?", întreabă corespondentul meu.

Sînt în textul pe care l-am reprodus cîteva inexactități. Mai întîi, Topîrceanu, membru al cercului de la „Viața românească", a semnat toată viața cu *î* (cu *î* scriau peste tot Ibrăileanu, Sadoveanu și, bineînțeles, A. Philippide, principalul lingvist colaborator al revistei). Apoi, regula actuală prevede că numele cunoscute de multă vreme în străinătate se scriu în continuare cu *â*: nu numai *Brâncuși*, ci și *Pârvan* și altele. Aceasta pentru a nu se crea confuzie în cataloage etc. Un specialist străin ar crede ușor că *Pîrvan* este alt autor decît cunoscutul *Pârvan*.

Cei care timp de 15 ani s-au conformat noii ortografii, iscălind cu *î*, iar acum dintr-o dată trec la scrierea cu *â* contribuie la crearea aceleiași confuzii. Probabil vor să dea impresia că numele lor este de multă vreme ilustru pe tot mapamondul.

Mi-am exprimat prin aceasta dezacordul față de procedeul lor, dar nu pot propune să li se interzică semnarea cu *â*: într-o notă la paragraful 167, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* arată că „numele de persoane românești se redau așa cum sînt scrise de purtătorii lor". Ce e drept, *Îndreptarul* are în vedere pe oamenii celebri, dar nu o spune explicit și cred că nici nu trebuie să o spună: să lăsăm pe fiecare să-și scrie numele cum crede că e mai bine, cu atît mai mult cu cît actele de naștere ale adulților prezintă ortografia veche.

E foarte probabil că mulți din cei care reiau acum pe *â* vor renunța cu timpul la acest capriciu; cei care vor persevera vor ajunge cu siguranță să fie numiți greșit (de exemplu *Cîrnea* scris *Cârnea* se va transforma în *Carnea* etc.) pe măsură ce se vor ridica noi generații, pentru care scrierea cu *â* va fi ceva neobișnuit. Aceasta este singura sancțiune pe care o întrevăd pentru singularizarea în felul de a-și scrie numele [1].

„România literară", 20.II.1969

[1] Despre *â* și *î*, v. și mai departe, p. 172.

Scanned with OKEN Scanner

Cu ocazia reformei din 1903, s-a renunțat la *ê*, *ô* și *û*, dar s-au păstrat două litere, *â* și *î*, în loc de una, de altfel inconsecvent repartizate din punctul de vedere al etimologiei, de vreme ce latinescului *angelus* îi corespundea *înger*, iar latinescului *rivus* îi corespundea *râu*.

Mai rămîneau destule complicații, de exemplu: participiile verbelor de conjugarea a IV-a se scriau cu *î* (cînd preceda un *r*), deci *amărît*, *coborît*. Dar *urît*, care e participiul lui *a urî*, se folosește ca adjectiv, cu înțeles destul de depărtat de al verbului: mai trebuie scris cu *î*? Sau cu *â*?

Reforma din 1953 a simplificat situația, ca în multe alte amănunte, astfel că acum cine știe să vorbească învață ușor ce litere trebuie să scrie: ele corespund sunetelor. Și pentru că avem un singur sunet *î*, folosim și o singură literă, *î*.

Am arătat aceste lucruri ca un răspuns pe care-l dau cititorului nostru G. Nemeș din comuna Onceşti, județul Bacău. Acesta constituie o excepție printre corespondenții mei, deoarece pledează pentru respectarea regulii actuale și protestează pentru că în timpul din urmă se văd mereu nume scrise cu *â*. Se înțelege din cele spuse mai sus că sînt de acord cu intenția acestei scrisori, dar trebuie să discut cîteva amănunte pe care le conține.

„Numai *România* și cuvintele din aceeași familie și *Brâncuși*, nume de rezonanță universală, se scriu cu *â*. De ce *Gîrleanu*, *Agîrbiceanu*, *Pîrvan*, *Topîrceanu*, care au semnat toată viața cu *â*, se scriu cu *î*, iar alții, care nu au fost cunoscuți în trecut, să-și scrie numele cu *â*?", întreabă corespondentul meu.

Sînt în textul pe care l-am reprodus cîteva inexactități. Mai întîi, Topîrceanu, membru al cercului de la „Viața românească", a semnat toată viața cu *î* (cu *î* scriau peste tot Ibrăileanu, Sadoveanu și, bineînțeles, A. Philippide, principalul lingvist colaborator al revistei). Apoi, regula actuală prevede că numele cunoscute de multă vreme în străinătate se scriu în continuare cu *â*: nu numai *Brâncuși*, ci și *Pârvan* și altele. Aceasta pentru a nu se crea confuzie în cataloage etc. Un specialist străin ar crede ușor că *Pîrvan* este alt autor decît cunoscutul *Pârvan*.

Cei care timp de 15 ani s-au conformat noii ortografii, iscălind cu *î*, iar acum dintr-o dată trec la scrierea cu *â* contribuie la crearea aceleiași confuzii. Probabil vor să dea impresia că numele lor este de multă vreme ilustru pe tot mapamondul.

Mi-am exprimat prin aceasta dezacordul față de procedeul lor, dar nu pot propune să li se interzică semnarea cu *â*: într-o notă la paragraful 167, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* arată că „numele de persoane românești se redau așa cum sînt scrise de purtătorii lor". Ce e drept, *Îndreptarul* are în vedere pe oamenii celebri, dar nu o spune explicit și cred că nici nu trebuie să o spună: să lăsăm pe fiecare să-și scrie numele cum crede că e mai bine, cu atît mai mult cu cît actele de naștere ale adulților prezintă ortografia veche.

E foarte probabil că mulți din cei care reiau acum pe *â* vor renunța cu timpul la acest capriciu; cei care vor persevera vor ajunge cu siguranță să fie numiți greșit (de exemplu *Cîrnea* scris *Cârnea* se va transforma în *Carnea* etc.) pe măsură ce se vor ridica noi generații, pentru care scrierea cu *â* va fi ceva neobișnuit. Aceasta este singura sancțiune pe care o întrevăd pentru singularizarea în felul de a-și scrie numele [1].

„România literară", 20.II.1969

[1] Despre *â* și *î*, v. și mai departe, p. 172.

Scanned with OKEN Scanner

Puţină gramatică

De la colectivul de cadre didactice al unei şcoli din Oltenia îmi vine o scrisoare în care se cer lămuriri „asupra unor probleme de gramatică mult discutate în rîndul unor cadre didactice, şi anume: unii susţin că substantivele care denumesc plante, arbori sînt fiinţe, iar alţii, cei mai mulţi, că sînt lucruri. Unii spun că *apă* este fenomen al naturii, iar alţii că este lucru". Autorii scrisorii mă asigură că „delimitarea este necesară pentru clasele mici".

Aş putea să-mi dau părerea în aceste probleme atît de grave, dar mă tem că n-aş găsi prea mare ascultare, avînd în vedere că nu am o competenţă recunoscută în ştiinţele naturii. Cel mult aş putea pretinde să mi se dea atenţie cînd, referindu-mă la vocabular, aş asigura că nu se pot despărţi substantivele în nume de lucruri şi nume de fenomene, de vreme ce fenomenele nu pot fi excluse din rîndul lucrurilor. Primul sens al cuvîntului *lucru*, în *Dicţionarul limbii române moderne*, este „orice obiect material". Cum *apa* este un obiect material, urmează că este lucru. Dar la *fenomen* acelaşi dicţionar recunoaşte ca prim sens următorul: „orice aspect al naturii în mişcare". Cum *apa* este un aspect al naturii în mişcare, urmează că este fenomen. Mai urmează şi că expresia *fenomen al naturii* este pleonastică.

Aş ruga totuşi să mi se dea ascultare şi să se şi ia măsuri, dar într-o problemă de învăţămînt lingvistic, unde sper că nu sînt cu totul incompetent. De ce se discută ce e şi ce nu e lucru sau fenomen, ce e lucru şi ce e fiinţă la clasele mici şi tocmai la gramatică? În ce măsură vor învăţa copiii să vorbească mai corect, să scrie fără greşeli de ortografie, după ce vor fi lămuriţi dacă plantele sînt lucruri sau fiinţe, chestiune asupra căreia, după cum se vede, profesorii lor nu reuşesc să se pună de acord?

Desigur, se porneşte de la definiţia substantivului: cuvînt care denumeşte lucruri sau fiinţe. Întrucît însă orice copil îşi dă seama de la prima vedere că plantele, apa etc. sînt ori lucruri, ori fiinţe, mi se pare clar că la gramatică nu trebuie mers mai departe în această privinţă, lăsîndu-se pe seama ştiinţelor naturii să definească viaţa, dezvoltarea etc., poate la clasele mai mari şi în orice caz cu alte mijloace şi metode decît gramatica.

În general face impresia că profesorii de gramatică nu au cu ce să-şi umple orele şi de aceea introduc în discuţie idei controversate, neclare chiar pentru specialişti şi în orice caz fără nici un folos în ce priveşte cunoştinţele de limbă. Este încă subiect de discuţie între lingvişti şi între filozofi ce înseamnă abstract şi concret în materie de vocabular, dar elevii sînt obligaţi să aibă o părere fermă în această privinţă.

Ce se întîmplă însă cu noţiunile elementare de gramatică şi de ortografie, care, dacă nu se învaţă în primii ani de şcoală, nu vor mai fi niciodată asimilate perfect? Se pare că pentru acestea nu mai rămîne loc în programă. Ortografia noastră este fără îndoială foarte uşoară dacă o comparăm cu cea engleză sau franceză. Cu toate acestea, la noi nu se fac mai puţine greşeli de ortografie decît în limbile pomenite.

Ciţi ştiu dacă *noştri* se scrie cu un singur *i* sau cu doi? Cine vrea să fie lămurit în astfel de probleme trebuie să cunoască flexiunea nominală, care nu e deosebit de grea.

Ciţi ştiu că nu trebuie să zică *în ceea ce privesc sunetele*, ci *în ceea ce priveşte*? Cine vrea să fie lămurit are nevoie de noţiuni elementare de sintaxă.

Ciţi ştiu că *mutual* nu înseamnă „pe muteşte", ci „reciproc"? Cine vrea să fie lămurit are nevoie de explicaţii elementare privitoare la originea şi înţelesul cuvintelor.

Scanned with OKEN Scanner

Din păcate, profesorii de limba română nu au timp pentru așa ceva, fiind ocupați cu probleme străine de lingvistică și în același timp inaccesibile pentru elevii din școlile elementare. Aș vrea să sper că strigătul meu de alarmă va fi auzit și că se va decide să se facă măcar puțină gramatică în orele de gramatică.

„România literară", 27.II.1969

Falsă engleză

Am semnalat de curînd că unele cuvinte și nume care aparțin englezei sau suedezei se pronunță la noi ca și cum ar fi germane. Deoarece scrierea limbii germane e destul de apropiată de pronunțare, se produc rareori neajunsuri de altă natură decît cele semnalate.

Cu engleza lucrurile se petrec altfel, aici scrierea e mult rămasă în urmă: ea reproduce în general pronunțarea de acum cîteva sute de ani și se potrivește destul de puțin cu cea de azi. Mai mult decît atît, regulile de citire care se pot da sînt aproximative, în realitate trebuie învățat fiecare cuvînt în parte. Cum zicea un umorist francez, „curioasă limbă: se scrie *gutapercă* și se citește *cauciuc*" (ce e drept, nici franceza nu e mult mai simplă).

Cuvintele pe care le-am luat din englezește se pot împărți în trei categorii: unele se scriu aproximativ așa cum le pronunță englezii (de exemplu, *lider*, care în englezește se scrie *leader*; *meci*, care în englezește se scrie *match* etc.); altele se pronunță așa cum le scriu englezii (de exemplu *fotbal*, care se scrie în englezește *foot-ball* sau *football* și se pronunță *futbol*); altele, în sfîrșit, se scriu și se pronunță aproximativ ca în englezește (de exemplu, *lady*, citit *leidi*).

Am zis „aproximativ" ca în englezește, căci timbrul și intonațiile sînt greu de redat pentru noi, și din această cauză ne mulțumim să nu pronunțăm *i* în loc de *ai* sau *e* în loc de *a*, fără a pretinde să reproducem exact trăsăturile sunetelor englezești. Chiar cei care cunosc mai bine limba și sînt în stare să întrețină o conversație în englezește nu pot pronunța ca englezii numele englezești întîlnite în cursul unei conversații în românește, căci ar trebui să facă o pauză, să-și potrivească buzele și limba, să-și schimbe complet, de la un cuvînt la altul, modul de articulare, ceea ce ar produce un efect destul de comic.

Mai grav este că cei care vor să se arate învățați forțează nota, apasă asupra unor trăsături, reușind prin aceasta să-și părăsească pronunțarea românească, fără însă a o găsi în schimb pe cea englezească. Cel mai clar se vede lucrul la pronunțarea lui *a*, care în englezește este de obicei destul de închis, ajungînd pînă aproape de *e*; concetățenii noștri care afectează o pronunțare autentică rostesc în cazul acesta un *e* închis, care se apropie de *i*, de exemplu zic *gez*, aproape ca *giz*, pentru *jazz*.

Într-o piesă prezentată la televiziune, s-a zis de nenumărate ori *Senfrensisco*, cu un *e* foarte închis, pe care englezii nu l-ar fi recunoscut, căci e mai departe de *a* al lor decît ar fi fost *a* al nostru. De altfel, la un astfel de nume, de origine romanică, ar fi preferabil să păstrăm rostirea românească, așa cum continuăm să zicem *Londra*, nu *London*. Mult mai grav este însă că se pronunță *e* și acolo unde chiar în englezește este un *a* deschis, de exemplu, pentru *Mark Twain* (pronunțarea corectă este *Mark Tuein*), auzim adesea

Scanned with OKEN Scanner

Merk Tuain. Apoi englezii redau uneori prin *e* sunetul *i*. Dacă vrem să-i imităm, trebuie să ştim unde. Altfel păţim ca reporterul care ne vorbeşte la televiziune de *golghiteri* în loc de *golgheteri* (engl. *goalgetter*).

De obicei *ch* este citit ca un *c* al nostru urmat de *e* sau *i* (de exemplu în numele *Charlie Chaplin*); de obicei, dar nu totdeauna. Greşit se zice la noi aproape în mod general *Cicago* în loc de *Şicago* (numele oraşului *Chicago*, de origine indiană). De asemenea se pronunţă curent *linci* în loc de *linş* (de la numele de persoană *Lynch*).

Stăruie şi ideea greşită că orice cuvînt englezesc trebuie accentuat pe silaba iniţială, de aceea aproape nimeni nu spune, cum trebuie, *New Yórk*, ci peste tot auzim *Néw York*. Săptămînile trecute ni s-a vorbit de mai multe ori de cabina spaţială *Ápollo*, în loc de *Apóllo*, cum ar spune oricine ştie englezeşte şi cum de altfel se spune în mai toate limbile.

Aminteam la început că pronunţăm nemţeşte unele cuvinte care nu sînt germane. Se întîmplă, ce e drept mai rar, să atribuim şi englezei ce nu i se cuvine. Nu demult ni s-a vorbit la televiziune de scriitorul *Ceamíso*: era vorba de fapt de *Chamisso*, care trebuie pronunţat *şamisó*. Deşi scriitor german, poartă un nume francez şi germanii respectă forma lui iniţială.

„România literară", 6.III.1969

Nume de străzi

Printre numele proprii şi, mai precis, printre numele de locuri, cele ale străzilor au o situaţie aparte: aceleaşi nume pot apărea concomitent în numeroase localităţi şi sînt date în chip arbitrar. Celelalte nume geografice, aproape fără excepţie, au la bază o realitate, a existat un motiv pentru care s-a stabilit un anumit nume şi nu altul (chiar dacă nu reuşim să descoperim acel motiv), pe cînd străzile pot fi botezate după o fantezie sau un capriciu nejustificat prin nimic. Aici apare deci o primă dificultate.

Trecînd în revistă numele date la Bucureşti în jurul anului 1900, găsim unele cu totul surprinzătoare: *Echinoxului*, *Emigratului*, *Minotaurului*, *Pacienţei*, *Sapienţei*, *Speranţei* şi aşa mai departe. Nu cred că cineva ar fi în stare să stabilească vreo legătură de sens cu situaţia geografică sau cu enoriaşii cartierelor respective. Face impresia că un edil puţin cultivat a auzit un cuvînt surprinzător pentru el şi a ţinut să-l fixeze pe planul oraşului. Ce să mai spun de *Epicol*, care nu înseamnă nimic? Aici povestea se cunoaşte: a fost întîi *Epicur*, dar locuitorii au fost şocaţi şi au cerut înlocuirea, indiferent cu ce.

Astăzi stăm oare mai bine? Dacă cercetăm noile apariţii, întîlnim nume ca *Avalanşei*, *Nuferilor*, *Picajului* etc. Au fost vreodată avalanşe la Bucureşti? Cresc nuferi? Fără să fi verificat aş fi dispus să pariez că există şi strada *Epitetelor*, a *Iluziei*, a *Metaforei* şi aşa mai departe. Ar fi greu de afirmat că la alegerea numelor a prezidat vreo raţiune.

Totuşi există posibilitatea de a reţine numele unor personalităţi de frunte din istoria lumii şi mai ales a patriei noastre, a căror amintire dorim să fie veşnică şi care ar cinsti arterele oraşelor. De exemplu, în Bucureşti, strada Ovid Densusianu ar fi ceva nepotrivit? Probabil că nu s-a gîndit nimeni la asta.

Al doilea neajuns vine de la faptul că numele de străzi, fiind de uzaj mai restrîns decît cele de localităţi, pot fi schimbate mai uşor. Este evident că uneori sînt motive serioase care cer înlocuirea unui nume, dar la noi mobi-

Scanned with OKEN Scanner

litatea este atît de mare, încît foarte des, ca să ne înţelegem în vorbă, trebuie să facem traduceri: *strada Cutare, fostă Cutare*, şi uneori nici atîta nu este de ajuns, ci trebuie să amintim antepenultimul nume. Nu mi-ar fi greu să citez străzi bucureştene care în ultimii ani şi-au schimbat de mai multe ori numele: strada *Fîntînii* a devenit *Lueger*, apoi *Berthelot*, după care *Popov* şi, în sfîrşit, *Nuferilor*; strada *Cometa*, apoi *I. G. Duca*, după care iar *Cometa*, apoi iar *I. G. Duca*, pe urmă *Bastiliei* şi, în sfîrşit, *Căderea Bastiliei* etc. Mai greu ar fi să găsim străzi care să nu-şi fi schimbat numele în ultimul secol. Un amănunt care mi se pare că nu e lipsit de interes: strada *Fîntînii* era numită aşa din cauza fîntînii istorice a domniţei Ralu, creatoarea teatrului în România, şi, dacă numele mai noi trebuiau schimbate, era normal să se ia din nou numele primitiv, şi nu unul care să nu spună nimic. Să mai adaug că, după ce numele *Berthelot* a înlocuit pe *Lueger*, acesta din urmă a fost dat unei străzi laterale, parcă înadins pentru a mări confuzia. Noroc că nici acolo n-a rămas mult.

Iată şi un gen de schimbare mai curios: str. *Brezoianu*, bine cunoscută cu acest nume de toţi bucureştenii, a devenit dintr-o dată str. *Ion Brezoianu*. Constatînd desigur că adaosul nu schimbă prea mult, cei în drept au mers mai departe şi au pus tăbliţe cu numele *Brezoianu Ion*, astfel că pe o distanţă de 200—300 de metri apar trei formule diferite, ceea ce, evident, nu simplifică orientarea. De altfel, moda de a pune numele de familie înainte, ca la şcoală sau ca la cazarmă, face şi alte ravagii: str. *Mozart W. Amadeus*, şos. *Kalinin Ivanovici Mihail* şi aşa mai departe. Încă nu avem, ce e drept, bul. *Bălcescu Nicolae* sau şos. *Bravu Mihai*. Dar nu e timpul pierdut.

În sfîrşit, un lucru pe care nu l-am văzut în nici o ţară străină: transformăm tăbliţele indicatoare în pagini de enciclopedie: se adaugă la numele unui personaj profesiunea şi data naşterii şi a morţii. De ce nu şi titlurile operelor principale? Dacă e nevoie să spunem că Ştefan cel Mare a fost domn al Moldovei, se mai pune întrebarea dacă numele lui merită să fie purtat de o stradă. Şi ce impresie ar face asupra unui străin inscripţia următoare: str. *Aristotel*, filozof grec (384—322 î.e.n.)?

„România literară", 13.III.1969

Vai, domine!

Am mai avut ocazia să subliniez marele interes pe care îl manifestă astăzi masele largi din ţara noastră pentru faptele de limbă. Fenomenul nu poate să nu bucure pe cei care ţin la cultura noastră şi mai ales pe lingvişti. Vorbitorii îşi pun probleme cu privire la modul de a se exprima, cer consultaţii şi, evident, îşi perfecţionează limbajul.

Sînt şi unii care, deşi n-au făcut studii de specialitate, încearcă să dea explicaţii fenomenelor. Uneori reuşesc, alteori nu, iar diferenţa provine în primul rînd de acolo că unele fapte pot fi tratate cu metode empirice, iar pentru altele este nevoie de o tehnică de care nu dispun decît cei pregătiţi pentru aceasta.

Este uşor să ne dăm seama că limba se schimbă cu timpul şi că formele pe care le iau astăzi unele cuvinte nu coincid cu felul cum erau pronunţate într-un trecut mai mult sau mai puţin îndepărtat. Este mai puţin cunoscut că schimbările nu s-au petrecut în mod anarhic, ci în conformitate cu anumite reguli, chiar dacă nu ştim să explicăm de ce o schimbare a avut loc într-o

Scanned with OKEN Scanner

anumită limbă, într-o anumită epocă, şi nu în altele. Constatăm de exemplu că substantivul latin *piscis* a devenit în româneşte *pesce*, apoi *peşte*, deci *i* scurt în ambele silabe s-a transformat în *e*. Aceeaşi schimbare s-a petrecut, într-o fază veche a limbii, în toate cuvintele care conţineau un *i* scurt. Atît de categorică este această constatare, încît e suficient să observăm că într-un cuvînt românesc găsim un *i* acolo unde latina avea un *i* scurt ca să putem afirma fără nici o rezervă că nu e vorba de un element păstrat în graiul viu de-a lungul secolelor, ci de un împrumut recent, din latină sau dintr-o limbă romanică modernă. De exemplu, e neîndoielnic că *timid* este un neologism în româneşte, pentru că celor doi *i* scurţi din latinul *timidus* le corespund în româneşte doi *i*, şi nu doi *e*.

Aici am mai putea adăuga că accentul în limbile romanice s-a păstrat peste tot în silaba care-l purta în latineşte, deci constatînd că latinii accentuau *tímidus*, iar noi *timíd*, tragem imediat concluzia că forma noastră nu e moştenită.

Am notat aceste fapte elementare ca introducere la discutarea unei scrisori sosite zilele trecute la redacţie. Autorul ei, prof. Ben Streianu de la Simeria, este evident animat de cele mai bune intenţii cînd notează că în unele părţi ale Transilvaniei se spune *vai, domine* sau, cu repetiţie, *vai, domine şi domine*, aşa cum în alte părţi ale ţării se zice *vai de mine*. Cel mai simplu lucru ar fi să credem că, pentru un motiv oarecare, în unele graiuri *e* s-a schimbat în *o*. Corespondentul nostru are însă altă idee: la bază ar fi aici un latinesc *vae, domine*, adică pe româneşte „vai, Doamne", pentru că, ne spune d-sa, dacă localnicii ar fi zis întîi *vai de mine*, nu s-ar putea explica de ce au ajuns apoi să schimbe pe *e* în *o*. Lingviştii nu vor accepta această argumentare. Pentru a lămuri pe cititori asupra felului cum se procedează în materie de etimologie, voi analiza aici situaţia. Nu este nicidecum probabil ca romanii să fi zis vreodată *vae, domine*, în orice caz textele pe care le avem la dispoziţie nu conţin nimic asemănător. Nu e dovedit nici măcar că *vai* provine în româneşte din latinul *vae*; acesta ar fi trebuit să devină *ve*. Ce e drept, e un cuvînt expresiv şi de aceea supus mereu unor refaceri afective, dar chiar aceasta înseamnă că a putut fi format în româneşte. Totuşi alte aspecte cîntăresc mai mult: latinul *dómine* a devenit, normal în româneşte, *doamne*, şi nu se vede nici un motiv pentru schimbarea accentului, nici pentru redarea lui *i* scurt prin *i*, nici pentru păstrarea lui *o* neaccentuat (acesta ar fi devenit *u*, ca în *Dumnezeu, dumncata* etc.). Şi fiindcă am deschis vorba, voi arăta cum se explică, după mine, formula *vai domine*; este bine cunoscută pronunţarea *dă* în loc de *de*, iar înaintea unui *m ă* se poate schimba în *o*; amintesc exemplul cunoscut *fomeie* pentru *fămeie, femeie*. Formula *vai de mine* este întru totul asemănătoare cu *bietul de mine, săracul de mine, păcătosul de mine* şi aşa mai departe, toate formate în româneşte, nu moştenite din latineşte.

„România literară", 20.III.1969

Accente

În cuvintele de mai multe silabe, aproape totdeauna este una scoasă în relief, pentru că vocala ei sau este pronunţată cu forţă mai mare, sau comportă o modulaţie diferită de a celorlalte.

Cunoaştem cazuri de variaţii regionale: *bólnav* şi *bolnáv*, *dúşman* şi *duşmán*, *vúltur* şi *vultúr*, *Dóbrogea* şi *Dobrógea*, *Góvora* şi *Govóra* etc. Acestea

nu prezintă prea mare importanță, deoarece o dată cu unificarea limbii literare se consolidează pentru fiecare cuvînt una singură dintre variante.

În multe limbi, printre care se numără și a noastră, se poate ca două cuvinte cu înțeles diferit să comporte exact aceleași sunete și să fie deosebite numai prin locul accentului: *în lăturí* e altceva decît *în lătúri*, *cúpele* diferă de *cupéle*. Și cuvintele de o singură silabă pot fi accentuate, dacă sînt legate de cuvintele vecine; astfel, *ba nú* se deosebește de *bánu(l)*.

Vorbitorii sînt mai puțin atenți la faptul că accentul poate crea și diferențe morfologice: *búra* e substantiv, *burá* e verb; *múncii* e substantiv în genitiv, *muncí* e verb la perfect. Chiar în interiorul verbului găsim numeroase exemple: *cîntă* e prezent, *cîntă* e perfect. Asemenea perechi sînt mai numeroase decît s-ar crede și ele s-au înmulțit considerabil în ultimul timp, din cauza unei schimbări de structură a limbii noastre. Anume, în trecut diferența de accentuare era frecvent însoțită de o modificare a vocalismului, și aceasta era suficientă ca să nu confundăm două forme: deoarece *a* fără accent devenea *ă*, un prezent ca *lásă* era deosebit de un perfect ca *lăsă* prin diferența dintre *a* și *ă*. În cuvintele mai noi, vocalele nu se modifică din cauza diferenței de accentuare, astfel că *remárcă* se deosebește de *remarcă* numai prin accent. Acum se creează opoziții prin accent și în grupuri ca *în cásă* față de *încasă* etc.

Mai important mi se pare de semnalat că se creează diferențe la cuvintele noi, fie pentru că același termen este împrumutat din limbi diferite, care-l accentuează fiecare alftel, fie pentru că nu știm unde se pune corect accentul. Pentru primul tip poate servi ca exemplu *batérie*, împrumutat din polonă, peste care s-a suprapus *baterie*, din franceză. Am cunoscut în copilărie strada *Batériilor* din București, și am rămas surprins zilele trecute cînd am auzit pe cineva spunînd strada *Bateríilor*.

Numele *haltérelor* e francez și provine dintr-un verb vechi grecesc, care însemna „a sări"; se zice însă mai adesea *háltere*, prin confuzie cu germanul *Halter* „mîner". Avem aici încă un exemplu de „falsă germană".

Grupurile de sunete *au*, *eu* sînt pronunțate de noi (așa cum se pronunțau în latinește) într-o singură silabă și cu accentul pe prima vocală, dar numai la finala absolută a cuvintelor; altminteri disociem cele două vocale, și mulți pun accentul pe cea de-a doua: se spune aproape numai *a-úto*, *pse-údo*. La fel numele de persoană *Cla-údiu* [1]. Am auzit rostite greșit chiar numele italiene: *Cla-údio*, *Cla-údia*, în loc de *Cláu-dio*, *Cláu-dia*. Am pomenit de curînd de rostirea greșită, pretins engleză, *Néw York*, în loc de *New Yórk*.

Iată acum numele arabe. Acestea ne-au venit întîi prin turcă, apoi prin franceză. Cum turcii pun accentul de cele mai multe ori pe finală, iar francezii totdeauna, s-a creat la noi deprinderea de a zice *Tunís*, în loc de *Túnis*. Mai puțin justificat este să zicem *Nassér*, în loc de *Násser*.

Și mai curios mi se pare faptul că greșim accentul la numele rusești: *Báku*, *Ílici*, *Léningrad*, *Tólstoi* etc. în loc de *Bakú*, *Ilíci*, *Leningrád*, *Tolstói*. Numele bulgărești le accentuăm totdeauna greșit: *Botév*, *Todoróv*, în loc de *Bótev*, *Tódorov*.

Unele cuvinte franceze cunosc la noi variante inculte, mai mult sau mai puțin justificabile: *butelie* pentru *butélie*, *pledoárie* pentru *pledoarie*, *tráfic* în loc de *trafic* și altele.

Ținînd seamă că diferențierea cu ajutorul accentului ocupă un loc din ce în ce mai important în vocabularul nostru, ar fi cazul să i se dea mai multă

[1] În română s-au impus formele cu *a-u* (în hiat): *Cla-ú-di-u*, *Cla-ú-di-a* (v. DOOM).

Scanned with OKEN Scanner

atenție și să se respecte mai consecvent formele originale ale numelor și cuvintelor luate din alte limbi [1].

„România literară", 27.III.1969

Certuri de cuvinte

Sînt printre cititorii noștri unii care își pun și ne pun probleme cu privire la felul lor și al nostru de a vorbi și de a scrie. Am ales, dintre scrisorile primite, cîteva pe care să le prezint aici, cu răspunsul care mi se pare potrivit.

De curînd am protestat pentru că se consumă, la limba română, timpul elevilor și al profesorilor cu discuția dacă plantele sînt lucruri sau ființe. Un învățător din Sinaia, Ion Sanda, îmi adresează o aspră mustrare pentru că nu am rezolvat problema, care este de gramatică, de vreme ce oamenii și-o pun.

Tocmai că nu este de gramatică. Dacă în orele de limba română s-ar discuta despre posibilitatea de a trăi pe planeta Venus, chestiunea n-ar deveni parte a gramaticii. Ce e ființă și ce nu, aceasta este o problemă de biologie.

Succesele recunoscute ale țării noastre fac ca mulți străini să dorească a-și însuși limba română — ne scrie I. Șerbu din Măcrina, Rîmnicu-Sărat. Ca să-i ajutăm, ar trebui să ne modificăm ortografia, eliminînd semnele specifice: *î*, *ș*, *ț*. Să scriem deci *sh*, *ts*, în loc de *ș*, *ț*, iar pe *î* să-l redăm pur și simplu prin *ă*, căci nu e păcat dacă vom confunda cele două sunete. Mai mult, pe *î* inițial să nu-l mai scriem deloc.

La acestea sînt multe obiecții de adus. Scriind *sh* pentru ș, vom ajuta pe cei deprinși cu limba engleză, dar vom încurca pe alții, în a căror limbă *sh* se citește cum se scrie. În nici un caz n-am putea mulțumi pe toți străinii.

Principiul — sănătos — al ortografiei noastre este că distingem în scris tot ce servește în pronunțare pentru a diferenția cuvintele. Dacă am scrie pe *ă* și *î* cu același semn, n-am mai putea distinge pe *văr* de *vîr*, pe *hărți* de interjecția *hîrți* și altele, care nu se confundă în ce privește înțelesul.

Lucru mai important: scriem în primul rînd pentru noi, nu pentru străini, și ar fi nechibzuit să îngreuiem copiilor noștri sarcina de a învăța să scrie în limba maternă. De altfel, pentru un străin care vrea să învețe românește, nu scrierea este cea mai mare piedică, ci morfologia, și pînă astăzi cred că nimeni nu s-a gîndit să desființăm conjugările, pentru ca străinii să învețe mai ușor limba noastră.

Din Sinaia, Ion Mladin ne trimite note de critică a unor erori de gramatică din mai multe publicații: „*unul* din cele patru călăuze", „celelalte scene *a* micului ecran", „Un dicționar *ale* expresiilor neaoșe", „golurile nu se *umple*"; apoi ne semnalează formula *Zăpada albă*, titlul unei poezii, cu întrebarea, evident retorică, dacă există altfel de zăpadă decît albă.

Desigur, semnalările sînt juste, dar faptele incriminate nu sînt toate de același nivel. Articolul *a* este invariabil pentru moldoveni (*a mele vise* zice Eminescu), deci avem de-a face nu cu o greșeală, ci cu un regionalism. Probabil din dorința de a-l evita apare formula inversă, *dicționar ale greșelilor* (aceasta este realmente o greșeală). *Călăuză* este un feminin care denumește totuși un bărbat (în limba veche se putea întîlni și *un slugă*), deci acordul cu *unul* este cel puțin explicabil, dacă nu scuzabil. În ce privește *zăpada albă*, mi-e greu să mă pronunț fără să cunosc poezia. În orice caz, în ultimele luni, am avut adesea ocazia să vedem zăpadă neagră.

[1] Despre accent v. și mai departe, p. 227.

Scanned with OKEN Scanner

În sfîrşit, Aurel Popescu din Bucureşti, corespondent bine cunoscut mie pentru atenţia pe care o dă erorilor de limbă, fie şi mărunte, pune în cauză revista noastră. În numărul 11, la „Poşta redacţiei", s-a scris *dvs.* în loc de *dv.* sau *d-voastră* şi „pagini care *miros* a poezie", în loc de *miroase*, în ambele cazuri contra prescripţiilor *Îndreptarului*. Mărturisesc că nu sînt prea emoţionat. E vorba şi aici de cîte două variante la fel de îndreptăţite. *Îndreptarul* îşi face datoria propunînd una dintre ele, pentru unificare. Prescurtările nu sînt supuse unor reguli prea stringente (chiar *Îndreptarul* admite două posibilităţi[1]) pentru că le putem evita cu totul şi pentru că fiecare pentru sine îşi poate face codul pe care îl doreşte. *Ei miroase* poate face impresia unei variante muntenești de tipul *oamenii fuge* (vezi însă *miroase florile-argintii*, în *Luceafărul* lui Eminescu) şi acesta poate fi un motiv pentru a evita formula. Personal, dacă aş avea de decis, aş prefera pe *ei miros* [2].

„România literară", 3.IV.1969

Psevdo-kinighetikos

În numărul 11 al revistei noastre s-a publicat o scrisoare a profesorului Dumitru Anghel din Costeşti, care semnalează că în textele curente astăzi circulă nu mai puţin de şase grafii pentru bine cunoscuta operă a lui Odobescu: *Pseudokinigetikos*, *Pseudo-Kyneghetikos*, *Pseudo-Kinegetikos*, *Pseudo-Kineghetikos*, *Pseudo-kyneghetikos*, *Pseudo-kinegheticos*. Cu drept cuvînt, autorul scrisorii cere să se introducă o ordine.

Nici una dintre cele şase grafii nu este corectă, ceea ce înseamnă că trebuie să mai existe una. De fapt, mai există cel puţin două, căci, pînă la luarea unei hotărîri autorizate, sînt două formule corecte. Totul depinde de punctul unde ne oprim în evoluţia limbii greceşti, din care ne vine termenul.

Sînt aproximativ 3 000 de ani de cînd dispunem de texte literare elenice (inscripţii avem şi mai vechi) şi în tot acest timp limba a evoluat substanţial. În antichitate, un mare număr de cuvinte greceşti au fost adoptate de romani, care le-au pronunţat aşa cum le auzeau de la greci şi le-au scris cu alfabetul latin. De acolo aceste cuvinte au trecut în toate limbile apusene, de unde, mai tîrziu, au ajuns şi la noi, cu scrierea latină şi cu pronunţarea pe care noi o folosim pentru latină. Pe de altă parte, în Grecia cuvintele s-au păstrat numai în linii mari, căci pronunţarea sunetelor a evoluat, astfel că s-a ajuns la forme mult deosebite de cele din antichitate şi, implicit, de cele folosite astăzi după modelul latinesc. Pentru a da exemple uşor de urmărit, voi cita nume de persoane intrate la noi sub ambele forme: din greaca modernă (eventual prin intermediar slav) *Gavril*, *Ilie*, *Vasile*, iar din zona influenţei latine, *Gabriel*, *Elie*, *Basil*.

Titlul operei lui Odobescu este format în greceşte. Prima parte înseamnă „fals", „mincinos" şi era pronunţată în antichitate *pséu-do*, în două silabe, nu în trei (*pse-ú-do*, cum se aude uneori la noi), iar astăzi *psevdo*. A doua parte însemna „vînătoresc". În antichitate era scrisă *kynegetikos* şi pronunţată *küneghetikos*, iar în forma românească, trecută prin latină, se scrie *cynegeticos*. Astăzi în greceşte se pronunţă *kinighetikos*. Avem, prin urmare, de ales între două forme, ambele corecte, bineînţeles fiecare din alt punct de

[1] DOOM admite trei: *dv.*, *dvs.* şi *d-voastră*.
[2] DOOM inserează şi pe *ei miros*, şi pe *ei miroase*.

Scanned with OKEN Scanner

vedere: *Pseudocynegeticos* şi *Psevdo-kinighetikos*. Mi se pare evident că trebuie să alegem una singură dintre ele, pe care s-o generalizăm, deşi ambele au dezavantaje. Dacă o alegem pe a doua, vom avea dificultăţi, deoarece ambii termeni ai compusului circulă la noi în forma latino-romantică, *pseudo* şi *cinegetic*; dacă o alegem pe prima, complicaţia este că în istoria literaturii s-a statornicit titlul pronunţat cu *k* şi cu *g*. Felul cum am scris în fruntea prezentului articol arată că votez pentru pronunţarea greacă modernă. De fapt alegerea mea a fost făcută acum peste 30 de ani, cînd s-a început publicarea operelor lui Odobescu în „Biblioteca şcolară", pe care o edita un grup de profesori (dintre ei mai sînt în viaţă I. Creţu [1], Gh. Şerban şi semnatarul acestor rînduri). Am tipărit atunci *Psevdo-kinighetikos*, în două volumaşe, care din cauza împrejurărilor politice n-au mai ajuns să fie difuzate. Motivul pentru care am ales grafia citată este că aşa pronunţa toată lumea la noi în secolul trecut şi fără îndoială Odobescu însuşi. Limba greacă, modernă şi antică, a fost multă vreme predată la noi de greci, care pronunţau cum erau deprinşi de acasă şi, de cele mai multe ori, nici nu-şi închipuiau că în antichitate s-a pronunţat vreodată altfel. De aceea urmăm modelul grecesc, şi nu pe cel occidental, şi zicem *evrika*, şi nu *heureka*. Să nu uităm că în secolul trecut cunoscătorii limbii greceşti erau foarte numeroşi la noi. Abia în anii de după primul război mondial a început să se răspîndească, şi numai în învăţămîntul superior, pronunţarea de tipul latino-romanic.

Alături de cuvinte formate cu *pseudo-* şi de *cinegetic*, vom zice deci *Psevdo-kinighetikos*. În multe cazuri avem asemenea neconcordanţe, datorate faptului că în aceeaşi familie ne-au parvenit mai multe cuvinte pe căi diferite: zicem *mesaj*, dar *mesager*, *corija*, dar *corigent*, *corosiv*, dar *coroziune*, *ipotecă*, dar *hipotensiune* (formate cu acelaşi prefix vechi grecesc, *hypo-*), ba, mai mult, din aceeaşi bază grecească avem pe *ipostază* „situaţie aparte" şi pe *hipostază* „încetinire a circulaţiei sîngelui". O nepotrivire în plus nu e de natură să ne sperie.

N-am pus deloc în discuţie felul cum şi-a scris Odobescu însuşi titlul: a folosit literele greceşti, deci nu ne ajută cu nimic pentru pronunţare. Linioara după *psevdo-* vine tot de la autor şi, după părerea mea, e greşită, căci celelalte formaţii cu *pseudo-* nu se scriu cu linioară. Nu mi-am permis totuşi s-o elimin.

„România literară", 10.IV.1969

Filme traduse

În ţările apusene filmele străine sînt de cele mai multe ori „dublate": textele nu sînt cele originale, ci sînt citite de artişti indigeni în limba locală. La noi acest procedeu se foloseşte în mod cu totul excepţional: ni se oferă versiunea în limba de origine, cu traducerea în româneşte supraimprimată, procedeu pe care îl aprob din toată inima.

Ce e drept, în timpul cînd citim versiunea, ne scade atenţia faţă de jocul actorilor. Dar dublarea are efecte mai mari. Textul citit în limba locală nu se încadrează perfect în spaţiul ocupat de cel original, iar sunetele pe care le auzim nu concordă cu mişcările gurii actorului de pe peliculă. În afară de aceasta, cred că nu numai pe lingvişti îi interesează să audă vorbindu-se în limbi străine.

[1] I. Creţu nu mai trăieşte azi. Am rămas deci numai doi.

În formula folosită de noi, traducătorul este ceva mai expus la critici, căci, deoarece avem în față textul tradus și în același timp auzim vorbele rostite de actor în original, este foarte ușor să surprindem eventualele erori. Am citat altă dată exemple, dintre care unele grosolane. În timpul din urmă colecția mea nu s-a îmbogățit substanțial. Voi da un singur specimen mai recent.

Într-un film francez a cărui acțiune se petrece în timpul ultimului război mondial, soldații francezi din Africa, în ziua de Crăciun, evocă plini de nostalgie atmosfera cu care erau deprinși acasă de sărbători. Unul din ei, întrebat de ceilalți, răspunde brusc că nu are nici un fel de amintiri, ceea ce atrage din partea altuia riposta în limbaj familiar: *Il est vernis !*, adică „Are noroc". Conducîndu-se după propriile sale sentimente, traducătorul nu s-a jenat să dea ca echivalent românesc „E amărît!"

Scriu însă rîndurile de față pentru a înfățișa un caz mai subtil. Pentru romanul foileton *Forsyte saga*, pe care-l urmăresc pe cît pot la televizor, nu am decît cuvinte de laudă în ce privește realizarea și prezentarea românească. Totuși de curînd am fost izbit de un amănunt. Se discută problema locuințelor insalubre. Termenul cu care sînt numite în englezește este *slums*, iar traducerea românească sună „mahalale". Aș fi așteptat un cuvînt care, la singular, să denumească fiecare locuință în parte (așa cum este echivalentul francez *taudis*). Ce e drept, dicționarul englez explică pe *slums* în așa fel încît pare că e vorba de o parte a orașului unde se găsesc case lipsite de confort, nu de aceste case luate una cîte una. Este totuși semnificativ că *slums* se folosește aproape exclusiv la plural.

Mă voi ocupa însă de echivalentul care i s-a dat în traducerea românească. În primul rînd, trebuie să semnalez că *mahala* nu este neapărat depreciativ, căci înseamnă „cartier al unui oraș". Aduc aminte că chiar Ianulea al lui Caragiale s-a instalat în „mahalaua Negustorilor", într-o casă cu tot confortul imaginabil pentru epocă. S-au produs în același timp două procese: 1) *mahala* a ajuns să fie desconsiderat în opoziție cu *centru* și 2) treptat se învechește în opoziție cu *cartier*. Dar nu poate fi vorba de desființarea cartierelor mărginașe, căci, oricum ar fi construit un oraș, el nu poate să nu aibă periferii, și e clar că nu caracterul arhaic al cuvîntului este pus în discuție în film. Dar, pentru că la noi s-a creat în trecut ideea că tot ce e bun și frumos trebuie să fie în „centru", iar la periferii locuiesc oamenii săraci și chiar prin aceasta inculți și rău crescuți, *mahala* a ajuns să însemne „societate grosolană", „loc unde se bîrfește despre toate" etc. Această accepție va fi avut-o în vedere traducătorul. Dar e clar că nu la asta făcea aluzie originalul englez, ci la faptul că unele cartiere sînt formate din locuințe insalubre, care constituie o plagă pentru lumea actuală și care trebuie cît mai repede eliminate. Eu aș fi tradus cu *cocioabe*, chiar dacă în englezește nu era vorba de o adunătură de cocioabe.

„România literară", 17.IV.1969

Cuvinte rău analizate

De peste 150 de ani, pe diverse căi și împotriva oricăror opoziții, au intrat în limba noastră un mare număr de cuvinte de origine latină, care pe de o parte au suplinit unele lipsuri în posibilitățile de exprimare, pe de altă parte au consolidat caracterul romanic al românei. Mai au și avantajul că, în cea mai mare parte a cazurilor, sînt internaționale, deci ne ajută să

Scanned with OKEN Scanner

înțelegem mai ușor marile limbi de civilizație și permit multor străini să citească ceea ce scriem noi. Bineînțeles, introducerea cuvintelor noi nu merge fără unele neplăceri. Despre una dintre acestea îmi propun să discut astăzi, anume despre faptul că apar posibilități de confuzie pentru cei care n-au învățat latina.

Aceștia încearcă să analizeze termenii noi, dar, luîndu-se după asemănarea, reală sau numai aparentă, cu unele cuvinte vechi, ajung la înțelesuri deosebite, dacă nu chiar opuse celor pe care le găsim în latină și în celelalte limbi romanice. Iată cîteva exemple:

Temerar, înrudit la origine cu latinul *tenebrae* „întuneric", se aplică celor care manifestă o îndrăzneală „oarbă", nerațională. Dar unii îi dau înțelesul de „fricos", luîndu-se după verbul nostru *a se teme*, cu care *temerar* nu are nici o legătură etimologică.

Mutual înseamnă „reciproc"; din aceeași familie, cu două prefixe, l-am moștenit pe *împrumuta*. Se zice deci *ajutor mutual* cînd fiecare din cei doi parteneri îl ajută pe celălalt. Deoarece seamănă cu *mut* (moștenit și el din latinește, dar din altă familie de cuvinte), auzim spunîndu-se „Am făcut-o așa, *mutual*, adică fără să vorbesc".

Fortuit în latinește este „întîmplător" și nu are nimic comun cu *forță*, *forțat*, neologisme tot de origine latină, cu alt punct de plecare. Este deci greșit să se spună *un rîs fortuit*, cu sensul de „nenatural".

Ajungem acum la cazuri ceva mai complicate: cuvinte puse greșit în legătură cu unele care au de fapt aceeași origine, dar au sens mult deosebit, fie pentru că același cuvînt avea două accepții, dintre care nu s-a păstrat decît una, fie pentru că în cursul istoriei limbii înțelesul cuvîntului moștenit a fost părăsit la noi, adoptîndu-se unul deosebit. Iată exemple de primul tip:

În latinește *species* însemna „înfățișare", de unde, pe de o parte, „aparență", pe de altă parte, „strălucire". Se zice *un argument specios* pentru unul superficial, care încearcă să-ți ia ochii; unii, aducîndu-și aminte de *spectaculos*, *special*, din aceeași familie, folosesc pe *specios* în loc de „strălucit", „convingător".

Labor însemna în primul rînd „osteneală" și numai în rare cazuri avea sensul de „muncă". De aceea derivatul *laborios* înseamnă „care dă multă bătaie de cap". Vedem totuși că unii critici, vrînd să laude pe un autor, spun că a scris *o carte laborioasă*, ceea ce de fapt înseamnă „obositoare pentru cititor".

Iată și exemple de al doilea tip:

Vindicare era în latinește „a răscumpăra", de exemplu „a libera din sclavie", și în același timp „a răzbuna". De aici, *vendetta* și *revanșă*. În românește, sub forma *a vindeca*, a ajuns totuna cu „a lecui". Și așa se face că unii ajung să vorbească de *medicamente vindicative*.

Lucrari era „a avea cîștig material", „a profita", de unde derivatul *lucrativ*; de exemplu, se poate vorbi de *o profesiune lucrativă*, care aduce mulți bani. Între timp, verbul moștenit din latinește și-a schimbat sensul și a ajuns egal cu *a munci*, de aceea cred unii că *lucrativ* înseamnă „de muncă". Apar astfel firme ca *atelier lucrativ*: dacă firma ar fi corect redactată, clienții ar trebui să evite unitatea.

Extricare era „a descurca" și de aici derivatul *inextricabil* „din care nu te poți descurca". Deoarece în românește verbul sub forma *a strica* a ajuns la înțelesul pe care-l știm, unii cred că aduc o laudă unei opere spu-

Scanned with OKEN Scanner

nînd că *e inextricabilă*, cînd de fapt aceasta nu înseamnă „bine legată", ci „încurcată".

O încheiere? Putem vedea aici un motiv (desigur nu cel mai important) de a regreta decăderea învăţămîntului limbii latine.

„România literară", 24.IV. 1969

Iarăşi *â* şi *î*

Primim în continuare scrisori[1] privitoare la scrierea cu *â* şi *î*, unii corespondenţi aprobînd numai una din cele două litere, alţii pe amîndouă, cu argumente din cele mai variate. Aleg din întregul curier scrisoarea venită de la Aurelian Cîmpan din Arad, pentru a da un răspuns care, după părerea mea, ar trebui să lămurească şi pe alţii.

Corespondentul ne arată că tatăl său, bucovinean, devenise în armata austriacă *Kimpan*, ceea ce-i producea, bineînţeles, neplăcere. Acum, dacă scriem *Cîmpean*, există riscul să se citească *Cimpan*, mai ales că unele maşini de scris nu au litera *î*. De aceea purtătorul a hotărît să-şi scrie numele cu *â*, chiar dacă ar fi cazul să obţină acest drept „pe cale judiciară".

Cu aceasta însă nu se elimină nicidecum posibilităţile de confuzie. Dacă oamenii nu ştiu să pronunţe româneşte sau dacă maşina de scris nu are literele necesare, se va ajunge oricum la deformarea numelor. Şi nu văd cu cît ar fi mai cîştigat cineva dacă din *Cîmpan*, în loc să devină *Kimpan* sau *Cimpan*, va deveni *Campan*. Interesul este ca numele să fie pronunţat aşa cum a fost stabilit de la început, orice alterare ducînd la complicaţii nedorite. În treacăt fie zis, faptul că austriecii, care nu au sunetul *î*, auzeau — şi pronunţau cum auzeau — *Kimpan* arată o dată mai mult că *î* e mai aproape de *i* decît de *a*. În orice caz, pot să dau o informaţie liniştitoare; nu e nevoie de nici o acţiune judiciară: deoarece probabil în actul de naştere e scris *Cîmpan*, purtătorul e liber să folosească acest fel de notare; în orice caz, dispoziţia este că fiecare are dreptul să-şi scrie numele conform tradiţiei familiale, lucru arătat, de altfel, şi în articolul meu precedent în această materie. Nu numai atît, se stabileşte în mod oficial că numele cunoscute din trecut cu o ortografie învechită rămîn aşa: *Kogălniceanu* cu *K*, *Alecsandri* cu *cs*, *Negruzzi* cu *zz*, *Rosetti* cu *tt* etc., deci şi *Pârvan*, *Brâncuşi* şi altele cu *â*. Motivul e simplu: nu se poate modifica scrierea în publicaţiile apărute demult, nici nu se poate trece fiecare nume în mai multe locuri în cataloage sau bibliografii, iar străinii ar putea crede că *Pîrvan* este alt autor decît *Pârvan* pe care-l cunosc ei. Prin urmare, păstrăm obligatoriu cu *â* numele care şi-au cîştigat reputaţia în forma aceasta.

Autorul scrisorii ne întreabă candid: ce ne facem dacă şi alte nume vor deveni celebre, înlocuim şi acolo pe *î* cu *â*? După cum se vede, în mintea unora scrierea cu *â* devine un fel de blazon, cineva iscăleşte cu *î* pînă devine cunoscut aşa, apoi trece la scrierea cu *â*, pentru a crea complicaţii în acte. Deci măsura discutată a fost înţeleasă exact pe dos.

Dar argumentul pe care-l aduc de cele mai multe ori partizanii lui *â* este că litera aceasta ne ajută să menţinem apropierea între cuvintele noastre şi cele latineşti. Se ştie că romanii nu aveau nici litera *â*, nici litera *î*, şi nu le aveau pentru că nu aveau nici sunetul corespunzător. Dar cei neiniţiaţi, care ţin să-şi dea părerea în materie, socotesc că peste tot sau aproape peste

[1] V. şi p. 159.

tot unde noi avem un *î* romanii aveau un *a*, prin urmare dacă am scrie cu *â* s-ar vedea mai uşor etimologia. Sînt, ce e drept, asemenea cazuri, dar cît de frecvente? Pentru a răspunde la această întrebare am făcut un sondaj în dicţionar. M-am folosit de *Dicţionarul limbii române*, în curs de publicare, cel mai bogat din cîte avem. Am parcurs litera *M*, singura apărută pînă acum din seria nouă [1]. Să ţinem seamă că în acest dicţionar nu sînt inserate pronunţările regionale bazate pe schimbări regulate, deci nu vom găsi notate forme ca *maşînă* pentru *maşină* sau *maldîr* pentru *maldăr*, care ar spori considerabil numărul exemplelor provenite din alt sunet decît *a* latinesc.

Dar chiar aşa, iată care e situaţia: în cele 1076 de pagini ale volumului, am găsit peste 150 de cuvinte cu *î*, dintre care moştenite din latineşte cu *a* la origine, 10. Restul de 140 sînt sau provenite din latineşte, dar fără *a* la bază (de exemplu *a mîna* din *minari* sau *mormînt* din *monumentum*), sau formate în româneşte, sau, mai ales, împrumutate din slavă, maghiară, turcă. Deci, dacă le-am scrie cu *â*, n-am întări prin aceasta cu nimic legătura limbii noastre cu baza ei latină.

„România literară", 1.V.1969

Falsă franceză, spaniolă etc.

Pe linia deschisă cu articolele intitulate *Falsă germană*, *Falsă engleză* publicate în două numere trecute [2], urmează acum cîteva date privitoare le franceză.

Este uşor de înţeles că se întîmplă, şi mai ales s-a întîmplat în trecut, ca nume provenite din alte limbi să fie pronunţate ca şi cum ar fi fost franţuzeşti: am auzit, de exemplu, *Şarli Şaplén* în loc de *Charlie Chaplin*. E de înţeles, deoarece franceza a fost, şi în oarecare măsură mai este, limba de mare circulaţie de care se folosesc românii.

Iată însă două nume proprii aranjate de noi mai franţuzeşte decît de francezi. Deoarece se ştie că în general consoanele finale franceze nu se pronunţă, auzim de obicei *George San*, în loc de *Sand*, cu *d* final rostit (ce e drept, sînt şi francezi care greşesc aici). Deoarece *en* se pronunţă de obicei *an* în franţuzeşte, unii îl tratează aşa şi în numele *Stendhal*, care e rostit corect cu *e* (şi aici greşeala o fac şi unii francezi).

Mult mai răspîndită este altă eroare, care în anumite cazuri a devenit la noi regulă. În franţuzeşte (şi în nemţeşte) *s* între două vocale se citeşte *z*. Am împrumutat cuvinte care prezintă această situaţie şi, în mod normal, deoarece le citim cu *z*, le şi scriem aşa: *filozof*, *muzeu* etc. De aici ideea că, pentru a ne conforma regulilor franceze, trebuie să folosim peste tot pe *z* în loc de *s* intervocalic chiar şi acolo unde în franţuzeşte se pronunţă cu *s* (şi se scrie cu *ss*). Aşa am ajuns la *bazin*, *furniza*, *regizor*, *viteză*, pe care şi dicţionarele normative le-au acceptat în această formă antifranceză. Eroarea se întinde mai departe, şi mă tem că *Îndreptarul* luptă în zadar pentru a salva pe *chermesă* şi *premisă* [3].

Numai două amănunte privitoare la spaniolă, care, evident, este mai puţin cunoscută la noi. Urmărind să se arate informaţi, crainicii noştri rostesc numele oraşului *Sevilla* în patru silabe (*se-vi-li-a*), chipurile pe spanioleşte.

[1] Despre ce a mai apărut între timp, v. p. 156.
[2] V. prezentul volum, p. 158 şi 162.
[3] DOOM a adoptat ambele cuvinte sub forma corectă, cu *s*.

Ce e drept, spaniola are aici un *l* muiat, dar nu urmat de vocala *i*. Pe de altă parte, pentru numele geografice, se păstrează la noi pronunţarea tradiţională, deci nu *Pari*, ci *Paris*, *Budapesta*, nu *Budapest*, *Florenţa*, nu *Firenţe* etc., prin urmare şi *Sevila*[1].

Ce să mai spun despre pretinşii cunoscători care cred că în Brazilia se vorbeşte spaniola şi transformă numele portughez *Rio de Janeiro* (pronunţat corect cu *j*) în *haneiro*?

★

Într-o scrisoare primită de curînd, Ioan Crafciuc, pensionar din Timişoara, mă pune în contradicţie cu mine însumi: am spus că numele de origine germană *Dreyfus* şi *Eiffel* trebuie pronunţate franţuzeşte, *drefüs* şi *efél*, nu *dráifus* şi *áifăl*, dar tot franţuzeşte trebuie pronunţat numele *Chamisso*, deci *şamisó*. De ce nu aplicăm aceeaşi măsură francezilor şi germanilor?

Există pentru aceasta un motiv. Trebuie să pronunţăm numele aşa cum sună al ele acasă. Ofiţerul francez îşi zicea el însuşi *drefüs*, inginerul francez constructor al turnului se recomanda *efél*, poetul german se numea *şamisó* şi aşa le spun pînă astăzi compatrioţii lor.

Dar, ripostează în continuare corespondentul nostru, de unde putem şti, în fiecare caz în parte, cum se pronunţă în limba de origine? De ce să nu facem ca polonezii, care transcriu numele aşa cum trebuie pronunţate: *Busze* pentru *Boucher*, *Szekspir* pentru *Shakespeare* etc.?

Este adevărat că nu totdeauna e uşor să ştii cum se citesc numele străine şi din ce în ce mai mult joacă un rol personaje din diferite naţiuni puţin cunoscute de noi. Dar dacă în fiecare limbă s-ar scrie numele străine în alt fel, aceasta ar da naştere la complicaţii infinite în materie de acte publice internaţionale, paşapoarte etc. Şi mai ales să ne gîndim cum ar arăta catalogul unei biblioteci care are cărţi de acelaşi autor traduse în mai multe limbi. Astfel, s-ar scrie *Chamisso* în franceză, *Schamisso* în nemţeşte, *Shamisso*, în englezeşte, *Samiszo* în ungureşte, *Szamiso* în polonă, *Sciamisso* în italiană, *Şamiso* în româneşte şi aşa mai departe. Cine s-ar putea descurca într-un astfel de catalog?

„România literară", 8.V.1969

Nume de agent

În studiile de formare a cuvintelor se cheamă *nume de agent* substantivul (în româneşte şi adjectivul) care denumeşte pe autorul acţiunii unui verb: *cîntător* („cel care cîntă"), *muncitor* („cel care munceşte") etc. Am dat exemple cu sufixul *-tor* pentru că sînt cu mult cele mai numeroase în limba noastră. Ele se împart în mai multe categorii, între care se dă o adevărată luptă, o concurenţă pentru cucerirea terenului. Cele mai obişnuite, moştenite din latineşte sau formate în româneşte după modelul moştenit, au înainte de sufix una din vocalele *ă* sau *i* (vezi exemplele de mai sus), corespunzînd vocalelor caracteristice pentru conjugările noastre vii, întîia şi a patra. În puţine cazuri vocala aceasta a dispărut: *negustor* era cel care neguţează, dar formaţia

[1] DOOM prevede scrierea *Sevilla* şi pronunţarea *Sevilia* în trei silabe (*-lia* formînd o singură silabă).

nu mai poate fi înțeleasă de vorbitori, astfel încît cuvintele de felul acesta nu mai pot servi de model pentru crearea altora, au pierdut deci întrecerea.

O spărtură mai gravă s-a produs în ultimele două secole, cînd au fost introduse masiv cuvinte de origine latină, dar împrumutate la noi, cu vocala de legătură *a*: *comentator*, *educator*. În primele timpuri s-a încercat adaptarea lor, înlocuindu-se *a* cu *ă*, dar încercarea n-a reușit, și astăzi cele mai multe derivate de la verbele împrumutate urmează calea cea nouă, cu *a*. De notat că, din acest punct de vedere, formațiile cu *i* n-au avut de suferit.

Este însă alt tip care merită să ne rețină atenția mai mult: e vorba de numele noi fără vocală de legătură, de tipul *colector*, *conductor* (aici și o variantă *-sor*, explicabilă în latinește: *agresor*, *profesor*). Acestea reprezintă chiar pentru limba latină un arhaism și, în orice caz, nu sînt analizabile decît pentru cine cunoaște latina. Ele sînt cam în aceeași situație ca *negustor* și s-ar părea că nu prezintă interes pentru formarea altor exemple. Dar au o trăsătură curioasă, care nu ne poate lăsa indiferenți: multe din ele au accentul pe silaba penultimă.

În latinește, cuvintele de acest fel comportau o diferență între nominativul singular și celelalte cazuri: nom. *venátor*, gen. *venatóris* etc., iar limbile romanice, consecvente ca peste tot în materie de accent, au păstrat accentul pe *o*, deci rom. *vînătór*. În limbile germanice și slave, unde împrumuturile din latinește nu se puteau sprijini pe o tradiție populară creată prin moștenire, s-au luat din latinește numeroase nume de agent cu accentul pe silaba penultimă și, prin împrumut, au ajuns așa și la noi: *diréctor*, *dóctor*, *inspéctor*, *réctor* etc.

Nefiind analizabile în românește, s-ar părea că nu deranjează; dar apar și derivate de la conjugarea întîi cu accentul nou: *administrátor*. Aici se vede cel mai bine lupta: s-a zis *meditátor*, *senátor*, dar aceste pronunțări au fost eliminate; în alte cazuri s-a creat o diferențiere de înțeles: se zice de obicei *factór poștal*, dar *fáctor comun* etc.; *directór* nu se mai folosește ca substantiv, dar a învins ca adjectiv; *profésor* și *profesór* își împart încă terenul.

Formațiile cu *-i-* au fost în general mai rezistente, astfel că zicem *compozitór*, nu *compozítor*, ca în rusește, *inchizitór*, nu *inchizítor*, ca în nemțește. Și totuși constatăm că noua accentuare pătrunde și aici. S-a încercat în deceniile trecute pronunțarea *revizor*, ca în germană (chiar la Institutul de Lingvistică din București), dar fără succes.

Partea curioasă este că schimbarea de accent se manifestă la noi nu acolo unde există model în alte limbi, ci la cuvinte care au în toate limbile accentul pe sufix. Am pomenit de curînd de pronunțarea, aproape generalizată, *regízor*, deși originalul francez are accentul normal, pe finală, și a fost împrumutat cu această formă și în germană și în rusă; în românește ar fi trebuit să se păstreze pronunțarea *regisór*. Generalizînd pe *regízor*, ne arătăm mai francezi decît francezii cu privire la *z* și mai germani decît germanii cu privire la accent.

De curînd am auzit și pronunțarea *edítor*, cu atît mai curioasă cu cît cuvîntul nu se folosește nici în germană, nici în rusă, în limbile romanice are accentul pe finală, iar în latinește, la nominativ, avea accentul pe prima silabă. Se poate vedea astfel cît de complicate sînt uneori procesele care au loc în limbă.

„România literară", 15.V.1969

De la lume adunate...

Spuneam nu demult că, în măsura în care sînt informat, nicăieri în lume nu există atît de mare interes ca la noi pentru problemele limbii. Bine-

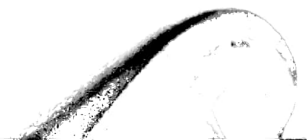

înțeles, mă refeream nu la specialiști, ci la masele largi. Lucrul se dovedește în primul rînd prin scrisorile, extrem de numeroase, primite de ziare, reviste, de radio și televiziune, de la oameni din toate categoriile.

Revista noastră nu face excepție în această privință. Din cînd în cînd publicăm răspunsuri, dar mai des comunicăm prin scrisori părerea noastră privitoare la problemele puse în discuție. Iată aici cîteva exemple de astfel de probleme.

Mihai Mitea din Cluj amintește că, deși *Îndreptarul ortografic* recomandă scrierea *filozofie*, totuși unii preferă să scrie *filosofie*, ca să se vadă că în partea a doua este grecescul *sophia* „înțelepciune". Poate și ca să imite scrierea din limbile apusene, unde nu contează atît pronunțarea, cît etimologia.

La noi s-a zis *filosofie* în secolele trecute, cînd cuvîntul a fost luat din greceşte, apoi, cînd a început influența franceză, s-a trecut la pronunțarea cu *z*. Ar trebui să alegem: sau să pronunțăm și să scriem cu *s*, sau să pronunțăm și să scriem cu *z*. Ceea ce nu trebuie să admitem este să scriem într-un fel și să pronunțăm altfel. Sînt de părere, ca și corespondentul nostru, să păstrăm actuala regulă, pentru că pronunțarea cu *z* este astăzi generalizată.

Cît de atenți sînt compatrioții noștri la problemele limbii se vede și după felul în care relevă cea mai mică greșeală strecurată în publicații. Ziarul „România liberă" a suferit un mic accident în numărul său din 4 aprilie: a inserat „Filipinele *este* o țară independentă și *dorește* să fie tratate ca atare". În zilele următoare am primit numeroase telefoane și scrisori care îmi semnalau faptul; diferite persoane, din București și din provincie, au decupat pasajul din ziar și mi l-au trimis, ca să mă convingă că observația lor se bazează pe un fapt real.

Practic, nu încape îndoială că cititorii au avut dreptate. Teoretic, lucrul poate părea ceva mai delicat: dacă *țară* este la singular, nu trebuie puse și predicatele (inclusiv *să fie tratate*) la singular? Iar dacă *Filipinele* este la plural, nu trebuie puse și verbele *a fi* și *a dori* tot la plural?

Unul dintre corespondenții noștri crede că ar fi fost bine *Filipine este o țară*; dar și fără articol, *Filipine* tot plural rămîne. Regula este că verbul copulativ se acordă cu subiectul, nu cu numele predicativ. Se zice deci corect *Filipinele sînt o țară*. Complicația vine de acolo că nu totdeauna este clar care e subiectul și care e numele predicativ, relația putînd fi ușor inversată. Dacă am începe fraza cu *O țară independentă*, n-ar trebui să continuăm cu *este Filipinele*? La o examinare mai atentă se observă că subiectul rămîne tot *Filipinele*, despre ele se spune că *sînt o țară*, nu despre *o țară independentă* se spune că *este Filipinele*, deci, și inversînd termenii, verbul copulativ trebuie pus tot la plural. În cazul dat, situația se simplifică pentru că în afară de predicatul nominal avem și unul verbal, *dorește*, unde nu poate fi ezitare asupra subiectului.

Cam de același tip este greșeala pe care mi-o semnalează Ion Mladin din Sinaia: „Se vede scris cu litere mari cuvintele". Mulți cred că în această situație subiectul este *se*, care ar fi la singular, iar *cuvintele* este complement direct; evident, acest fel de analiză este greșit: *se vede* este la pasiv, echivalent cu *sînt văzute*, iar *cuvintele* este subiect, la plural, prin urmare formula corectă e *se văd scrise cuvintele*. Aici inversiunea ne poate ajuta: nimeni nu va zice *cuvintele se vede scrise*.

De altfel, chiar admițînd raționamentul pe care l-am respins și socotind că *se* este subiect, nu avem nici o dovadă că e la singular, de vreme ce pronumele la persoana a treia are aceeași formă pentru ambele numere.

„România literară", 22.V.1969

Scanned with OKEN Scanner

Pro domo

Spuneam săptămîna trecută că publicul este foarte atent faţă de problemele limbii şi nu iartă nici o abatere în coloanele presei. Aceasta înseamnă că nici revista noastră nu e absolvită, dacă se iveşte ocazia. Şi, bineînţeles, ea se iveşte, pentru că nimeni nu e scutit de greşeli.

Principalul este să nu fie prea grave şi aproape tot atît de important este să nu fie cocoloşite. Prin aceasta am introdus discuţia cu privire la unei scrisori recente care ne pun în cauză.

Ion Mladin din Sinaia semnalează că în nr. 12 (p. 23, col. 4) a citit textul următor: „Să ne amintim şi de descoperirile arheologice de la Tărtăria din Transilvania *a* unor ciudate tablete...", şi a fost izbit de lipsa de acord între *descoperirile* şi *a unor tablete*. Evident, a avut dreptate să se oprească din citit.

Gramatica noastră oficială recomandă ca articolul genitival să fie acordat în gen şi număr cu substantivul determinat, deci trebuia scris *ale unor tablete*. Regula se dă în scopul unificării limbii, căci lipsa de acord, în cazul dat, nu este o greşeală, ci un regionalism; în nordul ţării articolul genitival este invariabil, astfel că se zice *calul e a meu*, *oile sînt a mele*. Amintesc că Eminescu scrie *a norilor schele*, *a ochilor lumini*, *a duşmanilor şiraguri* etc. Nu este sigur nici măcar că această lipsă de acord constituie o inovaţie: s-a emis ipoteza că actualul articol provine din prepoziţia *a*, deci formele *al*, *ai*, *ale* s-ar datora unei refaceri, relativ recente, după modelul pronumelor. De fapt însă, în textul discutat ar fi trebuit scris *descoperirea unor tablete*.

Sînt de acord că e necesar să respectăm indicaţiile manualelor normative, ca să contribuim la unificarea limbii. Dar regionalisme subzistă încă multe. În orice caz, folosirea lor nu e compromiţătoare, aşa cum ar fi întrebuinţarea unor forme corupte sau stilul confuz care ar permite să se înţeleagă contrariul celor dorite de autor.

Ion I. Dobrescu din Cîmpulung-Muscel ne trimite o lungă scrisoare, cu privire la mai multe probleme, pe care le înţelege just, după părerea mea, adăugînd observaţia că în numărul 13 al revistei noastre, p. 2, col. 2, se spune greşit că *deci* şi *totuşi* sînt adverbe. Să ne gîndim la o frază ca: *deşi ninge, totuşi nu e frig*. Dacă am admite că *totuşi* e conjuncţie, ar trebui să credem că cele două propoziţii sînt legate între ele prin două conjuncţii, ceea ce, evident, e imposibil de acceptat. Şi ce fel de conjuncţie ar fi aceea care introduce o principală în raport cu dependenta ei? Ce e drept, *Gramatica* Academiei adaugă că uneori adverbele pot ţine locul conjuncţiilor şi citează ca exemplu tocmai pe *deci*. Dar aceasta nu înseamnă că a greşit autorul articolului care a clasat pe *deci* între adverbe.

Ceva mai complicată este chestiunea virgulelor. Aici, din păcate, există foarte puţine reguli ferme, ca, de exemplu, aceea că nu se pune virgulă între subiect şi predicat (iar într-un articol recent propuneam o excepţie chiar de la această regulă [1]). Sînt unii care scriu *eu ţi-am spus*, *tu, însă*, *n-ai crezut*. După părerea mea, nu e bine, căci *însă* e legat intim de a doua propoziţie şi nu trebuie rupt de ea.

Gheorghe Filofteia din Bucureşti notează că în numărul 17 al revistei noastre (p. 8, col. 1) se vorbeşte de talente „ce nu vor *apare*" (în loc de nu vor *apărea*). Într-adevăr, regula oficială clasează verbul la conjugarea a II-a

[1] V. p. 148 şi 265.

(fiind format de la *a părea*). Dar de multă vreme această conjugare își pierde treptat unitățile, care fie că sînt părăsite cu totul, fie că trec la conjugarea a III-a. Astfel, mai demult erau de conjugarea a II-a *arde*, *fierbe*, *întoarce*, *mulge*, *rămîne*, *răspunde*, *rîde*, *șterge*, *teme*, *toarce*, *tunde*, *ține*, *umple*, iar astăzi încearcă să evadeze *părea*, *plăcea*, *vedea* și alte cîteva din puținele care au rămas. Singurul argument pentru a le opri este tradiția [1]. N-am pierde nimic dacă numărul conjugărilor ar scădea.

Sper că am arătat și că greșelile nu sînt grave, și că nu încercăm să le cocoloșim.

„România literară", 29.V.1969

„Limba scriitorului"

Subiectul a fost readus în actualitate de un articol recent publicat de Mircea Borcilă în „Cercetări de lingvistică" (revistă a Filialei din Cluj a Academiei Republicii Socialiste România). Autorul discută principiile luate ca bază la elaborarea *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*. În general nu pot să nu mă declar de acord cu ideile expuse în acest articol, dar nu-mi propun să le prezint aici sistematic, ci numai să discut unele aspecte ale problemei.

Ideea de a alcătui inventare ale vocabularului folosit de scriitori nu e nouă. De mai multă vreme se fac indexuri pentru autorii vechi, iar printre scriitorii latini nu este nici unul cît de cît important pentru care să nu avem un astfel de index. Sînt și texte vechi românești publicate cu lista completă a cuvintelor folosite. Scopul și justificarea acestor inventare sînt clare: deoarece — cu mici rezerve — singurul mijloc de a cunoaște limba în etapa respectivă îl constituie cercetarea textelor literare, vocabularul folosit de scriitori joacă pentru noi rolul de vocabular general. Trec peste faptul că lista cuvintelor poate fi de folos și celor care se ocupă de aspectul estetic al operelor.

Pentru limba actuală însă, literatura beletristică este numai una dintre sursele de cunoaștere și, dacă nu totdeauna, cel puțin în unele cazuri, nu cea mai importantă. În primul rînd fiecare dintre noi cunoaște din propria sa activitate felul cum e folosită limba. În această situație, mai are rost să se elaboreze dicționarul limbii unui scriitor?

Constatăm în primul rînd că lucrarea pomenită nu e singura în felul ei, dimpotrivă, în multe țări s-au publicat în ultimele decenii dicționare ale limbii unui mare scriitor. Problema este: cu ce scop?

Este clar pentru mine că autorii de astfel de dicționare au pornit în general de la ideea că scriitorii „creează limba", că lor în primul rînd li se datorează schimbările care se introduc cu timpul în vorbire. De aceea, cu cît e mai mare scriitorul, cu atît mai mult limba lui se confundă cu limba generală; deci trebuie alcătuit dicționarul limbii lui, ca să fie model pentru toți vorbitorii.

Ideea aceasta n-a fost străină nici autorilor care au elaborat dicționarul Eminescu, de vreme ce ni se spune că lucrarea trebuie „să arate ce face un mare poet din instrumentul obștesc al limbii lui naționale".

[1] V. și p. 182.

Este însă evident că aceasta ne-a arătat-o Eminescu însuşi, în chipul cel mai convingător, prin simplul fapt că şi-a scris poeziile, iar lista cuvintelor folosite de el nu va reuşi niciodată să producă emoţii estetice. Mai mult decît atîta, meritul poetului stă în ceea ce-i aparţine numai lui, în întrebuinţarea personală dată materialului limbii. Dacă alt poet îi reia expresiile, va fi considerat imitator, iar dacă le reluăm în vorbire, vom apărea afectaţi, pretenţioşi.

În această situaţie, pe cine interesează *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*? După părerea mea, în oarecare măsură şi pe lingvişti, în sensul că li se pun la dispoziţie exemple de forme şi înţelesuri ale cuvintelor. În loc să te foloseşti de un exemplu din cutare sau cutare autor neînsemnat sau, eventual, de un exemplu fabricat de tine însuţi, citezi un text de Eminescu, mai convingător şi mai agreabil.

Dar folosul cel mai mare îl au criticii care caută să pună în lumină meşteşugul lui Eminescu în alegerea cuvintelor, în îmbinarea lor, în diferenţierea naunţelor etc.

În această situaţie, are vreun rost să se marcheze, la cutare sau cutare cuvînt, că e regional, popular, arhaic etc.? Întrebarea o pune Mircea Borcilă în articolul pe care l-am citat la început. Evident nu, dacă scopul dicţionarului ar fi să dea un model de urmat pentru toată lumea. Dar dacă nu e decît un inventar al materialului folosit în chip artistic de un mare poet, atunci notaţiile amintite sînt utile: pentru lingvist, ca să poată privi faptele în chip istoric, iar pentru criticul literar, ca să poată stabili originea materialelor, dozarea lor, efectele scoase din îmbinarea lor. În acest sens cred că *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu* este util şi va fi în continuare util, multă vreme.

„România literară", 12.VI.1969

Stabilitate şi variabilitate

După cum se ştie, faptul că limba trebuie să servească drept mijloc de comunicare între oamenii care trăiesc în acelaşi timp, dar sînt de vîrste diferite, o împiedică de a se transforma foarte repede: cei în vîrstă vorbesc cum s-au deprins de-o viaţă întreagă, iar cei tineri nu pot adopta formule mult diferite, fiindcă trebuie să fie înţeleşi şi de cei bătrîni. Rezultă deci că trebuie să treacă multă vreme pînă cînd să devină vizibil că s-au produs diferenţieri în modul de exprimare. Dacă luăm un text scris în româneşte acum 300 de ani, vom constata uşor că multe lucruri nu se potrivesc cu ceea ce scriem noi azi: dar un text de acum 100 de ani este în cea mai mare măsură asemănător cu unul de azi.

Cu toate acestea, nu e greu de arătat că şi într-o perioadă mai scurtă limba evoluează. Voi încerca să o dovedesc cu propria mea experienţă, care cred că nu va fi dezmînţită de cei de-o vîrstă cu mine.

Acum ceva mai bine de 40 ani am intrat într-un magazin din Bucureşti ca să cumpăr o valiză (sau, cum se zicea pe atunci în mod curent, un geamantan). Vînzătorul foarte serviabil, mi-a arătat mai multe modele, contribuind şi cu sfaturi: „*Acesta* nu este bun pentru dv., mai bine luaţi-l pe *acesta*" etc. M-a izbit atît de mult faptul că, într-o conversaţie banală, folosea forma, pretenţioasă pentru gustul meu, *acesta*, în loc de *ăsta*, cum spuneam eu şi cum eram deprins să aud spunîndu-se în jurul meu, încît am folosit exemplul într-un articol, ca mostră de stil pedant.

Astăzi nu numai că forma, livrescă pe atunci, *acesta* a devenit obișnuită în limba vorbită, dar ascultătorii mei pot ușor constata că apare și în gura mea, poate mai rar decît în a altora, dar în orice caz apare.

Un al doilea exemplu: în tinerețea mea, între *a merge* și *a umbla* se făcea o diferență tranșantă, nu atît de înțeles lexical, cît de întrebuințare gramaticală; primul arăta o deplasare spre o țintă precisă, al doilea se folosea fără o astfel de limitare. Se zicea, de exemplu, *umblu pe stradă*, pentru că nu se indica direcția, *a umbla hoinar* etc. *Copilul merge la școală* însemna „în acest moment este în drum spre școală", în timp ce *umblă la școală* era totuna cu „frecventează școala", deși, poate, în momentul vorbirii, el dormea în patul său de acasă. Era destul să auzi pe cineva că zice *Merg cu ghetele rupte*, ca să înțelegi că e străin și nu și-a însușit perfect limba română.

Ce e drept, și astăzi se mai face o oarecare diferență între cele două verbe: zicem *Merg la Ploiești*, nu *Umblu la Ploiești*; cînd cineva nu e la timp într-un loc unde era datoria lui să fie, îl întrebăm: *Unde umbli?*, nu *Unde mergi?*, pentru că la a doua formulă ar urma să ne răspundă arătîndu-ne încotro se îndreaptă. Dar tot mai mult constatăm că *a merge* ia locul lui *a umbla*. Astfel, sînt convins că tinerii de azi n-ar vedea nimic greșit în propoziția *Am mers toată ziua prin ploaie*. *A umbla* rămîne tot mai mult specializat cu valori figurate: *a umbla cu șiretlicuri*, *a umbla prin sertare* etc.

Fără îndoială, nici felul cum vorbesc bătrînii nu e scutit de inovații, pentru că acomodarea generațiilor are loc în ambele sensuri. De aceea sînt convins că nu toate modificările introduse în limba noastră în ultimele decenii îmi atrag atenția.

Am însă alt mijloc să-mi dau seama de iuțeala schimbărilor, anume mă refer la o limbă pe care nu o vorbesc permanent și deci nu am posibilitatea să mă adaptez necontenit la normele ei noi: între franceza cu care m-am deprins acum patru decenii și cea pe care o aud astăzi în filme, la radio etc. diferența este adîncă și, cînd am ocazia să stau de vorbă cu francezi, îmi dau seama că modul meu de exprimare e arhaizant și deci livresc. Lucrul mă vexează în oarecare măsură, pentru că temperamentul meu mă duce mai curînd spre un stil familiar și simplu.

„România literară", 26.VI.1969

Cuvinte rău înțelese

Am semnalat altă dată că unele cuvinte sînt împrumutate cu un înțeles destul de vag, pentru că, în îmbinarea în care se găsesc, contextul ajută să se înțeleagă despre ce e vorba. Fiind apoi folosite independent, vorbitorul este silit să le precizeze înțelesul și o face după mintea sa, contribuind astfel la deplasarea înțelesului.

Un exemplu foarte des întîlnit este *dilemă*, cu sensul corect „situație din care există două ieșiri, ambele defavorabile", de exemplu *punga sau viața*. Auzim acum frecvent fraze ca *Mă aflu într-o dilemă, nu știu dacă băile îmi fac bine sau rău*, ba chiar *dilema* poate avea ambele ieșiri plăcute: *Nu știu dacă să mă duc la teatru sau la cinematograf*.

O situație cu două ieșiri care pot fi amîndouă avantajoase sau indiferente se numește *alternativă*, la singular. Și acest cuvînt a fost rău înțeles, astfel că mulți, constatînd că sînt două posibilități, spun că sînt în fața a *două alternative*, *alternativă* ajungînd să le numească pe fiecare din cele două ieșiri.

Scanned with OKEN Scanner

Ambianță este mediul înconjurător, care poate fi favorabil sau nu, deci este necesar să se adauge un adjectiv: *o ambianță plăcută, o ambianță ostilă* etc. De aici s-a ales numai primul aspect, și *ambianță* ajunge să însemne „armonie". Într-un roman românesc am citit fraza: *Privește cîtă ambianță este între ei.*

Peripeții sînt schimbările de situație neașteptate, pornindu-se de la ideea de „învîrtire", „răsucire", de exemplu, a unui fir de ață. Este deci corect spus *o călătorie cu peripeții, peripețiile unei expediții*, dar astăzi se zice, greșit, *peripețiile unei persoane*, pentru că s-a crezut că e vorba de „aventuri". De exemplu, în Editura Tineretului a apărut o traducere cu titlul *Peripețiile lui Seva Kotlov* (de notat că originalul rusesc este întintulat *Cinci povești vesele*).

A decima însemna în latinește „a omorî unul din zece" (o aplicare s-a văzut în filmul *Dacii*). S-a zis apoi corect *Ciuma a decimat populația*, chiar dacă nimeni n-a făcut o numărătoare exactă a morților. Dar, înțelegîndu-se că verbul înseamnă „a omorî", se zice astăzi greșit *Grupul în întregime a fost decimat* sau *Rebelii au fost decimați pînă la unul.*

În tragediile grecești nu apăreau niciodată mai mult de trei actori (de obicei fiecare dintre ei juca mai multe roluri) și ei erau numerotați după importanța rolurilor: *protagonist* „primul actor", *deuteragonist* „al doilea" și *tritagonist* „al treilea". Astăzi se vorbește de *protagoniștii* unei piese, ceea ce ar merge, eventual, dacă s-ar înțelege prin aceasta principalul rol masculin și principalul rol feminin. Dar pentru mulți *protagonist* înseamnă pur și simplu „actor". În materie de sport, am auzit spunîndu-se chiar *principalii protagoniști*, de unde ar reieși că există și *protagoniști secundari.* Dar *protos* înseamnă „primul".

Și fiindcă am vorbit de sport: *scor*, în englezește, înseamnă „o crestătură făcută pe un răboj", apoi „totalul rezultat din adunarea semnelor", iar în partidele sportive „totalul punctelor cîștigate de ambele părți", deci e corect spus că *scorul este patru la doi.* Dar în reportajele noastre sportive se spune cutare *marchează și reduce scorul*, ceea ce e absurd, deoarece un nou punct nu poate decît să mărească totalul. Pentru unii sportivi *scor* a ajuns să numească „diferența de puncte". Din păcate, *Dicționarul limbii române moderne* a făcut aici o concesie ignoranței și a inserat sensul greșit fără să-l condamne.

A degaja se folosește în limbajul sportiv francez cu sensul lui normal de „a elibera de presiune": ceea ce se degajează este terenul, eventual poarta etc. La noi *se degajează balonul* (care totuși nu scapă de presiune), căci *a degaja* a ajuns să însemne „a trimite departe".

Pentru moment noile înțelesuri sînt un semn de ignoranță. Dacă ele se generalizează, nota neplăcută se șterge. Dar la cuvintele internaționale, cum sînt cele pomenite, e preferabil să se mențină sensul acceptat de toate celelalte limbi.

„România literară", 3.VII.1969

Creind sau *creînd*?

Într-o scrisoare primită de curînd, tov. Constantin Poenaru din București cere să-i explic de ce trebuie să scriem *creînd* atunci cînd cu toții pronunțăm *creind*. Sper că răspunsul va interesa și pe alții, de aceea îl dau aici.

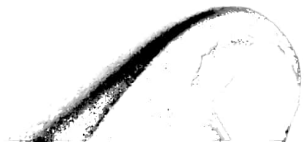

Principiul general este că scriem cum pronunţăm. Marea majoritate a vorbitorilor zice *creind*, căci este o oarecare greutate să pronunţi *î* după un *e*, lucru clar pentru orice fonetician. Deci ar urma să scriem *creind*.

Dar mai există şi alte principii după care se conduce ortografia noastră, în primul rînd cel morfologic. Diverse accidente fonetice duc la fărîmiţarea categoriilor morfologice, la crearea de tipuri şi subtipuri care complică gramatica în chip inutil. Pe acestea încercăm să le eliminăm, păstrînd în scris formele mai vechi. Voi lua exemple din conjugare, de vreme ce întrebarea s-a pus cu privire la formele unui verb.

Din latineşte limba noastră a moştenit patru conjugări. Cînd au fost create, ele aveau valori diferite, de exemplu verbele de conjugarea a II-a marcau o stare (*a şedea*), cele de conjugarea a IV-a erau derivate de la substantive sau adjective (*a îmblînzi*) etc. În această situaţie, diferenţierea conjugărilor servea la ceva. Cu timpul, nuanţele s-au pierdut, verbe de conjugarea a II-a şi a III-a nu s-au mai format, multe din cele existente în trecut au fost părăsite; cum se zice în termeni tehnici, cele două conjugări sînt „moarte" şi au murit tocmai pentru că nu mai exprimă nimic special. Exemplele, cîte au mai rămas, nu mai constituie decît excepţii. Prin urmare nu vom plînge după ele atunci cînd sînt înlocuite cu alte forme.

Am scris de curînd că nu mi se pare o nenorocire dacă se zice *a apare* şi nu *a apărea*, *a place* şi nu *a plăcea*, pentru că în felul acesta rămînem cu o singură conjugare neregulată în loc de două [1].

O excepţie inutilă s-a creat la un moment cînd, din cauza pronunţării dure a lui *r*, s-a ajuns la scindarea conjugării a IV-a: alături de verbe ca *a sări*, cu *i*, avem altele cu *î*, ca *a hotărî*, fără nici o diferenţă de funcţie. Astăzi nu se mai formează verbe cu *î*, iar dacă putem să le eliminăm pe cele formate mai demult, cu atît mai bine (de exemplu recomandăm pe *a dogori*, în loc de *a dogorî*).

După sunete muiate, pronunţăm *e*, *i* în loc de *ă*, *î*. De aceea, la conjugarea I, alături de *cîntăm*, *cîntînd*, *lucrăm*, *lucrînd*, găsim *muiem*, *muind*, *tăiem*, *tăind*, excepţii inutile, dar deocamdată ferme. În vremea apropiată de noi, cînd s-au introdus verbele *a agrea*, *a crea*, s-au format şi aici pluralele *agreem*, *creem* şi gerunziile *agreind*, *creind*. *Îndreptarul ortografic* nu le-a acceptat, ci recomandă să se scrie *agreăm*, *agreînd*, *creăm*, *creînd*. Se va zice: de ce să ne complicăm existenţa cu forme care în pronunţare aduc o oarecare greutate, dacă tot avem excepţii mai vechi de acelaşi tip, pe care le păstrăm? Observaţia ar fi justificată dacă cele două tipuri de excepţii ar fi similare, dacă am putea spune că *a crea* se conjugă după modelul lui *a tăia*. În realitate se formează acum excepţii la excepţii. La verbele vechi, *i* este general (încă din latină), astfel că zicem *tăietor*, *tăietură*, ba punem pe *i* şi înainte de *a* în *tăiau*, *tăiat* şi chiar infinitivul se formează cu *e*, *tăiere*. La cele două împrumuturi recente, situaţia este mult mai complicată. Nu ne supără cu nimic pronunţările *agream*, *agreaţi*, *creare*, *creator*, *creatură*. Ce e drept, unii zic *creiare*, *agreiem* şi chiar *creiator*, *creiatură*, dar aceasta îi marchează ca neinstruiţi. *Creiere*, *agreiere* nu pronunţă nimeni.

Prin urmare aici n-ar fi vorba de o modificare a întregii flexiuni, ca la *muia*, *tăia*, ci numai de două forme aberante, *agreem*, *creem*, *agreind*, *creind*, pe care încercăm să le eliminăm. Părerea mea este că merită să facem această încercare, pentru a menţine flexiunea uniformă. Dacă nu vom reuşi, dacă

[1] V şi p. 177. Tendinţa a fost frînată de norma literară. Oamenii instruiţi nu zic acum decît *a apărea*, *a plăcea*, *a vedea*.

Scanned with OKEN Scanner

pronunţarea alterată se va impune, va fi timp şi mai tîrziu să fie acceptată în scris, în paguba morfologiei.

„România literară", 17.VII.1969

-nauţi

Am spus acum cîtăva vreme că latina este sortită să devină limba internaţională a viitorului, cel puţin în ce priveşte vocabularul. De curînd deplîngeam faptul că, nici la noi, nici în alte părţi, nu se mai învaţă latina în şcoli, sau cel puţin nu se mai învaţă suficient. Aceasta produce numeroase greşeli în alcătuirea lexicului profesional pe bază latină. Despre una din aceste greşeli vreau să vorbesc astăzi.

Cuvîntul latinesc *nauta* (de origine grecească) înseamnă „corăbier", fiind derivat de la numele corăbiei, pe care noi îl folosim astăzi sub forma *navă*. Din antichitate avem compusul *argonaut*, care desemna pe eroii îmbarcaţi pe corabia *Argo*.

Dacă nu mă înşel, pentru prima oară ne-a venit un compus cu *-naut* în momentul cînd s-a răspîndit aviaţia şi s-a creat, în Apus, termenul *aeronaut*. În ce priveşte înţelesul, cuvîntul este bine format: printr-o figură de stil, aviatorul a fost numit „corăbier al aerului" (de altfel se şi vorbeşte de *nave aeriene* sau *aeronave*). În ce priveşte forma, pentru a fi în acord cu originalul latinesc, ar trebui să pronunţăm *-naut* într-o singură silabă, cu accentul pe *a*; dar obişnuinţele limbii noastre au prevalat şi se zice *-na-ut*, în două silabe, cu accentul pe *u* (mai mult mă supără accentul pe *u* la *auto-* [1]).

După aeronauţi, au venit *cosmonauţii*, cărora, de asemenea, nu am nimic să le reproşez în ce priveşte numele: după cum primii navighează prin aer, tot aşa ceilalţi navighează prin cosmos. Ceva mai greu aş fi de acord cu *astronaut*: prin astre nu se poate naviga. Să zicem că acordăm formaţiei o circumstanţă atenuantă şi înţelegem „navigator printre astre".

Dar iată că s-a simţit nevoia de a numi pe specialiştii care se instalează pentru o durată mai lungă sub apă. Acestora li s-a zis *acvanauţi*, bănuiesc că la început nu la noi, ci în vreuna din ţările unde se practică pe scară mai largă profesiunea de scafandru. În orice caz, cine l-a făcut l-a făcut greşit: mai întîi, prima parte a compusului pare inutilă, deoarece în latineşte *aqua* înseamnă „apă" şi se înţelege de la sine că „corăbierii", adică în termeni actuali marinarii, au de-a face cu apa; al doilea, aşa-numiţii *acvanauţi* nu sînt corăbieri, nu navighează şi deci nu li se potriveşte numele de *-naut*.

De curînd a apărut însă o formaţie şi mai curioasă. În „Magazinul" din 12 iulie, p. 3, ni se vorbeşte de *lunauţi*! Contextul ne ajută să înţelegem sensul: „oamenii care debarcă pe lună". Nu ştiu dacă compusul se datorează autorului articolului sau a fost luat din vreo publicaţie străină. În orice caz, formaţia prezintă cel puţin două greşeli mari: prima, că termenul de compunere *-naut* s-a transformat aici în *-aut* (afară de cazul cînd preferăm să credem că *luna* a devenit *lu*!), iar a doua că aici *-naut* nu poate avea înţelesul de „navigator", ci pe acela de „explorator" sau poate „membru al unei expediţii". Încă puţin şi vom avea *-nauţi* (dacă nu chiar *-auţi*) pedeştri.

Se va obiecta poate că este un lucru obişnuit să se schimbe înţelesul cuvintelor prin figuri de stil, şi eu însumi am pomenit mai sus de înlocuirea

[1] DOOM, ce e drept, pune accentul la *auto* pe *a*, dar recomandă să se despartă *au* în două silabe (*a-u*).

înțelesului de „navigator" cu acela de „zburător". Una este însă a face în mod conștient o figură de stil și alta a nu nimeri înțelesul exact al cuvintelor.

Iată, din aceeași sferă de noțiuni, și elementul de compunere *-drom*. Este de origine grecească și e la baza cuvîntului nostru vechi *drum*. Grecii au format ei înșiși, bineînțeles corect, pe *hipodrom* „drum de cai". Tot corect, din elemente grecești, este format *palindrom* „drum înapoi", denumind un cuvînt care poate fi citit și de-a-ndoaselea, cu același înțeles.

Din limbile moderne ne-au venit apoi *velodrom* „drum de velocipede" (adică de biciclete), *autodrom* „drum de automobile", *aerodrom* „drum de aeroplane". Acesta din urmă are un oarecare defect în faptul că pentru avioane pista este numai un loc necesar pentru plecare, locul lor de „alergare" este aerul. De aici a venit o deraiere a sistemului de compunere: se formează cuvinte la care *-drom* nu mai denumește „drumul", „pista", ci punctul de plecare: *rachetodrom*. Apoi se ajunge ca nici partea întîi să nu mai denumească vehiculul căruia îi e destinat drumul, ci locul spre care se ține: *cosmodrom*. Acesta din urmă este categoric greșit: așa cum e format, ar trebui să însemne „drumul pe care merge cosmosul".

„România literară", 24.VII.1969

Progresul în limbă

Încă din antichitate au existat conservatori care pretindeau ca limba să nu se schimbe și combăteau orice inovație. La noi această atitudine a fost foarte răspîndită în deceniile trecute, dar și în prezent îmi vin destul de des scrisori, ce e drept de cele mai multe ori de la oameni în vîrstă, care protestează contra oricărei inovații.

Ei pornesc, evident, de la ideea greșită că limba, așa cum au învățat-o cînd erau mici, este perfectă și va rămîne potrivită și pentru epocile viitoare. Cu aceasta neglijează faptul că ei înșiși, în tinerețe, au modificat limba pe care au moștenit-o de la generațiile anterioare.

Sînt alții, ce e drept mai puțini, care își închipuie că orice modificare lingvistică înseamnă o îmbunătățire și deci trebuie sprijinită. Evident, nici această idee nu este conformă cu realitatea. Se uită că unele limbi se degradează și mor, că unele inovații produc confuzii, care trebuie apoi reparate.

Problema mi se pare esențială: limba în general, și fiecare limbă în parte, progresează sau nu? În secolul trecut era foarte răspîndită ideea că limba a făcut progrese în epoca preistorică, iar de atunci încoace regresează permanent. Explicația este că primii lingviști comparatiști, descoperind formele ample din limbile vechi și constatînd că în limbile moderne terminațiile s-au scurtat, au socotit că această schimbare înseamnă un regres și nu s-au oprit asupra faptului că, în ciuda scurtării terminațiilor, diferențierea între formele flexionare continuă să fie marcată.

Spre sfîrșitul secolului trecut s-a exprimat și ideea contrară: limbile moderne au progresat în măsura în care au părăsit flexiunea și au înlocuit-o cu cuvinte auxiliare. Această concepție neglijează faptul că flexiunea a apărut prin alipirea unor cuvinte auxiliare la rădăcinile verbale sau nominale, prin urmare a existat în trecutul îndepărtat o vreme cînd era realizat ceea ce acum privim ca un ideal, absența flexiunii.

În secolul nostru problema a rămas mult timp în umbră. Mulți, influențați de doctrinele metafizice, neagă în general existența progresului, indi-

Scanned with OKEN Scanner

ferent în ce sferă de activitate, deci e normal să o nege şi în materie de limbă. Cu aceştia discuţia nu s-ar putea duce decît pe un plan mult mai larg. Alţii, ceva mai realişti, observă că limba a servit bine omenirea în trecut şi o serveşte bine şi azi, deoarece se adaptează la nevoile societăţii; aceasta ar însemna, după ei, că nu poate fi vorba de un progres, ci numai de menţinerea unei calităţi.

Dar dacă ideile pe care le au de comunicat oamenii de azi sînt mult mai complicate decît cele din trecut, dacă ele trebuie comunicate mai repede, mai complet, mai pe scurt, la distanţe mai mari, unui public mai larg decît în trecut, iar limba actuală face faţă acestor cerinţe, cărora nu avea să le facă faţă limba din trecut, nu sîntem oare în drept să spunem că, o dată cu gîndirea, limba a progresat? Dacă astăzi un vorbitor poate fi înţeles de sute de milioane de oameni, pe cînd în trecut modul lui de exprimare ar fi lămurit numai cîteva zeci de mii sau chiar numai cîteva mii de oameni, aceasta nu constituie oare un progres?

Mi-au revenit în minte aceste idei citind cartea, recent apărută în Editura Ştiinţifică, *Progresul în limbă*, de Lucia Wald. Nu am de gînd să-i fac o recenzie, ci vreau numai să îndemn pe toţi cei care au interes pentru ştiinţele sociale să citească lucrarea, în care vor găsi expus punctul de vedere al lingvisticii marxiste.

„România literară", 31.VII.1969

Latina, limbă internaţională

E foarte multă vreme de cînd oamenii şi-au dat seama că ar fi nevoie de o limbă pe care să o ştie toată lumea, astfel încît să nu se mai pună problema găsirii unui mod de înţelegere cînd se întîlnesc două persoane din ţări diferite. Pe scară redusă, astfel de limbi au existat încă din antichitate: greaca pentru răsăritul Mediteranei, latina pentru regiunea ceva mai la vest şi altele. Dar toate cu limite destul de înguste în raport cu vastitatea pămîntului.

S-au încercat, de un timp încoace, diferite formule artificiale: limbi simplificate sau chiar inventate de o persoană, aşa încît să nu prezinte greutăţi pentru nimeni. Aceste formule au eşuat pînă acum şi nu mă îndoiesc că vor eşua şi de aici înainte, pe de o parte pentru că în general nu sînt lipsite de cusururi, pe de altă parte pentru că cel care face eforturi pentru a învăţa o limbă nouă preferă una dintre cele naturale.

Într-adevăr, există şi astăzi limbi vorbite pe teritorii vaste peste hotarele ţării de bază, şi ele fac servicii mari în relaţiile internaţionale. Păcatul este că sînt mai multe, care îşi fac concurenţă, nu fără legătură cu problemele politice, şi, de altfel, pornind de la ţări care au avut conflicte cu diverse populaţii, ele duc cu sine povara implicită a anumitor resentimente. Însăşi ideea că una din aceste limbi le-ar putea înlocui pe toate celelalte, astfel încît să rămînă una singură pe tot pămîntul, stîrneşte opoziţia justificată a popoarelor care ar trebui să renunţe la idiomul lor tradiţional.

Latina, care şi-a văzut poziţiile îngustate prin prăbuşirea Imperiului Roman şi apoi, cînd s-au diferenţiat dialectele romanice, a devenit o limbă moartă, a rămas totuşi în evul mediu singura limbă de cultură în apusul Europei, şi, prin aceasta, cel mai însemnat vehicul al ştiinţei mondiale. Pînă la începutul secolului nostru a continuat să fie scrisă şi, în unele locuri, chiar vorbită în cercurile savante. Şi astfel s-a ivit ideea să fie reluată ca limbă de circulaţie internaţională pe tot globul. În ultimii ani s-a creat mişcarea denu-

Scanned with OKEN Scanner

mită „Latina vie", pornită din Franța; o reuniune a partizanilor ei se pregătește în țara noastră. Se pune întrebarea: vocabularul latin mai este la nivelul cerințelor actuale? Morfologia și sintaxa latină nu sînt prea complicate pentru masele largi de azi? Se încearcă remedierea prin elaborarea unui vocabular îmbogățit cu termeni corespunzînd noțiunilor noi și, pe de altă parte, reducerea formelor flexionare și simplificarea structurii sintactice. Evident, lucrul nu merge fără neajunsuri. Totuși cred că latina are pozițiile cele mai favorabile în concursul pentru o limbă unică internațională, grație situației din trecut, dar nu prin părăsirea limbilor actuale, ci prin transformarea lor treptată pe cale naturală.

Timp de aproape două milenii, latina a fost limba științelor și a culturii, absorbind, ce e drept, mase de termeni greceşti. Din latină, elementele de vocabular științific au trecut prin împrumut în foarte multe alte limbi, romanice și neromanice, care, din aceste elemente, au creat derivate și compuse noi, împrumutate apoi pe o mare parte a globului. Rezultatul este că astăzi cultura, în foarte multe țări, folosește un vocabular în mare parte latin. Peste tot unde își fac drum, limbi ca engleza, germana și chiar rusa duc cu ele termeni noi de origine latină, care ajung astfel să fie cunoscuți în toată lumea. De exemplu, *acid*, *emanație*, *esență*, *investiga*, *prioritate*..., cuvinte luate absolut la întîmplare, lîngă care s-ar putea pune cu cea mai mare ușurință mii de altele asemănătoare. Ele se înrădăcinează adînc pe unde ajung și provoacă eliminarea unităților indigene mai mult sau mai puțin sinonime. Pe de altă parte, morfologia se simplifică treptat peste tot, începe să nu mai constituie un obstacol pentru înțelegerea între oamenii care folosesc un vocabular asemănător. Lucrul e cu atît mai adevărat pentru sintaxă. Deci vocabularul ajunge să joace rolul esențial în raporturile între persoane de naționalitate diferită, dar el devine din ce în ce mai asemănător în toate limbile, pe baza împrumuturilor din latinește. În felul acesta putem crede că vocabularul latin, trecut prin sita numeroaselor limbi actuale, constituie nucleul în jurul căruia se va forma, între-un viitor nu prea îndepărtat, limba unică a omenirii.

„România literară", 7.VIII.1969

Cuvinte încrucișate

Cer scuze acelor cititori care se vor fi lăsat înșelați de titlu și așteaptă să găsească aici jocuri distractive. Va fi vorba de cuvinte care s-au încrucișat în realitate, în sensul că formele unuia s-au amestecat cu ale celuilalt, dînd naștere la pronunțări greșite. Lucrul se întîmplă, cum se spune, și în cele mai bune familii, adică și în limbile cele mai cultivate.

Prezint aici cîteva exemple, culese de la persoane de nivel cultural diferit.

În primul rînd, unul căruia nu mai avem ce-i face: *lătoc*, de origine slavă, denumea jgheabul prin care se scurge apa la moară. Ce putea avea de-a face cu *laptele*? E greu de spus, dar ceea ce știm e că *laptele* s-a amestecat aici și *lătocul* a devenit *lăptoc*, forma care astăzi e generală.

Cunoștință este derivat de la *a cunoaște*, cu sufixul *-ință*, după cum *credință* e format cu același sufix de la *a crede*. Deci se pronunță cu un singur *i*. Dar vorbitorii au în minte pe *știință*, care are doi *i*, fiind format corect de la *a ști* plus *-ință*. *A cunoaște* nu are nimic de-a face, în ce privește originea, cu *a ști* (în *cunoaște*, *-ște-* e un sufix latinesc, pe cînd în *a ști*

şt- este rădăcina). Oricum, foarte mulţi scriu şi poate şi spun greşit *cunoştiinţă* [1].

Foarte răspîndită este pronunţarea — şi scrierea — *repercursiune* [2], în locul formei corecte *repercusiune*. Acesta este din familia lui *a repercuta*: după cum de la *emite* avem pe *emisiune*, tot aşa de la *repercuta* e *repercusiune*. Dar nu toată lumea ştie să facă legătura corectă şi vorbitorii au amestecat aici pe *incursiune*, *curs* etc., care de fapt nu se potrivesc nici ca înţeles, şi astfel ne-am ales cu un *r* suplimentar, pe care ar fi de dorit să-l eliminăm.

Intrepid, cuvînt latinesc cu înţelesul „care nu tremură", deci „care nu se lasă speriat", este vizibil înrudit cu a *trepida*. Vizibil pentru cine cunoaşte istoria limbii; ceilalţi l-au legat de *a întreprinde*, cu care seamănă destul de puţin în ce priveşte înţelesul, şi astfel a apărut varianta greşită *întreprid*, ba se întîlneşte una şi mai coruptă: *un om întreprind*.

Promotor este cel „care promovează", adică „împinge înainte", din aceaşi familie cu *motor* („care mişcă"), *comoţie*, *emoţie*, toate puţin clare pentru cine nu ştie latineşte. Aceasta explică de ce unii au făcut o legătură cu *munte* şi au creat varianta *promontor*, avînd în minte probabil pe *promontoriu*, acesta format de la latinescul *mons* „munte".

Două cuvinte franţuzeşti care au între ele o oarecare asemănare, nu numai ca formă, ci şi ca înţeles, sînt reprezentate în româneşte prin *placardă* şi *pancartă*. Mulţi au făcut din amîndouă unul singur sub forma *plancardă*. Cred că în primii ani după război, în mintea lor se va fi amestecat aici şi *brancardă*, pe care avuseseră ocazia să-l audă des, evident fără ca din punctul de vedere al înţelesului să fie în vreun fel legat de celelalte două.

În sfîrşit, un caz care dă de furcă multora, chiar printre oamenii cu pretenţii de cultură: din *asambla* şi *ansamblu* s-a fabricat un hibrid *ansambla*. Aici, fără îndoială, înţelesul este aproximativ acelaşi, fiind vorba numai de o diferenţă de prefix: în franţuzeşte găsim pe de o parte *assembler* „a aduna", pe de alta *ensemble* „împreună". Nu e mai puţin adevărat că amestecarea celor două formaţii constituie o greşeală.

Cum putem să ne ferim de încrucişări? Informîndu-ne asupra cuvintelor noi pe care le întîlnim. Bineînţeles, putem întreba pe cei pe care-i auzim întrebuinţîndu-le, dar mai practic este să consultăm un dicţionar, care trebuie să ne dea atît forma, cît şi înţelesul exact. Pînă cînd ne lămurim mi se pare practic să ne ferim de a prelua cuvintele pe care nu le cunoaştem suficient.

„România literară", 14.VIII.1969

După 25 de ani

La marile aniversări, avem obiceiul să privim în urmă şi să judecăm drumul parcurs. Totalizarea succeselor obţinute e şi ea un prilej de bucurie sărbătorească. Aş vrea să compar aici, pe trei planuri diferite, lingvistica noastră de azi cu cea din trecut.

1. Numărul de cercetători înainte de Eliberare n-a fost niciodată mai mare de 20 sau 30, mai toţi fiind membri ai corpului didactic universitar. Trebuie să mai adaug că mare parte din acest număr erau oameni care

[1] Am mai scris despre acest cuvînt. V. p. 36, 62.
[2] V. şi p. 94.

Scanned with OKEN Scanner

publicaseră o singură dată ceva. Apăreau două anuare de lingvistică, plus cîteva reviste care, printre altele, inserau și studii asupra limbii. Cărți nu apăreau în nici un caz mai mult de 10 sau 15 într-un deceniu.

Astăzi lingviștii români cu activitate permanentă se numără cu sutele. La cel de al zecelea congres al lingviștilor, ținut la București, în 1967, au participat peste 600 de români (la cel de al optulea congres, la Oslo în 1957, au luat parte, din toată lumea, vreo 400 de specialiști, dar nu cred că au fost prezenți toți cei consacrați).

Avem un mare număr de reviste de specialitate (numai Editura Academiei publică patru, fără să ținem seama de numeroase reviste și anuare care inserează, printre altele, și articole de lingvistică). Fiecare universitate, fiecare societate științifică își are publicațiile ei. Apar în fiecare an un mare număr de cărți, în mai multe edituri specializate și, lucru deosebit de interesant, ele obțin adesea tiraje foarte ridicate.

2. Domeniile cercetate erau în trecut foarte înguste. În universități, afară de limba română, se preda franceza, italiana, germana și engleza, apoi limbile clasice și, puțin, slavistica. La limbile romanice și germanice, o tradiție puternic înrădăcinată impunea să nu se studieze decît literatura. În aceste condiții, se vede ușor că nu puteau apărea decît lucrări de română (foarte rar de romanistică, scrise de specialiștii în română), rareori de slavistică (privind în general legăturile cu româna) și de latină sau de indo-europeană, pornindu-se mai ales de la latină.

Astăzi în universitățile noastre se țin cursuri de spaniolă, de toate limbile slave, de maghiară, de turcă și tătară, de arabă, de chineză și de hausă (vorbită în Africa), nemaivorbind de cursurile facultative de sanscrită, armeană, greacă modernă, bretonă etc.

Urmarea este că se publică studii și se trec teze de doctorat în mai toate aceste domenii. De curînd am avut una despre iudeo-spaniolă și una despre friulană (idiom vorbit în Italia), mai multe despre graiurile slave din țara noastră, despre germană și engleză, despre maghiară; se pregătesc teze de tătară, de arabă, de chineză, de hausa.

În reviste apar articole privitoare la diverse alte limbi. Se tipăresc multe lucrări de lingvistică generală, înțelegîndu-se prin aceasta nu studiul tuturor limbilor (lucru imposibil de realizat), ci cercetarea concepțiilor, a metodelor și a scopurilor urmărite de lingviști.

3. Cu aceasta nu am epuizat varietatea domeniilor, dar am ajuns la un punct unde a fost necesar să trecem la cel de al treilea plan. E vorba anume de folosirea metodelor noi, caracteristice pentru lingvistica actuală din toată lumea. Încă înainte de Eliberare, se introduseseră la noi procedee de îmbogățire a vechii metode comparative: geografia lingvistică, fonetica experimentală, apoi, în oarecare măsură, structuralismul (în primul rînd fonologia), acesta în opoziție cu metoda comparativă. În anii noștri, o dată cu dezvoltarea structuralismului apar lucrări de lingvistică matematică, de gramatică transformațională, generativă, domenii în care nu sînt destul de informat ca să pot exprima o apreciere personală asupra lucrărilor tinerilor noștri specialiști; mă bizui însă pe elogiile care li se aduc peste hotare, ca să afirm că aceste lucrări sînt la înălțimea dorită.

Bilanțul este deci favorabil pe toate planurile. Să-mi fie totuși îngăduit să termin cu o revendicare. Se fac, ce e drept, studii asupra limbilor clasice, dar progresul nu este atît de mare cît ar trebui. Cauza este faptul că absolvenții școlii medii nu știu deloc grecește și aproape deloc latinește, deci în universitate trebuie să înceapă cu alfabetul. În aceste condiții, nu se poate

Scanned with OKEN Scanner

ajunge departe. Ar fi oare atît de grav dacă s-ar specializa, în toată ţara, trei sau patru licee care să dea pregătire clasică, dacă nu cît în trecut, măcar pe jumătate?

„România literară", 21.VIII.1969

Cuvinte boicotate

Se întîmplă foarte des ca, printr-o uşoară alunecare, un cuvînt să capete un înţeles nou, alături de cel vechi. De obicei cele două valori nu se stingheresc una pe alta şi ele coexistă multă vreme. De exemplu *masă*, numele unei mobile, a căpătat sensul de „mîncare" (se poate lua masa şi fără mobilă, de exemplu pe iarbă).

Apar însă şi cazuri cînd înţelesul nou încearcă şi chiar reuşeşte să-l elimine pe cel vechi, de obicei cînd e vorba de ceva neplăcut. Pentru noţiunea de „femeie stricată", în franceză, din evul mediu pînă astăzi, s-au perindat vreo şase termeni. La început se foloseşte un cuvînt cu sens favorabil sau cel puţin neutru, care atenuează brutalitatea noţiunii. Cu timpul, valoarea nouă, defavorabilă, impregnează într-atît cuvîntul, încît nu mai poate fi folosit cu cea veche. Astfel, în franţuzeşte, *fille* „fată", devenit „femeie stricată", nu se mai foloseşte în înţelesul vechi decît cu un determinativ: *ma fille* „fiica mea"; în mod obişnuit, pentru „fată" se foloseşte *jeune fille*, ceea ce înseamnă exact „fată tînără". Este însă evident că nu orice fată e tînără şi nu orice tînără e cuminte.

Două verbe româneşti erau boicotate în copilăria mea: *a se rade* şi *a se întoarce*. Adesea la periferie se spunea *porcii se rade*, *oamenii se bărbieresţe*; *berbecii se-ntoarce* (adică „se castrează"), *oamenii se înapoiază*. Formaţiile noi, pretenţioase şi greoaie, n-au prins [1]. *A se bărbieri* e rău format, căci nu vom zice *a se croitori* pentru „a-şi face haine" sau *a se bucătări* pentru „a-şi prepara mîncare". *A se înapoia* nu acoperă exact înţelesul lui *a se întoarce*, care nu presupune parcurgerea unei distanţe, căci poţi, de exemplu, să te întorci cu faţa.

Punctul de plecare al acestor rînduri au fost unele discuţii în legătură cu zborurile cosmice. Înainte de a se crea cuvintele *aselenizare* şi *alunizare*, s-a vorbit de *aterizare pe lună*. Împotriva acestei expresii s-au formulat obiecţii, afirmîndu-se că nu se poate ateriza decît pe planeta noastră, de vreme ce latinescul *terra*, de la care e derivat *a ateriza*, înseamnă „pămînt". *Terra* a însemnat la început „uscat", în opoziţie cu marea, deci „sol", „teren", apoi „ţară", şi mult mai tîrziu a ajuns să fie folosit, rar, ca nume al planetei. În româneşte avem din vechime pe *ţară*, *ţărînă* şi, ca împrumuturi noi, toate cu înţelesul primitiv, *teren*, *teritoriu*, *subteran*. Este limpede că acesta din urmă nu înseamnă „sub planetă", ci „sub sol". Dacă *terra* ar fi în primul rînd planeta, nu s-ar justifica existenţa lui *ameriza* în opoziţie cu *ateriza*. De vreme ce pe mare se amerizează, iar pe uscat se aterizează, nimic nu împiedică să se aterizeze pe lună. În orice caz, cînd s-a creat *ateriza*, nu s-a pornit de la ideea de „planetă", ci de la cea de „sol ferm".

O scrisoare recentă de la un anonim din Galaţi subliniază că, dacă acceptăm pe *aseleniza*, va trebui în curînd să creăm pe *amartiza*, *avenusiza*, *amercuriza* şi aşa mai departe. Aceste expresii ar avea un avantaj, anume

[1] Acum se folosesc toate: şi *a se rade*, şi *a se bărbieri*; şi *a se întoarce*, şi *a se înapoia*.

ar fi mai scurte decît *a ateriza pe Marte* etc. Dar chiar dacă s-ar forma cîte un verb pentru fiecare planetă, tot ar fi necesar şi un termen general, care să exprime noţiunea abstractă, şi acesta n-ar avea motiv să fie altul decît *a ateriza*.

Şi, fiindcă veni vorba de zborurile în cosmos, să-mi fie îngăduit să mai pomenesc o dată de elementul de compunere *-naut* [1]. Luna trecută am avut ocazia să discut formaţia greşită *lunaut*, în care lipseşte un *n*, căci termenul întîi e *lună*, iar al doilea *naut*. De atunci încoace şi-a făcut loc în ziare compusul *selenaut*, tot aşa de greşit, căci termenul întîi este *selene* („lună" pe greceşte). Ce e drept, în „Contemporanul" din 25 iulie am citit *selenonaut*.

„România literară", 28.VIII.1969

sînt şi *sunt*

Am auzit pe unii protestînd împotriva *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, care prescrie, ca forme de persoana I singular şi a III-a plural, *sînt*, nu *sunt*. Pe de altă parte, o scrisoare venită din Galaţi semnalează prezenţa formei *sunt* într-o poezie recentă. Poate fi vorba în acest caz de o licenţă poetică? Autorul scrisorii nu s-ar da îndărăt, pe cît se pare, să ceară sancţiuni pentru călcarea „legii" ortografice.

Atît persoana I singular, *sum*, cît şi a III-a plural, *sint*, din latineşte au devenit în faza primitivă a limbii române *s(u)* şi în unele grupuri ca *nu-s*, *unde-s* etc. se păstrează aşa pînă astăzi. După consoane, s-a pus înainte un *î*: *chiar îs*, *tot îs*, pronunţare care mai apare şi azi regional. Dar la persoana a III-a plural s-a păstrat şi forma *sînt*. Şi deoarece I-a şi a III-a plural se confundau în formele *s(u)* şi *îs*, s-a extins şi forma *sînt* şi la persoana I singular. De altfel, la prezentul multor verbe româneşti persoana I singular este la fel cu a III-a plural. Deci forma tradiţională, corectă, este *sînt*. Aşa s-a spus, aşa s-a scris pînă în secolul trecut. Cînd s-a introdus alfabetul latin, un curent, puternic pe atunci, a încercat să impună o scriere mult deosebită de pronunţarea noastră, dar apropiată de scrierea latinească. Astfel, pentru sunetul *î* s-au introdus cinci litere: *â* (*ânger*), *ê* (*vênt*), *î* (*rîu*), *ô* (*fôntână*), *û* (*adûnc*). Neavînd suficiente cunoştinţe de etimologie, au făcut şi greşeli. Astfel au crezut că persoana a III-a *sînt* are la bază latinescul *sunt*, cînd de fapt punctul de plecare a fost forma latină *sint* (întregul plural românesc reprezintă nu indicativul, ci conjunctivul latinesc). Au scris deci *sûnt*, continuînd să pronunţe, ca toată lumea, *sînt* (la Eminescu, *sînt* rimează cu *pămînt*, nu cu *mărunt*). Cu timpul, accentul circumflex a fost neglijat şi s-a ajuns să se scrie *sunt*. Reforma ortografică din 1903 a suprimat literele *ê*, *ô* şi *û*, recomandînd să se scrie, independent de vocala din latineşte, *înger*, *vânt*, *râu*, *fântână*, *adânc*. Dar *sunt* n-a fost atins, deşi toată lumea pronunţa *sînt* şi mulţi cărturari de frunte continuau să scrie cu *î*. Mai tîrziu, văzînd scris şi scriind cu *u*, unii au început să şi pronunţe aşa. Îmi aduc aminte mirarea care m-a cuprins întîia oară cînd am auzit această pronunţare: era în vara anului 1927. M-a surprins atît de tare, încît ţin minte pînă azi persoana de la care am auzit-o şi locul unde ne găseam.

În următorii 25 de ani, pronunţarea *sunt* a cîştigat teren, fără a deveni — nici pe departe — generală. În 1953, comisia însărcinată cu elaborarea noii

[1] V. şi p. 183.

ortografii a restabilit scrierea — şi pronunţarea — tradiţională şi corectă, *sînt*, care a devenit normă obligatorie pentru toată lumea.

Ce este însă cu autorii de literatură beletristică? Sînt ei obligaţi să respecte fără nici o abatere normele *Îndreptarului*? Evident, nu. În 1953, cineva a încercat să-l cîştige împotriva reformei pe Mihail Sadoveanu, care era preşedintele Secţiei de Filologie a Academiei. Zicea acel cineva că de aici înainte scriitorii nu vor avea voie să întrebuinţeze alte forme decît cele trecute în *Îndreptar*. Dar Sadoveanu era prea bun cunoscător al problemelor de limbă ca să creadă în asemenea năzbîtii. Scriitorii au avut, au şi vor avea întotdeauna dreptul de a folosi forme corupte (vezi de exemplu Caragiale), regionale (vezi de exemplu Titus Popovici), arhaice (vezi de exemplu Sadoveanu) ca să-şi caracterizeze personajele. Poeţii au dreptul să se servească de variante, literare sau neliterare, pentru nevoile ritmului, ale rimei, pentru a produce armonii imitative etc. Uneori observăm aceste abateri, alteori, la prima lectură, trecem pe lîngă ele fără să le vedem.

Valoarea unui scriitor nu se judecă după felul cum aplică *Îndreptarul*, ci după capacitatea de a ne emoţiona.

„România literară", 4.IX.1969

Negaţii

Se spune adesea că două negaţii formează împreună o afirmaţie puternică. Lucrul este adevărat, dar puterea afirmaţiei depinde de intonaţie. Cînd zicem de cineva că *nu e nepriceput*, aceasta poate însemna fie că „nu e cu totul incapabil", fie că „e foarte capabil". Dar situaţia este aceeaşi în cazul unei singure negaţii: *nu e prost* poate însemna şi „nu e chiar prost", şi „e foarte deştept".

Oricum ar fi, constatăm că acumulînd două negaţii, sensul nu rămîne acelaşi ca la propoziţia cu o singură negaţie. Şi cu toate acestea vom întîlni adesea o negaţie suplimentară, care în mintea vorbitorului sau a scriitorului nu adaugă nimic.

Printre mijloacele de exprimare a negaţiei este şi *fără*, de exemplu *am plecat fără să-mi iau rămas bun* echivalează cu „am plecat şi nu mi-am luat rămas bun". În mod logic, dacă mai adăugăm negaţia *nu*, ajungem la o afirmaţie: *Am plecat, nu fără să-mi iau rămas bun* sau *N-am plecat fără să-mi iau rămas bun* înseamnă că „mi-am luat".

Dar cînd fraza e mai lungă, iar între *nu* şi *fără* se intercalează alte cuvinte, foarte adesea unii mai pun un *nu* după *fără*. Iată pasaje dintr-o carte, altfel foarte îngrijit tradusă (Charles de Gaulle, *Memorii de război*, 1969, p. 285): *Nici o navă... nu acosta sau nu pleca...fără ca Londra să* nu *fie prevenită telegrafic. Nici o lucrare nu era construită...fără ca amplasamentul şi planul ... să* nu *fie cunoscute de noi.*

După regula generală, ar trebui ca *fără* şi *nu* următor să se anuleze reciproc şi deci să se înţeleagă că „Londra nu era prevenită", că „amplasamentul nu era cunoscut de noi". Este clar totuşi că nu aceasta a vrut autorul să ne spună.

În două feluri de exemple găsim o singură negaţie, dar şi aceasta dăunătoare înţelesului. Modelul, în ambele cazuri, îl dă limba franceză. Întîlnim adesea exemple ca următoarele (ambele din traducerea cărţii lui de Gaulle, pentru că pe aceasta am citit-o de curînd): *mai mult ca niciodată* (p. 370), *mai de temut ca niciodată* (p. 379), care traduc literal franţuzescul

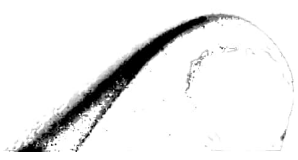

plus que jamais. Explicaţia este că în franţuzeşte, pe vremea cînd s-a creat această expresie, *jamais* nu însemna „niciodată", ci „cîndva", „vreodată" (şi astăzi mai are această valoare în anumite contexte). În românește, formula trebuie evitată, căci nu se poate lua ca termen de comparaţie ceva inexistent.

Mulţi spun *Vrea să pară mai sigur decît nu este*, copiind şi aici franceza, dar în cazul acesta nici franceza nu are justificare. Punctul de plecare al greşelii este ideea că „nu este sigur, dar vrea să pară". Amestecînd două formule corecte, obţinem una greşită.

În sfîrşit, o construcţie românească tradiţională, pe care nu o putem schimba. Zicem corect *Mă tem că o să plouă*, cînd ne temem de ploaie, şi *Mă tem că n-o să plouă*, cînd ne temem de lipsa ploii. Dar ce rost are negaţia cînd zicem *Mă tem să nu plouă*, pentru a arăta că ne temem de ploaie, nu de lipsa ei? Negaţia de prisos este însă moştenită din latineşte, unde în aparenţă era tot aşa de greşită ca şi în românește. De fapt, propoziţia dependentă era la început optativă, astfel încît înţelesul complet al frazei este „(doresc) să nu plouă, (dar) mă tem (că o să plouă)". Încă în latineşte relaţia aceasta nu mai era simţită, dar caracterul conservator al limbii a menţinut pînă azi formula aşa cum era.

„România literară", 18.IX.1969

a servi

Vorbeam de curînd de „cuvinte boicotate": o falsă distincţie împinge pe unii să elimine anumite expresii, considerate „grosolane". Am trecut cu vederea atunci unul dintre cuvintele care au astăzi mult de suferit de pe urma „delicateţei" anumitor vorbitori: *a mînca*. Se pare că alimentarea, indispensabilă pentru viaţă, e simţită ca un lucru ruşinos, căci din ce în ce mai mult în loc de *a mînca* se zice *a servi*:

— Luaţi, vă rog, o bomboană.

— Mersi, nu servesc.

A servi, cu înţelesul de „a sluji", avea drept complement direct o colectivitate sau o persoană (eventual aceeaşi cu subiectul), dar ajunge acum, cu înţelesul de „a mînca", să se folosească intranzitiv sau să aibă drept complement direct un nume de mîncare sau de băutură. Cum s-a putut întîmpla aceasta?

Îmi aduc aminte că în Franţa s-a făcut haz de o inscripţie întîlnită în unele localuri periferice: *On est prié de payer en servant*, adică „sînteţi rugaţi să plătiţi pe loc". A devenit oare aici *a servi* echivalent cu „a consuma", dar intranzitiv? Să credem cumva că *en servant* s-a născut din *en se servant*, pentru a evita repetiţia unei silabe şi că expresia românească pe care o discut aici e copiată din franţuzeşte? Nicidecum.

Cel care serveşte, în formula franceză, nu este clientul, ci personalul localului. Greşeala frazei este că, împotriva normei, subiectul gerunziului este altul decît al predicatului: *plăteşti (tu)*, *servind (eu)*. Această greşeală se poate de altfel întîlni şi în românește.

Pentru a înţelege cum *a servi* a ajuns să însemne „a mînca", trebuie să pornim de la alte date. Gazda poate servi pe musafir cu mîncare sau cu băutură, dar la un moment dat poate să-l îndemne să se servească singur, evident folosind verbul la forma reflexivă: *serviţi-vă* sau *serveşte-te*, adică „toarnă-ţi singur" sau „alege-ţi partea care-ţi place". De aici a putut apărea ideea că *a se servi* înseamnă „a mînca" sau „a bea". Cît priveşte pierderea pronu-

Scanned with OKEN Scanner

melui reflexiv, ne putem gîndi că în românește este foarte ușoară trecerea de la activ la reflexiv și invers (*a gîndi* și *a se gîndi*, *a trece* și *a se trece* etc.). Dar în cazul de față poate fi justă explicația pe care am respins-o cînd a fost vorba de formula franceză: în *servește-te* s-a evitat repetarea lui *te* și s-a ajuns la *servește*, după care pluralul *serviți* în loc de *serviți-vă* s-a format în chip mecanic. Exact așa s-a întîmplat cu *a se uita*: *uită-te* a devenit *uite*, după care a urmat pluralul *uitați*.

Cuvintele boicotate ajung să fie eliminate numai dacă sînt lipsite de importanță lexicală. Cînd e vorba de elemente solid instalate, care au sensuri multiple, și-au format derivate și intră în expresii frazeologice, boicotul nu reușește. Nu cred că se va ajunge să se spună *servire* în loc de *mîncare*, *servicios* pentru *mîncăcios* sau *Unde servești deseară?*, *Ce avem astăzi de servit?* și cu atît mai puțin *Nu tot ce zboară se servește*, *Te servește spinarea* sau *Se servesc între ei ca cîinii*. De aceea sînt convins că pînă la urmă *a minca* îl va elimina pe *a servi*.

Am folosit, ceva mai sus, pe *a consuma* ca echivalent al lui *a servi*. Aceasta îmi aduce aminte că, de curînd, l-am auzit pe Ion Băieșu, la o emisiune a rubricii „Mult e dulce și frumoasă...", făcîndu-și autocritica pentru că într-un serial de televiziune a reprodus expresii necorecte, iar acum constată că unii și le-au însușit și le folosesc; exemplul pe care l-a citat este tocmai *a consuma*. Este însă evident că a *consuma* este un verb util, dacă n-ar fi decît pentru că are sferă de întrebuințare mult mai largă decît *a mînca*; cuprinde și pe *a bea* și altele. Desigur, întrebuințarea greșită este aceeași ca a lui *a servi*, ca echivalent așa-zis distins al lui *a mînca* sau *a bea*.

Profit de această ocazie ca să critic autocritica lui Ion Băieșu. Serialul la care s-a referit a fost, și nu numai după părerea mea, excelent. Faptul că personajele foloseau unele forme corupte, unele cuvinte pretențioase aduce un sprijin efectiv cultivării limbii. Sînt sigur că *a consuma* intranzitiv a fost luat de la public, și nu invers. Oare Caragiale, reproducînd pe *renumerație* pentru *remunerație*, pe *Aoleriu* în loc de *Aureliu*, le-a făcut reclamă? Este evident că nu, ci a contribuit la eliminarea lor. De altfel, la Tanța și Costel, autorul serialului a demascat și alte lipsuri decît cele de vocabular. Și din acest punct de vedere a dat un model, dar nu pentru ca defectele să fie imitate, ci dimpotrivă.

„România literară", 25.IX.1969

Bucureștiul

Începătorii — și diletanții — se disting adesea prin violența de limbaj. Acum vreo 40 de ani se difuzase, din surse academice, un proiect de ortografie, în care se propunea să se scrie *piersecă*. Prompt, cu ardoarea tinereții, am publicat într-un ziar un articol, în care afirmam că, dacă am scrie așa, „ne-ar rîde și curcile". Care nu mi-a fost regretul cînd am aflat că autorul propunerii era Ovid Densusianu; acesta, trebuie să o spun, s-a arătat mai mult mîhnit decît jignit de ieșirea mea, care, am recunoscut sincer, nu fusese cuviincioasă. Nu e mai puțin adevărat că în fond dreptatea era de partea mea, căci astăzi nu mai propune nimeni scrierea *piersecă*. În materie de limbă, dreptatea o dovedește timpul.

Mi-au venit în minte acestea cînd am citit, acum două săptămîni, în „România literară", la rubrica „Pescuitorul de perle", rezumatul unei scrisori

primite de la un cititor, care nu se mulțumește să protesteze contra formei *Bucureștiul*, ci acuză, nu știm pe cine, că „nu s-au luat măsuri".

Argumentul în favoarea formei *Bucureștii* este că așa s-a spus pînă acum. În răspunsul său, profesorul Haddock aducea elementele necesare pentru temperarea discuției și nota just că ultimul cuvînt îl au uzul și timpul. Pe de altă parte, se declara de acord cu corespondentul, bazîndu-se pe tradiție, și adăuga încă un argument: dacă zicem *Bucureștiul*, va trebui să zicem și *Botoșaniul*, *Drăgășaniul* etc., ceea ce, crede d-sa, nu va îndrăzni nimeni.

Să-mi fie iertat să pledez aici pentru *Bucureștiul* [1], dacă n-ar fi decît din spirit de consecvență: cînd a apărut ziarul „Informația", am fost consultat dacă va fi a *Bucureștilor* sau a *Bucureștiului* și am optat pentru a doua variantă, care a și fost adoptată.

Faptul că „așa s-a spus în trecut" nu constituie un argument: ar trebui, dacă ne-am potrivi, să eliminăm din pronunțare pe *biserică* sau, pentru a ne menține în cadrul morfologiei, pe *făcui* și să zicem *băsearecă* și *feciu*, pentru că așa se spunea în trecut, cum se vede din textele vechi.

Ideea lui Ion Gorun, a lui Timoleon Pisani și a altor puriști din trecut și din prezent este că limba n-are voie să se schimbe. Dar ea se schimbă, în ciuda puriștilor. În unele puncte mai repede, în altele mai încet, dar se schimbă permanent și, în general, progresează. O schimbare nu se menține decît dacă e acceptată de masa vorbitorilor, și aceștia nu o acceptă dacă stînjenește înțelegerea.

E adevărat că numele de tipul *Bucureşti* sînt formații de plural: la origine ele sînt de fapt numele locuitorilor (care, evident, sînt mai mult de unul) și numai pe urmă încep să fie folosite ca nume de localități. Dar cînd ajung să denumească o localitate se produce o contradicție între forma de plural și conținutul de singular, căci realitatea denumită este o singură localitate. Este normal ca în cele din urmă să se acorde preferință conținutului, deci singularului. Exemple oferă nu numai româna, ci și alte limbi, de exemplu, numele franțuzești ca *Paris*, *Bordeaux*, *Reims*, *Soissons*, *Nantes* și multe altele au fost la origine plurale, nume de locuitori. Ba se cunosc destule cazuri de nume care la început erau plurale pentru că desemnau o reuniune de localități, apoi au devenit singulare: *Atena*, *Siracuza* etc.

Singularele ca *Bucureștiul* nu sînt nicidecum recente. Nu se zice *Botoșaniul*? Încă de acum 50 de ani am auzit o anecdotă care se termina cu întrebarea: *Cît e de mare tot Darabaniul?*

Și acum putem să ne întrebăm de ce a prins forma nouă. Pentru că cea veche crea complicații sintactice. Cum se acordă numele orașului cu un nume predicativ? Arghezi a scris *Toți Bucureștii le-au cîntat*, iar Cezar Petrescu *Se aflau undeva Bucureștii. Alți Bucureşti decît cei dintotdeauna.* (Cu articol nehotărît ar fi urmat să zică *niște Bucureşti*!)

Fără voie se produce întrebarea: cîți Bucureşti există? Pentru a nu fi siliți să răspundă la această întrebare, Iosif și Anghel au scris *Cutreierînd tot Bucureștii*, iar Camil Petrescu, *Fac una de urlă mîine tot Bucureștii.* E mai bine așa? Vedeți și dv. Noua formă, de singular, *Bucureștiul*, ne scoate din dilemă.

„România literară", 2 X.1969

[1] În același sens m-am pronunțat și altă dată. V. p. 45.

Scanned with OKEN Scanner

Stilul lui Creangă

Am pomenit anul trecut, în nr. 6 al revistei noastre [1], de încercările nereuşite, făcute acum vreo 15 ani, de a se studia limba scriitorilor. Încheierea articolului de atunci a fost optimistă: promiteam să prezint în scurtă vreme lucrări mai interesante asupra felului cum se exprimă scriitorii. Cred că sînt acum în măsură să-mi îndeplinesc angajamentul.

Specialiştii în literatură dau rareori atenţie amănuntelor de limbă atunci cînd analizează o scriere. Lingviştii au încercat să suplinească lipsa, dar fără să-şi însuşească datele necesare pentru a face o critică literară, ceea ce explică eşecul de care am vorbit. A studia limba unui scriitor nu înseamnă a aduna liste de cuvinte sau a face inventarul construcţiilor gramaticale, ci a arăta în cel fel se serveşte el de materialul limbii comune pentru a obţine efecte artistice.

În ultimul timp au început să apară studii de limbă literară orientate către explicaţia operelor artistice şi, pe ici, pe colo, întîlnim profesori de limba română care izbutesc să analizeze, chiar şi cu elevii, datele de limbă împletite cu analiza măiestriei artistice.

De curînd a apărut în Editura Ştiinţifică un volum intitulat *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, de G. I. Tohăneanu. Autorul, care nu e la prima lui încercare de acest fel, a înţeles că nu e vorba de a aduna exemple gramaticale sau lexicale din operele scriitorilor, ci, în primul rînd, de a caracteriza aceste opere, ţinînd seama de efectul pe care îl produc asupra cititorului. Numai prin această prismă şi-a pus problema datelor de limbă: ce particularităţi prezintă stilul lui Creangă şi în ce chip acestea au ajutat la realizarea unor valori artistice excepţionale.

Nu am intenţia să intru aici în amănunte, ci mă opresc la un singur aspect, de care m-am ocupat în tinereţe şi de care am pomenit pentru ultima oară în „România literară“ nr. 7 din 1968. Sînt întru totul de acord cu G. Tohăneanu în ce priveşte felul în care trebuie editată opera lui Creangă: aşa cum a scris-o el însuşi. Greşesc cei care, pornind de la faptul că e vorba de un scriitor moldovean, socotesc că trebuie să-i „moldovenizeze“ textul, introducînd elemente regionale în locul celor literare. În primul rînd, Creangă nu şi-a pus în gînd să adune materiale pentru studiul dialectelor şi n-a scris numai pentru Moldova: a introdus regionalisme strict în măsura în care era necesar pentru ca cititorul să simtă cu ce parte a ţării are de-a face, tot aşa cum Sadoveanu n-a scris în limba secolului al XVII-lea, ci a introdus ici şi colo elemente arhaice care să creeze culoarea locală (ar fi trebuit să spun „temporală“). În al doilea rînd, nici nu este exact că moldovenii nu folosesc decît elemente moldoveneşti, ci, de mai multe sute de ani, ei au la dispoziţie numeroase cuvinte muntenești şi mai ales din limba literară (situată deasupra dialectelor), pe care le fac să alterneze cu ale lor proprii, exact aşa cum a procedat Creangă.

Dar dacă nu trebuie să supraîncărcăm cu moldovenisme textul lui Creangă, cred că nu trebuie să-l împestriţăm cu elemente ale altor perioade ale limbii noastre. Citatele, abundente în cartea de la care am pornit discuţia, respectă desigur ediţia din care au fost scoase, dar aceasta a păcătuit prin adoptarea unei ortografii complicate cu semne care nu corespund nici scrierii noastre actuale, nici pronunţării din timpul lui Creangă. De exemplu nimeni nu va socoti că *u* final reprezintă vreo realitate sonoră în cuvinte ca *roiu*

[1] V. prezentul volum, p. 142.

Scanned with OKEN Scanner

(de fapt, de-a lungul istoriei limbii române pînă în secolul nostru, nici nu s-a scris cu *u* plin, ci cu *u* scurt, care este evident că nu reprezenta o vocală, în sensul că nu forma centrul unei silabe). De asemenea, nu vom crede că pe vremea lui Creangă se găsea cineva care să pronunţe *sunt* (am arătat de curînd că această pronunţare a apărut abia acum vreo 40 de ani [1]), deci nu trebuia să introducem această scriere într-o ediţie a lui Creangă: se scria *sânt* şi se pronunţa *sînt*, iar noi trebuie să adoptăm scrierea care corespundea pronunţării. Altminteri, constatînd că se scria *vênt*, *fôntână*, ar trebui să scriem *vent*, *fontană*.

Dar despre felul cum trebuie editaţi scriitorii din trecut sper să mă ocup în curînd mai pe larg.

„România literară", 9.X.1969

„Limba română"

Mai mult poate decît pentru oricare alt domeniu al ştiinţei, pentru lingvistică este important ca rezultatele tehnice la care se ajunge prin cercetări să fie, măcar în liniile lor mari, cunoscute de masele largi ale cetăţenilor. Limba este bunul tuturor, ea suferă schimbările pe care le acceptă marele public. Este deci de dorit să se exercite o influenţă competentă asupra modului în care oamenii înţeleg problemele de limbă pentru că de aceasta depinde ca inovaţiile admise să fie cele utile.

În ţara noastră s-a făcut şi se face mult pentru elucidarea problemelor de limbă, la nivelul de înţelegere al unui public din ce în ce mai larg. Nu trebuia oare să existe şi o revistă consacrată acestei activităţi? Răspunsul la această întrebare nu putea fi decît pozitiv. În 1952, cînd s-a înfiinţat revista „Limba română", alături de alte reviste de lingvistică existente dinainte, s-a ţinut seamă de această necesitate.

Totuşi, aparţinînd Academiei, noua revistă nu putea merge pe linia popularizării. A urmat o lungă perioadă de oscilaţii, conţinutul articolelor fiind cînd prea tehnic, destinat numai specialiştilor, cînd accesibil unui public larg, dar nu de nivel academic. Abia în ultimul timp revista, îndrumată de academicianul Iorgu Iordan (redactor responsabil) şi de profesorul Ion Coteanu (redactor responsabil adjunct), şi-a găsit echilibrul, reuşind să insereze articole originale şi bine orientate asupra problemelor actuale, dar pe înţelesul oricărui intelectual.

Ca un model, se poate înfăţişa numărul 5 din anul 1969, recent apărut, care cuprinde în cele 90 de pagini ale sale studii de teorie generală şi de gramatică (interesînd şcolile), de vocabular (adaptarea cuvintelor străine, etimologii etc.), de toponimie, note privitoare la ediţiile de text, recenzii asupra unor lucrări recente etc. De remarcat că unele articole au caracter polemic, ceea ce socotesc că e un merit cînd, cum e cazul aici, nu se depăşesc limitele bunei-cuviinţe.

O realizare pozitivă este corespondenţa cu cititorii, cu avantaje bilaterale. Revista răspunde la întrebări venite din public, privitoare la probleme de teorie şi practică, iar cititorii răspund la întrebările puse de revistă în legătură cu unele aspecte locale ale limbii.

[1] V. p. 190.

Se ştie că e în curs de elaborare marele dicţionar al limbii române [1], aşteptat de peste o sută de ani. În fişierul adunat de-a lungul timpului, de diferite persoane şi colective, apar unele informaţii incomplete sau neconcludente în legătură cu pronunţarea sau cu înţelesul unor cuvinte de uz regional. Fiind semnalate punctele neclare, se primesc răspunsuri de la faţa locului: se găsesc adesea persoane care pot spune mai multe decît fişele. Răspunsurile sînt publicate şi vor servi ca bază de îmbunătăţire a articolelor de dicţionar.

M-aş opri la un singur articol din acest număr al revistei: *Natura subiectului* de Şt. Iacob. Autorul contrazice un pasaj din *Gramatica* Academiei, unde se menţine ideea tradiţională că subiectul şi predicatul sînt părţile principale ale propoziţiei, dar se adaugă că şi între ele se poate stabili o ierarhie, şi anume predicatul este mai important decît subiectul. Cum acest pasaj se bazează pe un articol publicat de mine în „Limbă şi literatură" acum şapte ani, mă cred obligat să iau poziţie pentru a apăra *Gramatica*.

Faptul că uneori subiectul poate lipsi a fost folosit de mine ca argument (printre altele) pentru a dovedi că predicatul, care nu poate lipsi, este mai important. Aceasta nu înseamnă totuşi că subiectul nu trebuie socotit parte principală a propoziţiei, de vreme ce în marea majoritate a cazurilor el nu poate lipsi (dacă nu e exprimat, cel puţin e subînţeles).

În gramatică, definiţiile nu sînt niciodată tranşante, totdeauna există excepţii, faze de trecere, trepte intermediare, ceea ce nu ne împiedică să folosim cu succes definiţiile.

Şi complementul este cîteodată indispensabil şi totuşi nu-l socotim parte principală a propoziţiei — ripostează articolul din „Limba română". Dar vedeţi nuanţa: subiectul nu e chiar totdeauna necesar, iar complementul nu e chiar totdeauna inutil; nu dă acest lucru dreptul la ierarhizarea tradiţională ?

„Se poate pune sub semnul întrebării întreagă această împărţire a elementelor sintactice în principale şi secundare. Din punctul de vedere structuralist, orice element al ansamblului este subordonat întregului", zice Şt. Iacob. De acord cu ultima frază, dar aceasta împiedică oare diferenţierea în elemente principale şi secundare ?

„România literară", 16.X. 1969

Prepoziţii

Într-o carte recentă [2], am arătat că prepoziţiile noastre sînt supuse, în ultimele decenii, unui amplu proces de refacere, una luînd locul alteia în construcţii altmintrelea stabile. Iată două exemple extrase din presa lunii curente: *Adunările pentru dări de seamă* („Scînteia", 7.X, p. 1, col. 1—3) (pînă acuma se zicea *adunări de dări de seamă*); *Curaj în teren, curaj în tribune* („Scînteia", 11.X. p. 5, col. 6—7).

Am discutat altă dată formule ca *inspectorul este în teren*, în loc de *pe teren;* pentru mine, *în teren* este totuna cu „în pămînt".

Aceste observaţii îmi aduc aminte de prima mea manifestare în publicistică, acum aproape 50 de ani: într-un lung articol de ziar mă războiam cu cei care începuseră să zică *un pahar cu apă* în locul tradiţionalului *pahar*

[1] V. mai sus p. 154.
[2] Este vorba de lucrarea *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968.

de apă [1]. Eu folosesc și azi formula veche, învățată în copilărie, dar cîți mai zic *un pahar de apă*? Argumentul meu era că dacă *bei un pahar cu apă*, bei și paharul, pe cînd *un pahar de apă* arată cantitatea lichidului, fiind oarecum egal cu 200 ml de apă. Mi s-a ripostat că dacă ceri un *pahar de apă* vei căpăta unul gol, întrebuințat în mod obișnuit pentru apă, nu pentru vin (așa cum se zice *tacîmuri de pește*; dar, zic eu, *un pahar cu apă* nu e neapărat să fie plin). Ba unii s-au prefăcut a crede că prin *pahar de apă* înțeleg un pahar făcut din apă (ca *ciorapi de mătase*).

Astăzi acest fel de argumente au mai puțină trecere, pentru că cei care le foloseau nu mai zic *pahar de apă* nici pentru a sublinia că nu se pune vin în el (în cazul acesta zic *pahar pentru vin*), nici pentru a se înțelege (dacă s-ar putea înțelege) că e făcut din apă (în acest caz ar zice *pahar din apă*, așa cum zic *dulceață din trandafiri* sau *rochie din stambă*).

Adevărul este că prepoziția *de* avea în limba veche un număr mare de întrebuințări și încă de atunci i s-au luat treptat unele, formîndu-se prepoziții compuse: *din* (*de* + *în*), *de la*, *despre*, *de către* și altele. Chiar și așa i-au rămas multe funcțiuni, pe care vorbitorii de azi le elimină în continuare: *casa de odihnă* se transformă în *casa pentru odihnă*, în loc de *plin de noroi* se zice *plin cu noroi* și așa mai departe. Să nu se creadă că celelalte prepoziții sînt apărate: s-a văzut cazul lui *pe teren*, care devine *în teren*, nu se mai *pune pălăria în cap*, ci *pe cap*. Exemple se găsesc foarte multe.

Pentru oamenii mai în vîrstă, această tulburare a prepozițiilor este neplăcută: ei sînt convinși că e bine cum au învățat cînd erau mici și că limba nu trebuie să se schimbe. Și, desigur, unele schimbări pornesc de la idei absurde. Un corespondent mi-a explicat că dacă ar avea *o vacă de lapte* i-ar ajunge pe cîțiva ani, prefăcîndu-se a înțelege că ar fi o vacă formată din lapte. El spune deci *vacă cu lapte*; cînd i-am ripostat că *vaca de lapte* nu e în permanență cu lapte, a găsit altă soluție: va zice *vacă pentru lapte*. N-am vrut să duc mai departe discuția și să-i spun că nu e *pentru lapte*, ci *pentru noi*.

Adesea inovația pornește de la ideea că publicul are o slabă capacitate de înțelegere. La restaurante, în loc de *ardei umpluți cu smîntînă*, am văzut pe liste *ardei umpluți și smîntînă*, ca nu cumva cineva să creadă că ardeii sînt umpluți cu smîntînă.

Oricum ar fi, frămîntarea care a cuprins generațiile mai noi dovedește că nu trec nepăsătoare pe lîngă problemele de limbă. Și, cînd facem bine socoteala și ne dezbărăm de ideea că toate trebuie să rămînă așa cum ne-am deprins noi, nu putem să nu recunoaștem că, în definitiv, reducerea funcțiunilor multiple ale unei singure prepoziții, prin utilizarea altora care erau mai puțin exploatate; prin creația de prepoziții compuse (din două prepoziții sau dintr-o prepoziție și alt cuvînt), înlătură unele confuzii și constituie în ansamblu un progres pentru limbă. De aceea eu am încetat de a mai combate inovațiile în acest domeniu, chiar dacă personal nu mi le însușesc.

„România literară", 23.X.1969

Locul adjectivului

Am fost surprins, acum doi sau trei ani, cînd am citit într-un ziar *moderna mașină*. De atunci încoace am întîlnit de multe ori formule asemănătoare (*o modernă fabrică* etc.), astfel că încetul cu încetul m-am deprins cu adjectivul *modern* pus înaintea substantivului, ceea ce constituie o inovație.

[1] V. prezentul volum p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

Prin tradiție, în românește adjectivul se pune de obicei în urma substantivului pe care-l complinește: *mamă-mare*, *viță veche* etc. (francezii, în cazurile acestea, pun adjectivul înainte: *grand-mère*, *vieille souche*). În textele noastre vechi, traduse, apar cazuri de prepunere a adjectivului, după modelul slavon, dar acestea nu par să fi avut vreo influență asupra limbii vorbite.

Chiar și în limbajul familiar și popular cunoaștem exemple de adjectiv pus înaintea substantivului, dar totdeauna cu valoare afectivă: *sărmanul om*, *fericit muritor* și așa mai departe.

În secolul trecut, desigur după model francez, au început să se înmulțească adjectivele puse înainte, fără să exprime o emoție specială: *o importantă descoperire*, *insuportabila atitudine* etc. Că modelul e franțuzesc se poate dovedi cu exemplele, numeroase, unde adjectivul are înțelesuri deosebite după cum e pus înaintea sau în urma substantivului: *o bună parte* nu e totuna cu *o parte bună*: în prima formulă *bună* înseamnă „mare", exact ca în franțuzește (putem spune *o bună parte dintre crime*); *diferite persoane* este egal cu „mai multe persoane", pe cînd *persoane diferite* înseamnă „persoane care nu seamănă între ele", iarăși ca în franțuzește.

Se creează astfel o diferențiere de valoare a adjectivelor, cel pus înainte servind de calificare, pe cînd cel următor, de determinare. Presupunem că obiectele sînt clasate în două categorii, după o însușire a lor: pentru a arăta la care categorie ne referim, vom pune adjectivul în urmă, pe cînd dacă-l punem înainte marcăm pur și simplu prezența unei însușiri, fără nici un clasament.

În ziarele din deceniile trecute se mai puteau citi titluri ca: *Declarațiile importante ale d-lui X*; din aceasta s-ar putea înțelege că d. X a făcut o serie de declarații, iar ziarul se ocupă numai de acelea dintre ele care sînt importante. Intenția redactorului era însă să spună *importantele declarații*: d.X a făcut niște declarații care sînt toate importante. Pentru a mai da un singur exemplu, să se compare *în plin sezon* „în toiul sezonului" cu *sezon plin* „sezon cu ample rezultate".

Un semn că avem de-a face cu o influență franceză este și faptul că ne este mult mai la îndemînă să punem înainte adjectivele împrumutate recent decît pe cele tradiționale: nu zicem (cel puțin deocamdată) *o grasă vacă*, *un crud fruct*, *un negru cîine*, așa cum nici în franțuzește nu s-ar putea folosi prepunerea în aceste cazuri.

Totuși existența unui model franțuzesc pentru fiecare unitate în parte nu mai este o condiție. Am arătat altă dată că limba care împrumută un procedeu îl duce adesea mai departe decît cea din care l-a luat. Așa se face că noi folosim astăzi prepunerea în cazuri în care franceza nu o admite. Un exemplu este tocmai adjectivul *modern*, de care vorbeam la început: un francez n-ar zice în ruptul capului *une moderne usine*.

Acum ceva mai mult de 30 de ani am auzit-o pe Maica Smara stînd de vorbă, în franțuzește, cu un iugoslav, pe care îl asigura că ea va primi scrisoarea lui, chiar dacă nu avea drept adresă decît numele ei și România: *Je suis la plus connue femme de Roumanie*, zicea ea, traducînd evident din românește: *Sînt cea mai cunoscută femeie din România*. În general, în franțuzește, adjectivele constituite din participii sînt puse numai după substantiv, astfel că *o avansată idee*, *o controversată teorie*, curente în românește, nu sînt admise în limba franceză.

Se înțelege că, dispunînd acum de două posibilități de plasare a adjectivului, limba devine mai suplă și, în același timp, izbutește, fără material suplimentar, să exprime nuanțe mai variate.

„România literară", 30.X.1969

Scanned with OKEN Scanner

Răspunsuri

Este un fapt foarte îmbucurător că, în interesul unificării şi perfecţionării limbii, mulţi cetăţeni se adresează presei cu întrebări sau cu propuneri. Primim şi noi scrisori, la care răspundem de obicei tot prin scrisori, dar uneori şi în coloanele revistei, de exemplu în cronica de azi.

T. Nikitin din Bucureşti a citit ce-am scris acum cîtăva vreme[1] despre conjugarea verbelor *a crea* şi *a agrea* şi nu e de acord cu mine. D-sa constată că există în românește destule verbe, ca *a tăia*, *a studia*, care au un *i* înainte de *a* şi prezintă forme ca *tăiem*, *tăind*, *studiem*, *studiind*; de ce să nu scriem şi *creiere*, *agreiere*, apoi *creietură*, *creietor* (ca *tăietură*, *tăietor*), ceea ce nu cred că ar surîde cuiva.

Pentru a nu face deci încă o categorie neregulată, care să se conducă după a *tăia*, am socotit preferabil să conjugăm pe *crea*, *agrea* ca verbe regulate de conjugarea I.

Corespondentul nostru mai adaugă un exemplu, pe care nu l-am întîlnit pînă acum: *a permea*. Curiozitatea lui este că, deşi exista în latineşte *permeare*, noi am fi refăcut verbul în românește pornind de la adjectivul *permeabil*[2].

Nicolae Scarlat din Tîrgu-Mureş se referă tot la mine: am discutat cuvîntul *dilemă* şi l-am definit ca „situaţie din care există două ieşiri, ambele defavorabile". Corespondentul nostru, recunoscînd că *di-* ne trimite la înţelesul de „doi", constată totuşi că dicţionarul francez Robert şi dicţionarul englez Oxford admit şi posibilitatea a mai mult de două ieşiri (ceea ce, de altfel, nu deranjează cu nimic argumentarea pe care am prezentat-o în cronica mea). Am verificat informaţia şi am constatat că dicţionarul Oxford notează varianta de înţeles „cu mai mult de două ieşiri", dar adaugă că aparţine vorbirii populare.

Acelaşi corespondent, referindu-se la observaţia mea că e greşit spus, la fotbal, *degajează terenul*, notează că dicţionarul Robert defineşte pe *a degaja* ca „a trimite mingea cît mai departe" (Dar un complement direct *terenul* tot nu se potriveşte.) Înseamnă că şi francezii au ajuns acum la înţelegerea greşită la care reporterii noştri s-au oprit mai demult.

Ion Mladin din Sinaia a surprins mai multe greşeli privitoare la pluralul substantivelor. În revista noastră a întîlnit *paradoxe*, în loc de *paradoxuri*, într-o carte a citit *vinele*, în loc de *vinile*, într-un ziar a găsit *pane de cauciuc*, în loc de *pene*. Mă opresc la ultimul exemplu: pluralul de la *pană* (de pasăre), cuvînt vechi, este *pene*, pentru că şi singularul se rostea în trecut *peană*; de la *pană* (de cauciuc), împrumut recent, nu se poate forma pluralul *pene*, decît prin confuzie cu *pene* de pasăre. Acum vreo 40 de ani un negustor bucureştean mi-a povestit că, ducîndu-se în Anglia să cumpere stofe, aceeaşi marfă i-a fost oferită la o fabrică cu o *pană* mai ieftin la metru decît la alta: confunda numele monedei engleze *penny* cu pluralul românesc *pene* şi deci îi refăcea singularul *pană*. *Îndreptarul* nostru a inserat pluralul *pene* (de la *pană* de cauciuc), dar a greşit[3].

[1] V. p. 181.

[2] Nu există *a permea* nici astăzi; de altfel, nu ştiu cum s-ar putea determina că este făcut de la adjectivul *permeabil*. V. continuarea discuţiei la p. 208.

[3] Şi DOOM înserează pl. *pene* şi pentru *pană de motor*.

Scanned with OKEN Scanner

Este evident că *vinile*, pluralul de la *vină*, nu trebuie confundat cu *vinele*, pluralul de la *vînă*. Cît privește pe *paradox*, pluralul ar putea fi și *paradoxe*, dar *Îndreptarul* recomandă forma *paradoxuri* [1].

Aurel Popescu din București nu este de acord cu formula întîlnită în revista noastră: *Această realitate este cazul să o subliniem energic*, și crede că ar fi trebuit spus: *Este cazul să subliniem energic această realitate.* Ordinea cuvintelor poate însă varia, ținîndu-se seama de partea frazei pe care vrea vorbitorul (sau scriitorul) să o sublinieze. În orice caz, în formula care a fost tipărită nu e nimic greșit (s-ar putea zice și: *Nu e nimic greșit în formula care a fost tipărită*).

Același corespondent a întîlnit expresii ca: *în contextul sărbătoririi, contextul de liniște* etc. și nu recunoaște înțelesul cuvîntului *context*, definit de dicționar ca „text mai larg în care se încadrează un cuvînt sau un pasaj". Desigur, definiția e justă, dar cuvintele se pot folosi cu înțeles figurat, ceea ce s-a întîmplat și în pasajele citate. De altfel, *text*, în latinește, însemna „țesătură".

„România literară", 13.XI.1969

Comparații

În principiu, un comparativ se plasează între două unități care posedă aceeași calitate: cînd spunem că *X e mai capabil decît Y*, ar trebui să înțelegem că ambii sînt capabili, chiar dacă nu în aceeași măsură.

Am pomenit nu demult că în franțuzește nu se spune „se crede mai inteligent decît este", ci „se crede mai inteligent decît *nu* este", pentru că vorbitorul are în minte în același timp ideea că „nu este inteligent". În franceza veche se zicea chiar „e mai inteligent decît *nu* e fratele său", pentru că se amesteca gîndul că „fratele său *nu* e atît de inteligent ca el".

Desigur mulți sînt surprinși de aceste construcții. Dar cu puțină atenție vom descoperi și la noi unele fapte asemănătoare cu cele franceze. Cînd e vorba de adjective primare, nu izbește pe nimeni o frază ca următoarea: *X e mare, iar Y e mai mic*, unde primul subiect nu are însușirea pentru care al doilea e comparat cu el. Ținem seamă de faptul că însușirile ca „mare" sau „mic" sînt relative, că poți fi mare în raport cu o persoană și mic în raport cu alta, deci același individ este în același timp și mare, și mic.

Dar cu participii, sau cel puțin cu unele participii, mie mi se pare curios că se formează astfel de construcții. Într-o carte pe care am citit-o de curînd am găsit la tot pasul fraze ca: *lucrarea întîi e foarte dezvoltată, pe cînd a doua e mai redusă* sau *prima e limitată, pe cînd a doua e mai extinsă*[2]. Aici, după părerea mea, este o greșeală de gîndire: adjectivele folosite sînt de fapt participii pasive, ele arată că asupra obiectelor denumite de substantive s-a exercitat o acțiune care a lăsat urme: o lucrare este *redusă* pentru că autorul a micșorat-o; este însă evident că asupra obiectului exprimat prin al doilea grup o atare acțiune nu s-a exercitat, dimpotrivă, s-a exercitat una contrarie. Deci nu se poate presupune că prima lucrare e limitată în raport cu a doua și dezvoltată în raport cu a treia, căci se pune întrebarea dacă asupra fiecăreia s-a exercitat acțiunea de limitare sau de extindere. Pentru a face mai clară

[1] DOOM admite și pe *paradoxe*, și pe *paradoxuri*.
[2] V. și p. 46 și, mai ales, 293.

poziția mea, voi da un exemplu puțin forțat: dacă un animal e bătut, iar altul mîngîiat, nu vom putea spune că primul e mai bătut decît al doilea, iar al doilea mai mîngîiat decît primul.

Cred însă că vorbitorii nu sînt atenți la nuanța pe care am subliniat-o, că iau participiile drept adjective pur și simplu, că *dezvoltat*, *extins* înseamnă „mare", iar *redus*, *limitat* înseamnă „mic". Ca atare, construcția discutată are toate șansele să se mențină și chiar să se extindă. În cazurile acestea s-a petrecut numai o oarecare modificare gramaticală, participiul pasiv transformîndu-se într-un adjectiv; citeodată însă intervine o schimbare de sens a verbului, astfel încît fraza devine absurdă. Luna trecută ziarele au anunțat că mai mulți fotbaliști argentinieni au fost suspendați pe diverse termene, iar unul dintre ei a fost *suspendat pe viață*. Și aici avem de fapt o comparație, anume s-a pus față în față timpul pedepsei unui jucător și timpul pedepsei altora și s-a stabilit că unul nu va juca un an, altul doi, iar altul toată viața. Dar trebuie să ne oprim la înțelesul verbului *a suspenda:* la origine însemna „a ține în aer", apoi, printr-o alunecare ușor de priceput, a ajuns „a întrerupe". Zicem astfel că activitatea e suspendată duminică, ceea ce înseamnă că va fi reluată luni, tot așa cum zicem că circulația e întreruptă într-un punct, ceea ce înseamnă că dincolo de acel punct ea continuă. Un jucător poate fi suspendat pentru un an, înțelegîndu-se că pe urmă își va relua activitatea; dar nu poate fi suspendat pe viață, pentru că după moarte evident nu va mai putea juca. Aici ar fi trebuit folosit un cuvînt ca *eliminat*, *exclus*, *îndepărtat* și așa mai departe. Dar cei care au aplicat sancțiunea, eventual cei care au comunicat-o, s-au deprins să înțeleagă prin *a suspenda* „a da afară", uitînd de înțelesul normal al verbului.

„România literară", 27.XI.1969

„Circulația cuvintelor"

Formula pusă aici în titlu este bine cunoscută: ea este folosită de B. P. Hasdeu cu privire la repartizarea pe origini a vocabularului românesc. Cihac arătase că numai o cincime din cuvintele noastre sînt de origine latină, iar restul sînt împrumutate: 2/5 slave, 1/5 turcești, iar restul grecești, maghiare și albaneze (de notat că, după cum a arătat Mircea Seche, socoteala aceasta e greșită, căci Cihac s-a încurcat în propriile sale liste).

Hasdeu a ținut să-i răspundă, arătînd că nu contează numărul brut al cuvintelor, căci unele sînt mai mult folosite, și acestea au mai mare rol în limbă, deci de ele trebuie să ținem seamă cînd vrem să definim caracterul unui idiom. Pentru a dovedi că în românește cuvintele de origine latină sînt mai mult folosite decît celelalte, și prin urmare trebuie să le acordăm mai mare importanță, Hasdeu a analizat două poezii populare și a constatat că într-una nu se găsește nici un cuvînt de origine nelatină, iar în cealaltă există, dar mai puțin de 20 la sută.

Am avut altă dată ocazia să fac unele rezerve cu privire la statistica lui Hasdeu, dar cu aceasta nu i-am desființat meritul: la o dată cînd în lingvistica mondială încă nu se făceau asemenea distincții (1887), Hasdeu a știut să detașeze din vocabular o parte esențială, suficientă pentru a defini originea limbii.

În ultimii ani s-a mers mai departe în această privință, și teoria a fost folosită nu numai pentru clasarea limbii din punct de vedere genealogic, ci

Scanned with OKEN Scanner

și pentru aprecierea felului cum e organizată; dar achizițiile științei de azi nu pot fi opuse unui savant din secolul trecut.

Iată însă că acum, în ce privește teoria circulației cuvintelor, paternitatea lui Hasdeu este respinsă. A apărut de curînd, în Editura pentru Literatură, un volum conținînd scrierile lui Eftimie Murgu, fruntaș revoluționar bănățean din prima jumătate a secolului trecut. Editorul, I. D. Suciu, în introducerea cărții, subliniază un pasaj în care se discută componența vocabularului românesc. Eftimie Murgu nu urmărea să dovedească numai importanța elementului latin în lexicul nostru, ci și însuși faptul că româna este o limbă romanică. Pentru aceasta el analizează cîteva poezii populare (ce e drept cam fabricate) și constată că nu conțin cuvinte de altă origine decît latină.

Dar Murgu merge mai departe decît Hasdeu, căci face și o teorie care privește limba în raporturile ei cu societatea. Constatînd că în orice limbă există cuvinte de primă necesitate și citînd o serie de noțiuni uzuale care în românește poartă nume de origine latină, el le definește ca „acele cuvinte care formează legătura vieții sociale" și ca „esențiale".

Pentru a-și justifica ideea, el adaugă că „limba este limitată la societate și în afara acesteia ea este nu numai lipsită de scop, dar aproape imposibilă". Mulți lingviști actuali ar avea ceva de învățat de aici.

Hasdeu afirmă că „principiul circulațiunii în limbă... n-a fost pînă acum niciodată formulat în lingvistică". Ar urma să credem că a ajuns în mod independent la ideea de a analiza componența lexicului unor poezii populare, la cîteva decenii după Eftimie Murgu, cînd opera acestuia era uitată. Dar I. D. Suciu ne spulberă și această iluzie: el arată că Hasdeu îl cunoștea pe Murgu și că îi citase cu altă ocazie lucrarea de care ne ocupăm.

„România literară", 4.XII.1969

Cuvintele cele mai folosite

Spuneam în cronica de săptămîna trecută că de la Hasdeu încoace s-au făcut progrese în ce privește modul de apreciere a valorii diferitelor elemente ale lexicului. Astăzi nu mai diferențiem cuvintele pentru a stabili originea latină a limbii noastre, întîi pentru că aceasta este indiscutabilă, al doilea pentru că, dacă totuși am încerca să o discutăm, ne-am folosi în primul rînd nu de lexic, ci de morfologie.

Se alcătuiesc totuși liste de cuvintele cele mai uzuale, pentru a le folosi de preferință în manualele după care străinii învață limba și pentru că acestea au rolul important de a asigura stabilitatea limbii și determină în oarecare măsură formarea cuvintelor noi și chiar a întorsăturilor sintactice.

Acum 15 ani am alcătuit o listă a cuvintelor care formează fondul principal al limbii române. M-am condus după propriul meu simț al limbii și după spațiul pe care cuvintele îl ocupă în dicționare. Am recunoscut din primul moment că această metodă comportă o oarecare doză de subiectivism, dar am fost convins că diferențele n-ar fi prea mari dacă statistica ar fi făcută de altcineva cu aceeași metodă, iar diferențele mici în asemenea materie nu sînt concludente.

Într-adevăr, pe listele pe care le-am întocmit am inserat pronumele, numeralele, prepozițiile, conjuncțiile, adverbele primare, verbele auxiliare, cuvinte fără care nu se poate face nici o frază, și un număr de substantive,

Scanned with OKEN Scanner

adjective şi verbe despre care ar fi greu de spus că nu sînt importante: cine n-ar admite pe *cap*, *casă*, *bun*, *mare*, *a da*, *a face*? Pe de altă parte, cine ar putea pretinde să inserăm cuvinte ca *giubea*, *berc*, *a gogi*? Numai pentru un număr de cuvinte situate la mijloc, între cele foarte uzuale şi cele periferice, rămîne loc pentru discuţie.

Fapt este că studiindu-se în cîteva articole ulterioare vocabularul anumitor stiluri ale limbii, rezultatele nu au fost prea diferite de ale mele. Mi s-a reproşat totuşi că n-am stabilit cifre exacte în ce priveşte frecvenţa cuvintelor. Eu nu cred că frecvenţa este totul, dar recunosc că îşi are importanţa ei. Un studiu apărut de curînd ne aduce răspuns şi sub acest aspect.

Este vorba de articolul Luizei Seche intitulat *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice*, de curînd apărut în *Studii de limbă literară şi filologie*. Luînd în considerare numărul de apariţii al fiecărui cuvînt, autoarea ajunge pentru Eminescu la rezultate foarte apropiate de cele stabilite de mine pentru limbajul general.

Examinînd, din punctul de vedere al modului cum le foloseşte Eminescu, cele mai frecvente substantive, adjective şi verbe, Luiza Seche prezintă o listă de 48 de cuvinte, subliniind pe cele care figurează pe listele mele. Numai 4 rămîn nesubliniate, şi anume *amor*, *lumină*, *suflet*, *viaţă*. În realitate, numai *amor* se găseşte în această situaţie, deoarece eu n-am trecut pe listă decît un cuvînt din fiecare familie, astfel că *lumină*, *suflet* şi *viaţă* figurează sub formele *a lumina*, *a sufla* şi *viu*.

Nu încape nici o îndoială că vocabularul unui poet nu poate coincide în întregime cu vocabularul general al vorbitorilor. Unii cred însă că poeţii au datoria de a inventa cuvinte, că ei creează sau cel puţin modifică felul de a vorbi al compatrioţilor lor. Studiul Luizei Seche dovedeşte categoric că am avut dreptate cînd am afirmat că poeţii mari se folosesc în general de cuvinte uzuale, numai că le dau întrebuinţări speciale.

Din punctul de vedere care mă interesează, aş mai adăuga că şi îmbinările de cuvinte sînt altele în limbajul artistic decît în cel comun, formulele create de un scriitor rămînînd de obicei proprietatea sa. Aş subscrie deci în întregime la afirmaţia Luizei Seche: „Nu cuvintele neobişnuite şi rare, nici creaţiile personale dau valoare scrisului eminescian, ci îmbinarea desăvîrşită a cuvintelor comune, purtînd pecetea puternicei sale personalităţi, a creat măiestria, armonia şi muzicalitatea inegalabilă a nemuritoarei sale opere".

„România literară", 11.XII.1969

La o aniversare

S-au împlinit de curînd 20 de ani de la înfiinţarea Societăţii de Ştiinţe Istorice şi Filologice. Cu această ocazie va avea loc o sesiune festivă în ziua de 22 decembrie.

Concepută ca o organizaţie largă, în care să fie cuprinşi specialiştii din toate gradele de învăţămînt, societatea avea să prilejuiască schimbul de experienţă între ei şi să stimuleze creaţia ştiinţifică, în primul rînd pe plan local. Ea şi-a îndeplinit cu cinste acest rol. După formarea unui comitet de conducere central, s-au înfiinţat un mare număr de filiale şi subfiliale, în toate oraşele mari ale ţării. Şedinţele de comunicări şi publicaţiile au dat o mărturie vie a activităţii rodnice desfăşurate în mai toate filialele.

Au fost organizate numeroase reuniuni generale, în diferite oraşe ale ţării, cu teme de istorie, de filologie, de folclor, şi participanţii au dezbătut

Scanned with OKEN Scanner

probleme de predare a materiilor de specialitate, de elaborare a manualelor și așa mai departe. S-au publicat mai multe volume colective, cuprinzînd cercetări ale membrilor societății, iar culegerea „Limbă și literatură", cu apariție la început anuală, a ajuns acum la patru numere pe an. Articolele pe care le cuprinde sînt adesea citate în publicațiile de specialitate, din țară și de peste hotare.

Țelul societății s-a dovedit a fi dublu. Pe de o parte, a stimulat cadrele didactice să mențină contactul cu actualitatea științifică, pe care-l cîștigaseră în anii de studenție (din propria mea experiență, de pe vremea cînd eram profesor de liceu, pot arăta că erau pe atunci profesori în vîrstă care rămăseseră la cunoștințele acumulate de ei cu zeci de ani înainte, cînd erau studenți). Pe de altă parte, societatea a promovat cercetările pe plan local: folosind arhivele regionale, informațiile directe privitoare la limba, literatura, folclorul localităților unde predau, profesorii contribuie la dezvoltarea științei și salvează adesea date pe care în curînd nimeni n-ar avea de unde să le mai procure.

O greutate mare a stat și în oarecare măsură mai stă și azi în calea activității dorite: nu peste tot s-a înțeles că trebuie să se lase timp membrilor societății ca să-și dezvolte activitatea; cîteodată ei nu pot nici să participe la reuniuni. Cu sprijinul organelor centrale ale Ministerului Învățămîntului, situația s-a îmbunătățit totuși treptat.

De remarcat că, dintre colaboratorii la publicațiile societății proveniți din învățămîntul mediu, mai mulți, ca urmare a bunei lor activități de cercetare, au fost promovați în învățămîntul superior.

Istoricii și filologii au dus casă bună împreună, timp de 19 ani, învățînd unii de la alții și sprijinindu-se reciproc. Ca urmare a dezvoltării societății, aceasta s-a despărțit anul trecut într-o societate de științe istorice și una de științe filologice, dar raporturile au continuat să fie cordiale, ceea ce se vădește între altele și prin faptul că sesiunea festivă este ținută în comun.

Urăm celor două organizații viață lungă și succese importante în continuare. Activitatea de pînă acum este o garanție că urările noastre nu vor fi zadarnice.

„România literară", 18.XII.1969

Cuvinte de sezon

Trecerea de la un an la altul, cu festivitățile și formalitățile tradiționale, ridică pe primul plan al atenției unele cuvinte care, în restul timpului, vegetează pe undeva prin subconștientul nostru. Mi-am propus să prezint aici cîteva dintre ele.

Latinescul *calendae*, numele primelor zile ale lunii, trăiește la noi în continuare sub forma *colindă*, care poartă urmele trecerii printr-un intermediar slav. Dacă s-ar fi păstrat neîntrerupt în românește, ar fi fost pronunțat *cărindă* (ca un arhaism există *cărindar*, numele popular al lunii ianuarie). E de remarcat totuși că, dacă substantivul a venit din slavă, verbul *a colinda* ni l-am format noi, căci altfel ar fi sunat a *colindui*. Cuvîntul *colindă* a devenit caracteristic pentru producția noastră artistică populară, astfel că dicționarele enciclopedice franceze încep să insereze cuvîntul românesc, devenit termen internațional. Mai notez și faptul că în sens figurat se subliniază mai curînd deplasarea de la o casă la alta decît executarea unor producții artistice.

Nu numai colindătorii, ci toți cunoscuții cu care sîntem în relații corecte ne urează ani mulți și fericiți. Verbul *a ura*, moștenit din latinește,

ne poate atrage atenţia pe de o parte prin faptul că şi-a schimbat înţelesul, căci în antichitate însemna „a ruga", pe de altă parte prin aceea că derivatul substantival *oraţie* nu este nici moştenit din latineşte, nici făcut în româneşte, căci în acest caz ar fi trebuit să fie pronunţat *urăciune*. Forma folosită la noi este totuşi destul de veche, căci apare aproape din primele texte şi nu mi se pare uşor de stabilit pe ce cale a ajuns la noi.

Cred că merită să mă opresc şi la *sorcovă*. De astă dată am împrumutat din slavă verbul *a sorcovi* (bulg. *survakam*), iar substantivul *sorcovă* ni l-am format singuri, suprimînd sufixul verbal şi punînd desinenţa de feminin. Într-adevăr, obiectul este numit de bulgari *survakniţa*, cu formă mult deosebită de a noastră. Şi în cazul acesta avem o întrebuinţare figurată, dar aceasta este mai curînd defavorabilă, căci gîndul ni se îndreaptă către încărcătura de culori a sorcovei şi către bolborosirea de cuvinte rostite şi ascultate fără mare atenţie.

Din franţuzeşte ne-a venit în ultimul secol *reveion* sau *revelion*; însăşi existenţa acestui dublet arată că noţiunea a pătruns la noi pe mai multe căi. În franceza mai veche *l* se pronunţa şi de aceea se şi scria. Într-o perioadă mai nouă, limba literară l-a suprimat în pronunţare, dar l-a păstrat în scris. Forma veche continuă să trăiască în limbile care au împrumutat-o de mai înainte din franţuzeşte. Mai curios mi se pare înţelesul „masă fastuoasă luată la orele 12 noaptea", căci verbul *réveiller* înseamnă „a deştepta"; s-ar părea că la început participanţii se culcau de cu seară şi se deşteptau în mod special pentru masă la miezul nopţii.

Ultimul cuvînt pe care-l pun în discuţie este *Ignat*, numele sfîntului căruia i s-a închinat ziua de 20 decembrie. Evident că personajul nu avea nimic de-a face cu măcelăria, dar ziua lui este în apropierea sărbătorilor, cînd se taie porcii. De aici urmează două implicaţii neplăcute pentru purtătorul numelui: *ignatul* a devenit sinonim cu tăierea gîtului (*ţi se apropie ignatul!*) şi serveşte de termen fix pentru cineva care are un plan de executat: *nu se îngraşă porcul la Ignat* se spune cuiva care şi-a neglijat sarcinile şi încearcă în ultimul minut să le pună la punct.

Întîmplarea a făcut că luna decembrie este ultima a anului şi deci sfîrşitul ei coincide cu încheierea socotelilor economice. Sper că cititorii noştri au întîmpinat acest termen cu seninătatea pe care o dă conştiinţa datoriei îndeplinite.

„România literară", 1.I.1970

Crăciun

Iată un cuvînt de origine relativ recentă, avînd în vedere că noţiunea a apărut în Imperiul Roman, deci nu are nici 2000 de ani (altele le putem urmări mult mai departe în trecut). Ar fi de aşteptat ca etimologia lui să fie clară, de vreme ce nu avem de-a face cu preistoria. Adevărul este că a fost mult disputată şi nici pînă astăzi nu există un acord general. S-au dat explicaţii din cele mai curioase, dintre care voi prezenta aici cîteva.

Punctul de plecare ar fi latinescul *incarnatio*, adică „încarnare": să trecem peste unele diferenţe de înţeles; rămîn marile deosebiri de formă, peste care nici un lingvist format în ultimii 150 de ani nu poate trece: cuvîntul latinesc, dacă s-ar fi păstrat în româneşte, ar fi trebuit să devină *încărnăciune*.

Alţii au propus expresia latină *Christi ieiunium*, adică „postul lui Cristos"; şi aici înţelesul se opune, dar mai greu este de trecut peste diferenţele de formă. Şi totuşi autorul explicaţiei este un romanist de vază, H.Schuchardt.

Scanned with OKEN Scanner

S-a mai pornit de la latinescul *crastinum*, adică „de mîine", iarăşi cu greutăţi cauzate de înţeles, dar cu mai mari complicaţii datorate diferenţelor de formă: ar fi trebuit să avem în românește *crásten*. Circumstanţă agravantă, această etimologie a fost propusă de un român, anume de B.P.Hasdeu.

S-a propus şi albanezul *kërçuni*, care înseamnă „buturugă". Dar tradiţia românească nu permite stabilirea unei legături cu această noţiune.

În sfîrşit, s-a propus latinul *calatio*, care înseamnă „chemare", anume era vorba de chemarea pe care o lansau preoţii la zi întîi a fiecărei luni, de unde şi numele de *kalendae*, care se dădea primelor zile ale lunii (cu derivatul *calendar*). De astă dată ne-am apropiat destul de mult din punctul de vedere al formei, căci rezultatul pe care-l aşteptam în românește era *cărăciune* şi desigur am găsi mijlocul să justificăm micile diferenţe care despart această formă de cea cunoscută de noi (dacă la celelalte etimologii propuse m-am arătat mai puţin indulgent în această privinţă motivul este că diferenţele erau mai multe şi mai mari). Dar de data aceasta ne poticnim la înţeles: Crăciunul nu e la zi întîi şi nu presupune nici o chemare. De altfel, nu se vede de ce creştinii ar fi adoptat un termen folosit de preoţii politeişti.

Etimologia justă, după părerea mea, ne-o furnizează latinul *creatio*, adică „creare", în sens de „naştere". În ce priveşte înţelesul, ipoteza este susţinută de o serie de paralele în alte limbi. În albaneză, Crăciunul se numeşte *Kershëndellë*, explicat prin formula latină *Christi natalia* „(ziua) de naştere a lui Cristos", şi are o paralelă perfectă în numele grecesc *Hristugenna*. În franţuzeşte, *Noël* vine din latinul *natalis* „de naştere"; mai putem adăuga rusescul *Rojdestvo*, format de la verbul *rodit'*, care înseamnă „a da naştere". Acum intervine altă divergenţă: cuvîntul românesc provine direct din latineşte sau a trecut printr-o limbă slavă? Şi la *creatio* intervin probleme de formă, căci dacă am păstrat numele din latineşte, ne-am fi aşteptat la *creăciune*, eventual *creciune*. Dar diferenţele se pot explica fără intervenţia unui intermediar slav: schimbarea lui *e* în *ă* intervine în multe cuvinte după un *r* dur (de exemplu în *răci*, *rămîne*, *rău* etc.), iar suprimarea lui *e* final găseşte şi ea paralele în cuvinte ca *păun*, *tăun* etc.

Cît priveşte limbile slave, acad. Al. Rosetti a arătat într-un articol mai vechi că ele cunosc cuvinte de felul lui *Kraciun* numai pe teritoriile apropiate de ţara noastră, ceea ce arată că în cazul acesta slavii au împrumutat de la noi, şi nu invers.

Poate că tot din română provine şi numele maghiar *Karácsony* (primul *a* se explică prin aceea că în maghiară nu se încep de obicei cuvintele cu un grup de consoane).

„România literară", 8.I.1970

În loc de autocritică

Am pomenit demult despre *Dicţionarul universal* al lui Lazăr Şăineanu, readus în atenţia noastră de cartea lui Mircea Seche *Schiţă de istorie a lexicografiei române* (al cărei al doilea volum a apărut de curînd). Am amintit atunci că prima ediţie a acestui dicţionar a fost vehement atacată (nu fără accente şovine) între alţii de doctorul Alecu Ureche, ceea ce a contribuit desigur la hotărîrea lui Şăineanu de a se expatria.

Am pomenit cu această ocazie de cîteva greşeli flagrante pe care le cuprindea acea primă ediţie şi care au dat apă la moară criticilor: folosirea

Scanned with OKEN Scanner

formulei *pătrat lunguieț*[1] ca definiție a lui *dreptunghi* și afirmația că zaharina se extrage din zahăr.

Am citat și explicația acestor greșeli, pe care am auzit-o acum vreo 50 de ani: dicționarul nu fusese pus la punct pentru tipar, iar editorul Samitca l-a dat pe mîna unor elevi de liceu.

Primim la redacție o scrisoare din partea domnișoarei Madeleine Samitca, nepoată atît a editorului, cît și a autorului dicționarului. Ni se spune în această scrisoare că în ediția a III-a a dicționarului nici nu figurează cuvîntul *dreptunghi* (ceea ce, de altfel, nu mi se pare normal), iar *zaharina* este definită corect.

Cu privire la elevii despre care am afirmat că ar fi finisat prima ediție, autoarea scrisorii își exprimă îndoiala, arătînd că edițiile următoare au fost supravegheate de Constantin Șăineanu și de M. Stăureanu, care aveau calificarea necesară pentru aceasta și erau „în permanentă legătură cu Lazăr Șăineanu".

Cu aceasta, corespondenta noastră intenționează să apere memoria editorului, citînd și pasaje din lucrări recente care-l laudă. Dar, adaugă d-sa, „înțeleg prea bine că o rectificare chiar în coloanele publicației nu este posibilă".

Aș vrea să mă refer în primul rînd la această din urmă frază: părerea mea este că o rectificare „chiar în coloanele publicației" este oricînd posibilă, ba chiar obligatorie, ori de cîte ori s-a făcut o afirmație greșită. Se pune numai întrebarea dacă o astfel de afirmație s-a făcut. Faptul că în ediția a treia greșelile pomenite nu se mai întîlnesc nu schimbă cu nimic observațiile privitoare la textul ediției întîi. Faptul că edițiile următoare au fost îngrijite de persoane competente nu dovedește că prima ediție n-a fost dată la tipar fără atenția cuvenită. În cazul cînd informația reprodusă de mine cu privire la elevii de liceu n-ar corespunde adevărului, va trebui să ne punem întrebarea: cum se explică greșelile grave semnalate de critici? Ele n-au putut fi în nici un caz comise de Lazăr Șăineanu, care era pe cît de bine informat, pe atît de meticulos.

Cît privește afirmația că autorul ar fi colaborat la edițiile următoare, îmi permit să fiu sceptic, atîta timp cît nu mi se prezintă o probă concludentă, căci informațiile mele, pe care n-am nici un motiv să le cred inexacte, arată că, după plecarea din țară, autorul dicționarului nu s-a mai ocupat în nici un fel de limba română.

Mai adaug că n-am avut nici un moment ideea de a contesta în general meritele editorului Samitca, așa cum nu le contest nici pe ale omului de știință Lazăr Șăineanu. Astfel cred că nu poate fi vorba de nici un fel de rectificare.

„România literară", 15.I.1970

Un fel de autocritică

Într-una din cronicile trecute[2], pornind de la o scrisoare a tovarășului T. Nichitin din București, discutam scrierea diverselor forme ale verbului *a crea* (reprezentînd și pe *a agrea* și altele, cu *e* înainte de *a* final). Am primit apoi două scrisori de la același corespondent, care-mi atrage atenția că nu am

[1] Dar v. P.S. de la articolul din 22.I.1970, p. urm.
[2] V. p. 200.

redat exact cuprinsul scrisorii sale şi revine cu argumente în favoarea scrierii *creem*, *creind*. Mă socotesc dator să-i dau explicaţii.

Este adevărat că am formulat cu propriile mele cuvinte ideile pe care mi le expunea în scrisoare, dar, deoarece nu am pus textul între ghilimele, cred că s-a putut înţelege că redactarea îmi aparţine şi că am încercat să prezint în felul meu problema. Mai important este însă alt lucru: noile scrisori conţin unele date care mă fac să-mi schimb oarecum punctul de vedere. Mă explic.

Manualele noastre normative recomandă să se scrie *crea*, *creez*, *creăm*, *creînd*, *creatură*, *creaţie*, nu *creia*, *creiez*, *creem* (sau *creiem*), *creind*, *creiatură*, *creiaţie*. Desigur, ultimele două forme citate nu mai trebuie combătute, căci au fost părăsite. Celelalte, chiar eliminate din scris, se menţin în pronunţare, lucru explicabil, cel puţin pentru *creem*, *creind*, dacă ne gîndim că e greu să pronunţăm un *ă* sau un *î* după un *e*. Motivul pentru care totuşi sînt recomandate formele *creăm*, *creînd* este dorinţa de a nu mai crea o categorie formală în plus, care nu aduce nimic din punctul de vedere al conţinutului. A fost o vreme cînd fiecare conjugare cuprindea verbe cu alte valori, de exemplu conjugarea a II-a conţinea numai verbe de stare, conjugarea I numai verbe derivate de la substantive şi aşa mai departe. Astăzi nu mai există diferenţă de valoare între cele patru conjugări şi ar fi bine dacă ele s-ar unifica. Lucrul acesta se şi face în parte, prin eliminarea conjugării a II-a şi a III-a, dar acest proces, început acum mai bine de 2000 de ani, este încă departe de a fi terminat. Între timp, s-au mai creat, din motive fonetice, unele categorii formale, de exemplu la conjugarea a IV-a, o serie cu *-î* în loc de *-i* (şi această excrescenţă a încetat de a se dezvolta şi treptat este eliminată), iar la conjugarea I, o serie cu rădăcina terminată în *i*, ca *tăia*, care schimbă în *e* şi *i* pe *ă* şi *î* din desinenţe şi sufixe (*tăiem*, *tăind*, *tăiere*, *tăietor*, *tăietură*, paralel cu *lăsăm*, *lăsînd*, *lăsare*, *lăsător*, *lăsătură*). Ar fi simplu să introducem şi pe *crea*, *agrea* în această categorie, de vreme ce ea există. Nenorocirea este, ziceam eu, că *a crea* nu se lasă complet încadrat aici, căci, dacă zicem *creiem*, *creind*, nu vom admite totuşi pe *creiere*, *creietură*, *creietor*, prin urmare ar însemna să acceptăm o excepţie la excepţie.

Corespondentul nostru atrage atenţia că excepţia este gata admisă la verbe ca *radia*, *varia*, *studia* etc., care au forme ca *radiem*, *radiind*, dar *radiator*, şi tot aşa *linia*, cu forme ca *liniem*, *liniind*, dar *liniatură*. O unitate în plus sau în minus nu mai schimbă mare lucru. Argumentul este serios. Desigur, mai rămîne o mare diferenţă: verbele aduse în comparaţie au la sfîrşitul rădăcinii un *i* constant. La verbele de felul lui *a crea*, cu un *e* la sfîrşitul rădăcinii, apare tendinţa de a introduce un *i* acolo unde urmează *e*, astfel că unii scriu *creiez*, producîndu-se totuşi în felul acesta o nouă excepţie.

P.S. Am pomenit în două rînduri de faptul că în *Dicţionarul universal* al lui Lazăr Şăineanu s-a folosit formula *pătrat lunguieţ* în loc de dreptunghi şi că aceasta a dat naştere la atacuri violente împotriva autorului[1]. Citind în manuscris o fasciculă a *Dicţionarului limbii române*, în curs de apariţie, găsesc o trimitere la *Aritmetica matematicească* a lui Gheorghe Lazăr (rămasă în manuscris), unde se găseşte formula „*pătrat lungăreţ* egal *dreptunghi*". Aceasta mă face să cred că a fost cîndva curentă şi nu a fost inventată de Şăineanu. Ar fi o dovadă în plus că criticile aduse de doctorul Alecu Ureche dicţionarului lui Şăineanu n-au fost obiective.

„România literară", 22.I.1970

[1] V. mai sus, p. 207.

Scanned with OKEN Scanner

Ion Creţu

L-am cunoscut în toamna anului 1932: fusesem transferat la o catedră de latină a liceului Gh. Lazăr din Bucureşti, iar el, la o catedră de română a aceluiaşi liceu, unde peste puţin timp avea să devină director. Ne-am înţeles foarte bine de la început.

Curînd, din iniţiativa lui, împreună cu alţi colegi, dintre care nu mai trăieşte decît Gheorghe Şerban, am organizat o „Bibliotecă şcolară", texte alese pentru elevi (au apărut 16 volumaşe). Alese, între altele, şi în scopul unei educaţii democratice.

În aceeaşi vreme Ion Creţu colabora, împreună cu Jacques Byck, la o serie de manuale de limba română, sub conducerea acad. Al. Rosetti, apoi a publicat singur mai multe volume despre Eminescu.

În meseria sa, era un adevărat model; n-a devenit nici membru al Academiei, nici profesor la universitate, dar a fost un om de ştiinţă în toată puterea cuvîntului. După Eliberare, a colaborat la *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, de curînd apărut, şi în diverse publicaţii a corectat numeroase erori devenite tradiţionale în ediţiile operei lui Eminescu.

Avînd în tinereţe norocul să cunoască de aproape pe G. Ibrăileanu şi activitatea lui publicistică, a putut restabili paternitatea criticului ieşean asupra unei serii lungi de articole, semnate cu pseudonim sau nesemnate, ceea ce a furnizat materiale pentru un volum de curînd tipărit. La Editura Academiei se găseşte manuscrisul, pregătit pentru tipar de Ion Creţu, al primului volum din operele complete ale lui G. Ibrăileanu.

S-a stins în ziua de 15 ianuarie, înainte de a împlini 77 de ani. Bilanţul activităţii lui ştiinţifice subliniază amploarea golului pe care-l lasă în urma sa.

„România literară", 22.I.1970

Posesive

Spre deosebire de alte limbi romanice, româna foloseşte, în locul adjectivului posesiv, pronume legate de verbe, puse fie înaintea, fie în urma verbelor: *Mi-am pierdut umbrela*, *Caută-ţi prietenii*. Un text scris sau rostit de un străin e uşor de recunoscut, pentru că, nefiind deprins cu posesivele noastre neaccentuate, străinul va scrie sau va zice *Am pierdut umbrela mea*, *Caută pe prietenii tăi*.

Regula este însă ceva mai complicată decît am prezentat-o eu aici: cînd substantivul denumeşte o persoană, nu punem posesivul neaccentuat, marcînd astfel că e vorba de ceva care nu e în stăpînirea subiectului: *L-am întîlnit pe fratele meu*, nu *Mi-am întîlnit fratele*, *Îl salut pe unchiul meu*, nu *Îmi salut unchiul*. Există şi cazuri care se situează la mijloc: se poate spune şi *Îşi duce copilul la şcoală*, şi *Îl duce pe copilul său la şcoală*. În al doilea caz copilul este privit ca un membru al familiei în rînd cu ceilalţi, pe cînd în primul caz este tratat că o unitate care aparţine părinţilor.

În ultimele decenii, regula a fost adesea călcată, mai ales în traduceri. Am reprodus altă dată numeroase exemple, ca *aşteptîndu-şi tatăl*, *îşi înmormîntaseră mama* etc. După părerea mea, aveam aici greşeli grosolane, explicabile prin nepriceperea traducătorului, care s-ar fi lăsat antrenat de ideea că formulele din original nu trebuie schimbate.

Scanned with OKEN Scanner

Mă întreb acum dacă aprecierea mea n-a fost greşită, în sensul că n-ar fi vorba de scăpări ale traducătorilor, ci de o modificare a structurii limbii române. A existat la noi o tendinţă de a crea un „gen personal", adică un mod aparte de a declina substantivele care desemnează persoane. Aşa se explică de ce zicem *Văd casa*, dar *O văd pe mama*. În această tendinţă s-a putut încadra şi diferenţierea de care pomeneam mai sus. În vremea mai nouă, genul personal este în constantă slăbire şi de aceea ar putea să pară normal ca numele de rudenie să înceapă să fie tratate ca toate celelalte substantive. Fapt este că în ultimul timp am văzut adesea formule ca *Întreabă-ţi mama*, în special în traducerile titlurilor de filme. De curînd am văzut la televizor producţia grecească *Electra*, unde abundă exemplele ca *Îmi aştept fratele*, *Răzbună-ţi tatăl* etc. Dar apar cazuri şi în texte netraduse, de exemplu în „Satul socialist" (29 ian. 1970, p. 2, col. 4): *Ana, fiica sa mai mică, şi-a luat mama şi a dus-o...*

S-ar părea deci că se tinde către o simplificare a gramaticii, prin construirea într-un singur fel a tuturor substantivelor.

În acelaşi timp constatăm că pronumele posesiv accentuat se răspîndeşte şi în alte construcţii. Tradiţia noastră este ca, atunci cînd e vorba de o acţiune asupra unei părţi a corpului, să considerăm că e afectată persoana, iar cuvîntul care denumeşte partea corpului să fie introdus printr-o prepoziţie: *M-a lovit la picior*, *Mă leg la mînă*.

Cînd eram student la Bucureşti, pe uşa bibliotecii de la facultatea noastră era un afiş cu indicaţia: *Ştergeţi-vă picioarele*; o mînă nervoasă introdusese un *pe* înainte de *picioarele* şi suprimase articolul *-le*, adăugînd „că aşa se zice pe româneşte". În adevăr, aşa se zicea, *Ştergeţi-vă pe picioare*.

De atunci a trecut timp şi astăzi am impresia că formula de pe uşa bibliotecii a cîştigat teren (la Institutul de Lingvistică din Bucureşti e scris *Ştergeţi picioarele*, fără să se arate ale cui). În traduceri am întîlnit *Îşi frecă fruntea*, *Îşi scărpină capul*, în loc de *Se frecă la frunte*, *Se scărpină în cap*. Pentru mine o astfel de expresie sugerează că subiectul şi-a detaşat capul şi l-a luat în palmă, ca pe un obiect străin, ca să-l scarpine.

Aş fi curios să ştiu ce gîndesc cititorii despre aceste inovaţii.

„România literară", 12.II.1970

Locul superlativului

Anul trecut, în numărul 44 al revistei noastre, am vorbit de locul ocupat în limba noastră de adjectiv, în raport cu substantivul pe care-l determină[1]. Atenţia îmi fusese atrasă de faptul că în ultimii ani apare adesea adjectivul *modern* pus înaintea substantivului: *o modernă uzină*, *moderna secţie* etc.

În general, prepunerea adjectivului constituie o imitaţie a construcţiilor franţuzeşti. Dar franceza nu plasează niciodată pe *moderne* înaintea substantivului, deci româna, în cazul acesta, şi-a depăşit modelul. Lucrul se întîmplă adesea: un procedeu împrumutat este folosit mai larg decît permiteau regulile limbii de unde provine. Ca o dovadă că avem de-a face cu o imitaţie de dată recentă, spuneam că n-am putea zice *o grasă vacă*, *un crud fruct*, *un negru cîine*, deci adjectivele tradiţionale se opun adesea la folosirea lor înaintea substantivelor.

La aceasta ar fi trebuit să adaug că superlativul are altă situaţie decît pozitivul. Acest fapt a fost semnalat într-un articol pe care l-a publicat acum

[1] V. p. 198.

Scanned with OKEN Scanner

cîțiva ani Magdalena Popescu-Marin. Cercetînd poziția adjectivului în raport cu substantivul, d-sa arăta că „superlativul relativ al unor adjective poate preceda substantivul și în limba vorbită. De exemplu: *Aceasta este cea mai frumoasă rochie a mea*".

Într-adevăr, superlativul relativ se poate foarte ușor pune înainte, și ca dovadă aduc faptul că, citind titlul *Cea mai modernă secție a uzinei*, am trecut pe lîngă el fără să mă frapeze cîtuși de puțin. N-aș admite, în ce mă privește, formula *un depravat polițist*, dar *cel mai depravat polițist* mi se pare o construcție normală.

Tot așa de bine putem folosi superlativul prepus și în cazul adjectivelor tradiționale, de exemplu nu zicem o *țipătoare culoare*, *o tăcută colaboratoare*, dar putem zice *cea mai țipătoare culoare*, *cea mai tăcută colaboratoare* și, de asemenea, *cea mai grasă vacă*, *cel mai crud fruct*, *cel mai negru cîine*.

De notat că în franțuzește superlativul poate fi prepus mult mai ușor decît pozitivul: *la plus moderne des usines*, *le plus dépravé des policiers* sînt formule folosite.

În ce privește superlativul absolut în românește, găsim două situații diferite, după cum adjectivul este sau nu urmat de articolul hotărît: nu se poate zice *foarte marea bucurie pe care am simțit-o*, dar e corect și obișnuit *Am primit vestea cu foarte mare bucurie*. Mai mult decît atîta, e corectă prepunerea și atunci cînd superlativul este precedat de articolul nehotărît *Astăzi am avut o foarte mare bucurie*.

N-am spus încă nimic despre locul comparativului, care are o situație asemănătoare cu a superlativului. Adjectivul se poate pune înainte numai cu articolul nehotărît. Nu se zice *mai grasa vacă*, *mai tăcuta colaboratoare*, dar se poate *O mai grasă vacă decît asta n-am văzut*, *O mai tăcută colaboratoare nu avem*.

Și acum rămîne să ne întrebăm care sînt cauzele acestor situații. Superlativul relativ, după cum se știe, se formează cu articolul *cel*; constatînd că superlativul absolut și comparativul se pot pune înainte numai cînd au articol nehotărît, ne putem întreba dacă nu cumva cauza prepunerii adjectivului este prezența articolului. Răspunsul va fi negativ, căci cele două articole sînt de tip diferit; există însă alt element, care are în cazul de față o importanță foarte mare.

În principiu, adjectivul plasat după substantiv are rolul de a-l încadra pe acesta din urmă într-o categorie stabilită dinainte, față de care, în general, nu luăm personal nici o atitudine; adjectivul plasat înainte servește pentru a sublinia propriul nostru sentiment, favorabil sau nu, și pentru a marca aceasta ne servim de intonație, de lungirea vocalelor etc. Or, superlativul relativ este prin excelență afectiv, însuși faptul că atribuie substantivului o însușire într-un grad pe care nu-l atinge alt exemplar este suficient pentru a o dovedi. Adesea intonația cu care e rostit articolul subliniază acest fapt.

Superlativul relativ și comparativul sînt tratate ca orice adjectiv: articolul hotărît, determinînd superlativul relativ, face din el un element de încadrare într-o categorie, iar articolul nehotărît, marcînd că e vorba de un exemplar dintre mai multe, atenuează nuanța de încadrare și o subliniază pe cea de apreciere.

„Romînia literară", 5.III.1970

Scanned with OKEN Scanner

Stiluri

„Le style, c'est l'homme", a spus Buffon, și expresia a rămas. Caracterul omului se cunoaște după stilul în care se complace. Nu e vorba de scriitori, al căror scris nu este spontan. Scriitorul poate și trebuie să redacteze în mai multe stiluri, după genul adoptat, după situații, după personaje. Expresia lui Buffon se referă la noi toți, la felul cum ne exprimăm, nu numai în scris, ci și în conversație. Unii pompos, alții familiar, alții, în sfîrșit, argotic. Ajunge să asculți cum vorbește cineva ca să-ți faci o părere despre orientarea lui în societate, despre felul cum dorește sau cum merită să fie clasat printre semenii săi.

Se deosebesc astfel cel puțin două stilistici, una care aparține științe literaturii și studiază felul de a scrie al literaților, alta care aparține lingvisticii și se interesează de stratificarea limbii pe categorii sociale.

Bineînțeles, nu se poate face un inventar complet al stilurilor: n-am izbuti să cădem de acord cu toții asupra numărului lor, căci unii ar vedea numai o variantă acolo unde alții ar recunoaște un stil aparte. Afară de aceasta, unele nuanțe nu pot fi delimitate în mod strict, căci aparțin mai multor tipuri de vorbire. Totuși se recunosc cîteva varietăți consistente. Se vorbește astfel de stilul științific, publicistic, administrativ, după diferitele destinații date textelor; de stilul pretențios, familiar, vulgar, după culoarea adoptată de vorbitor. Argourile diferitelor categorii de răufăcători sau de oprimați și chiar limbajele speciale adoptate de diferitele profesiuni pot fi și ele considerate stiluri.

Trebuie subliniat însă că, în diverse ocazii, oamenii sînt tentați să adopte elemente ale unui stil diferit de felul de a vorbi al celor din jurul lor. După cum copiii încep să fumeze ca să-și dea aere de adulți, tot așa unii întrebuințează cuvinte golănești ca să arate că pe ei nu-i sperie convenințele.

Nu izbutesc să-mi explic de unde au reapărut la copii (și la fete), în ultimii ani, cuvintele țigănești (*mișto*, *a hali*), care, după Eliberare, timp de vreo două decenii, nu mai erau folosite de nimeni. Desigur le-au aflat de la adulții din familie, care ar fi putut găsi un mod mai folositor de a-și exercita influența asupra minorilor.

În ce privește stilul familiar, mie mi se pare că, adoptîndu-l în vorbire, nu micșorezi cu nimic valoarea ideilor pe care vrei să le comunici. Sînt însă unii care se feresc ca de foc de tot ce amintește tonul obișnuit între oameni deprinși unii cu alții, de aceea în gura lor nu apare niciodată *asta*, ci numai *aceasta*, pronumele *care* e înlocuit cu *ce* (*lucrul ce ți-am comunicat*), *acel* îl înlocuiește pe *cel* (*acei ce*), iar în loc de *lui*, *ei* e folosit numai *său* (*pălăria sa e veche*). Despre aceștia se zice că „vorbesc ca din carte"; adevărul este că mulți, printre care mă număr și eu, nici în carte nu evită orice cuvînt familiar.

Mai dezavantajoasă este însă situația celor care, alergînd după formule pompoase, își trădează ignoranța. Ei laudă o lucrare pentru că e *laborioasă* (ceea ce, de fapt, nu înseamnă că „e rezultatul unei munci îndelungate", ci că „se citește greu"), pentru că frazele ei sînt *inextricabile* (ceea ce nu înseamnă că „nu pot fi stricate", ci că „nu te poți descurca în ele"), folosesc pe *a impieta* cu înțelesul de „a comite o impietate" (de fapt, este „a încălca", adică „a pătrunde într-un domeniu străin"). Zilele trecute am auzit pe cineva spunînd că *un spion deține date care prejudiciază*, deși *a prejudicia* nu se poate folosi fără un complement indirect (încă puțin și ajungem la *a cauza*: *nu mă-*

nînc fructe verzi, pentru că îmi cauzează). Ce uşor s-ar descurca unii autori dacă nu s-ar feri cu tot dinadinsul de cuvintele obişnuite!

„România literară", 12.III.1970

Expresii şi locuţiuni

În Editura Ştiinţifică apărut de curînd un *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, operă a unui colectiv de lexicologi cu experienţă. Iată numele lor (în ordinea alfabetică): Vasile Breban, Gheorghe Bulgăr, Doina Grecu, Ileana Neiescu, Grigore Rusu, Aurelia Stan.

Cum arată autorii în prefaţă, „au fost cuprinse în acest dicţionar cele mai uzuale expresii şi locuţiuni. Selectarea lor s-a făcut după criteriul semantic, înregistrîndu-se, în primul rînd, acele expresii ai căror termeni componenţi îşi schimbă sensul".

În unele cazuri figurile de stil folosite în limba vorbită provin din opere literare; altele au fost create de vorbitori talentaţi, care de obicei rămîn anonimi; există şi expresii popularizate de un scriitor, care, la rîndul lui, le-a luat de la un colectiv de vorbitori. Indiferent însă de originea lor, cînd reuşesc să cucerească pe ascultător sau pe cititor, noile expresii se instalează în limbajul uzual, căruia îi dau savoare şi, adesea, concizie.

Ideea de a aduna expresiile şi locuţiunile într-un volum şi de a le defini este lăudabilă, pentru că nu întotdeauna ele sînt înţelese corect. Voi da în continuare cîteva exemple de înţelegeri greşite, urmate de obicei de modificări de formaţie.

Adesea un cuvînt învechit, menţinut într-o expresie, este înlocuit cu unul actual, asemănător întrucîtva ca formă, cu riscul de a denatura totuşi ideea de bază. Latinescul *clarus* „limpede" s-a păstrat în românește sub forma *chiar*, feminin *chiară*; de aici expresia *apă chiară* „apă limpede". Cînd adjectivul a început să fie uitat, *chiar* rămînînd numai ca adverb, *apă chiară* s-a transformat în *apă chioară*, introducîndu-se femininul lui *chior*, care fusese de curînd împrumutat. Evident, expresia are acum în jurul ei altă atmosferă.

Alteori valoarea nu se schimbă, şi modificările de formă mărturisesc numai efortul făcut de vorbitori pentru a înţelege fiecare cuvînt în parte. *A umbla creanga* înseamnă „ a umbla fără rost, haimana". La început se zicea *a umbla granca*, cu un cuvînt din aceeaşi familie cu *graniţă*: la frontiere mişunau aventurierii, oamenii fără căpătîi, de aceea se zicea şi *a umbla marginea*, *a bate laturile* etc. Deoarece *grancă* nu e folosit în românește, vorbitorii l-au înlocuit cu un cuvînt cunoscut de ei, *creangă*, ideea de exprimat rămînînd aceeaşi. Ar fi însă greu de justificat vreo legătură cu noţiunea de „creangă".

Şi cuvinte bine cunoscute sînt uneori deformate. Toată lumea ştie în ce împrejurări se spune de cineva că e un *porc de cîine*; dar cum se pot combina cele două nume de animale? La început s-a zis *păr de cîine*, cam în acelaşi fel în care se spunea despre un om rău că are *păr de lup*. Evident, pentru noi *porc* spune mai mult decît *păr*, chiar dacă vorbitorul nu ştie să explice legătura cu cîinele.

A spune *moşi pe groşi* înseamnă „a spune lucruri neserioase, palavre". Expresia primitivă a fost a spune *poveşti cu moşi păroşi*: *păroşi* s-a schimbat în *pă groşi*, acolo unde se pronunţă *pă* în loc de *pe*. Adevărul e că, în forma nouă, înţelesul e mai greu de prins decît în cea veche.

Scanned with OKEN Scanner

Cîteodată se creează o expresie datorită înţelegerii greşite a unui cuvînt. În copilăria mea, la ţară, cînd întrebam pe cineva dacă-i place o persoană, primeam răspunsul: *Ce, e plăcintă, să-mi placă?* Ar fi trebuit să întreb: *Ţi-e drag?* Nu e mai puţin adevărat că *plăcintă* nu provine de la *a plăcea* şi că o plăcintă poate şi să nu placă.

Greşeli de interpretare fac uneori şi lingviştii. *A da rasol*, cu înţelesul de „a face un lucru de mîntuială", provine de la văruitul pereţilor: se zice aşa despre primul strat de var dat cu bidineaua, fără deosebită atenţie. Zidarii, la rîndul lor, au împrumutat ideea de la gospodine, căci *a da raso* e tot una cu „a da sare" şi s-a întrebuinţat întîi la prepararea murăturilor. Cineva a descoperit însă că acum cîtăva vreme se numea *rasol* un preparat folosit în frizerie, format cu elementul de compunere *-ol*; de aici a tras concluzia că *a da rasol* înseamnă „a rade superficial". Necazul este că formula e populară încă din secolul trecut, cînd nu era nici vorbă de preparate cu numele terminat în *-ol*.

Aceste cîteva exemple mi se par suficiente ca să se vadă ce lucruri interesante se pot afla cînd se studiază originea expresiilor şi prin aceasta cred că am adus un argument în plus pentru a justifica apariţia dicţionarului.

„România literară", 26.III.1970

Dialog cu cititorii

Pentru un lingvist, una dintre cele mai îmbucurătoare trăsături ale vremii noastre este marele interes pe care publicul îl arată pentru problemele limbii, iar cea mai convingătoare dovadă a acestui interes este numărul enorm de scrisori primite de ziare şi reviste, de posturile de radio şi televiziune de la cetăţeni din toate regiunile şi de toate categoriile. Li se răspunde prin scrisori, dar uneori şi prin articole sau emisiuni sonore, atunci cînd întrebările preocupă pe mai mulţi. Aleg şi eu uneori această cale, de exemplu în cronica de azi.

P. Nemoianu din Bucureşti e nemulţumit pentru că într-o carte publicată de Editura Academiei a citit „numeroase localităţi de pe *întreg* cuprinsul Daciei" sau „răspîndite pe *întreg* teritoriul republicii" şi altele la fel. Vom zice oare şi *sportive femeile*, *vrednici soldaţii*? întreabă corespondentul nostru.

Nu e probabil. Dar zicem *tot cuprinsul*, *tot teritoriul*, punînd adjectivul nearticulat înainte de substantiv şi după acest model s-a luat şi *întreg*, care este sinonim cu *tot*. Rezultatul nu mi se pare supărător, în orice caz nu este datorat unei mode actuale: mă mulţumesc să amintesc că Eminescu a scris *întreg Aliotmanul* şi pînă acum nimeni nu l-a criticat pentru aceasta.

Un anonim din Galaţi protestează pentru că în opere poetice a găsit scris *sunt* pentru *sînt*. De ce nu se respectă norma? Evident, normele trebuie respectate, dar cînd e vorba de poezie trebuie văzut dacă nu cumva autorul, folosind o formă neautorizată de *Îndreptar*, a obţinut vreun efect valoros, în care caz nu-i vom face reproşuri. În poezie, ca şi în alte locuri, interesează în primul rînd rezultatul.

Acelaşi corespondent e supărat pentru că a auzit la radio şi la televiziune pronunţarea *Ápollo* cu accentul pe *a*. Şi pe mine mă supără această greşeală, care trădează ignoranţa vorbitorului: unii îşi închipuie că *Apóllo* este un nume englezesc şi că în englezeşte toate cuvintele poartă accentul pe silaba iniţială. Cred că ceva mai multă atenţie n-ar strica.

Scanned with OKEN Scanner

Sînt mai puțin sensibil la observația aceluiași cititor, auzită de altfel și de la alții, că e greșită formula *transmitem în direct*, pe care o folosește televiziunea. Se propune să se spună *transmitem direct*, dar mă tem că n-ar fi același lucru. În general, în fiecare profesiune, cele mai bune expresii sînt cele alcătuite de specialiști, căci ei știu cel mai bine cum se pot face înțeleși unii de alții.

În sfîrșit, referindu-se la scrierea EREN' 69, același atrage atenția că se încearcă „reintroducerea camuflată" a apostrofului, care ar fi fost eliminat din ortografia noastră; este oare atît de greu să se scrie toate cele patru cifre?

Nu este exact că apostroful a fost eliminat: a fost înlocuit cu linioara numai acolo unde două vocale se contopesc într-o singură silabă (*n-am* din *nu am*), altmintrelea se folosește în continuare apostroful, de exemplu în *dom'le* (*domnule*), *pen'ce* (*pentru ce*). Desigur, se pot scrie toate patru cifrele, dar în vorbire se suprimă adesea primele două (*războiul de la 77*, *revoluția de la 48*) și uneori, în scris, dorim să dăm impresia că folosim limba vorbită. Ce e drept, în trecut nu se punea apostrof în asemenea situație și se înțelegea foarte bine. Apostroful a apărut recent în unele limbi occidentale și de acolo a fost copiat la noi.

Inginerul Eugen Petrescu din București constată că se scrie și cu linioară, și fără *cel de-al zecelea congres*, *cea de-a cincea aniversare* și crede că ar fi bine fără linioară. *Îndreptarul*, în aceste cazuri, ne obligă să punem linioară, dar pronunțarea variază după iuțeala cu care vorbim și uneori, poate, după gradul de pedanterie a vorbitorului. Părerea mea este că aici *Îndreptarul* ar trebui să lase libertate celui care scrie, pentru ca să se poată orienta după modul său de frazare: să pună linioară dacă pronunță într-o singură silabă, să nu pună dacă pronunță în două silabe[1].

Antoniu Ilica din Arad discută scrierea numelui *Agîrbiceanu*: cu *î* sau cu *â*? Scriitorul însuși a iscălit la început cu *î*, apoi, conformîndu-se hotărîrii din 1904 a Academiei, a început să scrie cu *â*. Din 1954, s-a reintrodus *î*, iar scriitorul l-a adoptat, ceea ce pare în acord cu felul cum semna în primii săi ani de creație. Bazîndu-mă pe aceste informații date de corespondentul nostru, nu văd nici un motiv de a nu continua să scriem *Agîrbiceanu*, cu *î*.

„România literară", 2.IV.1970

filozofie

Scrierea acestui cuvînt a provocat și uneori mai provoacă discuții: unii preferă forma *filosofie*, motivînd că așa se spunea în greaca veche, din care vine compusul: *filo-* „iubitor" și *sofia* „înțelepciune". Am auzit cîndva argumentul că în grecește *zofos* înseamnă „întuneric", deci *filozofie* ar fi „iubire de întuneric". Bineînțeles, nu ne vom lăsa emoționați, deoarece sînt foarte rari românii, și în general oamenii actuali din afara Greciei, care cunosc cuvîntul *zofos*.

Mi-am adus aminte de această dispută cînd am primit la redacție scrisoarea cititorului Cezar Vizureanu din Bîrlad, care pledează pentru scrierea cu *z*, bazat pe argumente din fiziologie: felul cum sînt pronunțați cei doi *o* ar face mai potrivit ca între ei să se găsească un *z* decît un *s*.

Dacă am admite acest raționament, ar trebui să justificăm de ce în alte cuvinte găsim totuși grupul *-oso-*: *mosor*, *Dosoftei* etc.

[1] Așa prevede acum DOOM.

Scanned with OKEN Scanner

Motivul pentru care majoritatea pronunţă cu *z* şi pentru care se recomandă scrierea cu *z* este altul. În franţuzeşte şi în nemţeşte, *s* între două vocale se citeşte *z* (acolo s-ar putea vorbi de elemente fiziologice care au adus această pronunţare). Cuvintele pe care eu le numesc internaţionale, în majoritate de origine latină şi greacă, au venit la noi adesea prin franceză, uneori şi prin germană. Cei care le-au introdus pronunţau aşa cum auziseră în limba străină folosită de ei. Dar cuvinte internaţionale au venit şi pe alte căi, apoi şi direct din latină sau greacă, pronunţate cu *s*. Chiar acelaşi element de compunere apare cu ambele forme: matematicienii au introdus pe *iso-scel*, iar chimiştii pe *izo-mer*. Contradicţii de acest fel întîlnim şi la alte sunete, în derivate şi compuse, de exemplu prefixul grecesc *hypo-* apare ca *hipo-* în *hipotensiune* şi ca *ipo-* în *ipoteză*; alături de *mesaj*, întîlnim pe *mesager*, alături de *corija*, pe *corigent*.

Se înţelege că situaţia este neplăcută şi că ar fi bine dacă s-ar obţine o unificare a formaţiilor din aceleaşi elemente. Treceri de la un tip la celălalt se produc, de exemplu, chiar în cazul cuvîntului de la care am pornit: în limba mai veche se zicea *filosof*, avînd la bază pronunţarea din greaca medievală; abia în secolul al XIX-lea, cînd a devenit intensă influenţa apuseană, s-a răspîndit şi s-a impus pronunţarea *filozof*.

Dar deocamdată, în astfel de situaţii, nu se poate proceda prin ucazuri; putem alege una din forme atunci cînd ambele sînt cam la fel de răspîndite, dar dacă am decreta că trebuie să spunem *ipotensiune* sau *hipoteză* pentru unificare e greu de crezut că am fi urmaţi fără o serioasă rezistenţă, deoarece am contraveni uzului curent.

În ce mă priveşte, am militat pentru formele din limbile clasice, deci pentru scrierea cu *s*, acolo unde era posibil, adică acolo unde cealaltă formă nu era generalizată. Astfel, am obţinut să se recomande scrierea *desinenţă*, cu toate că unii mai zic *dezinenţă*; am propus forma *prosodie*, totuşi a fost acceptată *prozodie*. Raţionamentul pe care m-am bazat mi se pare simplu De ce nu adopt aceeaşi atitudine în cazul lui *filozofie*? Motivul principal este că pronunţarea cu *z* este generalizată. Mai este însă şi alt motiv: scrierea cu *s*, în exemple ca *prosodie*, are avantajul că păstrează clară formarea cuvîntului, adică evidenţiază pe *pros-* (rădăcina este *odă*, pe care o găsim şi în *melodie*, *rapsod* etc.). În cazul lui *filozofie*, primul element este în orice caz clar, *filo-*, iar cel de-al doilea este necunoscut celor mai mulţi vorbitori. Îl mai găsim în *sofist*, care însă a căpătat un înţeles prea diferit ca să mai poată fi luat în consideraţie, iar *teozofie*, compus cu acelaşi element, este rar şi desigur fără viitor.

„România literară", 9.IV.1970

Afazia

Dezvoltarea cercetărilor a făcut ca ştiinţa, la început una şi nedespărţită, să se diferenţieze într-o serie de specialităţi, care cu timpul au devenit ştiinţe aparte, fără contact între ele. Apoi şi aceste ştiinţe s-au împărţit în ramificaţii tot mai numeroase şi mai diferenţiate, astfel că a devenit greu pentru un specialist să le cuprindă pe toate.

Acum 15 ani, cerînd unui matematician părerea asupra cărţii publicate cu puţin înainte de alt matematician, am primit un răspuns care m-a uluit: „Nu mă pot pronunţa, căci e o carte de algebră, iar eu sînt specialist în geometrie". Am văzut în atitudinea aceasta o poză, căci înţelegeam că un

Scanned with OKEN Scanner

matematician poate să nu scrie personal cărți de algebră, dar aceasta nu-l poate împiedica, după cît mi se părea, să judece o carte scrisă de altul. N-au trecut decît vreo zece ani pînă cînd am ajuns să spun și eu că nu pot să-mi dau părerea despre o carte de lingvistică, deoarece abordează un domeniu în care eu nu mă pricep.

Pînă unde se poate totuși merge cu fragmentarea? Vine un moment cînd se simte nevoia unificării, cel puțin sub un anumit aspect. S-au creat așa-numitele domenii de graniță, cercetări care ating în același timp teritoriul a două științe, luminînd pe fiecare cu ajutorul celeilalte.

Lingvistica este deosebit de solicitată din acest punct de vedere. Toponimia interesează lingvistica și geografia, fonetica experimentală privește lingvistica și fizica (acustica), lingvistica matematică e legată de matematică, mai de curînd se vorbește de psiholingvistică, de sociolingvistică și așa mai departe. Ce pregătire trebuie să aibă cei care lucrează în astfel de domenii? În principiu, ar trebui să stăpînească ambele specialități, lucru foarte rar atins, ceea ce e de înțeles. Soluția momentană este pregătirea completă într-o specialitate și sumară în cealaltă, de exemplu: toponimia este în general cercetată de lingviști care cunosc destul de vag geografia, lingvistica matematică este construită mai mult de matematicieni care au oarecare cunoștințe de lingvistică și așa mai departe.

Cu timpul, fiecare din noile discipline va trebui să se organizeze ca o știință aparte, urmînd ca slujitorii ei să se documenteze numai asupra unor subdiviziuni, ale ambelor specialități, lucru justificat, de altfel, o dată ce aceste subdiviziuni, luate împreună, vor constitui o știință unitară.

Mi-au venit în minte aceste gînduri cînd am luat în mînă cartea (de curînd apărută în Editura Academiei) *Afazia* de acad. A. Kreindler și A. Fradis. Autorii sînt medici și pun la contribuție experiența lor, cîștigată cu ocazia tratării bolnavilor, dar au folosit și lucrările (puține pînă acum) ale lingviștilor care au studiat felul cum se pierde facultatea vorbirii.

Cu ce poate ajuta lingvistica pe medici? Între altele, cu explicații asupra emiterii diverselor sunete, cu clasarea elementelor limbii și cu studiul organizării lor. Autorii lucrării citate și-au însușit datele necesare, în primul rînd din lucrările de lingvistică cu caracter general, apoi, atîta cît se poate, din lucrările lingviștilor care s-au ocupat cu studierea afaziei. Numesc aici cel puțin pe Roman Jakobson de la Universitatea Harvard din S.U.A. și pe G. F. Meier de la Universitatea Humboldt din Berlin.

Cu ce pot ajuta medicii pe lingviști? Între altele, cu determinarea primelor elemente pierdute de cei care nu mai știu să vorbească. O teorie recentă care are sorți să fie confirmată susține că primele sunete care nu mai pot fi pronunțate de bolnavi sînt cele pe care copiii și le însușesc mai repede și care nu lipsesc din nici o limbă de pe pămînt. Prin urmare, găsim aici elemente pentru o teorie asupra achiziției graiului de către primii oameni.

Cooperarea între medicină și lingvistică are șanse de a aduce succese ambelor domenii. Ne putem aștepta, cu timpul, la formarea unei discipline speciale, a lingvisticii medicale.

„România literară", 16.IV.1970

Editarea textelor vechi

Textele noastre din trecut, tipărite sau rămase în manuscris, prezintă interes pentru diverse categorii de contemporani. Conținutul lor este variat,

Scanned with OKEN Scanner

unele sînt religioase, altele juridice, istorice sau literare, fără să pomenesc de cele care constituie materiale pentru cercetări privitoare la diferitele domenii de activitate.

Există însă o știință pentru care sînt importante toate textele: istoria limbii. Avînd mărturii directe asupra felului cum se scria acum trei sau patru sute de ani, sîntem mai în măsură să înțelegem toate fazele prin care a trecut româna de la începuturile ei pînă azi. Este deci necesar ca toate textele vechi să fie tipărite sau retipărite pentru a fi puse la îndemîna cititorului de azi.

Se pune însă problema modului de tipărire, avînd în vedere că în trecut se folosea alfabetul chirilic. Evident, nu vom constrînge pe toți cititorii de azi să-l învețe, deci este necesară transcrierea cu alfabetul latin. Dar aceasta prezintă probleme care adesea par insolubile. Pe de o parte, în original există fluctuații de notare a sunetelor, explicabile prin influența diverselor feluri de a scrie ale populațiilor de limbă slavă; pe de altă parte, pronunțarea sunetelor românești a evoluat cu timpul, fără ca scrierea să urmeze totdeauna fidel această evoluție, lucru obișnuit, de altfel, în toate limbile. S-a pronunțat într-o vreme *leage*, iar mai tîrziu *lege*. Cînd găsim scrierea *leage*, putem crede că scriitorul pronunța așa, dar este tot atît de plauzibil că adoptase pronunțarea cu *e*, păstrînd totuși scrierea tradițională cu *ea*, cu atît mai mult cu cît exista un semn care o marca, iar acesta s-a folosit în continuare și după ce pronunțarea devenise cu *e*. Urmează de aici că transcrierea este interpretativă: același cuvînt este reprodus de unii prin *leage*, de alții prin *lege*; unii transcriu *măntui*, alții *mîntui* și așa mai departe.

Sînt și cazuri unde nu știm de ce se folosește un semn aparte, de exemplu, în unele texte, alături de *o* obișnuit, apare litera grecească *omega*, care în greaca veche nota pe *o* lung. Există oare vreo diferență între cele două semne în scrierea românească? Nu știm, dar nu avem dreptul să le confundăm în transcriere, pentru că se va găsi poate cineva care să descopere că e vorba de o diferență de pronunțare. Unele ediții au recurs în asemenea situație la împestrițarea cu litere străine, adică acolo unde editorul nu era sigur de pronunțare lăsa în ediția sa semnul din original, ceea ce, bineînțeles, complica lectura pentru cititorul actual.

Unui specialist, să zicem, în istorie nu-i pasă dacă se pronunță *leage* sau *lege*: îi ajunge să constate că înțelesul nu comportă nici o discuție, că informațiile aduse de conținutul textului sînt clare. Pentru nelingviști se poate deci publica o ediție în care toate diferențele de formă să fie eliminate în favoarea scrierii (și deci a pronunțării) actuale. Dar unui specialist în istoria limbii i se pare de obicei mai interesantă diferența de redare în scris a sunetelor decît conținutul documentelor, ceea ce înseamnă că are nevoie de o transcriere absolut exactă din punctul de vedere al formei. Urmează atunci să se publice aceleași texte de două ori, o dată pentru istorici și altă dată pentru lingviști? Ar fi prea costisitor și ar reduce cîmpul de difuzare al ambelor ediții. Există o soluție mai simplă. Se publică o transcriere apropiată, pe cît permite originalul, de scrierea actuală, și aceasta va sta la îndemîna cititorului nefilolog; se adaugă o fotografie a originalului, fără nici o modificare, de care se va servi filologul. Astfel se exclude și riscul de a trage concluzii pe baza unei interpretări false a cazurilor dubioase.

În felul acesta Al. Mareș a tipărit de curînd, prin Editura Academiei, *Liturghierul* lui Coresi. În afară de textul transcris și de fotografia origina-

Scanned with OKEN Scanner

lului, ediția mai cuprinde o amplă introducere istorică și filologică, un studiu lingvistic (între altele un indice complet al cuvintelor folosite în *Liturghier*). Astfel, toți cei interesați în vreun fel de acest text găsesc aici ce le trebuie.

„România literară", 23.IV.1970

O descentralizare a științei

Am în fața mea un volum intitulat *Studii de limbă, literatură și folclor*, publicat de Filiala Reșița a Societății de Științe Filologice. Noul consistă în faptul că o culegere locală este tipărită cu mijloace locale.

Societatea de Științe Istorice și Filologice a fost înființată, acum 21 de ani, în primul rînd pentru a îndemna la muncă de cercetare pe profesorii din învățămîntul mediu și elementar. Desigur, printre membrii societății se numără și profesori din învățămîntul superior, și la publicații participă și aceștia; dar accentul trebuia pus, și s-a pus, pe ceilalți, care erau mai puțin stimulați în trecut și care, chiar dacă scriau ceva, nu prea aveau unde să publice.

Îndată după înființare, societatea și-a creat publicații, atît de limbă, cît și de literatură, și ele continuă să apară, fiind în general bine primite. Cele privitoare la lingvistică asupra cărora sînt mai bine informat, sînt adesea folosite și citate în lucrările de specialitate, din țară și din străinătate.

Acum se merge și mai departe. Pe lîngă publicațiile centrale, vedem că mai pot apărea și unele regionale. Este, bineînțeles, un merit al filialei Reșița că a organizat și condus lucrările în vederea constituirii volumului, dar n-aș vrea să trec cu vederea meritul autorităților locale (județul Caraș-Severin), care au creat condițiile necesare și care au sprijinit publicarea. Celelalte județe ar trebui să ia model.

Este limpede pentru mine că procesul de învățămînt decurge în condiții mai bune atunci cînd o cît de mică parte a corpului didactic este antrenată în munca de cercetare și poate expune și rezultatele propriilor descoperiri decît atunci cînd se rezumă la repetarea lucrurilor spuse de alții. Dar volumul este legat și în alt chip de nevoile școlii. Ca probleme generale aș semnala în primul rînd pe aceea a predării stilisticii. De vreo 30 de ani se discută la noi despre „limba și stilul" scriitorilor (de fapt nu există o limbă a unui scriitor, decît dacă prin *limbă* înțelegem „stil", deci formula e pleonastică). Multă vreme s-a orbecăit, adunîndu-se materiale care nu aveau nici un fel de valoare pentru studiul literaturii și prea puțină valoare pentru studiul limbii, iar profesorii nu prea știau ce să le spună elevilor în această privință. În ultima vreme au apărut cîteva lucrări care izbutesc să folosească faptele de limbă pentru a lumina creația scriitorului. Acestea sînt deosebit de utile, nu numai ca informație, ci și ca model pentru pregătirea lecțiilor în toate părțile țării. Pe de altă parte, întregul învățămînt este preocupat de problemele de metodică, și nici acestea nu sînt absente din volumul de care ne ocupăm.

Dar e de așteptat ca o culegere regională să dea atenție și problemelor regiunii, pe de o parte pentru că ele sînt mai interesante pentru localnici, pe de altă parte pentru că nimeni nu e mai calificat să le trateze decît cei din regiune. Și subiecte de acest tip apar în culegere: date asupra unor scriitori ardeleni, materiale de folclor local, etimologii ale unor cuvinte regionale.

Scanned with OKEN Scanner

Este desigur normal ca la o activitate de început să se strecoare unele greşeli; nu vom şicana pe organizatori pentru că la sfîrşitul volumului numerotarea paginilor nu corespunde cu cea indicată în sumar, nici pentru cîteva mici erori de interpretare. Important este că lucrarea a apărut, că în ansamblu este utilă şi ar fi de dorit ca Filiala Reşiţa să nu se oprească aici, ci să publice în continuare şi alte volume, iar celelalte filiale să o imite, izbutind să cîştige sprijinul oficialităţilor locale.

„România literară", 14.V.1970

Scris şi citit

Se ştie că graiul a apărut acum multe sute de mii de ani, din nevoia oamenilor de a se înţelege între ei în procesul muncii. Scrisul însă este o invenţie relativ recentă, cele mai rudimentare forme ale lui avînd o vechime doar de mii de ani, şi el nu este decît o copie a vorbirii.

Dar dacă literele nu sînt decît simboluri ale sunetelor, nu este mai puţin adevărat că, pe măsură ce ştiinţa de carte se răspîndeşte, începe şi scrisul să aibă o oarecare influenţă asupra vorbirii. În primul rînd, un cuvînt care a fost părăsit la un moment dat de vorbitori poate fi descoperit în texte mai vechi şi reintrodus în conversaţie. Este cazul a numeroase cuvinte latineşti care nu s-au păstrat în româneşte, dar au fost împrumutate în ultimele secole şi au devenit curente. Din limba dacilor însă nu mai putem readuce nici un element, pentru simplul motiv că nu a fost folosită în scriere.

Se poate întîlni astăzi ideea că tipul reprezentativ al francezei este cel scris, nu cel vorbit. Este fără îndoială o exagerare, mai cu seamă în secolul nostru, cînd presa este concurată de filmul vorbit, de radio, de televiziune, care transmit cuvîntul pronunţat. Nu este însă mai puţin adevărat că în diverse cazuri putem constata modificări ale rostirii cauzate de formele scrise. Iată cîteva exemple din limba noastră.

În registre, în dări de seamă, bilanţuri, se folosesc adesea prescurtări, explicabile cu atît mai uşor cu cît multe date sînt înscrise în coloane distincte şi nu e nevoie de nici o formulă de introducere. Din asemenea situaţii s-a născut obiceiul de a suprima prepoziţia *de* înaintea unui artibut: *1000 tone, 5 vagoane grîu* etc. Uneori întîlnim suprimarea cîtorva prepoziţii una după alta: *cinci sute mii tone grîu.*

Deoarece se scrie cu prescurtare, se întîmplă să se citească astfel, fie în adunări profesionale, fie la emisiuni de radio sau de televiziune, încît unii, speriaţi de tonul solemn al rapoartelor, consideră că e distins să suprimi prepoziţia şi o fac şi în vorbire.

Îmi aduc aminte ce surprins am fost cînd, student în anul întîi al Facultăţii de Litere din Bucureşti, am auzit pe un coleg zicînd *anul doi şi trei*: eu nu cunoşteam pe atunci decît formula clasică *anul al doilea şi al treilea*. Astăzi numeralul cardinal este tot ce poate fi mai obişnuit înlocuind pe cel ordinal şi eu însumi zic în mod curent *anul doi şi trei*: e mai scurt şi tot aşa de clar. (Ce e drept, cu totul modern nu mai e nici aşa, căci se zice, mai „distins", *anii doi şi trei.*) De altfel, trebuie să ne amintim că la numerele mari nici în trecut nu se folosea ordinalul, de exemplu nu spunea nimeni *pagina a patru sute cincizeci şi şaptea*. Aici a învins complet tipul scris: s-a pus pe hîrtie *pagina 457*, s-a citit aşa cum era scris, şi faptele s-au repetat apoi şi cu numeralele mai mici: *anul II.*

Dar și în materie de scris trebuie să ținem seama de anumite norme. Se prescurtează adesea cu ajutorul anumitor semne convenționale, care înlocuiesc cuvintele. Astfel se scrie, corect, *orele 5—7*, linioara avînd valoarea de „pînă la". Dar dacă înainte de primul număr apare o prepoziție, aceasta reclamă una corelativă înainte de cel de al doilea: *de la 5 la 7* sau *între 5 și 7* și așa mai departe. N-am putea zice *de la București — Ploiești* sau *între mine — tine*. Totuși se vede astăzi curent scris prescurtat *între orele 5—7*, *deschis de la 5—7*, și unii au ajuns să și pronunțe așa.

Mai curios este că o greșeală de același tip a început să fie făcută de unii lingviști mai tineri. Se folosește în lingvistică semnul > pentru „devine" și semnul < pentru „provine din", de exemplu se spune că latinul *sole* > rom. *soare* sau rom. *peşte* < lat. *piscis*. Acum întîlnesc în manuscrise exemple ca „în cuvîntul *soare*, găsim trecerea lui *l* > *r*". Avînd în vedere că semnul înseamnă „devine", ar trebui să citim „trecerea lui *l* devine *r*". Să nu ne prindă mirarea dacă se va ajunge și la aceasta.

„România literară", 21.V.1970

Ortografie și ortoepie

Aud adesea spunîndu-se că limba noastră este fonetică, ceea ce nu aduce nimic nou, căci toate limbile sînt fonetice, adică se folosesc de sunete. Ceea ce se urmărește să se spună este că ortografia românească este fonetică, adică scrierea încearcă să reproducă exact, cu ajutorul literelor, ceea ce se spune din gură cu ajutorul sunetelor.

La prima vedere s-ar părea că nici așa nu marcăm nici o diferențiere față de alte limbi, căci în principiu toate scrierile europene și-au propus același scop. Dar numai cînd au început să fie scrise: fiind constituite de mult, diferite ortografii, păstrînd în vigoare formulele care corespundeau situației din trecut, s-au depărtat mult de pronunțarea actuală. Se cunoaște cazul francezei sau al englezei, dar acestea nu sînt exemplele cele mai frapante. Irlandeza le întrece cu mult: folosește un alfabet foarte bogat, dar grupează mai multe litere pentru a marca un singur sunet. Un singur exemplu: *oidhche* se citește *i*. Prin această metodă, pe de o parte se păstrează amintirea scrisă a unor sunete care au dispărut, pe de altă parte, în diverse cazuri, se acoperă diferența dintre graiurile actuale, căci fiecare poate citi în felul său, de vreme ce nu este necesară o corespondență între o anumită literă și un anumit sunet.

Dar nici scrierea noastră nu e perfect fonetică. Se trece adesea cu vederea faptul că și noi folosim grupuri de litere pentru a marca un singur sunet, de exemplu scriem *ch* pentru *k*. Mai important de menționat este însă că în unele cazuri scriem altceva decît pronunțăm, de dragul istoriei limbii: pronunțăm *omu*, dar scriem *omul*, cu o consoană finală care a dispărut din pronunțare de vreo 300 de ani. Mai mult încă, scriem *eu*, *este*, în loc de *ieu*, *ieste*, cum s-a pronunțat întotdeauna în românește, și nu avem nici măcar justificarea că prin aceasta păstrăm o scriere învechită, deoarece pînă după mijlocul secolului trecut s-a scris totdeauna cu *i*.

Am pomenit aceste lucruri ca să atrag atenția că scrierea noastră nu este în întregime fonetică (de altfel, nici o scriere nu este perfect fonetică) și că unele greutăți au și copiii noștri la învățarea scrisului, chiar dacă nu atît de mari cît irlandezii. Cred folositor să o subliniez, deoarece din cauza credinței, mereu afirmate, că noi scriem cum pronunțăm, în învățămîntul elementar nu se dă suficientă importanță ortografiei, astfel încît pînă la urmă

Scanned with OKEN Scanner

regulile nu se învață și cu greu găsim un cetățean al nostru care să nu facă greșeli cînd scrie.

Un remediu împotriva acestei stări de lucruri va fi cartea, de curînd apărută în Editura Științifică, *Cum scriem, cum pronunțăm corect (norme și exerciții)* de Fulvia Ciobanu și L. Sfîrlea. Autoarele, cunoscute prin diverse lucrări publicate mai înainte, au adunat în volumașul prezentat aici toate regulile ortografice în vigoare, ilustrate cu exemple, și toate excepțiile. După fiecare capitol urmează exercițiile, a căror cheie se găsește la sfîrșitul cărții, totul fiind prezentat într-o formă accesibilă pentru elevi. În afară de aceasta, se descrie modul de articulare a sunetelor și e notat ce e literar și ce e regional și din acest punct de vedere.

Ca exemple de fapte discutate: prefixele nu se despart prin linioară de rădăcină decît în cazul cînd vrem să subliniem păstrarea separată a înțelesului prefixului de al rădăcinii. Astfel, se scrie în mod corect *recreație* cu înțelesul de „odihnă", dar se poate scrie *re-creație* cu înțelesul de „creație din nou". Se explică de ce e greșită scrierea *cunoștiință*: la *știință* trebuie doi *i*, pentru că unul aparține rădăcinii, *ști-*, iar celălalt sufixului, *-ință*, pe cînd în *cunoștință* nu avem decît un *i*, al sufixului, rădăcina fiind *cunoșt-*, fără *i*. Se discută scrierea cu linioară sau fără a numelor de localități de tipul *Satulung*, *Satu-Mare*, *Vîrful cu Dor*. După părerea mea, în cazul din urmă ar trebui scris cu linioară și de asemenea la numele de străzi, de felul lui *Edgar-Quinet*. Francezii scriu așa și prin aceasta evită orice confuzie. De exemplu, prin strada *Radu de la Afumați* se poate înțelege „o stradă din Afumați care poartă numele de *Radu*", pe cînd strada *Radu-de-la-Afumați* nu lasă loc pentru nici un echivoc[1].

„România literară", 28.V.1970

Schimbări de vocabular

Este un loc comun că vocabularul se schimbă în legătură cu evoluția societății, și afirmația nu are de ce să ne mire, de vreme ce rolul limbii este să mijlocească comunicarea ideilor născute în raport cu realitatea înconjurătoare. Dar observații concrete asupra felului cum se produc schimbările nu avem prea multe. Îmi propun să prezint aici cîteva privitoare la termenii din domeniul cizmăriei.

A fost o vreme cînd oamenii cu stare purtau cizme. De atunci datează cuvintele *cizmar* și *cizmărie*. *Cizmar* era, bineînțeles, cel care făcea cizme. Dar cu timpul încălțămintea a evoluat și au ajuns la modă ghetele, mai simple și mai comode decît cizmele. În ultimele decenii confortul a crescut, și azi rar mai poartă cineva ghete, căci au fost înlocuite cu pantofi. Cine ne-a procurat ghetele, cine ne procură și ne repară pantofii? *Cizmarul*. Deci nu s-a format un derivat de la *ghete*, ci cuvîntul cunoscut dinainte s-a menținut, mai exact s-a menținut din punct de vedere formal, căci înțelesul i s-a schimbat: *cizmar* nu e „cel ce face cizme", ci „cel care face pantofi". Ce e drept, există și derivatul *pantofar*, dar e puțin folosit.

Ce s-a întîmplat? Cizmele n-au fost părăsite de azi pe mîine, astfel că a fost posibil să nu se schimbe numele meseriașului: se chema *cizmar* și, pe lîngă ghete, făcea și cizme. Treptat, numărul cizmelor a scăzut, dar între timp lumea se deprinsese cu ideea că ghetele le face sau le repară cizmarul.

[1] Despre scrierea cu sau fără cratimă a numelor proprii compuse v. DOOM, *Introducere*, p. XXV—XXIX.

În definitiv, sînt mulți specialiști care se ocupă în același timp cu mai multe produse, și numele meseriei nu poate fi derivat de la toate. Mai pe urmă, cînd s-au răspîndit pantofii, situația cuvîntului *cizmar* era stabilizată: de vreme ce tot nu se referă la cizme, ci la ghete, de ce nu s-ar putea folosi pentru cel care face și repară pantofi? Mai pe urmă, ghetele fiind practic eliminate, definiția cizmarului ajunge să fie „cel care face și repară pantofi".

Pentru îngrijirea încălțămintei e nevoie de cremă și de perii. Pe vremea cînd boierii purtau cizme, nu era dezvoltată industria și, bineînțeles, nici comerțul cu materiale de îngrijit încălțămintea. Abia în perioada ghetelor s-au creat termenii necesari, nu *cremă de cizme*, *perie de cizme*, ci *cremă de ghete*, *perie de ghete*. Și de data aceasta constatăm păstrarea formei pînă azi, dar cu schimbarea înțelesului, căci atît crema de ghete, cît și peria de ghete sînt folosite pentru pantofi.

Dar încălțămintea mai nouă are nevoie și de șireturi, și aici nu s-a mai putut aplica aceeași formulă pentru ghete și pentru pantofi, ceea ce e ușor de explicat: în perioada de coexistență a ghetelor și a pantofilor, s-a putut folosi aceeași cremă sau aceeași perie pentru ambele tipuri de încălțări, dar nu aceleași șireturi, deoarece pentru ghete trebuie mai lungi decît pentru pantofi. Deci în cazul acesta s-a făcut imediat diferențierea formală, și astăzi nu mai cumpărăm decît șireturi de pantofi.

Se vede astfel că, dacă limba română în urma evoluției societății își păstrează formal cuvinte create în situații care nu mai există, aceasta se întîmplă acolo unde termenul vechi se poate acomoda cu înțelesul nou fără pericol de confuzie. Fiind necontenit întrebuințată pentru nevoile comunicării, limba este silită să se adapteze în așa fel încît să nu se producă neînțelegeri.

Un ultim termen legat de încălțăminte: *papugiu*, folosit cu valoarea de „om căruia nu-i putem acorda încredere". S-a socotit că înțelesul primar este „cel care face papuci", personaj mai puțin important decît cizmarul. Adevărul este, desigur, altul: *papugiu* era cel care purta papuci (așa cum *opincar* era cel care purta opinci, *surtucar* era cel care purta *surtuc*, adică veston); într-o vreme cînd boierii nu ieșeau din casă fără cizme, cel care se plimba prin oraș în papuci putea trece drept un personaj care nu merită nici o considerație.

„România literară", 11.VI.1970

Vocative

Am arătat în altă parte că, după ce o bună bucată de vreme româna a dezvoltat cazul vocativ, creîndu-și forme în plus față de ceea ce oferea tradiția latină (în timp ce celelalte limbi romanice duceau la capăt tendința latinească de a le desființa pe cele moștenite), a urmat altă perioadă, în care și româna a început să nu mai simtă nevoia unor forme speciale pentru chemare, diferite de cele de nominativ. Îmi propun să arăt aici unele efecte pe care le-au suferit numele de persoane.

În evul mediu, toate numele care erau susceptibile să prezinte pentru vocativ o formă aparte și-au creat-o, de exemplu de la *Dumitru*, *Spiridon*, *Radu*, *Maria* s-au format vocativele *Dumitre*, *Spiridoane*, *Radule*, *Mario*. Se simțea atît de mult nevoia diferențierii față de nominativ, încît forma de vocativ s-a folosit și în apoziție, pe lîngă formulele de adresare, deci se zicea

nene Ioane, ţaţă Mariţo, lele Ioano, şi pînă astăzi se mai zice aşa în virtutea inerţiei.

Interesul pentru vocativ începuse să scadă (de la numele noi, ca *Ernest*, *Clara*, nu se mai formează vocativul) pe vremea cînd s-a generalizat o nouă formulă de adresare, *domnule*: unii au mai zis (poate şi mai zic), ce e drept, *domnule Ioane*, dar în general această întorsătură e rostită pe ton provocator sau batjocoritor.

Cu atît mai mult se folosesc nominativele (de exemplu *Dinu*, *Ştefan*) pe lîngă formula de adresare *tovarăşe*, care s-a generalizat mai aproape de vremea noastră. De asemenea, se zice în mod normal *tanti Elena*, nu *tanti Eleno*, fiind vorba de o formulă împrumutată de curînd.

Şi numele de familie s-au generalizat tîrziu, în parte sub ochii noştri. Dacă boierii, de la o anumită dată, au început să se numească cu un al doilea nume, pe lîngă cel de botez (fie derivat de la numele tatălui, de exemplu fiul lui *Filip* se numea *Filipescul*, fie extras din numele moşiei, de exemplu cineva care obţinea prin cumpărare, prin moştenire etc. moşia *Negreasca* îşi lua numele de *Negrescul*), ţăranii, în special cei din Cîmpia Dunării, au fost pînă în vremea noastră denumiţi oficial cu numele de botez al tatălui: *Ion Dinu*, adică „Ion fiul lui Dinu", pe cînd tatăl se numea *Dinu Mihai*, iar bunicul, *Mihai Vasile*. În relaţiile uzuale, dacă nu se folosea o poreclă, se zicea *Ion al lui Dinu*.

Deoarece numele formate din două elemente sînt recente, dintr-o vreme cînd interesul pentru vocativ scăzuse, nu s-a mai folosit acest caz în adresarea cu forma lui completă. Dacă se pune înainte termenul *domn* sau *tovarăş*, acestea pot fi la vocativ, dar nu şi numele următor, deci putem zice *domnule Ion Popescu*, *tovarăşe Ion Popescu* şi cu atît mai mult *domnule Popescu*, *tovarăşe Popescu*.

Dar ce se întîmplă dacă nu punem înainte o formulă de adresare? În trecut asemenea problemă nu se punea, căci se folosea numai unul din nume. Deci nu numai că nu s-a zis *Ioane Popescule* sau *Ioane Popescu*, dar nu te puteai adresa cuiva nici cu forma de nominativ: *Ion Popescu*. Trebuia să-i zici sau *Ioane*, sau *Popescule*.

Aceasta a fost situaţia pînă nu demult. Pe măsură însă ce numele de familie se consolida, a trebuit să se ivească şi nevoia de a-l folosi ca adresare împreună cu numele de botez.

În tinereţea mea, regretatul Barbu Lăzăreanu, care era mult mai în vîrstă decît mine şi mă cunoştea de cînd eram mic, mi se adresa cu numele întreg: *Ce faci, Alexandru Graur?* Intenţia era desigur de a arăta că-mi dă importanţă, că nu mă mai socoteşte copil. Formula, care atunci mi se părea foarte curioasă, devine cu timpul curentă. De curînd, cînd a fost sărbătorit Costache Antoniu, „România literară" (nr. 9/1970) a publicat un articol cu titlul *La mulţi ani, Costache Antoniu*. Tot în „România literară" (12/1970, p. 32, col. 4) am citit: *Bravo, E(ugen) B(arbu), aţi fost măcar aşa original.*

Deci, fără formula de adresare, numele este totuşi asociat cu pluralul de politeţe, *dumneavoastră*. În sfîrşit, în „Satul socialist", Pop Simion întreţine o rubrică în care se adresează regulat unui personaj denumit Luca Poni, de exemplu (14.V.1970, p. 1, col. 1): *Aud că deziceţi acest adevăr, Luca Poni.*

Aceste exemple demonstrează că formula nouă este în curs de generalizare. Ea consfinţeşte pe de o parte întrebuinţarea nominativului pentru vocativ, pe de altă parte folosirea numelui complet fără o formulă de adresare.

„România literară, 6.VII.1970

Formarea cuvintelor

Se discută între specialişti dacă studiul formării cuvintelor se cuprinde în gramatică, fiind o parte a morfologiei, sau în vocabular. Serveşte, evident, vocabularului, pe care îl îmbogăţeşte cu elemente noi, formate în primul rînd prin derivare sau compunere, dar se foloseşte de mijloace pe care le întrebuinţează şi morfologia, de exemplu de sufixe. Pare cel mai judicios să socotim că avem de-a face cu un domeniu intermediar, ceea ce înseamnă, de fapt, independent.

Importanţa studiilor de formare a cuvintelor nu mai are nevoie să fie demonstrată: fiecare din noi are ocazia, cînd şi cînd, de a forma cîte un cuvînt nou, pe care-l construim din elementele existente ale limbii, şi este necesar să cunoaştem pentru aceasta procedeele corecte. Iată un singur exemplu. Cei care, acum 10 sau 50 de ani, scriau pe firme *bererie* sau *lapterie*, pentru că aveau convingerea că numele magazinului se formează de la numele materialului care se vinde înăuntru, greşeau, cum arată şi evoluţia ulterioară a limbii: punctul de plecare este omul care exercită ocupaţia, deci *berar*, *lăptar*. Ca dovadă ar putea servi derivatele ca *bragagerie*, *tutungerie*, formate evident de la *bragagiu*, *tutungiu*, nu de la *bragă*, *tutun*.

Cu privire la formarea cuvintelor în limba română, s-au publicat pînă acum diverse studii de amănunt şi o carte: G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916. O dorinţă veche a lingviştilor noştri este elaborarea unui tratat complet privind formarea cuvintelor. Această dorinţă este astăzi pe cale de realizare: sub conducerea Mioarei Avram, un colectiv al Institutului de Lingvistică din Bucureşti şi-a pus în plan un tratat despre *Formarea cuvintelor în limba română*, în cinci volume, din care primul a fost de curînd tipărit (Editura Academiei): se ocupă de compunere şi a fost redactat de Fulvia Ciobanu şi Finuţa Hasan, ambele bine cunoscute prin diverse lucrări anterioare.

De notat că e prima oară cînd este discutată în ansamblu compunerea în limba română. Multă vreme nu i s-a dat nici o importanţă, pentru că limba noastră, ca şi latina şi limbile romanice, s-a folosit destul de puţin de acest mijloc de formare a cuvintelor, şi rarele exemple pe care le-am moştenit sau le-am împrumutat s-au sudat de obicei repede şi fac astăzi figură de cuvinte simple.

Situaţia este acum în curs de schimbare şi compunerea începe să joace un rol mai important, graţie în primul rînd formaţiilor noi după model grecesc: termeni primi ca *electro-*, *fizio-*, *termo-* sau termeni finali ca *-gen*, *-fil*, *-log* servesc astăzi nu numai pentru a se forma cu ei cuvinte, ci şi ca model pentru formaţii cu elemente de altă origine.

Se dezvoltă apoi compunerea din fragmente de cuvinte, de tipul *aprozar*, şi mai ales din iniţiale de tipul *C.F.R.* (de la care avem şi derivatul *ceferist*). În acelaşi timp se poate întrevedea o scădere progresivă a numărului formaţiilor cu sufixe, care erau foarte solicitate în trecut. Pe această cale şi prin împrumuturi vocabularul românesc se aliniază tot mai mult la cel internaţional.

Se vede, cred, de aici importanţa pe care o are pentru învăţămînt predarea corectă a teoriei compunerii. La aceasta se mai adaugă un element de primă importanţă: printre puţinele greutăţi pe care le ridică învăţarea ortografiei noastre se remarcă în primul rînd scrierea cuvintelor compuse: care dintre ele s-au sudat într-un singur cuvînt, care trebuie despărţite prin linioară şi care trebuie scrise separat?

Scanned with OKEN Scanner

Problema se poate rezolva dacă ne familiarizăm cu analiza cuvintelor compuse: se scrie *bunăvoință*, dar *rea-voință*, deoarece la genitiv avem *bunăvoinței*, dar *relei-voințe*. Și prin aceasta se vădesc legăturile dintre formarea cuvintelor și morfologie. Desigur, noul tratat va fi o bună bază pentru îmbunătățirea învățămîntului limbii române.

„România literară", 3.IX.1970

Alte accente

„Altele", pentru că m-am mai ocupat o dată de acest subiect, acum mai bine de un an [1]. Aminteam atunci că româna, ca multe alte limbi, diferențiază adesea cuvintele numai prin locul pe care-l ocupă accentul: nu e totuna o *țărînă neîngrijită* și *o țarînă neîngrijită*, și semnalam că acolo unde nu este semnificativ pentru diferențierea cuvintelor accentul variază de la un vorbitor la altul. Aș vrea să discut astăzi cîteva cauze care duc la această situație.

Un rol important l-a jucat dezvoltarea științei de carte. Cînd preiei un cuvînt pronunțat de altcineva, îl redai pe cît posibil așa cum l-ai auzit. Dacă însă îl cunoști numai din scris, diferite motive pot face să nu ghicești locul accentului, pe care nu avem obiceiul de a-l marca pe hîrtie. Un singur exemplu: cuvîntul regional *mólcom* se răspîndește astăzi, în limbajul prețios, sub forma *molcóm*.

Iată însă că istoria ne joacă o farsă: în vremea noastră vorbirea își ia revanșa asupra scrisului, căci mijloacele de emisiune moderne (radioul, televiziunea, ca să nu mai vorbesc de cinematograful sonor și de magnetofon) fac ca din nou urechea să joace un rol mai mare decît ochiul. Iar cei care cred că a scrie frumos înseamnă a folosi cuvinte rare sînt dați pe față cînd își rostesc textul și arată că aceste cuvinte nu le sînt bine cunoscute, de vreme ce le accentuează greșit.

O a doua cauză de variație o formează împrumuturile. Se știe că franceza are accentul fix, pe silaba finală. Cuvintele noastre de origine latină își păstrează în principiu locul originar al accentului dacă sînt moștenite sau împrumutate direct, dar îl trec pe o silabă următoare dacă le-am luat din franțuzește. Așa se face că unii zic *victímă* în loc de *víctimă*.

Și alte limbi se pot amesteca, de exemplu *caractér* este pronunțat uneori *carácter*, sub influența germanei (aceasta a luat ca punct de plecare nominativul latin, în timp ce limbile romanice pornesc de la celelalte cazuri; de notat că în exemplul nostru și originalul grecesc al cuvîntului latin are accentul pe finală).

În continuare va fi vorba de cuvinte terminate în *-ic* sau în *-ie*, care prezintă unele particularități curioase. În latinește este frecvent un sufix *-icus*, fără accent, așa cum îl avem noi în cuvinte împrumutate ca *civic*, *gramatic*, *italic* (multe din ele fiind și în latinește împrumutate din grecește). Aceleași cuvinte le întîlnim adesea în franțuzește, cu accentul pe *i*. Unii, crezînd desigur că originalul e francez, deplasează și în românește accentul și zic, de exemplu, *unic* în loc de *únic*. Pînă aici nimic grav. Dar în latinește erau și cuvinte terminate în *-icus*, cu accentul pe *i*, și noi ar trebui, cînd le împrumutăm, să le păstrăm așa: *amíc*. Știindu-se că nu e corect *unic*, pronunțat cu accentul ca în franțuzește, unii evită accentul pe *i* și acolo unde e la

[1] V. mai sus, p. 165.

Scanned with OKEN Scanner

locul lui, crezînd că a fost deplasat după modelul francez. Astfel s-a ajuns să se zică *ántic* în loc de *antíc*, *púdic* în loc de *pudíc*, deci cu un accent care nu e nici latinesc, nici franţuzesc [1].

Sufixul *-ia* nu avea nici el accent în latineşte, şi noi l-am păstrat aşa în cuvintele împrumutate: *incurie*, *injurie*, *memorie*. Dar din greceşte au pătruns un noian de cuvinte terminate în *-ia* cu *i* accentuat, şi latina tîrzie a primit şi a format şi ea numeroase astfel de derivate. De aici avem cuvinte ca *măreţie*, *omenie*, *România*, cu *i* accentuat. S-a creat astfel ocazia unor amestecuri pe care le întîlnim azi. Zilele trecute s-a vorbit de *furía* apelor (în locul normalului *fúria*); în schimb, alţii au pomenit de *stíhia* apelor (*stihíe* e luat din greceşte, desigur nu direct, ci printr-un intermediar slav, care însă nu a dus la o schimbare de accent). Mulţi pronunţă *avárie* în loc de *avarie*, cuvînt, în ultimă analiză, de origine arabă. Să mai adaug că în copilăria mea, cel puţin în Moldova, se spunea la şcoală *geográfie*, probabil sub influenţă rusească.

În toate aceste cazuri, ne putem orienta prin consultarea *Îndreptarului* [2].

„România literară", 17.IX.1970

Pleonasme şi elipse

Dintre greşelile de limbă, cele mai bătătoare la ochi sînt desigur pleonasmele. Cred aceasta din cauză că foarte adesea ele sînt obiect de discuţie între nespecialişti şi în multe cazuri ele sînt eliminate, pentru că se atrage mereu atenţia asupra lor. Amintesc numai pe bine cunoscutul *Avansaţi înainte!*, folosit frecvent în tramvaie acum treizeci sau patruzeci de ani şi dispărut apoi aproape fără urmă.

Pleonasmul, după părerea mea, este totuşi una din greşelile cele mai puţin grave atunci cînd se explică prin tendinţa de a sublinia o anumită idee. Să luăm exemplul banal *o babă bătrînă*. Nu se poate presupune că cineva nu ştie ce înseamnă *babă*, dar şi printre babe se poate stabili o gradaţie de vîrstă. Şi tocmai astfel de cazuri sînt cel mai frecvent atacate de profani. Mai supărătoare sînt, după mine, cele care provin din necunoaşterea sau cel puţin nesocotirea înţelesului unor cuvinte mai pretenţioase. Iată cîteva exemple.

Perfect se foloseşte numai în sens pozitiv, nu se poate spune că ceva e *perfect de rău*. De ce, cu toate acestea, se zice uneori, ba se şi scrie, *perfect de bine*? (Vezi „Lumea", 11.X.1969, p. 24, col. 3.)

A refuza este totuna cu „a nu aproba". Foarte adesea totuşi citim în presa noastră că cineva *refuză să aprobe*, *refuză să accepte* etc. Vezi de exemplu *Banca Mondială refuză să acorde un împrumut Republicii Peru* („România liberă", 6.VII.1969, p. 5, col. 7). Dacă s-ar fi scris *nu acordă* ar fi fost corect, dar probabil ar fi părut prea simplu.

Destinderea este contrariul *încordării*. Deci n-ar trebui să găsim cele două cuvinte împreună. Totuşi adesea ele sînt puse alături în ziare, de exemplu *Semne de destindere a încordării* („România liberă", 12.IX.1969, p. 6, col. 7—8). Ar fi fost suficient *semne de destindere*. În orice caz, ceea ce se destinde nu este încordarea, ci obiectul, situaţia care a fost încordată.

[1] Din păcate în privinţa lui *púdic* nu mai e de făcut nimic: forma aceasta a ajuns să fie inserată şi în DOOM.

[2] Avem acum la dispoziţie şi DOOM, mult mai cuprinzător.

Scanned with OKEN Scanner

A inculpa este „a pune sub acuzare", deci formula *Au fost inculpaţi sub acuzaţia de tentativă de ucidere* („Scînteia", 13.II.1970, p. 6, col. 6) este pleonastică. Şi aici ar fi existat o formulă simplă: *Au fost puşi sub acuzare.*

Într-un fel s-ar putea numi pleonastică şi adăugarea unui complement direct pe lîngă un verb intranzitiv. Foarte des această greşeală se face cu *a tergiversa*, verb de origine latină care însemna „a întoarce spatele", deci „a se codi". Corect se spune că cineva *tergiversează*; la ce se referă verbul se înţelege din ceea ce s-a spus mai înainte. Totuşi din ce în ce mai des se adaugă un complement direct, de exemplu *Tergiversarea proceselor* („România liberă", 13.II.1970, p. 1, col. 2—3); *Stop tergiversării proceselor* (acelaşi ziar, 18.II.1970, col. 7—8). Este evident că în acest caz, mai ales într-un titlu, verbul singur nu spune destul, dar nu s-ar supăra, cred, nimeni dacă s-ar folosi românescul *a tărăgăna*, care e tranzitiv. (În exemplele de mai sus, complementul direct a fost transformat în atribut.)

La fel cu *a tergiversa* este *a temporiza* „a amîna". La o emisiune sportivă a televiziunii am auzit de curînd că o echipă *încearcă să temporizeze jocul.*

Există şi cazul contrar, verbe care trebuie folosite numai cu complement şi care apar singure. *A prejudicia* înseamnă „a leza interesele", dar trebuie spus neapărat ale cui. Tot la televiziune am auzit de curînd că o anumită activitate *prejudiciază* (ar fi trebuit spus *e dăunătoare*, tot fără complement). Exact pe aceeaşi linie este *a cauza*, care e sinonim cu a *provoca*, dar a fost înţeles ca „a face rău", de aceea se aude *Nu stau în frig, pentru că îmi cauzează.*

În general am scăpa de greşeli dacă ne-am hotărî să folosim cuvintele tradiţionale.

„România literară", 1.X.1970

Cantemir

Mi se întîmplă destul de des ca un cititor sau un ascultător al emisiunilor de televiziune să mă întrebe care e originea numelui său de familie. Răspunsul este în general foarte greu de dat.

Un nume ca *Ionescu* se analizează fără nici o dificultate: este vorba de un urmaş al unui *Ion*. Dar aceasta nu dovedeşte cîtuşi de puţin că purtătorul numelui este realmente descendent al unui Ion, deoarece numele a putut fi adoptat din cine ştie ce considerente străine originii, de exemplu poate fi traducerea unui nume străin ca *Johnson*, *Johansen* etc. sau poate fi datorat unei împrejurări cu totul diferite, de exemplu faptului că un strămoş al purtătorului a fost argat la un moşier pe care-l chema *Ionescu*.

Cu atît mai puţin ştim despre originea cuiva pe care-l cheamă, să zicem, *Turcu*: poate un strămoş al lui a fost turc, dar poate numai să fi ştiut turceşte sau să fi stat cîtva timp în Turcia sau să fi avut vreo legătură cu vreun turc.

Ce să mai spun de nume al căror sens nu-l cunoaştem, de exemplu *Minu*, care ar putea proveni dintr-o scurtare, prin suprimarea începutului sau a sfîrşitului unui nume mai lung, dar ar putea fi şi o poreclă pe care nu ştim să o interpretăm şi a cărei proveniență nu avem cum să o ghicim. Numai cunoaşterea istoricului concret al familiei poate duce la stabilirea etimologiei.

Aceste lucruri le-am spus în cîteva cuvinte la o emisiune de televiziune în ziua de 1 octombrie. Ca un exemplu, m-am referit la o scrisoare a lui

Scanned with OKEN Scanner

Gheorghe Temircan din Huşi, care îmi comunica o informaţie primită de la răposatul profesor Gh. Ghibănescu: Constantin Cantemir s-ar fi numit întîi *Temircan*, forma *Cantemir* fiind o inversiune ulterioară. În momentul cînd am redactat răspunsul, nu aveam nici un fel de informaţii în această privinţă, de aceea m-am mulţumit să-mi exprim scepticismul, în sensul că situaţia ar putea fi aceasta, dar ar putea tot aşa de bine să fie diferită.

N. A. Constantinescu, în al său *Dicţionar onomastic românesc*, arătase doar că Constantin Cantemir a adoptat numele de familie de la un nobil tătar.

Întîmplarea a făcut ca, exact în ziua cînd s-a difuzat răspunsul meu, să-mi parvină numărul 5 de anul acesta al publicaţiei academice *Revue roumaine de linguistique*, în care se discută originea numelui *Cantemir*. Aflu de aici că numele *Cantemir* conţine un al doilea element *Temir*, care e răspîndit, ca nume de persoană, în mai toate limbile altaice, iar la noi ar fi venit prin tătarii nohai. Elementul întîi al aceluiaşi nume ar putea fi *han*, adică „şef militar şi politic". Diverse izvoare consultate de autorul articolului arată că asocierea celor două elemente nu apare numai în numele românesc, ea s-a produs pe teren turco-tătar, istoria semnalînd existenţa mai multor personaje care poartă numele, cu elementele lui rînduite cînd într-un sens, cînd în celălalt: *Temirhan*, *Hantemir*, cu diferite variante, printre care unele cu *k* în loc de *h*, deci tocmai ca la noi.

Reiese astfel că într-adevăr *Cantemir* şi *Temircan* sînt variante ale aceluiaşi nume, chiar dacă nici acum n-aş putea spune care dintre cele două forme este anterioară celeilalte. Numai noi informaţii istorice ne-ar putea lămuri în această privinţă [1].

„România literară", 15.X.1970

Clasificări lunecoase

Să-mi fie permis să spun mai întîi cîteva cuvinte, în general, despre o publicaţie nouă, din care voi discuta mai departe o singură contribuţie. Institutul Pedagogic din Baia Mare a scos nu demult un prim volum dintr-un „Buletin ştiinţific", Seria A, cu rubricile „filologie, pedagogie şi marxism". Trebuie salutată iniţiativa şi mai ales reuşita, căci este o reuşită. N-aş spune că mă mir, pentru că de cîtăva vreme am avut ocazia să cunosc strădaniile inimoşilor colegi de la Baia Mare şi mi-am putut da seama că sînt pe calea cea bună. Volumul apărut cuprinde numeroase articole de lingvistică generală, romanică, românească, rusă şi ucraineană, despre care vom avea desigur ocazia să mai vorbim.

Mă voi referi aici numai la articolul intitulat *Sintaxa pronumelui c e l c e*, datorat conferenţiarului Victor Iancu, care semnalează că *Gramatica* Academiei, în cea de a doua ediţie a ei, a lăsat oarecum netratată problema lui *cel ce*: nu se precizează dacă este un pronume sudat, cu valoare relativă, sau un grup format de un pronume demonstrativ urmat de unul relativ. *Gramatica* spune că procesul de sudare încă nu s-a încheiat, cel puţin în unele construcţii.

[1] Am acum la dispoziţie excelenta *Mică enciclopedie onomastică* de Christian Ionescu, tipărită în 1975 la Editura Enciclopedică Română, şi constat că în limbile turcice *kan* înseamnă „sînge" şi *temir* „fier", iar *Cantemir* se numea un foarte cunoscut han al tătarilor din secolul al 14-lea.

Scanned with OKEN Scanner

Este, după mine, un mare merit al *Gramaticii* că nu s-a considerat obligată să rezolve tranşant toate problemele de încadrare în categorii, ci recunoaşte adesea că între diversele grupuri ştiute există clase intermediare, iar unele elemente ale limbii sînt pe cale de a trece de la o categorie la alta. Ca exemplu de primul tip: într-o notă publicată de curînd am semnalat că există substantive care sînt într-o măsură oarecare nume proprii şi într-o altă oarecare măsură, comune, ceea ce înseamnă că de fapt nu sînt nici proprii, nici comune[1]. E poate neplăcut că e aşa, dar n-avem ce face. Ca exemplu de tipul al doilea: pronumele relativ *care* devine treptat nedeclinabil: nu mai are plural, la nominativ şi acuzativ nu mai are forme de feminin, iar în limbajul popular nu mai are cazuri deloc, căci se zice *omul care l-am văzut*, *femeia care i-am dat bună ziua* etc. Trecerea de la flexibil la neflexibil poate să dureze multe sute de ani, iar *Gramatica* nu poate decît să înregistreze situaţia.

Cît priveşte pe *cel ce*, părerile asupra lui au variat în ultimul timp. *Gramatica* Academiei în prima ei ediţie a declarat că *cel ce* este un pronume relativ sudat. Într-un articol am ripostat că totuşi avem o grupare de două cuvinte: fiecare din ele poate fi înlocuit cu un sinonim, căci se poate zice *cel care*, *acela ce* şi, bineînţeles, *acela care*; dacă admitem totuşi că formează un pronume sudat, care introduce o propoziţie relativă, va trebui să definim la fel formele flexionare *cel căruia*, *celei pe care* etc. Lucru încă mai grav, *cel ce* are pluralul *cei ce*; cum am putea justifica introducerea semnului de plural în mijlocul cuvîntului, şi nu la sfîrşit? Mi s-a răspuns că în românește nu există un pronume independent *cel*, că neutrul *ceea ce* este de fapt sudat (şi într-adevăr ar putea fi scris într-un singur cuvînt), deci nu putem afirma fără rezerve că în *cel ce* avem un relativ precedat de un demonstrativ.

În aceste condiţii, ediţia a doua a *Gramaticii* a fost silită să admită că nici una din cele două tabere nu are completă dreptate, că în anumite împrejurări din cele două pronume s-a format unul singur, iar în alte împrejurări ele au rămas separate[2]. Ar urma deci să se aştepte evoluţia ulterioară a faptelor, înainte de a se da o definiţie neechivocă. Din păcate, nu cred că *cel ce* are multe şanse de sudare definitivă; pentru aceasta este nevoie de folosirea frecventă a grupului în vorbirea curentă. Mai curînd cred că se va ajunge la eliminarea lui totală, deoarece astăzi este un arhaism, pe care nu-l mai întrebuinţăm în conversaţiile familiare.

„Rcmânia literară", 29.X.1970

O bibliografie a ortografiei

În toate domeniile ştiinţei se acumulează în vremea noastră mase de lucrări, uneori greu de reperat, în orice caz greu de adunat şi, ceea ce e mai grav, greu de citit. Se impune deci, cu necesitate, alcătuirea de bibliografii, de rezumate; acestea nu ne pot dispensa de cunoaşterea directă a lucrărilor care privesc subiectul ales de noi ca să-l tratăm, dar ne permit să le identificăm mai repede, astfel încît cîştigăm timpul necesar pentru lectură.

[1] Este vorba de articolul *Între numele proprii şi cele comune* din „Limba română", XIX, 1970, nr. 5, p. 461—462.

[2] DOOM prevede scrierea *cel ce*.

O inițiativă lăudabilă a fost luată de Biblioteca Centrală Universitară, sectorul de documentare universitară, care a publicat acum *Ortografia limbii române, cercetare bibliografică*, București, 1970. Este un amplu volum de peste 450 de pagini, tras la rotaprint.

Rezultă din prefață că acesta este numai un început, căruia îi vor urma lucrări bibliografice privitoare la sintaxă, morfologie, la dialectele limbii române etc. Colectivul de lucru a fost format din Dumitru Copilu, Maria Negraru, Constantin Pompilian, Mihai Vatan, cu colaborarea Mariei Mazaneț și a Elisabetei Popescu. Flora Șuteu, care, după cum arată autorii în *Cuvîntul înainte*, i-a îndrumat, adaugă o prefață cuprinzînd un istoric sumar al discuțiilor duse asupra ortografiei noastre, începînd de acum aproape 200 de ani.

Au fost adunate în acest volum titlurile tuturor studiilor, articolelor, notelor din reviste și ziare privitoare la problemele ortografiei; constatăm că s-a strîns un număr uriaș, în orice caz mai multe decît am fi presupus. Multe titluri sînt însoțite de rezumate ale celor afirmate de autori.

S-ar putea obiecta că nu toate contribuțiile sînt de un înalt nivel științific, că unele chiar nu depășesc nivelul elementar. Cred că obiecția nu ar fi serioasă, pentru cel puțin două motive. Întîi, pentru că adesea o notă de ziar, fie și superficială, ne poate servi pentru a stabili că o variantă de scriere sau de pronunțare a apărut mai demult decît se crede; al doilea, pentru că ortografia privește toată populația țării, regula este obligatorie pentru toți și este util să știm ce gîndește asupra ei masa celor ce vor avea să o aplice. Mai mult decît atîta, modificările de scriere reflectă adesea modificările de pronunțare, iar acestea nu vin aproape niciodată de la specialiștii în lingvistică, astfel încît părerile publicului larg nu ne pot lăsa indiferenți.

Materialele adunate în volumul discutat vor putea forma o bază pentru două studii. Întîi, pentru un istoric amănunțit al ortografiei românești; în această privință sînt foarte multe de spus, căci, mai ales în secolul trecut, au avut loc dezbateri furtunoase, la care au participat publiciști de tot felul, lingviști, istorici, scriitori, reliefîndu-se preocupări nu numai culturale, ci și politice. Al doilea pentru cercetări asupra ortografiei actuale, propuneri eventuale de modificări, fie și numai privitoare la unele amănunte.

În orice caz, cred că trebuie subliniat ajutorul neprețuit pe care bibliografia îl aduce specialiștilor în problemele ortografiei și, în general, ale limbii române. Trebuie să sperăm că celelalte bibliografii anunțate nu vor întîrzia prea mult.

„România literară", 12.XI.1970

Vasile Știrbu

Sîntem mai mult sau mai puțin deprinși cu ideea că oamenii în vîrstă trebuie să moară, ne așteptăm la aceasta și, cînd faptul intervine, îl privim ca pe un lucru normal; dacă e vorba de un om de știință, deși durerea noastră este mare, ne consolăm cu gîndul că el a spus ce avea de spus, că și-a adus contribuția la progresul specialității, că prezența lui se va prelungi prin opera care a rămas de la el.

Dar cînd ne părăsește un om tînăr și mai ales unul care a apucat să-și demonstreze capacitatea, dar nici pe departe n-a ajuns să dea tot ce putea, privim lucrul ca pe o nedreptate, iar durerea noastră este cu atît mai ascuțită.

Scanned with OKEN Scanner

Scriu aceste rînduri sub impresia pe care mi-a lăsat-o ştirea, de curînd primită, a morţii lui Vasile Ştirbu, prorector al Institutului Pedagogic din Baia Mare. Am avut de curînd ocazia să scriu cîteva cuvinte (publicate în numărul 44 al „României literare") despre „Buletinul ştiinţific" al acestui institut şi am spus atunci că reuşita lui nu mă miră, deoarece am avut ocazia să cunosc „strădaniile inimoşilor colegi de la Baia Mare". Aflîndu-se la o margine a ţării, departe de marile centre de cercetări ştiinţifice, ei ar fi putut să se mulţumească cu pregătirea de cadre didactice, dar nu s-au limitat la aceasta, ci s-a organizat elaborarea de lucrări originale. Un loc de frunte printre cercetători ocupa şi Vasile Ştirbu, redactorul responsabil al buletinului de filologie.

Dacă aş fi superstiţios, aş spune că am scris într-un ceas rău, căci Ştirbu a fost răpus de un atac de inimă, în plină dezvoltare a forţelor sale creatoare. În ultimii ani el a publicat numeroase studii în mai toate revistele noastre de lingvistică şi în volume colective; şi-a susţinut cu succes teza de doctorat, tratînd un subiect de lingvistică generală deosebit de spinos: *Abstract şi concret în limbă*. Mi se pare semnificativ că, în lucrările sale, a atins mai toate domeniile de specialitate ale lingvisticii (ştiinţă atît de ramificată astăzi): fonetică, morfologie etc., cu materiale din limba română, din rusă, germană etc. şi cu metodele noi, care, introduse în ultimii ani, presupun cunoştinţe adîncite în diferite alte ştiinţe.

Pentru a înfăţişa multiplicitatea preocupărilor lui, amintesc numai de un articol publicat în „Studii clasice" despre felul cum înţelegea Aristotel părţile vorbirii. Dar îl interesau în special problemele de teorie generală a limbii, legate de filozofie, mai complicate şi în acelaşi timp mai importante decît celelalte. Se deprinsese să privească faptele de limbă în mişcarea lor, în condiţionarea lor reciprocă.

În ultimul timp a fost antrenat la o colaborare cu catedra de lingvistică generală a Universităţii din Bucureşti, care pregăteşte un tratat colectiv de lingvistică generală. Ştirbu a primit sarcina de a redacta cîteva capitole din cele mai importante şi trecute la realizarea lor.

Ultima dată cînd l-am văzut, în octombrie, mi-a comunicat că a pregătit apariţia unei reviste consacrate semanticii. De astă dată nu mai era vorba numai de realizări ale cadrelor locale, ci de o publicaţie de rang republican, bazată pe colaborarea specialiştilor din toată ţara, eventual şi de peste hotare.

Nu ştiu ce se va alege din aceste planuri, dar sper că se vor putea menţine, căci colegii lui Ştirbu vor găsi, desigur, energia necesară ca să nu se oprească pe un drum pe care au pornit cu atîta succes.

De asemenea sper că atît teza de doctorat, cît şi capitolele din tratatul de lingvistică vor putea apărea ca lucrări postume, arătînd tuturor cît de grea este pierderea suferită de ştiinţa noastră prin moartea lui Vasile Ştirbu.

„România literară", 26.XI.1970

Gramatica rumânească

Este astăzi, în toată lumea, un curent de recunoaştere a meritelor înaintaşilor, de reluare şi reconsiderare a operelor lor. Cînd apar metode şi concepţii noi, sîntem tentaţi să credem că de-abia cu aceasta începe să se

Scanned with OKEN Scanner

facă știință adevărată, că nimic din ideile noi n-a mai fost enunțat înainte. Cu timpul, se descoperă că ele n-au apărut chiar din nimic, că cineva, undeva, le-a lăsat să se întrevadă, dacă nu chiar a enunțat clar unele dintre ele, ce e drept, fără a le organiza într-un ansamblu și fără a le urmări în toată adîncimea lor.

În materie de lingvistică, în ultimii ani mai mulți autori apuseni au pus în lumină meritele iluminiștilor, ale *Gramaticii* de la Port-Royal (sec. XVII); la noi în țară, Teodora Popa-Tomescu a scris două articole (unul a apărut, celălalt este sub tipar) pentru a arăta actualitatea gîndirii lui W. D. Whitney, lingvist american de pe la mijlocul secolului trecut. Și de autorii români mai vechi s-au ocupat cercetători actuali ca Mioara Avram, Mircea Seche, I. Gheție, Mihai Mitu și alții, laude mari obținînd Budai-Deleanu.

Se știe de multă vreme că prima „gramatică rumânească" a scris-o, la 1757, Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, dar, deoarece n-a fost tipărită, ea era în general pomenită numai prin prisma descrierii sumare făcute de Romulus Ionașcu (în cartea *Gramaticii români*, Iași, 1914).

A venit în sfîrșit timpul să fie cunoscută direct, grație lui N. A. Ursu, de la filiala din Iași a Academiei R.S.R., cel mai bun cunoscător al terminologiei noastre științifice din trecut. De curînd a publicat în Editura Științifică textul gramaticii amintite, însoțit de un amplu studiu introductiv și de un glosar.

Eustatievici a fost director al școlilor naționale neunite din Transilvania și în această calitate a dat o atenție susținută pregătirii învățătorilor și a tipărit numeroase manuale. Gramatica lui a rămas totuși în manuscris pînă anul trecut. În studiul său introductiv, N. A. Ursu arată că gramatica a fost dedicată lui Constantin Mavrocordat, domnitorul cu vederi iluministe, deși nimic nu dovedește că acesta ar fi comandat-o sau l-ar fi îndemnat în mod direct pe autor să o scrie.

Eustatievici s-a orientat după gramatici grecești, slave și latinești, folosind mai mult modelul slav în materie de ortografie, lucru natural dacă ne gîndim că româna se scria pe atunci cu litere chirilice. În ce privește însă morfologia și sintaxa, el s-a orientat mai mult după gramatica latină, lucru iarăși natural, de vreme ce structura limbii românești este, în tot ce are esențial, de origine latină. N. A. Ursu a reușit să descopere chiar modelul direct: Gregorius Molnar, filolog maghiar din secolul al XVI-lea. Comparația unor pasaje din ambele lucrări, făcută de N. A. Ursu, exclude orice îndoială.

Cred că nu e nevoie de multă discuție pentru a se înțelege că valoarea cărții este numai de ordin istoric. Nu numai din cauză că de două sute de ani s-au făcut numeroase cercetări care au îmbogățit cunoștințele specialiștilor, nu numai pentru că au apărut metode noi, ci în primul rînd din cauza terminologiei folosite de Eustatievici. Pe vremea lui nu s-ar fi putut introduce masiv termenii latini, așa cum facem noi azi. Autorul a fost obligat să creeze o terminologie proprie, traducînd în românește pe cea din manualele pe care le-a folosit. Astfel, pentru a lua numai cîteva exemple, *soglasnică* înseamnă „consoană"; *în loc de nume* înseamnă „pronume", *neam* e întrebuințat în loc de „gen". E clar, în aceste condiții, că textul n-ar putea fi pus în mîna celor care vor să învețe azi gramatica. Ea constituie însă un blazon pentru lingvistica noastră și trebuie să mulțumim editorului pentru că ne-a pus-o la îndemînă.

„România literară". 10. XII 1970

Scanned with OKEN Scanner

asupra

În cartea mea *Tendințele actuale ale limbii române*, publicată acum doi ani, am arătat că asistăm la o prefacere radicală a prepozițiilor noastre, care în diferite întrebuințări își iau locul una alteia; de asemenea, în anumite sensuri, apar prepoziții noi, de obicei compuse. Mișcarea a început de mai multe secole, dar pare mult mai activă în anii noștri. Tradiționaliștii sînt supărați de aceasta, lucru cu totul normal: fiecăruia dintre noi i se pare că e bine așa cum a învățat, ceea ce nu împiedică să se producă modificări și, trebuie să recunosc, în general spre folosul limbii. Eu spun în continuare, cum m-am deprins de mic, un *pahar de apă*, *pălăria în cap*, *o sută de km pe oră*, dar astăzi puțină lume mai spune așa. Formulele noi, un *pahar cu apă*, *pălăria pe cap*, *o sută de km la oră* sînt greșite din punct de vedere istoric, dar își îndeplinesc foarte bine funcția în situația actuală.

Am pomenit în cartea citată și de apariția prepoziției *asupra* într-o serie de formule: se zice astăzi *rezumat asupra unui text*, *o dovadă asupra interesului*, *controlul asupra îndeplinirii planului* și tot așa *observare asupra cauzelor* și așa mai departe, pe cînd în trecut se zicea numai *rezumat al unui text*, *dovadă a interesului* etc. Aici situația e întrucîtva specială, deaorece nu mai e vorba de înlocuirea unei prepoziții cu alta, ci de introducerea unei prepoziții înaintea unui genitiv, care mai înainte se folosea singur. Mărturisesc că n-am dat suficientă atenție diferenței și de aceea nu mi-am pus întrebarea dacă nu cumva aici intervine altă cauză decît în cazurile precedente. Unele prepoziții, cum e *de*, aveau foarte multe întrebuințări, ceea ce putea la un moment dat provoca unele confuzii. De ce însă avea nevoie genitivul de o prepoziție?

Am fost pus pe calea înțelegerii de faptul că în curs de numai două zile am întîlnit în mai multe manuscrise redactate de lingviști o serie de spețe noi de introducere a lui *asupra* în fața unui genitiv. Iată cîteva dintre ele: *Nu limba, ci o anumită viziune asupra ei. O cercetare asupra cauzelor. O mărturie asupra culturii cuiva. Concepția psihologistă asupra limbii.* În toate aceste cazuri nu mi-ar fi trecut prin minte că se poate pune o prepoziție. Dar faptul că mai mulți colegi, bineînțeles mult mai tineri decît mine, au început să scrie așa m-a pus pe gînduri și rezultatul a fost că am găsit, cred, cheia problemei.

Se cunosc două funcții ale genitivului, numite genitiv subiectiv și genitiv obiectiv: cînd transformăm complexul atributiv într-o propoziție, genitivul devine subiect într-un caz și complement drept în celălalt. De exemplu: *căderea Plevnei* este egal cu *Plevna a căzut*, unde *Plevna* e subiect; *cucerirea Plevnei* este egal cu *am cucerit Plevna*, unde *Plevna* este complement direct. În aceste exemple nu este loc pentru încurcătură în mintea celui care ascultă; dar dacă în locul numelui geografic am pune un nume de persoană, confuzia s-ar putea produce: *cucerirea Mariei* înseamnă „cucerirea pe care a făcut-o Maria“ sau „faptul că cineva a cucerit-o pe Maria“?

Se vor fi ivit deci cazuri cînd fraza era echivocă, și vorbitorul a trebuit s-o limpezească, fie prin eliminarea genitivului, fie, dimpotrivă, prin întărirea lui cu o prepoziție. Iar după ce s-a făcut începutul noile formule s-au extins și în acele situații unde orice confuzie era imposibilă. Fapt este că ne îndreptăm cu pași repezi spre momentul cînd nu se va mai întrebuința deloc genitivul singur în asemenea construcții.

„România literară“, 24.XII.1970

Scanned with OKEN Scanner

Pentru o nouă ediție a *Îndreptarului*

Multă vreme la noi regulile ortografice oficiale au fost în mod deliberat nesocotite, fiecare scria și tipărea cum îi venea la socoteală. Abia de la reforma din 1953 s-a introdus o ordine, respectată în principiu de toată lumea. Zic „în principiu", deoarece sînt unele puncte în care tipăriturile calcă totuși regula, de exemplu citim adesea *sunt* în loc de *sînt* și *filosof* în loc de *filozof*. După părerea mea, chiar dacă indicațiile *Îndreptarului* ar fi greșite, ele tot ar trebui urmate, ca să nu cădem din nou în anarhie ortografică; în cazurile citate, ele nu sînt greșite.

Zicînd că trebuie respectat *Îndreptarul*, nu înțeleg că nu avem dreptul să propunem modificări, în speranța că vor fi recunoscute juste și vor fi introduse într-o viitoare ediție. De la început aș face totuși o rezervă: să nu fie vorba de transformări radicale. Scrisul corect este o chestiune care privește pe toată lumea, în primul rînd pe copiii de școală; deprinderile se capătă greu și se părăsesc și mai greu, astfel că modificări adînci nu trebuie acceptate prea des. Ultima reformă a fost aprobată după o largă discuție publică, în care cine a vrut și-a spus părerea; pînă la urmă fiecare a făcut cîte o concesie pentru a se ajunge la o medie admisibilă pentru toți. În ce mă privește, pentru a da un exemplu, am socotit că ar trebui marcat printr-un semn orice *i* care nu formează silabă, astfel încît să nu se citească în trei silabe în loc de două numele de loc *Pecica*, în două silabe în loc de trei numele *Voila* și să nu se scrie la fel (eu) *sui* și (el se) *sui*. N-am fost urmat și, deși cred și astăzi că propunerea era justă, n-aș mai susține-o acum, deoarece e prea puțin timp de cînd actuala ortografie a intrat în vigoare.

De ce vorbesc totuși de modificări admisibile? Pentru că nu mă gîndesc la transformări radicale, ci la unele îmbunătățiri de amănunt. De douăzeci de ani încoace au apărut cuvinte noi și unele dintre ele creează dificultăți la scris, dar *Îndreptarul* nu le cuprinde; deși e mult mai controlabilă apariția decît dispariția cuvintelor, totuși în unele cazuri putem vorbi și de formule care au fost părăsite între timp și pot fi eliminate din *Îndreptar* fără nici o pagubă.

Apar greșeli noi, care trebuie combătute; de exemplu în ultimul timp se răspîndește (cel puțin prin intermediul televiziunii) pronunțarea *tráfic* în loc de *trafic*, iar *Îndreptarul* n-a apucat să ia în acest caz nici o poziție [1].

Este însă ceva mai important. Unele indicații au fost înțelese greșit și au dus la încurcături. *Îndreptarul* prevede că adverbul *devreme* să fie scris într-un singur cuvînt în propoziții ca *M-am sculat devreme;* ar fi imposibil să analizăm aici pe *vreme* ca un complement introdus prin prepoziția *de*. Dar unii au înțeles că oriunde am găsi acest complex îl vom scrie într-un singur cuvînt, și astfel ni se întîmplă să citim că *Totul e în funcție devreme*, unde *vreme* e în mod vizibil complement cu prepoziție. În asemenea cazuri trebuie găsit mijlocul de a preciza că este o diferență. În general scrierea cuvintelor compuse este încă subiect de discuție și reglementarea ar trebui să profite de faptul că nu demult a fost publicat primul volum din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română*, cuprinzînd compunerea cuvintelor, cu unele elemente teoretice și practice noi.

În fine, *Îndreptarul* conține și unele greșeli. Nu știu dacă e vinovat tiparul sau comisia de redactare, dar găsesc marcat de exemplu cuvîntul

[1] În DOOM figurează însă, cu forma corectă.

Scanned with OKEN Scanner

neumă în trei silabe. Dicționarele (al limbii române moderne și cel de neologisme) notează corect, *néumă*.

Întrucît se pregătește o nouă ediție a *Îndreptarului*, ar fi de dorit ca toți cei care au de făcut observații să le trimită fie Academiei R.S.R., fie Institutului de Lingvistică din București, fie, în sfîrșit, Editurii Academiei, ca să poată fi luate în considerație de comisia de reeditare [1].

„România literară", 7.I.1971

Lingvistică și filologie

Dezvoltarea și mai ales ramificarea cercetărilor de limbă au dus treptat la despărțirea lingvisticii de filologie, cu pagube mai sensibile pentru aceasta din urmă. Lingviștii au început să se preocupe nu numai de istorie, de logică, de psihologie și așa mai departe, domenii care dintotdeauna erau simțite ca apropiate de lingvistică, ci și de geografie, de matematică etc., astfel că mulți nici nu știu ce înseamnă editarea unui text.

Materialul de studiu al lingvisticii se găsește cel mai adesea în texte și de multe ori în texte vechi; pentru a fi lămuriți asupra faptelor întîlnite acolo este necesar să avem cel puțin o oarecare idee de felul cum aceste texte au fost alcătuite și de felul cum ne-au fost transmise, deci trebuie să avem cunoștințe, fie și superficiale, de filologie. Aceasta înseamnă că părăsirea filologiei a însemnat o pierdere pentru lingviști.

Dar pierderea cea mai mare este pentru filologie, deoarece a rămas aproape fără reprezentanți [2]; foarte puține persoane din generațiile mai tinere fac astăzi studii de filologie în înțelesul strict al cuvîntului.

Iată totuși că se ivesc semne bune în această privință și unul dintre ele este apariția volumului pe care îl am în față: *Introducere în lingvistica și filologia românească* de I. Coteanu și I. Dănăilă. Este vorba în același timp de o prezentare sintetică a studiilor și de o listă a lucrărilor, prima fiind datorată lui I. Coteanu, a doua lui I. Dănăilă.

În *Cuvîntul înainte*, autorii au ținut să se scuze pentru că, siliți de situație, au despărțit în general cele două discipline. Eu cred că merită să-i lăudăm pentru că nu le-au despărțit total, pentru că nu au prezentat în carte numai una dintre ele. Este evident că le-ar fi venit mai ușor să se ocupe numai de lingvistică, lucru de care erau perfect conștienți, cu atît mai mult cu cît în *Cuvîntul înainte* ei fac aluzie la faptul că filologia ocupă mai puțin spațiu decît lingvistica și ne dau și explicația: în ultimele decenii cea dintîi a fost neglijată.

Prezentînd nu demult cititorilor noștri o bibliografie a studiilor de ortografie [3], spuneam că astfel de lucrări au devenit un instrument indispensabil pentru cercetător, deoarece se publică foarte mult și sînt șanse să-ți scape unele lucrări pe care ar trebui să le consulți la elaborarea unui studiu de specialitate. La această necesitate răspunde cu succes *Introducerea* de care mă ocup astăzi: ea prezintă toate lucrările privitoare la filologia și la lingvistica românească.

[1] Ediția a III-a a apărut în 1971, iar a IV-a (pusă de acord cu DOOM) în 1982.
[2] Nu se mai potrivește astăzi această afirmație: avem acum numeroși filologi capabili.
[3] V. prezentul volum p. 231.

Scanned with OKEN Scanner

În secolul trecut a fost în general neglijată cercetarea sincronică, adică s-au făcut puține descrieri ale unor stări de fapte la un moment dat; accentul principal se punea pe istoria limbii. În ultimele decenii a existat tendința de a se părăsi cercetarea istorică. Este însă limpede că nici un fenomen nu poate fi cunoscut în mod mulțumitor dacă nu e cercetat sub toate aspectele. Se manifestă acum la unii specialiști dorința de a uni cele două feluri de cercetare, spre folosul științei. Aceasta se face și în prezentările sintetice datorate lui I. Coteanu, ceea ce se subliniază și în *Cuvîntul înainte*.

Lucrarea are dimensiuni impresionante, numai lista autorilor citați se întinde pe 17 pagini. Dar dacă ne gîndim că ea cuprinde numai lucrările privitoare la limba română, iar autorii români s-au ocupat și de tot felul de alte limbi, ne putem face o idee de locul pe care-l ocupă știința română în lingvistica mondială.

„România literară", 21.I.1971

Lexicografie

În anii de după Eliberare, lingvistica noastră s-a dezvoltat rapid, cum au putut vedea și nespecialiștii cu ocazia celor două mari congrese internaționale ținute de curînd la noi. Apar numeroase lucrări teoretice în domenii din ce în ce mai diferențiate și de multe ori aceste lucrări nu sînt deplin accesibile nici tuturor lingviștilor noștri. Dar există un gen de lucrări care se adresează întregului popor: dicționarele. Nici în acest domeniu producția noastră nu poate fi trecută cu vederea. Amintesc numai în treacăt de marele *Dicționar al limbii române* pe care îl publică treptat Academia R.S.R. (au apărut literele *M* și *O*, e gata să apară litera *N*, se pregătește de tipar litera *P* [1]).

De notat că inițiativa a fost luată acum mai bine de 100 de ani, dar de-abia în zilele noastre se ajunge la realizare. Editura Academiei a mai publicat cîteva dicționare bilingve de proporții mari, de exemplu unul român-maghiar, altul ceh-român. *Dicționarul german-român* a atras felicitări din partea mai multor lingviști germani [2].

Alte edituri publică dicționare puțin extinse, destinate în special elevilor. Și acestea sînt foarte utile, bineînțeles, dar pentru autori se pun mai mult probleme de ordin pedagogic decît lingvistic: ce cuvinte să aleagă, cum să le prezinte mai simplu, pe înțelesul cititorilor neavizați.

Există însă și o a treia categorie de dicționare, în care pare că s-a specializat Editura Științifică: nu prea mici, astfel că prezintă mult material, deci satisfac nevoile cititorului obișnuit, dar nu atît de mari încît să fie prea voluminoase și deci incomode la mînuire și chiar la consultare. Amintesc *Dicționarul de neologisme* [3] de Florin Marcu și Constant Maneca și *Dicționarul de cuvinte, expresii, citate celebre* de I. Berg. Constatăm acum că această cale de mijloc se poate folosi și în materie de dicționare bilingve. Zilele trecute a apărut în librării primul *Dicționar sîrbocroat-român* de dimensiuni medii, datorat lui Dorin Gămulescu și lui Mirco Jivcovici de la Universitatea din București.

[1] V. nota de la p. 156.
[2] Este în curs de tipărire ediția a II-a.
[3] Ediția a III-a, revăzută, a apărut la Editura Academiei în 1978 (ultimul tiraj în 1986).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru a tipări această lucrare, Editura Ştiinţifică de la noi s-a asociat cu editura de cărţi româneşti „Libertatea" din Pancevo, avînd şi concursul editurii iugoslave „Forum" din Novi Sad. Nu demult a apărut în Iugoslavia *Dicţionarul român-sîrbocroat* prin colaborarea aceloraşi edituri. O asemenea colaborare este foarte bine venită, nu numai pentru că presupune ajutor reciproc în materie de elaborare (şi cînd e vorba de limbă, acest ajutor este totdeauna necesar), ci şi pentru că permite o difuzare mai largă, în ambele ţări interesate în cauză.

Desigur, cu privire la un dicţionar nu se poate formula imediat o apreciere definitivă, ca despre o carte de beletristică, pe care adesea o citeşti pe nerăsuflate. Un dicţionar îşi dovedeşte valoarea prin întrebuinţarea îndelungată. Dar, oricum, o părere se poate forma imediat. Un sondaj operat în cîteva pagini luate la întîmplare mi-a arătat că noul dicţionar este superior celor similare (cu traducere din sîrbocroată în alte limbi) pe care le foloseam pînă acum.

Cred deci că nu mă avansez prea mult spunînd că impresia pe care mi-a făcut-o este excelentă.

„România literară", 4.II.1971

gata

Revin astăzi, în acelaşi timp, la două probleme pe care le-am tratat mai demult în două cronici diferite.

1. Vorbeam în numărul 20 de anul trecut al revistei noastre despre „descentralizarea ştiinţei", bazat pe faptul că se publică lucrări de nivel academic în centre unde pînă nu demult nu se cunoştea atmosfera de cercetare [1].

Am acum în faţă o fasciculă, frumos prezentată, din publicaţiile Institutului Pedagogic de 3 ani Constanţa, seria filologie: articole de literatură, de lingvistică şi de metodică, tratînd subiecte de actualitate şi la nivelul cerinţelor de azi.

Constatăm încă o dată pe de o parte că tot mai multe colective din oraşele cu învăţămînt superior devin capabile de producţie ştiinţifică, pe de altă parte că se pot găsi mijloace locale pentru a o publica. Cred totuşi că Ministerul Învăţămîntului ar trebui să sprijine această activitate deosebit de meritorie.

2. Aleg, din sumarul publicaţiei, un singur articol pentru a-l discuta aici. Vorbeam în numărul 14 de anul trecut despre „clasificări lunecoase" [2], arătînd că în gramatică nu poţi obţine totdeauna rezultate absolut riguroase, că avem de-a face cu elemente pe cale de a trece de la o clasă la alta. Toate acestea nu pot fi prezentate în chip tranşant decît cu riscul de a falsifica faptele, de a le sili să se încadreze complet în tipare cărora nu le aparţin decît parţial.

Nu e nici o mirare că lucrurile stau aşa, nu numai pentru că realitatea e foarte complicată, variată şi schimbătoare, ci şi pentru că e reflectată în chip diferit de diverşii vorbitori şi de multe ori chiar de acelaşi vorbitor în momente diferite. Ideea aceasta m-a făcut să mă opresc la studiul intitulat *Contextele adjectivului şi adverbului g a t a*, semnat de Alexandrina Grădinaru

[1] V. prezentul volum p. 220.
[2] V. prezentul volum p. 230.

ce este *gata*, adjectiv sau adverb? La prima vedere, poate părea surprinzător că se pune întrebarea. Încadrarea cuvîntului într-o clasă morfologică nu este oare o chestiune elementară, pe care trebuie să o cunoască şi copiii? Reiese din articol că nu. Se arată cu numeroase exemple că diferiţi autori de tratate şi de studii de specialitate sînt în dezacord în această problemă, că unii consideră pe *gata* ca adverb, în timp ce alţii îl declară adjectiv.

Sînt numeroase cazurile de cuvinte care se comportă uneori ca adjective şi alteori ca adverbe. De obicei diferenţierea e uşoară: cînd zicem *o vorbă frumoasă* nu ne putem îndoi că ultimul cuvînt e adjectiv, pentru că se acordă în gen cu substantivul precedent. Cînd zicem *vorbeşte frumos*, e limpede că avem de-a face cu un adverb, deoarece nu există nici un substantiv cu care să se acorde. Dar *gata* este invariabil, fie că stă pe lîngă un verb, fie că urmează unui substantiv, deci trebuie căutată altă metodă de determinare a categoriei în care să-l clasăm.

Autoarea articolului găseşte soluţia în studierea contextelor în care apare de obicei *gata*: constatînd că poate fi înlocuit cu un adjectiv, ajunge la concluzia că şi *gata* este adjectiv. Desigur, argumentarea este valabilă. Mi se pare totuşi că cel puţin într-un caz putem constata existenţa valorii adverbiale tot cu ajutorul acordului; ce e drept, nu e vorba de acordul adjectivului cu substantivul, ci de acordul verbului *a fi* cu subiectul. Cînd zicem *Eram gata să plec*, folosim pe *gata* ca adjectiv, cu înţelesul de „pregătit", iar verbul este acordat cu subiectul subînţeles, la persoana I singular; cînd zicem însă *Era gata să plec*, păstrăm lui *gata* valoarea adverbială (este egal cu „aproape", „cît pe-aci"), şi de astă dată verbul nu mai este acordat cu subiectul, ci este la persoana a treia.

Se vede şi din acest exemplu cît de delicate pot fi nuanţele în gramatică.

„România literară", 18.II.1971

cine?, ce?

Am mai amintit şi altă dată că faptele de limbă sînt foarte complicate, că adesea ele nu comportă o soluţie unică şi nu se lasă clasate totdeauna într-o categorie net definită. Vreau să dau astăzi un exemplu din propria mea experienţă.

Am publicat acum cîţiva ani în „Limbă şi literatură" (vol. XIV, 1967) un articol cu acelaşi titlu ca cel de faţă. Porneam de la faptul că în practica învăţămîntului nostru, pentru a se afla subiectul unei propoziţii, se diferenţiază întrebările după cum acest subiect este o fiinţă sau un lucru, uneori şi după cum este un om sau altă fiinţă. Pentru a primi ca răspuns denumirea unei persoane, eventual a unei fiinţe, s-ar pune întrebarea *cine?*, iar ca să aflăm că e vorba de un animal sau, în orice caz, de un obiect neînsufleţit, s-ar pune întrebarea *ce?* Cu diferite exemple am arătat că situaţia nu e aceasta, că se întreabă cu *cine?* şi în cazul cînd e sigur că subiectul va fi un animal sau un fenomen al naturii (*Cine a răsturnat vasul, cîinele?, Cine a spart geamul, vîntul?*). Am adăugat că se face diferenţa între subiectul articulat şi cel nearticulat şi la urmă am ajuns să constat că poate interesa şi înţelesul verbului.

Chiar între articolul hotărît şi cel nehotărît este deosebire: Întrebăm pe un miliţian: *Ce ai prins, un hoţ de cai?*, dar *Pe cine ai prins, pe hoţul de cai?* Faptul că aici vrem să aflăm complementul direct, nu subiectul, nu schimbă nimic în poziţia teoretică.

Scanned with OKEN Scanner

Chestiunea a redevenit actuală pentru mine cînd am găsit un articol publicat în *Etudes romanes de Lund* de lingvistul francez Georges Gougenheim (fost coleg al meu pe vremea cînd eram student la Paris). Titlul articolului este *Sintaxă şi semantică*; autorul dovedeşte, cu exemple din limba franceză, că greşesc cei care socotesc că problema înţelesului cuvintelor nu interesează studiile de gramatică. Printre alte exemple autorul citează şi pe următorul, care arată că interesează chiar nuanţa particulară pe care o capătă în fraza dată sensul verbului: dacă întrebăm pe un vînător *Pe cine ai împuşcat?*, se va socoti că e un asasin; trebuie să-l întrebăm *Ce ai împuşcat?*, ca să reiasă că victima este un animal. Situaţia este exact aceeaşi ca în româneşte, de aceea am putut da exemplul în traducere.

Ajung astfel să cred că analiza pe care am făcut-o în articolul citat n-a fost destul de adîncă şi că cele două întrebări, *cine?* şi *ce?* , sînt diferenţiate pe mai multe planuri decît am văzut atunci. În exemplul pe care l-am ales mai sus, am pus întrebarea *ce?*, ca să mi se răspundă *un hoţ de cai*, deşi e limpede că *hoţul* e o fiinţă şi chiar, cu toată purtarea lui necorectă, un om. Aş zice că se face o diferenţiere după cum aşteptăm să ni se răspundă indicîndu-se un exemplar precis sau o specie. Considerăm deci, într-un anumit sens, că numai exemplarul identificat are situaţia unei persoane, pe cînd termenul generic este o abstracţie, o etichetă, şi ca atare e tratat ca un neînsufleţit.

În orice caz, mi se pare clar că problema trebuie abia de aici înainte studiată. E cu atît mai condamnabil că ea se pune în faţa elevilor din şcoala elementară.

„România literară", 18.III.1971

Frecvenţă şi evoluţie

Lingvistul polonez Witold Mańczak, într-un articol publicat de curînd în „Revue roumaine de linguistique" [1], a arătat că întrebuinţarea frecventă a unui fapt de limbă face dificilă modificarea lui. Într-o notă publicată apoi în aceeaşi revistă [2], m-am declarat cu atît mai dispus să accept ideea, cu cît, fără să o fi enunţat formal şi fără să-mi fi dat seama de toate consecinţele ei, am folosit-o şi eu în problemele morfologiei istorice. Mă izbesc acum de un caz particular, care sper că va putea interesa pe cititorii noştri.

Substantivele româneşti de declinarea I au avut la început pluralul numai cu *-e* (*case*), apoi au început să apară şi plurale cu *-i* (*grădini*). Aceasta, între altele, pentru că *-i* provoca modificări mai adînci în forma cuvîntului, diferenţia mai tare pluralul de singular (*nuntă/nunţi*, *mască/măşti* etc.).

A venit apoi o vreme cînd nu s-a mai simţit nevoia unor distincţii suplimentare, astfel că împrumuturile recente de declinarea I au pluralul numai cu *-e* (*cote*, *terase* etc.). Este totuşi o excepţie: cuvintele care au rădăcina terminată cu *-c* sau cu *-g* formează pluralul cu *-i* (*biblioteci*, *epoci* etc.), pentru că aici este esenţială schimbarea de pronunţare a consoanei, iar ce vine după aceasta este atît de puţin interesant, încît de fapt *-i* nici nu se mai pronunţă.

Care e situaţia adjectivelor? Desigur, multă vreme a fost aceeaşi ca a substantivelor, tendinţa era deci ca la feminin pluralul să fie cu *-i*, ca şi

[1] *Evolution phonétique et „rendement fonctionnel"*, în nr. 6 din 1970.
[2] *Fréquence et évolution*, în nr. 1 din 1971.

Scanned with OKEN Scanner

la masculin. Aici însă a intervenit un fapt care a frînat această tendință: nevoia de a diferenția femininul de masculin, mai presantă la adjective decît la substantive. De aceea destul de repede s-a renunțat la *-i* pentru feminin și s-au refăcut ori s-au menținut distincțiile de tipul *deștepți/deștepte*, *buni/bune*.

Ce se întîmplă însă acum cu adjectivele feminine care au rădăcina terminată în *-c*, *-g*? Observăm în primul rînd că la neologisme găsim aici aproape peste tot *-e* (*analoage*, *elegiace* etc.), spre deosebire de substantive.

Trebuie să credem că, în afara tendinței de a diferenția pluralul feminin de cel masculin, a mai intervenit și dorința de a nu se confunda adjectivul cu substantivul. Zicem deci *două cronici*, *numeroase critici*, dar *boli cronice*, *observații critice*. În mod bizar, pluralul feminin de la *vag* este totuși *vagi*, nu *vage*.

Ajung acum la amănuntul care va demonstra justețea tezei enunțate la începutul prezentei cronici. Adjectivele vechi cu rădăcina terminată în *-c*, *-g*, în măsura în care au avut pluralul feminin cu *-i*, l-au refăcut de timpuriu, astfel că găsim aproape numai forme cu *-e*: *molatice*, *năuce*, *peltice*, *prostănace*, *strașnice*, *aprige*, *betege*, *murge*, *oloage*, *șarge* etc.

Există totuși un mic număr de adjective care au pluralul la feminin la fel cu cel masculin: *adînci*, *mici*, *seci*, *dragi*, *întregi*, *largi*, *lungi*. Ce reunește oare toate aceste cuvinte într-un grup? Faptul că sînt foarte mult folosite. Legătura între frecvența lor și păstrarea formei arhaizante este simplă: pentru a putea înlocui tipul vechi cu unul nou, trebuie ca vorbitorul să nu aibă prezentă în minte forma de tipul anterior, fie pentru că forma nouă nici nu a fost creată, fie pentru că a fost uitată. Dar e foarte greu să uiți cuvinte ca *mici*, *lungi*, pe care ai mereu ocazia să le auzi și chiar să le pronunți. Dacă ai zis vreodată la feminin *ciungi*, nu e nici o mirare că această formă nu ne este totuși familiară, că ne vine deci mai ușor să refacem una după tiparul actual și să zicem *ciunge*.

„România literară", 1.IV.1971

Influențele în limbă

Un foarte mare interes a stîrnit lucrarea *Languages in contact* de lingvistul american Uriel Weinreich. Se pune problema influențelor pe care o limbă le are asupra alteia. Desigur, nici pe departe nu s-a spus încă ultimul cuvînt în această privință, de aceea sînt bucuros că întîlnesc într-o lucrare recentă a unui lingvist român informații pe care le pot aduce la cunoștința cititorilor noștri.

Se știe că sefarzii au fost izgoniți din Spania în secolul al XV-lea și că mare parte dintre ei au ajuns în sud-estul Europei, aducînd cu ei limba spaniolă, care se mai păstrează fragmentar în unele orașe din Peninsula Balcanică și din țara noastră.

Marius Sala a avut ideea de a studia resturile care se mai întîlnesc în București, unde un mic număr de persoane mai vorbesc, sau cel puțin înțeleg, spaniola. Din acest studiu a scos, pe de o parte, o teză de doctorat, care s-a publicat zilele trecute, în limba franceză, de Editura Academiei, în colaborare cu editura olandeză Mouton; pe de altă parte, a scris o serie de studii de lingvistică generală, bazate pe datele obținute din studierea felului cum vorbesc sefarzii; inserate în diverse reviste, aceste studii au fost adunate și tipărite, acum cîteva luni, în limba spaniolă, într-un elegant volumaș apărut în Mexic.

Scanned with OKEN Scanner

Problema cea mai interesantă mi se pare a fi aceea a felului cum o limbă este influențată de alta cu care este înrudită. Pare normal și simplu să admitem că în acest caz influențele sînt mai directe și mai adînci decît cele lăsate de o limbă de origine diferită. Este ușor să ne aducem aminte de cuvintele și întorsăturile franceze, adoptate cu atîta ușurință de români, imediat ce s-au stabilit anume procedee de transpunere a sunetelor franceze pe care noi nu le avem. Tot atît de ușor sefarzii din București au introdus în idiomul lor cuvinte de origine română, îmbogățindu-și prin aceasta graiul.

Dar există și altă față a lucrurilor. Într-un capitol al lucrării tipărite în Mexic, Marius Sala arată că și contrariul poate fi adevărat, influența unei limbi înrudite poate duce la sărăcirea și la desființarea mai rapidă a idiomului muribund. Sefarzii care au avut de răspuns la întrebări ale anchetatorului, cu privire la vocabularul lor, ezită să folosească propriile lor cuvinte care seamănă cu cele românești, avînd aceeași origine latină; vorbitorul are impresia că e vorba de împrumuturi din românește.

Cu totul pe alt plan, pot aduce și eu o mărturie: cînd scriu în franțuzește, mi se întîmplă să am ezitări în primul rînd la expresiile care au o paralelă exactă în românește, pentru că îmi face impresia că am introdus în limba străină elemente ale limbii mele.

Este însă un aspect mai interesant și mai nou pus în lumină tot de Marius Sala. Din spaniolă, sefarzii pierd tocmai acele cuvinte care au forme asemănătoare în românește, deci influența limbii înrudite duce la mai rapida dezagregare a propriei limbi, și iată de ce: Rămînînd să fie vorbită de tot mai puține persoane, spaniola devine pentru sefarzi un fel de argou, de limbaj secret, de care se folosesc cînd vor să nu fie înțeleși de cei de altă naționalitate. În această situație, cuvintele pe care spaniola le are în comun cu româna nu pot aduce serviciile dorite (cu atît mai mult cu cît ele pot fi luate drept românești). În felul acesta ele încep să fie uitate, ceea ce, evident, sărăcește posibilitățile de exprimare în spaniolă, o transformă într-un jargon îngust, lipsit de perspective.

Se vede prin aceasta cît de complicate sînt faptele de limbă și cît de mult trebuie să ne ferim de concluzii pripite.

„România literară", 15.IV.1971

Istroromâna

Am în față lucrarea cercetătorului iugoslav August Kovačec (se pronunță Kovaceț) *Descrierea istroromânei actuale*, publicată în românește de Editura Academiei noastre. Este pentru mine un bun prilej de a spune cîteva cuvinte despre un idiom strîns legat de cel pe care-l folosim noi.

Istroromâna, după cum se știe, se vorbește în apusul Iugoslaviei, la mare distanță de noi, de aceea studierea ei prezintă greutăți pentru cercetătorii români. Aceasta n-a împiedicat publicarea mai multor lucrări datorate unor lingviști ai noștri, printre care citez pe Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, Emil Petrovici, Petru Neiescu, Traian Cantemir.

Creează, bineînțeles, complicații faptul că șederea la fața locului nu poate fi de lungă durată și, pe de altă parte, modul de viață al vorbitorilor este oricum străin cercetătorului venit din altă țară. De aceea trebuie salutată inițiativa lui August Kovačec, care, neavînd să întreprindă călătorii îndepărtate, a putut să-și prelungească și să-și repete vizitele atît cît a fost

Scanned with OKEN Scanner

nevoie pentru a fi sigur că materialul pe care se bizuie este suficient şi scutit de erori.

Subiectul este cu atît mai important, cu cît e necesar să ne grăbim: peste nu multă vreme nu va mai vorbi nimeni istroromâna. În 1938, numărul celor care o foloseau a fost apreciat la 5 000; acum cîţiva ani, E. Petrovici şi P. Neiescu au mai găsit cam 2 000. Astăzi Kovačec apreciază ca mai sînt între 1 250 şi 1 500.

Cu cît se împuţinează vorbitorii, cu atît se accelerează ritmul în care limba primeşte elemente străine şi mai ales ritmul în care încetează de a fi vorbită. Să nu se vadă în această afirmaţie o lapalisadă: dacă din 20 de milioane de vorbitori rămîn numai 2 milioane, aceştia continuă să vorbească între ei graiul moştenit; dar dacă din 2 000 rămîn 1 900, este foarte probabil că mulţi dintre ei nu mai au cu cine să-l vorbească, deoarece sînt izolaţi în masa celor de alte naţionalităţi, deci practic trebuie să scădem din total mult mai mult decît o sută.

Este totuşi foarte important să fim informaţi asupra istroromânei, nu numai pentru luminile pe care studierea ei poate să le arunce asupra istoriei dacoromânei, ci şi pentru că peste un timp, cînd ştiinţa va avea mijloace mai eficiente de a studia istoria limbilor, materialele strînse acum vor putea fi valorificate, pe cînd altele noi nu se vor mai putea aduna, deoarece istroromâna va fi ieşit complet din uz. De aceea trebuie să-i fim recunoscători lui August Kovačec pentru materialele pe care le-a adunat. Dar el nu s-a mulţumit cu aceasta, ci a dat şi o clasificare generală a structurii idiomului studiat, trăgînd şi concluzii de lingvistică generală.

Se constată, de exemplu, că, chiar în situaţia actuală, cînd istroromâna este impregnată de elemente croate, cuvintele cele mai folosite, aşa-numitul fond principal lexical al ei, continuă să fie preponderent de origine latină.

Sîntem deprinşi să spunem că numai cuvintele mult întrebuinţate păstrează forme neregulate, pentru că acestea nu pot fi uitate, astfel încît să fie înlocuite cu altele, formate în chip regulat. Kovačec ne arată acum că, acolo unde unele forme din paradigmă au fost uitate, cuvîntul încetează de a fi folosit şi la celelalte forme. Există pentru aceasta o explicaţie: dacă înlocuim, de exemplu, un verb la perfect, pentru că nu mai ştim cum să-l formăm, verbul care îi ia locul va fi curînd apoi folosit şi la prezent.

Am dat aceste exemple pentru a arăta că studierea unui idiom muribund poate aduce informaţii privitoare la evoluţia limbilor în general.

„România literară", 13.V.1971

Graiuri slave

Am vorbit nu demult de faptul că în apusul Iugoslaviei se mai păstrează resturi de istroromână şi am lăudat pe cercetătorii care adună astăzi aceste resturi, înainte ca ele să se topească în masa croată înconjurătoare: urmaşii vor putea folosi aceste date, pe care ei nu ar avea de unde să le culeagă.

Exact în acelaşi fel se prezintă situaţia pentru o serie de graiuri slave care constituie insule în mijlocul populaţiei româneşti. Am făcut clasele primare în nordul Moldovei, într-un sat în care pe atunci mulţi copii aveau ca limbă maternă ucraineana. Nu ştiu în ce măsură afirmaţia ar corespunde situaţiei de azi.

Scanned with OKEN Scanner

Există o așezare bulgărească chiar în apropiere de București; nu departe de Arad sînt cîteva sate de limbă slovacă, iar în Bucovina se păstrează grupuri de vorbitori ai limbii polone, ca să nu mai vorbesc de sîrbii din Banat. Cu excepția acestora din urmă, avem de-a face de fiecare dată cu un mic număr de oameni, fără contact cu masa celor de aceeași limbă cu ei și strîns legați, prin ocupații, interese etc., de populația românească.

Regimul nostru creează toate condițiile pentru păstrarea graiurilor de altă origine. Prin urmare este necesar să fie cercetate acum, să se examineze vocabularul și gramatica, să se adune texte, care sînt utile lingvisticii în general, pentru înțelegerea corectă a felului în care un idiom se stinge, pentru influențele între două graiuri de origine diferită care sînt în contact strîns unul cu altul.

Sarcina de a face aceste studii și-au luat-o în ultimele decenii tinerii noștri slaviști, și urmarea a fost publicarea mai multor lucrări, susținerea cîtorva teze de doctorat, alte cercetări fiind aproape de a atinge forma lor finală. Mă voi referi aici numai la unul dintre aceste studii, anume la teza de doctorat a Elenei Deboveanu, privitoare la graiurile polone din Bucovina.

Ceea ce prezintă deosebit această lucrare este faptul că partea ei esențială a fost de curînd publicată în limba polonă de editura polonă Ossolineum, într-o colecție a Academiei Polone. Se dovedește prin aceasta interesul pe care țările vecine îl acordă cercetărilor de felul amintit, care contribuie în mod evident la adîncirea studiilor privitoare la limbile slave.

Cartea prezintă o descriere completă a situației actuale a graiului polon din Bucovina: fonetică, gramatică și vocabular, însoțită de o culegere de texte, care poate servi pe de o parte ca inventar al faptelor, pe de altă parte ca justificare a afirmațiilor privitoare la structura limbii. În plus, se prezintă o cercetare istorică a idiomului, prin care se explică asemănările și deosebirile dintre acesta și alte graiuri polone.

Lucrările de acest fel pot prezenta interes și în alte privințe. Unde lipsesc datele concrete, documentele istorice, acolo studierea graiurilor poate aduce informații cu privire la trecutul vorbitorilor. În cazul de față, s-a emis ipoteza — și lucrarea Elenei Deboveanu a confirmat-o — că locuitorii satelor bucovinene unde se vorbește polona sînt veniți din Cehoslovacia, pe vremea cînd ambele teritorii aparțineau Imperiului Austro-Ungar.

Așteptăm să vedem publicate și cercetările privitoare la celelalte graiuri slave din țara noastră.

„România literară", 10.VI.1971

Opera lui V. Bogrea

Cred că, în afară de filologi, puțini contemporani cunosc numele lui Vasile Bogrea, fost profesor la Universitatea din Cluj. Și cu toate acestea este un nume mare în știința noastră. Ce e drept, n-a rămas semnat pe nici un manual, pe nici un tratat.

De altfel, purtătorul lui a murit relativ tînăr, în 1926. A lăsat lucrări numeroase, numai că le-a publicat în reviste, dintre care unele mai puțin cunoscute și în general nu la îndemîna marelui public de astăzi.

Era un om care știa foarte multe, în tot felul de domenii, și care folosea faptele dintr-un sector pentru a le lămuri pe cele dintr-alte sectoare. A explicat termeni din documente vechi, din argoul modern, din frînturi de limbă, din numărătorile copilărești, din cimilituri, punîndu-i adesea în legătură cu formații similare din tot felul de limbi cu car , într-un fel sau în altul, româna

Scanned with OKEN Scanner

a venit în contact în decursul secolelor. Astfel, fiecare articol al lui poate fi comparat cu o mină în care ai șanse să descoperi explicații pentru alte probleme decît cele anunțate în titlu. Chiar și pentru specialiști este adesea anevoios să știe unde și cînd a scris Bogrea ceva despre un subiect care îi interesează.

Figura lui, la a patruzecea aniversare a morții, a fost evocată acum șase ani de prof. D. Macrea într-un articol din „Cercetări de lingvistică", revistă a filialei din Cluj a Academiei R.S.R. Dar ne trebuia un mijloc de a ajunge direct și simplu la studiile lui Bogrea. De aceea trebuie salutată inițiativa luată de Editura Dacia din Cluj de a publica, într-un volum intitulat *Pagini istorico-filologice*, numeroase lucrări ale lui Bogrea. Alegerea materialelor, clasarea lor, prezentarea cu un studiu introductiv se datorează specialiștilor clujeni Mircea Borcilă și Ion Mării.

Sînt remarcabile seriile de indici de materii, de cuvinte, de autori, care ușurează mult găsirea pasajelor interesante pentru fiecare cititor. Lucru important de semnalat, indicele se referă nu numai la materialele republicate în volumul prezent, ci și la cele neincluse aici, constituind prin urmare un îndrumător pentru întreaga operă a lui Bogrea. În felul acesta ea este scoasă din uitare, reintră în circuitul cercetării, cu mare folos pentru oamenii de astăzi și, desigur, pentru amatorii de lingvistică.

Volumul se deschide cu o prefață semnată de academicianul Constantin Daicoviciu, care, în pagini pătrunse de emoție, evocă amintirea fostului său profesor. Să-mi fie îngăduit și mie, care nu am avut norocul de a-l cunoaște personal pe Vasile Bogrea, să adaug un amănunt la biografia lui. În 1926, pe cînd eram doctorand la Paris, profesorul meu Antoine Meillet, fără îndoială cel mare mai lingvist din vremea aceea, a făcut o vizită în țara noastră. La întoarcerea sa în Franța, am aflat de la el că, dintre filologii români pe care îi cunoscuse, cea mai profundă impresie i-o lăsase Bogrea. Mi-a recomandat atunci să mă atașez de acesta, la întoarcerea mea în țară, căci voi avea mult de cîștigat. Soarta a vrut altfel, puține săptămîni după această convorbire Bogrea avea să ne părăsească pentru totdeauna.

Avem astăzi mulțumirea că opera lui ne este la îndemînă, lucru pentru care trebuie să fim recunoscători tuturor celor care au colaborat la editarea ei.

„România literară", 5.VIII.1971

Documente slavone

Se știe că primele texte pe care le avem în limba română datează din secolul al XVI-lea. Se presupune, cu argumente serioase, că s-a scris în românește și mai înainte, dar nu ni s-a păstrat nici un document concret. În această situație, pentru a reconstitui evoluția limbii române în perioada mai veche, ne bizuim pe de o parte pe comparația între latină și textele din secolul al XVI-lea, pe de altă parte pe informațiile indirecte extrase din texte mai vechi în limbi străine, în special din cele slavone scrise în țara noastră: acestea conțin nume românești și uneori chiar cuvinte comune.

Problema este actualizată prin apariția recentă a lucrării Luciei Djamo-Diaconiță *Limba documentelor slavo-române în Țara Românească în secolele XIV—XV* (Editura Academiei).

Autoarea a cercetat cu mare atenție materialul slavon și a semnalat particularități de limbă neobișnuite în slavona din alte țări, explicabile prin influența limbii române, apoi numele românești care prezintă informații asupra stadiului atins de limba noastră înainte de secolul al XVI-lea.

Scanned with OKEN Scanner

Din acest ultim punct de vedere nu sînt atît de semnificative faptele de origine latină păstrate relativ intacte (de vreme ce le avem şi azi, nu ne surprinde că ele existau înainte de primele tipărituri româneşti de care dispunem), cît inovaţiile, despre care, în lipsă de documente, am putea crede că s-au produs mai tîrziu. Iată cîteva exemple.

Se susţine uneori că *l* muiat s-a păstrat pînă în secolul al XVI-lea. Poate fi adevărat în linii mari, dar exemple de eliminare a lui găsim în textele anterioare (dau între paranteze paginile din lucrarea Luciei Djamo-Diaconiţă): cuvintele *fiu*, *fiastru* apar scrise aşa (p. 363), deşi, ţinînd seamă de originea lor latină (vezi neologismele ca *filial*), trebuiau să conţină un *l* muiat. În *fiu* acest *l* va fi fost eliminat cu mult înainte, căci au rezultat doi *i* succesivi şi pentru contragerea lor într-unul singur a fost nevoie de oarecare timp.

De asemenea, găsim numele de localitate *Ungheni* (p. 272), desigur derivat de la *unghi* (care în latineşte avea forma *angulus*), şi termenul *poenar* (p. 366), scris aşa; dar e derivat de la *poiană* (slav. *poliana*).

De asemenea, avem îndoieli asupra datei cînd diftongul *ea* a devenit *a*, în cuvinte ca *pană*, şi *e*, în forme ca pluralul *pene* (în unele părţi ale ţării se mai zice *peană*, dar *peane* nu mai apare nicăieri). Iată că găsim într-un document slavon forma *vadră*, cu pluralul *vedre* (362). Femininul este românesc, căci slavonul *veadro*, care e la bază, e neutru.

Sîntem deprinşi să spunem că *l* final, articol masculin, a început să fie suprimat în secolul al XVII-lea (astfel încît funcţia articolului o preia *u* precedent). Dar ni se arată acum că încă în secolul al XV-lea apar forme fără *-l* (numele de locuri *Copăcelu*, *Cornu*, *Făgeţelu*, *Viţelu*, p. 268). Ce e drept, s-ar putea crede că e vorba de o simplă omisiune în scris a consoanei finale.

Numeroase nume de persoane terminate în *-escul* şi nume de locuri terminate în *-eşti* (p. 308—313) atestă vechimea acestor formaţii româneşti.

În sfîrşit, o problemă de morfologie. De cînd a apărut (acum 30 de ani) valorosul studiu al lui Constantin Racoviţă asupra genului personal, considerăm că există o flexiune specială pentru substantivele care denumesc persoane. Una dintre trăsăturile acestei categorii este folosirea lui *pe* la complementul direct (zicem *văd poarta*, dar *o văd pe mama*). Se susţine acum că e vorba de o tendinţă relativ recentă. Dar găsim în două documente slavone (p. 304) formule cu prepoziţie (traduse în româneşte, ele ar suna „am lăsat *pe* Cîrstea“, „am trimis *pe* Hanăş“), deci copistul a tradus în slavonă construcţia românească cu prepoziţie.

După aceste cîteva indicaţii se poate vedea ce material bogat şi ce concluzii interesante conţine lucrarea discutată.

„România literară“, 2.IX.1971

Româna, limbă internaţională

În mai multe rînduri, în timpul din urmă, am folosit expresia pe care am pus-o aici în titlu. M-am simţit obligat, de fiecare dată, să dau explicaţia că nu e vorba ca străinii să înveţe cu toţii româna, ci am recunoscut că limba noastră îşi însuseşte masiv vocabularul internaţional — de altfel în majoritate covîrşitoare de origine latină —, astfel încît pe de o parte putem uşor recunoaşte elementele acestui vocabular cînd le întîlnim într-o limbă străină, pe de altă parte oamenii veniţi la noi de peste graniţe le descifrează imediat cînd le întîlnesc în româneşte.

O vacanţă petrecută pe litoralul Mării Negre mi-a schimbat în oarecare măsură ideile. Se pune cu acuitate problema înţelegerii cu vizitatorii străini. Hotelurile şi restaurantele noastre au prevăzut situaţia, astfel încît personalul

Scanned with OKEN Scanner

lor cunoaşte măcar rudimentar limbile de mare circulaţie. Zic „rudimentar", pe de o parte pentru că învăţarea deplină a unei limbi străine cere timp şi, desigur, o şedere ceva mai îndelungată în ţara unde e folosită ca limbă maternă, pe de altă parte pentru că nimeni, oricît ar munci şi orice talent ar avea, nu poate să înveţe bine toate limbile care se bucură astăzi de răspîndire în lume.

Am putut însă constata acum alt fapt, deosebit de interesant: în mai multe rînduri am întîlnit vizitatori străini — germani, italieni, francezi — care îşi dădeau osteneală să prindă cuvintele uzuale româneşti, necesare în raporturile cu personalul de serviciu. Astfel, am auzit un german cerînd *un pahar cu apă*, un italian explicînd că vrea *brînză galbenă*, francezi care doreau să li se mai dea *sarmalé* şi altele la fel.

Nu ne vom opri la amănuntele de pronunţare, care, evident, nu poate fi scutită de particularităţi străine. Principalul este că vizitatorii noştri reţin termeni româneşti şi, în anumite condiţii, îi vor comunica şi compatrioţilor lor care n-au avut ocazia să-i audă direct de la noi. După o oarecare trecere de vreme şi dintr-un mare număr de cuvinte achiziţionate de la noi, se vor desprinde măcar cîteva care vor fi acceptate în alte limbi şi vor contribui la crearea unui vocabular internaţional unic pe tot globul.

De altfel, asemenea cazuri s-au şi întîmplat. Îmi aduc aminte că, îndată după Eliberare, francezii care ascultau emisiunile noastre de limbă franceză se amuzau cînd auzeau cuvîntul *progressiste* (ei ziceau *progressif*). Astăzi, dacă luaţi în mînă un ziar francez, nu rareori veţi întîlni cuvîntul *progressiste*, împrumutat desigur de la noi. Aici e vorba de o formaţie romanică din elemente internaţionale. Încep însă să figureze în dicţionarele enciclopedice apusene şi cuvinte româneşti mai specifice, de exemplu *colindă*, *doină*, cu definiţiile adecvate. E vorba, după cum se vede, de termeni culturali care denumesc creaţii ale noastre.

Dar şi în alte domenii ale vieţii există noţiuni specifice pentru ţara noastră. Am pomenit mai sus de *brînză*, care ar putea deveni termen internaţional (cu referinţă mai ales la „telemea"). În oarecare măsură cred că faptul s-a produs încă demult. În ţările de limbă germană se vorbeşte de *Brienzenkäse*, înţelegîndu-se „brînză din localitatea elveţiană *Brienz*". Desigur interpretarea aceasta e greşită şi trebuie să se pornească de la *brînza* noastră, renumită şi în trecut. La Marsilia, în restaurante, se serveşte un fel de brînză care se numeşte *brousse*. Cuvîntul a fost explicat, într-un mod foarte întortocheat, printr-un original gotic care însemna „sfărîmătură". Impresia mea este că e vorba de *brînza* noastră, pronunţată de provensali aşa cum au putut. Dacă a ajuns pînă în Elveţia, nu era mare greutate să pătrundă şi în sudul Franţei.

„România literară", 16.IX.1971

Dicţionare speciale

Primesc uneori scrisori de la cititori care, interesaţi de vreun cuvînt, ca *părere* sau *îngust*, se arată dezamăgiţi că nu l-au găsit în *Dicţionarul enciclopedic*. Le explic că *Dicţionarul enciclopedic* nici nu şi-a luat sarcina de a insera toate cuvintele, avînd în vedere că rolul lui e să dea lămuriri asupra obiectelor denumite, nu asupra denumirilor. Pe acestea trebuie să le căutăm în dicţionarele obişnuite.

Scanned with OKEN Scanner

Dar nici în acestea nu se găseşte tot ce se caută. Cineva vrea să ştie ce e *mexaform*, cuvînt citit pe o cutie de medicamente, dar absent în *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia noastră. Acest dicţionar nu este enciclopedic, se ocupă de cuvinte, nu de noţiuni, dar nu înregistrează toate elementele lexicale folosite în acest moment. În fiecare zi apar noi termeni profesionali, fiecare individ schimbă necontenit, măcar că aproape imperceptibil, înţelesul cuvintelor tradiţionale, iar îmbinările de cuvinte sînt practic în număr nelimitat. Cum ar putea un dicţionar, oricît de mare ar fi, să cuprindă toate aceste variante? Pe de altă parte, se pune întrebarea dacă ar fi util să le adune pe toate, de vreme ce majoritatea sînt efemere, în înţelesul etimologic al cuvîntului, adică durează numai o zi.

În cazul acesta leacul este alcătuirea de dicţionare pe specialităţi: fiecare profesiune îşi are termenii ei, care, chiar dacă nu sînt sortiţi să dureze mult, revin adesea în textele de specialitate şi deci e bine să fie adunaţi şi definiţi. Se publică astăzi asemenea culegeri terminologice, în diferite meserii, de exemplu Institutul de Istorie şi Teorie Literară „George Călinescu" din Bucureşti pregăteşte un dicţionar de termeni folosiţi în studiile de literatură.

Problema nu se rezolvă totuşi în întregime nici pe calea aceasta. Marea majoritate a celor care folosesc dicţionarele sînt interesaţi să cunoască nu definiţia în româneşte a cuvintelor, ci modul de redare a lor într-o limbă străină. Pentru aceasta se publică dicţionarele bilingve: român-francez, rus-român şi aşa mai departe. Ne ciocnim însă acum din nou de neajunsul semnalat la început: nici unul dintre aceste dicţionare în două limbi nu poate cuprinde întreaga masă a termenilor profesionali.

S-a găsit, pînă la urmă, o soluţie şi pentru aceasta: se publică dicţionare în două sau mai multe limbi, pe specialităţi. Cei care lucrează într-o profesiune şi au de tradus texte de meserie fac apel la acest tip de dicţionare, care adesea dau în paralel în mai multe limbi echivalentul cuvîntului de bază. Nu demult a apărut un *Dicţionar rus-român de termeni lingvistici şi filologici*.

Am acum în faţa mea un dicţionar poliglot, economic şi de comerţ exterior, publicat, de Ministerul Comerţului Exterior, la Editura Ştiinţifică. Cuvintele sînt traduse în cinci limbi: franceză, engleză, germană, spaniolă şi rusă, în total 6 207 termeni, număr care bănuiesc că este suficient pentru traducerea tuturor textelor de specialitate. Se înţelege că o asemenea lucrare nu a putut fi elaborată de o singură persoană: au fost în total 13 autori, cîte doi sau trei de fiecare limbă străină, iar pentru selecţionarea cuvintelor româneşti coordonator a fost Alfred Hîrlăuanu, care a lucrat şi la partea rusă. O asemenea lucrare poate răspunde la toate cerinţele celor interesaţi: cuprinde şi toţi termenii, indiferent dacă sînt sau nu durabili, şi echivalentele lor în principalele limbi de care ne folosim în mod curent. Şi dicţionarele obişnuite sînt astfel ajutate, prin faptul că atunci cînd va fi necesar se vor putea referi la dicţionarele de specialitate.

„România literară", 21.X.1971

Etimologie multiplă

În ultimul timp s-a răspîndit în lingvistica noastră ideea că istoria cuvintelor este mult mai complicată decît s-ar părea la prima vedere, că adesea nu se poate stabili o filiaţie simplă şi directă între un termen folosit azi de

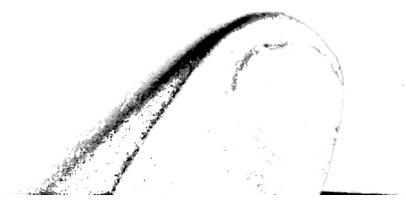

noi și unul mai vechi dintr-o limbă străină. Este aici o aplicație a concepției dialectice, anume se ține seamă că realitatea este complexă, că între diferitele unități se produc influențe de tot felul.

Se înțelege astfel că același termen de civilizație a putut veni din mai multe surse, diferite fie după regiunea prin care a pătruns, fie după moment sau după păturile societății care au adoptat cuvîntul. Același cuvînt are un înțeles provenit dintr-o limbă și alt înțeles din altă limbă; pentru o generație mai veche termenul a venit dintr-o limbă, iar o generație mai nouă îl introduce dintr-altă limbă. Pentru a da un singur exemplu: *lampă* a venit la noi, într-o vreme mai veche, din neogreacă, desemnînd lampa cu ulei; referindu-se la lampa cu petrol, cuvîntul a fost adoptat mai tîrziu din franceză, dar mi se pare neîndoios că în Ardeal a fost luat din germană și din maghiară. S-a produs o nouă împrumutare cînd a început să fie folosit pentru iluminatul electric și mai ales la radio.

Sînt și sufixe care își schimbă originea. Sufixul *-ez* cu care formăm nume de locuitori (ca *irlandez* sau *vienez*) a venit la noi mai întîi din neogreacă, lucru dovedit prin aceea că derivatele mai vechi concordă toate cu paralelele din grecește; într-o perioadă mai nouă, modelul a devenit francez, astfel că toate derivatele apărute în a doua jumătate a secolului trecut și în prima jumătate a secolului actual concordă cu formele franțuzești, deci sufixul a încetat de a fi grecesc și a devenit francez.

Într-un articol publicat în revista „Limba română", nr. 5 de anul acesta, Theodor Hristea aduce în discuție noțiunea de „etimologie multiplă internă". Ni se arată că chiar formațiile neîmprumutate, create prin mijloacele proprii ale limbii, pot avea în același timp mai multe etimologii. E vorba de așa-numitele derivate regresive, formate prin suprimarea unui sufix de la un cuvînt existent de mai înainte: de vreme ce alături de *a sculpta* avem pe *sculptor* și pe *sculptură*, vorbitorul își închipuie că și lui *pictor* și lui *pictură* le corespunde un verb *a picta*, de aceea îl folosește ca și cum l-ar fi întîlnit pe undeva. Dar este foarte probabil că, dintre primii care l-au pronunțat, unii au pornit de la *pictor*, alții de la *pictură*, astfel că se poate vorbi de două etimologii diferite.

Mai mult decît atîta, autorul articolului arată că un cuvînt a avut un model pentru un înțeles al său și alt model pentru alt înțeles. *A audia* a fost explicat ca refăcut, prin suprimarea sufixului, din *audiență*; foarte bine, spune Th. Hristea, *a audia* cu înțelesul de „a supune unui interogatoriu" este format de la *audiență*, dar cu înțelesul de „a asculta un concert" această explicație nu e valabilă, deoarece în acest caz nu se folosește *audiență*; aici trebuie să pornim de la *audiție*, eventual de la *auditor*. Aceasta înseamnă că *a audia* are două etimologii, ceea ce echivalează cu a spune că sînt două verbe diferite.

Argumentarea mi se pare întru totul convingătoare și dicționarele etimologice vor trebui să țină seama de ea.

„România literară", 4.XI.1971

Nume inversate

Mi se cere să-mi spun părerea în privința obiceiului pe care l-au luat unii de a pune numele de familie înaintea celui personal. Primesc scrisori de la corespondenți ocazionali care semnează în felul acesta. De unde vine obiceiul și ce foloase aduce?

Scanned with OKEN Scanner

Pînă tîrziu în evul mediu și în unele țări (printre care și a noastră) pînă la începutul perioadei moderne, oamenii erau cunoscuți după numele de botez, iar dacă acesta nu era suficient pentru identificare, se adăuga numele tatălui (în genitiv), eventual un derivat de la numele localității sau provinciei de origine, dacă nu o poreclă. Peste tot, în această situație, numele de botez prima, alt nume, dacă exista, venea în rîndul al doilea.

Acest sistem a rămas în continuare după ce numele de familie a devenit obligatoriu și peste tot se pune numele de familie în urma celui de botez, cu excepția a două limbi (cel puțin dintre cele de care am putut lua cunoștință), și anume maghiara și chineza, unde numele de familie se pune înainte.

Totuși, în toate limbile, cînd se elaborează cataloage, repertorii etc., se pune înainte numele de familie, evident pentru că acestea sînt mult mai numeroase și deci pot servi mai bine pentru diferențiere. În asemenea cazuri, de multe ori, numele de botez e pus după o virgulă sau chiar între paranteze, tocmai pentru a se marca faptul că ordinea folosită nu e cea normală.

Pînă acum vreo 20 de ani, ordinea inversată se folosea oral numai în școli și în armată. De atunci încoace, bănuiesc că sub influența statelor de plată din întreprinderi și instituții, a apărut ideea că ordinea inversă este mai democratică. După părerea mea, este doar mai puțin politicoasă.

Acum au început să apară și pe tăblițele care indică numele străzilor: *Str. Mozart W. Amadeus*, *Str. Dr. Cantacuzino Ion* și așa mai departe. (Ce e drept, lui Gheorghe Lazăr i s-a lăsat numele în forma normală, dar i s-a adăugat pe tăbliță epitetul puțin măgulitor de „naționalist".)

La drept vorbind, nu se poate spune că în natura numelor este ceva care să ne oblige să păstrăm ordinea tradițională. Dar schimbarea ei în mod arbitrar atrage mari neplăceri tuturor celor care au de înregistrat acte, de răspuns la sesizări etc. Cînd cineva semnează *Ionescu Vasile*, nu avem nici o îndoială cu privire la structura numelui; dar dacă citim pe un act semnătura *Ion Gheorghe*, de unde putem ști dacă semnatarul a folosit ordinea tradițională sau pe cea inversă? Or, asemenea nume sînt foarte frecvente în țara noastră, în special în Cîmpia Dunării.

În copilăria mea, în județul Ialomița, numele de familie erau foarte rare, pe fiul lui *Ion* îl chema *Vasile Ion*, iar pe fiul acestuia, *Gheorghe Vasile*; la armată însă i se zicea *Ion Gheorghe*, sărindu-se intermediarul *Vasile*, iar urmarea era că și în viața civilă i se zicea uneori *Gheorghe Vasile Ion*. Din cauza posibilităților de confuzie, deloc neglijabile, se luase obiceiul ca în repertoriile cuprinzînd pe cei angajați la muncă să se treacă în frunte numele de botez, singurul care era ferm.

Dacă mergem în continuare pe linia inversării se va ajunge poate peste cîteva decenii la generalizarea ei. Nu văd întru cît acest rezultat ar fi fericit, dar în orice caz încurcăturile care se produc pînă una, alta sînt destul de mari ca să întreacă avantajele eventuale. De aceea propun să se ia atitudine și să se mențină ordinea tradițională, cu numele de familie la urmă.

„România literară", 18.XI.1971

H. Tiktin

Scriu aceste rînduri cu ocazia apariției în Editura Științifică a unui volum datorat lui I. Rizescu și intitulat *H. Tiktin, omul și opera*.

Tiktin a fost desigur personalitatea cea mai curioasă din toată lingvistica românească. A venit în România la 18 ani (în 1869) din Germania, unde

se născuse și trăise pînă atunci. Nu știa o boabă românească, dar era atras de limba română, pe care s-a apucat să o învețe, și a făcut-o atît de temeinic încît după zece ani era în stare să publice studii privitoare la structura și istoria limbii române. Acest subiect l-a pasionat toată viața, cum se poate ușor vedea după numeroasele articole de revistă semnate de el și după colaborarea lui cu partea privitoare la limba română la marile lucrări colective de romanistică. Prin această activitate a reușit să atragă atenția lingviștilor străini asupra interesului pe care-l prezintă limba română, și locul acesteia în tratate a crescut considerabil.

De asemenea, este important de semnalat că a publicat (în 1891—1893 și 1895) o *Gramatică română*, reeditată în 1945, pentru că încă și atunci se mai simțea nevoia consultării ei. După informațiile pe care le avem, bazele acestei lucrări sînt notele pe care Tiktin și le-a luat în timpul cînd învăța românește.

Dar opera lui capitală este *Dicționarul român-german*, a cărui publicare a început în 1903 și s-a terminat, în ciuda piedicilor de tot felul care îi stăteau în cale, în 1925. Titlul foarte modest ar putea înșela: este un dicționar general al limbii române, cuprinzînd, în afară de cuvintele curente, și arhaismele, regionalismele (în mai mică măsură neologismele), cu etimologia lor și cu numeroase exemple din texte mai vechi și mai noi. Este pînă astăzi singurul dicționar român de acest tip publicat în întregime. Altfel spus, pentru o bună parte a vocabularului nu avem încă altă sursă de informare. Norocul este că lucrarea merită toată încrederea: în măsura în care un lucru putea fi știut pe vremea lui Tiktin, dicționarul îl consemnează și, cu foarte rare și neînsemnate excepții, fără greșeli. Lucrul este cu atît mai demn de admirație, cu cît autorul a lucrat singur, adică și-a adunat exemplele din texte pe care le-a citit personal, le-a interpretat, le-a tradus în germană (căci pînă la urmă este vorba totuși de un dicționar român-german) și, în sfîrșit, și-a făcut singur toate corecturile.

N-aș vrea să scad din importanța celorlalte lucrări (numeroase) ale lui Tiktin, despre care se pot găsi toate datele necesare în cartea lui Rizescu: am insistat aici asupra dicționarului, împins de faptul că pînă astăzi rar trece o zi în care să nu-l consult.

I. Rizescu, care de mulți ani face cercetări asupra vieții și operei lui Tiktin (încă de acum 17 ani a publicat un articol despre acest subiect), s-a aplecat cu pietatea necesară asupra lucrărilor înaintașului nostru, i-a analizat toate ideile, a cercetat o voluminoasă corespondență trimisă sau primită de Tiktin, a luat contact cu descendenții lui și a trasat un emoționant tablou al vieții lui. Nu vreau să intru aici în alte amănunte, căci cred că toți cei care se preocupă de problemele lingvisticii românești ar trebui să citească lucrarea lui Rizescu și să se informeze astfel direct asupra ei.

„România literară", 2.XII.1971

La mulți ani!

Iată o formulă de strictă actualitate, pe care îmi permit să o folosesc și eu, adresîndu-mă cititorilor. Dar nu mă voi mulțumi cu atîta, ci voi încerca să prezint cîteva observații cu privire la istoria ei. Ce valoare poate avea prepoziția *la*, cu care se începe, și cum se analizează expresia, care nu are nici un predicat?

Scanned with OKEN Scanner

Punctul de plecare este în greceşte: s-a zis într-o perioadă ceva mai veche *Eis polla eti*, care a fost tradus cuvînt cu cuvînt prin „la mulţi ani", dar trebuie să notăm că în greceşte prepoziţia *eis* mai are şi înţelesul de „către", „spre", prin urmare permite să se înţeleagă că e vorba de urarea „să trăieşti mulţi ani". Într-un manuscris din 1784, publicat de M. Gaster în crestomaţia sa, găsim formularea românească *Întru mulţi ani*, mai apropiată de ideea primitivă.

Mai aproape de timpurile noastre grecii au ajuns să pronunţe mai scurt, *spollaiti* şi chiar *spollati*. În dicţionare găsesc numai această ultimă formă, dar putem fi siguri că a existat şi cealaltă, deoarece o găsim împrumutată în bulgăreşte, unde se zice în mod curent *spolaiti*, cu înţelesul de „mulţumesc", cam aşa cum la noi, ca mulţumire unui copil pentru vreun serviciu pe care ni l-a făcut, îi zicem *Să trăieşti!* sau *Să creşti mare!*

Dar, fără să fie nevoie să căutăm mult printre datele oferite de limba română, vom găsi şi la noi ceva asemănător: dacă bulgarii au împrumutat formula grecească, noi am tradus-o şi din construcţia *La mulţi ani* am format un verb, care trebuie să fi sunat la început *a mulţăni*, formă pe care, ce e drept, nu o mai găsim astăzi nicăieri. Se vede că cei care au auzit-o la început au avut impresia că e o pronunţare regională, cam de felul lui *dorn'i* în loc de *dormi*, pe linia pe care s-a ajuns la *a vorghi* pentru *a vorbi* sau la *a lichi* în loc de *a lipi*. Aceasta dovedeşte în primul rînd că foarte repede s-a ajuns să nu se înţeleagă că *a mulţăni* este egal cu a spune *La mulţi ani!*, pentru că dacă s-ar fi înţeles s-ar fi văzut că *n* este la locul său la sfîrşitul verbului. Deci, ca să nu pară inculţi, vorbitorii au schimbat pe *n* în *m*, avînd impresia că prin aceasta restaurează cuvîntul în forma lui primitivă, aşa cum au părăsit, de exemplu, pronunţarea *n'ercuri*, revenind la forma anterioară, *miercuri*. Printr-o aventură similară cu a lui *mulţăni* a trecut şi *miel*: de la forma latină *agnellus* trebuia să se ajungă în româneşte la *mn'el*, dar vorbitorii au avut impresia că aceasta este o pronunţare dialectală (de felul lui *mn'ere* pentru *miere*), de aceea l-au suprimat pe *n*.

Nu este singurul necaz prin care a trecut verbul nostru. Din cauză că *ă* neaccentuat era urmat de un *m*, vocala a doua a fost schimbată în *u*. Ca o paralelă se poate cita cazul latinescului *familia*, care într-o fază mai veche a limbii noastre a devenit *fămeie*, apoi s-a ajuns la forme regionale ca *fomeie*, *fumeie*, prin influenţa lui *m* asupra lui *ă*. În limba literară a fost mai puternică altă influenţă, aceea a lui *e* din silaba următoare, care a provocat schimbarea în *e* a lui *ă* din silaba iniţială. Cam în acelaşi fel s-au petrecut lucrurile şi cu *mulţămi*: sub influenţa lui *u* de la început, s-a schimbat în *u* şi *ă* din silaba a doua.

Pentru cititorii care au avut curajul să parcurgă aceste rînduri pînă la sfîrşit, repet urarea adresată în titlu: *La mulţi ani!*

„România literară", 1.I.1972

Un dicţionar şi o gramatică

Spuneam nu demult că, graţie contactelor tot mai strînse între populaţiile din toată lumea, vocabularul se unifică pe scară internaţională şi că, într-un viitor mai mult sau mai puţin apropiat, se va vorbi peste tot aceeaşi limbă, formată pe cale naturală din elementele cele mai importante ale diverselor limbi de mare circulaţie, preponderenţa avînd-o latina.

Scanned with OKEN Scanner

Așa stînd lucrurile, s-ar putea crede că va fi din ce în ce mai puțină nevoie de dicționare bilingve și tot mai mult de dicționare explicative, pentru fiecare limbă în parte. Adevărul nu este acesta. Dacă n-am ține seamă decît de turism, și încă ar trebui să recunoaștem că pînă una, alta sînt foarte numeroși oamenii care, fără pregătire lingvistică, circulă dintr-o țară într-alta și au nevoie de mijloace de a înțelege și de a se face înțeleși.

De aceea astăzi se publică mai multe dicționare decît în trecut. Se publică mai ales dicționare de mică extindere, cuprinzînd strictul necesar pentru comunicare și utile pentru cei care nu se pot descurca fără ajutor în altă limbă decît cea maternă.

Pe această linie se înscrie *Dicționarul român-german și german-român*, publicat recent de Editura Științifică de la noi în colaborare cu Editura Enzyklopädie din Leipzig. Autorii lui sînt M. Iliescu pentru partea româno-germană și Al. Roman pentru partea germano-română.

Fără îndoială lucrarea e concepută în primul rînd pentru a ajuta pe germanii care vin la noi. Însuși faptul că e vorba de o coeditare e un semn că va fi utilizată în mare măsură de germani. Că e destinată în special călătorilor care vin la noi (desigur și celor negermani care știu nemțește) se arată și prin aceea că volumul român-german este superior ca dimensiuni volumului german-român.

În sfîrșit, un aspect asupra căruia socotesc că e bine să atrag atenția și care arată că beneficiarii vor fi în mare măsură germani este faptul că volumul întîi conține și o gramatică română pentru germani, foarte comprimată, dar cuprinzînd esențialul. Mă opresc asupra acestei gramatici pentru a semnala o inovație interesantă: autoarea, M. Iliescu, excelentă cunoscătoare a ambelor limbi tratate, a publicat studii originale asupra gramaticii române și ar fi putut să dea o lucrare în care să studieze toate detaliile. În loc de aceasta, a preferat să stăruie asupra deosebirilor și asemănărilor dintre română și germană, subliniind, prin mijloace simple, că în anumite puncte germanul poate rămîne la deprinderile sale, contractate în limba maternă, pentru că româna nu prezintă diferențe de structură, pe cînd în alte puncte trebuie să evite formulele germane, deoarece româna folosește în loc altele. În felul acesta germanul care se ajută cu dicționarul este prevenit de la început asupra riscurilor celor mai frecvente cărora le este supus cînd vorbește românește.

Pe de altă parte, și pentru studierea structurii gramaticale a limbii române este util să avem adunate punctele în care ea diferă de alte limbi căci ele merită, fără îndoială, mai multe discuții cînd studiem atît starea actuală, cît și evoluția în timp a românei.

„România literară", 13.I.1972

O publicație din Iugoslavia

A apărut recent, în limba română, la Zrenjanin, în Iugoslavia, primul număr al *Analelor Societății de Limba Română* din P.S.A. Voivodina. Membrii societății sînt în primul rînd profesorii de limba română, apoi traducătorii și literații care se folosesc de limba română. Numeroasele filiale își au fiecare activitatea proprie, cu ședințe de comunicări și cu discuții privitoare la limbă, la literatură și la folclor.

În general expunerile făcute mai demult au fost inserate ca articole în diverse publicații cu caracter general. Acum s-a luat inițiativa de a se

Scanned with OKEN Scanner

publica un anuar consacrat special acestor lucrări, sub redacția președintelui societății, profesorul Radu Flora, specialist în limba română, bine cunoscut și la noi.

Volumul se deschide cu un cuvînt introductiv de o rară modestie: se lasă impresia că organizatorii sînt nemulțumiți de rezultate, mai mult, arată ce ar dori să devină anuarul, care ar fi deocamdată foarte slab, și se exprimă speranța că abia de la numerele viitoare el va putea da întreaga măsură a capacității membrilor societății. Desigur, modestia nu șade rău nimănui. Dar privind anuarul cu ochiul cuiva din exterior, căpătăm impresia că de pe acum apariția acestei publicații este perfect justificată, deoarece articolele, în bună parte operă a profesorilor din învățămîntul mediu, sînt la înălțimea cerută unei publicații științifice.

După o expunere asupra rosturilor societății și o scurtă dare de seamă cu privire la activitatea de pînă acum, găsim studii din mai multe domenii: metodica predării limbilor, în special a limbii române, stilistică și teorie literară, teoria și practica traducerii, folclor literar și recenzii de cărți, tratînd mai ales relațiile româno-iugoslave.

Ceea ce mi se pare interesant de semnalat este grija pe care o manifestă societatea pentru puritatea limbii. Românii din Iugoslavia sînt deosebit de atenți în această privință, ca unii care constituie o minoritate printre populații de alte limbi.

Un sector important al volumului discutat este consacrat studiului greșelilor de limbă extrase din traduceri, din presa de limbă română și din compoziții ale elevilor. În special se semnalează calcurile, adică formulele copiate cuvînt cu cuvînt după modelul oferit de limba sîrbocroată. Bineînțeles, fenomenul nu ne miră: și noi avem numeroase calcuri după franceză, după rusă, după engleză, care în general nu ne emoționează. Pe de altă parte, cînd ești foarte atent ca să nu admiți calcurile, riști să prigonești și expresii de mult încetățenite și poate formate în mod independent. Astfel, aici se condamnă formule ca *obiecțiuni în privința structurii* (se propune în loc *cu privire la structură*), *mă aflu printre voi* (în loc de *în mijlocul vostru*).

Româna, ca orice limbă, cunoaște variații regionale, care nu sînt socotite greșeli, chiar dacă dorim unificarea limbii. Cunoaștem din Transilvania expresia *a se pune pe tren* „a lua trenul" (eventual „a se urca în tren"), întîlnită într-o compoziție a unui elev din Iugoslavia. Expresia e taxată de greșeală de limbă. Mai mult decît atît, se condamnă și *am să mă joc* în loc de *mă voi juca*. Pentru noi, prima formă de exprimare a viitorului este ușor familiară, dar a doua e ușor pretențioasă. În orice caz, nici una nu e greșită.

„România literară", 27.I.1972

banc

Am subliniat în diverse rînduri, cu exemple, faptul că adesea o etimologie nu poate fi considerată sigură pînă cînd nu aflăm întîmplarea — am putea zice „anecdota" — care a dus la crearea cuvîntului sau la schimbarea înțelesului lui.

Voi încerca să arăt astăzi că, în alte cazuri, e nevoie de altceva, care uneori e și mai greu de obținut, anume de identificarea unor etape prin care a trecut un cuvînt pentru a ajunge la valoarea cu care îl întîlnim. Am în vedere termenul *banc*, folosit în limbajul nostru familiar. În diverse stiluri ale limbii avem un cuvînt *banc*, a cărui origine este solid stabilită: cu înțelesul

de „strat de nisip etc." vine din franţuzeşte; ca „masă de lucru într-un atelier" vine din nemţeşte şi aşa mai departe. Dar de unde vin în vorbirea familiară sensurile de „glumă", „farsă", „glumă proastă", „anecdotă", „minciună"? În dicţionare se dă în ansamblu etimologia franceză sau germană, fără să se specifice nimic cu privire la sensurile familiare, ca şi cînd acestea ar fi tot din franceză sau germană; mă îndoiesc însă că într-una din cele două limbi există aceste sensuri. Ele se explică, desigur, în interiorul limbii române. Totuşi în primul moment nu se vede nici o asemănare cu înţelesurile pe care le-am împrumutat din franceză sau germană.

Trebuie de la început să precizez că e vorba de o întrebuinţare relativ recentă. În copilăria mea nu am întîlnit niciodată pe *banc* cu sensul de „glumă"; avînd în vedere că pe atunci vocabularul de tip argotic îmi era mult mai bine cunoscut decît îmi e cel de azi, îndrăznesc să afirm că acest sens nu exista pînă în toamna anului 1924, cînd am plecat să-mi completez studiile la Paris. La întoarcerea mea în ţară la sfîrşitul anului 1929, *banc* cu valorile amintite era curent cel puţin în Bucureşti. Ce s-a petrecut în scurtul răstimp de cinci ani cît am fost absent?

Prin 1925 a venit la Paris colegul Şerban Cioculescu, de la care am auzit atunci expresia *a da un banc de vorbă*, cu înţelesul de „a sta de vorbă". Intonaţia cu care o pronunţa nu lăsa pentru mine nici o îndoială că parodia un anumit fel de exprimare, cu ajutorul unei formule care, desigur, apăruse în ţară după plecarea mea. Am înţeles ce voia să spună şi mi-am explicat şi geneza formulei: pornea de la jocurile de cărţi, la care unul dintre jucători *ţine banca* sau, în alţi termeni, *dă un banco*, adică ia pe seama lui sumele depuse de ceilalţi jucători, urmînd să şi le însuşească dacă şansa îi surîde sau să le restituie dacă norocul îi e potrivnic.

Forma *banco*, evident neromânească, a fost repede înlocuită cu una mai potrivită pentru noi, *banc*. După modelul formulei *a da un banc (la cărţi)* s-a creat şi *a da un banc de vorbă*, expresie pe care în zadar vom căuta-o astăzi, deoarece nu o mai foloseşte nimeni. Imediat ce s-a răspîndit, sfîrşitul ei a putut fi eliminat fără pagubă pentru înţeles, apoi şi verbul *a da*, deoarece substantivul *banc* singur a preluat tot ce putea fi interesant pentru comunicare şi a putut fi combinat cu tot felul de verbe. S-a spus deci că cineva *a venit cu un banc*, că *se ţine de bancuri* şi aşa mai departe.

Urmează din cele arătate că am fost în stare să-mi explic istoria termenului numai mulţumită faptului că din întîmplare mi-a ajuns la cunoştinţă o fază intermediară, efemeră, dar indispensabilă pentru crearea formulei şi pentru a înţelege cum a fost formată.

„România literară", 10.II.1972

Ortografie

Nu demult a apărut o nouă ediţie — a III-a — a *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*. Dată fiind marea atenţie de care se bucură la noi problemele limbii, evenimentul nu putea trece fără să fie observat. În „Tribuna şcolii" din 22 ianuarie anul acesta s-a publicat o dare de seamă critică, semnată de Liviu Petrina, asupra căreia voi face aici cîteva adnotaţii.

Autorul semnalează o oarecare confuzie în ce priveşte numerotarea ediţiilor: au apărut întîi, separat, îndreptare pentru ortografie, pentru ortoepie şi pentru punctuaţie, apoi unul care le reuneşte pe toate şi a fost prezentat ca o nouă ediţie a celor trei anterioare; acesta ar fi trebuit să fie deci ediţia

Scanned with OKEN Scanner

a doua, dar cînd s-a scos apoi încă o ediție, aceasta a fost numerotată tot a doua. Urmează că cea pe care o avem în față ar fi în realitate a patra.

O a doua critică la care trebuie să mă opresc mi se pare îndreptățită: noua ediție nu aduce schimbări esențiale, dar, pentru a le afla pe cele care s-au introdus, cititorul ar trebui să parcurgă întreaga lucrare, comparînd-o necontenit cu ediția anterioară. Ar fi fost potrivit să se consacre cîteva rînduri unei introduceri în care să fie semnalate modificările.

Mai departe nu voi mai putea fi de acord cu recenzentul, care pretinde că pentru orice schimbare ar fi nevoie de o hotărîre a Consiliului de Miniștri. Este adevărat că la baza ortografiei actuale este o hotărîre a Consiliului de Miniștri, dar aceasta a fixat numai principiile generale, lăsînd în seama Academiei R.S.R. sarcina publicării unui îndreptar care să rezolve fiecare caz în parte. Modificările care s-au făcut de atunci încoace nu au atins niciodată principiile.

Liviu Petrina se referă la scrierea numelui *România* (cu *â*) și crede că aceasta ar fi trebuit reglementată printr-un H.C.M. În fapt, această scriere corespunde întru totul principiului enunțat în prima ediție a *Îndreptarului*: numele proprii pot păstra scrierea tradițională, de aceea se scrie *Brâncuși*, *Pârvan*, *Alecsandri* etc. De notat că *România* s-a scris în permanență așa pe toate obiectele care pleacă în străinătate și nu era nevoie de nici o nouă hotărîre ca să se generalizeze această excepție.

Două edituri pregătesc lucrări ajutătoare pentru folosirea *Îndreptarului*; într-un material de publicitate s-a spus că *Îndreptarul* „are numeroase lacune și conține numeroase enunțuri echivoce, incomplete". De aici Liviu Petrina deduce că autoritatea *Îndreptarului* „se clatină" și se arată bucuros de aceasta, pentru că speră să se ajungă la o răsturnare a normelor actuale, impunîndu-se altele, care fără îndoială i-ar fi mai pe plac.

Trebuie să fim atenți însă asupra faptului că modificarea necontenită a normelor ortografice nu poate aduce decît derută în mintea oamenilor, în special în mintea adulților, căci copiii se pot deprinde mai ușor cu ele. Apoi, dacă s-ar da satisfacție unora dintre noi, ar fi nemulțumiți alții, căci reguli care să mulțumească pe toată lumea nu există.

Este adevărat că *Îndreptarul* are „lacune", dacă n-ar fi decît pentru că apar în permanență termeni noi, care nu puteau fi prevăzuți cînd s-a constituit lista de cuvinte. Tocmai pentru astfel de motive fiecare ediție aduce ușoare îmbunătățiri celei anterioare. Pentru a evita anarhia în scriere, sîntem obligați să respectăm cu toții normele în vigoare, chiar dacă, la intervale nu prea mici, ele suferă unele îmbunătățiri.

„România literară", 24.II.1972

„Bulletin linguistique"

Nu demult ni s-a făcut o surpriză deosebit de plăcută: primirea din Italia a unor exemplare ale revistei „Bulletin linguistique", pe care a publicat-o la București, între 1933 și 1948, profesorul Al. Rosetti. Editura Pàtron de la Bologna a luat inițiativa retipăririi celor 17 volume apărute și a dus-o la capăt în condiții excelente.

În această publicație este inclusă o întreagă etapă a istoriei lingvisticii românești. E ușor de înțeles că acum 40 de ani nu existau condițiile care ușurează astăzi apariția atîtor reviste: nici Academia, nici universitățile nu sprijineau activitatea de tipărire, societățile nu aveau fonduri, iar publicul

cititor era foarte redus numericește și nu putea fi vorba de a se colecta sume importante din abonamente. În aceste condiții, o mînă de tineri a avut curajul să se lanseze în aventura unui periodic. De fapt *o mînă* este o figură de stil care în cazul de față nu acoperă realitatea. Ar trebui să spun *niște degete*, pentru că mă refer la numai trei persoane. Și chiar așa aș exagera, pentru că dintre aceste persoane uneia singure îi aparțineau inițiativa și curajul: e vorba de acad. Al. Rosetti, pe atunci proaspăt profesor la Universitatea din București. A izbutit să procure fondurile necesare și să ne mobilizeze, pe regretatul Jacques Byck și pe mine, care pe atunci eram profesori secundari (așa erau numiți cei care predau în școlile medii). Aceasta a fost la început toată echipa: autori, redactori, corectori, secretari.

Anii eroici n-au trecut fără să lase urme. În revistă au început să apară nume noi (în ordine cronologică): D. Șandru, Constantin Racoviță, Henri Jacquier, Boris Cazacu, A. Juilland, I. Fischer. Au început să sosească colaborări de la specialiști cunoscuți, români și străini, și buletinul și-a creat o reputație.

N-am uitat ce mare bucurie ne-au făcut cuvintele elogioase cu care a fost prezentat de profesorul nostru Antoine Meillet în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris". În orice caz, faptul că după aproape 40 de ani se găsește o firmă care să investească bani pentru retipărire e o dovadă că „Buletinul lingvistic" a meritat laudele.

În 1939 s-a adăugat o nouă realizare a lingvisticii românești, tot din inițiativa și cu stăruințele lui Al. Rosetti: s-a înființat Societatea Română de Lingvistică, ale cărei dări de seamă s-au publicat apoi în „Bulletin linguistique" și au fost acum republicate de firma Pàtron.

La cele spuse pînă acum se cuvine să adaug o trăsătură care mi se pare că nu e deloc neglijabilă: revista și societatea au fost conduse în spirit democratic, într-o vreme cînd democrația nu era pe placul oficialității. În 1940 a fost interzisă publicarea în revistă a unor articole, pentru că erau scrise de autori neplăcuți regimului de atunci. Profesorul Rosetti le-a publicat totuși într-o broșură separată, iar după Eliberare le-a republicat ca un al doilea volum al anului 1940. Și acestea, bineînțeles, apar în ediția retipărită în Italia și astfel se explică de ce au fost socotite, în 16 ani, 17 volume.

Pentru atmosfera care domnea în societate și la revistă, citez un singur fapt: în 1940, în timpul guvernării legionare, s-a publicat un articol în care se arăta că, în diverse limbi, accentul se pune uneori pe prepoziții. Ca exemplu franțuzesc, a fost citată o frază, cu mențiunea că a fost reprodusă după emisiunea franceză a postului de radio Moscova: „Istoria merge înainte, ea lucrează *pentru* socialism". Cum a putut trece la cenzură n-aș ști să spun, dar fapt este că a apărut așa.

„România literară", 9.III.1972

Virgula

Am prezentat altă dată situația nesatisfăcătoare în care se găsește teoria punctuației românești. În special în ce privește virgula nu avem decît indicații generale, de exemplu se subliniază adesea că nu trebuie pusă virgulă între subiect și predicat. Se simte nevoia să se atragă atenția asupra acestui amănunt deoarece foarte mulți pun automat virgulă după subiect, fără să țină seamă de ceea ce urmează în frază.

Scanned with OKEN Scanner

Este adevărat că în pronunțare subiectul este adesea reliefat cu ajutorul intonației, mai ales pentru a fi pus în opoziție cu alt subiect; și deoarece intonația nu poate fi marcată în scris, se încearcă înlocuirea ei cu virgula. Astfel ajungem la formule ca: *Fratele meu a plecat; eu, am rămas.*

Desigur, în cazul acesta, opoziția este marcată și prin înțelesul verbelor; dacă totuși se simte necesitatea unei note formale, s-ar putea folosi linioara de pauză (*eu — am rămas*), deși cred că nici aceasta nu e bine să fie prea des întrebuințată.

Aduc aici în discuție un caz aparte, cel al propozițiilor subiective introduse printr-un pronume [1]. Într-un exemplu ca *Cine cere nu piere* (*dar nici nume bun n-are*), primele două cuvinte constituie o propoziție subiectivă, adică țin loc de subiect al propoziției a doua. Extinzîndu-se regula că nu se desparte prin virgulă subiectul de predicat, se recomandă și aici alăturarea nemijlocită a celor două propoziții. Se pot ivi însă complicații datorită faptului că de obicei propoziția principală nu se începe cu predicatul, ci cu o parte secundară, despre care nu știm imediat dacă nu cumva face parte din propoziția secundară. Astfel, cînd citim proverbul *Cine se scoală de dimineață departe ajunge*, putem înțelege că „ajunge cine se scoală de dimineață departe".

Chiar și cînd principala începe cu predicatul se poate crea confuzie, de exemplu dacă scriem *Cine poate roade oase*, cel de-al doilea verb poate fi înțeles ca infinitiv, după care s-ar aștepta un verb ca predicat al unei propoziții principale. Desigur, acest risc există numai la verbele de conjugarea a III-a. Dar dacă cel de al doilea verb este pus la conjunctiv, pentru a marca un îndemn sau o concesie, atunci riscul apare la toate conjugările: *Cine poate să plece, Cine vrea să cînte* etc. În vorbire, în această situație, despărțim prin intonație verbul al doilea de primul și astfel confuzia este evitată. În scris, propun să intercalăm o virgulă între cele două propoziții. Cum rămîne însă cu teoria generală, care interzice virgula între subiect și predicat? Se pot găsi soluții formale, bunăoară să admitem că subiectul celui de-al doilea predicat nu este prima propoziție, ci un pronume subînțeles; de exemplu *Cine poate, (acela) roade oase*, sau *Cine vrea, (acela) să plece*. În felul acesta, prima propoziție nu mai este subiectivă, ci atributivă pe lîngă pronumele subînțeles, afară de cazul cînd preferăm să admitem că prima propoziție rămîne subiectivă, dar este reluată printr-un pronume, deci avem două subiecte, între care nimic nu ne interzice să punem o virgulă. Că este posibil să se introducă un pronume demonstrativ și că, dacă-l punem, este precedat de o virgulă se poate dovedi cu citate din autori. Iată de exemplu două versuri din Eminescu: *Traiul lumii, dragă tată,/ Cine vor, aceia lese-l.*

„România literară", 23.III.1972

Despărțirea în silabe

O scrisoare semnată de patru persoane: Vasile Viezure, prof. Ioana Cotar, tehn. Ion V. Ilie și tehn. Mihai Crăciunescu din comuna Costești, jud. Vîlcea, aduce întrebarea: cum se despart în silabe cuvintele *caleidoscop* și *radioscopie*. La prima vedere am avut impresia că răspunsul e foarte simplu, deoarece *Îndreptarul ortografic* notează că se desparte *ca-lei-* și *di-o*. Mi-am dat seama apoi că problema care mi se pune e alta: finala relativ similară

[1] Am mai discutat această problemă la p. 149. V. și p. 265.

Scanned with OKEN Scanner

a celor două cuvinte m-a făcut să înțeleg că întrebarea este dacă se desparte *-dos-cop*, *os-co* sau *do-scop*, *-o-sco-*. Soluția este a doua, deoarece avem de-a face cu cuvinte compuse, ale căror elemente nu trebuie să le destrămăm: *-scop*, *-scopie* provin dintr-un verb grecesc care înseamnă „a privi"; analiza poate descoperi acest element, cum se dovedește cu faptul că medicii noștri zic *scopie* în loc de *radioscopie*.

Pornind de la întrebarea din scrisoare, m-am gîndit că, privind despărțirea în silabe, mai sînt și alte amănunte pe care ar merita să le discut aici. În primul rînd o modificare introdusă în ultima ediție a *Îndreptarului*: se nota în trecut *o-bi-ect* și *su-bi-ect*, iar acum se recomandă *ob-iect*, *sub-iect*, formulă incontestabil mai bună. În primul rînd, corespunde pronunțării (n-am auzit niciodată pe cineva pronunțînd *o-bi-ect*, *su-bi-ect*). În al doilea rînd, regula generală este că trebuie să menținem unitatea prefixului, de exemplu *Îndreptarul* marchează *in-egal* (nu *i-negal*), *ne-stabil* (nu *nes-tabil*). În cazul nostru nu e greu de văzut că avem de-a face cu prefixele *ob-* și *sub-*, chiar dacă partea a doua nu e destul de clară pentru toată lumea (din aceeași rădăcină este și *pro-iect*).

Din cauza modului nostru de a nota cu un *e* consoanele muiate (de exemplu *deal*, *steag* au cîte o singură silabă, *e* servind aici numai pentru a arăta că avem un *d* moale în primul exemplu, un *t* moale în cel de-al doilea), ne-am obișnuit să pronunțăm pe *ea* într-o singură silabă și acolo unde erau două vocale, deci două silabe, de exemplu în *ocean*, *teatru* (care în alte limbi se pronunță *ce-an*, *te-a-*). Această pronunțare s-a generalizat și e recomandată astăzi în *Îndreptar*. S-a mers însă mai departe, și unii au început să pronunțe într-o singură silabă și grupul *i-a*, în cuvinte ca *social*, *special*, *Lucian*. Acum vreo 30 de ani numai cei care nu știau bine românește pronunțau *soceal*, *speceal*, *Lucean*, pe cînd astăzi se aude adesea și din gura românilor.

O ultimă problemă este aceea a pronunțării grupurilor *au*, *eu*. În latinește ele formau diftongi și în unele cazuri s-au păstrat așa (*sau*), pe cînd în altele au fost disociate (*a-ur*). În cuvintele (și în numele proprii) introduse de curînd tendința este de a despărți cele două vocale. Astfel, se pronunță în general *Cla-u-di-u* (în loc de *Clau-di-u*), mulți zic *a-u-to*, *pse-u-do* și, lucru mai grav, pun accentul pe *u*. În ce privește ultimul exemplu, *Îndreptarul* recomandă pronunțarea tradițională (*pseu-do*, cu accentul pe *e*); în ce-l privește pe penultimul, nu inserează forma simplă (deși se zice curent *conducători auto*), iar în compuse recomandă disocierea (*a-u-to*), fără să se pronunțe asupra locului unde cade accentul secundar cu care e marcat primul termen de compunere. Părerea mea este că trebuie accentuat pe *a* [1].

Modificarea atinge și cuvintele vechi: la radio și la televiziune se aude *boj-de-u-că*, cu accentul pe *u*, în loc de *boj-deu-că* (cu accentul pe *e*), forma corectă.

„România literară", 20.IV.1972

Traduceri

Expresia italiană *traduttore traditore* are aplicație, după cît cred, la operele literare, în special la cele în versuri: efectele artistice sînt obținute prin utilizarea în anumite forme a materialului unei limbi date și este în general foarte greu, adesea chiar imposibil, de redat exact aceleași efecte

[1] Formele recomandate de DOOM: *Cla-ú-di-u*, *psé-u-do*, *á-u-to*.

Scanned with OKEN Scanner

într-o limbă care dispune de alt material. Desigur, înțelesul în linii mari poate fi redat, dar figurile de stil, jocurile de cuvinte și chiar caracterizarea personajelor prin felul lor de a vorbi, toate acestea opun o barieră de netrecut cuiva care vrea să facă o traducere absolut exactă. De aceea, chiar dacă socotim valabilă expresia italiană, nu ne vom folosi de ea pentru a blama pe traducătorii conștiincioși și bine informați.

Păcatul e că există și altfel de traducători, și la aceștia mă refer aici, cu exemple culese din filme franțuzești. Avem avantajul că auzim pe actor, care debitează textul în original, în același timp în care citim traducerea imprimată pe ecran. Astfel comparația este ușor de făcut.

Constatăm că, în unele cazuri, traducătorul nu s-a ostenit să găsească echivalentul exact al unor expresii. E vorba în general de formule din limbajul familiar, evident mai puțin obișnuite pentru cine n-a trăit în Franța. Un film francez difuzat la noi acum cîțiva ani purta titlul *Ni vu, ni connu*, ceea ce în bună românească se redă prin „Nu știu, n-am văzut". A fost tradus prin „Nevăzut, necunoscut", ceea ce n-ar fi prea rău dacă ar fi o expresie curentă în românește.

Mai grav este atunci cînd traducerea înseamnă cu totul altceva decît originalul. Într-un film a cărui acțiune se petrece în timpul războiului trecut, în Africa (am uitat titlul), soldații francezi evocă amintiri de acasă, care îi fac melancolici. Unul din cei de față, un ocnaș evadat, provocat să-și arate și el păsurile, răspunde brusc că nu are amintiri, la care urmează comentariul: *Il est vernis* „Are noroc". S-a tradus cu „E amărît"! Ironia a scăpat traducătorului, pentru că nu s-a ostenit să caute în dicționar cuvîntul pe care nu-l cunoștea.

În *Plăcerile orașului*, un patron reproșează secretarului său că i-a compromis o afacere, apoi încă una, și adaugă *Et de deux*, ceea ce înseamnă „Două la mînă" (subliniindu-se astfel că e o continuare). S-a tradus „Și erați doi", pentru că, la un apel telefonic anterior, răspunsese altă voce decît a secretarului.

În *Nebunul din laboratorul 4*, doi soți se ceartă și își reproșează unul altuia diverse pagube aduse locuinței, cînd soția exclamă: *Il est gâteux*, adică „E ramolit", tradus „E stricăcios", pentru că a fost avut în vedere că verbul de bază, *gâter*, înseamnă „a strica". Bineînțeles, ideea din original a fost complet falsificată.

Este un lucru și mai grav că traducătorul își dă seama de diferența pe care a introdus-o prin traducere, deoarece este obligat, pentru a ajunge la un înțeles, să modifice întreaga frază. În *Tintin și lîna de aur*, un personaj declară că nu mai stă aici, pentru că „nu vrea să i se ciuruiască pielea": fr. *se faire canarder* (de la *canard* „rață", luată ca țintă). S-a tradus „Și-au bătut joc de mine". Cum se poate explica acest salt? Bănuiesc că traducătorul a cunoscut pe *canard* „știre falsă" și a pornit de la această idee pentru a ajunge la „păcăleală". Toate bune, dar de ce a schimbat modul și timpul verbului?

În *Confidentul doamnelor*, cineva e întrebat de ce plînge și răspunsul este: *C'est pas tes oignons*, adică „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala" (cuvînt cu cuvînt „Nu sînt cepele tale"). S-a tradus: „Ceapa e de vină", de la ideea că ceapa te poate face să plîngi.

Este oare nevoie de vreo concluzie?

„România literară", 4.V.1972

Scanned with OKEN Scanner

Corectitudine și greșeală

Acesta este titlul unei cărți pe care a publicat-o de curînd, la Editura Științifică, Valeria Guțu Romalo. Este de fapt un studiu al inovațiilor lingvistice din ultimul timp. Autoarea este conștientă de faptul că nu tot ce e inovație e greșeală și că nu tot ce e greșeală va fi neapărat eliminat: dacă se generalizează, o formație eronată devine normă.

Bineînțeles, o lucrare de acest fel comportă luarea de atitudine în toate amănuntele; și, tot așa de bineînțeles, fiecare persoană are alte gusturi și raționează altfel, așa încît mi se pare imposibil ca doi autori diferiți să aibă păreri absolut identice. Mă grăbesc însă să adaug că în linii mari sînt de acord cu felul cum sînt apreciate faptele de limbă în cartea pe care o discut.

Mi se pare că mai interesant decît să semnalez unele puncte în care am alte păreri este să notez evoluția prin care au trecut unele moduri de exprimare, pornind de la „greșeală" și ajungînd la „corectitudine".

Se discută răspîndirea de care se bucură astăzi sufixul *-itate* și se citează formații ca *spectaculozitate*, *operaționalitate*. Sînt de acord cu Valeria Guțu Romalo că unele din acestea ar trebui evitate. Dar îmi vine în minte că, pe cînd eram student la Universitatea din București, profesorul meu de latină, Dimitrie Evolceanu, ne spunea „*mentalitate*, cum ziceți dvs.", subliniind cu un surîs malițios cuvîntul, care i se părea o inovație îndrăzneață. Cine mai găsește astăzi curios acest termen? În carte este pomenit și *periculozitate*: pe cîte știu, în anumite profesiuni se plătește, de multă vreme, un „spor de *periculozitate*".

Se citează ca formulă corectă *naște întrebarea*: eu am combătut-o în tinerețe, socotind-o străină (nici astăzi nu o folosesc), fiindcă eram convins că verbul trebuie să fie la forma reflexivă.

E curios apoi adjectivul *atracțios*, cu mențiunea că, deși destul de frecvent, nu e înregistrat în dicționarele noastre [1]. L-am auzit pentru prima oară în 1930: un sergent de stradă, stînd de vorbă cu o servitoare, i-a spus: „Nu ești frumoasă, dar ești *atracțioasă*". Mi s-a părut atunci ceva atît de ridicol, încît scena mi-a rămas mereu prezentă în minte. Astăzi s-ar părea că derivatul s-a impus.

Se discută apoi „o regretabilă confuzie" între *a se referi* și *a se oferi*, cînd cineva zice *Nu m-am oferit la dv.*, în loc de *Nu m-am referit la dv.* Cred că situația e ceva mai complicată și că lucrurile trebuie luate mai de departe în trecut. Am auzit încă din tinerețe *te oferi la mine* cu înțelesul de „te legi de mine", „mă ataci". Ținînd seama de întreaga ambianță de atunci, mi-am explicat destul de ușor faptele. Se zicea în mod curent *a se da la cineva*, punctul de plecare fiind lătratul cîinilor: un cîine *se dădea* sau *nu se dădea la om*: după acest model s-a putut spune și de un om că *se dă la cineva*, adică „îl atacă". De aici s-a trecut la *a se oferi*, fie în glumă, fie considerîndu-se că acest din urmă verb este sinonim cu *a se da*. Dacă ultima ipoteză e justă, avem de-a face cu ceea ce Valeria Guțu Romalo numește un „cultism", adică o expresie pretențioasă (și greșită). Nu vreau să tăgăduiesc posibilitatea unei confuzii ulterioare între *a se referi* și *a se oferi*, dar cred că începutul l-a făcut *a se da*.

[1] În DEX este inserat.

Scanned with OKEN Scanner

În sfîrşit, este citată ca o inovaţie recentă (de vreo doi ani) formula *pe undeva*, cu înţelesul de „în oarecare măsură", „într-un fel". Sînt cel puţin 25 de ani de cînd o aud curent printre cunoscuţii mei.

„România literară", 18.V.1972

„Limbă şi literatură"

Am reprodus titlul unei publicaţii pe care de multă vreme o scoate Societatea de Ştiinţe Filologice şi care acum a fost transformată substanţial. În primii săi ani de activitate (din 1949 pînă în 1952), societatea (care pe atunci se numea de Istorie şi Filologie) publica revista „Cum vorbim", destinată unui public larg. Mai pe urmă, adoptînd un profil mai legat de problemele învăţămîntului, a apărut „Limbă şi literatură", fără statut de revistă, din 1955 pînă în 1964 cîte un volum pe an, apoi în 1965 şi 1966, cîte două, iar din 1967 pînă în 1970, cîte patru. După aceasta firul s-a întrerupt, fiind reluat acum, de astă dată cu statut de revistă cu apariţie trimestrială, ceea ce avem în faţa noastră fiind primul număr pe anul în curs.

Dar trecerea la regimul de periodic nu este schimbarea cea mai importantă. Rolul principal al societăţii este să ţină la curent pe profesorii din învăţămîntul mediu şi elementar cu noutăţile din specialitate şi, mai important, să-i stimuleze să facă cercetări ştiinţifice şi să le ofere posibilităţi de publicare.

Aşa cum a apărut timp de 16 ani, „Limbă şi literatură" s-a bucurat de atenţia specialiştilor din ţară şi din străinătate, fiind adesea prezentă în bibliografia lucrărilor de lingvistică şi de literatură. Dar cea mai bună dovadă că nu a corespuns în suficientă măsură scopului pe care l-am definit mai sus este faptul că tirajul a rămas la un nivel destul de scăzut, ceea ce înseamnă că masa profesorilor de limba română nu-i dădea atenţie. Şi lucrul era în oarecare măsură justificat prin faptul că au lipsit aproape cu totul studiile de metodică şi de predare şi în general nu era oglindită activitatea didactică. Se prevede acum, şi în parte s-a şi realizat chiar de la primul număr, o dezvoltare a rubricilor de acest fel.

O dată cu reorganizarea publicaţiei, s-au luat şi măsuri pentru popularizarea ei, iar rezultate îmbucurătoare se pot constata de pe acum.

Numărul apărut conţine rubrici noi ca: Analize de text, Didactica modernă, Cursuri de perfecţionare, iar la sfîrşit se publică programa cursurilor de perfecţionare, cu bibliografia necesară.

Ceea ce ar mai trebui dezvoltat este contribuţia cadrelor din învăţămîntul mediu şi elementar. Părerea mea este că se găsesc printre ele destule persoane capabile să redacteze lucrări de valoare, un început de dovadă fiind furnizat de rezultatele pe care unii profesori le-au obţinut pînă acum. Desigur, toate subiectele le stau la dispoziţie, dar aş vrea să le atrag atenţia asupra unui tip de lucrări care vor rămîne nefăcute dacă nu se ocupă de ele cercetătorii din provincie. Anume, în multe localităţi se găsesc documente asupra istoriei locale, neexploatate pînă acum; acolo au predat, la licee, oameni de valoare, care au lăsat şi unele lucrări, poate nu suficient folosite astăzi; în orice caz, nu avem la dispoziţie informaţii suficiente asupra autorilor. La locul de origine se mai găsesc oameni care i-au cunoscut şi care pot da relaţii despre ei. Astfel, pentru a mă referi la un singur oraş, amintesc că la Galaţi au predat Dimitrie Dan, autorul unor studii de istorie a limbii române, şi A. Frăţilă, care a publicat o lucrare cu privire la evoluţia unor prepoziţii

Scanned with OKEN Scanner

românești. Ar trebui să se elaboreze măcar cîteva note cu privire la viața și activitatea lor, care ar interesa în orice caz istoria lingvisticii românești. Nu mai vorbesc de faptul că în orice sat s-ar putea face studii de onomastică: numele de persoane și de locuri românești s-ar putea studia mult mai temeinic dacă am avea adunate date din diversele părți ale țării.

„România literară", 1.VI.1972

Gerunziul

Într-un articol publicat demult, în „Viața românească" (nr. 11 din 1939), sub același titlu ca al celui de față, arătam că gerunziul, fiind o formă verbală caracteristică pentru limba scrisă, ia ochii unora din cei speriați de cultură: voind să-și sublinieze capacitatea stilistică, aceștia îl folosesc și unde nu trebuie, tocmai pentru că din vorbirea zilnică nu sînt deprinși cu el.

Iată unul dintre exemplele pe care le-am reprodus atunci (desprins dintr-o culegere de texte orale pe care a publicat-o N. Georgescu-Tistu sub titlul *Folklor din județul Buzău*): „Un om pus de socru să cinstească oamenii, *dîndu*-i întîi nunului, nunul *dînd* la altul, *cîntînd* lăutarii... *Aducînd* sculele fetei din casă, flăcăii care au fost colăceri *plecînd* cu căruța acasă la ginerica, *dînd* pistoale la plecare și la sosire la poarta ginerichii, *ieșind* mama ginerichii, *luînd* mireasa de mînă și *întrebînd* pe nună".

După cum se vede, textul este în întregime construit pe gerunzii (acestea formează predicate, dintre care cele mai multe ar fi trebuit să fie în propoziții principale). Este evident că cel care le-a rostit, știind că i se înregistrează vorbele, a ținut să se exprime distins.

Constat însă astăzi că fenomenul are o extindere mult mai mare decît presupuneam. A apărut de curînd, în Editura Academiei, o lucrare intitulată *Sintaxa gerunziului românesc*, datorată cercetătoarei clujene Frieda Edelstein. Se tratează în această carte toate aspectele, de formă și de conținut, ale modului care m-a interesat și pe mine.

Reiese acum clar că ceea mi s-a părut că trădează lipsa de cultură a unora dintre vorbitorii actuali are rădăcini adînci în trecutul nostru. Găsim în lucrare exemple din limba veche, pe care eu n-aș fi ezitat să le socotesc greșeli recente dacă mi-ar fi fost puse în față fără indicația sursei: „Duca-vodă *gătind* conace și poduri peste toate pîrăile cu multă grijă să nu-i afle împărăția vreo pricină, să-și puie capu" (Neculce, la Edelstein, p. 35). Se vede că și aici gerunziul formează predicatul propoziției principale. Lui Neculce i s-a reproșat uneori folosirea de construcții greșite, dar în cazul acesta n-am putea socoti că e în aceeași situație cu semidoctul de la Buzău: într-adevăr, în cartea Friedei Edelstein se arată că și autorii mai vechi aveau gerunzii de același tip, deci pe atunci nu se putea pune problema imitării greșite a limbii literare. Rămîne de văzut în ce măsură se menține explicația mea pentru limba de azi.

În legătură cu lucrarea pomenită aș vrea să subliniez încă un aspect, mai general și, pe cît mi se pare, mai important. Mulți au credința că astăzi lingvistica, limitată la istoria limbii sau la descrierea stării de fapte la un moment dat, nu mai prezintă subiecte de cercetare și mai ales nu se mai poate face cu folosirea metodelor tradiționale. De aceea se afirmă că cercetările de acest fel ar trebui părăsite și că se pot elabora numai lucrări cu formule algebrice sau, în orice caz, cu metode aparținînd altor specialități. Iată că totuși avem în față o carte întreagă care tratează, cu metodele știute și fără termi-

Scanned with OKEN Scanner

nologie rebarbativă, un singur mod al verbului și încă unul nepredicativ. Elementele noi și considerațiile juste asupra lor, de care e plină lucrarea, ne dovedesc cu prisosință că mai sînt zile frumoase pentru lingvistica tradițională.

„România literară", 15.VI.1972

Propoziția subiectivă

Spuneam acum două săptămîni că formele tradiționale ale cercetării lingvistice nu sînt perimate, că se mai pot face numeroase lucrări care să adîncească informația noastră în ce privește atît istoria limbii, cît și descrierea stării ei actuale. Exemplificarea nu trebuie să întîrzie: iată cartea, de curînd apărută la Editura Științifică, *Propoziția subiectivă*, de Ecaterina Teodorescu. Autoarea, cercetătoare din Iași, este bine informată în problemele de concepție și a despuiat un număr important de texte literare, din care și-a extras exemplele.

Avem acum o monografie asupra unui tip de propoziție despre care s-a discutat mult, iar concluziile cărții vor fi, desigur în bună parte, acceptate. Nu e cazul să le discut aici pe toate: mă voi opri la un singur aspect, care mi se pare că merită o atenție specială.

A fost mult dezbătut în publicațiile noastre de specialitate statutul formulei *cel ce*: unii au socotit că cele două cuvinte sînt sudate și constituie împreună o conjuncție care introduce propoziții subiective (evident, dacă-i punem înainte o prepoziție, introduce completive), alții au afirmat că avem un pronume demonstrativ, *cel*, urmat de un pronume relativ, *ce*: primul formează subiectul (sau, cu prepoziție înainte, complementul) propoziției principale, al doilea introduce o propoziție relativă. Ecaterina Teodorescu adoptă o poziție moderată, arătînd că în general trebuie să despărțim cele două cuvinte, deși recunoaște că în unele cazuri (de exemplu cînd e vorba de neutrul *ceea ce*, care a fost scris într-o vreme la un loc) am avea totuși o conjuncție sudată.

Exemplul mi se pare concludent și ne permite să constatăm încă o dată că, în materie de limbă, foarte adesea nu se pot da soluții tranșante: între diversele categorii există zone intermediare, iar adesea ne găsim în fața unei stări de trecere de la o fază la alta.

Prin concluzia pe care o trage în această privință noua lucrare constituie o confirmare a concepției flexibile a *Gramaticii* Academiei, concepție care după părerea mea este unul din principalele merite ale acestei lucrări de bază a lingvisticii noastre actuale.

Am subliniat faptul că studiul unui singur fel de propoziție poate constitui materia unei cărți. Ar trebui să adaug că nici măcar n-a fost epuizat acest subiect, relativ restrîns. Iată o problemă care, după părerea mea, ar fi trebuit să fie tratată în carte: se despart sau nu prin virgulă de principala lor subiectivele introduse printr-un pronume?

Într-un articol publicat mai demult [1], eu pledam pentru soluția pozitivă, bazîndu-mi părerea pe faptul că absența virgulei împiedică uneori de a se înțelege exact de ce e vorba. Cînd citim o frază ca *cine fuge repede oboseşte*, trebuie să înțelegem că „obosește repede cel care fuge" sau că „obosește cel care fuge repede"? În vorbire, se diferențiază cele două enunțuri prin intonație,

[1] V. prezentul volum p. 258. V. și p. 148.

Scanned with OKEN Scanner

eventual printr-o pauză. În scris, aceste ajutoare lipsesc. O virgulă înainte sau după *repede* lămurește situația.

Probabil că articolul meu de care vorbesc a apărut după ce Ecaterina Teodorescu își dăduse manuscrisul la tipar, deci nu o pot face vinovată că n-a ținut seama de el; dar, indiferent dacă e de acord cu mine sau nu, trebuia să-și stabilească o normă pentru citatele pe care își sprijină afirmațiile. Constatăm însă că, pe aceeași pagină, unele texte apar cu virgulă, altele fără; probabil așa au fost găsite în original. Trebuie deci să așteptăm altă ocazie pentru a se dezbate problema și a se ajunge la o hotărîre oficială.

„România literară", 29.VI.1972

O introducere în filologie

Rîndurile care urmează mi-au fost inspirate de apariția, în Editura Didactică, a unei lucrări intitulate *Introducere în filologia română*, cu subtitlul *Orientări în tehnica cercetării științifice*. Autorii, Elena Barborică, Liviu Onu și Mirela Teodorescu, predau cu toții la Facultatea de Limba și Literatura Română a Universității din București.

Primul lucru pe care țin să-l subliniez este că, în sfîrșit, se ocupă cineva de filologie, în înțelesul restrîns al termenului, adică de cercetarea și editarea textelor vechi. A fost o vreme cînd, în special la noi, se confunda filologia cu lingvistica și cînd principalii noștri lingviști se ocupau de publicarea textelor vechi. Apoi, obligați de complexitatea din ce în ce mai mare a preocupărilor, specialiștii au fost obligați să diferențieze cele două discipline, spre paguba filologiei, deoarece a ajuns să fie aproape cu totul neglijată.

Am atras de mai multe ori atenția asupra pericolului: ne apropiam de momentul cînd nimeni nu va mai ști cum se editează o lucrare din trecut. A venit de altfel o vreme cînd s-a instalat ideea că a publica un text vechi este unul din cele mai simple lucruri: dai la tipar direct, fără nici o intervenție și nici o prelucrare, un text așa cum a mai apărut o dată în trecut, și altceva nu te mai privește. Ca urmare, și drepturile de autor pentru edițiile de texte au fost stabilite la nivelul cel mai scăzut. De aici tipărirea unor ediții cu numeroase greșeli, cu lacune și cu cuvinte inexistente, create prin greșeli de tipar.

Ce e drept, în deceniile trecute au fost publicate cîteva ediții valoroase, datorate însă unor filologi clasici, ceea ce se explică prin faptul că la cursurile de latină și greacă s-a dat atenție, cel puțin în oarecare măsură, criticii de text. Dar în momentul de față și filologia clasică e departe de a sta pe roze, deoarece în învățămîntul mediu latina și greaca au fost ca și desființate. În scurtă vreme nu le va mai cunoaște nimeni. Este evident că rolul universității nu este acela de a preda cunoștințele elementare unor tineri care sînt complet străini de specialitate.

Pentru a da o imagine completă a situației, trebuie să adaug că și alții decît filologii clasici au dat în ultimii ani cîteva ediții meritorii: e vorba de editori care s-au pregătit singuri, ceea ce, bineînțeles, le-a pretins un efort considerabil. În orice caz, nici aceasta nu constituie o soluție pentru crearea de editori în numărul necesar pentru publicarea tuturor textelor noastre vechi și importante.

Soluția nu putea fi decît organizarea unui învățămînt sistematic, ceea ce înseamnă antrenarea secțiilor de limba și literatura română a facultăților de filologie. Un asemenea învățămînt s-a organizat la Universitatea din

Scanned with OKEN Scanner

București și unul dintre rezultatele lui este apariția lucrării pe care am anunțat-o aici și care constituie un eveniment important în cultura noastră. Cei trei autori se ocupă de tehnica unor lucrări științifice privitoare la limba română, de instrumentele de lucru necesare pentru asemenea lucrări și, la sfîrșit, de tehnica editării textelor vechi românești.

Trebuie să sperăm că apariția acestei lucrări va trezi interes pentru filologie și că, la facultățile unde se predă limba română, se va consolida cadrul necesar pentru ca să fie pregătiți, în fiecare an, măcar cîțiva specialiști în editarea de texte.

„România literară", 13.VII.1972

Româna în străinătate

S-a vorbit la noi de faptul că din ce în ce mai mult limba noastră este studiată la universitățile din străinătate și că specialiști străini publică lucrări despre limba sau despre literatura română. Am socotit util să prezint aici cîteva fapte concrete care să dovedească cele afirmate.

În numărul 5 de anul acesta al revistei noastre, am prezentat *Analele Societății de Limba Română*, care apar în Iugoslavia sub conducerea profesorului Radu Flora[1]. Am acum în fața mea al doilea număr al acestei publicații, care cuprinde studii de lingvistică generală și comparată, de limba română literară, de metodică a predării limbii române, de folclor și așa mai departe. Cu puține excepții (un colaborator iugoslav, de la Belgrad, unul român de la București), autorii sînt români din Iugoslavia.

Ceva mai demult a apărut (dar numai de curînd mi-a ajuns în mînă) un frumos volum tipărit de editura Brill din Leiden, sub titlul *Rumanian Studies*. Este un anuar internațional consacrat științelor sociale și alcătuit de un colectiv de specialiști de la șase universități americane, sub conducerea lui Keith Hitchins de la Universitatea din Illinois. Din acest colectiv remarc pe Gretchen Buehler, de la Indiana University, cunoscută de lingviștii noștri, în urma mai multor stagii făcute la București.

În cuvîntul său introductiv, Keith Hitchins subliniază că în timpul din urmă România și-a asumat un rol important în politica europeană, de aceea e privită cu mai multă atenție de oamenii de știință americani, care însă se preocupă aproape numai de cele ce s-au petrecut după cel de-al doilea război mondial. Deoarece însă prezentul nu poate fi înțeles dacă e rupt de faptele precedente, este nevoie de mers mai departe în trecut, ceea ce în mod evident își pune ca sarcină noua publicație.

Pe lîngă articole scrise de oameni de știință din Statele Unite, întîlnim aici numeroase contribuții ale colegilor noștri de la Cluj și de la București (între altele un articol al regretatului Petru Comarnescu despre elementele românești și elementele universale în arta lui Brâncuși). De remarcat că unele articole sînt redactate în englezește, iar altele în franțuzește.

La Universitatea din Bochum (Ruhr) s-a luat inițiativa publicării de două ori pe an a unui „Curier al studenților de limba română" (evident, al celor care învață limba română). Am pe masă trei numere apărute în ultimii doi ani. Ele cuprind articole în limba germană, ici-colo și în română. Printre autori, remarcăm cîțiva colegi ai noștri care au funcționat sau funcționează ca lectori de română în R.F.G. În introducere se arată că, în studiile de romanistică, româna a fost pînă acum tratată în mod vitreg, iar organizatorii

[1] V. p. 254.

publicației și-au fixat scopul de a atrage atenția unor cercuri mai largi asupra limbii și literaturii române.

Iată, în sfîrșit, un manual de limbă română pentru cehii și slovacii care vor să o învețe fără profesor. A fost publicat de Editura Pedagogică de Stat din Praga, într-o a doua ediție, îmbunătățită, iar autor este Jiři Felix, bine cunoscut prin publicarea mai multor studii originale privitoare la problemele limbii noastre. Manualul poate fi recomandat ca un adevărat model, deoarece cuprinde texte vii, nu stereotipe și plicticoase, cu fotografii care dau o idee concretă despre realitățile din țara noastră. În acest fel lucrarea poate servi și turiștilor care ne vizitează țara. Dacă mai adaug că gramatica e prezentată clar și corect, cred că am justificat folosirea termenului „model".

„România literară", 27.VII.1972

Sinonime

E multă vreme de cînd se încearcă la noi elaborarea unui dicționar de sinonime. S-au format în mai multe rînduri colective, ca să nu mai vorbim de autorii individuali care și-au luat inima în dinți pentru această treabă. Dacă totuși nu au ajuns la realizări, cauza nu trebuie căutată, desigur, în incompetența specialiștilor, ci în amploarea sarcinii pe care și-o asumau.

Într-adevăr, intenția celor care, pe rînd, s-au apucat de lucru a fost să dea o colecție completă, pornind de la materialul uriaș adunat pentru *Dicționarul limbii române*, în curs de publicare, rod al muncii institutelor de lingvistică ale Academiei. E ușor de înțeles că acest material este pe de o parte de un mare ajutor, iar pe de altă parte poate lesne îneca pe cei care se avîntă la trierea lui.

Iată însă că acum, pe baza unui plan mai puțin ambițios, Editura Albatros a scos un *Dicționar de sinonime*, operă a unui larg colectiv, coordonat de Gh. Bulgăr. Desigur, prin aceasta nu se împiedică redactarea unei opere mai vaste, poate chiar dimpotrivă, tocmai prin proporțiile ei mai modeste, va interesa un număr mai larg de amatori.

La ce servește un dicționar de sinonime cred că nu mai e cazul să discutăm. Ajunge să aduc aminte că va putea fi de folos scriitorilor care vor simți nevoia unei varieri a exprimării.

Lucrarea se deschide cu o introducere teoretică datorată lui Gh. Bulgăr, care discută mai întîi statutul și realitatea sinonimiei, apoi face o serie de considerații cu privire la felul în care s-a înnoit vocabularul românesc în decursul istoriei. Cum arată autorul, unii au contestat existența sinonimiei, alții au susținut că avem sinonimie ori de cîte ori un cuvînt poate fi înlocuit cu altul fără ca înțelesul comunicării să aibă de suferit.

Părerea mea este că aceasta este o falsă problemă, care deci nu va putea niciodată fi rezolvată tranșant, căci nici una din cele două poziții nu poate fi anulată. E limpede că, în stiluri diferite, în deosebite epoci, în diversele regiuni ale țării, s-au folosit și se folosesc două sau mai multe moduri de exprimare cu același înțeles. E tot atît de limpede că niciodată două cuvinte nu au înțeles absolut identic, pentru că, chiar dacă oglindesc exact aceeași realitate, ele evocă locuri, timpuri diferite, prezintă încărcături afective diferite și așa mai departe. De fapt, chiar dacă ne referim la un singur cuvînt, luat izolat, el nu e perceput exact în același mod de doi vorbitori diferiți și nici măcar de același vorbitor în momente diferite. Pentru a lua un singur exemplu: *bărăgan* pentru mulți evocă o cîmpie nudă, neîngrijită etc.; mie,

Scanned with OKEN Scanner

care mi-am petrecut anii adolescenței în județul Ialomița, termenul îmi aduce în minte un teritoriu plin de amănunte interesante și uneori surprinzătoare, ca să nu mai vorbesc de diverse întîmplări din viața mea legate de el. Cum ar putea atunci două cuvinte diferite să conțină exact aceeași încărcătură emoțională și pentru toți cei care le aud? Urmează din cele arătate că există sinonime, dar nu putem pretinde sinonimie absolută.

Încă un singur amănunt aș mai vrea să notez. Nu trebuie să ne închipuim că introducerea de cuvinte noi este o urmare a tendinței spre dezvoltarea sinonimiei, ci, invers, sinonimia, care nu poate fi decît relativă și temporară, e o urmare a introducerii de cuvinte noi, introducere care se explică prin faptul că vorbitorul nu găsește imediat termenul tradițional sau încearcă să exprime mai clar o idee sau să-și varieze formularea, eventual să se arate în curent cu moda și, adesea, vai, să-și dovedească știința (uneori însă obține rezultatul contrar).

Am zis că sinonimia nu poate fi decît temporară, pentru că, chiar dacă două cuvinte sînt foarte apropiate ca înțeles, utilizarea frecventă a ambelor duce de obicei la diferențierea semantică. De exemplu, *moașă* a fost întîi sinonim al lui *babă*. Astăzi nu orice moașă e babă și nu orice babă e moașă.

„România literară", 10.VIII.1972

Ce sînt stilurile

Problema a făcut să curgă multă cerneală în ultimele decenii, fără ca pentru mine să fi fost complet limpezită. Am afirmat în trecut cu tărie că pe lingvist nu-l interesează decît ceea ce numeam stiluri ale limbii, adică diferențele bazate pe categoriile sociale ale vorbitorilor, iar așa-numitele stiluri literare, deci diferențele dintre scriitori, privesc pe criticii literari, întrucît nu pot fi studiate fără a ține seamă de fondul operelor, care nu e de competența lingviștilor.

Unele lucrări apărute în ultimii ani m-au făcut ceva mai mlădios în concepții și treptat am ajuns să mă conving că problema merită o tratare mai nuanțată. Cotitura cea mare în gîndire mi-a produs-o excelenta lucrare apărută de curînd în Editura Științifică: *Stil și expresivitate poetică* de Ștefan Munteanu.

Un prim merit al autorului este că lucrarea se poate citi și de oamenii nedeprinși cu un anumit jargon profesionist (fie el literar sau lingvist). Un al doilea merit, mult mai mare, este că gîndește dialectic și recunoaște că faptele nu sînt delimitate în mod tranșant unele de altele. De exemplu, lectura cărții ne convinge că nu se poate stabili un hotar precis între stilistica lingvistică și cea literară. Deci stilistica este, cum se zice astăzi, o știință de graniță, între lingvistică și critica literară, și pretinde cunoștințe din ambele domenii. Fiecare individ își are particularitățile sale, am putea spune stilul său; cu atît mai mult grupurile de indivizi bazate pe profesiuni, pe interese comune, pe gusturi, pe temperamente și așa mai departe. Există o trecere treptată de la individual la colectiv, de la stilurile vorbite la cele artistice și, în sînul literaturii artistice, de la un gen la altul, de la un autor la altul.

Îmi stîrnește totuși o nedumerire afirmația lui Ștefan Munteanu că „stilurile administrativ-juridic și cel științific" își justifică cu greu denumirile dacă le punem alături de stilul operelor literare. Am impresia că prin aceasta se anulează progresul obținut în definirea stilurilor. Justificarea pasajului aș găsi-o în faptul că într-adevăr există o diferență esențială între stilul literaturii artistice și celelalte. În general vorbitorii se copiază unul pe altul în

Scanned with OKEN Scanner

ce privește cuvintele și expresiile, ceea ce nu poate fi considerat dezavantajos, ci dimpotrivă. Prin aceasta se înlesnește comunicarea, se menține unitatea limbii, care este absolut necesară societății. Scriitorii însă nu se pot copia unul pe altul, deoarece particularitățile fiecăruia dintre ei, dacă sînt valoroase, constituie merite personale. A le împrumuta de la ei înseamnă a plagia. În acest sens aș înțelege observația (făcută la p. 228—229) că Eminescu nu constituie un model de limbă. Ar fi de altfel o greșeală să credem că particularitățile de limbă sînt singurul lucru important la un scriitor, căci contează și (după mine contează chiar în primul rînd) conținutul pe care îl exprimă (vezi în această privință și afirmațiile lui Ștefan Munteanu, la p. 86 și 229). De aceea, nu ne putem mulțumi cu simpla constatare a unor trăsături specifice ale formulărilor, ci este necesar să vedem ce efecte obține prin ele un scriitor, și în acest sens cred că rămîne valabilă ideea amintită mai sus, că nu sînt suficiente cunoștințele lingvistice pentru a aprecia stilul unui scriitor.

S-ar putea înțelege, dintr-o formulare întîlnită la p. 123, că principalul pentru un scriitor este să folosească limba comună altfel decît ceilalți membri ai comunității lingvistice. Ar fi însă, fără îndoială, o deformare a concepțiilor autorului, cum se vede la p. 129, unde se arată că stilul nu poate fi izolat de conținutul operei.

Salut apariția acestei lucrări, care deschide noi perspective studiilor de stilistică.

„România literară", 24.VIII.1972

Cupa Davis

O dată cu răspîndirea interesului pentru activitățile sportive, un întreg vocabular de specialitate a fost adoptat la noi, în cea mai mare parte prin împrumut din limbile apusene. Cum mai toată lumea se interesează astăzi de sport, termenii noi se generalizează, ajung să fie folosiți figurat și în afara îndeletnicirilor sportive, într-un cuvînt, duc la modificări radicale în lexic. Lucrul nu merge, bineînțeles, fără unele erori, și de unele dintre acestea vreau să mă ocup astăzi.

Aud adesea spunîndu-se, cînd e marcat un punct de echipa care se află în inferioritate, că „*scorul* a fost redus", de exemplu, era 5—2, iar acuma e 5—3. În englezește *score* înseamnă „semn pe răboj", iar în materie de sport se folosește cu înțelesul de „totalul punctelor marcate". Este, bineînțeles, imposibil ca totalul să se reducă, mai ales atunci cînd i se mai adaugă ceva. Ceea ce scade este diferența dintre cele două echipe, dar cred că nimeni n-ar avea curajul să definească scorul ca „diferență".

Un sport care multă vreme a fost foarte puțin practicat la noi și, în orice caz, nu s-a bucurat de atenția maselor largi este tenisul. În urma succeselor răsunătoare pe care le-au obținut jucătorii noștri fruntași, astăzi tot mai largi pături ale populației se interesează de așa-numitul sport alb și tot mai mult se ia cunoștință de termenii de specialitate. Apropierea datei cînd finala Cupei Davis se va juca la București aduce în gura tuturor astfel de termeni.

Se pare că în fața unuia dintre ei se ridică o opoziție pe care mărturisesc că nu o înțeleg. O partidă se împarte în *seturi* (numărul acestora variază). Un *set*, în englezește, înseamnă „o serie" și este un cuvînt care nu e cu nimic mai rău decît atîtea altele pe care le-am împrumutat din englezește sau din

alte limbi. Iată totuşi că acum se aude aproape regulat la radio şi televiziune şi se citeşte în ziare *partidă* în loc de *set*, de exemplu „X. conduce cu 4 la 2 în partida a doua". Dar *partidă* înseamnă întreaga „întîlnire", şi cei doi joacă în ziua respectivă o singură partidă unul contra celuilalt. Nu văd ce defect are termenul *set*, mai ales dacă îl comparăm cu altul, care se mai foloseşte (în trecut, cînd tenisul era în atenţia unui public redus, dar cosmopolit, se folosea în mod exclusiv): *ghem* pentru „joc". De fapt, cuvîntul englezesc *game* trebuie citit *gheim*, nu *ghem*. Aşa cum e pronunţat de obicei, el devine omonim cu vechiul cuvînt românesc *ghem* şi înţelegerea poate fi stînjenită, pe cînd dacă în loc de *gheim* folosim românescul *joc* nu rămîne loc pentru nici o confuzie. Totuşi se mai zice *ghem*, iar *set*, care nu are nici un defect, este evitat.

În sfîrşit, iată şi o greşeală de pronunţare. În englezeşte, verbul *smash*, care înseamnă „a zdrobi", este întrebuinţat pentru a numi o anumită lovitură la tenis. A fost adoptat şi în româneşte, numai că e pronunţat greşit: *smeci* în loc de *smaş*. Cei care nu ştiu englezeşte îşi închipuie că orice *a* este pronunţat de englezi ca *e*; pentru a se arăta informaţi, unii îl pronunţă chiar ca un *e* închis, apropiat de *i*, cînd de fapt în englezeşte se pronunţă ca un *e* deschis, apropiat de *a*. Dar, în sfîrşit, probelma nu e dacă e închis sau deschis, ci că nu orice *a* şi nu în orice situaţie se pronunţă în englezeşte *e*. În cazul lui *smash*, se pronunţă un *ă* lung. Dar mai departe e mai greu de înţeles pentru care motiv ceea ce e scris *sh* se pronunţă *ci*, în loc de *ş*: pe cîte ştiu nicăieri în englezeşte nu există această situaţie. Aici bănuiesc că explicaţia nu e legată de scriere, ci de faptul că în englezeşte apare adesea sunetul *ĕ*, iar cei care vor să se arate pricepuţi îl introduc şi unde nu e cazul. Atît timp cît se mai poate, aş propune redactorilor de specialitate, în special celor care vorbesc la radio şi televiziune, să adopte pronunţarea corectă, *smaş*.

„România literară", 12.X.1972

Cuvinte româneşti călătoare

S-a discutat adesea şi se mai discută încă despre cuvintele pe care le-am împrumutat din alte limbi şi cîteodată se nesocoteşte faptul că, fiind în permanent contact între ele, e normal ca popoarele să ia unele de la altele nu numai modele pentru obiecte şi activităţi, ci şi numele cu care acestea sînt cunoscute.

Dar se pune întrebarea: numai românii au luat de la alţii, nu şi invers? Adevărul este că de acest al doilea aspect al relaţiilor noastre internaţionale ne-am ocupat mai puţin. Ce e drept, au fost semnalate cuvinte bulgăreşti de origine românească (*căruţă*, *masă* şi altele), iar Ovid Densusianu a cercetat cîndva urmele lăsate de trecerea păstorilor români prin Moravia. Şi în ucraineană s-au găsit cuvinte româneşti. Dar în general puţini au fost specialiştii care au dat atenţie acestui fel de studii.

În timpul din urmă se poate observa un reviriment. Voi pomeni în cele ce urmează cîteva semne. La Cluj se pregăteşte, sub conducerea lui Márton Gyula, un amplu studiu al cuvintelor româneşti care au pătruns în dialectele maghiare din Transilvania [1]. Fiind vorba de o populaţie care trăieşte de

[1] La Budapesta a apărut în 1982, la Editura Academiei Maghiare, lucrarea amplă a lui Bakos Ferenc, *A magyar szókészlet román elemeinek története* (Lexicul maghiar de origine românească).

Scanned with OKEN Scanner

multă vreme la un loc cu românii, nu e nici o mirare că a adoptat elemente lexicale de la noi.

Dar şi peste graniţe se pot găsi materiale de acest fel. În Bulgaria, de problema împrumuturilor din româneşte s-a interesat Maksim Mladenov, de la Universitatea din Sofia (în prezent e lector de limba bulgară la Universitatea din Bucureşti). Într-un articol publicat în revista bulgară „Balkansko ezikoznanie", d-sa a prezentat o serie de cuvinte de origine românească întîlnite în graiurile din nord-estul Bulgariei şi consemnate în *Atlasul dialectal bulgar*.

În studiul colegului bulgar găsim elemente pe care româna le păstrează probabil din substratul dacic, ca *barză*, *buză*, cum şi altele care pînă acum nu sînt complet lămurite din punctul de vedere al originii, dar sînt sigur vechi în română, de exemplu *ciutură*, *rață*, *urdă*. Sînt, bineînţeles, şi cuvinte de origine latină: *kiptar* (*pieptar*), *fărculiță* (*furculiță*).

Lucru curios, găsim în lucrarea citată cuvinte care în româneşte sînt de origine slavă, dar bulgara literară nu le cunoaşte, iar în dialecte au fost luate de la noi: *prispă*, *curcă*. Acesta din urmă este cu atît mai interesant, cu cît la noi vine probabil din bulgăreşte, dar în bulgară nu mai apare decît ca împrumut de la noi.

Aceasta îmi aduce aminte că, aflînd că în bulgăreşte se foloseşte în loc de *crap* cuvîntul turcesc *şaran*, am propus colegilor bulgari să le furnizez în loc un cuvînt românesc, *crap* (care e de fapt de origine bulgară, dar s-a păstrat numai în româneşte).

Într-un articol apărut în „Slavica slovaca", revistă a Editurii Academiei Slovace, se arată că unele nume de familie ruseşti sînt formate după model românesc: *Radulov*, *Savulov*, *Sandulov*, *Kazakulov*, *Grekulov*. În aceste nume, elementul *-ul-* este articolul românesc *-ul*, la care se adaugă sufixul *-esc*, ajungîndu-se astfel la nume ca *Rădulescu*, *Săvulescu* etc. În rusește s-a pornit de la baza românească, dar s-a înlocuit *-escu* cu sufixul rusesc *-ov*.

Încetul cu încetul, se fac cunoscute elemente ale limbii române şi mai departe de graniţele noastre. În marile dicţionare franceze au început să se introducă termeni din folclorul românesc: *colindă*, *doină*. Astfel româna va contribui şi ea la formarea inventarului lexical al limbii unice a viitorului.

„România literară", 26.X.1972

casă, masă, rasă

Mi se semnalează că în multe locuri, mai ales în provincie, se introduce din nou scrierea cu doi *s* a cuvîntului *casă* care denumeşte locul unde se ţin banii. De la început trebuie să atrag atenţia că este o încălcare a regulii oficiale, date de *Îndreptarul ortografic*, pe care avem obligaţia să-l respectăm dacă vrem să vorbim cu toţii aceeaşi limbă. Desigur, de discutat se poate discuta, în vederea modificării prescripţiilor, în cazul cînd părerea unuia dintre noi ar fi acceptată.

Aceasta îmi aminteşte că acum cîtăva vreme am primit o scrisoare de la Iosif Popescu, pensionar de la Lugoj, care pleda pentru a se scrie cu doi *s* nu numai *casă*, ci şi *masă* şi *rasă*, ca să se facă deosebire între casa de locuit şi cea de bani, între masa pe care mîncăm şi cea care înseamnă „mulţime", în sfîrşit, între adjectivul *rasă* şi substantivul *rasă*.

A fost o vreme cînd cuvintele citate se scriau într-adevăr cu doi *s*, dar pe atunci multe alte cuvinte păstrau din limba de origine ortografia cu con-

soane duble şi, bineînţeles, şi alte curiozităţi. În primul rînd, cuvintele acestea încă nu fuseseră încetăţenite în limba noastră, în al doilea rînd pe atunci se făceau tot felul de concesii principiului etimologic, ceea ce, evident, crea mari dificultăţi la învăţarea ortografiei.

Corespondentul nostru aduce argumentul că se mai folosesc consoane duble în cuvinte ca *înnoi*, *înnopta*, *accelera*, *accentua*. Dar în aceste cazuri se şi pronunţă două consoane; de altfel, cei doi *c* nici nu au aceeaşi valoare. Regula generală rămîne deci în picioare: se scrie cum se pronunţă. În ce priveşte prefixul *în-*, mai intervine şi principiul morfologic: deoarece *înnoi* e format de la *nou*, cu prefixul *în-*, trebuie scris cu doi *n*, ca să nu se piardă posibilitatea de analiză a formaţiei.

În schimb dacă alături de *casier*, *masiv*, *rasist*, cu un singur *s*, am scrie *cassă*, *massă*, *rassă*, cu doi *s*, raportul dintre cuvîntul de bază şi derivat s-ar întuneca. Să scriem atunci poate şi derivatele cu doi *s*, deşi aici nu mai e posibilitate de confuzie? Cu aceasta nu am face decît să adîncim prăpastia dintre pronunţare şi scriere.

Dar se pune oare problema posibilităţii de confuzie? Evident, pericolul e imaginar, atîta timp cît în pronunţare nu se stabilesc diferenţe şi totuşi ne înţelegem. Dacă putem spune *casă de locuit* şi *casă de bani*, fără dublarea vreunei consoane, dacă nu ne e teamă că vom fi înţeleşi greşit cînd spunem *în porporţii de masă* sau *am pus faţa de masă*, de ce ne-am speria să şi scriem aşa? Cît despre *rasă*, mi se pare destul de greu de alcătuit o frază din care să nu reiasă dacă avem de-a face cu un adjectiv sau cu un substantiv.

Determinarea exactă a înţelesului o aduce în general contextul, adică termenii înconjurători. Dacă am vrea să ducem mai departe modul de argumentare al celor speriaţi de posibilităţile de confuzie, ar trebui să ţinem seama că fiecare dintre cuvintele puse în discuţie mai are şi alte înţelesuri. De exemplu, casa de locuit nu e totuna cu casa de mode, *după masă* nu înseamnă „în spatele mesei", ci „după-amiază" şi aşa mai departe. Vom pretinde oare să se diferenţieze în scris şi aceste înţelesuri?

Omonime (cuvinte care se pronunţă la fel, dar au înţelesuri diferite) avem în număr foarte mare. Acesta este unul din principalele mijloace de îmbogăţire a limbii. Dacă pentru fiecare nuanţă ar fi necesar alt cuvînt, ar trebui să existe, în fiecare limbă, multe milioane de cuvinte, şi nimeni n-ar fi în stare să le ţină minte pe toate.

„România literară", 23.XI.1972

Individual şi colectiv

Primesc adesea scrisori în care mi se cere să intervin pentru a se interzice folosirea unor cuvinte cu valori deosebite de cele tradiţionale, chiar dacă uzajul nou este destul de răspîndit. Nu numai diletanţi, ci uneori şi publicişti care se ocupă de problemele limbii condamnă unele formule, de fapt banale, pentru că se abat de la calapodul pe care şi l-au fixat ei în minte.

Acum cîţiva ani, un ascultător la radio mi-a scris încîntat că, în fine, m-a prins şi pe mine cu o „greşeală": spusesem că „nu văd nici o diferenţă de pronunţare" sau ceva similar. Pentru corespondentul meu, nu se putea vedea decît cu ochii, iar extinderea folosirii verbului la alt fel de complemente decît cele cu sens de aspect ar fi fost o greşeală.

Alţii se leagă de expresii ca *autorităţile de resort au luat măsuri pentru a împiedica inundaţiile*: *resort* pentru ei se poate folosi numai cînd e vorba

de o parte a unei mașinării, iar *măsurile* presupun neapărat stabilirea unor dimensiuni.

Ce ar zice însă onorabilii preopinenți dacă ar ști că aproape toate cuvintele pe care le folosesc ei au căpătat înțelesul (de care sînt mulțumiți) în urma unor modificări asemănătoare cu cele pe care ei le condamnă? Astfel, *autoritate* e derivat de la un verb care însemna „a spori"; *a lua* a fost întîi „a ridica", ba încă mai înainte însemna „a ușura"; *a împiedica* s-ar potrivi pentru cai, căci e derivat de la termenul care în latinește însemna „picior". Exemplele de acest fel se pot multiplica la infinit.

Care este cauza necontenitelor schimbări de înțeles ale cuvintelor? Omul recurge adesea la aranjamente ale formei sau ale înțelesului, fie pentru că urmărește să-și organizeze mai exact gîndurile, nemulțumit, pentru un motiv sau altul, de formula care s-a folosit pînă acum, fie pentru că vrea să dea mai multă expresivitate frazelor sale, cu ajutorul unor figuri de stil. Scriitorii procedează adesea în acest fel și, de obicei, în mod conștient, adică își pun problema de a găsi moduri de exprimare mai estetice. Vorbitorii însă nu sînt în general conștienți de faptul că au introdus o inovație în felul lor de a vorbi. Și dacă creația unui scriitor este bunul său personal, iar cine îl imită e socotit plagiator, inovațiile aduse de vorbitori, tocmai pentru că de obicei nu au la bază un proces conștient, pot fi imediat preluate de întreaga comunitate.

Se pune totuși întrebarea: ce se întîmplă în această situație cu unitatea limbii? Nu este ea primejduită dacă fiecare schimbă ce-i place? Limite există și sînt fixate de posibilitatea de înțelegere. Dacă cineva pronunță o formulă pe care ascultătorii nu o înțeleg sau nu o aprobă, ea nu va fi reluată și deci se va pierde; mai mult, chiar cel care a creat-o va fi silit să renunțe la ea cînd constată că nu reușește să se facă înțeles sau că procură neplăcere celor care o aud. Limba este prin excelență un fenomen social, ea aparține întregii colectivități, și rostul ei principal este de a mijloci comunicarea. De aceea socotesc că în materie de inovații rolul cel mai important nu-l are cine le creează, ci cine le acceptă.

Frămîntarea de zi cu zi a vocabularului și a gramaticii, în relațiile dintre milioane de vorbitori, este cea mai sigură garanție că limba se perfecționează, în orice caz este o garanție mai sigură decît părerea unei persoane unice, oricît ar fi de competentă.

„România literară", 9.XI.1972

Româna și limbile balcanice

Arătam nu demult că există astăzi peste tot, în cercurile lingvistice, interes pentru limba română. Iată o nouă dovadă: de curînd a apărut la Praga al IV-lea volum al colecției intitulate *Les études balkaniques tchécoslovaques*, pregătit de Irina Smrčkova, Zlata Kufnerova și Ian Sedlaček. Semnalez activitatea celei dintîi, cunoscută specialistă în limba română și autoare a mai multe publicații care ne interesează de aproape. Mai adaug că limbile folosite în colecție sînt franceza și germana.

Printre articolele inserate în volumul pomenit (ca și în cele trei anterioare, de altfel), mai multe privesc, într-un fel sau altul, limba română. Notez de exemplu studiul lui D. Kranjalov asupra cuvintelor de origine română în ucraineană (autorul, decedat anul trecut, a lucrat în tinerețe

Scanned with OKEN Scanner

la Iași), al lui Zdenek Wittoch, despre terminologia pescuitului în română și slavă (și acest autor este bine cunoscut pentru lucrările sale privitoare la limba română), al lui I. Skulina asupra cuvintelor românești folosite în Moravia. Subliniez că se cercetează influența română asupra limbilor vecine, subiect căruia, cum spuneam altă dată, nu i s-a dat încă destulă atenție.

Dar prind ocazia ca să discut aici altă chestiune: este româna o limbă balcanică? Depinde de înțelesul pe care îl dăm termenului: dacă adică ne referim la geografia fizică sau la relațiile dintre popoare. Cu toate acestea se vorbește adesea de o comunitate lingvistică balcanică, în care am intra și noi, lucru care poate părea surprinzător dacă ne gîndim că această comunitate ar fi compusă din limbi care aparțin unor familii diferite: greaca și albaneza formează fiecare o ramură independentă a limbilor indo-europene, bulgara și sîrba sînt slave, româna e romanică, iar turca nu e nici măcar indo-europeană. Nu e mai puțin adevărat că popoarele care vorbesc aceste limbi au avut multă vreme relații strînse între ele, că din motive știute au avut aproximativ același fel de viață și au suferit aceleași influențe, care s-au răsfrînt, nu puteau să nu se răsfrîngă, și în limbă.

Cel mai clar se prezintă lucrurile în materie de vocabular: fiecare dintre idiomurile pomenite a avut influență asupra tuturor celorlalte, chiar dacă nu în aceleași momente, și, ce este mai important, cam aceleași cuvinte au fost împrumutate peste tot, fie direct, fie prin intermediul limbilor vecine. De exemplu, cuvintele aduse de turci (multe din ele de origine persană sau arabă) au ajuns sub aproximativ aceeași formă și cu același înțeles la greci, la bulgari și la noi. Influența apuseană s-a făcut simțită întîi prin intermediar italian în Grecia, iar de acolo, sub forma pe care o luaseră în greacă, cuvintele au ajuns pînă la noi.

Lucru mai curios este că se găsesc trăsături comune și în morfologie, deși în acest compartiment împrumuturile se fac mai greu. Ajunge să pomenesc de articolul postpus în română, albaneză și bulgară, de pierderea infinitivului (înlocuit cu conjunctivul) în greacă, albaneză, bulgară și în mare parte în română, chiar dacă astăzi specialiștii nu sînt încă de acord asupra punctului de plecare și a modului de propagare a inovațiilor. Toate acestea au dat limbilor balcanice „un aer de familie".

Este evident însă că prin aceasta nu s-a schimbat nimic din punctul de vedere genealogic: româna continuă să fie o limbă romanică, așa cum bulgara nu încetează de a fi o limbă slavă. Trebuie subliniat apoi că împrejurările care au dus la asemănări sînt de domeniul trecutului, că în ultimele două secole, la noi, mare parte din elementele de origine balcanică au fost eliminate, fiind înlocuite cu termeni și construcții de origine latină și romanică.

Nu e mai puțin adevărat că, pentru istoria limbii, studierea elementelor comune cu limbile din sudul Dunării rămîne indispensabilă.

„România literară", 7.XII.1972

a carica

Un cititor care nu dorește să-i fie dat în vileag numele mi-a scris în două rînduri pentru a-și manifesta indignarea față de folosirea verbului *a carica*. Mi-a dat și o serie de citate din lucrări recente de critică literară, unde cuvîntul apare de altfel numai sub forma participiului sau a infinitivului. Mi se cere să-mi spun părerea.

Scanned with OKEN Scanner

Mărturisesc că nici mie nu mi-e familiar *a carica* şi nu l-aş folosi, dar nu aceasta contează; fiind vorba de un termen profesional, specialiştii ştiu mai bine decît oricine dacă au sau nu nevoie de el. Lingvistul trebuie să se pronunţe numai asupra corectitudinii formaţiei, ceea ce îmi propun să fac aici.

Cuvîntul latinesc *carrus* „car" era împrumutat de la celţi (ceea ce, după cum se vede, nu l-a împiedicat de a fi păstrat şi consolidat în limbile romanice). Pe lîngă el, s-a simţit lipsa unui verb, care a şi fost creat, după procedeele obişnuite: în româneşte cu prefix, *în-cărca*, în franţuzeşte fără prefix, *charger*, în italieneşte şi cu prefix, *in-carricare*, şi fără prefix, *caricare*.

Cu timpul, verbul a ajuns să fie folosit în diverse domenii de activitate, cu valori diferite, şi a apărut şi nevoia unui substantiv care să denumească acţiunea sau rezultatul ei. Astfel s-au format în româneşte şi în italieneşte, cu sufix, *încărcătură* şi *caricatură*, acesta din urmă, după cum se poate uşor constata, cu o accepţie aparte: la început însemna „încărcătură", apoi „exagerare", în sfîrşit sensul cu care este cunoscut şi la noi, „portret cu unele trăsături exagerate".

Francezii au procedat altfel, nu au adăugat nimic verbului, ci, dimpotrivă, au obţinut substantivul prin suprimarea sufixului verbal: *charge*. Şi acesta a căpătat sensuri variate: împreună cu verbul care a stat la baza lui, e folosit în militărie şi în publicistică, iar substantivul, fără verb după cît pot vedea, în siderurgie.

Noi nu ne-am sfiit să luăm din franţuzeşte pe *a şarja* în vocabularul militar, pe *şarjă* în siderurgie, în militărie şi în publicistică. De asemenea, l-am adoptat din italieneşte pe *caricatură*. De ce n-ar avea criticii literari dreptul să ia din italieneşte şi pe *a carica*, dacă simt nevoia de a-l folosi?

Trebuie totuşi să mai fac o rezervă: nu pot garanta că *a carica* e luat din italieneşte sau cel puţin nu e deloc sigur că toţi care îl întrebuinţează l-au pus în legătură cu italiana. Cel puţin unii dintre ei l-au putut forma sau l-au putut înţelege ca format în româneşte. Cu acelaşi procedeu care a servit la crearea franţuzescului *charge* s-a putut obţine şi *a carica* în româneşte. Dacă alături de *colorătură* avem pe *a colora* (care i-a stat la bază), de ce alături de *caricătură* nu s-ar putea presupune existenţa unui verb *a carica*? Asemenea formaţii, numite regresive, avem în româneşte foarte multe şi ele constituie un mare avantaj pentru limbă. Să ne gîndim în adevăr că, dacă nu-l avem pe *a carica*, sîntem siliţi să spunem *a caricaturiza*, deci în loc de trei silabe sîntem siliţi să pronunţăm şase, fără ca lungirea să aducă vreun folos.

Urmează din cele spuse că *a carica* e sortit să fie menţinut şi, eventual, generalizat? La această întrebare va răspunde viitorul, iar cei care vor avea aici rolul hotărîtor vor fi criticii literari. Dacă ei acceptă noul termen, n-ar fi nici o mirare ca şi cititorii lor, nespecialişti, să înceapă să-l folosească [1].

„România literară", 11.I.1973

Unitatea limbii române

S-a discutat adesea faptul că dialectele limbii noastre sînt foarte asemănătoare între ele, în orice caz, nu se iveşte niciodată situaţia, frecventă în Apus, ca oamenii din regiuni diferite să nu se poată înţelege între ei din cauză că vorbesc dialecte diferite ale aceleiaşi limbi.

[1] În *Dicţionarul de neologisme*, cuvîntul figurează numai cu sensul „a încărca o navă"

Scanned with OKEN Scanner

S-a dat multă vreme ca singură explicație păstoritul: umblînd cu turmele de colo pînă colo, oamenii dintr-o parte a țării aveau mereu ocazia să se întîlnească cu cei din alte părți, să converseze cu ei, astfel că limba se unifica sau poate chiar nici nu apuca să se diversifice. De aici a fost numai un pas pînă la ideea că, într-o lungă perioadă, românii au fost cu toții ciobani.

E neîndoielnic că diversificarea limbii este posibilă numai în lipsa contactului, după cum unitatea sau unificarea este posibilă numai cînd contactul e permanent: pornindu-se de la relativa unitate primordială, diversificarea se produce prin inovații locale, altele în fiecare regiune. Cînd oamenii din localități diferite vin în contact între ei, există două posibilități: sau inovațiile introduse de unii sînt adoptate de ceilalți, deci încetează de a fi un factor de diversificare, sau sînt părăsite de cei care le-au creat, aceștia constatînd că, păstrîndu-le, ajung să nu mai fie înțeleși.

Se pune însă întrebarea dacă păstoritul poate fi socotit singura cauză de contact între oameni din regiuni diferite. Răspunsul pe care l-am dat mai demult a fost negativ. Într-un articol din volumul colectiv *Unitate și continuitate în istoria poporului român* (Editura Academiei, 1968), arătam că niciodată românii n-au fost cu toții păstori și că transhumanța se produce numai pe anumite traiectorii bine determinate. Efecte unificatoare putea avea numai prin stabilirea unui contact permanent în regiunile traversate de ciobani, deci trebuie presupusă și o populație stabilă.

Explicația principală a unității am văzut-o în faptul că în răsăritul Europei feudalismul a fost mult mai slab decît în apusul ei, că deci boierii noștri n-au izbutit, ca seniorii occidentali, să împiedice călătoriile și chiar mutările țăranilor de pe un teritoriu pe altul.

A apărut acum cartea lui Matei D. Vlad, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*, Editura Academiei, 1973. Autorul arată cu numeroase documente că, în tot răstimpul de care se ocupă, au continuat masiv peregrinările începute de mai înainte. A fost un neîntrerupt du-te-vino al țăranilor care, din diferite motive, își părăseau ținuturile natale și se instalau în alte locuri, uneori la mare distanță.

Evident, existau interese personale, dar de multe ori era vorba de distrugeri de localități, de crearea altora, de colonizări cu aprobare oficială. E mai cu seamă interesant să aflăm că mișcarea a continuat intens și după Mihai Viteazul, ceea ce demonstrează că „legătura de pămînt" n-a fost întru totul respectată și deci n-a avut un efect foarte important.

Desigur, oamenii își schimbau așezările, fiind siliți de nevoi și fără bucurie, dar pînă la urmă lucrul a avut un efect îmbucurător pentru societatea noastră actuală. Anume, prin faptul că se pornește de la o bază nu prea diferențiată, unificarea generală a limbii este relativ ușoară și se produce la noi într-un ritm mult mai rapid decît în alte părți. Cînd copiii actuali vor deveni adulți va fi foarte greu, dacă nu imposibil, să mai fie recunoscuți după grai din ce regiune sînt.

„România literară", 8.II.1973

Sinteze de limba română

O inițiativă care mi se pare încărcată de consecințe folositoare: publicarea într-un volumaș (în Editura Didactică și Pedagogică) a unor lecții de limba română ținute la radio și televiziune. Prezentarea prealabilă la microfon înseamnă o garanție pentru editură, iar tipărirea constituie o confirmare pentru radio și televiziune.

Scanned with OKEN Scanner

Nu cred că e necesar să mai arăt de ce e utilă tratarea subiectului, veşnic prezent şi veşnic neepuizat. Se ştie că la diverse examene se cere cunoaşterea teoretică a gramaticii, iar în şcoală nu se rezervă suficient spaţiu acestei materii şi, după părerea mea, atîta cît e rezervat nu e folosit în mod judicios.

Cartea este prezentată la nivelul de cunoştinţe şi de înţelegere al elevilor, cărora de altfel li se adresează. N-ar fi stricat dacă s-ar fi adăugat un cuvînt introductiv. Dintr-o frază aruncată în treacăt (la p. 176), rezultă că s-a avut în vedere un examen de admitere, pe cît mi se pare, în facultăţile de filologie.

Lucrarea a fost coordonată de doi conferenţiari de la Universitatea din Bucureşti, Theodor Hristea şi Grigore Brâncuş, care au dat de mult dovada capacităţii lor. Ei au şi redactat cea mai mare parte a capitolelor, asociindu-şi pe Mioara Avram, incontestabil cea mai bună specialistă actuală în materie de gramatică română, apoi pe Ion Diaconescu, pe Gheorghe Bulgăr şi pe Corneliu Lancor.

În ansamblu, volumul lasă o excelentă impresie. Aceasta nu înseamnă că nu se pot găsi amănunte cu care să nu fiu de acord. Un singur capitol provoacă nedumeriri serioase, nu atît prin faptele pe care le expune, cît prin terminologie. Titlul este *Părţi de vorbire fără funcţiune sintactică* şi atîta ar fi de ajuns ca să ne uimească.

Rolul sintaxei, după cum se ştie, este acela de a organiza cuvintele în aşa fel încît să le permită să comunice gîndurile. Putem înţelege că unele cuvinte nu exprimă noţiuni, ci servesc numai pentru a le organiza pe celelalte. Într-un text ca *Să-mi fie somnul lin / Şi codrul aproape, / Să am un cer senin / Pe-ntinsele ape*, e relativ uşor de arătat ce noţiuni exprimă cuvintele *somnul*, *codrul*, *cer* sau *lin*, *senin*, *întinsele*, şi le putem defini; dar este evident că *să*, *şi*, *pe* nu denumesc nici o noţiune, nici nu putem defini cu ele un conţinut lexical, ci sînt ceea ce se numeşte „instrumente gramaticale" care servesc la organizarea celorlalte cuvinte. Este tot aşa de uşor de văzut că dacă suprimăm pe *să* ori pe *pe* fraza devine de neînţeles sau, în cel mai bun caz, capătă alt înţeles decît cel dorit.

Constatînd că aceste cuvinte care nu exprimă noţiuni sînt prezentate ca neavînd nici o funcţie sintactică, sîntem în drept să ne întrebăm de ce s-ar consuma în mod inutil timpul şi energia vorbitorilor şi ascultătorilor cu pronunţarea şi cu perceperea unor termeni care nu servesc la nimic? Mă tem că o doctrină ca cea prezentată aici nu va avea alt efect decît semănarea confuziei în mintea celor care predau şi mai ales a celor care învaţă gramatica.

Ziceam că e vorba mai ales de terminologie. Cred, într-adevăr, că ne-am putea împăca aproape cu tot ce conţine capitolul luat în discuţie dacă în loc să se tăgăduiască funcţia sintactică s-ar arăta că cea mai mare parte a categoriilor analizate nu au la bază noţiuni şi că rolul lor este numai sintactic.

„România literară", 22.II.1973

Etimologii complicate

Ideile expuse aici mi-au venit în minte cînd am citit, în numărul 1 al revistei „Limba română", articolul lui Theodor Hristea intitulat *Contribuţii la studiul etimologic al neologismelor româneşti*. Autorul, specialist de frunte în materie de etimologie, a publicat o serie de lucrări cu caracter teoretic, luminînd aspecte din cele mai complicate ale problemelor de vocabular.

Scanned with OKEN Scanner

Am pomenit aici nu demult un articol în care arăta că nu numai un cuvînt de împrumut, ci și unul creat prin mijloacele proprii ale limbii noastre poate avea mai multe origini în același timp [1]. Acum demonstrează că un cuvînt poate fi în același timp creat de noi și împrumutat din altă limbă.

Pentru a da un singur exemplu, un verb ca *a dramatiza* a putut fi format de unii vorbitori de la *dramatic*, după modele ca *a dinamiza*, alături de *dinamic*, dar a putut fi împrumutat din franțuzește (*dramatiser*) de alți vorbitori. Nu numai că nici una din cele două ipoteze nu poate fi categoric respinsă, dar există toate premisele pentru a crede că ambele sînt corespunzătoare realității.

Aceasta arată că originea cuvintelor recente nu e totdeauna mai ușor de găsit decît a celor vechi și întărește convingerea că limba este un fenomen foarte complicat, al cărui studiu cere multă atenție și judecată dialectică.

Mergînd mai departe pe linia prezentată, mi-am propus să discut aici altă complicație posibilă. Ni se spune de obicei că un termen ca *picaj*, folosit în aviație, nu poate fi explicat prin franceză, pentru că francezii zic *piqué*. Acolo însă unde găsim în franțuzește termenul corespunzător, acceptăm cu cea mai mare ușurință explicația prin franceză. Ce ne facem însă dacă termenul francez provine din română?

Întrebarea mea nu trebuie să surprindă. Este drept că nu voi putea prezenta exemple numeroase. Dar cîteva există totuși. Astfel, se poate auzi *romanistique* (în loc de *études romanes*); zilele trecute am întîlnit într-un articol publicat în franțuzește de o revistă albaneză derivatul *publicistique*.

După modelul lui *per tu*, unii români zic *per vu*, socotind că *tu* ar fi pronumele franțuzesc, care poate fi pus la plural (*vous*). În Germania desigur s-a format expresia *tur și retur*, folosită în toată Europa Centrală, pentru ceea ce francezii numesc *aller-retour*: dacă *retur* este evident luat din franceză, în nici un caz francezii nu dau lui *tour* înțelesul de „dus".

Vine totuși un moment cînd francezii intră și ei în horă și își însușesc unele cuvinte franțuzești formate în străinătate. În primii ani după Eliberare am auzit cunoscuți din Franța făcînd mare haz de cuvîntul *progressiste*, pe care îl auzeau în emisiunile noastre de radio în limba franceză (ei ziceau *progressif*). Astăzi termenul poate fi întîlnit în texte publicate în Franța.

Cadre, cu înțelesul de „ansamblul personalului", este de origine franceză, dar nu se folosește cu acest sens decît la plural și pentru o pluralitate de persoane (ceea ce mi se pare logic: un singur om nu poate încadra nimic). La noi, după cum se știe, se spune despre fiecare membru al colectivului că e *un cadru* (de exemplu cineva este *un cadru de nădejde*). Zilele trecute am găsit formula într-un text francez.

Deci faptul că un cuvînt e atestat într-un dicționar francez încă nu constituie o dovadă suficientă că l-am împrumutat din franțuzește: se poate pune întrebarea dacă nu cumva acolo vine din română (sau din altă limbă de cultură). Cu aceasta studiul etimologiei se complică și mai mult.

„România literară", 8.III.1973

Un dicționar militar

În vremea noastră, diferitele activități omenești se dezvoltă cu rapiditate, în așa fel încît vocabularul special al fiecăreia dintre ele se îmbogățește

[1] V. volumul de față p. 250.

Scanned with OKEN Scanner

substanțial, fie prin crearea de termeni noi, fie prin modificarea înțelesului unora dintre cei vechi, ceea ce face ca pentru un nespecialist să fie din ce în ce mai grea înțelegerea unui text profesional.

Pe de altă parte, prin faptul că specialiștii fac totuși parte din aceeași societate cu ceilalți vorbitori, termenii noi pătrund cu timpul în limbajul general, fie cu sensul lor propriu, fie cu unul figurat. De aici nevoia de a se publica vocabulare profesionale, pe de o parte pentru a ajuta la însușirea meseriei, pe de alta pentru a lămuri, măcar superficial, pe cei din afara ei.

Printre alte dicționare speciale, semnalez pe cel militar, elaborat de Marele Stat Major și editat recent de Editura Militară. Mai mult poate decît altele, acesta va interesa, desigur, un cerc relativ larg.

Dicționarul la care mă refer se distinge de celelalte și prin faptul că nu și-a luat sarcina de a insera toate cuvintele folosite în armată, ci numai „termenii tactic-operativi", cuprinzînd însă printre aceștia și unii care aparțin altor activități, dar în legătură cu armata. Deci lipsesc unele cuvinte care, cum se spune în introducere, sînt explicate în dicționarele publicate de Editura Academiei R.S.R. În schimb, găsim altele aparținînd activității politice, fizicii, medicinei etc., care, într-un fel sau într-altul, au atingere cu milităria și deci e nevoie să fie cunoscute exact de ostași. Ca un exemplu, luat oarecum la întîmplare, citez cuvîntul *mioză*, explicat prin „contracție pronunțată, temporară sau permanentă, a pupilei ochiului, însoțită de micșorarea ei".

Trebuie să mai semnalez că definițiile nu sînt seci, adică nu se mulțumesc cu inserarea unui sinonim sau cu descompunerea noțiunii în elementele ei esențiale, ci cuprind și descrieri mai largi, astfel că într-un fel dicționarul capătă caracter enciclopedic. Se înțelege că în felul acesta va fi și mai folositor pentru militari.

Pe de altă parte însă, va fi interesant și pentru lingviști, mai precis pentru lexicografi. Avînd în vedere explicațiile și definițiile exacte date diverșilor termeni, colectivul care elaborează *Dicționarul limbii române*, în cadrul institutelor de lingvistică ale Academiei, va fi mult ajutat la redactarea cuvintelor din domeniul militar și la tot ce se atinge cu armata acolo unde la bază este un termen din vocabularul general. La rîndul său, prin chiar acest lucru, *Dicționarul* Academiei va deveni mai folositor pentru militari.

Cum se arată în prefață, terminologia militară nu numai că s-a dezvoltat mult, dar s-a și complicat, prin faptul că s-au introdus tot felul de nume noi ale unor noțiuni care se cunoșteau dinainte sub alte etichete, deci acum trebuie ales între nou și vechi; pe de altă parte, autorii au constatat că de multe ori s-a tradus greșit din alte limbi, astfel că circulă pentru aceeași noțiune cîte două expresii, dintre care una e considerată „greșită".

Chiar dacă nu totdeauna îmi pot da seama că este în adevăr o greșeală de formație, în orice caz este limpede că o terminologie unificată este preferabilă. Dicționarul va avea astfel și rol normativ, prin faptul că a inserat numai una dintre expresii, cealaltă fiind implicit condamnată.

„România literară", 22.III.1973

Repetarea complementului

O particularitate a limbii române este folosirea a două complemente care reprezintă același obiect. Întîlnim astfel fie un substantiv și un pronume, fie două pronume. De fapt nu e vorba numai de o reluare, ci și de o

Scanned with OKEN Scanner

anticipare, căci pronumele neaccentuat, care e în plus, poate fi pus şi după substantivul sau pronumele accentuat, şi înaintea lor: *l-am citit pe Eminescu* sau *pe Eminescu l-am citit*, *pe el îl cunosc* sau *îl cunosc pe el.*

Motive pentru această dublare a complementului sînt desigur mai multe. Voi încerca să prezint aici unul singur: uneori, ca să accentuăm complementul, îl punem la începutul propoziţiei, dar, dacă nu-l reluăm, el poate fi înţeles ca subiect. Cînd zicem *Cearta a curmat discuţia*, ascultătorul înţelege că „cearta a pus capăt discuţiei", pe cînd dacă zicem *Cearta a curmat-o discuţia* e clar că „discuţia a pus capăt certei".

Alteori, tot pentru accentuare, se pune la urmă substantivul sau pronumele accentuat: *L-am întîlnit pe el* (nu pe altcineva); în această situaţie anticiparea este obligatorie, numai un necunoscător al limbii române ar putea spune *Am întîlnit pe el.* În alte cazuri, repetarea e facultativă, putem să spunem *Îl însoţesc pe un prieten* sau *Însoţesc pe un prieten.*

Trebuie apoi făcută o diferenţă între complementul pus înaintea predicatului şi cel care e pus la urmă. Astfel, spunem obligatoriu *Franceza o cunosc*, dar e corect *Cunosc franceza*, fără posibilitate de repetiţie (numai dacă facem o pauză înainte de substantiv şi accentuăm verbul putem zice *O cunosc — franceza*). Pe de altă parte, cînd complementul e după verb, el poate fi anticipat numai dacă e precedat de prepoziţia *pe*, deci putem spune *Îl mîngîie pe copil*, dar nu *Îl mîngîie copilul* (căci s-ar putea lua *copilul* drept subiect).

Unora li se pare distins să evite repetiţia, de exemplu zic *Mîngîie pe copil.* Neputînd totuşi zice *omul pe care am întîlnit* (căci ar fi o construcţie străină pentru limba noastră), înlocuiesc pe *care* cu *ce* şi zic (afectat, după părerea mea) *omul ce am întîlnit*; însă cum verbul e la persoana a 3-a se produce confuzie: în formula *Omul ce a întîlnit copilul*, care e subiectul şi care complementul? Dar dacă, în unele situaţii, repetiţia este obligatorie (nimeni nu va zice *mie place* în loc de *mie îmi place*), de ce să facem acrobaţii pentru a o evita în altele?

Am prezentat numai cîteva dintre complicaţiile pe care le întîlnim în sintaxa complementului, pentru a introduce prin aceasta o informare asupra unei lucrări recente. E vorba de un articol publicat, în româneşte, în revista *Acta Universitatis Carolinae* din Praga; autorul este cunoscutul specialist în limba română Jiři Felix, despre care am mai avut ocazia să vorbesc aici.

Adunînd o bogată colecţie de exemple din lecturile personale (numeroase şi variate publicaţii româneşti, literare şi ştiinţifice), autorul le-a clasat şi le-a explicat, subliniind diferenţele de construcţie şi de valoare în ce priveşte repetarea complementului. Între altele atrage atenţia că procedeul nu e folosit exclusiv de limbile balcanice, cum se spune uneori: spaniola şi franceza cunosc formule sensibil apropiate de ale noastre.

Cu modestia care îl caracterizează, Jiři Felix presupune că lucrarea sa va folosi străinilor care învaţă româneşte. În realitate, va folosi şi românilor care se preocupă de gramatica limbii lor.

„România literară", 5.IV.1973

Limba literaturii populare

Acum cîţiva ani s-a desfăşurat între lingviştii noştri o vie discuţie cu privire la cronologia limbii literare. Se căzuse de acord că epitetul *literar*

Scanned with OKEN Scanner

se potrivește nu numai pentru limba folosită de scriitori, ci, în general, pentru aspectul mai îngrijit al limbajului, deci pentru limbajul din textele științifice, administrative, presă, discursuri, ceea ce înseamnă că unele forme ale limbii vorbite pot fi socotite literare.

Neînțelegerile priveau în primul rînd punctul de plecare în timp: de cînd putem spune că avem o limbă literară românească? Unii credeau că trebuie să pornim de la un stat independent și unitar, alții, cei mai mulți, se refereau la primele texte tipărite, iar alții, în sfîrșit, susțineau că, de vreme ce ne interesează o formă superioară de exprimare, trebuie să considerăm că și literatura populară, orală, folosește un fel de limbă literară.

În momentul cînd apare scrierea, eventual tiparul, se pornește în oarecare măsură ce la limba literaturii populare, existentă de mai înainte. Ca un exemplu concludent pentru această ultimă concepție, au fost prezentate textele homerice, care n-au fost așternute în scris decît în secolul al VI-lea î.e.n., după ce multă vreme înainte circulaseră numai în variantă orală; nu putem însă spune că limba lor a devenit literară abia atunci cînd au fost înregistrate de copiști.

Mi-au revenit în minte aceste dispute citind lucrarea, nu demult apărută (în limba rusă), *Formele supradialectale ale limbii orale și rolul lor în istoria limbii*, de bine cunoscuta cercetătoare A. V. Desnițkaia (Editura Nauka, secția din Leningrad). Cartea privește în primul rînd folclorul albanez, dar comportă o primă parte de teorie generală, unde se pune și problema la care mă refer aici.

Autoarea subliniază că literatura populară (în primul rînd poezia) reprezintă o variantă literară a limbii vorbite; și discursurile politice într-o vreme cînd încă nu se cunoștea scrisul erau redactate cu mai multă îngrijire decît frazele din conversații și comportau formule specifice, păstrate de-a lungul timpului, care puteau fi reluate în discuțiile obișnuite; în orice caz, au existat influențe reciproce între limba literaturii populare și cea a discursurilor politice.

Mi se pare că două idei din cartea citată merită în special atenție: 1. Poezia populară se învață pe de rost, ceea ce înseamnă păstrarea îndelungată a unor formule arhaice, după ce acestea fuseseră părăsite în limba conversației. 2. Fiind învățate de populațiile din regiunile vecine cu locul elaborării, poeziile populare ajutau la generalizarea unor forme gramaticale și mai ales a unor cuvinte, după cum, de asemenea, ajutau să nu se piardă formulele comune în favoarea unora noi care ar fi fost diferite de la o regiune la alta. Aceasta înseamnă că poezia populară ajungea să fie redactată într-o formă supradialectală a limbii și putea contribui la crearea unei limbi literare unice. În momentul cînd apare scrierea și se elaborează operele literare scrise (apoi și tipărite), există anumite modele comune pentru un teritoriu larg, în opoziție cu normele dialectale diferite de la o regiune la alta, dacă nu chiar de la o comună la alta.

În această situație nu se mai poate nega că literatura orală a jucat un rol la crearea unui limbaj mai îngrijit, consolidat apoi prin lucrările scrise (și tipărite).

A. V. Desnițkaia a contribuit astfel, după părerea mea, la o înțelegere mai deplină și mai corectă a conceptului de limbă literară.

„România literară", 14.VI.1973

Scanned with OKEN Scanner

Limba lui Cantemir

Comemorarea la nivel mondial a lui Dimitrie Cantemir a dat naştere la numeroase publicaţii şi în ţara noastră: unele au apărut, altele urmează să fie editate. Între cele dintîi se găseşte cartea intitulată *Dimitrie Cantemir*, *Studiu lingvistic*, care a văzut de curînd lumina tiparului prin îngrijirea Editurii Ştiinţifice. Autorul este Ştefan Giosu de la Universitatea din Iaşi.

La prima vedere, întreprinderea poate părea temerară: pe de o parte, despre Cantemir s-a scris foarte mult, ceea ce aduce întrebarea dacă un studiu mai are ce spune; pe de altă parte, cunoştinţa sumară cu *Istoria ieroglifică* şi cu celelalte opere în româneşte ne lasă amintirea unui stil dificil. Iată totuşi că Ştefan Giosu a mai găsit ce să spună şi chiar destul de mult pentru a redacta o carte de aproape 400 de pagini.

Sîntem deprinşi să vedem în Cantemir un imitator zelos al stilului practicat de istoricii latini; ne vine destul de greu să aşteptăm cu subiectul în minte pînă la sfîrşitul lungilor propoziţii, unde, în cele din urmă, vom descoperi predicatul. Ni se arată acum că de cele mai multe ori verbele, la acelaşi timp, au aceeaşi terminaţie şi, fiind plasate la sfîrşitul diverselor propoziţii care constituie frazele, se ajunge de fapt la formule rimate, de acelaşi gen ca cele folosite în literatura populară.

În ce priveşte vocabularul, ne-au izbit întotdeauna cuvintele savante, de origine greacă sau latină, introduse de Cantemir. Ştefan Giosu ne arată că întîlnim şi numeroase cuvinte vechi, care adesea erau deja arhaisme în secolul al XVIII-lea, şi de asemenea culege din opera scriitorului foarte multe cuvinte populare, multe dintre ele fiind regionale. Deci este vorba în realitate de un vocabular bogat, mai bine zis îmbogăţit cu elemente de toate tipurile.

Într-un singur punct aş vrea să intru în amănunte. Este vorba de celebrul pasaj în care Cantemir arată că acei bărbaţi care palatalizează labialele, adică zic *ghine*, *chept* în loc de *bine*, *piept*, sînt porecliţi „feciori de babă", pentru că prin această pronunţare dovedesc că au stat prea mult pe lîngă mamele lor. Se deduce de aici că în general femeile palatalizau, iar bărbaţii nu. Cum se poate explica acest fenomen? În două feluri: sau că femeile au inovat, iar bărbaţii, fiind mai mult în contact cu cei din alte părţi, au menţinut pronunţarea tradiţională, sau că bărbaţii şi-au însuşit rostirea din alte ţinuturi, în timp ce femeile, mai conservatoare prin situaţia lor socială, au păstrat forma moştenită. Ştefan Giosu admite această a doua ipoteză. Respingînd ideea că Dimitrie Cantemir ar avea în vedere numai clasa boierilor, Giosu crede că în general bărbaţii, fiind mai umblaţi, au reuşit mai repede să-şi însuşească maniera normată.

Toate bune, dar cum să explicăm atunci că pînă în zilele noastre mai găsim bărbaţi care palatalizează? Evident, valul de uniformizare şterge în acest moment ultimele urme ale fenomenului, dar acum 50 de ani, în ţinuturile cu palatalizare, ţăranii de ambele sexe şi de toate vîrstele menţineau pronunţarea regională. Ar fi fost posibil acest lucru dacă încă acum 300 de ani numai „feciorii de babă" o mai cunoşteau?

Desigur, în timpul lui Cantemir culturalizarea era slabă şi foarte rari erau cei care îşi însuşeau normele. De atunci încoace, învăţătura de carte s-a răspîndit, iar limba a dat înapoi? E mult mai plauzibilă ideea că în secolul al XVII-lea palatizarea era incipientă, cel puţin în Moldova.

„România literară", 26.VII.1973

Scanned with OKEN Scanner

După 52 de ani

Mi-am petrecut ultimii ani ai copilăriei și primii ani ai tinereții în comuna Reviga (jud. Ialomița). Am rămas legat sufletește de această localitate, deși fusesem acolo pentru ultima dată acum 52 de ani.

În 1939 am publicat în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»" (Iași), condus de academicianul Iorgu Iordan, un articol intitulat *Glosar din comuna Reviga*, unde dădeam informații asupra unor amănunte de pronunțare și prezentam sumar sistemul de denominație a persoanelor.

În iunie anul acesta am avut în sfîrșit ocazia, de mult așteptată, să revăd satul. Bineînțeles că am găsit multe prefaceri și mari progrese, dar ceea ce m-a interesat în primul rînd au fost transformările radicale ale graiului. Acum vreo doi ani, primisem vizita cîtorva localnici de vîrsta mea și putusem constata atunci că vocabularul lor era destul de asemănător cu al meu. Nu aveam însă siguranța că fenomenul este general.

Am putut observa acum la fața locului situația și m-au izbit încă două aspecte. În tinerețea mea pronunțarea era aproape fără excepție regională, adică țărănească: se zicea, de exemplu, *ghine*, *chicior*, *hierbe* etc., indiferent cui se adresa vorbitorul. Acum n-am mai auzit pe nimeni zicînd așa. Am întrebat pe unii tineri despre particularitățile acestui gen, dar mi-au arătat cu toții că nu le sînt familiare.

Situația numelor de persoane, în trecut, era următoarea: oamenii erau cunoscuți cu numele de botez, urmat de numele de botez al tatălui (eventual de o poreclă), pus la genitiv: *Marin a lu Angheluță*, *Duńitru lu Baicu* etc. Cînd atîta nu era suficient pentru identificarea persoanei, se mai adăuga numele bunicului: *Răducanu lu Neagu lu Moș Vasile*. La școală se trecea în catalog, ca nume de familie, prenumele tatălui, iar la armată se folosea al bunicului, ceea ce nu putea să nu provoace unele confuzii. De exemplu, același personaj, civil, era *Stan Dobrin*, iar ca militar, *Ivan Stan*. Cînd bunicul era mort de mult și uitat, tinerii nu recunoșteau ușor de ce militar se vorbește.

Care e situația astăzi? În general am remarcat că se folosesc numai două nume, al doilea fiind al bunicului, fără articolul genitival. De exemplu, fiind întrebat dacă l-am cunoscut pe *Mitu Drăgan*, am răspuns prompt: *da, Mitu lu Marin Drăgan*. Numai cu carecare rezervă oamenii au recunoscut că așa i se zicea pe vremuri. Rezultă din cele arătate că se fixează un nume de familie, care va fi păstrat de descendenți. Și prin aceasta se șterge una dintre trăsăturile care despărțeau satele ialomițene de oraș.

În încheiere, încă o problemă de vocabular. De astă dată nu mă refer la faptul că la țară s-au introdus cuvinte orășenești, ci la dispariția celor locale. Printre termenii care circulau în sat am notat în copilărie unul specific comunei, căci în nici unul din satele vecine nu l-am putut identifica: se zicea că luna *acină* sau *a acinat*, cînd răsărea după apusul soarelui. Într-un articol publicat în 1936 am încercat să explic acest cuvînt ca moștenit din latinește. Am întrebat acum pe cîțiva tineri dacă au auzit de *a acina* și mi-au răspuns că nu; unii bătrîni care erau de față au intervenit ca să confirme existența termenului; dar la insistențele mele, n-au fost în stare să-l definească nici ei cum trebuie, ceea ce înseamnă că nici ei nu-l mai folosesc. Aceasta arată o dată mai mult cît de urgent este pentru istoria limbii să se consemneze acum particularitățile locale, căci în scurtă vreme nu va mai fi nici o posibilitate de a le aduna.

„România literară", 9.VIII.1973

Scanned with OKEN Scanner

Limbă şi societate

Arătam acum două săptămîni că o vizită în satul unde nu mai fusesem de 52 de ani mi-a demonstrat clar schimbările radicale prin care a trecut în acest răstimp limba locuitorilor. Nu încape nici o îndoială că situaţia este aproximativ la fel în celelalte sate ale ţării. Şi de asemenea este neîndoios că transformările cele mai spectaculare au avut loc după 1944. Urmează de aici că revoluţia socială a fost însoţită de o revoluţie lingvistică?

Un curent care a avut anii lui de înflorire pretindea că fiecare clasă îşi are limba ei, deosebită radical de ale celorlalte clase, de unde se trăgea concluzia că schimbarea unui regim social antrenează automat o înlocuire a limbii. Teoria s-a dovedit greşită, căci s-a arătat că membrii diferitelor clase sînt obligaţi să comunice unii cu alţii, astfel încît limba aparţine întregii naţiuni, nu unei pături sau unei clase a ei.

Atunci nu e nici o legătură între luarea puterii de către clasa muncitoare şi modificările din limbă? Şi această concluzie ar fi exagerată. Fără să putem vorbi de o „explozie", deci fără să putem stabili o zi în care limba s-a transformat, aşa cum recunoaştem că la 23 August 1944 a avut loc o schimbare capitală în situaţia ţării noastre, iar la 30 decembrie 1947 România a devenit republică, nu putem nega că restructurările politice au avut efecte şi asupra felului de a vorbi al oamenilor.

Ce e drept, ziua de 23 August a fost un punct de plecare în politica ţării, căci după această zi s-au acumulat paşii spre socialism: nu vom găsi oare ceva de acest fel şi în materie de limbă?

Două sînt prefacerile lingvistice esenţiale pe care le putem constata: pe de o parte, ţăranii şi-au însuşit un vocabular şi o gramatică mult mai asemănătoare decît înainte cu vocabularul şi cu gramatica oamenilor culţi; pe de altă parte, s-au şters aproape complet diferenţele între regiunile ţării (cel puţin la o largă pătură a populaţiei). Aceasta constituie un progres incontestabil, căci e limpede că o limbă e cu atît mai valoroasă cu cît o poţi folosi pe un teritoriu mai larg.

Desigur, cele două feluri de unificare au fost ajutate de dezvoltarea mijloacelor de comunicare: atunci cînd ţăranii erau lipiţi de pămînt şi numai în rare ocazii îşi părăseau momentan satul, limba nu se putea unifica, ci, dimpotrivă, se diversifica mereu; cînd s-au creat maşini pentru deplasarea rapidă şi aparate care duc la distanţă vorbirea, au apărut şi premisele unificării limbii.

Totuşi ar fi greşit să nu recunoaştem meritele regimului socialist în această privinţă. În primul rînd, îndată după Eliberare s-a întreprins şi s-a dus la capăt acţiunea de eliminare a analfabetismului (se ştie că erau pînă atunci cel puţin patru milioane de neştiutori de carte). O dată cu învăţătura au pătruns în toate locurile tipăriturile, în primul rînd ziarele, care aduceau cu ele o limbă unitară, cea pe care o numim literară. Foştii analfabeţi s-au deprins treptat cu ea, fiind ajutaţi şi de multe alte acţiuni culturale, pe care numai noul regim putea şi voia să le întreprindă. Pe de altă parte, îmbunătăţirea condiţiei economice a ţăranilor le-a permis să voiajeze şi mai ales să-şi procure aparate de radio şi de televiziune, care le aduc chiar în locuinţă limba normată şi încă sub forma pronunţată. Nu mai vorbesc de trimiterea copiilor la şcoli, oricît de înalte, şi de stabilirea în sat a numeroase categorii de intelectuali.

Prin urmare, dacă trebuie să recunoaştem că schimbarea regimului n-a transformat brusc şi radical limba, măsurile politice şi economice luate

Scanned with OKEN Scanner

au permis acumularea de schimbări de amănunt care, în decurs de aproape trei decenii, au antrenat totuşi schimbări esenţiale în mijloacele de comunicare între oameni.

„România literară", 23.VIII.1973

Ingeborg Seidel-Slotty

O ştire menită să ne umple de mîhnire: Ingeborg Seidel-Slotty nu mai este.

Fiica lingvistului Fr. Slotty, profesor înainte de război la Universitatea din Praga, s-a căsătorit cu Eugen Seidel, lingvist şi el, originar din oraşul Jena şi emigrat în Cehoslovacia din cauză că nu putea suferi regimul hitlerist. Cînd a fost invadată Cehoslovacia, cei doi tineri au reuşit să scape şi au ajuns în România, unde au locuit un timp la Buhuşi, apoi la Iaşi şi în fine la Bucureşti.

Au învăţat româneşte şi au trăit dînd lecţii de germană şi mai ales de engleză. Dar, fiind ambii lingvişti, au găsit timpul necesar să publice şi lucrări de ştiinţă.

Revista „Bulletin linguistique", pe care o scotea pe atunci profesorul Al. Rosetti, cuprindea în paginile ei lucrări privitoare uneori la limba germană, dar de cele mai multe ori la limba română, semnate de Ingeborg Seidel-Slotty. De exemplu, privitor la *Folosirea pleonastică a pronumelui în româneşte*, explicată nu numai prin nevoia de subliniere, ci şi prin tendinţe estetice, ca urmărirea echilibrului frazei, marcat mai ales prin ritm. În alt număr al revistei găsim, de aceeaşi autoare, un amplu articol despre *Formulele şi figurile etimologice în româneşte*, apoi unul despre *Limba politeţii*. Atentă la felul de pronunţare, la particularităţile de structură ale românei, autoarea a putut lămuri o serie de fapte asupra cărora noi treceam fără să le dăm atenţie.

Interesante sînt apoi colecţiile de scrisori trimise de ţărani cu puţină ştiinţă de carte, pe care le publică Ingeborg Seidel-Slotty: le publică însoţite de comentarii; de asemenea, a adunat descîntece pe care le-a editat cu comentarii lingvistice.

Nu vom trece cu vederea că a publicat şi articole de teorie generală, mai ales că exemplificarea este adesea tot cu elemente româneşti: *Sintaxă şi semantică*, *Falsa despărţire a cuvintelor*, *Despre funcţiunile diminutivelor*.

După Eliberare şi după o perioadă în care Eugen Seidel a fost profesor la Universitatea din Bucureşti, apoi la cea din Cluj, a fost chemat de guvernul R.D.G. şi s-a instalat la Berlin, unde a fost numit profesor la universitate. În capitala R.D.G., soţia lui şi-a continuat preocupările ştiinţifice, fiind în acelaşi timp activistă pe tărîm social. Dar cea mai mare parte a energiei şi-a consumat-o traducînd opere româneşti, literare şi ştiinţifice, pentru a fi publicate în editurile germane.

A rămas o înflăcărată prietenă a ţării noastre, gata oricînd să sprijine acţiunile pornite de la noi sau persoanele din România care aveau treburi în R.D.G.

Desigur, sfîrşitul fiecărei fiinţe este inevitabil; dar mi se pare că, în cazul acesta, ar fi fost potrivit să mai fie amînat.

„România literară", 6.IX.1973

Scanned with OKEN Scanner

Pseudonime

De ce unii autori, în locul numelui lor autentic, semnează cu unul inventat de ei, deci cu un pseudonim? Motive sînt mai multe, lucrul depinde și de împrejurările generale, și de gusturile personale.

A fost o vreme cînd pentru o persoană „de calitate" era socotit rușinos să apară ca activă pe teren artistic, indiferent dacă era vorba de literatură, de teatru, de muzică. S-a susținut astfel că Shakespeare era pseudonimul lordului Derby.

Au fost cazuri cînd o publicație semnată cu numele adevărat putea atrage autorului neplăceri de ordin public. Desigur, în această situație, același pseudonim nu putea fi folosit de multe ori, căci pînă la urmă se afla adevărata identitate. Se întîmplă și invers: unui autor i s-a interzis să semneze cu numele adevărat, dar i s-a permis să publice sub pseudonim.

Mai apropiat de noi și mai răspîndit este cazul cînd aceeași persoană are două producții în același număr al unui periodic: pentru a nu da impresia că acaparează coloanele, semnează unul din texte cu pseudonim.

La bază poate sta o atitudine pretențioasă sau, dimpotrivă, rezervată: autorul socotește că lucrarea nu e destul de distinsă pentru reputația lui sau, din contra, are impresia că n-ar fi frumos să iasă prea mult în lumină cu personalitatea sa. Alții sînt nemulțumiți de numele banal pe care îl poartă și aleg în loc altul sforăitor sau, dimpotrivă, sînt stînjeniți de numele cu rezonanță străină și preferă unul indigen.

Toate acestea mi-au venit în minte cînd am luat în mînă o publicație recentă intitulată *Dicționarul de pseudonime*. Autorul este Mihail Straje, iar editura, Minerva. O lucrare voluminoasă, de 810 pagini, în care sînt cuprinse, fără digresiuni sau comentarii, numai pseudonimele folosite de români. Nu cred că cineva neprevenit ar fi putut bănui că sînt atît de multe.

Autorul, care a depus o muncă uriașă, desigur nu fără a-și procura prin aceasta bucurii, își începe introducerea cu fraza: „Lucrarea ce o prezentăm va interesa, desigur, nu numai pe cititorul avid de curiozități". Din partea mea, aș spune mai curînd „nu numai pe cei doritori de informații concrete".

Desigur, un dicționar nu se citește, ci se consultă la nevoie. Lucrarea pe care o am în față nu este totuși de acest tip: fără îndoială, nu-i va veni nimănui în gînd să o citească la rînd, ca pe un roman; dar se poate consuma mult timp cu ea fără a avea ceva special de căutat, căci mai oriunde o deschizi întîlnești date interesante.

M-am oprit și eu în diverse locuri, pe de o parte căutînd să văd dacă sînt inserate unele nume cunoscute de mine, pe de altă parte fiind reținut de informații care mi s-au părut surprinzătoare. Pot să spun că nu am întîlnit, cel puțin pînă acum, nici greșeli, nici lipsuri supărătoare. Nu mă îndoiesc că se vor semnala cu timpul unele, ceea ce va putea fi un stimulent pentru elaborarea unei ediții noi. Pînă una-alta, mi se pare mai important de notat că multe din datele cuprinse în volum s-ar fi pierdut cu timpul dacă n-ar fi fost consemnate aici. Și oricine a lucrat în domeniul publicisticii știe cît e de neplăcut să ai în față un text interesant din trecut, al cărui autor încerci să-l ghicești, fără să ai în nici un fel speranța că vei reuși.

Dicționarul de pseudonime este astfel un auxiliar neprețuit pentru orice referire la istoricul tipăriturilor noastre.

„România literară", 20.IX.1973

Scanned with OKEN Scanner

Analele Societăţii de Limba Română

Am vorbit altă dată[1] de faptul că în Iugoslavia există o societate de limba română, care publică un anuar intitulat *Analele Societăţii de Limba Română*.

Dacă revin acum asupra acestui subiect, motivul este că am în faţa mea un impozant volum, de 734 de pagini, format mare, proaspăt apărut, cu colaborare internaţională. Punctul de plecare pentru această publicaţie a fost format de două aniversări: 10 ani de la înfiinţarea societăţii şi 50 de ani de viaţă ai lui Radu Flora, profesor la Facultatea de Filologie a Universităţii din Belgrad, preşedintele societăţii şi animatorul publicaţiei.

Partea întîi a volumului cuprinde un omagiu adus profesorului Radu Flora, autor a numeroase lucrări de filologie propriu-zisă, de literatură, de folclor şi de lingvistică. O listă completă a acestor lucrări este inserată în anuar. Frapează, între altele, studiile privitoare la istoria relaţiilor dintre România şi Iugoslavia.

Sărbătorirea în acelaşi timp a societăţii şi a conducătorului ei capătă un caracter simbolic: societatea nu se putea dezvolta fără un iniţiator şi un organizator inimos, iar acesta nu-şi putea traduce în practică ideile originale fără o atmosferă de muncă şi de interes pentru problemele filologiei, atmosferă pe care numai societatea a fost în stare să o creeze şi să o întreţină.

Cît de bogată a fost activitatea societăţii în aceşti zece ani s-a putut vedea şi din ampla dare de seamă tipărită nu demult. În volumul apărut acum, găsim articole datorate unor autori din Iugoslavia, din România şi din multe alte ţări. Au fost folosite pentru redactarea lucrărilor şi alte limbi decît româna, dar aceasta predomină categoric din punctul de vedere al numărului. Mai peste tot au fost adăugate rezumate într-o limbă de mare circulaţie, astfel încît şi cei care nu cunosc limba folosită în articol îşi vor putea face o idee asupra cuprinsului lui.

Subiectele privesc în primul rînd limba română, literatura română, relaţiile dintre ţara noastră şi alte ţări; sînt descrise obiceiuri ale populaţiei rurale româneşti din Iugoslavia şi se discută problemele învăţămîntului limbii române în şcolile din Iugoslavia. Chiar şi lucrările care se referă la alte limbi sau literaturi au legături cu noi, fie că e vorba de influenţe lingvistice sau de paralelisme, fie că se discută subiecte care au fost abordate mai înainte de autorii din România. Pentru exemplificare, voi cita numai două studii, datorate ambele unor cercetători iugoslavi de la Belgrad: Asim Peco prezintă amănunte cu privire la fonetica unor graiuri sîrbeşti influenţate de pronunţarea românească, iar Momcilo D. Savici arată că, în cadrul tendinţei generale de reducere a flexiunii nominale, se pot observa unele amănunte comune graiurilor sîrbeşti şi româneşti din Serbia orientală.

Prind ocazia de a semnala că s-au ţinut două simpozioane pe tema relaţiilor iugoslavo-române, iar un al treilea urmează să aibă loc în octombrie anul viitor, la Zrenjanin, în Iugoslavia.

Se poate vedea astfel cît de vie este activitatea societăţii şi cît de interesante sînt pentru noi rezultatele obţinute.

„România literară", 4.X.1973

[1] V. prezentul volum p. 254.

Scanned with OKEN Scanner

Aniversări și comemorări

Avem din ce în ce mai multe date istorice de care ne aducem aminte cu interes. Se obișnuiește să fie subliniate, mai ales cînd se împlinește un număr de ani rotund. În ultimul timp sîntem stimulați de UNESCO, care întocmește regulat liste și înscrie tot mai multe nume românești. Aceasta mă îndeamnă să notez aici cîteva lucruri în legătură cu folosirea unor termeni specifici.

Formula tradițională este *sărbătorire*, infinitivul lung al verbului *a sărbători*, derivat de la *sărbătoare*, care, la rîndul său, e format de la verbul *a serba*. E curios de observat în prima silabă diferența de vocală, provocată de timbrul celor care urmează (*serbez* cu doi *e*, dar *sărbăt-*, cu doi *ă*). Verbul *a serba* provine din latinește (*servare*): înseamnă „a păstra", apoi „a respecta", de unde s-a ajuns mai tîrziu la înțelesul actual.

Ca și în alte cazuri, în ultimul secol cuvîntul tradițional a fost împins pe planul al doilea de paralelele neologice de origine latină: întîi s-a zis *aniversare*, apoi *comemorare*. De notat că primul dintre acestea nu are la bază un verb, ci un adjectiv, *aniversar* (Eminescu mai scria *La aniversară*, subînțelegîndu-se *ziua*), și numai printr-o confuzie a apărut forma cu *e* final, luat drept infinitiv lung, ceea ce a dus la formarea unui infinitiv scurt, *a aniversa*, dotat curînd cu o conjugare completă. *Aniversară* era ziua de „întoarcere a anului", adică de revenire a unei anumite date, iar *a comemora* înseamnă de fapt „a aduce aminte", „a pomeni", fiind din familia de cuvinte a lui *memorie*.

O mare parte a publicului nostru este foarte amatoare de neologisme, pe care însă nu le înțelege totdeauna cum trebuie, de aceea se întîmplă să le întrebuințeze cu sensuri greșite și, mai ales, în construcții sintactice nepotrivite. Așa s-a întîmplat cu cele două cuvinte de care e vorba aici. Se zice corect *aniversarea nașterii lui Dimitrie Cantemir* și, avînd în vedere că de la evenimentul în cauză au trecut 300 de ani, se poate spune fără greșeală *a 300-a aniversare a nașterii*. De asemenea, e fără cusur formula *comemorarea lui Dimitrie Cantemir cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la nașterea lui*. Se aude totuși curent *aniversarea a 300 de ani* sau chiar *comemorarea a 300 de ani*, deși ar trebui să ne fie clar că nu se aniversează anii, ci e vorba de aniversarea nașterii, de comemorarea personajului.

Folosite în formulele noi, *a aniversa* și *a comemora* pierd legătura de înțeles cu familiile de cuvinte din care provin și ajung să însemne pur și simplu „a serba". Dar atunci sîntem în drept să punem întrebarea: de ce nu l-am păstra pe *a sărbători*, care nu are nici un defect, afară de acela, grav în ochii unora, că e format în românește, și nu împrumutat de curînd din latină sau dintr-o limbă romanică.

Impresia mea este că întorsăturile noi, deși greșite, sînt pe cale de a se generaliza. Desigur, esențial este ca limba să fie unitară, ca să ne putem înțelege unii pe alții, iar o abatere de la normele vechi, dacă se generalizează, încetează de a fi o greșeală. Totuși, cel puțin în cazul de față, ar fi bine dacă s-ar păstra construcțiile originare, nu atît pentru a nu se altera formulele primitive, cît tocmai pentru înțelegerea pe un plan mai larg: o dată ce introducem termeni internaționali, e de dorit să fie folosiți în așa fel încît să permită înțelegerea pe scară internațională, deci să fie construiți așa cum apar în limbile care se bucură astăzi de o mare circulație.

„România literară", 18.X.1973

Scanned with OKEN Scanner

Vlad Bănăţeanu

La 8 noiembrie se împlinesc 10 ani de la moartea prematură a profesorului Vlad Bănăţeanu. Am fost coleg de studii cu el, am putut să-i apreciez sforţările şi abnegaţia cu care se angaja la muncă şi cred că poate servi ca exemplu în ce priveşte rezultatele, de aceea mi se pare necesar să-i împrospătez amintirea.

Probabil întîmplărilor din timpul primului război mondial se datoreşte faptul că, pe lîngă germană, pe care o cunoştea foarte bine, a învăţat rusa, polona, ceha, pe care le vorbea curent. Dar la Facultatea de Litere a preferat să urmeze filologia clasică. Mergînd pentru un stagiu de perfecţionare în Franţa, şi-a îmbunătăţit, bineînţeles, cunoştinţele de franceză. De acolo a ajuns, pentru un timp, şi în Anglia.

Hotărît să studieze istoria limbilor indo-europene, nu s-a mulţumit cu cele care stau mai la îndemîna noastră. După ce a publicat o primă lucrare privitoare la morfologia istorică latină, a trecut la limbile celtice, pe care, după cîte ştiu, nimeni din ţara noastră nu le-a examinat atît de aproape, rezultatul fiind două lucrări, una în franţuzeşte, cealaltă în nemţeşte.

Întors în ţară, a dat o lucrare de greacă veche, anume a tratat o problemă care cerea cunoştinţe, atîtea cîte putem avea, asupra limbilor populaţiilor care au precedat pe greci în Peninsula Balcanică.

De aici înainte a trecut la armeană, de care a rămas legat pînă la sfîrşit, fără ca aceasta să-l împiedice de a atrage în preocupările sale alte limbi: a studiat, de exemplu, numele de fluvii ilirice, o problemă din cele mai spinoase ale Europei sud-estice, apoi a făcut cercetări referitoare la problema unei limbi protoindice şi aşa mai departe. Multe dintre subiectele discutate au avut, într-un fel sau altul, raporturi şi cu limba română.

Mai interesant mi se pare că este alt aspect al activităţii lui Vlad Bănăţeanu: talentul de organizator. Încă din 1937 a reuşit să înfiinţeze o publicaţie periodică, pe care a condus-o singur tot timpul: „Revue des études indo-européennes", care a apărut pînă în 1947, reuşind să obţină colaborarea unora dintre cei mai de vază autori europeni, ceea ce înseamnă, implicit, că a fost cotată ca una dintre principalele publicaţii de specialitate, la nivel mondial. Bănăţeanu a fost apoi unul dintre principalii organizatori ai publicaţiei *Studia et acta orientalia*, care apare la noi din 1958.

În 1960, am participat împreună cu el la Congresul de Orientalistică de la Moscova şi am avut ocazia să-mi dau seama personal de aprecierea favorabilă care-i era acordată de specialiştii din toată lumea.

Un amănunt cu caracter oarecum anecdotic va arăta capacitatea lui de organizare şi în domenii mai puţin abstracte. Acum vreo 25 de ani, la Universitatea din Bucureşti, a spus odată, într-o şedinţă sindicală, că nu putem fi mulţumiţi de felul cum se prezintă cantina studenţilor. Socotind că prin aceasta îi dau o lecţie, ca să nu mai critice altă dată, cei care se ocupau de sindicat i-au încredinţat lui sarcina de a supraveghea cantina. Imediat s-au putut constata progrese simţitoare pe această linie.

Era un om care nu se îndoia nici o clipă că, dacă munceşti serios, poţi duce la capăt orice sarcină, dată de alţii sau aleasă de tine însuţi.

Cine ştie ce domenii ar mai fi abordat şi cu ce rezultate apreciabile dacă şi-ar fi continuat viaţa pînă la limitele care ni se par normale.

„România literară, 1.XI.1973

Scanned with OKEN Scanner

Stilistica funcţională

Un domeniu foarte complicat este cel al stilurilor. S-a spus cu drept cuvînt că „stilul e omul", pentru că, în modul în care mînuieşte limba, fiecare individ îşi are trăsăturile sale specifice.

Evident, interesul pentru aceste trăsături este mare în primul rînd cînd e vorba de diferenţele dintre scriitori. În ultimele decenii s-au publicat numeroase lucrări despre „limba şi stilul" cîte unui autor. De la început se vădeşte o neînţelegere, concretizată chiar în titlurile studiilor: limba scriitorului este limba întregii colectivităţi naţionale, şi cu aceasta am spus totul despre ea; dacă însă prin *limbă* se înţelege „felul de a o folosi", atunci aceasta e totuna cu *stilul* şi nu mai e cazul să se mai adauge acest din urmă cuvînt.

Oricum, e limpede că în materie de literatură este ce studia, căci fiecare scriitor, dacă nu e un simplu copist, scrie altfel decît toţi ceilalţi, fie că foloseşte sau nu figuri de stil originale; într-un fel sau altul, se poate constata că exprimarea lui e colorată.

Acelaşi cuvînt are un înţeles de bază şi unul figurat, ambele fiind prezente în procesul de comunicare, ceea ce îmbogăţeşte conţinutul. Se ajunge la stiluri diferenţiate şi pe genurile literare, deoarece altfel se formulează, de pildă, un text liric decît unul satiric.

Dar figuri de stil se creează şi în afara literaturii beletristice, eventual unele create în literatură intră în limbajul general. Mă refer la formule ca *poalele muntelui* (s-a comparat muntele cu o persoană îmbrăcată) sau *a duce pe cineva de nas* (ca pe un cal).

În ultimele decenii stilistica a căpătat şi alt conţinut, anume studiul ramificaţiilor limbii comune după diversele profesiuni, după categoriile sociale. Există un stil juridic, altul administrativ, unul familiar, altul solemn şi aşa mai departe, evident şi acestea amestecate treptat în limba generală, căci formulele răspîndite într-o profesiune ajung să fie cunoscute şi folosite de neprofesionişti, cîteodată cu anumite coloraturi, alteori fără. În acelaşi timp, fiecare stil îşi creează mereu noi particularităţi.

Din toate acestea rezultă complicaţii nesfîrşite, iar cei care se ocupă de studiul stilurilor, alegînd una sau alta din semnificaţiile termenului, discută fiecare alte fapte şi cu altă atitudine, mărind prin aceasta divergenţele.

Un început de ordine în acest haos face acum lucrarea recent apărută a profesorului I. Coteanu: *Stilistica funcţională a limbii române: stil, stilistică, limbaj* (Editura Academiei, 1973).

Autorul şi-a propus să examineze diversele stiluri ale limbii române, dar s-a izbit de lipsa de precizie a termenilor, de aceea a fost silit să înceapă cu o amplă introducere în care ia poziţie în toate amănuntele clasificării. Cu argumente convingătoare ne demonstrează că stilistica trebuie să examineze toate subîmpărţirile sociale ale limbii, indiferent dacă aparţin limbii vorbite sau scrise, dacă urmăresc să sublinieze elementele afective ale limbajului sau să facă posibilă înţelegerea numai între membri ai unor grupuri speciale.

E clar însă că o lucrare în care să fie descrise toate aceste ramificaţii ar lua proporţii uriaşe. De aceea autorul s-a văzut silit să se limiteze, în partea a doua a volumului, la analiza limbajului popular (atenţia principală fiind

Scanned with OKEN Scanner

îndreptată, de fapt, asupra literaturii orale), urmînd ca într-o lucrare viitoare să fie tratate celelalte ramificaţii ale limbii comune.

Nu ne rămîne decît să aşteptăm urmarea, pe care o dorim cît mai neîntîrziată [1].

„România literară", 15.XI.1973

Româno-albanica

O vizită de două săptămîni în Republica Albania mi-a permis să-mi reîmprospătez cunoştinţele, ce e drept, sumare de albaneză şi să capăt altele noi, desigur cu totul insuficiente pentru a putea duce la capăt cercetări originale în acest domeniu, dar suficiente pentru a mă convinge de interesul pe care ar trebui să-l acordăm unor astfel de cercetări.

La noi, în momentul de faţă, după cîte ştiu, singura activitate în materie este cursul facultativ pe care îl ţine, la Universitatea din Bucureşti, conferenţiarul doctor Grigore Brîncuş.

Este bine ştiut că româna şi albaneza au avut, într-o perioadă mai veche, relaţii strînse. Cuvintele şi chiar elementele gramaticale comune au fost explicate pe de o parte prin păstrarea unei părţi din fondul vechi, iliric sau trac, pe de altă parte prin împrumuturi: din latină în albaneză, din iliră în latina balcanică, apoi din română în albaneză şi din albaneză în română. La acestea se adaugă elemente comune mai noi, împrumutate de ambele limbi din slavă, din greacă, din turcă, apoi din limbile care se bucură astăzi de circulaţie în toată lumea.

Într-o lucrare din tinereţe am susţinut că sufixul, atît de mult folosit în românește, *-esc* (în cuvinte ca *tineresc*) e de origine tracă. Am pomenit atunci de adverbele în *-eşte*, de felul lui *românește*, şi am emis presupunerea că şi ele sînt de origine tracă. Aflu acum că există o formaţie albaneză paralelă foarte fertilă, care întăreşte această ipoteză (de exemplu în albaneză se zice *frëngjisht* pentru „franţuzeşte").

Sufixul românesc *-oi*, *-oaie* (în cuvinte ca *greoi*, *greoaie*) a fost explicat prin latină, dar unele amănunte prezintă greutăţi; un sufix întru totul asemănător, existent în albaneză, mă face să cred că originea trebuie căutată în substrat.

Toate acestea se pot înţelege uşor; dar am putut constata acum că mai există şi alte paralelisme, a căror explicaţie trebuie căutată undeva mai în adîncime. Iată mai întîi un fapt care nu mai e cu totul nou: în altă lucrare din tinereţe am susţinut că în românește substantivele care denumesc pe autorii acţiunilor (de felul lui *îndrumător*) devin în cea mai mare parte adjective. Mai de curînd Lucia Djamo-Diaconiţă a constatat că la fel se petrec lucrurile în albaneză.

Iată şi fapte mai noi, cel puţin pentru mine: la articolul masculin *-u* se ajunge în ambele limbi pe căi diferite; în românește se zice *tovarăşu*, pentru că a fost suprimat în pronunţare *-l*, care a avut multă vreme funcţia de articol; în albaneză, echivalentul este *shoku*, pentru că după anumite consoane *-i* a fost înlocuit cu *-u*.

În sfîrşit, două fapte mai curioase, care în nici un caz nu se pot explica prin moştenirea unor stări de lucruri comune în trecut: zicem în românește *Bună dimineaţa*, *Bună ziua*, *Bună seara*, dar *Noapte bună*, inversînd deci

[1] Vol. al II-lea a apărut în 1985 şi se ocupă de limbajul poeziei culte.

în ultimul caz locul substantivului și al adjectivului. Exact la fel se procedează în albaneză. În ambele limbi însă se poate spune și *Ziua bună*, dar numai la despărțire.

În ultimul timp, în locul vocativului, se folosește la noi tot mai mult nominativul articulat, de exemplu: *tovarășu Ion!*, *doamna Popescu!* În albaneză aceasta este norma de multă vreme.

Evident, nu poate fi vorba să tragem imediat concluzii privitoare la originea acestor formule comune. Le semnalez numai pentru a arăta că ar trebui să ne ocupăm de albaneză mai mult decît pînă acum, în vederea adîncirii studiului limbii române.

29 noiembrie este ziua națională a Albaniei. Să ne fie îngăduit, cu această ocazie, să urăm poporului albanez cele mai mari succese.

„România literară", 29.XI.1973

mai

Am avut în ultima vreme de mai multe ori ocazia să discut despre pleonasme și am arătat că, deși (sau poate tocmai pentru că) marele public este atent la ele, nu trebuie socotite ca greșeli foarte grave. Totuși am ales și eu un număr de exemple pe care le-am condamnat, fie pentru că denotă ignorarea sensului cuvintelor, fie pentru că, înțelese *ad litteram*, dau naștere la absurdități.

Între alte formule pe care le-am considerat supărătoare au fost și ceea ce am numit comparative pleonastice, ca *mai scăzut*, *mai redus* [1]. Găsisem, chiar în texte scrise de lingviști, fraze de felul celei care urmează: *În timp ce A este mare, B este mai redus*. Puneam atunci întrebarea: cum poate fi B mai redus decît A, dacă acesta e mare și deci nu e nicidecum redus?

Văzusem, ce e drept, că se spune corect *X este mare, iar Y este mai mic* sau *X e bătrîn, iar Y e mai tînăr*, dar îmi explicam faptul prin aceea că *mare* și *mic*, *tînăr* și *bătrîn* sînt termeni relativi, cineva poate fi mare sau bătrîn în raport cu o anumită persoană și mic sau tînăr în raport cu alta: *redus* și *scăzut* presupun însă o operație de micșorare, și termenul de referință nu poate merita unul dintre aceste calificative dacă n-a trecut el însuși printr-o împuținare.

Îmi dau acum seama că n-am avut dreptate sau, cel mult, am avut numai parțial dreptate. Într-adevăr, adverbul *mai* are în românește mai multe întrebuințări și nu totdeauna presupune situarea ambilor termeni ai comparației în aceeași postură, ba, de multe ori, nu reclamă nici constatarea unei inegalități în raport cu alt exemplar. Zicem astfel că *Pe aici nu trece mai nimeni*, ceea ce nu înseamnă că există mai multe grade de *nimeni*.

Între altele, *ai* are aceeași valoare cu „aproape", în special cînd e repetat: *(Era) mai-mai să-mi rup piciorul*. Poate însemna și „în oarecare măsură", de exemplu cînd spunem *Ceaiul s-a mai răcit* nu înțelegem nici că operația se produce a doua oară, nici că este mai intensă în cazul la care ne referim decît în altele, ci că „ceaiul a pierdut o oarecare cantitate din căldura pe care o avea", că e mai puțin fierbinte, dar nu în așa măsură încît să merite într-adevăr calificativul de „rece".

Cred acum că în aceeași situație se află și participiile de care pomeneam: *E mai redus*, *mai scăzut* înseamnă „e în oarecare măsură redus, în oarecare

[1] V. prezentul volum p. 46 și 201.

măsură scăzut" față de situația în care se găsea înainte. Astfel, *redus*, *scăzut*, fără *mai*, denotă un volum sau o intensitate mai mare decît dacă le adăugăm particula de comparativ *mai*.

Lucrul nu e surprinzător, căci de fapt este important numai că ne-am abătut de la ceea ce ni se pare normal. Am cunoscut pe cineva care spunea adesea că un fapt este *mai mult decît sigur*; pentru mine această expresie arăta că nu e complet convins de afirmație, căci altfel s-ar fi mulțumit să spună *e sigur*. În felul acesta mi se pare că simpla necesitate de întărire a expresiei echivalează cu o slăbire a ei.

Printre pleonasmele adesea citate și condamnate se găsesc și *mai superior*, *mai inferior*. De vreme ce *superior* și *inferior* sînt comparative fără nici un adaos nu e nici un motiv să li se pună înainte *mai*. Justificarea care se aduce de obicei este că cele două comparative au pierdut legătura cu pozitivul lor și că înseamnă pur și simplu „bun" și „rău", astfel că printre mai multe exemplare superioare sau inferioare se poate stabili o gradație. Mă întreb acum dacă nu e vorba uneori pur și simplu de a limita calificarea, adică dacă *mai superior* nu înseamnă de fapt „nu chiar atît de bun încît să merite epitetul de *superior*".

„România literară", 13.XII.1973

O familie bogată

Apropierea Anului Nou îmi aduce aminte de un grup de cuvinte latinești, reprezentate la noi mai ales prin neologisme, dar și prin cîteva cuvinte moștenite, care fac parte din fondul nostru principal lexical. Este vorba de cuvintele legate de verbul *calare*, care însemna „a striga".

De aici e derivat substantivul *kalendae*, care denumea primele zile ale lunii, pentru că era obiceiul ca în fiecare lună să se „strige", adică să se anunțe în public în a cîta zi a lunii se termină calendele și începe seria de zile numite *none*. Este clar că de aici vine derivatul, împrumutat și de noi, *calendar*. Mai puțin clar este poate faptul că, prin filieră slavă, cuvîntul a ajuns la noi sub forma *colindă*, de unde este derivat verbul *a colinda*.

Deoarece adunînd zilele din toate lunile unui an se ajunge la un total ceva mai mic decît 365, se mai adăugau zile și chiar cîte o lună în plus, care erau „strigate" în public și de aceea au căpătat numele de *intercalares*, adică „strigate la mijloc", iar acțiunea s-a numit prin verbul *intercalare*.

Romanii care îndeplineau o magistratură sau candidau la o sarcină publică se simțeau obligați să zică pe nume compatrioților pe care-i întîlneau. Ca să facă față acestei necesități, erau însoțiți peste tot de un sclav, care avea datoria să cunoască pe toată lumea și să șoptească stăpînului numele celor pe care-i vedea. Acest sclav se numea *nomenclator*, partea întîi a cuvîntului fiind *nomen* „nume", iar a doua verbul *calare*. Evident de aici am împrumutat derivatul *nomenclatură*.

De la *calare* s-a mai format derivatul substantival *concilium*, care însemna, normal, „chemare la un loc", de unde apoi apare un nou verb, *conciliare*, care, pe lîngă înțelesul primitiv, de „a aduna la un loc", ajunge și la acela de „a uni", deci „a împăca"; dar sensul vechi se întrevede din alt derivat, *conciliabulum* „loc de adunare".

Toate cuvintele pe care le-am văzut aici au fost împrumutate de noi, mai demult sau mai de curînd. Dar există, din aceeași rădăcină, altfel de

Scanned with OKEN Scanner

formații, pe care, cel puțin parțial, le-am moștenit: un verb *clamare* „a striga", transformat de noi în *a chema*; bineînțeles și de aici avem și neologisme, formate cu prefixe: *a aclama*, *a declama*, *a exclama*, *a proclama*, *a reclama* (înțelesul lor se depărtează de cel primitiv, dar sunetele, cum e normal pentru neologisme, au rămas mai apropiate de cele latinești).

E foarte probabil că din aceeași rădăcină este adjectivul *clarus*, care la început se aplica la sunetele scoase de oameni, apoi a început să se folosească și pentru ceea ce se vede. Și pe acesta îl avem ca neologism, *clar*, și de asemenea în forma derivatului verbal *a declara*, care la început însemna „a face clar". Dar de la *clarus* avem și cuvinte moștenite, modificate nu numai în ce privește pronunțarea, ci și sensul. Adjectivul a devenit în românește *chiar* și a ajuns să fie folosit numai ca adverb; înțelesul a fost la început „limpede", apoi a ajuns o simplă întărire a cuvintelor vecine. Dar la început a fost și adjectiv, cu sensul primitiv; fiind păstrat numai în anumite expresii și numai la feminin, s-a pierdut valoarea primitivă și legătura cu adverbul, astfel că a ajuns să fie pus în legătură cu un adjectiv de origine turcă: *chior*. Se spunea la început *apă chiară*, adică „apă limpede", *para chiară*, apoi s-a trecut la *apă chioară*, *para chioară*.

Revenind la sensul primitiv, calendaristic, să-mi fie îngăduit să urez cititorilor, cu prilejul calendelor lui ianuarie, ani mulți și fericiți.

„România literară", 27.XII.1973

Limba basmelor

A apărut de curînd, în Editura Univers, o interesantă carte intitulată *Stereotipia basmului*. Autorul, Nicolae Roșianu, a prezentat-o acum cîtva timp, în manuscris, ca teză de doctorat la Universitatea din Moscova.

Sînt cercetate aici formulele fixe întîlnite fie la începutul, fie la sfîrșitul sau la mijlocul basmelor și, lucru interesant, cam aceleași în diversele limbi europene. De exemplu, *A fost odată ca niciodată* sau *Am încălecat pe o prăjină și v-am spus o minciună*.

Lectura cărții mi-a împrospătat amintirea unei discuții însuflețite de acum vreo 19 ani. Se adoptase în general la noi ideea că prin limbă literară înțelegem varianta îngrijită, cultivată, deci nu numai forma de prezentare a operelor beletristice, ci și a celor științifice, administrative etc. Mai mult decît atît, există și o limbă literară vorbită, pe care o folosim în relațiile oficiale, academice etc. De aici eu am tras o concluzie [1] cu care mulți colegi ai mei n-au fost de acord, anume că și limba literaturii populare e tot literară, chiar cînd nu e scrisă, căci comportă un aspect mai îngrijit decît al conversației.

De aici am dedus apoi că limba noastră literară nu numai că n-a fost creată o dată cu organizarea statului român unitar, cum susțineau unii colegi, ci nu e legată nici de apariția primelor tipărituri, cum se afirmă de obicei. Originea ei trebuie căutată în basmele și versurile care au circulat de cînd lumea sub formă nescrisă. Am afirmat că creatorii și povestitorii s-au străduit să adopte formele cele mai îngrijite, mai clare, și că aceste forme au trecut din gură în gură și s-au consolidat ca aspecte specifice ale limbii,

[1] În articolul *Limba poeziei populare este neliterară?* „Gazeta literară", nr. 35 din 1956.

Scanned with OKEN Scanner

astfel că au constituit o bază solidă atunci cînd au început să fie scrise şi tipărite opere în româneşte.

Lectura cărţii lui Nicolae Roşianu îmi dă curaj să-mi susţin în continuare ideea, căci exemplele adunate de el ne arată cum, cu ajutorul formulelor stereotipe, s-au creat adevărate procedee de exprimare literară, chiar dacă apoi unele dintre ele au trecut în limba vorbită, curentă.

Se mai desprinde o idee interesantă pentru lingvistică: în literatura orală (care, ce e drept, e pe cale de dispariţie, în primul rînd din cauza generalizării ştiinţei de carte), se poate observa cum formulele tradiţionale se modifică treptat prin introducerea de elemente lexicale culte, adesea luate chiar din vocabularul tehnic al diverselor profesiuni. Este aici o oglindire a felului cum se transformă în general limba populară prin încorporarea ei în limbajul normat.

Într-un singur punct n-aş fi de acord cu autorul, anume atunci cînd, la p. 203—204, îşi arată neîncrederea în posibilitatea împrumutării din limbi străine a elementelor de basme. Este poate aici o influenţă a ideii, fundamentale pentru lingvişti, că structura limbii se împrumută foarte greu şi numai în ce priveşte elementele neesenţiale. Dar lucrurile nu se petrec la fel cu arta, fie ea muzică, plastică sau literatură: e de ajuns ca o persoană să ia cunoştinţă de un procedeu sau motiv folosit în altă ţară, ca să-l poată introduce în operele din ţara proprie. Evident, nu prinde orice, dar adesea cînd se traduce un amănunt sau un basm întreg, dacă e găsit pe gustul ascultătorilor, este adoptat şi simţit la locul lui în limba care l-a primit.

„România literară", 10.I.1974

O istorie a limbii franceze

Era la noi o veche tradiţie ca în facultatea de litere să nu se discute problemele de lingvistică decît la limba română şi la limbile clasice, poate şi la slavistică, atîta cît era practicată această ramură; în orice caz la secţia romanică şi la cea germanică se studia numai literatura.

De la această deprindere, pe care nimic nu o justifică, s-a produs pentru prima oară o abatere atunci cînd a fost numit profesor la limba franceză N. N. Condeescu. După modelul maeştrilor săi de la Sorbona şi de la Şcoala Normală Superioară din Paris, el a introdus un curs de istorie a limbii franceze, de la origini pînă azi.

Iniţiativa aceasta a dat roade. Astăzi, la Facultatea de Limbi Romanice din Bucureşti avem specialişti care nu numai că predau lingvistica din punctul de vedere al limbilor romanice, dar publică şi studii originale în acest domeniu. Probabil după acest model s-a pornit şi la limbile germanice o acţiune asemănătoare.

Din păcate, profesorul Condeescu a fost răpit dintre noi prea de timpuriu, în 1966, şi n-a avut răgazul necesar ca să publice cursul pe care îl ţinea. S-au găsit însă acum oameni de inimă care au preluat această sarcină şi au dus-o la bun sfîrşit.

Editura Didactică şi Pedagogică a tipărit de curînd volumul *Traité d'histoire de la langue française*, cu menţiunea că e vorba de textul rămas în manuscris de la Condeescu, stabilit şi sporit de Ecaterina Cleynen-Serghiev.

Lucrarea e bine documentată şi, într-un volum relativ restrîns (450 de pagini), ne dă toate informaţiile pe care le pot pretinde atît studenţii,

Scanned with OKEN Scanner

cît şi publicul larg doritor de a se instrui. Materialul e împărţit pe marile epoci ale istoriei Franţei, stabilindu-se legăturile necesare între istoria ţării şi istoria limbii. Se poate uşor constata că autorul era bine informat asupra a tot ce se făcuse în străinătate în această materie şi, lucru deosebit de interesant cînd e vorba de o limbă străină, a pus la contribuţie şi studiile cu caracter general publicate la noi în ţară, astfel că ideile cuprinse în ele au fost aduse în atenţia romaniştilor de peste tot.

Cîteva cuvinte despre coordonatoarea lucrării: Ecaterina Cleynen-Serghiev a fost eleva profesorului Condeescu, apoi, cîtăva vreme, asistenta lui, iar în prezent predă limba română la Sorbona şi la Universitatea din Lille. Dorind să cinstească amintirea maestrului ei, a folosit notele de la curs ale autorului, puse la dispoziţie de văduva lui. Cu multă modestie colaboratoarea ne informează că nu a contribuit decît într-o foarte mică măsură la îmbunătăţirea lucrării, dar îşi asumă răspunderea pentru toate eventualele greşeli care se vor descoperi.

Nu am mijlocul să verific concret ce şi cum a modificat, dar un lucru va fi clar pentru orice cititor: numeroasele referinţe la lucrări de după 1966 nu pot fi datorate decît colaboratoarei şi este evident că prin inserarea lor opera a fost mult ameliorată, chiar dacă n-ar fi vorba decît de punerea ei la curent cu datele actuale. Dar pînă la urmă reiese că unele capitole au fost redactate acum pentru prima oară.

Cred că nu umbresc cu nimic meritele lui Condeescu atunci cînd le subliniez pe ale Ecaterinei Cleynen-Serghiev. De fapt principalul este că avem astăzi la dispoziţie, pentru prima oară, o istorie a limbii franceze legată de condiţiile noastre de predare. Putem spera că această iniţiativă va fi urmată în domeniul altor limbi moderne.

„România literară", 7.II.1974

Sisteme de comunicare

S-a pus de mai multă vreme întrebarea dacă, în afară de limbajul sonor, mai există şi alte mijloace de comunicare între oameni şi, de asemenea, dacă există posibilităţi de comunicare între animale. Problemele acestea sînt discutate într-o valoroasă lucrare apărută de curînd în Editura Ştiinţifică: *Sisteme de comunicare umană* de Lucia Wald.

Se afirmă uneori că, înainte de a se fi constituit limbajul sonor, oamenii au comunicat între ei prin gesturi. Desigur, prin mişcarea unor părţi ale corpului (cap, mîini, umeri) se poate manifesta uneori o atitudine şi lucrul se poate constata, în anumite împrejurări, şi în comportarea animalelor. Dar, ca să putem socoti că e vorba de o comunicare, e nevoie să existe şi cineva care să interpreteze gesturile, să primească, altfel spus, comunicarea. Desigur, cînd îi dai cuiva brînci, el o simte şi, eventual, reacţionează tot prin gesturi, îţi dă şi el brînci sau se retrage. La acest nivel, trebuie să admitem că şi cele mai multe animale „comunică". Numai că, în general, prin *a comunica* înţelegem altceva: ne referim la faptul că cineva are în minte o anumită idee şi că reuşeşte să o facă să apară şi în mintea altcuiva. Primul lucru pe care îl presupune deci comunicarea este gîndirea. Cum însă, în afară de situaţii excepţionale, nu poate fi vorba de gîndire fără cuvinte, ajungem la un fel de cerc vicios, căci, dacă limba nu s-a putut dezvolta fără gîndire, nici gîndirea nu poate exista fără cuvinte. Un cerc vicios din care există totuşi o ieşire: pornindu-se de la sunetele emise involuntar sau în orice caz fără

Scanned with OKEN Scanner

intenția de a comunica, se atrage atenția altora, care, prin văz, iau cunoștință de situație; deci, fără intenție nici de o parte, nici de cealaltă, s-a comunicat totuși ceva.

Repetîndu-se procesul în decursul vieții a nenumărate generații, se stabilesc unele „convenții": cel care aude sunetele află ceva din ele, chiar fără să mai vadă ce se întîmplă, iar cel care le emite este conștient că ascultătorul va afla ceva. Prin urmare se ajunge acolo că, dorind să comunicăm altora ceva, emitem intenționat anumite sunete. Apoi nu mai rămîne decît ca, într-o foarte lungă perioadă, să se diversifice semnalele și să se îmbogățească la infinit subiectele de comunicat.

În cartea ei, Lucia Wald arată că gesturile au totuși un rol în procesul de comunicare, acela de a sublinia, de a întări anumite idei. S-a afirmat uneori că aceasta reprezintă o rămășiță din vremea cînd încă nu exista limbajul sonor. Mai curînd însă gesturile pe care le facem cînd vorbim, sau chiar fără a vorbi, constituie o transpunere actuală a limbajului sonor, căci ele au la bază gîndirea, deci au apărut, sau cel puțin au căpătat înțeles, în urma creării limbajului sonor.

Aceste subiecte și altele tot atît de interesante sînt expuse într-o formă clară în cartea Luciei Wald: diferența între ceea ce e prezentat de unii drept limbaj al animalelor și ceea ce constituie realmente vorbirea omenească, diferențierea și unificarea limbilor, eventualitatea unei limbi unice în viitor, limbile artificiale, transpunerea în scris a limbii vorbite, influența reciprocă între scriere și vorbire.

Dacă mai adaug că informația pe care se bazează este deosebit de amplă, se poate trage concluzia că avem în fața noastră o lucrare meritorie, iar faptul că poate fi înțeleasă de un public larg îi mărește, după părerea mea, valoarea.

„România literară", 21.II.1974

Limbajul cinematografic

O carte de un fel cu totul nou: *Cinematograful, acest necunoscut*, scrisă de D. I. Suchianu și apărută de curînd în Editura Dacia de la Cluj. Desigur, ar fi greu de găsit o persoană care să nu aibă interes pentru cinematograf, dar de felul cum se folosește limba în filme nu s-a prea ocupat nimeni pînă acum. Și tocmai acesta este subiectul cărții, *lingvistica cinematografică* (folosesc chiar cuvintele autorului).

Lingviștii (și mulți alții) știu astăzi că limba se împarte în nenumărate ramificații, că există limbaje tehnice sau profesionale, fiecare meserie avîndu-și vocabularul său și, în unele amănunte, chiar particularitățile sale gramaticale; că există stiluri ale limbii, fiecare dintre noi dispunînd de mai multe din ele, căci, după ocazii, vorbim o dată familiar, altă dată solemn și așa mai departe.

De altă natură, în oarecare măsură, sînt stilurile literare, fiecare gen avîndu-și trăsăturile sale, astfel că e ușor să diferențiem, de exemplu, o epopee de o epigramă.

Cinematograful, căruia, cum spuneam, nu i s-a dat pînă acum atenție din acest punct de vedere, este obligat să îmbrățișeze toate varietățile stilistice, căci folosește și limbajul vorbit, și pe cel scris, terminologiile profesionale, iar personajele trebuie să se diferențieze între ele prin vocabular și prin pronunțare, ținînd seamă și de nivelul lor cultural și de ocazia în care

Scanned with OKEN Scanner

vorbesc: în sfîrşit, trebuie să se ţină seamă de genuri, căci altul este tonul într-o comedie decît într-un jurnal de actualităţi.

Ceea ce mai complică mult situaţia limbajului în film este faptul că intervine o concurenţă între expunerea verbală şi prezentarea directă, prin imagini, a realităţii, concurenţă pe care nu o mai întîlnim decît în teatru (ce e drept, în mai mică măsură).

De toate aceste lucruri a ţinut seamă D. I. Suchianu cînd a stabilit „28 de funcţii ale cuvîntului în cinematograf", referindu-se şi la formă, şi la conţinut şi fiind conştient de faptul că s-ar mai putea găsi şi alte funcţii decît cele identificate de el.

Să mai adăugăm că pe ecranele noastre textele rostite în filmele străine sînt reproduse pe peliculă traduse în româneşte, în condiţii destul de grele, dacă ţinem seamă că trebuie redat în întregime conţinutul vorbirii, fără alterări, dar foarte pe scurt, căci nu i se poate acorda un loc prea mare pe film, astfel încît să acopere imaginea.

Greşelile care se fac aici sînt uşor de reperat pentru cine cunoaşte limba de origine, căci avem faţă în faţă, dacă pot să mă exprim aşa, textul vorbit în original şi textul scris în româneşte.

În lingvistică se notează mult, în ultimele decenii, cu *semnul zero*: lipsa oricărui sunet, în anumite situaţii, are valoare pozitivă prin contrast cu formele paralele din aceeaşi rădăcină, dotate cu o marcă sonoră (sufix sau desinenţă). De exemplu, cînd zicem *cîntă*, *-ă* este semnul care ne arată că subiectul e la persoana a 3-a, iar cînd zicem *cînt*, semnul persoanei întîi singular este tocmai faptul că după rădăcină nu urmează nimic. D. I. Suchianu a semnalat ceva comparabil în tăcerea cinematografică (desigur, ideea s-ar putea urmări şi în teatru): faptul că un personaj nu spune nimic e plin de înţeles, în contrast cu vorbele care se aşteptau de la el. Evident, în cinematograf, ca şi în teatru, înţelegerea este ajutată de imagine.

Socotesc că volumul lui D. I. Suchianu marchează un punct de plecare pentru cercetarea limbajului cinematografic, pe care ar trebui să o întreprindă în colaborare lingviştii şi criticii de artă.

„România literară", 7.III.1974

Semantica

Este de multă vreme clar pentru toată lumea că limba e constituită din cuvinte care servesc pentru comunicarea gîndurilor: avem pe de o parte grupări de sunete, pe de alta înţelesuri. O dată cu cercetarea foneticii istorice s-a dezvoltat şi studiul istoriei sensului cuvintelor, mai întîi fără o generalizare teoretică, apoi, spre sfîrşitul secolului trecut, au început să apară cărţi de teorie *semantică* (sau *semasiologică*, cum i s-a mai zis), adică de studiere a evoluţiei pe care au parcurs-o înţelesurile cuvintelor în decursul istoriei.

Sîntem în mod special implicaţi în apariţia acestei ramuri a lingvisticii, prin faptul că prima lucrare consacrată în special subiectului acestuia a fost elaborată la noi: e vorba de *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor*, publicată de Lazăr Şăineanu la Bucureşti, în 1887.

Mai tîrziu pentru semantică au venit zile grele: în ultimele decenii s-au ivit teorii care au încercat să o izgonească din lingvistică, pretinzînd că ştiinţa noastră se preocupă numai de aspectul sonor al cuvintelor, pe cînd înţelesul

Scanned with OKEN Scanner

ar privi lumea înconjurătoare, iar ca disciplină ar aparține psihologiei și logicii. În aceste împrejurări, ar fi trebuit să se pună întrebarea: pentru ce ne interesează studiul sunetelor, dacă nu vrem să știm nimic despre felul cum sînt întrebuințate? S-ar părea că, în fine, această atitudine nihilistă începe să fie părăsită.

Am amintit aceste lucruri pentru a le folosi ca introducere la prezentarea sumară a unei cărți apărute recent. E vorba de *Elements of English Structural Semantics* a lui Dumitru Chițoran, publicată la sfîrșitul anului 1973 de Editura Pedagogică.

În numărul din 7 februarie al revistei noastre, am amintit că multă vreme la noi catedrele de limbi străine moderne s-au ținut departe de studiile de lingvistică și am salutat apariția unei *Istorii a limbii franceze*, curs ținut la Universitatea din București de N. N. Condeescu; adăugam atunci că, pe cîte știu, și la limbile germanice s-au deschis porțile pentru preocupările lingvistice.

Iată imediat confirmarea: avem în fața noastră un volum care sintetizează o serie de cursuri ținute în ultimii ani studenților de la Facultatea de Limbi Germanice din București. Este, de fapt, o expunere cu caracter teoretic general a problemelor de semantică, limba engleză prezentînd doar materialele pentru exemplificare (uneori, de altfel, se face comparație și cu limba română).

Bineînțeles, autorul combate ideea falsă că studiul înțelesului nu privește lingvistica, atrăgînd în același timp atenția asupra faptului că, pentru a analiza modul de exprimare al unei populații, trebuie să-i cunoști și limba și condițiile în care își duce viața.

Asupra unui singur lucru vreau să mă mai opresc: pentru mulți dintre lingviștii actuali, între alții și pentru Chițoran, semantica nu mai e exclusiv istorică și nu privește numai sensul cuvintelor luate fiecare în parte: înțeles au și elementele morfologice și grupările sintactice, deci un studiu semantic poate și trebuie să le cuprindă și pe acestea, iar felul cum se analizează elementele limbii actuale prezintă și el interes pentru lingviști. Toate aceste probleme sînt de natură să renoveze radical studiul semanticii.

„România literară", 21.III.1974

O gramatică veche

Descentralizarea activității editoriale a avut, printre alte efecte bune, pe acela că în diverse regiuni ale țării s-a intensificat munca de punere în valoare a științei din trecut, mulțumită interesului pe care generațiile actuale îl poartă celor care le-au precedat.

Astfel, de curînd Editura Facla din Timișoara a dat din nou la lumină *Gramatica românească* pe care bănățeanul Constantin Diaconovici Loga a tipărit-o la Buda în 1822. Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu au stabilit textul, pe care l-au însoțit cu o prefață, cu note și cu un glosar.

Ce e drept, tratatul e destul de greu de citit pentru cineva care nu s-a familiarizat cu terminologia gramaticală din trecut. Foarte mulți termeni internaționali de origine latină erau pe atunci traduși, aranjați în forme care ni se par acum străine: în loc de *vocale* se zicea *sunătoare*, în loc de *plural* apare *multoratec* și așa mai departe. Editorii au avut grijă să noteze (p. 18) că, din acest punct de vedere, Diaconovici e mult mai „modern" decît autorii

Scanned with OKEN Scanner

contemporani cu el şi mai ales decît cei anteriori. El introduce numeroase neologisme pe care astăzi le folosim în mod curent.

În ultimele decenii s-a dezvoltat, pe plan internaţional, preocuparea de a găsi, în opere din antichitate sau din primele secole ale erei moderne, embrionul unor idei care de-abia acum au ajuns la o fructificare notabilă. Spre surprinderea mea, constat acum că şi la noi se pot găsi puncte de plecare asemănătoare. Fără să fi examinat în întregime şi cu toată atenţia necesară cartea lui Diaconovici Loga, am dat peste unele pasaje care ar fi stîrnit mirarea la începutul secolului nostru, pe cînd astăzi par cu totul naturale.

Sînt abia 45 de ani de cînd s-au pus bazele fonologiei, ramură a lingvisticii care se bazează pe ideea că orice categorie se poate stabili numai prin faptul că se opune alteia şi că elementele sonore ale limbii trebuie clasificate după rolul pe care îl au în diferenţierea cuvintelor: dintre toate varietăţile de pronunţare, se dă deci importanţă numai acelora care ne permit să deosebim un cuvînt de altul. Şi iată ce găsim la Diaconovici: distingem printre consoanele labiale pe *b*, *p* şi *m*, pentru că una e *baba*, alta *papa* şi iarăşi alta *mama* (p. 51). La fel se obţine delimitarea între ele şi a celorlalte consoane. Atîta ar fi fost suficient pentru a se constitui fonologia acum 150 de ani, dacă cineva ar fi dat atunci atenţie autorului nostru.

Regretatul Constantin Racoviţă a adus pentru prima oară în lingvistica noastră noţiunea de „gen personal", diferenţiere a substantivelor care reprezintă persoane de cele care denumesc animale sau obiecte neînsufleţite. Unul dintre punctele de demarcare este faptul că se foloseşte acuzativul cu prepoziţia *pe* numai pentru persoane. Şi iată ce spune în această privinţă Diaconovici Loga (p. 152): „La numele care însemnează fiinţă necuvîntătoare, în acuzativ nu se pune *pre*", dar exemplele (*leagă boul*, nu *leagă pe bou* şi *dă-mi lemnul*, nu *dă-mi pe lemn*) arată că a cuprins în clasament şi neînsufleţitele.

Am dat numai aceste două exemple, cu gîndul că ele vor putea convinge pe cineva dintre specialiştii noştri să facă o cercetare completă, în toate lucrările noastre vechi, pentru a prezenta în întregime contribuţia românească la constituirea concepţiilor ştiinţifice actuale în problemele limbii. Nu e nevoie ca autorii actuali să fi citit personal pe cei vechi, căci, chiar dacă nu ştim că cineva a enunţat cîndva o idee, putem fi influenţaţi de el indirect, prin intermediul altora, care au primit şi ei, oral, indicaţia de la alţii.

„România literară", 4.IV.1974

nişte

Limba română şi-a fabricat singură acest articol nehotărît, dintr-o grupare de cuvinte care se folosesc cu valoarea lor iniţială: *nu ştiu ce*. S-a zis la început că cineva a venit *cu nu ştiu ce treburi*, că a adus *nu ştiu ce veste* şi aşa mai departe. Cu timpul, cele trei cuvinte s-au comprimat şi s-au sudat într-unul singur, folosit în principiu numai înaintea substantivelor la plural. În forma aceasta a ajuns să servească de plural lui *un*, articol nehotărît: paralel cu *a venit un pachet* (despre care n-a mai fost vorba înainte şi nici vorbitorul nu poate sau nu vrea să facă precizări), se zice *au venit nişte pachete*, despre care aflăm numai că sînt în număr mai mare de unu.

Este totuşi un caz unde se întrebuinţează *nişte* şi înainte de substantive la singular, şi anume atunci cînd e vorba de o cantitate nedeterminată

Scanned with OKEN Scanner

dintr-o substanță continuă. Nu zicem în mod obișnuit *am adus niște chibrit*, avînd în vedere că fiecare băț își are individualitatea sa, dar nici *am mîncat o brînză*, de vreme ce brînza nu e în mod obișnuit despărțită în porții; zicem deci *Am adus niște chibrituri*, *Am mîncat niște brînză*, fiind vorba în primul caz de mai multe unități, iar în al doilea de mai multe înghițituri (fie toată cantitatea care era la dispoziție, fie numai o parte din ea).

Cu timpul, *niște* a mai căpătat o valoare, tot paralelă cu a singularului *un*. E folosit uneori cu valoare admirativă, marcată în pronunțare prin intonație, iar în scris prin semnul exclamării: *Am mîncat niște sardele!*, *Avem niște artiști!* Mult mai des însă, fără nici un semn suplimentar, *niște* marchează disprețul (iarăși ca și singularul *un*). Se atașează de preferință la substantive depreciative (însuși faptul că nu le determinăm arată că nu le acordăm prețuire) și cu timpul articolul se pătrunde și el de sensul defavorabil, pe care îl întărește: *niște nebuni*, *niște cîrpaci* etc.

Aceasta a fost situația pînă în ultima vreme, dar în prezent se pare că încetează de a mai fi. Tot mai des îl găsim pe *niște* folosit în fața unor substantive care, dacă nu sînt în special măgulitoare, nu sînt în nici un caz depreciative. Încă din tinerețe am întîlnit exemple, dar la străini care nu știau bine românește. Acum apar la români și, ce mi se pare mai curios, la lingviști, ce e drept, nu din generația mea, ci mai tineri. Citesc astfel fraze ca *Substantivele sînt niște cuvinte care denumesc ființe și lucruri* sau *Afirmația aceasta trebuie sprijinită cu niște argumente* etc. Este limpede că nu poate fi vorba de desconsiderare.

Desigur, paralel cu *niște răi și niște fameni* a lui Eminescu, n-am putea spune *niște buni și niște capabili*. Dar e tot atît de adevărat că nici la singular nu se poate pune *un* înaintea unui adjectiv cu valoare pozitivă: se zice *un incapabil*, dar nu *un capabil*.

În fond, dacă ținem seama de faptul că articolul nehotărît *un* cu valoare neutră nu avea formă de plural, putem socoti că neutralizarea înțelesului lui *niște* e bine venită, pentru că aduce simetrie și servește astfel la sistematizarea gramaticii.

Am putea pune totuși o întrebare: ce se va face cu folosirea lui *niște* înaintea singularelor cu sens colectiv (nume de materie)? Dacă îl consolidăm ca plural al lui *un*, n-ar trebui să mai spunem *Am cumpărat niște untură*.

Nu este exclus ca, dacă formulele introduse acum se consolidează, să fie eliminat cu timpul *niște* înaintea numelor de materie. Se va găsi, bineînțeles, ceva care să-l înlocuiască în această funcție.

„România literară", 16.V.1974

Cuvinte sîrbești

De curînd a apărut prin colaborarea dintre Editura Academiei R.S.R. și Editura „Libertatea" din Pancevo (Iugoslavia) cartea lui Dorin Gămulescu *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân*. Lucrarea va constitui desigur, de aici înainte, o autoritate în materie și trebuie să o salutăm pentru informațiile pe care le aduce cu privire la originea lexicului nostru.

Principalele dificultăți pe care le-a avut de învins sînt următoarele:

1. Româna avînd relații strînse cu mai multe limbi slave, iar acestea fiind asemănătoare între ele, cum putem stabili dacă un cuvînt vine din sîrbă,

Scanned with OKEN Scanner

şi nu din bulgară sau din ucraineană? Uneori ne ajută un detaliu de formă care diferenţiază sîrba de celelalte limbi slave.

Dar principalul criteriu de care s-a folosit, în mod just, Dorin Gămulescu este repartizarea teritorială: un cuvînt care apare în nordul sau estul ţării nu are şanse să fie de origine sîrbească, pe cînd unul care e consemnat numai în Banat e fără îndoială sîrbesc.

2. Adesea germana şi maghiara prezintă cuvinte asemănătoare cu cele sîrbeşti, indiferent care dintre limbi le-a împrumutat de la celelalte. Cum putem şti de unde le avem noi? Şi aici a ajutat în oarecare măsură repartizarea teritorială, cel puţin în sens negativ: împrumuturile din nordul ţării au puţine şanse să vină din sîrbă.

3. Alte cuvinte sînt la origine turceşti: după ce putem cunoaşte că nu le-am luat direct din turcă? Şi aici ajută criteriul geografic şi, mai mult, unele schimbări de sunete introduse în sîrbă.

Am găsit în materialul prezentat în volum o confirmare a două idei lansate de mine: 1. acelaşi cuvînt poate avea mai multe origini şi 2. se împrumută cuvinte împrumutate.

Sînt în adevăr destule cazuri de elemente identice, atît din punctul de vedere al formei, cît şi din acela al înţelesului, intrate în Muntenia din bulgară, iar în Oltenia din sîrbă; altele vin în Ardeal din germană sau din maghiară, iar în Banat, din sîrbă etc. La fel pentru unele cuvinte turceşti: în Banat ele au fost luate din sîrbă, pe cînd în Dobrogea sau direct din turcă, sau printr-un intermediar bulgar. De altfel, chiar din aceeaşi sursă e posibil ca acelaşi cuvînt să fi venit de două ori, la date diferite.

Deoarece oamenii din diverse ţări se interesează adesea de aceleaşi noţiuni, constatăm că de cele mai multe ori un cuvînt împrumutat într-o limbă se găseşte ca element nou şi în alte limbi, fie că toate l-au împrumutat din sursa primară, fie că şi l-au trecut pe rînd una alteia. Astfel, aceleaşi cuvinte germane se găsesc în română, în maghiară, în polonă, în cehă şi slovacă, în sîrbocroată, iar cele de origine turcească au intrat, cu forme asemănătoare, în română, în bulgară, în sîrbă, în albaneză şi în greacă.

După părerea mea, multe elemente socotite la noi ca fiind de origine turcă vin în realitate din bulgară sau sîrbă, căci în cele două ţări de la sud de Dunăre turcii au fost instalaţi mai durabil şi mai efectiv decît la noi. Datele adunate în cartea de care vorbesc confirmă cel puţin parţial această idee.

De fapt relaţiile noastre lingvistice cu vecinii au fost numai o prefaţă la situaţia actuală, cînd, datorită perfecţionării mijloacelor de comunicare şi dezvoltării culturii, vocabularul devine unitar pe scară mondială. Acum marea masă a termenilor internaţionali se datorează, direct sau indirect, latinei sau limbilor romanice.

„România literară", 11.VII.1974

şi

Dintre numeroasele probleme de sintaxă pe care le ridică în limba noastră cuvîntul *şi*, mă voi opri aici numai la folosirea lui expletivă, pe de o parte în gura transilvănenilor, pe de altă parte în unele lucrări actuale de lingvistică.

Trebuie să precizez de la început că nu mă refer la graiurile regionale din Transilvania, ci la felul cum vorbesc oamenii instruiţi, care şi-au însuşit

limba literară în așa fel încît numai rareori mai lasă să se ghicească din ce parte a țării sînt. Pe aceștia, în afară de tonul ridicat cu care formulează întrebările, îi mai recunoaștem după felul în care îl întrebuințează pe *și*.

Comparația de egalitate o introducem prin prepoziția *ca*, după care, de multe ori mai punem un *și*. Eminescu scrie *sînt bătrîn ca iarna*, și aici e clar că nu trebuia *ca și*; dar zicem *e ca și mort*, ceea ce pare că spune ceva mai mult decît *e ca mort*.

În orice caz, în limba literară s-a generalizat îmbinarea *ca și* unde urmează *cînd* sau *cum*, probabil pentru evitarea cacofoniei. Ardelenii merg însă mai departe și îl introduc pe *și* la comparativul de superioritate: *E mai bătrîn ca și mine*, unde mi se pare că *și* nu mai servește la nimic.

Mai curios este alt caz: alături de conjuncția *și*, avem adverbul *și*, de obicei puternic accentuat: *Nu e numai mincinos, e și hoț*. Aici, în partea a doua a expresiei, adverbul *și* îndeplinește și rolul conjuncției *și*. Dacă am repeta pe *și* înaintea verbului, prezența ultimului *și* n-ar avea nimic surprinzător pentru că el nu ar fi alături de primul: *E mincinos și e și hoț*; de asemenea putem zice *E și mincinos, și hoț*. Ardelenii zic însă *e mincinos și și hoț*, unde conjuncția *și* e urmată de adverbul *și*, puternic accentuat.

Pînă aici, în orice caz, n-am găsit nimic reprehensibil: cine dorește să folosească formule regionale este perfect liber să o facă. Iată însă o întorsătură în care adăugarea lui *și* mi se pare că trebuie condamnată și de astă dată nu mai e vorba de un regionalism. Am întîlnit-o în lucrări de lingvistică, dar presupun că apare și în texte din alte specialități. Cînd vrem să semnalăm că ne-am luat informațiile dintr-o lucrare publicată mai înainte, folosim formula *vezi*, de exemplu: „Cînd zicem despre un bărbat că e *o nătăfleață*, folosim femininul peiorativ, *vezi* J. Byck, BL, I". Prin această formulă marcăm faptul că J. Byck a descoperit procedeul stilistic în chestiune (folosirea femininului agravează caracterizarea), iar cine dorește să fie informat în toate amănuntele problemei poate cerceta articolul publicat în volumul I din „Bulletin linguistique" (1933), sursa noastră teoretică în materie. Aceasta este maniera tradițională de a da indicația bibliografică.

Se poate adăuga aici un *și* cînd trimitem la o sursă de mîna a doua, deci la un autor posterior primului, care a adus unele argumente sau fapte în plus pentru susținerea teoriei enunțate. Deci s-ar putea spune „Byck a elaborat teoria femininului peiorativ (vezi *și Gramatica* Academiei, I, p. 63)". Acum mulți tineri, vorbind de creatorul teoriei, folosesc formula *vezi și*. Pentru mine aceasta înseamnă a lăsa să se înțeleagă că autorul la care trimiți nu are meritul principal, că la el se pot găsi unele elemente secundare în favoarea celor elaborate de tine. Desigur, nu e vorba de a fura bunul altuia, dar se poate crea o confuzie, și cel mai simplu lucru de a o evita este să renunțăm la adăugarea unui *și*.

„România literară", 25.VII.1974

numai

Este bine cunoscută valoarea restrictivă a lui *numai*: *pe rîu e numai fum* înseamnă că „singurul lucru care e pe rîu e fumul". Adesea *numai* e legat de o negație, adică, pentru a scoate în relief o însușire, o acțiune etc., o legăm de alta, introducînd-o pe prima prin *nu... numai*, iar pe a doua prin *ci și*: *Nu cîntă numai la pian, ci și din gură*; *N-a trecut numai pe la mine, ci și pe la fratele meu*.

Scanned with OKEN Scanner

În această situaţie, *numai* este indispensabil, căci fără el prima propoziţie ar fi negativă (*Nu cîntă la pian*); de fapt, prin *nu* e negat nu verbul, ci adverbul *numai*.

Adesea fraza conţine o gradaţie, propoziţia a doua exprimînd o însuşire, o acţiune mai intensă decît prima: *Nu e numai mincinos, ci şi hoţ*, deci ceva mult mai rău.

În alte cazuri, verbul din prima propoziţie, fără să fie însoţit de o negaţie, limitează totuşi o activitate prin însuşi sensul său; ca exemplu poate servi *a limita* însuşi, apoi sinonimele lui, *a se mărgini, a se reduce, a se rezuma* şi aşa mai departe. Acestea intră în opoziţie cu verbul din propoziţia a doua, de exemplu: *Se limitează la definiţii, nu dă şi exemple.* În această situaţie nu trebuie adăugat *numai*, chiar dacă urmează *ci*, de vreme ce ideea pe care o exprimă *numai* e cuprinsă în sensul verbului: *Nu s-a mărginit să dea idei, ci a arătat şi cum se pot aplica*; *Nu se mulţumeşte cu semnalarea neajunsurilor, ci le şi elimină.*

La un moment dat, cele două construcţii au început să fie amestecate, deci se folosesc şi verbe care exprimă limitarea, şi adverbul *numai*. Exemple răzleţe se găsesc în texte mai vechi, încă din prima jumătate a secolului trecut. Citate din *Dicţionarul limbii române* (publicat de Academia R.S.R.; din păcate toate sînt cu *a se mărgini*, deoarece literele *L*, *R* nu le avem încă [1]): *Omul care se mărgineşte numai la sfera cugetărilor sale* (Marcovici, anul 1835); *Fu mărginit numai în posesiunea unei părţi din Podolia* (Asachi, anul 1842).

Formula este pleonastică, dar lucrul nu prezintă o prea mare gravitate (în general pleonasmele nu sînt de speriat). Devine însă grav cînd prima propoziţie e negativă, iar a doua începe cu corelativul *ci*. În timpul din urmă acest fel de exprimare este foarte frecvent. Întîlnim aproape exclusiv fraze ca *Nu se mulţumeşte numai să văruiască, ci şi zugrăveşte*; *Nu se limitează numai la teorie, ci se preocupă şi de punerea în practică.*

În mod obişnuit cînd întîlnim o propoziţie care cuprinde pe (*nu*) *numai*, ne punem întrebarea (repetînd verbul): dar ce încă? Deci dacă cineva nu e numai mincinos, vrem să ştim ce mai e în plus. Tot aşa cu *a se mărgini, a se limita* etc.; dacă *nu se mărgineşte numai la insulte*, ne întrebăm: dar la ce se mai mărgineşte? Păcatul e că, imediat ce adăugăm termenul al doilea al relaţiei, verbul care exprimă limitarea îşi pierde rostul: putem spune de un scriitor că *nu publică numai proză, ci şi versuri*, pentru că aici verbul nu restrînge sfera de activitate, dar dacă spunem *nu se reduce numai la proză, ci şi la versuri*, nu poate fi justificată folosirea lui *a reduce*, o dată ce proza şi versurile constituie domeniul scrisului în întregimea lui.

Ca model pentru formulele pleonastice au putut servi şi frazele în care *numai* e corect introdus, pentru că nu limitează acţiunea verbului, ci obiectul lui, de exemplu *Nu s-a mărginit să citească numai un capitol, ci le-a parcurs pe toate*; aici *numai* se referă la *un capitol*, nu la *s-a mărginit*, deci nu vom întreba la ce s-a mai mărginit, ci ce-a mai citit.

„România literară", 8.VIII.1974

Primenirea vocabularului

Acum vreo 40 de ani am asistat la o şedinţă a unei aşa-numite „gărzi pentru apărarea limbii". Între alţii, a luat parte poetul I.U. Soricu, care, ca şi ceilalţi membri ai gărzii, tuna şi fulgera contra cuvintelor noi. Ne-a

[1] De fapt *L* a apărut înainte de Eliberare, dar *a limita* nu conţine exemple; *R* a apărut între timp, dar nu conţine exemple nici el.

povestit că a cerut elevilor săi de la Şcoala Normală din Bucureşti ca, la întoarcerea din vacanţă, să-i aducă producţii populare din satele lor, iar unul i-a adus o poezie în care figurau versurile: *Opreşte, Ghiţă, maşina, Că s-a isprăvit benzina*. Asistenţa a fost indignată la culme de faptul că s-au putut introduce într-un text popular cuvinte „străine", ca *maşina* şi *benzina*. Se propuneau cele mai drastice măsuri pentru a se interzice pe viitor asemenea sacrilegii. Bineînţeles, nu s-a putut lua nici o măsură, şi e bine că nu s-a luat, pentru că ar fi fost dăunătoare limbii şi, implicit, societăţii.

Limba nu stă pe loc, nu poate şi n-ar fi deloc bine să stea. O dată cu împrejurările noi, care survin neîncetat, trebuie aduse modificări limbii, în primul rînd vocabularului, ca să poată fi de folos în activitatea de comunicare a gîndurilor. Dacă la începutul secolului nostru principalul mijloc de circulaţie mai era căruţa cu cai, este evident că astăzi nu mai e aşa. A fost şi o vreme cînd calul de tracţiune constituia o inovaţie senzaţională, şi, dacă pe atunci existau purişti, nu mă îndoiesc că au protestat contra introducerii cuvintelor de felul lui *căruţă* sau *ham*, pentru că erau neologisme. Limba şi-a văzut însă de drumul ei şi a acceptat termenii care îi erau necesari, aşa cum face şi astăzi.

Mi se pare totuşi interesant să vedem ce s-a întîmplat în ultimele decenii cu textele populare. Am luat în mînă o carte apărută nu demult în Editura Academiei: Aurelian I. Popescu, *Cîntece bătrîneşti din Oltenia*, vol. II (1970). Subliniez că e vorba de cîntece bătrîneşti, prin urmare cei care le debitează nu pot fi socotiţi în mod special inovatori. La p. 409 şi urm., de exemplu, găsim cîntecul *Oroveanu*, comunicat de Marin Prodeleanu, om de 68 de ani, din comuna Panaghia—Dolj. Nu numai că cuprinde cuvintele *maşină* şi *benzină*, atît de uimitoare acum 40 de ani, dar prezintă expresii de felul următor: *telegramă că-mi primea*; *e pericol de moarte*; *maşina alimenta*, apoi cuvinte ca *şofer*, *barieră*, *viteză*, *canton*, *cantonier* şi altele multe asemănătoare. Aceasta arată cît de puţin succes a avut campania furioasă împotriva neologismelor.

Trebuie să mai adaug un amănunt care mi se pare că nu e lipsit de semnificaţie. Cuvintele din trecut sînt adesea diferite de la o regiune la alta, chiar dacă obiectul denumit e acelaşi, cu atît mai mult atunci cînd prezintă mici diferenţe locale. Afară de aceasta, chiar la acelaşi cuvînt, pronunţarea diferă de multe ori de la o regiune la alta. Termenii noi sînt însă aceiaşi în toată ţara. Mai mult decît atît: sub forme aproximativ identice aceleaşi cuvinte apar în cele mai multe limbi europene şi chiar în alte continente. Evident, o limbă e cu atît mai valoroasă cu cît raza ei de acţiune este mai întinsă. Prin urmare, trebuie să vedem un semn de progres în faptul că populaţia de la ţară a adoptat aceiaşi termeni ca specialiştii din oraşe.

„România literară"; 12.IX.1974

Terminologie

Se pune adesea problema cuvintelor noi: unii ar vrea să le interzică pe toate, alţii au impresia că vor fi cu atît mai respectaţi cu cît vor folosi mai multe cuvinte rare, pe cît posibil recent împrumutate. Pe de altă parte, dezvoltarea ştiinţelor impune mereu adoptarea de termeni noi, fie pentru că apar noţiuni necunoscute mai înainte, fie pentru că se urmăreşte ca aceeaşi noţiune să fie numită în chip diferit în fiecare ştiinţă în parte.

În aceste condiţii, nu e de mirare că şi cei care nu sînt lingvişti se preocupă astăzi de felul cum sînt folosite cuvintele. În Canada s-a înfiinţat

Scanned with OKEN Scanner

acum cîţiva ani o „bancă" de terminologie. Nu urmăreşte să legifereze în materie de vocabular, ci numai să informeze pe cei interesaţi cu privire la forma şi înţelesul termenilor tehnici, aşa cum apar în publicaţiile considerate oficiale. Tot în Canada, la Montréal, se ţin colocvii internaţionale de lingvistică şi de traducere, în care se dezbat problemele de terminologie; cel de-al doilea colocviu a avut loc în octombrie 1972, iar actele lui au fost publicate în 1973 în *Journal des traducteurs* (vol. 18, nr. 1—2). S-au discutat acolo pe toate feţele problemele vocabularului ştiinţific, şi în primul rînd inovaţiile.

Dintre numeroasele comunicări interesante, mă voi opri aici numai la cea a inginerului Pierre Agron, secretar al Comitetului de Studiu al Termenilor Tehnici, care are sediul la Paris.

O observaţie curioasă, care de fapt nu priveşte în mod special neologismele: de multă vreme circulă în cercurile economice zicătoarea „Moneda proastă o goneşte de pe piaţă pe cea bună", în sensul că oamenii preferă să păstreze semnele monetare pe care le consideră demne de respect şi să plătească cu cele care li se par inferioare, fie ca aspect, fie ca perspective de menţinere în circulaţie. Astfel, banii dispreţuiţi trec mereu din mînă în mînă, pe cînd cei cu prestigiu rămîn închişi în sertare. Pornind de la o indicaţie a lui Jean Darbelenet, profesor de lingvistică la Universitatea din Québec, Agron arată că ceva similar se petrece şi în limbă: sensurile depreciate le gonesc din limbă pe cele pozitive ale aceluiaşi cuvînt, ceea ce înseamnă că atunci cînd un cuvînt capătă o accepţie urîtă, aceasta rămîne repede singura în circulaţie, celelalte fiind părăsite, căci pentru a nu aduce în mintea ascultătorului nuanţa batjocoritoare, vorbitorul preferă să caute alt cuvînt pentru a o exprima pe cea acceptabilă. De exemplu, în franţuzeşte s-a spus multă vreme *vulgariser* pentru „a pune la îndemîna marelui public o invenţie, cunoştinţele ştiinţifice etc". În timpul din urmă, se introduce în loc *populariser*, pentru că *vulgaire* a ajuns să însemne „grosolan, josnic". Desigur, constatarea e justă şi nu e greu să găsim şi în româneşte exemple care să o sprijine.

Îmi aduc aminte de o întîmplare de acum peste 30 de ani. Observasem că lumea nu se mai *dădea jos* din vehicule, ci *cobora*. Întrebam pe cineva:

— *Vă daţi jos?*

Iar răspunsul era:

— *Da, cobor.*

Nu-mi puteam explica de ce se produsese această schimbare, pînă cînd am asistat la o conversaţie pe platforma unui tramvai:

— *Vă daţi jos?*

— *Eu, jos? Niciodată. Cobor.*

Atunci am înţeles că *a se da jos* aduce aminte de *josnic*, *a înjosi* şi aşa mai departe, de aceea e evitat. Am impresia că de atunci încoace *a coborî* a devenit general.

„România literară", 19.IX.1974

Cuvinte compuse

Sînt limbi care, cu cea mai mare uşurinţă, reunesc cîte două cuvinte de mai înainte existente, pentru a forma astfel unul nou. Aşa sînt în general limbile indo-europene, cele fino-ugrice şi de asemenea chineza.

Latina, în opoziţie cu celelalate limbi indo-europene, folosea foarte puţin compunerea, iar limbile romanice au mers în general pe aceeaşi cale (printre ele, cel mai mult se foloseşte de compunere italiana). Româna are,

Scanned with OKEN Scanner

prin tradiție, elativ puțin cuvinte compuse; în textele vechi traduse s-a încercat copierea unor modele din original, dar nu s-a mers prea departe pe calea aceasta. Adversarii neologismelor, în secolul trecut, s-au străduit și ei să creeze compuse de tipul *lungo-foco-vărsătoare* (pentru „pușcă"), dar din combinațiile de felul acesta n-a ieșit mare lucru.

Totuși, treptat, și limbile romanice, deci și româna, introduc formații internaționale, în mare parte cu elemente și după modele vechi grecești.

Există astăzi o oarecare confuzie la noi, prin faptul că primul termen al compusului este adesea luat drept prefix. Unii lingviști au admis termenul *prefixoid*, ceea ce încă nu e atît de rău, dar profanii zic pur și simplu *prefix* elementelor de felul lui *electro-*, *tehno-*. Trebuie să fie clar că prefixele nu exprimă noțiuni, de exemplu nu există nici un obiect denumit *re-* sau *co-*, pe cînd *electricitatea*, *tehnica* denumesc noțiuni cunoscute de toată lumea, deci *electro-*, *tehno-* nu sînt prefixe, ci elemente de compunere.

Se face însă și greșeala contrarie, se numesc adesea *compuse* cuvintele derivate cu ajutorul prefixelor, de exemplu se consideră că *a îmbrăca*, *a dezbrăca* ar fi compuse, deși ele nu exprimă decît o singură noțiune fiecare.

Uriașa dezvoltare a științei și a tehnicii a făcut în ultimul timp să pătrundă în toate limbile, deci și în a noastră, numeroase cuvinte compuse, astfel încît tratatul *Formarea cuvintelor în limba română*, pe care îl publică Institutul de Lingvistică din București, a debutat cu un amplu volum dedicat compunerii (autoarele sînt Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan).

Crearea a numeroase unități industriale și comerciale a dus la formarea de titulaturi și firme din cuvinte compuse cîteodată chiar din fragmente de cuvinte (în genul *aprozar*, *plafar*). Unele exemple nu pot să nu stîrnească uimirea. Mă gîndesc la inscripțiile de pe mașini: *Autotransport*, *Turist-Transport*. Era oare nevoie să se comunice publicului că mașinile sînt automobile sau că servesc la transport? Ori poate în primul exemplu *auto-* nu înseamnă „automobil", ci „autonom"? Mai curios este însă al doilea exemplu, care nu-mi dau seama dacă a fost gîndit în românește sau într-o limbă străină (și în care anume?).

De obicei primul element al compusului primește o vocală de legătură (*-o* sau *-i*, ca în *centr-o-farm*, *insect-i-cid*). Nu ar fi totuși o nenorocire că în cazul discutat aici nu avem vocală de legătură, dacă s-ar putea cunoaște după ceva că primul element e la plural, ca să nu se creadă că mașina e destinată să transporte un singur turist.

În orice caz, dacă formațiile de acest tip vor fi acceptate, ne putem aștepta să vedem scris pe trenuri *călător-transport* sau pe chioșcurile de ziare *jurnal-cînzare*. Aceste formule nu ar fi cu nimic mai rele decît cele întrebuințate pentru mașini.

„România literară", 3.X.1974

Infinitive

Una dintre trăsăturile care apropie limba română de limbile balcanice este pierderea, ca formă verbală, a infinitivului, care a fost înlocuit cu conjunctivul. Ce e drept, la noi înlocuirea nu a fost totală, infinitivul nu a dispărut chiar în toate situațiile, au mai rămas construcții unde a putut fi întrebuințat paralel cu conjuctivul (*n-am ce face* și *n-am ce să fac* sau *poate fi* și *poate să fie*) și există chiar formule populare unde conjunctivul nu poate înlocui infinitivul (*mi-e a mînca*). De asemenea, infinitivul a rămas permanent în uzaj în formele compuse, de exemplu, *aș dori*, *de-or trece anii*.

Scanned with OKEN Scanner

Sub influența textelor latine și a limbilor romanice occidentale, din secolul trecut încoace, infinitivul a recăpătat treptat putere în românește și astăzi e mult folosit, în diverse formule care în trecut cunoșteau numai conjunctivul: *Recomandăm a se face toate sforțările*, *Este interzis a călca pe iarbă* etc. (în expresii ca *începe prin a marca locul*, conjunctivul e exclus).

Una dintre construcțiile în care infinitivul cîștigă teren în timpul din urmă este construcția de scop introdusă cu *pentru*, care ia locul lui *ca să* cu conjunctivul. Se spune tot mai mult *pentru a se înțelege* în loc de *ca să se înțeleagă*, *pentru a ne întîlni* în loc de *ca să ne întîlnim*.

Un punct slab al construcției noi este că nu permite totdeauna să se vadă de ce persoană e vorba. Evident, dacă verbul e reflexiv, ca în exemplele pe care le-am dat aici, persoana se poate recunoaște. Dar în cazul activului nu avem nici un ajutor: *Ne vom întîlni pentru a citi scrisoarea* înseamnă „ca să o citesc", „ca să o citești" sau „ca să o citim"? Toate trei ipotezele au același grad de verosimilitate.

Franceza, pe care o luăm de obicei ca model, nu are forme diferite pentru subiect și complement și adesea nu diferențiază între ele, după persoane, formele verbale: leacul pe care îl folosește este în general ordinea cuvintelor: primul cuvînt din propoziție e subiectul, iar un substantiv care vine după verb este complementul direct. Româna nu a ajuns la această situație, ci are și alte mijloace de a diferenția subiectul de complementul direct: putem spune și *Mama leagănă copilul*, și *Copilul îl leagănă mama*. Ba chiar, mai simplu, *Muște prinde păianjenul*. Astfel, nu provoacă nici o supriză subiectul pus la urmă.

Ce se întîmplă însă cînd construcția de scop e introdusă prin *pentru*, are deci verbul la infinitiv? Aici nu putem marca persoana la verb, nici nu putem relua complementul printr-un pronume. De aceea sîntem siliți să fixăm și noi ordinea cuvintelor, astfel ca substantivul care vine după infinitiv să nu poată fi subiect, ci numai complement direct: *pentru a trece apa* nu înseamnă „pentru ca apa să treacă", ci numai „pentru ca noi (sau eu, tu etc.) să trecem dincolo de apă".

Adesea totuși această regulă se neglijează, subiectul fiind pus la urmă. Încă acum vreo 40 de ani, într-un articol de ziar, am discutat despre o firmă pe care se citea fraza următoare: *Se lustruiesc gulere și pe dos pentru a aluneca cravata*. De atunci încoace formula a făcut progrese, astfel că azi o întîlnim și în tipărituri semnate de filologi: *Am prezentat aceste fapte pentru a reieși rolul* ... sau *Trebuie să avem oameni de talent pentru a exista o poezie* ...

Ce e drept, aici verbele sînt intranzitive, deci nu ne vine să luăm ultimul substantiv drept complement direct. Dar, cînd cineva zice *Trebuie mămăligă pentru a mînca găina*, se poate înțelege „să mîncăm găina cu mămăligă", deși autorul frazei a vrut să spună „găina să mănînce mămăligă". Aici nu putem dubla complementul (*pentru a o mînca găina*), deoarece această construcție e tradițională, iar cea cu *pentru a* e țipător neologică. Norocul e că, deocamdată, mai putem zice ca în trecut, *ca să* cu conjunctivul.

„România literară", 17.X.1974

Întîietate

Desigur, cineva poate face speculații științifice fără să țină deloc seama de ceea ce interesează pe contemporani, dar o asemenea muncă este lipsită de efecte. Pentru a o demonstra, mă voi folosi de date ale istoriei

Scanned with OKEN Scanner

lingvisticii, adică de o specialitate care pare cu totul îndepărtată de interesele materiale ale societății.

Știm de multă vreme și explicăm celor interesați că lingvistica istorică a devenit o știință organizată în anul 1816, cînd germanul Franz Bopp a publicat o lucrare în care a demonstrat că o serie de limbi, printre care indiana, persana, greaca, latina, germana, slava, sînt înrudite între ele. Dovedea acest lucru arătînd că aceleași obiecte erau numite cu același cuvînt, numai că fiecare limbă transformase unele sunete în alt fel: esențialul era că în aceeași limbă același sunet corespundea altui sunet din altă limbă, de exemplu acolo unde în latinește găsim un *c*, germana prezintă un *h* (lat. *cornu*, germ. *Horn*, lat. *decem*, germ. *zehn* etc.), unui *p* din latină îi corespunde în germană un *f* (lat. *pater*, germ. *Vater*, *pronunțat* cu *f*, lat. *pellis*, germ. *Fell* etc.) și așa mai departe. Deoarece corespondențele acestea cuprind toate cuvintele, e limpede că nu e vorba de o întîmplare.

Descoperirea a avut un larg răsunet și treptat a fost aplicată la tot felul de familii de limbi, ba s-a încercat să fie adoptată și în alte științe. În orice caz, pînă astăzi istoria lingvisticii este legată de numele lui Bopp.

Un articol publicat de curînd în revista „Germano-slavica" din Canada de lingvistul finlandez Valentin Kiparski (bine cunoscut și la noi, cu atît mai mult cu cît s-a ocupat și de limba română) ne arată că încă pe la 1640 savantul ceh Comenius a observat fenomenul corespondențelor fonetice între limba maghiară și limba finlandeză și a dat exemple convingătoare. De ce atunci nu legăm de numele lui descoperirea?

Motivul este fără îndoială faptul că publicul din secolul al XVII-lea nu era pregătit pentru a înțelege asemenea probleme, mai mult, nu avea nici un fel de preocupări de acest gen, deci descoperirea nu a avut nici un răsunet și urmarea este că nici noi n-am știut pînă astăzi de ea. Situația devenise cu totul alta la începutul secolului al XIX-lea, cînd relațiile internaționale se dezvoltaseră, cînd călătoriile la mari distanțe deveniseră un lucru banal, cînd se luase cunoștință de vechile texte indiene și persane, care au putut aduce elemente interesante în materie.

Prin urmare, nu e suficient ca cineva să aibă o idee, fie ea oricît de originală și oricît de justă, ci trebuie ca această idee să poată interesa un public mai larg pentru ca ea să fie utilizată în cercetări ulterioare.

Am obiceiul să spun că în ce privește schimbările în limbă nu e atît de important cel care a pronunțat pentru prima dată un cuvînt sau o întorsătură de limbă, cît cei care se iau după el și generalizează inovația. S-ar părea că problema trebuie văzută mult mai larg și că putem spune și în materie de dezvoltare a științelor că nu e important numai cel care a făcut o descoperire, ci și cei care o preiau și o duc mai departe. Turnul de fildeș n-a fost niciodată util pentru gînditori.

„România literară", 21.XI.1974

Stilul lui Darie

Ne-am despărțit pentru totdeauna de Zaharia Stancu. Alții, mai competenți decît mine, au arătat marile merite ale scriitorului, au analizat și lăudat concepțiile lui literare. În ce mă privește, aș vrea să subliniez numai un amănunt privitor la felul în care a folosit materialul lingvistic.

Se știe că în afara stilului direct (în care vorbitorul își expune propriile gînduri), în afara stilului indirect (în care vorbitorul reproduce cele spuse de alții,

Scanned with OKEN Scanner

lăsîndu-le acestora responsabilitatea afirmațiilor; în acest caz totul este subordonat unui verb de declarație, iar cel pe care îl citățm devine persoana a treia, de exemplu *Ion mi-a spus că el nu pleacă*), mai există și ceea ce se numește „stil indirect liber", folosit numai în literatură: autorul exprimă propriile sale gînduri, dar folosește vocabularul și gramatica de care s-ar fi servit personajele lui dacă acestea ar fi vrut să comunice aceleași lucruri.

Cred că s-ar putea recunoaște un al patrulea fel de stil, în fapt o variantă a celui indirect liber: se reproduc propriile idei ale autorului, dar acesta se plasează în altă ipostază decît cea care ne este cunoscută, adică fie într-un mediu străin de noi, fie într-o perioadă mai veche a vieții sale, cele două situații putîndu-se de altfel combina într-una singură. Această variantă o întîlnim în romanul *Desculț* al lui Zaharia Stancu. Darie e copil, trăiește la țară, în primele două decenii ale secolului nostru și, prin pana autorului, el se exprimă cam așa cum se vorbea pe atunci în Cîmpia Dunării. Zic „cam așa", pentru că, evident, textul este numai agrementat cu unele cuvinte și formule regionale, dar în ansamblu este redactat în limba pe care o folosim cu toții: e destul să simțim din loc în loc cu cine avem de-a face. Nu ni se prezintă un text dialectal autentic, adică înțesat de cuvinte și de forme gramaticale străine de limba literară și uneori de neînțeles pentru cei din alte regiuni:

„A mai purtat o vreme conciul, apoi l-a pus la păstru. Nici cu icușarii nu s-a mai împodobit. I-a schimbat pe rînd la zaraful din tîrg. A descusut și galbenii de pe conci și i-a prefăcut în argint, în măruntă aramă. Ultimii doi, i-a dăruit mamei, de zestre. Îi păstrează mama înnodați în basma, în chichiță, în lacră".

Întîlnim aici regionalisme și arhaisme: *conci*, *păstru*, *icușari*, *chichiță*, *lacră*. Dar și un neologism, *ultim*.

Mai pe urmă, Darie merge la școală, se cultivă, vorbește mai literar, și faptul e sensibil în paginile cărții:

„A terminat frate-meu școala. Învățătoarea a plecat toamna cu el la București, la rudele ei, și l-a dus pe frate-meu la examen, la seminar. A trecut examenul și a rămas la oraș să învețe carte. La internat a rămas să doarmă, să mănînce".

Nu mai găsim cuvinte rustice, în schimb se înmulțesc neologismele, corect folosite: *a termina*, *examen*, *seminar*, *internat*.

Spre sfîrșitul cărții, abia dacă se mai simte că eroul e țăran:

„S-ar putea scoate ulei bun de gătit, dacă aici în arman ar fi instalate, în clădirile noi, două-trei prese. Boierul le-a și comandat. La toamnă, cînd floarea-soarelui va fi coaptă și culeasă, presele vor fi gata instalate și se va putea începe tescuirea. Un nou izvor de aur pentru boierul cu monoclu va fi uleiul".

Regionalismul *arman* este de fapt un termen tehnic, care nu putea fi evitat.

Prin urmare, elementul lingvistic nu este numai un material folosit pentru a reda ideile, ci servește el însuși ca un excelent mijloc de a da viață personajelor. E și aceasta una dintre fețele marelui talent al lui Zaharia Stancu.

„România literară", 12.XII.1974

Scanned with OKEN Scanner

Marcel Cohen

Știm cu toții că nimeni nu e etern: dacă cineva a împlinit 91 de ani, nu trebuie să fim surprinși aflînd că ne-a părăsit. Cu toate acestea n-am putut primi fără emoție știrea morții lui Marcel Cohen, ultimul din glorioasa falangă a primilor elevi ai lui Antoine Meillet.

La începutul secolului, aceștia, împreună cu maestrul lor, au dat o serie de lucrări de mare valoare, de orientare nouă (așa-numita școală sociologică), și aceasta a adus, imediat după primul război mondial, supremația absolută a Franței în materie de lingvistică, înlocuind la cîrma științei pe lingviștii germani.

La Societatea de Lingvistică din Paris, la ale cărei ședințe am luat parte regulat în cei cîțiva ani în care mi-am pregătit doctoratul la Sorbona, Marcel Cohen era o figură proeminentă. A fost specialist în limbile semitice, mai precis în limba amharică (idiomul principal vorbit în Abisinia), dar a participat la marile lucrări colective privind lingvistica generală, de exemplu, împreună cu Antoine Meillet, a elaborat monumentalul volum intitulat *Les langues du monde*, în care au fost prezentate toate limbile vorbite pe glob.

Dar a mers și mai departe, sau, dacă vreți, și mai aproape: l-a interesat felul cum se exprimă compatrioții săi și a studiat cu multă rîvnă limba franceză actuală; a dat o serie de volume în acest domeniu, continuînd pînă în ultimele clipe ale vieții.

Mi se pare întru totul justificat ca un lingvist specializat într-un domeniu depărtat de graiul compatrioților săi să fie atent la felul cum vorbesc aceștia și să-i facă să profite de experiența generală cu care l-au dotat cercetările unor idiomuri exotice.

Pe de altă parte, opera lui Marcel Cohen în materie de limbă franceză este bine venită ca să mai demonstreze și alt adevăr: că nu se poate trage o linie de demarcație categorică între cercetarea științifică și popularizarea rezultatelor ei. Mă refer la faptul că, în cea mai mare parte, lucrările privitoare la limba franceză sînt articole publicate în ziarul „l'Humanité", contopite apoi și coordonate pentru a forma expuneri ample și organizate.

Nu am de gînd să dau aici o listă completă a celor vreo 2 000 de lucrări pe care le-a publicat; amintesc numai de participarea lui la elaborarea unui amplu dicționar al francezei vorbite actualmente (în Editura Bordas, 1972), de folos și pentru străinii care, ca și noi, utilizează limba franceză în relațiile lor internaționale.

A fost și la noi în țară, nu atîta cît am fi dorit, dar în orice caz a participat la cele două mari congrese internaționale de lingvistică ținute la București în 1967 și 1968, cu foarte mare folos pentru mulți din cei care au fost prezenți.

Pentru a încheia această sumară prezentare, nu pot să nu amintesc că Marcel Cohen a fost membru al Partidului Comunist Francez încă de la înființare și că, în timpul celui de-al doilea război mondial, a participat, împreună cu întreaga sa familie, la lupta maselor populare franceze împotriva ocupanților hitleriști.

Lasă deci în urma sa, pe lîngă marele număr de lucrări utile atît specialiștilor, cît și unui public mai larg, amintirea unui mare patriot și a unui mare iubitor al dreptății sociale.

„România literară", 2.I.1975

Scanned with OKEN Scanner

Limba română veche

Se ştie că cel dintîi text în limba română ajuns la cunoştinţa noastră este scrisoarea lui Neacşu, din anul 1521. Că se va fi scris şi mai înainte în româneşte este foarte probabil, dar nu avem nici o mărturie concretă. Actele oficiale din Moldova şi din Muntenia erau redactate în slavonă.

Există totuşi un mijloc de a ne documenta asupra limbii române dintr-o perioadă mai veche de secolul al XVI-lea: prezenţa unor cuvinte româneşti în textele slavone. În lucrarea sa *Limba documentelor slavo-române emise în sec. XIV—XV* (Editura Academiei, 1971), Lucia Djamo-Diaconiţă a relevat o serie de cuvinte româneşti care au pătruns în manuscrisele slavone.

Acum apare în Editura Enciclopedică un *Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. al X-lea — începutul sec. al XVI-lea)*, datorat lui Gh. Mihăilă. De astă dată e vorba deci de o perioadă mai veche şi de întregul teritoriu al ţării noastre. Găsim aici nume de persoane şi de locuri care cuprind cuvinte româneşti şi, de asemenea, cuvinte comune.

Există dificultăţi serioase la identificarea elementelor din care sînt formate numele proprii, căci nu totdeauna avem siguranţa că ştim care a fost înţelesul primar şi astfel riscăm să luăm drept româneşti nume de origine străină. De exemplu, dacă pe un personaj pomenit într-un document îl cheamă *Furca*, de unde putem şti că la bază e substantivul românesc *furcă*, şi nu un cuvînt din vreo altă limbă? Pare curios ca un român să-şi fi botezat fata *Luna* sau *Sora*.

Lucrurile se simplifică însă imediat ce avem în faţă nume mai complicate sau chiar derivate cu sufixe, dar de dimensiuni ceva mai mari, căci e cu totul neverosimil ca într-o limbă străină să se fi format exact acelaşi complex sonor ca în româneşte, chiar cu înţeles diferit. Astfel, un nume de persoană ca *Limbă-dulce* (desigur la început poreclă) sau ca *Neguţătoriu*, un nume de localitate cum e *Călugăreşti* se trădează automat ca fiind de origine română.

Alt fapt care ne ajută este folosirea formelor flexionare româneşti, de exemplu adăugarea articolului. Un personaj dintr-un document vechi se numeşte *Şarpe*; cum am putea dovedi că nu e de origine străină şi că are legătură cu substantivul nostru *şarpe* dacă n-ar apărea şi forma articulată, *Şarpele*, cu articolul românesc? Aceasta şterge imediat orice îndoială asupra identităţii numelui cu termenul nostru comun. Se vede din ultimul exemplu că materialul oferit de dicţionar depăşeşte limitele lexicografiei şi cuprinde şi gramatica: pentru o perioadă din care nu avem texte consistente în româneşte, chiar prezenţa unor cuvinte slave cu morfologie românească este concludentă. Cu ajutorul lor, putem studia morfologia noastră din acel timp, de exemplu pluralul *veşti* de la substantivul slavon *veste* ne arată că scribul folosea în graiul său această formă, pe care, din nebăgare de seamă, a introdus-o în textul slavon. Nu mai vorbesc de faptul că termeni de origine latină prezintă elemente de flexiune românească, de exemplu pluralul *şchei* de la *şcheau* „slav" ne dovedeşte că alternanţele vocalice erau folosite pentru diferenţierea pluralului de singular.

În sfîrşit, se găsesc şi cuvinte româneşti cu morfologie slavă, ceea ce ar putea însemna că ele fuseseră împrumutate de limba slavonă, dar e mult mai probabil că scribul român le-a introdus aranjîndu-le aşa încît să răspundă

Scanned with OKEN Scanner

funcției morfologice care li se dădea, de exemplu de la cuvîntul românesc *păcurar* „cioban" găsim dativul slavon *pakuraru*.

Se vede deci că dicționarul va servi în variate forme celor care studiază trecutul limbii române.

„România literară", 30.I.1975

Universalii

În ultima vreme, mulți lingviști sînt preocupați de a identifica așa-numitele universalii, adică trăsăturile comune tuturor limbilor vorbite pe glob, ceea ce ne-ar duce la precizarea elementelor celor mai importante ale structurilor lingvistice, cu atît mai mult cu cît nu e vorba totdeauna numai de amănunte moștenite, ci și de modificări recente, care însă merg pe aceeași linie în diversele idiomuri, ceea ce s-ar explica prin originea comună a acestora.

Pe de altă parte, s-a răspîndit în ultimul timp tendința lăudabilă de a se căuta în trecut rădăcinile teoriilor care se făuresc astăzi: diferiți specialiști arată că gînditori din evul mediu și chiar din antichitate au întrevăzut unele idei care capătă astăzi multă importanță, fiind puse în evidență de cercetători actuali, adesea fără ca aceștia să știe că au mai fost cîndva întrevăzute.

Ceva de același fel voi încerca să fac și eu aici, numai că nu voi merge atît de departe îndărăt. Reluînd de curînd lectura „Buletinului Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", pe care l-a publicat la Iași acad. Iorgu Iordan din 1934 pînă în 1945, am găsit în numărul IX, din 1942, un articol publicat de profesorul Eugen Seidel. Articolul urmărește să pună în lumină o tipologie lingvistică generală, deci să arate că există trăsături comune, dacă nu tuturor limbilor, cel puțin celor vorbite în Europa.

După știința mea, nimeni din cei care se ocupă acum de universalii n-a semnalat că în articolul pomenit se pot găsi interesante puncte de plecare pentru teoria elaborată de ei. Sînt bucuros că pot să o fac eu aici, cu atît mai mult cu cît avem și noi un merit, prin faptul că lucrarea a fost publicată în țara noastră.

Există, mi se pare, o deosebire însemnată între ceea ce urmărea profesorul Seidel și ceea ce caută astăzi amatorii de universalii. Aceștia din urmă au în vedere trăsături nelegate de un timp anumit, ei socotesc că asemănările găsite ar porni din însăși natura umană, care e aceeași peste tot și totdeauna, pe cînd Eugen Seidel se gîndea la faptul că influențele reciproce creează mereu noi posibilități de apropiere, de gîndire comună și apoi de exprimare asemănătoare la popoare care în trecut se deosebeau între ele mai mult decît astăzi.

Mi se pare neîndoielnic că astăzi se constată o apropiere tot mai mare între limbi neînrudite la origine, că din ce în ce mai mult vocabularul se unifică pe scară mondială și în oarecare măsură și gramatica se uniformizează. Am afirmat aceste lucruri în mai multe rînduri, fără să fi observat că aveam un precursor, pe care mă bucur că pot astăzi să-l elogiez.

În aceste condiții, chiar dacă teoria care se bucură astăzi de mare răspîndire este justă, cred că susținătorii ei ar trebui să țină seama de ideea, în oarecare măsură deosebită, lansată acum peste 30 de ani de Eugen Seidel, să combine cele două feluri de a înțelege lucrurile, ceea ce pe de o parte ar

Scanned with OKEN Scanner

duce la o mai bună percepere a naturii limbii, iar pe de altă parte ne-ar permite să ne facem o idee mai clară despre etapele pe care urmează să le parcurgă limba de aici înainte. În general lingviștii nu se preocupă de viitor, dar cred că ar trebui să o facă.

„România literară", 13.II.1975

Vocabular electoral

În aceste zile, cînd atenția tuturor este îndreptată spre alegerile de la 9 martie, cred că nu e deplasată o analiză a evoluției de înțeles pe care au cunoscut-o cîțiva termeni folosiți încă de romani pentru a desemna unele noțiuni legate de alegeri.

Candidat însemna în latinește propriu-zis „albit": se știe că romanii purtau, peste celelalte piese de îmbrăcăminte, o togă; aceasta comporta, la oamenii care făceau parte din categorii speciale (senatori, cavaleri) și de asemenea la copiii oamenilor liberi, un tiv de purpură, mai lat sau mai îngust. Cel care își punea candidatura la un post de magistrat trebuia să părăsească acest însemn, să se prezinte în public, pînă la data alegerilor, în togă complet albă, era deci „albit". Scopul acestei măsuri cred că nu era, cum se spune uneori, să arate pe candidați curați, ci să-i pună pe toți romanii pe același plan.

Mai curioasă este istoria cuvîntului *vot*. La origine, în latinește, însemna „promisiune făcută unui zeu, în schimbul îndeplinirii unei dorințe". De exemplu: „Ajută-ne să cîștigăm bătălia și îți vom ridica o statuie". Dacă dorința era îndeplinită, cel care făcuse promisiunea era obligat să o execute. Cu timpul, *vot* ajunge să însemne și dorința, nu numai promisiunea care o însoțea. În orice caz, în antichitate cuvîntul nu era folosit cu sensul pe care îl are astăzi la noi (pentru aceasta termenul uzual era *suffragium*) și nu exista nici verbul *a vota*. La noi atît *vot*, cît și *a vota* sînt împrumutate din franțuzește, dar nici acolo nu sînt prea vechi, ci numai din secolul al XVIII-lea, fiind preluate din engleză, unde atît substantivul, cît și verbul sînt atestate din secolul al XVI-lea și unde a apărut ultima modificare importantă a înțelesului.

Scrutin, de asemenea de origine latină, era foarte puțin folosit în textele latinești; însemna „examinare" și era derivat de la verbul pe care l-am împrumutat sub forma *a scruta*, adică „a răscoli, a examina", iar acesta provenea de la un substantiv care avea sensul de „mărunțișuri". În franțuzește, *scrutin* apare la o dată destul de îndepărtată, dar cu înțelesul primitiv de „cercetare amănunțită"; mult mai tîrziu ajunge la înțelesul de „numărătoare a voturilor", iar de la acesta se trece la acela de „votare". Din franțuzește, cu acest înțeles, cuvîntul a ajuns și la noi.

Iată, în sfîrșit, un cuvînt cu o istorie mai complicată, deși mai scurtă, căci nu a fost format în latinește, ci în franțuzește: *balotaj*. Punctul de plecare este cuvîntul francez *balle*, care la început însemna numai „glonț", apoi „bilă" și „minge". De aici s-a format verbul *ballotter*, care însemna „a trimite mingea încoace și încolo", apoi, deoarece se vota cu ajutorul unor bile, verbul a început să însemne și „a pune la vot". De aici s-a format în secolul al XVI-lea derivatul substantival *ballottage*, care însemna „vot cu bile", iar mai tîrziu, în timpul marii revoluții franceze, a ajuns la sensul pe care îl are și azi: „repetarea alegerii atunci cînd nici unul dintre candidați nu a obținut numărul de voturi necesar pentru a fi ales".

Scanned with OKEN Scanner

Numeroasele schimbări de înțeles prin care au trecut termenii discutați se explică pe de o parte prin marea importanță care, de-a lungul timpurilor, a fost acordată alegerilor, pe de altă parte prin adîncile transformări pe care le-a cunoscut societatea din antichitate pînă azi.

„România literară", 27.II.1975

Un „organism viu"

O idee curentă în lingvistica secolului trecut era următoarea: „limba este un organism viu, care se naște, crește, îmbătrînește și moare". Cînd și cînd, în forme atenuate, am auzit și mai de curînd această formulă de la oameni în vîrstă, dar socoteam că vremea ei a apus.

Iată însă că luna trecută, la radio, la o oră consacrată limbii române, o elevă ne-a informat că limba este „un organism viu". Aceasta înseamnă pe și azi se mai vîntură în școală definiția veche.

Mi-am adus aminte acum de acestea, citind în *Actele* Congresului al XI-lea al lingviștilor, ținut în 1972 în Italia, comunicarea colegei noastre Lucia Wald, cu titlul *Modele concrete în istoria lingvisticii*. Se arată în această expunere că de-a lungul timpului lingvistica s-a folosit pe rînd de idei preluate de la tot felul de alte discipline, înainte de a ajunge, în zilele noastre, să ofere ea însăși model altor specialități.

E clar că formula vine de la biologie și a fost adoptată într-o vreme cînd concepțiile lui Darwin repurtaseră succese răsunătoare.

Pentru lingviștii de astăzi este foarte limpede că limba nu este un organism, ci un sistem de semne, că nu se naște în felul în care ia ființă un animal, căci, dacă alături de o vacă își duce viața aparte vițelul ei, o limbă așa-zisă nouă nu este decît o transformare a uneia vechi, care chiar prin această prefacere încetează de a exista: româna nu este „fiica" latinei, așa cum vițelul este fiul vacii, ci este însăși latina trecută printr-o serie de modificări.

Putem spune că o limbă a murit atunci cînd, printr-un cataclism, dispar toți cei care o vorbeau și de asemenea atunci cînd, pentru un motiv sau altul, este înlocuită cu una străină. Astfel, limba dacilor a murit atunci cînd dacii au trecut cu toții la folosirea limbii latine și au încetat de a mai înțelege daca. Este, evident, o întrebuințare figurată a cuvîntului *a muri*, căci fenomenul nu este același cu încetarea din viață a unei ființe.

Zicem, tot printr-o figură de stil, că latina e o limbă moartă, pentru că nu mai e folosită de nimeni ca idiom matern; dar aici distanța între termenul propriu și cel figurat este încă și mai mare. Se poate stabili o dată la care ultimii vorbitori ai unei limbi au părăsit-o în favoarea alteia, dar nu se poate stabili o dată la care ar fi murit latina, de vreme ce, cu diverse modificări, ea este și azi folosită de toate populațiile romanice.

Mai mult încă, în termeni figurați o limbă poate și să învie (ceea ce nu se poate spune despre o ființă): ebraica a încetat de mult de a fi o limbă maternă a vreunei populații, dar astăzi a fost reluată în Israel și există copii care nu cunosc alt fel de a vorbi.

Sînt mulți ani de cînd am început să combat cu vehemență clișeele de felul celui pe care l-am citat ca punct de plecare al prezentei cronici. Dar văd acum că în poziția mea era ceva exagerat. Anume, comunicarea Luciei Wald subliniază faptul că diversele modele pe care le-a luat rînd pe rînd lingvistica au urmat o anumită ordine ierarhică și, lăsînd la o parte exagerările

Scanned with OKEN Scanner

fatale, au ajutat sub diverse aspecte la crearea unei concepții juste asupra limbii. Totul este să nu acordăm termenilor figurați altă valoare decît cea care li se potrivește și mai ales să fim conștienți că reprezintă figuri de stil.

„România literară" 20.III.1975

1 la 26

Am prezentat aici acum un an *Dicționarul tehnic militar ilustrat*, publicat de Editura Militară, în cinci limbi, și am subliniat atunci avantajele acestei metode „globale". Aflu acum, cu întîrziere, de existența unui dicționar care cuprinde un domeniu lingvistic mult mai larg și care nu e limitat la o profesiune. Se numește *The concise Dictionary of 26 languages in simultaneous translations*, deci „Dicționarul concis a 26 de limbi în traducere simultană"; a fost elaborat de Peter M. Bergman și editat în 1968 de New American Library.

Se înțelege ușor ce ajutor efectiv aduce o astfel de lucrare cuiva care trebuie să traverseze mai multe țări. E vorba, într-adevăr, de 26 de limbi (dintre care, bineînțeles, nu lipsește româna) și totuși toate informațiile sînt cuprinse într-un volum de format mic, de numai 408 pagini: o carte pe care o poți ține foarte bine în buzunar.

Este evident că nu vom pretinde să găsim aici toate cuvintele din toate limbile luate în considerare. În fapt, autorul a ales 1 000 de cuvinte englezești și le-a tradus în 25 de limbi. Oare 1 000 nu sînt prea puține? Fără îndoială că nu. Am avut în alte rînduri ocazia să arăt că esențialul pentru cineva care ajunge într-o țară străină și are nevoie să obțină informații în ce privește locuința, mîncarea etc. este să cunoască un număr relativ restrîns de elemente ale vocabularului și nu este indispensabil ca noul venit să stăpînească morfologia și sintaxa, deoarece nu e obligat să construiască fraze ample și corecte, ci e destul să pronunțe un substantiv sau un verb pentru ca ascultătorii să înțeleagă ce vrea. În aceste condiții, stăpînirea a 1 000 de cuvinte este arhisuficientă.

Se pun totuși două probleme. Prima privește ordinea în care cuvintele sînt trecute în dicționar: deoarece se pornește de la engleză, s-ar părea că cine nu știe englezește nu va ști să caute cuvîntul care îi trebuie. În fapt, această problemă a fost rezolvată prin inserarea (de la p. 257 pînă la p. 408) a 25 de indexuri alfabetice, cîte unul pentru fiecare limbă, care trimit pentru fiecare cuvînt la numărul sub care vor fi găsite traducerile.

A doua problemă, mai delicată, este aceea a ortografiei. Dacă nu cunoști nimic din limba țării și ți se dă în scris un cuvînt, sînt multe șanse să nu-l pronunți cum trebuie, deoarece vei folosi modul de citire cu care ești deprins din limba ta. Dacă, de exemplu, vrei „apă" și găsești scris *eau*, vei pronunța la rînd cele trei vocale, pe cînd francezii rostesc una singură și încă una care nu apare în scris: *o*. Pentru limbile care au scriere fonetică, de exemplu: româna, maghiara, ceha etc., această dificultate ar fi înlăturată prin notarea cîtorva amănunte privitoare la felul cum trebuie citite unele litere. Dar ce vom face cu limbile care, ca franceza sau engleza, înseamnă prin același grup de litere cînd un sunet, cînd altul? Adăugarea unei transcrieri fonetice ar complica destul de mult lucrurile. (Ce-i drept, pentru limbile care au alt

Scanned with OKEN Scanner

model decît alfabetul latin s-a folosit transcrierea, grafia originală fiind menţinută numai la indice.) În oarecare măsură se poate folosi totuşi şi forma scrisă. Străinul ar putea da în scris cuvîntul care îl interesează, în forma găsită în dicţionar. (Am văzut uneori în magazine că li se notează străinilor, pe o hîrtie, preţul obiectului care îi interesează: deşi ei nu cunosc pronunţarea, forma scrisă îi lămureşte.) Este însă evident că răspunsul indigenului n-ar fi uşor de înţeles.

„România literară", 10.IV.1975

O enciclopedie onomastică

Studiul numelor proprii a fost în oarecare măsură neglijat la noi. Ce e drept, acad. Iorgu Iordan a publicat mai demult o *Toponimie românească*, rămasă pînă astăzi singura lucrare mai amplă în felul ei, iar regretatul Emil Petrovici a iniţiat unele studii de amănunt, care au avut ca efect o mişcare serioasă printre lingviştii de la Cluj-Napoca, cu privire mai mult la numele de persoane decît la cele de locuri. Să mai pomenim şi de opera unui istoric, N. A. Constantinescu, *Dicţionarul onomastic românesc*, unde sînt adunate numele întîlnite în textele mai vechi. Dar abia de curînd s-a organizat o cercetare mai amplă, ale cărei rezultate nu vor întîrzia, sperăm, să se arate.

În aceste împrejurări, merită să fie relevată apariţia recentă, în Editura Enciclopedică, a unei cărţi pe cît de curioase, pe atît de interesante: *Mică enciclopedie onomastică*, datorată lui Christian Ionescu, membru al sectorului de onomastică de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti. Zic că e curioasă, pentru că nu am văzut pînă acum o lucrare de acest fel pentru nici o limbă. De ce zic că e interesantă se va putea înţelege din citirea celor ce urmează.

Cartea nu tratează numele de locuri, ci numai pe cele de persoane şi, chiar dintre acestea, numai prenumele, deci nici numele de familie, nici poreclele. Dar despre prenume aflăm tot ce ne-ar putea interesa: originea fiecăruia, ce însemna cuvîntul înainte de a fi folosit ca nume, ce oameni celebri l-au purtat, ce personaje din literatură au fost denumite cu fiecare din ele.

Lucrurile acestea e bine să fie prezentate pentru un public larg (aşa cum s-a făcut în cartea discutată aici), pentru că foarte mulţi dintre compatrioţii noştri, care de altfel arată un viu interes pentru problemele de limbă în general, sînt doritori să cunoască originea numelor.

Dar mai important mi se pare alt aspect: ţinînd să-şi denumească odraslele în chip original şi mai ales pompos, unii părinţi ajung la nume pe care le înţeleg numai pe jumătate şi pînă la urmă copiii vor trebui să suporte toată viaţa o pecete de care să le fie ruşine.

Pentru a da un singur exemplu: am cunoscut în deceniile trecute două persoane botezate *Libertina*. Evident, părinţii au crezut că aduc un omagiu Eliberării, dar dacă ar fi privit ceva mai atent lexicul ar fi ştiut că de termenul *libertin*, care desemna în antichitatea romană pe sclavul liberat, s-a legat o atmosferă foarte neplăcută, care nu s-a şters pînă astăzi: libertină înseamnă „stricată".

Cartea lui Christian Ionescu nu cuprinde toate numele existente, şi faptul e de la sine înţeles. Dar în orice caz conţine foarte multe; ceea ce e mai impresionant este densitatea informaţiilor pe care ni le aduce cu privire la fiecare dintre ele. Lucrul este cu atît mai vrednic de laudă, cu cît autorul a fost obligat să consulte originale din felurite limbi, dintre care unele nu ne sînt astăzi foarte la îndemînă.

Scanned with OKEN Scanner

În special mi s-au părut interesante datele asupra hipocoristicelor, adică a formelor de mîngîiere, de cele mai multe ori scurtate, folosite în principiu numai în intimitate; acum însă ele încep să pătrundă și în actele oficiale.

În general cartea poate fi considerată ca o mare reușită.

„România literară", 24.IV.1975

Stilistică

Un eveniment editorial: în Editura Științifică a apărut o nouă ediție a *Stilisticii limbii române* a acad. Iorgu Iordan. Pentru prima oară, lucrarea a fost publicată în 1944 de Societatea Română de Lingvistică. Acum, după ce i s-au adus îmbunătățiri și i s-a adăugat o bibliografie la zi, elaborată de Aurel Nicolescu, cartea poartă pe frontispiciu însemnarea „ediție definitivă".

Socotesc că este un eveniment, deoarece sînt convins că *Stilistica* va avea în această nouă prezentare un răsunet mai mare decît a avut în cea anterioară. Autorul a făcut atunci operă de pionier (după cum a făcut, de altfel, și în alte ramuri ale lingvisticii). În general, studiul stilisticii era o îndeletnicire nouă, iar la noi numai cîteva persoane cunoșteau parțial ceea ce se făcuse în această privință pentru alte limbi. Astăzi, mulțumită în primul rînd acad. Iorgu Iordan, problemele stilului sînt în atenția lingviștilor noștri, iar materialele pe care se bazează cercetările sînt în bună parte extrase din cartea lui.

E de remarcat că aproape toate lucrările tovarășului Iordan sînt voluminoase, și aceasta mai totdeauna din cauza materialelor inedite, adunate de el însuși din tot felul de lecturi, dintre care unele nu mai sînt la îndemîna cititorilor actuali. De aceea socotesc că multă lume va fi bucuroasă de a putea dispune de noua ediție a *Stilisticii*.

În general cuvintele denumesc noțiuni și prin aceasta ele oglindesc realitatea obiectivă; dar foarte adesea se adaugă nuanțe care reproduc atitudinea vorbitorilor față de cele relatate. Astfel, se poate spune *privighetoare* în loc de „cîntăreață": se exprimă astfel și faptul obiectiv că femeia cîntă, și admirația vorbitorului pentru performanțele ei, căci a comparat-o cu o pasăre care e socotită model în materie. La fel se întîmplă și cu fraze întregi care cuprind nu numai relatarea simplă a unor evenimente, ci și sentimentele pe care aceste evenimente le deșteaptă în vorbitor.

Nu voi intra în alte amănunte privitoare la modul de tratare a subiectului, ci prefer să discut o problemă de terminologie. Din 1944 încoace prin stilistică au început să se înțeleagă alte lucruri. Deoarece considerăm că limba prezintă o serie de stiluri, adică ramificații repartizate după cultura vorbitorului, după capacitatea lui de a găsi limbajul potrivit pentru ascultătorii săi, după ramura de activitate de care e vorba și așa mai departe, constatăm că există stiluri științifice, academice, administrative, familiare, vulgare etc. Și argoul este un stil.

Chiar fără să încerce a-și exprima atitudinea față de cele expuse, altfel va vorbi cineva la un curs universitar decît la piață, altfel la o întrunire politică decît în familie ș.a.m.d. Dacă un chimist, expunînd o teză științifică, ar folosi cuvîntul *fraier*, ar stîrni mirarea și rîsul, dar tot așa s-ar întîmpla dacă un vagabond, vorbind cu un semen al său, ar zice *naiv*.

Se răspîndește obiceiul, pe care-l socotesc îndreptățit, de a rezerva termenul *stilistică* pentru studierea stilurilor limbii, iar cînd e vorba de par-

Scanned with OKEN Scanner

ticularităţile care exprimă atitudinea vorbitorului, de adăugarea unor elemente afective la cele care exprimă conţinutul rece al noţiunilor, folosim cuvîntul *expresivitate*. Aceasta înseamnă că eu nu aş fi numit *Stilistică* lucrarea de care am vorbit aici. Este însă numai o problemă de titulatură, care nu scade cu nimic valoarea cărţii.

„România literară", 15.V.1975

Puţină filologie

Pînă în secolul trecut, lingvistica şi filologia erau nedespărţite: limbile se studiau aproape numai pe texte, iar acestea trebuiau stabilite cu exactitate, ca să nu dea informaţii greşite. Deci aceleaşi persoane se preocupau şi de conţinutul artistic, şi de modul de exprimare.

Ca şi în alte cazuri, a devenit obligatorie despărţirea, deoarece suma cunoştinţelor pretinse pentru fiecare dintre cele două preocupări ajunsese să depăşească posibilităţile aceleiaşi persoane. Totuşi, legăturile n-au putut fi rupte total.

În ce priveşte româna, mi se pare că despărţirea a fost dăunătoare în primul rînd pentru filologie. Timp de mai multe decenii, aceasta a fost trecută cu vederea în învăţămîntul superior, astfel că puţinele ediţii valabile care au fost publicate în acest răstimp s-au datorat unor editori mai în vîrstă, cu excepţia celor elaborate de specialişti în filologia clasică: bazaţi pe ce învăţaseră la latină sau greacă, aceştia au izbutit să editeze cîţiva autori din secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea, chiar dacă problemele pe care le pun textele româneşti sînt altele decît cele ridicate de autorii antici.

Totuşi nu se poate să nu observăm faptul că în acest interval, în mintea unora, a edita sau a reedita un text din trecut însemna a da la tipografie ediţia anterioară — sau manuscrisul — aşa cum se găsea, cu eventualele greşeli de tipar sau de transcriere, la care, bineînţeles, se mai adăugau altele noi.

În fine, perioada de stagnare a trecut, se poate constata acum un reviriment: se ţin la universităţi cursuri de filologie română, s-au creat colective în institutele de cercetări, au apărut lucrări de valoare datorate unor autori pregătiţi în ultimii ani.

Revenirea este ilustrată în momentul de faţă printr-o carte publicată recent de Editura Enciclopedică: *Introducere în filologia românească*. Autorii sînt Ion Gheţie şi Al. Mareş, cercetători la Institutul de Lingvistică din Bucureşti, semnatari ai unor lucrări anterioare foarte bine primite de specialişti.

În *Cuvîntul înainte* ni se arată că volumul nu are de scop să trateze toate problemele filologiei, şi de altfel o asemenea întreprindere ar fi fost de la început sortită eşecului. Autorii s-au mulţumit să prezinte aspectele cele mai generale şi în acelaşi timp cele pe care trebuie neapărat să le cunoască cineva care vrea să se familiarizeze cu munca de filolog. Se discută deci, ca o introducere indispensabilă, originile scrisului în româneşte, datarea manuscriselor şi a tipăriturilor, identificarea autorilor şi aşa mai departe, apoi se trece la prezentarea muncii propriu-zise a editării.

Avem acum la dispoziţie un excelent îndreptar, după care se vor putea orienta cei interesaţi. Lucrul este cu atît mai îmbucurător, cu cît sînt destule texte vechi nepublicate sau publicate în condiţii nemulţumitoare, iar cunoaşterea lor corectă interesează mai multe serii de specialişti. Mă gîndesc la cei care cercetează istoria limbii, istoria literaturii şi, mai ales,

Scanned with OKEN Scanner

istoria propriu-zisă, deoarece toate datele care se pot culege din textele vechi vin într-un fel sau altul să lumineze aspecte ale trecutului, nu numai cultural, ci şi economic, politic şi aşa mai departe.

Autorii cărţii au dat o atenţie deosebită primelor noastre texte, dar nu au trecut cu vederea nici cărţile de literatură din vremuri mai apropiate de noi. Şi acestea, într-adevăr, urmează să fie republicate în ediţii ştiinţifice (pentru unii autori s-a făcut deja cîte ceva) şi această activitate nu e cu mult mai simplă decît cea care priveşte textele vechi, chiar dacă aici dificultăţile de care ne lovim sînt altele.

Sper că putem considera apariţia *Introducerii* ca un semnal al redresării în materie de filologie.

„România literară", 29.V.1975

Grammatici certant...

Nu demult, la Academia Republicii Socialiste România, a avut loc a sesiune ştiinţifică închinată rolului şi locului Academiei Române în evoluţit societăţii româneşti în perioada 1918—1948. Cu această ocazie au fost prezentate mai multe comunicări despre activitatea unor lingvişti din trecut, foşti membri ai Academiei Române. Între alte amănunte a reieşit clar că foarte adesea erau în conflict unii cu alţii.

Poetul latin Horaţiu a scris în *Arta poetică* un vers care a rămas actual mereu, împărţit în două dictoane: *Grammatici certant et adhuc sub iudice lis est*. La noi s-a înţeles partea întîi aşa: „filologii se ceartă", ceea ce părea că dă o bază teoretică situaţiei reale. (Ideea poetului roman a fost cu totul alta: „Nu se ştie cine a creat distihul elegiac; filologii nu sînt de acord între ei în această privinţă şi procesul continuă să fie nerezolvat".)

Într-adevăr, filologii noştri erau mereu în ceartă. Aveam pe atunci puţini specialişti (ca şi în celelalte discipline).

Prin 1934, am intrat în relaţii cu regretatul profesor Constantin Balmuş, care pe atunci preda la Universitatea din Iaşi. Am scos împreună manuale de liceu pentru limbile clasice şi ne-am întîlnit de mai multe ori, fie la Bucureşti, fie la Iaşi. El a avut ideea să încercăm o apropiere între filologii de la cele două universităţi şi împreună am acţionat în această direcţie. De pe atunci jucau un rol important, la Iaşi, profesorul Iorgu Iordan, iar la Bucureşti, profesorul Alexandru Rosetti. Am aranjat întîlniri între ei şi s-a constatat că existau preocupări comune şi posibilităţi de a se ajunge la colaborare. Cei de la Bucureşti au început să publice articole în revista de specialitate de la Iaşi („Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»"), iar ieşenii au dat contribuţii la revista de la Bucureşti („Bulletin linguistique").

În continuare, profesorul Al. Rosetti a avut ideea creării unei societăţi de lingvistică, reprezentativă pentru toată ţara. De aceea, împreună cu mine, l-a invitat la o masă pe Sextil Puşcariu, şeful necontestat al lingviştilor de la Cluj, şi i-a propus să fie preşedinte al societăţii care urma să fie înfiinţată. Ştiam că prin aceasta îl supăram pe Ovid Densusianu, la care ţineam mult, dar am trecut peste acest neajuns, de dragul unificării forţelor de cercetare. Puşcariu a acceptat, dar peste cîteva zile ne-a trimis de la Cluj o scrisoare în care arăta că, sfătuindu-se cu colegii săi, a ajuns la concluzia că e mai bine să nu primească. Dar profesorul Rosetti nu e un om care să renunţe uşor la o idee justă. S-a adresat altui specialist de la Cluj, lui

Scanned with OKEN Scanner

Nicolae Drăganu, şi acesta a acceptat preşedinţia societăţii. Din păcate, s-a îmbolnăvit şi curînd a murit, astfel că nu a putut participa la nici o şedinţă a societăţii. Dar, oricum, legătura era stabilită, colegii mai tineri de la Cluj şi-au putut da adeziunea. Amintesc, printre ei, pe regretatul Emil Petrovici.

Fapt este că relaţiile s-au îmbunătăţit treptat, iar în continuare, după Eliberare, s-au putut pregăti lucrări colective de mare amploare, cu concursul tuturor centrelor. Nu poate fi vorba, bineînţeles, de desfiinţarea generală a diferenţelor de gîndire (aceasta nici nu ar fi de dorit), se mai pot ivi neînţelegeri, dar în ansamblu domneşte spiritul de colaborare, spre binele ştiinţei.

Astfel *grammatici certant* părăseşte sensul greşit care i se dăduse şi îl recapătă pe cel originar: filologii dezbat problemele de specialitate, pe care treptat rezolvă.

„România literară", 28.VIII.1975

Baza limbii literare

În ultimele decenii problemele limbii noastre literare au stat în atenţia lingviştilor şi în general a oamenilor de cultură din ţara noastră. Discuţiile au fost complicate de faptul că adesea prin acelaşi termen se înţelegeau mai multe noţiuni: unii numeau *limba literară* stilul operelor beletristice, alţii o socoteau forma cea mai îngrijită a exprimării, deci cuprindeau în ea şi stilul ştiinţific, administrativ etc. Pînă la urmă se generalizează această din urmă definiţie.

Adesea limba literară a fost confundată cu limba comună, deşi aceeaşi comunitate lingvistică poate prezenta variante literare după regiuni. Un punct controversat este stabilirea dialectului care e la baza limbii noastre literare unice: de obicei se consideră că s-a pornit de la tipăriturile lui Coresi, ceea ce ar însemna graiurile de la Tîrgovişte şi Braşov; cu timpul centrul s-ar fi mutat la Bucureşti, unde îl găsim de fapt astăzi. Dar nu lipsesc cercetătorii care pornesc de la textele maramureşene, pe cînd alţii încearcă să demonstreze că baza ar fi fost Moldova.

S-a discutat mult asupra datei la care s-ar fi format limba literară, ca şi cînd ar fi apărut la un moment dat din nimic şi într-o formă care de atunci încoace nu se mai schimbă. În realitate, limba literară există din momentul, foarte îndepărtat în trecut, cînd s-a creat o formă mai îngrijită, fie şi pentru exprimarea orală; dar ea nu a încetat de a se modifica şi nu va înceta niciodată, pentru că atitudinea vorbitorilor se schimbă tot timpul, ei găsesc forme de exprimare mai scurte, mai clare, mai expresive, care se generalizează cu repeziciune, eliminînd cu timpul altele demodate.

Problema este acum reluată, pe o bază foarte largă, de Ion Gheţie, în volumul *Baza dialectală a românei literare* (Editura Academiei, 1975). Autorul, unul dintre puţinii lingvişti actuali care se ocupă şi de filologie (înţelegînd prin aceasta studierea şi editarea textelor vechi), a urmărit în manuscrisele şi tipăriturile din trecut elementele de diferenţiere şi de unificare, astfel că în general afirmaţiile sale sînt bazate pe materiale concrete.

Nu voi intra aici în amănunte, socotind că cei pe care-i interesează vor consulta volumul. Prefer să semnalez dificultăţile cauzate cercetătorilor de mobilitatea limbii.

Scanned with OKEN Scanner

Cînd diversele grupări de vorbitori ai aceleiași limbi nu vin deloc în contact între ei, sau vin numai în rare ocazii, limba se diferențiază treptat, pînă cînd, după o mai lungă trecere de timp, cei despărțiți prin sute sau chiar prin zeci de kilometri ajung să nu se mai poată înțelege între ei. Cînd contactele sînt frecvente și intense, diferențele se șterg, pe de o parte pentru că unii învață formulele folosite de ceilalți, pe de altă parte pentru că, văzîndu-se că un fel de exprimare duce la neînțelegeri, acesta este părăsit în favoarea altuia mai clar. Astfel, perioada modernă duce în general la unificări, pentru că mijloacele de comunicare s-au perfecționat și pentru că, cel puțin în interiorul unei țări, nu există piedici pentru deplasări.

În ce privește țara noastră, diferențierea dialectală nu a fost niciodată atît de adîncă încît doi români să nu se poată înțelege între ei. Aceasta deoarece deplasările de populații n-au fost niciodată total împiedicate. O dată cu unificarea țării, felul de a vorbi de la București a căpătat un prestigiu necontestat și a constituit baza fermă a unificării limbii.

S-a pus problema dacă celelalte graiuri contribuie cu ceva la forma care se generalizează. Faptul este neîndoielnic și poate fi demonstrat ușor cu ajutorul cuvintelor regionale încorporate de limba literară. Mai caracteristic mi se pare însă altceva. Locuitorii capitalei nu sînt toți originari de aici. Acum o sută de ani erau în București mai puțin de 200 000 de locuitori; astăzi sînt fără îndoială vreo două milioane. Creșterea nu se poate explica numai prin nașterile curente, ci prin stabilirea în capitală a locuitorilor din alte părți. Iată cîteva exemple de modificare a limbii: acum 50 de ani se spunea curent *uşe*, *grije*, apoi *ei merge*, *a făcutără*, înlocuite astăzi cu *uşă*, *grijă*, *ei merg*, *au făcut*. Particularitățile eliminate sînt astăzi evitate mai mult decît cele caracteristice pentru alte regiuni.

„România literară", 11.IX.1975

Figuri de stil

A apărut de curînd în Editura Științifică și Enciclopedică o *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, datorată lui Gh. N. Dragomirescu. Vreau în primul rînd să previn o obiecție care s-ar putea aduce prezentei cronici: la sfîrșitul prefeței e trecut și numele meu, dar n-am avut alt merit la realizarea volumului decît că am citit manuscrisul și am recomandat tipărirea, notînd, bineînțeles, ici și colo, cîte o părere personală în unele amănunte. Aceasta înseamnă că am mîinile libere ca să aduc elogii autorului și editurii.

La prima vedere s-ar părea că problema figurilor de stil nu privește decît pe scriitori, în primul rînd pe poeți. Desigur, e foarte importantă pentru ei și, evident, pentru cititorii lor; dar nu numai pentru aceștia, ci pentru toți oamenii.

De la scriitori așteptăm în primul rînd expresii colorate, cuvinte care să spună mai mult decît sensul lor obișnuit. Dar nici mințile cele mai prozaice nu pot evita figurile de stil. Multe dintre acestea sînt repetate pînă cînd ne obișnuim cu ele, așa încît nu mai băgăm de seamă că pot fi înțelese altfel decît concret, dar, din punctul de vedere al formării lor, ele tot figuri rămîn. Să zicem, de exemplu, *poalele muntelui*: vedem în mintea noastră partea de jos a unui munte; dar dacă analizăm mai atent formația ne dăm seama că avem de-a face cu o figură: muntele e asemănat cu o haină, dacă nu chiar cu un personaj uman cu haină lungă, a cărei parte de jos se numește *poale*.

Scanned with OKEN Scanner

Cu aceasta însă nu cred că am spus totul. Fără îndoială că orice vorbitor are în permanență ocazia să întrebuințeze în mod conștient figuri de stil, și nu cu gîndul de a face artă, ci pentru că e împins de sentimentele lui, de mînie, de admirație etc., care îi aduc în gură cuvinte deosebite de cele pe care le-ar alege dacă ar sta să chibzuiască pentru a se exprima foarte precis și rece. Despre un om leneș care nu se lasă mișcat din loc putem zice că e *un butuc*. Aceasta înseamnă că figurile de stil sînt o parte constitutivă a limbajului uman în general.

Luînd în mînă lucrarea de la care am pornit discuția, am rămas uimit cînd am văzut că autorul a reușit să adune sute de tipuri de figuri. Am predat multă vreme literatura latină și am avut astfel de-a face cu toate ornamentele artistice, care, în treacăt fie zis, poartă aproape fără excepție nume grecești și latinești. Totuși, dacă m-ar fi întrebat cineva de numărul lor, aș fi răspuns fără a sta pe gînduri că vor fi vreo douăzeci sau treizeci. Evident, le aveam în vedere pe cele mai frecvente. După cele ce am spus în rîndurile precedente, se vede însă că îmi explic acum de ce sînt mult mai multe decît credeam. Era nevoie ca cineva să se ocupe de ele, să le adune, să le confrunte, să le claseze și să le explice. Gh. N. Dragomirescu, cunoscut și pentru alte lucrări în domeniul lingvisticii, s-a devotat acestei sarcini, a muncit o viață de om în vederea ei și a reușit să ne dea nu numai materialul teoretic, ci și foarte bogate exemplificări din literatură, atît din cea română, cît și din alte limbi cunoscute la noi.

Se înțelege că a clasat figurile, le-a explicat numele și așa mai departe, astfel că lucrarea, deși de proporții moderate, constituie totuși o veritabilă enciclopedie. Ea va fi de un real ajutor pentru predarea literaturilor, dar și pentru luminarea celor care vor să pătrundă în amănuntele limbii.

„România literară", 9.X.1975

x și *cș*

O scrisoare primită de la Adrian Rădulescu din București ne aduce o interesantă observație asupra felului nostru de a scrie: găsim la singular, cu *x*, *fix*, *prolix*, *perplex*, *sfinx*, iar la plural, cu *cș*, *ficși*, *prolicși*, *perplecși*, *sfincși*, ceea ce distruge unitatea dintre cele două forme morfologice ale aceluiași cuvînt. În *ficși*, față de singularul *fix*, se schimbă numai *s*, nu și *c*; deci nu are rost să modificăm scrierea ambelor consoane.

Corespondentul nostru propune o metodă de restabilire a legăturii dintre cele două forme: după cum pluralul de la *gros* este *groși* (și de la *tot* e *toți*), deci la plural se păstrează în scris consoana finală de la singular, numai că i se adaugă o sedilă care marchează diferența de pronunțare, tot așa, la pluralul lui *fix* etc., să se adauge lui *x* o sedilă, ceea ce ar face să se schimbe citirea (*cș*), menținîndu-se în același timp coeziunea vizuală între formele cuvîntului.

Fără îndoială este justă observația că felul nostru de a scrie nu este cel mai îndreptățit, iar reforma propusă este dictată de logică. Dar ea se izbește de o complicație mai mare decît cea de care suferim acum: ar trebui creată o literă nouă, ceea ce poate că nu deranjează prea mult scrierea de mînă, dar ar necesita o modificare a mașinilor de scris și mai ales a celor folosite în tipografie (ar trebui înlocuite toate instalațiile actuale). În articolul de față, de exemplu, n-am putut reproduce semnul grafic propus și am

Scanned with OKEN Scanner

fost silit să mă mulţumesc cu descrierea lui, pentru că nici o maşină nu are semnul *x* cu sedilă.

Dacă e vorba să facem modificări ar fi mult mai simplu să renunţăm cu totul la *x* şi să scriem cu *cs*: *fics* etc., cu atît mai mult cu cît grupul *cs* nici nu este totdeauna redat în scris prin *x* (ortografia oficială este *îmbîcsi*, *ticsi*, *rucsac* etc.), ceea ce înseamnă că de fapt copilul care învaţă să scrie trebuie să fie lămurit că se scrie cu *x* în cuvintele care provin din greacă sau din latină şi cu *cs* în cele care au altă origine, deci este obligat să cunoască etimologia cuvintelor înainte de a învăţa să scrie. Totul provine dintr-o ciudăţenie a ortografiei vechi greceşti. Împotriva cerinţelor logicii, existau litere care marcau două sunete la un loc: *ks*, *ps*, *st*. Ultima a fost părăsită încă din greaca veche (s-a menţinut numai cu valoarea de „cifra 6"), a doua a fost păstrată de greci, dar nu a fost acceptată de romani şi de aceea nu s-a extins nici la limbile moderne, iar prima a avut o soartă mai norocoasă şi a trecut în latină, iar de acolo în diverse limbi actuale.

Atîta timp cît alte limbi păstrează pe *x* (şi nu avem motive să credem că ar fi dispuse să-l părăsească), eliminarea lui în limba noastră ar avea un rezultat nefavorabil: ar dăuna unificării lingvistice internaţionale. Dar acelaşi rezultat l-ar avea, evident, şi crearea literei *x* cu sedilă. Pe de altă parte, cred că nici în româneşte eliminarea lui *x* nu ar fi uşor de hotărît: în general oamenii sînt refractari cînd li se cere să-şi schimbe obiceiurile ortografice şi multora li se pare că orice modificare „strică limba". Trebuie să mai adaug că, dacă l-am introduce pe *x* cu sedilă, nu l-am putea folosi în cuvinte ca *bucşă*, *ricşă*, deci şi de data aceasta ne-am lăsa conduşi de criterii etimologice.

Adevărul e că nici nu trebuie schimbat în tot momentul modul de a scrie, căci singurul efect pe care l-am obţine ar fi că nimeni nu ar mai şti care sînt regulile în vigoare.

„România literară", 20.XI.1975

Dicţionarul explicativ

Un eveniment editorial: În Editura Academiei R.S.R. a apărut *Dicţionarul explicativ al limbii române*, lucrare de un interes capital nu numai pentru marile mase de cetăţeni interesaţi să cunoască pronunţarea corectă şi înţelesul exact al cuvintelor, ci şi pentru lingvişti, care nu pot şti nici ei totul pe de rost şi au adesea nevoie de a consulta un repertoriu de nădejde.

Dicţionarul explicativ are menirea de a înlocui *Dicţionarul limbii române moderne* (D.L.R.M.), care a apărut în 1958 şi a fost la vremea lui bine venit. Este uşor de înţeles că o asemenea lucrare e valabilă numai pentru o anumită durată, deoarece pe de o parte cu timpul se adună informaţii mai exacte şi se găsesc moduri mai adecvate de prezentare, pe de altă parte pentru că limba se transformă mereu, iar în situaţia noastră, cînd cultura se răspîndeşte vertiginos în mase şi cînd ştiinţa face progrese adînci şi rapide, inovaţiile în limbă sînt încă mai radicale decît în trecut. În felul acesta tezaurul de cuvinte înregistrate acum 20 de ani nu mai e nici pe departe suficient în momentul de faţă.

Mai importantă mi se pare însă altă consideraţie: acum 20 de ani lingvistica era practicată la noi numai de cîţiva cercetători mai în vîrstă şi de un mare număr de începători. Aceştia din urmă au progresat de atunci, mulţi dintre ei fiind astăzi specialişti cu bună reputaţie în ţară şi în străinătate.

Scanned with OKEN Scanner

Faptul acesta transpare în noul dicţionar, nu numai prin faptul că diverse stîngăcii din trecut au fost eliminate, ci mai ales prin buna organizare de ansamblu şi prin metodele perfecţionate care au prezidat la elaborare.

D.L.R.M., ca să-şi justifice titlul, ar fi trebuit să înregistreze numai cuvintele actuale şi numai pe cele folosite în textele culte (literare, ştiinţifice, administrative etc.). Totuşi cuprinde, pe lîngă acestea, unele arhaisme, alese nu se ştie după ce criterii, şi termeni regionali, populari, întîlniţi, ce e drept, în culegeri de texte populare, dar pentru aceasta nu-i putem totuşi numi literari. Dicţionarul explicativ nu şi-a limitat, prin titlu, competenţa, de aceea nu-i putem reproşa că a înregistrat cuvinte din toate stilurile. Se remarcă în special bogăţia de termeni tehnici, mulţi din ei de ultimă oră, care ne permit să ne informăm cu privire la vocabularul profesional al specialităţilor cu care nu sîntem familiarizaţi.

După mine, trăsătura cea mai supărătoare a vechiului dicţionar era modul de prezentare a etimologiilor. Voi alege numai două amănunte pentru a exemplifica cusururile.

Limba română cuprinde două feluri de cuvinte de origine latină: unele moştenite, deci păstrate necontenit din antichitate pînă azi, altele împrumutate mai demult sau mai de curînd, deci cuvinte care în momentul adoptării lor puteau fi socotite străine. Aceste două categorii trebuie, bineînţeles, diferenţiate. Mijlocul pe care l-a găsit D.L.R.M. a fost următorul: la prima categorie a scris lat. (adică „latin"), iar la a doua, lat. lit. (adică „latin literar"). Mulţi care au consultat D.L.R.M. au acceptat această diferenţiere şi de aceea vedem adesea, în lucrări făcute de studenţi sau de nelingvişti, că, să zicem, verbul nostru *a exclude* vine din latinul literar *excludere*. Trebuie totuşi să ne fie clar că nu tot ce am moştenit din latineşte era vulgar, după cum nu tot ce împrumutăm acum poate fi taxat de literar. Dacă am accepta notarea din D.L.R.M., ar trebui să spunem că francezul *exclure*, moştenit, vine din latinul vulgar *excludere*, pe cînd românescul *a exclude*, împrumutat recent, e din latinul literar *excludere*, ceea ce, bineînţeles, ar fi o absurditate. Dicţionarul explicativ a depăşit această complicaţie, marcînd împrumuturile prin prepoziţia *din*, pusă înaintea originalului, fie el latinesc sau din altă limbă.

Se ştie că am împrumutat foarte multe cuvinte din franţuzeşte şi continuăm să o facem. Dar legăturile directe cu Franţa s-au accentuat abia la mijlocul secolului trecut. Mai înainte, de obicei, cuvintele franceze ne veneau printr-un intermediar grecesc, polonez, rus etc., în care caz nu putem să spunem că le-am luat din franţuzeşte. Totuşi D.L.R.M. le dă ca franceze, de exemplu *conosament* e explicat prin fr. *connaissement*, deşi nu putem explica în româneşte schimbarea lui *ai* în *o*. Dar în ruseşte se zice *konosament* şi e limpede că de acolo am luat noi cuvîntul. Dicţionarul explicativ a eliminat şi acest fel de erori.

„România literară", 4.XII.1975

Scanned with OKEN Scanner

Doi de t

O lecţie de gramatică auzită într-un local public:

— Dragul meu, trebuie să-ţi fac o observaţie: nu se spune în româneşte *doi de t* (de exemplu un nume care se scrie cu *doi de t*), căci atunci ar trebui să se spună şi *doi de cai*, *doi de oameni* etc. Aşa m-a învăţat pe mine profesorul meu de română.

Şi vorbitorul se uită mîndru în jurul lui, ca să vadă dacă-i ascultă cineva discursul atît de savant.

Şi totuşi profesorul de română care a stabilit această regulă n-avea dreptate. Cu argumentul că dacă zici *doi de t* trebuie să zici şi *doi de cai* se poate dovedi şi că nu se zice *douăzeci de cai*, căci atunci ar trebui să zici şi *doi de cai*.

În realitate, există în românește două categorii de cuvinte pentru care chiar numeralele mai mici de douăzeci sînt urmate de prepoziţia *de*: numele de cifre şi de litere. Se spune, de exemplu, de către toată lumea: *doi de trei*, *doi de nouă*, indiferent dacă profesorii de română aprobă sau nu aceste expresii.

Şi e uşor de înţeles de ce: *doi trei* ar fi echivoc, căci se poate înţelege şi ca 2—3 (adică „doi sau trei"), nu numai ca „doi de cîte trei". Dacă punem la mijloc pe *de*, atunci se înţelege perfect că e vorba de „doi de cîte trei" sau, cum se spune în cazul acesta la ţară, *doi de-alde trei*.

În afară de necesitatea clarităţii, ceea ce a mai sugerat întrebuinţarea lui *de* în acest caz a fost, desigur, şi prezenţa acestei prepoziţii la numeralele mai mari de nouăsprezece: *douăzeci de cai* etc.

De aici s-a întins şi la numele de litere. *Doi a*, *doi t* nu e destul de clar. Prin analogie cu *doi de trei*, s-a ajuns şi la *doi de a*, *doi de t*. E indiferent dacă din punct de vedere logic aceste expresii sînt corecte. Principalul este că ele servesc la evitarea unei confuzii şi că toată lumea le întrebuinţează.

Izolat se mai întrebuinţează *de* şi în alte cazuri, şi anume de cîte ori e vorba de o grupare a mai multor nume identice, mai ales dacă acestea n-au plural. Se spune, de exemplu: *sînt în casa asta doi de Gheorghe* (sau, la ţară, *doi de-alde Gheorghe*).

Vedem deci că rostul adevărat al lui *de* în aceste expresii este acela de a arăta că e vorba de un plural la substantivele care n-au o formă specială pentru plural. Prepoziţia îndeplineşte deci o funcţie morfologică.

Exact acelaşi este, de altfel, şi rolul lui *alde*: *alde Ion* înseamnă „Ion şi ai lui", deci un plural în felul lui *Popeştii*, întrebuinţat în graiul din oraşe pentru „Popescu şi familia lui". La fel se zice *alde tata*, adică „tata şi cei care sînt în momentul acesta cu el".

„Adevărul"

„*un altul*"

O expresie care bîntuie de o bucată de vreme în limba română, expresie hibridă şi vizibil negramaticală.

În secolul trecut nu se spunea *un altul*, după cum nici astăzi nu se spune aşa la ţară. Dar chiar cei care au obiceiul să scrie expresia aceasta n-ar putea-o folosi în frazele consacrate româneşti: *mai vezi de un altul* în loc de *mai vezi de altul* ar fi imposibil. Tot aşa, în cele mai multe cazuri e imposibil să spunem la feminin *o alta*: *ai vorbit cu o alta* sună ridicol, Dar la genitiv sau dativ? Ar fi putut Bolintineanu să scrie: *unui altuia mai vrednic locul tău îl lasă?* Iar pluralul va fi *unele altele* sau *nişte altele?*

Iată explicaţia teoretică a greşelii pe care o constituie *un altul*. Cuvîntul *altul* conţine articolul definit *-ul*, de aceea, dacă-i mai adăugăm şi articolul nedefinit *un*, cuvîntul acesta va avea două articole în acelaşi timp. Nu avem decît să formăm o expresie paralelă: *un domnul* sau *o jalea*, ca să ne dăm seama că un cuvînt românesc nu poate avea decît un singur articol.

Un altul provine dintr-o imitaţie servilă a limbii franceze sau germane; în adevăr, în franţuzeşte şi nemţeşte, cuvîntul „alt" în fraze asemănătoare cu cele româneşti citate poate primi articolul nehotărît, dar nu mai are atunci articolul hotărît. Noi, imitatori cu orice preţ, am adoptat pe *un*, fără să ne gîndim că mai avem o dată articolul la sfîrşitul cuvîntului.

Dar dacă nu punem articolul enclitic, construcţia e corectă? *Un alt* nu e necorect din punct de vedere teoretic, dar nici această expresie nu e tradiţională în româneşte, şi putem foarte bine să ne dispensăm de ea. În frazele neaoş româneşti, nu putem s-o întrebuinţăm. Nu vom spune nici *Asta-i o altă gîscă*, nici *Nu mai e un altul pe lume ca el*, nici *O să încerc pe o altă cale*. Dar la plural? Vom putea spune *cu nişte alte cuvinte* în loc de *cu alte cuvinte* sau *cu unele altele cuvinte*?

Un altul, care e stîngaci şi incomod, s-a introdus la noi numai la nominativ-acuzativ singular şi aproape numai la masculin. Încercările de a-l introduce la celelalte cazuri dau greş, ceea ce ne pune în situaţia de a avea altă construcţie pentru singular decît pentru plural, alta pentru masculin decît pentru feminin sau pentru nominativ decît pentru genitiv. De aceea e preferabil să renunţăm definitiv la formula străină şi să păstrăm expresia veche, singura conformă cu firea limbii româneşti[1].

„Adevărul"

Şirul la vorbă

Nu ne vom ocupa aici de şirul la vorbă în discursuri, care priveşte retorica, nu gramatica, ci de şirul la vorbă în frază, adică de ordinea cuvintelor şi a ideilor.

S-ar părea că aceasta e bine stabilită şi n-are nevoie de explicaţii. Totuşi sînt multe ocazii în care regulile nu se prea respectă. Mă gîndesc în primul rînd la o greşeală de vorbire care constă din a începe o frază pe un plan şi a o termina pe altul, greşeală din cele mai curente, nu numai în discursurile improvizate, ci chiar în scriere.

Cînd se începe o frază cu *în primul rînd*, trebuie să fie continuată cu *în al doilea rînd*; cînd o începem cu *pe de o parte*, trebuie să urmeze *pe de altă parte*. Adevărul acesta mi se pare elementar. Dar în proza unor pretinşi

[1] Construcţiile de acest tip au devenit curente.

stilişti, frazele începute cu *pe de o parte* continuă cu *şi în al doilea rînd*, iar cele începute cu *în primul rînd* continuă cu *şi pe de altă parte*. Greşeală de logică.

Tot aşa de greşit este să se scrie: *Întîi...şi în afară de asta*. După *întîi*, trebuie să vină *şi al doilea*.

Pe firma unui local din apropierea liceului Lazăr se citeşte *Berărie şi restaurantul X*. Berăria nu e tot a lui X? De ce n-o fi avînd articol?

Există însă şi greşeli mai grave, pricinuite tot de lipsa de şir. Cu privire la o eclipsă de lună, ni s-a spus în ziare că *ea va fi interesantă de privit între orele 8 jum. seara şi pînă la 9. Între 8 şi pînă la 9* ar fi corect dacă *între* s-ar raporta la 8, ceea ce nu e cazul. Pe afişul unui bal dat de o societate culturală, se putea citi că *balul începe de la ora 10 seara şi pînă la 5 dimineaţa*. Dacă am lua literal cele scrise, ar trebui să înţelegem că de la 10 seara şi pînă la 5 dimineaţa balul tot începe. Ar fi trebuit să se scrie ori că *balul începe la 10 seara*, şi atît, ori că *durează (ţine) de la 10 seara pînă la 5 dimineaţa*.

Iată un fragment dintr-o scrisoare recentă în legătură cu alegerile: „Refuzăm a crede că veţi îngădui ca *în locul unui parlament* corporativ, anunţat de dvs. în ziua de 30 aprilie, comerţul să fie atît desconsiderat, tăindu-se chiar şi cele 10 locuri". Adică cum, comerţul să fie desconsiderat în locul unui parlament corporativ?

Exemplele s-ar putea înmulţi. Ele arată doar că nu toţi cei care scriu ştiu, să şi gîndească.

„Adevărul"

Influenţa germană

Nu va fi vorba aici de cuvintele pe care le-am împrumutat de la germani: nici spaţiul, nici scopul urmărit de această rubrică nu ne-ar permite să abordăm acest subiect special. Dar se pot stabili influenţele germane care se reflectă în aspectul cutărui sau cutărui cuvînt.

sp, *st* iniţiale se pronunţă în nemţeşte *şp*, *şt*. De aici obiceiul unora de a pronunţa *şp* şi *şt* în loc de *sp*, *st* chiar în cuvintele pe care nu le-am împrumutat de la nemţi: *şpicăr* pentru *speaker*, cuvînt englezesc, pe care englezii îl pronunţă cu *s* (*spicher*); *ştate de plată* (în loc de *state*); *ştofă* în loc de *stofă*; *ştampilă* în loc de *stampilă*[1]; *ştiudent* în loc de *student*; *Ştrindberg* în loc de *Strindberg* (nume scandinav).

S-a luat obiceiul de a se pronunţa *ş* chiar unde nu urmează *p* sau *t*: *şmoching* în loc de *smoching* (din englezescul *smoking*). La Constanţa am văzut pe o firmă *şleeping* în loc de *sleeping*.

s urmat de o vocală se citeşte în nemţeşte *z* şi aşa îl citesc unii şi în cuvintele româneşti împrumutate din alte limbi decît cea germană: *univerzitate*, în loc de *universitate*. Şi aici există nume citite greşit: *Zelma Lagerlöff*, în loc de *Selma* (nume scandinav).

c şi *z* se citesc în nemţeşte *ţ* şi tot aşa le citesc unii în unele cuvinte româneşti: *ţinc* în loc de *zinc*, *ţiment* în loc de *ciment*, *maţagran* în loc de *mazagran*. Forma *ţifră*, de origine germană, se aude uneori în loc de *cifră*.

Litera *g* se rosteşte în româneşte *ge*, dar în timpul din urmă a început să se audă şi *ghe*, tot sub influenţa pronunţării germane. Rostirea germană *ghe* în loc de *ge* o găsim şi în forma *gheneral* pentru *general*.

[1] Forma *ştampilă* s-a impus.

Scanned with OKEN Scanner

Germană e și pronunțarea lui *e* la sfîrșitul cuvintelor ca *ă*, în nume de altă origine: *premiul Nóbăl* în loc de *Nobél* (cum se pronunță în limba suedeză), *Pladnăr* în loc de *Pladner* (numele unui boxer francez) etc.

Pe lîngă forma corectă românească *fals*, e destul de curentă pronunțarea *falș*, de origine germană. Dar cu acest din urmă exemplu intrăm în domeniul vocabularului, pe care mi-am propus să-l evităm.

„Adevărul"

pasagii sau *pasaje*?

În secolul trecut se scria curent *voiagiu*, *masagiu*, *menagiu* etc., deși mulți pronunțau și pe atunci, ca și astăzi, *voiaj*, *masaj*, *menaj*. Prima serie de forme este imitată după limba italiană, iar cea de-a doua, după limba franceză. Pe măsură ce influența franceză s-a impus la noi, s-au răspîndit tot mai mult formele cu *j*. Asta nu înseamnă însă că celelalte au dispărut cu totul. Se pot cita și cuvinte pentru care n-a rămas decît forma cu *g*: *stagiu*, *omagiu*. Nimeni nu va spune *staj* sau *omaj*, fără riscul de a deveni ridicol.

E greu de spus de ce în cutare caz a triumfat o formă, iar în altele, cealaltă. De altfel, trebuie să adaug că nu toate cuvintele terminate în *-aj* sau *-agiu* intră în considerație aici: *adagiu*, de exemplu, nu conține sufixul discutat de mine.

Partea curioasă e că nu toate cuvintele care l-au acceptat pe *-j* la singular îl primesc și la plural. Dacă *etaj*, *viraj*, *bagaj* au pluralul normal *etaje*, *viraje*, *bagaje*, sînt și unele cuvinte pentru care, la plural, forma cu *-j-* alternează cu cea cu *-g-* sau pentru care pluralul nu se poate face decît cu *-g-*. Se spune normal, la singular, *pasaj*, dar la plural *pasagii*. E absurd, dar e așa. Pentru *miraj*, pluralul e cînd *miraje*, cînd *miragii*. La singular, *mesaj* stă alături de *mesagiu*, dar la plural *mesagii* e mai întrebuințat (se pare că *mesaje* se zice numai de discursurile de deschidere a parlamentului). Nimeni nu spune *limbagiu*, ci toată lumea cunoaște exclusiv pe *limbaj*. Dar la plural *limbagii* e mai întrebuințat decît *limbaje*. Cît despre pluralul *ravagii*, e greu de spus care e forma lui pentru singular, căci aceasta nu se prea întrebuințează.

E posibil ca într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat să se unifice și cuvintele acestea. Pînă una-alta însă, sîntem obligați să urmăm felul de a vorbi al majorității, cu riscul de a fi inconsecvenți [1].

Sufixul *-egiu*, paralel cu *-agiu*, e mai răspîndit sub forma cu *-g-*: *solfegiu*, *arpegiu*, *cortegiu* etc.; termenii muzicali sînt, în cea mai mare parte, de origine italiană. Dar există și *-ej*, în *manej* de pildă.

„Adevărul"

Neologismele

O tendință generală și constantă a spiritului omenesc este să considere că tot ce fac generațiile mai tinere este rău. De cîte ori auzim pe cîte un moș-

[1] În DOOM sînt consemnate ca normale pluralele: *pasaje*, *miraje*, *limbaje* și singularul *ravagiu*.

neag spunînd: *He, he, cînd eram eu tînăr!... se făcea altfel cutare lucru!...* Rari sînt cei care-şi aduc aminte că şi lor li s-a spus aşa de mai marii lor.

Foarte adesea tendinţa pomenită se manifestă în aprecierea limbii. Scriitori, ziarişti, profesori, oameni aparţinînd mai tuturor meseriilor intelectuale se plîng în toate ţările şi în toate timpurile că limba „se strică" prin adoptarea cuvintelor noi. Toată lumea admite împrumutarea cuvintelor care denumesc obiectele noi, dar protestează cu indignare contra înlocuirii unui cuvînt existent printr-unul străin. Şi totuşi limba nu „se strică". Dacă introducerea cuvintelor noi ar strica-o, n-ar mai exista astăzi nici o limbă pe faţa pămîntului. Ceea ce ieri apărea ca o stricăciune oribilă va fi mîine un obiect sacru, ocrotit de viitoarea generaţie de puriști. Pot cita cîteva exemple doveditoare.

Un scriitor francez din secolul trecut, ca să arate cît de puţin ştiu tinerii să scrie, cita ca o monstruozitate întrebuinţarea cuvîntului *mentalité*, făurit atunci. Astăzi cuvîntul este perfect împămîntenit în Franţa. Acum cîţiva ani cineva declara că *nervozitate* e un cuvînt absurd, deoarece avem pe *enervare*. Azi toată lumea spune *nervozitate*. Eminentul savant francez Mario Roques povestea că pe cînd era student a întrebuinţat cuvîntul *sonoriser* într-o lucrare pe care au citit-o rînd pe rînd cîţiva profesori universitari francezi. Primul a notat cuvîntul cu un semn de exclamare; al doilea a mai adăugat un semn de exclamare şi aşa mai departe. La urmă semnele de exclamare deveniseră pădure. Azi *sonoriser* a devenit un termen tehnic indispensabil în limba franceză.

Academia Franceză dă un model fără pereche de purism rău înţeles. E vie în mintea tuturor lupta care s-a dus în jurul cuvîntului *midinetă*. Deşi *midinette* e un termen cu vechime în Franţa, deşi a fost împrumutat de numeroase limbi străine, totuşi Academia Franceză îl ţine în carantină, împreună cu *chic* (*şic*) şi cu alte cuvinte din cele mai uzuale în franţuzeşte. Poate că Academia se va îndupleca şi le va deschide porţile dicţionarului... în momentul cînd ele vor ieşi din uz. Trebuie să adaug însă că interdicţia Academiei nu împiedică expresiile citate de a fi întrebuinţate de ziarişti şi chiar de scriitori şi cu atît mai puţin împiedică marele public să le simtă ca făcînd parte integrantă din limba franceză. Este ştiut de altfel că deciziile celor patruzeci de academicieni nu stîrnesc decît ironia publicului. E drept că în rîndurile lor nu se găseşte nici un specialist în materie de limbă.

Există oare popoare care nu împrumută cuvinte străine din limbile vecine? Desigur că nu. Ar trebui pentru asta ca orice contact, de absolut orice natură, să fie tăiat. Chiar războiul duce la împrumutarea a numeroase elemente de vocabular. Cu atît mai mult va împrumuta cuvinte străine cineva deprins să vorbească sau chiar să citească o limbă străină. Pentru ca limba literară să nu admită elemente de origine străină ar trebui ca literatura să nu sufere nici o influenţă străină.

Există, ce e drept, un mijloc de a evita, chiar în cazul acesta, cuvintele străine, şi acest mijloc este întrebuinţat de cehi şi de unguri: copierea exemplelor. Un exemplu va lămuri despre ce e vorba. Cuvîntul *universitate*, care provine din latina medievală, e derivat de la *univers*, iar *univers* este compus cu *un*. Schimbarea de înţeles s-a petrecut foarte încet, în decursul a sute de ani, şi ea prezintă o oglindă a evoluţiei gîndirii occidentale în tot acest timp. Cînd s-a introdus învăţămîntul universitar la noi, am adoptat împreună cu instituţia şi numele ei, în modul cel mai simplu posibil. Ungurii însă nu puteau lua cuvîntul, pe care-l socoteau german, deci aparţinînd unui duşman. De aceea au fabricat în ungureşte un derivat de la „unu" (*egy*),

Scanned with OKEN Scanner

egyetem, cu care au denumit universitatea. E ca şi cum am fi zis noi *unire* sau *unitate*. Dar ce raport este în ungureşte între *unu* şi *universitate*? Nici un raport. Ungurii au construit o păpuşă de lemn, cu care pretind să facă concurenţă unei fiinţe vii. Şi, în orice caz, din punctul de vedere al sentimentului, e mai grav să adopţi cadrul de gîndire al unui popor străin decît să împrumuţi un cuvînt.

Dar, obiectează unii, dacă introducem mereu expresii străine, ajungem să nu ne mai înţelegem între noi: ţăranii, care stau departe de literatura străină, nu cunosc cuvintele noi şi deci nu înţeleg un text cu neologisme. Foarte adevărat. Dar oare a fost vreodată undeva un timp cînd ţăranii au înţeles perfect limba literară? Chiar multe elemente pentru a căror menţinere se pronunţă unii astăzi la noi nu sînt în general din cele vechi româneşti, ci de cele mai multe ori cuvinte de origine slavă, maghiară sau turcă, pe cale de-a fi înlocuite cu altele, de origine latină. Aşadar, cuvinte ca *făgaş* (de origine maghiară), *răspîndi* (de origine slavă) au fost şi ele la un moment dat neologisme de neînţeles pentru ţărani.

De fapt, limba populară urmează, cu oarecare întîrziere, limba literară. Pe măsură ce se schimbă cea din urmă, cea dintîi se modifică şi se apropie de ea. Cuvintele ca *petiţie*, *agronom*, *concentrare*, *revizuire* etc., care erau cu totul necunoscute ţăranilor noştri acum cincizeci de ani, sînt astăzi înţelese de oricine la ţară.

Dar, dacă eliminarea cuvintelor slave, turceşti şi ungureşti nu împiedică pe ţărani să înveţe limba literară, în schimb introducerea de cuvinte occidentale ne permite să ne înţelegem mai uşor cu popoarele civilizate de pe toată suprafaţa pămîntului. Cînd cunoşti cuvîntul *restaurant*, nu e probabil să rămîi nemîncat în Europa. Încercaţi însă să vă descurcaţi cu *birt* sau cu *locandă*.

Departe de a împiedica înţelegerea între oameni, adoptarea neologismelor măreşte posibilităţile de apropiere între diferitele popoare şi, unificînd limbile, face mai uşoară opera Ligii Naţiunilor, operă de pace şi de înfrăţire.

„Adevărul"

Exces de zel

Foarte mulţi dintre cei care vorbesc şi scriu româneşte dau o atenţie deosebită întrebuinţării conjuncţiilor şi prepoziţiilor şi încearcă să împace logica cu vocabularul. Este sigur însă că de multe ori graiul tradiţional, deci corect, se bazează pe altceva decît pe logică. Şi e tot atît de adevărat că de multe ori cei care încearcă să-l modifice n-au o judecată împecabilă. Bunăoară, la restaurante nu se mai scrie pe listă *ardei umpluţi cu smîntînă*, căci restauratorul crede că aceasta ar însemna că ardeii sînt umpluţi cu smîntînă. Ca să evite această confuzie nepericuloasă, ei pun pe listă: *ardei umpluţi şi smîntînă*. Nu va trece mult şi vom vedea apărînd *mămăliguţă şi brînză*, ca să nu se creadă că mămăliguţa este făcută cu brînză.

Toată lumea cunoaşte povestea *paharului de apă*, care s-a transformat, pentru a evita o confuzie imaginară, în *pahar cu apă*. Luna trecută au apărut pe porţile Cişmigiului banderole pe care scria: *cura cu struguri*. Desigur că organizatorii îşi închipuiau că o *cură de struguri* înseamnă o cură făcută de către struguri. Peste cîteva zile însă greşeala a fost corectată, ceea ce înseamnă că s-a găsit cineva care a înţeles corect expresia şi care a izbutit să convingă

Scanned with OKEN Scanner

de adevăr pe cei în drept. Faptul acesta mi se pare caracteristic. El dovedeşte o dată mai mult că limba română a început să fie în centrul preocupărilor tuturor celor care scriu şi citesc. Omului i se pare că a făcut o greşeală şi o corectează. Uneori face exces de zel, căci îndreaptă ceea ce nu era greşit. Pe urmă vine altul, care-l convinge să schimbe.

În felul acesta, putem spune că chiar excesul de zel este îmbucurător. El arăta că o standardizare şi chiar o corectare a limbii vorbite şi scrise este posibilă.

„Adevărul"

„*şcenă*", „*ecşcitaţie*" etc.

Am discutat deunăzi [1] cazul prefixelor *des-*, *răs-* etc., care în anumite împrejurări ajung să se pronunţe *dez-*, *răz*, şi am arătat că faptul acesta nu e izolat: în general o consoană urmată de altă consoană are tendinţa să se adapteze la pronunţarea celei din urmă, printr-un fenomen numit *asimilare*.

Mă voi ocupa astăzi de altă schimbare pe care o suferă sunetul *s* din cauza consoanei următoare. E vorba de influenţa pe care *ce*, *ci* şi *che*, *chi* o au asupra lui *s*.

În cuvinte ca *scenă*, *schimb* etc. *s* se pronunţă în Munteania *ş*, deci *şcenă*, *şchimb* etc. Alterarea aceasta a lui *s* s-a extins şi la prefixul *ex-* ori de cîte ori urmează *ce* sau *ci*: *ecşcitant*, *ecşcelent*, *ecşcepţie* şi aşa mai departe. De asemenea, *des-* devine *deş-*: *deşcifra*, *deşchide*, *deşcheia* etc. Ba chiar, înainte de *ghe*, *des-* devine *dej-*: *dejgheţa* etc.

Nimeni nu scrie aceste cuvinte cu *ş* sau cu *j*, ci toată lumea le scrie cu *s*, ceea ce dovedeşte că sentimentul pronunţării corecte nu s-a pierdut. Singurul cuvînt pe care l-am găsit scris cu *ş* este numele oraşului *Rusciuc*. Aici etimologia nu este cunoscută de români, de aceea nu-i împiedică să scrie cu *ş*: *Ruşciuc*. Ca amănunt picant, adaug faptul că această scriere am întîlnit-o în volumaşul *Ştii româneşte?* al lui Ion Gorun. Bineînţeles, Gorun s-ar fi ferit ca de foc să facă această greşeală dacă i s-ar fi atras atenţia aspura ei.

Dar nici măcar în pronunţare nu sînt atinse toate cuvintele de această afecţiune a lui *s:* nimeni nu pronunţă bunăoară *şchiţă* în loc de *schiţă*. De asemenea, se pronunţă cu *s*: *schembea*, *scheuna*, *schimonosi* etc. Chiar *şchimba* e o pronunţare pe care mulţi o evită.

Faptele acestea ne arată două lucruri: transformarea lui *s* în *ş*, care se datoreşte potrivirii acestei consoane cu *ce* următor, este mai înaintată în mijlocul cuvintelor decît la începutul lor şi mai puternică atunci cînd sunetul următor e *ce* decît cînd e *che*. Această din urmă observaţie ne atrage atenţia asupra lui *sce*, a cărui pronunţare e mai grea şi se schimbă mai uşor în *şce*.

Şi acum, întrebarea care se impune: se poate admite pronunţarea cu *ş* sau trebuie s-o combatem? Cît timp nimeni nu îndrăzneşte încă să scrie cu *ş*, şi deci pronunţarea cu *s* e simţită corectă, se mai poate interveni pentru eliminarea formelor cu *ş*. Şi e bine ca ele să fie eliminate pentru că pronunţarea cea nouă nu e generală, ci se găseşte numai în Muntenia. E bine deci să păstrăm scrierea literară, care corespunde în acelaşi timp pronunţării vechi şi, în Moldova, celei actuale.

„Adevărul"

[1] V. *Puţină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 188.

Scanned with OKEN Scanner

Un document

Sînt şi alte ţări, afară de a noastră, unde marele public nu ştie să scrie. Dar acolo cel puţin hîrtiile care ies din birourile autorităţilor sînt redactate cum se cade. La noi... Iată un document care va arăta clar cum sînt scrise actele noastre oficiale.

Uzinele Comunale Bucureşti au redactat o notiţă care explică publicului funcţionarea contoarelor de apă. O redau întocmai:

„Spre cunoştinţă. 1. Acolo unde nu sînt contori instalaţi, plata se va face lunar, în raport cu numărul camerilor". Dacă se zice *doi contori*, de ce nu şi *dormitori* şi *ajutori* şi *răcitori*? Şi pluralul de la cameră e *cameri*?

„2. Pentru asigurarea bunului mers al contorului (ceasornic de apă) abonatul este direct răspunzător de întreţinerea în perfectă stare de curăţenie a căminului în care este instalat contorul, nepermiţînd accesul la contor, decît numai agenţilor care au asupra lor în tot momentul acte de legitimare". Unde trebuie virgule nu sînt; în schimb este una acolo unde nu trebuie, adică după *accesul la contor*. Ce-are a face întreţinerea în stare de curăţenie cu nepermiterea accesului? Şi ce să zicem de *nepermiţînd decît numai*? În sfîrşit, să remarcăm că nu trebuie să permitem accesul decît acelor agenţi care au asupra lor în tot momentul acte de legitimare. Mai sînt şi alţii?

„Se va căuta pe cît posibil, acolo unde contorii sînt instalaţi în pivniţe să fie cheile la îndemînă, pentru a nu-şi pierde cititorii timpul în aşteptarea căutării lor". Ce-o fi însemnînd „acolo unde contorii sînt instalaţi în pivniţe să fie cheile la îndemînă"? Dar „să fie cheile la îndemînă pentru a nu-şi pierde cititorii timpul"? În sfîrşit, nu e vorba de *aşteptarea căutării lor*, ci de aşteptarea lor, căci nu căutarea o aşteaptă agenţii, ci găsirea.

„Acelora din abonaţi care doresc să ţină contabilitatea citirilor, li se va da un carnet indentic (sic!) cu al cititorului în care, fie cititorul, fie abonatul, va înscrie indexele (citirile) lunare în momentul citirii. Rugăm a se cere Uzinelor". Dacă s-a pus virgulă după *citirilor*, trebuia să se pună şi înainte de *care*. *Identic cu al cititorului în care...*: *în care* înseamnă aici „în cititor". *Rugăm a se cere Uzinelor*. Ce?

„Reparaţia contorilor pentru buna funcţionare se face de Uzinele Comunale". Există deci şi reparaţii pentru reaua funcţionare?

Textul nu s-a isprăvit încă. Mai sînt şi alte greşeli de stil.

„Adevărul"

Între ortografia fonetică şi cea etimologică

Diverse manifestări au contribuit, în cursul anului care se sfîrşeşte [1], ca să sporească interesul publicului pentru chestiunile de ortografie: broşura Academiei, care fixează norme noi de scriere, şi toate articolele de protest împotriva deciziilor fără apel din această publicaţie: broşura polemică a d-lui Densusianu, volumaşul în care d. Gh. Adamescu rezumă şi comentează „problemele actuale ale ortografiei româneşti", o serie de cărticele intitulate „Dicţionare ortografice", menite să codifice regulile fixate de Academie etc.

În ciuda tuturor afirmaţiilor că „ortografia limbii române este fonetică şi că nu se ţine seama de criteriul etimologic", cele mai multe controverse

[1] Este vorba de anul 1932.

pe care le stîrneşte ortografia noastră provin din lupta între fonetică şi etimologie. De aceea cred că e util, la sfîrşitul unui an atît de încărcat de polemici ortografice, să expun publicului substanţa conflictului între scrierea fonetică şi cea etimologică.

Cele două feluri de ortografie

În mod normal, cînd o limbă e fixată în scris, se adoptă un alfabet oarecare şi se stabileşte o corelaţie între semnele scrise şi sunetele pronunţate. Principiul care trebuie adoptat este ca fiecare sunet să fie notat întotdeauna cu acelaşi semn şi ca fiecare semn să reprezinte întotdeauna acelaşi sunet.

Despre limbile care adoptă acest principiu se spune că au scriere fonetică, adică bazată pe pronunţare. Acesta este cazul limbilor slave care întrebuinţează alfabetul latin (în special croata şi ceha); tot scriere fonetică are şi limba sîrbă (care întrebuinţează alfabetul chirilic) şi cele mai multe limbi fixate de curînd în scris.

Dar dacă starea iniţială este aceasta, foarte curînd apare totuşi o despărţire între ce e pronunţat şi ce e scris, din cauză că scrierea stă pe loc, iar pronunţarea evoluează.

Transformarea sunetelor în pronunţare se face atît de încet încît vorbitorii nu-şi dau niciodată seama că s-a schimbat ceva. Bunăoară, sunetul *u*, care a fost scris în franţuzeşte *u*, s-a tot subţiat, timp de cîteva sute de ani, pînă cînd a ajuns să fie pronunţat *ü*. Dar francezii nu şi-au dat seama de această transformare şi, convinşi că sunetul se pronunţase întotdeauna la fel, au continuat să scrie *u*, care astăzi se citeşte *ü*.

În cazul arătat mai sus nu se poate spune că scrierea nu mai e fonetică: e indiferent dacă *u* se citeşte *u* sau *ü*, principalul e să se citească totdeauna în acelaşi fel şi să se scrie întotdeauna cu aceeaşi literă. Dar există şi cazuri cînd două sunete într-un grup se influenţează reciproc şi ajung să se pronunţe altfel decît se pronunţă fiecare din ele separat. De exemplu, tot în franţuzeşte, *o* se pronunţă *o*, şi *i* se pronunţă *i*. Dar cînd sînt împreună, *oi*, pronunţarea s-a schimbat: întîi s-a pronunţat *oi*, cum se scria, apoi *ue* şi, în sfîrşit, *ua*, aşa cum se aude de cîteva sute de ani, şi francezii nu şi-au dat niciodată seama că pronunţarea lor e pe cale să se schimbe. De aceea au continuat să scrie *oi* şi s-au deprins cu ideea că *oi* se citeşte *ua*. Astăzi îl citesc aşa chiar în numele străine.

Şi mai grav lucru este faptul că sunetele s-au schimbat în chip diferit, după cum se găseau într-un cuvînt sau altul: *ll* se pronunţă *l* în *mille*, dar se pronunţă *i* în *jaillir*, *t* se pronunţă în *vite*, dar e „mut“ în *vit*, şi aşa mai departe.

Mai mare e deosebirea între scriere şi pronunţare în englezeşte: grupul de litere *oo* se citeşte *o* în *floor*, *u* în *roof* şi *ă* în *blood*. În englezeşte se poate spune că nu există reguli de citire, că fiecare cuvînt trebuie învăţat în parte. Şi totuşi există o limbă şi mai complicată: cea irlandeză.

Deoarece în cazurile pomenite aici scrierea nu urmează pronunţarea primitivă a cuvintelor, felul acesta de ortografie e numit *etimologic*.

„Adevărul"

Conflictul în România

În momentul în care s-a părăsit la noi scrierea chirilică şi s-a adoptat alfabetul latin, s-a pus şi problema felului de ortografie: trebuia să creăm o scriere fonetică sau una etimologică ?

Scanned with OKEN Scanner

Cei mai mulţi dintre oamenii de ştiinţă şi dintre scriitori au opinat pentru sistemul etimologic. La noi însă nu exista o tradiţie etimologică; e adevărat că alfabetul chirilic era complicat cu semne inutile, dar acestea nu trădau formele mai vechi decît la cuvintele de origine slavă; de aceea tradiţia etimologică latină trebuia creată pe de-a-ntregul. Toată lumea spunea şi scria *frunză;* dar, deoarece forma latinească din care provine acest cuvînt e *frondia*, urma să se scrie şi în româneşte *frondia;* în schimb, în cuvîntul *zid*, *z* trebuia să se scrie cu *z*, deoarece cuvîntul acesta e slav, şi slavii îl scriu şi ei cu *z*.

Mania aceasta a arhaizării cuvintelor a bîntuit un timp destul de lung. Şi oamenii de ştiinţă nu şi-au dat seama că, dacă într-o limbă ca franceza e admisibil să păstrezi o ortografie diferită de pronunţare pentru că limba e deprinsă cu ea, în româneşte e absurd să sapi de bunăvoie o prăpastie între pronunţare şi scriere. Nu mai vorbesc de faptul că etimologiile din vremea aceea erau grozav de aproximative şi că multe cuvinte de origine slavă erau scrise ca şi cum ar fi venit din latineşte.

Încetul cu încetul curentul contrar s-a dezvoltat şi a biruit, iar latinizarea cu orice preţ a ortografiei a fost înlăturată. La început s-a introdus un sistem temperat, adică s-au scris cuvintele sub forma etimologică numai într-atîta cît această formă putea fi descoperită chiar în sînul limbii române. *Frunză* se va scrie cu *z*, căci în româneşte nu se găseşte nicăieri *d;* în schimb, *căzătură* se va scrie cu *d* cu sedilă, deoarece avem în româneşte pe *a cădea; şcoală* se va scrie nu cu *oa*, ci cu *o* cu accent, deoarece avem pluralul *şcoli* şi derivatul *şcolar*.

Dar mai pe urmă şi acest sistem a fost părăsit şi s-a impus principiul că vom scrie cum pronunţăm, fără să ne preocupăm de originea cuvintelor. Şi manualele de limba română exaltă victoria scrierii fonetice, ca o dovadă de înţelepciune şi de bun-simţ al poporului român.

Este ortografia noastră fonetică?

Şi totuşi ortografia românească e departe de a fi fonetică. Foarte adesea criterii străine de pronunţare s-au impus în dauna simplităţii şi a logicii.

Mai întîi în ce priveşte alegerea semnelor. De ce întrebuinţăm pentru un singur sunet, *k*, două litere: *ch*, şi scriem *cheie* în loc de *keie*? Numai pentru că limba franceză şi cea italiană nu-l au pe *k*, ceea ce face ca acest semn să pară germanic sau unguresc (în realitate e grecesc)? De ce avem două feluri de *î*, din *i* şi din *a*, cînd nu există decît un singur sunet *î*? Numai ca să nu scriem *român*, cu *î*, şi astfel să se rupă legătură cu forma primitivă, *romanus*? Dar acesta este un criteriu etimologic, şi încă prost aplicat, deoarece se scrie cu *â* şi un cuvînt ca *rîu*, care are în latineşte un *i*, nu un *a: rivus*.

Dar mai mari şi mai multe ravagii a făcut criteriul etimologic cînd a fost vorba de notarea grupurilor de sunete. S-a impus astfel să se scrie *s* în loc de *z* în cuvinte ca *zbura*, *zbiera*, pentru că în latineşte se scriau cu *s* (mai exact cu *x*), şi regula etimologică a fost şi aici fals aplicată cînd s-a cerut să se scrie cu *s* şi cuvinte ca *izgonit*, *război*, care sînt de origine slavă şi sînt scrise şi în limbile slave cu *z*, nu cu *s*.

Semne ortografice fără realitate în pronunţare sau sunete pronunţate dar nescrise se găsesc destule în limba noastră. În articolele pe care le public săptămînal în „Adevărul" am dat adesea exemple, din care voi spicui cîteva aici. De ce scriem *ochiu*, *bordeiu*, cu *-u*, cînd nimeni nu pronunţă această vocală? De ce scriem *el*, *este*, *epure*, fără *i-*, cînd toată lumea pronunţă cu *i-*: *iel*, *ieste*, *iepure*? De ce se recomandă scrierea *fetei*, *casei*, cînd pronunţarea

Scanned with OKEN Scanner

este *feti*, *casi* [1]? Nu mai vorbesc de *exact*, care se citeşte *egzact*, pe cînd în *exagerat* *x* se pronunţă *cs*, ca şi în alte cazuri similare pe care le-am tratat altă dată în amănunt.

Se vede că aşa-numitul nostru sistem fonetic este în realitate mixt: în ce priveşte principiile este în adevăr fonetic, dar în fapt face multe concesii etimologiei, corecte sau greşite.

„Adevărul"

Să aplicăm peste tot fonetica ?

Ar trebui, aşadar, să fim consecvenţi cu principiile cu care ne mîndrim, să modificăm din nou ortografia şi să luăm ca bază peste tot numai pronunţarea. Să vedem dacă acest lucru e posibil şi dacă e recomandabil.

În primul rînd, trebuie să ţinem seama de diferenţele regionale. Dacă decidem că se va scrie cum se pronunţă, noi vom scrie *frate*, dar ardelenii sau bănăţenii vor fi îndreptăţiţi să scrie *frakye*, pentru că ei aşa pronunţă. Unii vor scrie *pe*, alţii *pă*, alţii *pi*. Rezultatul va fi că vom avea atîtea limbi scrise — şi literare — cîte vorbiri regionale avem. Bineînţeles, lucrul acesta trebuie evitat.

Aşadar, criteriul fonetic trebuie temperat cu un adaos: se va scrie cum se pronunţă, dar se va pronunţa în felul în care va prescrie o instituţie competentă. Pentru fixarea pronunţării, se va da întîietate fie formei literare, fie formei celei mai răspîndite.

Dar o scriere absolut fonetică nici nu este posibilă. O limbă conţine mai multe nuanţe de sunete decît numărul literelor. O vocală cum este *e* poate fi pronunţată mai deschis sau mai închis. Ajunge să ascultăm vorbind pe un bucovinean sau ardelean ca să ne dăm seama că pronunţă pe *e* accentuat mult mai deschis decît noi: cuvîntul *peşte* îl pronunţă aproape ca *peaşte*. Diferenţe de pronunţare a vocalelor există chiar la aceeaşi persoană. Cît despre consoane, oricine se poate convinge că altfel îl pronunţă pe *t* în *a făcut* şi altfel în *a făcut bine*. În al doilea caz, *t* se pronunţă foarte slab, aproape imperceptibil.

Ar fi imposibil să notăm în scris toate fineţile pronunţării. Şi nici n-ar fi util s-o facem. Să nu uităm că scrierea a fost inventată nu de dragul regulilor şi nici pentru plăcerea ochilor (deci şi criteriile estetice trebuie să rămînă pe planul al doilea). Rostul scrierii este să înlesnească relaţiile între oameni, să le uşureze transmiterea gîndurilor. Aşadar, ea trebuie să fie cît mai simplă şi cît mai puţin confuză. Nu trebuie să aibă prea multe semne, ca să nu fie prea complicată, dar nici prea puţine, ca să nu fie confuză.

Este evident că noi ne înţelegem în scris fără să notăm diferitele nuanţe de pronunţare ale vocalelor sau ale consoanelor. Ar fi deci inutil să încercăm să le notăm. Dar în asemenea condiţii nu se poate vorbi de o scriere care să copieze întocmai pronunţarea.

Dar dacă scrierea absolut fonetică e imposibilă, nici cea etimologică nu e mai bună. În primul rînd, de ce ne-am opri cu etimologia la limba latină şi n-am merge mai departe, scriind cuvintele sub forma lor indo-europeană? Dar mai puternic este un argument de ordin practic: ortografia etimologică cere infinit mai mult timp pentru a fi învăţată. În Franţa, şcoala este mult mai bine organizată decît la noi, şi totuşi copiilor le trebuie cîţiva ani ca să

[1] Această pronunţare este acum numai populară. După norma literară se scrie şi se pronunţă *fetei*, *casei*.

Scanned with OKEN Scanner

învețe să scrie. Nu e aceasta oare o muncă inutilă? Pe lîngă aceasta, ar fi interesant să calculeze cineva cîtă cerneală se cheltuiește anual, cîtă energie se risipește anual, cîtă hîrtie se strică în Franța pentru scrierea literelor care nu se citesc. Și chiar la noi, ce economie s-ar face dacă s-ar scrie *k* în loc de *ch* sau dacă mașinile de scris și cele de tipărit ar avea numai un fel de *î* și ar renunța la inutilul *â*!

Ortografia ideală

Rezultă din cele de mai sus că ortografia ideală este la mijloc, între cea absolut fonetică și cea absolut etimologică. În general, conflictele între specialiști în materie de ortografie provin dintr-o chestiune de dozaj asupra cutărui sau cutărui punct: unul trage mai mult spre pronunțare, altul mai mult spre etimologie. Rămîne deci să stabilim în ce proporții vom combina cele două principii pentru a obține ortografia ideală.

Un punct care mi se pare foarte important este următorul: oricare ar fi motivele de ordin etimologic care ne-ar sfătui s-o facem, să nu înlăturăm niciodată forma care corespunde pronunțării generale. Deoarece toată lumea pronunță *iepure*, trebuie să scriem așa, n-avem dreptul să scriem *epure*. Așadar, criteriul etimologic poate fi luat în considerație numai cînd avem de ales între două variante existente în pronunțare. De exemplu, în Moldova se spune *a jăli*, iar în Muntenia, *a jeli*. Aici putem recurge la criteriul etimologic pentru a ne opri la una din cele două variante la fel de îndreptățite din punct de vedere geografic [1]. Bunăoară, cînd avem de ales între forma moldovenească *înfățișază* și cea muntenească, *înfățișează*, o vom prefera pe aceasta din urmă, pentru că din conjugarea verbelor se vede că desinența conține un *e*: *înfățiș-ez*, *înfățiș-ezi*, deci *înfățiș-ează*, tot așa cum avem *lucr-ez*, *lucr-ezi*, *lucr-ează*. Tot așa, între variantele *grije* (Muntenia) și *grijă* (Moldova), vom alege-o pe cea din urmă, deoarece forma articulată, *grija*, ne arată că substantivul e de declinarea I. Dacă ar fi de declinarea a III-a, forma articulată ar fi *grijea*.

Academia Română însă n-a aplicat niciodată un principiu logic la stabilirea ortografiei: comisia însărcinată cu această misiune a ajuns întotdeauna la compromisuri: la un cuvînt a cedat un grup, la alt cuvînt celălalt grup. De aceea am ajuns întotdeauna la reguli lipsite de consecvență.

Ar fi mai practic dacă ar fi numită o singură persoană care să dicteze felul de a scrie. Am avea în felul acesta de suportat un singur soi de exagerări.

„Dimineața"

Ardelenisme

Într-un foileton intitulat ca și articolul de față [2], am adunat o parte din numeroasele provincialisme pe care le-am găsit în cartea unui ardelean. Existența particularităților locale nu mă miră, dar găsesc că ele ar trebui să existe numai în grai, nu și în scris.

Relevînd articolul meu, un coleg de redacție a subliniat zilele trecute un fapt foarte interesant: că ardelenii tineri s-au dezbărat în scris de cea mai

[1] Ortografia actuală a optat totuși pentru a *jeli*.
[2] V. *Puțină gramatică*, [vol. I], 1987, p. 99.

Scanned with OKEN Scanner

mare parte a „ardelenismelor“ și că stilul lor nu se mai deosebește mult de al nostru. Și lucrul acesta era de așteptat, căci pretutindeni unde există unitate de cultură limba literară se unifică. Dar nu m-aș fi așteptat ca fenomenul să se desăvîrșească atît de repede. Îmi închipuiam că vor mai trebui să treacă încă vreo două decenii pînă cînd să se poată vorbi de unificare.

Dar, dacă e adevărat că tinerii ardeleni și-au însușit atît de bine limba literară, trebuie să ne întrebăm dacă faptul acesta n-a avut și efecte pe care le-am putea numi, fără nici o nuanță peiorativă, „negative“, adică dacă limba literară n-a adoptat și ea expresii din Ardeal.

Și răspunsul va trebui să fie afirmativ. Unul din cele mai vechi „ardelenisme“ adoptate de unii scriitori din vechiul regat este adjectivul *sărbătoresc*. Noi ziceam înainte *de sărbătoare*: *zi de sărbătoare*, *haine de sărbătoare*. Adjectivul *sărbătoresc* ni se părea — mie unuia mi se pare și acuma — greoi, din cauză că este prea lung. De aceea, dacă ținem neapărat să avem un adjectiv, întrebuințăm neologismul *festiv*.

După aceasta a apărut *a promova*, cu înțelesul de „a face să progreseze, a ajuta“. Cuvîntul acesta e bine venit, căci exprimă mai scurt și mai precis o idee pentru care noi aveam nevoie de o perifrază. Singurul lui defect e că mai avem un verb *a promova*, tot tranzitiv, dar cu înțeles mai restrîns: „a trece un elev dintr-o clasă în cea următoare“.

Apare, apoi, în graiul funcționarilor cuvîntul, greoi, *a exonera*, care pare astăzi introdus peste tot. Tot din Ardeal vine și *fripturist*; d. Iorga a vorbit numai de „mirosul fripturii“; derivatul l-au făcut ardelenii. Mie și acesta mi se pare greoi.

În sfîrșit, tot din lumea politică îl avem și pe *a pertracta*. Luat la început numai pentru a califica, în batjocură, tratativele care nu se mai sfîrșesc, cuvîntul drag d-lui Maniu a început să fie întrebuințat la noi și cu înțeles serios.

Vedem deci că Ardealul nu se lasă cucerit de limba literară fără să opună rezistență și că, în unele lupte parțiale, victoria rămîne de partea lui.

„Adevărul“

Exotismul

În general oamenilor le place să facă să se simtă faptul că știu o limbă străină, mai cu seamă cînd acea limbă trece drept distinsă. De aceea constatăm că chiar în limbi cu ortografie fonetică, cum e cea română, se strecoară de multe ori litere inutile, numai pentru a aminti felul de a scrie al limbii franceze.

Dar se merge și mai departe: în dorința de a-și arăta cunoștințele și mai ales din... necunoașterea limbii nobile cu pricina, oamenii exagerează în general cu imitarea și adaugă în scris litere pe care nici măcar limba de origine nu le posedă. În același timp, aceste litere în plus pot fi aduse și de dorința de a sublinia caracterul străin al cuvîntului. Iată cîteva exemple franțuzești. În unele cuvinte împrumutate din limba germană, francezii au întîlnit grupul *ck* în loc de *k*. Grupul acesta li s-a părut caracteristic cuvintelor străine, de aceea l-au utilizat și pentru cuvinte care nu vin din nemțește și care n-au avut niciodată *ck*: *beylick* (*beilic*), *bolchevick* (*bolșevic*), *bifteck* etc.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru noi, are aspect exotic litera *q*, pe care am introdus-o, fără rost, în cuvîntul *manucure* (scris pe geamul tuturor frizeriilor: *manuqure*); de altfel, *manucure* face în orice caz impresia de cuvînt străin. Tot așa de exotică ni se pare și litera *y*. Mulți își iscălesc numele cu *y* în loc de *i*, ca să-i dea o înfățișare mai nobilă. Un restaurant din vecinătatea tribunalului și-a pus pe geam un afiș pe care se citește „cartofi *pay*". Dacă nici cu asta nu va convinge consumatorii... Cuvîntul franțuzesc *essai* („încercare") a fost și el gratificat în românește cu un *y* și pe deasupra s-au păstrat și cei doi *s*, dintre care unul singur ar fi de-ajuns în românește (se scrie deci *essay*).

Dar și consoanele dublate dau cuvintelor înfățișare străină. De aceea nu trebuie să ne mirăm că le vedem introduse în tot felul de nume proprii. Dumnezeu știe dacă e banal să te numești *Ionescu* sau *Popescu*. Dar *Ionnescu* sau *Poppescu* au un aer misterios care nu poate să nu cucerească globul pentru posesorii lor. Ba unii merg pînă acolo încît își scriu numele cu o consoană dublă chiar după altă consoană: *Consttantinescu*. În definitiv, dacă le face plăcere ...

P.S. S-ar părea că lupta dusă de unii pentru înlăturarea „ororilor inutile" din limbă nu e cu totul fără rezultat. Constatăm, în adevăr, că pentru a doua oară anul acesta se deschide în revista „Cinema" un concurs pentru cine va găsi cel mai corect titlu unui film. Există deci oameni care sacrifică chiar sume importante de bani pentru a găsi o expresie corectă. Așadar, nu e totul pierdut.

„Adevărul"

„Formarea" limbii române

Înainte de cucerirea romană, Peninsula Balcanică, cu excepția părții ocupate de greci, era locuită, cel puțin în cea mai mare parte, de triburi trace și ilire. Despre limba pe care o vorbeau aceste populații nu sîntem informați decît foarte sumar. În afară de numele proprii, păstrate de autorii vechi și care nu ne dau decît indicații destul de vagi, în afară de cîteva glose (cuvinte traduse de lexicografii antici), nu avem aproape nimic. Singurul text despre care se crede că este trac e inscripția, nedescifrată încă, de pe inelul găsit la Ezerovo în Bulgaria. Și în Italia s-a găsit o scurtă inscripție care pare să fie scrisă în graiul autohton și care a fost interpretată în chip verosimil. În afară de aceasta, se cunosc un număr de peste 200 de inscripții în limba mesapilor, din sudul Italiei, care, după toate probabilitățile, sînt coloniști veniți în Italia, iar limba inscripțiilor, dintre care unele au fost mulțumitor interpretate, pare a fi un dialect iliric. Limba actualilor albanezi este desigur o continuare a vechii limbi ilire.

În ce măsură a contribuit limba tracă sau cea iliră la formarea limbii române e greu de spus, o dată ce aceste limbi sînt atît de puțin cunoscute. Ceea ce știm și putem spune este că numai unele elemente din vocabularul nostru își au originea în vocabularul autohtonilor. De exemplu, cuvîntul nostru *mînz*, ca și albanezul *mës* (articulat *mëzi*), cu același înțeles, aduc prea bine aminte de zeul numit în țara mesapilor *Iupiter Menzana*, despre care știm că era cinstit cu sacrificii de cai. În linii mari însă, istoria limbii române începe o dată cu colonizarea romană. De altfel, indiferent cîte cuvinte trace sau ilire s-ar fi păstrat în românește, putem spune că structura limbii noastre nu este nici tracă, nici iliră, deoarece elementele esențiale ale vocabularului, morfologiei și sintaxei române sînt de altă origine.

Scanned with OKEN Scanner

În graiul populațiilor de limbă dacă s-a produs o ruptură bruscă în momentul cînd aceste populații au schimbat conștient limba dacă cu cea latină. De atunci înainte descendenții acestor populații nu au mai avut niciodată conștiința că și-au schimbat limba, ci au continuat să vorbească din tată în fiu aceeași limbă, cu modificări necontenite, dar lente, de la o generație la alta.

Dar o limbă nu rămîne neschimbată decît atunci cînd e moartă. Chiar în cazul cu totul excepțional cînd o comunitate lingvistică este complet izolată de orice altă grupare vorbind alt grai, vorbirea ei suferă totuși transformări în cursul vremii. Cu atît mai mult nu va rămîne neschimbată limba unui popor care are numeroase atingeri cu vecinii săi și mai ales a unui popor pe al cărui teritoriu s-au succedat atîția năvălitori. Limba locuitorilor Daciei a suferit importante influențe, probabil mai întîi de la diversele triburi germanice care au trecut pe aici, apoi de la slavi, unguri, turci, greci etc.; dintre acestea cea mai însemnată a fost influența slavă, care s-a exercitat în toate compartimentele limbii.

Se spune uneori în chip simplist că limba română era gata „formată" la venirea slavilor și că influența acestora nu a mai putut contribui la fixarea limbii române. Dar o limbă nu e niciodată „fixată" și nimeni nu poate să stabilească o dată la care limba română ar fi fost „formată".

Limba română nu este decît o dezvoltare a limbii latine în anumite condiții geografice și istorice și sub anumite influențe, dezvoltare care, în raport cu evoluția societății, are loc cînd lent, cînd brusc și masiv, dar fără să se poată stabili limite precise. Desigur, dacă examinăm limba română așa cum ne apare în primele noastre texte din secolul al XVI-lea, constatăm că ea este foarte serios diferențiată de limba latină, că este altă limbă, și în acest sens putem spune că era „formată" (însă nu fixată). Dar nu se poate stabili o zi sau un an în care s-a produs schimbarea, căci e vorba de o transformare treptată, care a venit pe nesimțite, deși în anumite epoci de disoluție a organizării — sau cînd a intervenit adaosul unei populații de altă limbă — evoluția a putut fi grăbită.

Judecînd după faptele din alte regiuni, unde există texte pentru toate perioadele, trebuie să socotim că la venirea slavilor limba daco-romanilor nu era încă serios diferențiată de latină, nici de romanica din celelalte țări. În acest sens putem spune că limba română nu s-a „format" decît după începutul influenței slave. Importanța influenței slave în vocabular nu este tăgăduită de nimeni, cel mult unii încearcă să o micșoreze. Elementele latine sînt întrebuințate însă mai frecvent decît cele slave. Cuvintele slave s-au introdus în mai multe etape. Mai întîi avem o serie de termeni care au pătruns o dată cu primele atingeri și care se trădează fie prin aceea că anumite schimbări petrecute la elementele latine le ating și pe ele, fie prin faptul că în românește apar unele pronunțări existente în slava veche, dar dispărute de mult din graiul vecinilor noștri. Urmează apoi o serie de elemente care, prin anumite particularități de pronunțare, se trădează ca provenind din mediobulgară sau din mediosîrbă și în același timp altele, cu caracter savant, împrumutate de cărțile noastre vechi din cărțile vechi slave bisericești (unele dintre ele, de altfel, nici n-au ieșit din cărți, nefiind deloc întrebuințate în vorbirea curentă). Mai tîrziu a venit influența polonă, ruteană și rusă.

De origine slavă sînt numeroși termeni privitori la agricultură, ca *plug*, *brazdă*, *boroană*, *coasă*, *snop* și altele, deși au rămas și multe cuvinte de origine latină în acest domeniu: *ara*, *semăna*, *seceră*, *grîu*, *orz* etc. (E

Scanned with OKEN Scanner

interesant de constatat că în bună parte verbele sînt de origine latină, iar substantivele, de origine slavă: introducîndu-se instrumente perfecționate după modelul slav, s-au împrumutat și termenii slavi care le denumeau: bunăoară *plugul* slav, de fier, a înlocuit pe aproape întreg teritoriul vechiul *aratru* latinesc, de lemn; în același timp, numele acțiunii, *a ara*, a rămas neschimbat.)

De asemenea, mulți termeni de origine slavă aparțin sferei religioase: *Precista*, *molitvă*, *cazanie*, *vecernie*, *ispăși* etc., după cum alții sînt de origine latină: *creștin*, *păgîn*, *Dumnezeu*, *cumineca* și altele.

Se spune în general că vocabularul păstoritului este exclusiv latin, ceea ce nu ne împiedică să găsim, alături de *caș*, de origine latină, *jințiță*, de origine slavă.

Cuvintele de origine slavă sînt răspîndite aproximativ egal pe întreg teritoriul românesc și aparțin mai tuturor ocupațiilor. Aceasta ne arată că a avut loc aici o adevărată întrepătrundere a celor două populații, lucru care mai este dovedit și de numirile de locuri alăturate și cîteodată chiar traduse (*Belgrad*, *Alba-Iulia*). Mai mult, găsim și cuvinte mixte: *rotocol*, *așijderea* (latinești sînt *roată* și *așa*, iar slave *ocol* și *takojdere*), formații explicabile numai prin faptul că românii și slavii trăiau laolaltă, în aceleași localități.

Trebuie atrasă atenția asupra unei erori care se face adeseori cînd se discută elementul slav în românește. Din faptul că un termen este de origine slavă nu rezultă numaidecît că noțiunea respectivă nu a fost cunoscută românilor înainte de contactul cu slavii. Nimic nu dovedește, bunăoară, că românii nu au cunoscut *coasa* cu alt nume înainte de a primi numele de origine slavă. Altfel am ajunge să susținem că înainte de contactul cu slavii românii cunoșteau *găina* și *oul*, cuvinte latine, dar nu cunoșteau *cocoșul*, care poartă un nume de origine slavă.

Dacă, după cum spuneam, influența slavă în materie de vocabular nu e contestată de nimeni, cînd e vorba de morfologie și de sintaxă lucrurile se schimbă. Se spune de multe ori că în aceste domenii totul e de origine latină. Într-adevăr, elementele de morfologie sînt în cea mai mare parte latinești, dar influența slavă nu lipsește nici aici. Vocativul masculin de tipul *stăpîne* e latin, dar nimic nu dovedește că nu e întărit de cel slav, o dată ce și în slavă vocativul se face la fel. Cît despre cel feminin, de tipul *bunico*, acesta este incontestabil slav. Un număr mare dintre sufixele noastre sînt de origine slavă. În privința sintaxei, influențele slave sînt mai numeroase și mai importante, dar ele n-au fost suficient studiate pînă acum.

Influența ungară este mai puțin adîncă și mai puțin generală decît cea slavă. Mare parte din termenii în cauză nu sînt generalizați pe tot teritoriul, ci aparțin numai Transilvaniei. În schimb, elementele turcești și grecești sînt în general localizate în Muntenia și Moldova.

În diferite perioade limba română a suferit și influențe latine sau neolatine. Probabil că sub imboldul propagandei bisericii catolice, dar și din cauza comerțului cu Apusul și a legăturilor spirituale cu Polonia și Ungaria, cuvinte de origine latină cu caracter de neologisme au apărut la noi încă înainte de secolul al XVI-lea, cînd apar primele scrieri. Începînd din secolul al XIX-lea, grație școlii latiniste, pătrund multe cuvinte latinești, iar influența franceză, inițiată în timpul fanarioților, revarsă cuvinte neoromanice cu duiumul, schimbînd în oarecare măsură aspectul limbii, căci o dată cu venirea noilor elemente sînt uitate în mare măsură cuvintele grecești, turcești și în mai mică măsură cele slave și ungurești.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, limba română, în neîncetata prefacere, continuă să se „formeze", structura gramaticală fiind în cea mai mare parte latină, iar vocabularul în parte moştenit din latineşte, în parte împrumutat în decursul istoriei.

„Revista literară"

„Don ziarist"

Limba română cunoaşte mai multe forme de vocativ, cu diferenţe de înţeles între ele. De exemplu nu e totuna dacă-i spui cuiva *birjar!* sau *birjarule!* În primul caz cel interpelat este de meserie conducător de cai, iar în cel de al doilea caz este o persoană pe care o insultăm, declarîndu-i că are maniere de birjar.

De asemenea, cînd spui *Taci, mireasă, nu mai plînge*, vorbeşti cu o femeie în ziua nunţii ei, pe cînd dacă spui *Ia apucă-te de treabă, mireaso*, îi faci observaţie pentru că stă degeaba, ca şi cînd ar fi mireasă.

Cînd vrei ca paraliticii să urmeze un tratament pentru care faci reclamă, te adresezi cu vocativul *Paralitici!*, căci dacă spui *Paraliticilor!* cuvîntul ar fi luat ca o insultă.

Dar şi mai complicate sînt lucrurile cînd e vorba de termenul *domn*. Aici avem trei forme: *domnule, domnu* şi *don*. În general, forma *domnule* este oficială şi deci, cînd o adresezi unui superior, respectuoasă: *Domnule ministru!* E adevărat că, rostită pe un ton provocator, poate fi şi ameninţătoare: *Domnule Popescu, te poftesc să fii la locul dumitale!* Forma *domnu* e mai familiară şi în acelaşi timp mai amabilă: *Domnu Popescu, fă, te rog, cutare lucru!*

După modelul acestei forme, care e prescurtată din *domnule*, dar poate fi luată drept nominativ articulat, s-a creat şi replica feminină, care s-a răspîndit foarte mult în timpul din urmă, *doamna*. Se zice astfel *Doamna Vasilescu, mai luaţi o prăjitură!* De asemenea, se întinde această formă şi la alte substantive masculine. De exemplu, între muncitori, în loc de *tovarăşe Ionescu!* se spune *tovarăşu Ionescu!*

Vreau să mă ocup ceva mai mult de forma a treia, *don*, care e specifică termenului pe care-l discutăm şi se explică prin aceea că *domnu*, fiind foarte mult întrebuinţat la vocativ, poate fi numai indicat în vorbire, căci interlocutorului îi ajunge o singură silabă ca să înţeleagă despre ce e vorba (aşa cum în anumite împrejurări poţi spune numai *-neaţa*, şi cei care aud înţeleg că le-ai spus *bună dimineaţa!*). Să mai adăugăm că, tot din cauza desei lui întrebuinţări la vocativ, *don* ajunge să ia şi locul nominativului.

Însă *don* nu se spune oricui. Acum cîţiva ani semnalam, dintr-o romanţă pretins populară, versul *Tu iubeşti pe don jandar* şi arătam că autorul nu cunoaşte vorbirea ţăranului, căci niciodată nu se va alipi forma *don* de *jandar*.

Într-adevăr, prescurtarea *don* este utilizată numai alături de un termen de respect adresat unui superior: *don plutonier, don caporal*, dar nu *don soldat* (şi jandarmul nu este decît un soldat). Un taxator setebist [1] poate spune *don controlor*, dar un pasager, care nu se simte subaltern al controlorului, zice *domnule controlor*. Un locotenent poate zice *don căpitan*, dar dacă-şi trimite ordonanţa să comunice ceva unui sublocotenent va zice

[1] S.T.B. = Societatea de Tramvaie Bucureşti.

Scanned with OKEN Scanner

du-te la domnu sublocotenent. Un elev spune *don profesor*, dar directorul școlii sau un inspector spune *domnule profesor!*

Rîndurile acestea mi le sugerează lectura unei scenete pretins autentice pe care o reproduce un cotidian. Redactorul susține că a întîlnit un tînăr cam afumat care i-a făcut o serie de destăinuiri, întrerupte la fiecare pas de interpelarea respectuoasă *don ziarist!* Aceasta dovedește două lucruri: întîi că sceneta este inventată (căci bănuiesc că ucebiștii [1] își cunosc limba) și al doilea că autorul inventator nu prea cunoaște graiul poporului.

Într-adevăr, *ziarist* nu e un grad, nici un termen de respect, de aceea cînd te adresezi unui redactor îi spui *domnule ziarist*. Tot așa, nu se spune nici *don scriitor*, nici *don artist* sau *don chiriaș*.

În sfîrșit, e de remarcat că forma *don* nu apare înaintea unui cuvînt care începe cu o vocală: se spune *don doctor*, dar nu *don avocat*, nici *don inspector* sau *don inginer*. Aceasta din cauza felului însuși cum s-a născut această formă. Suprimîndu-se, în vorbirea rapidă, finala *-u*, radicalul *domn* are nevoie de o simplificare atunci cînd avem o înșiruire de trei consoane: *domn căpitan*. Dar cînd urmează o vocală pronunțarea nu mai prezintă nici o dificultate: *domn avocat*; cele două consoane se păstrează amîndouă și deci forma în grup nu se mai diferențiază prea mult de cea izolată.

„Lumea"

[1] Adică lucrătorii de la U.C.B. (= Uzinele Comunale București).

Scanned with OKEN Scanner

INDICE

DE CUVINTE, AFIXE ŞI ÎMBINĂRI*

vol. I şi II

a (art.) I 8, 9, 196, 205, II 37, 38, 53, 103, 167, 177, a (prep.) I 7, II 176, -a (art.) I 55, 215, II 53, 141, -a (suf. vb.) I 13, 42, 81, II 10, abatere I 81, -abil I 166, II 35, abject I 153, absent I 12, absolut I 12, 214, II 65, 66, abuz II 86, acaparat, acăpărat I 99, (a) accelera, (a) accentua II 273, aceasta II 55, 213, aceeaşi II 107, acel II 213, acela II 149, 259, acela care, acela ce II 231, acest II 55, acesta II 179, achiziţie I 196, acid II 186, acid fenic I 38, (a) acina II 284, (a) aclama II 14, 295, acolo I 179, (a) acomoda II 124, acord, (a) (se) acorda II 42, (nu) acordă II 228, acru II 151, acţiune I 66, II 114, acum 20 de ani în urmă I 143, acurateţe I 190, acvanauţi II 183, acvariu, acvilă II 116, ad- II 46, adagiu II 330, adânc II 190, (a) adera, aderare, adeziune II 26, adînci II 242, adjectiv I 153, (a) adjudeca I 203, (a) administra II 78, administrare II 132, administrator II 175, administraţie II 114, 132, (a) admira, (a) admite I 93, a doua oară I 16, adresant I 39, 174, 175, (a) adresa o nemulţumire I 184, adresat I 39, 174, adresă II 68, (a) aduce I 71, (a) aduce o contribuţie II 147, aducînd II 264, adûnc I 25, II 190, advers, adversitate II 112, aerodrom II 184, aeronaut II 183, (a) (se) afanisi I 72, afectuos II 114, (a) (se) afinisi I 72, a fost II 92, ag- II 46, agă, agale, agaua, agă, agi I 118, -ágii II 110, -ágiu II 110, 330, -agiu II 35, Agîrbiceanu II 160, 216, agonie, (a) agonisi II 71, (a) agrea I 42, II 182, 200, 208, 209, agreabil II 106, agream, agreaţi II 182, agrează I 42, 43, agreăm II 182, agreează I 43, agreem II 182, (a) agreia I 42, agreiabil II 106, agreiem II, 182, agreiere II 182, 200, agreiez I 42, agreind, agreînd II 182, agresiune II 46, agresor II 175, agronom II 332, agust I 57, Ahšaenapata I 63, ai (art.) I 196, 205, II 176, (să) aibă, (să) aibe I 162, ai plictiseli I 192, aiuristic, aiurit I 141, a întîi I 212, -aj I 143, II 110, al I 196, 205, II 37, 38, 176, Alambra I 105, alarmă II 74, alb II 115, Alba-Iulia II 342, albăstreală I 207, albeaţă II 115, alde, alde Ion, alde tata II 327, al doilea II 79, ale I 196, 205, II 176, Alecsandri II 172, 257, (a) alerga II 157, Alex. I 208, Alexandresco I 87, Al Ghe Doinaru I 208, aliaj, alianţă II 92, (a) alimenta I 170, alo! I 134, 135, alt I 33, alternativă, (două) alternative II 180, altfel, alt fel I 151, altul II 105, 328, alunizare II 189, al vămilor II 92, (a) amartiza II 189, amatori I 178, am auzit de (la) un om II 139, amănunt II 151, amărît II 160, amăsurat I 100, ambele trei chestiuni I 15, ambianţă II 181, amendei II 63, -ament II 10, (unei) amenzi, amenzii II 63, (a) amercuriza, (a) ameriza II 189, amfibiu II 102, am friguri I 192, amiabil II 122, amic I 59, 158, II 227, amîndoi I 15, amîndouă I 18, amîntrei I 15, amnestie, amnistie II 13, am onoare(a) a, am onoare (de) a I 7, amor II 204, amplifică I 83, amploaiat II 14, ampotrofag II 137, amputat II 38, am să mă joc II 255, amuzant, amuzat I 171, an II 149, anale II 150, analoage II 242, ananghie I 72, anarhie II 17, anasîna I 113, anecdotă, anectodă I 44, anghel II 90, anii doi şi trei II 221, (a) aniversa, aniversar, aniversară, aniversare II 289, (a) ansambla, ansamblu II 187, -ant I 39, 171, 174, anti- I 155, antic II 228, antilerie I 56, antîi, antîilea I 212, antrepenor, antreprenor I 56, antropofag II 137, antropolog I 67, anul al doilea, anul al treilea, anul doi II 56, anul doi şi trei II 221, anul trei, anul II, anul III II 56, anunci I 61, II 122, anunciuri I 156, anunţ I 61, II 122, anunţuri I 156, Aoleriu II 193, apanaj, apanajiul II 32, (a) apare I 14, 165, II 182, (nu vor) apare II 177, (va) apare I 14, apariţie I 81, apaş II 72, apă II 161, apă-botează II 100, apă chiară II 295, apă chioară II 214, 295, apărare I 134, (a) apărea I 81, 165, II 182, (nu vor) apărea II 177, apelpisit I 72, (a) (se) apleca, aplecată, aplecăciune II 43, (a) aplica I 170, apoi I 26, Apollo II 163, 215, aprige II 242, aprilie II 25, aproape I 56, 58, II 135, aproape mai mult, aproape vreo I 58, (a) apropia I 56, (a-şi) apropia I 56, 164, apropiînd I 122, (a-şi) apropria I 56, 164, aprozar II 226, 308, apsent, apsolut I 12, (n-)a putut I 85, -ar I 47, 48, II 60, (a) ara II 341, 342, arbitral, arbitrar I 194, (să) ardă I 50, (a) arde II 173, ardei, ardeiu I 26, ardei umpluţi cu smîntînă II 332, arder-ai I 124, -are I 13, 81, (ce) are nevoie II 59, are nevoie (de) II 54, arestant, arestat I 39, 174, 175, argonaut II 183, arhaic I 134, arhanghel, arhi- II 90, arhiv, arhivă I 100, arman II 311, arpegiu II 330, artele frumoase II 49, artilerie I 56, Arutela I 36, (să) arză I 50, (a) asambla II 187, ascendent I 176,

* Alcătuit de Mioara Avram, Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu şi Camelia Stan.

Scanned with OKEN Scanner

196, II 120, ascendență I 176, 196, II 119, 120, ascensor II 51, (a) aseleniza, aselenizare II 189, aspru I 141, ast- I 91, asta II 213, astă-, astă-noapte, astă-vară I 203, astăzi I 91, astfel I 91, 151, astronaut II 183, asupra II 235, -aș II 132, așa II 342, (mă) așed, (mă) așez, (a) (se) așeza I 59, așijderea II 342, -at I 39, 171, 174, -ată I 182, (a) ateriza II 189, 190, aterizare pe lună II 189, atic II 39, atîtea II 9, (a) atmite I 93, -ator II 55, atracțios II 262, atuncea, atunci, atuncia II 142, ațifelnic I 38, au I 85, aud I 49, 50, (a) audia, audiență, auditor, audiție II 250, august I 57, II 56, aur II 260, Aureliu II 193, -aut II 183, autarchie, autarhie I 177, II 17, auto- II 166, 183, 260, 308, (conducători) auto II 260, autodrom II 184, (accidente) automobile I 202, automobilism II 25, autoritate II 274, Autotransport II 308, -auți II 183, auz (s.) I 51, auz (vb.), (să) auză, (a) auzi I 50, auziam I 19, (a) avansa I 14, avansată II 199, avansați înainte! I 14, 15, II 228, avansați mai înainte! I 14, 133, avarie II 228, (a) avea I 162, (a) avea în vedere I 201, I (a) avenusiza II 189, aviație, avion II 88, azi(-)noapte I 203

-ă- I 27, 31, II 35, 110, -ărie I 47, II 104, ăsta II 179

ânger I 25, II 190

babă II 228, 269, babă bătrînă I 15, II 228 Babilon I 70, bac II 85, bacăuan II 47, bacteriologie, bacterologie I 99, bade II 151, bagaj II 110, 330, bagaje II 330, bak II 85, Baku II 166, balamalele I 33, baletistă I 104, balotaj II 315, banc II 255, 256, Banca Națională I 40, bancă I 40, 70, II 105, Bandrabur II 118, bangă I 70, bani II 81, ba nú, bánu(l) II 166, barabanciu II 132, barat I 182, barăci I 45, barbar I 70, barbă I 189, barcagiu II 35, barieră II 306, barză II 272, bască I 23, 60, bască I 100, Basil II 168, basin I 60, II 50, bate (imper.) I 71, (a) bate I 13, 71, 162, 202, (a) bate laturile II 214, batere I 81, baterie II 166, (a) bate un nou record I 167, II 11, bavares(ul), bavarez I 24, bazin I 60, II 50, 173, băcănie I 183, băcăuan II 47, băiatule!, băiete! I 75, bălan I 191, băncei I 22, 199, bănci II 105, băncii I 199, (a) bănui II 151, bărăgan II 268, bărbat I 189, bărbătesc I 199, bărbier I 47, (a) (se) bărbieri II 156, 189, bărbierie I 47, bărbuță I 189, bării I 213, băsearecă II 194, bătaie I 81, (a) bătea I 13, băteam I 19, bătrîn II 150, 293, bătrîne! I 123, bătuì, bătut (part.) I 13, bătut (s.) I 81, (a) bătut un record II 11, bea (ind., imper.) I 71, (a) bea I 157 Beg II 100, beilic II 339, belfer I 97, Belgrad II 342, belle arte II 49, Benes, Beneventum I 64, Benito II 19, benzina II 306, berar I 47, II 226, berărie I 47, II 147, berc II 204, bere I 47, bererie I 47, II 147, 226, bergamotă II 33, Berthelot I 174, beserecă II 108, betege II 242, biblioteci II 241, bienală II 150, bietul de mine II 165, bigam II 32, bilet II 35, bine I 62, II 283, bine lucrate II 24, (a) binevoi I 186, birjar! I 75, II 343, birjarule! I 75, II 342, birjă II 45, birjear I 31, 206, birt II 139, 332, bisar I 24, biscaya I 100, biserică II 108, 194, bizar I 24, blăni, blănuri I 112, blefarita II 120, (a) blinda II 85, bloc II 92, blocadă II 48, boale II 43, Bobotează II 100, bocanci II 81, bocciu I 113, 114, bocluc I 113, boi I 17, boicot II 34, boier I 21, boii I 17, bojdeucă II 260, boli II 43, bolnav I 84, II 165, bolșevic II 339, bombagiu I 193, bombardament, bombardare II 134, bombă I 193, II 77, bordeiu II 336, borcană, II 341, bot II 156, Botev II 166, Botoșaniul II 194, Botoșeani I 206, bragagerie-bragagiu, bragă II 226, braigi I 88, brancardă II 187, Brandabur, Brandabura, Brandrabura II 118, bras I 135, braslă II 13, brazdă II 341, Brâncuși I 25, II 160, 172, 257, breaslă II 12, 13, breslă, bresle II 13, bridge I 88, brigadă, brigade, brigăzi II 105, brînză I 184, brînză I 74, brînci I 74, 75, brînciuri I 75, brînză I 184, II 151, 248, brînză galbenă II 248, brînzeturi, brumă II 89, bucate, bucătar I 47, (a) (se) bucătări II 189, bucătărie I 47, bucșă II 325, Bucureșteanu II 118, București II 194, Bucureștii II 45, 194, Bucureștiul II 45, 193, 194, Budapest, Budapesta II 174, buget II 61, buletin, bulin II 87, bun II 204, bună II 199, bună dimineața II 292, 343, bunăoară, bună oară I 91, bună seara II 292, bunăvoință II 133, 227, bună voință II 133, búnăvoinței II 227, bună ziua II 157, 292, bune, buni II 242, bunico! II 342, bùra (s.), (a) burá II 166, burghie II 84, burghiu II 84, 85, Burtălău I 174, butoane, buton, butoni II 81, butelie II 166, (un) butuc II 324, buză II 272

ca I 90, 100, 172, 173, 180, 214, II 113, 304, cabană I 163, 164, cadourile II 108, cadre, (un) cadru II 279, cafenea II 88, caiet I 21, II 16, cale II 67, calea ferată I 162, caleidoscop II 259, calendar II 294, calitate, calități bune I 15, calm I 170, II 12, campanie II 79, candidat II 37, 315, Cantemir II 229, 230, canton, cantonier II 306, cap I 169, II 204, cap de operă I 171, Capitol I 103, 204, capitolul a

Scanned with OKEN Scanner

doilea, capitolul întîi II 141 (a) capitula II 52, capitulat II 131, capodoperă I 171, capră II 151, (a) captura II 103, 104, caracter II 227, caraghios II 22, caraghiosule I 75, caramelaj I 162, cardaş I 189, care I 55, 56, 82, 210, II 25, 91, 98, 106, 213, 231, 281, carea I 55, care de luptă amfibii II 102, carele I 55, cari I 55, 56, II 106, (a) carica II 275, 276, caricatură, (a) caricaturiza II 276, carii, carile I 55, carne II 113, 151, carpenul I 87, cartier II 170, cartof, cartofă, cartofe, cartofi I 137, cartonage, cartonaje I 156, cartuşelă I 56, cartuşeră I 94, cartuşieră I 56, 94, cas I 24, casa de ţăran, casa ţăranului I 41, casă I 97, 197, II 204, 272, ca să I 142, 214, II 309, casă de bani, casă de locuit II 273, casă propie, casă proprie II 147, casă ţărănească I 41, case I 97, 241, casei I 22, 97, II 336, 337, casele I 159, (unei) case noi, (unei) case nouă I 46, caserie I 94, casi II 337, casier I 94, II 273, casii I 22, 23, casnic II 61, cassă I 27, 28, 32, 197, II 273, cassetă, cassier, cassierie I 28, casul I 24, caş II 342, caşi „ca" I 100, ca şi II 304, (a) catadicsi I 186, cataramă I 45, (a) cauza II 213, 214, 229, caz I 24, cazanie II 342, cazarmă I 64, cazărmi I 45, cazmă I 191, caznic II 61, că I 78, 90, 111, 214, II 30, căci I 78, (a) cădea I 13, II 336, (a) cădea pe o idee I 69, călător, călătorie II 67, călător-transport II 308, călăuză II 167, Călugăreşti II 313, căpătîi I 189, căpitan de covertă, căpitanii de covertă, II 111, cărdăşie I 188, 189, căreia I 55, cărindar II 205, cărnos II 113, cărora I 55, cărţei, cărţiei I 22, cărţii I 23, căruia I 55, (a) căruţa II 35, căruţabil II 34, căruţă II 271, 306, căsătorie, căsătorire I 81, căsnicie I 191, cătărămi I 45, cătră, către I 65, căzătură II 336, căznicie I 191, Câmpan II 172, Cârnea II 160, ce I 55, 91, 210, II 98, 213, 240, 241, 265, 281, ceafă II 151, cealaltă I 33, cea mai ieftin(ă) I 85, ceară I 199, ce are a face? I 84, cearei I 23, 98, 200, ceasurile I 154, ceferist II 226, ceea ce II 75, 231, 265, ce e drept(ul) I 210, Cehov II 116, cei I 164, II 38, ceia II 75, cei ce II 38, 231, ceilalţi I 33, cel I 33, II 212, 213, 231, 265, cela, celalt, celălalt I 33, cel care, cel căruia II 231, cel ce II 230, 231, 265, cele I 164, celei pe care II 231, celelalte, cellalt I 33, cel mai II 61, 62, cel mai ieftin I 85, cel mai principal I 16, centenar II 150, centimetru II 125, Centrofarm II 308, centru II 74, 170, centrul II 74, cer II 278, cerc II 53, (a) cerceta I 100, (a) cere II 22, cereale II 121, ceri I 199, ceriale II 121, 122, cerii I 98, 200, cetate I 131, (a) ceti I 152, cetire II 107, cetit, cetitor I 65, ceva I 56, C.F.R. II 130, 226, Chamisso II 163, 174, Charley, Charlie I 88, Charlie Chaplin II 163, 173, charmant I 61, chei I 73, cheie I 88, II 15, 27, 336, (a) cheli, chelie, chelirea II 132, chelner II 42, (a) cheltui II 151, (a) chema II 295, chept I 73, 88, II 283, chermesă II 173, chestie, chestiunea I 66, chiar II 214, 295, chiară II 214, chibrit I 73, Chicago II 163, chichirez I 72, chichiţă II 311, chicior I 73, 88, II 284, chiftea I 88, chiloţi II 81, chimie I 70, Chimiţă I 87, chior II 214, 295, chip, chipuri I 102, Chiriac I 93, chirurg I 70, chiuvetă II 29, Christescu I 87, ci I 78, 169, II 304, 305, cibernetică II 62, cifră, ciment II 329, (a) cina I 122, 185, cină I 122, cinci II 150, cincinal I 147, II 150, cine I 55, II 149, 240, 241, 259, 265, cinegetic II 169, cineva I 56, 91, cinste I 73, II 151, (a) ciobăni II 156, ciocolaterie I 162, circ II 53, circular, circulară II 68, circulare, circulări II 68, 105, circum- I 155, circumstanţe I 176, cireşi negri II 130, 131, ciroză II 120, cismar, cismă I 93, ciste I 73, (a) citi I 152, citire I 144, II 108, citit I 65, 144, cititor I 65, ciunge, ciungi II 242, ciur II 151, ciutură, civic II 227, (la) cizmar I 183, II 223, 224, cizmărie I 183, II 223, cline I 191, II 43, cliini I 191, cîmp II 79, Cîmpan, Cîmpean II 172, Cîmpia Turzii II 32, cîndva, cînd va I 91, cîne I 191, II 43, cîni I 191, cînt I 43, (a) cînta I 162, (nu) cînta I 71, cîntarăm, cîntase, cîntasem I 43, cîntaseră, cîntaserăm, cîntaserăţi I 44, (am) cîntat I 43, cîntat (part.) I 44, (am) cîntatără I 43, cîntaţi I 43, 44, cîntau, cîntauără I 43, cîntă I 43, II 166, cîntă I 43, 71, II 166, cîntăm I 43, II 182, cîntără, (să) cîntăre I 43, cîntător II 174, (să) cînte I 43, II 259, cîntînd II 182, 264, cîrd I 189, cîrdăşie I 188, 189, Cîrnea II 160, cîştig, (a) cîştiga I 81, (a) cîştiga de departe I 131, cîştigare I 81, (a) cîştiga de puţin, cîştig la luptă mare I 131, cît mai I 175, II 109, clar II 295, Clara II 225, clasa întîi, clasa întîia II 141, Claudia II 166, Claudiu II 166, 260, claviculă II 15, clearing II 58, cleşte II 123, 151, cleşti II 123, climateric, climă II 69, Clive, Cliwe (Brook) I 93, co- I 67, II 22, 101, 308, coale II 43, coantro II 124, coasa II 342, coasă II 341, coasele I 81, II 48, (a) coborî I 122, II 307, coborît II 160, cocă, coce, coci I 195, cocioabe II 170, cocoş I 136, cocoşul II 342, cocteil II 60, codevălmăşie II 101, codirector II 22, codrul II 278, cofetar, cofetărie, cofete I 47, cointeresat II 22, (a) colabora I 143, colector II 175, colectură II 26, coli II 43, colibă I 163, 164, (a) colinda II 205, 294, colindă II 205, 248, 272, 294, coloană, colonel II 62, (a) colora, coloratură II 276, comandant I 175, (a) comemora, comemorare II 289, comentator II 175, comisie I 60, comoştenitor II 101, comoţie II 187, comperativă I 35, componenţa II 158, compozitor II 175, complect, complet I 39, 102, II 44, compromis, compromise, compromisuri I 182, (a) compune I 143, (a) comunica II 297, con- I 143, II 52, conced II 88, (a) conceda II 70, concediu I 180, II 70, 88, con-

Scanned with OKEN Scanner

centrare II 24, 332, concentrat I 53, concesie, concesiune II 49, conci II 311, conclav II 15, (a) conduce I 211, 212, II 113, conductor II 175, (a) conferenţia I 188, conferinţă II 29, (fructe) confiate, confite I 36, conflict II 64, (a) confunda II 26, confuzie I 66, II 26, confuzi(un)e II 97, congediu I 180, II 70, congestie I 66, congres II 52, conosament II 326, (a) conrespunde I 65, (a) conrupe I 64, conrupt, conrupţie I 143, consecvent II 116, consiliul de miniştrii I 17, (a) consolida I 211, Const. I 208, (a) consta din, (a) consta în I 68, Constantin I 73, II 118, Constantinescu II 121, Constantinus II 118, Constanţa I 73, Consttantinescu II 340, consulatul ucis II 26, (a) consulta II 123, 124, (a) consuma II 193, conţenit II 94, context II 201, contingent I 56, continu II 94, (a) continua, continuă mai departe I 15, continuu I 53, II 94, contoare, contor II 96, contor kilometric II 36, contori II 96, 334, contra I 155, 165, II 51, contra- I 168, II 86, contrar I 168, contra-revoluţionară, contra revoluţionară II 51, (a) (se) contrazice cu cineva, contró II 124, controversată II 199, (a) conţine I 143, coo- I 67, II 22, cooperativă I 35, cooperaţie, cooproprietar II 22, coproprietari I 67, coopta, coordona II 22, Copăcelu II 247, copărtaş II 101, copii I 17, 84, cópii I 84, copiii I 17, copilă, copile II 103, copios I 184, 185, coproprietar I 67, II 22, 101, cor. II 63, corect I 102, coregrafie II 10, corent II 63, 136, coreografie II 10, (a) corespunde I 64, coridor II 37, corigent, (a) corija II 169, 217, Cornu II 247, cornurile negusului II 59, corosiv, coroziune II 169, corpuri I 74, Corso I 204, cortegiu II 330, (a) corupe I 64, 143, corupt, corupţie I 143, corvetă II 111, Corzo I 204, cosire II 48, cosmodrom II 184, cosmonauţi II 183, Costandin, Costanţa I 73, costum I 15, (un) costum de haine I 15, II 33, coş II 151, cotă II 81, cote II 241, cotei, coteiu I 26, cotigent, cotingent I 56, covertă II 111, coxalgie II 44, cozi, cozii II 32, crac II 151, crainic II 76, 159, crap II 272, craul I 136, cravate I 45, II 105, cravăţi II 105, Crăciun II 206, Crăciunul II 123, crăpelniţă I 166, (a) crea I 42, 43, 106, II 10, 106, 182, 200, 208, 209, (să) creadă I 43, 49, 50, creare, creator II 182, creatură I 42, II 10, 182, 209, creaţie I 42, II 10, 209, crează I 42, 43, (să) crează I 42, 43, 49, 50, creăm II 182, 209, creări II 45, cred I 45, 49, 154, (a) crede I 49, 81, II 127, 151, credeam I 49, credinţă II 36, 62, 127, 151, 186, (a) creea II 10, creează I 42, 43, II 10, creem II 182, 209, creeri II 45, creez II 27, 209, (a) creia I 42, II 10, 106, 209, creiare, creiator II 182, creiatură II 10, 182, 209, creiaţie II 10, 209, creiază I 42, creiem II 209, creier II 45, creiere II 182, 200, 209, creietor, creietură II 200, 209, creiez I 42, II 209, creind, creînd II 181, 182, 209, cremă de ghete II 224, cremenal II 137, creştin II 342, crez (s.) II 151, crez (vb.) I 49, 50, 154, II 137, crezare I 51, 81, crezămînt II 151, crezi I 49, crezînd, crezui, crezusem I 50, crezut I 50, 51, criminal II 137, criptă II 69, Cristache I 64, Cristescu I 87, Cristoase! I 64, critice, critici II 242, crizantemă, crizantimă I 70, croeală, croeli, croesc, croială I 21, croiam, croiască, croiesc I 20, (a se) croitori II 189, cronice, cronici II 242, crt. II 63, C-tinescu II 121, cu I 10, 117, II 8, 9, 197, 198, cu bombe, cu cuţitul II 133, cuirasat II 57, cuiu I 62, cu închisoarea I 10, (a) culege II 26, culegere, cules I 144, (a) culmina I 166, 170, II 127, 128, (a) culmina pînă la I 58, culoare, culoarei, culorii I 98, (a) cultiva, (a) culturaliza I 188, (a) cumineca II 342, (a) cumpăra I 35, cuniculicultură I 129, cunicultură I 128, (a) cunoaşte II 127, cunosc II 281, cunoştiinţă I 17, II 36, 62,187 , 223, cunoştinţă I 17, II 36, 62, 127, 186, 223, cupă II 29, cupele II 166, cu prezenţa I 160, cu privire la II 255, cura cu struguri II 332, curagios I 143, 156, II 122, curagioşi I 143, curajos I 143, 156, II 122, curajoşi I 143, cură de struguri II 332, curăţenie I 190, curcă II 272, cu regret I 80, curent II 63, 136, cusare II 48, cuscre! I 75, cusut I 81, cu tramvaiul, cu trenul II 133, cuvetă II 29, cuvioşie II 59

da (adv.) I 146, (a) da II 115, 204, 256, 262, (a) da brînci I 74, dacă II 53, dai I 26, (a se) da jos II 307, (a) (se) da la cineva II 262, damă, dameză, danseză I 104, dansing I 88, dar (conj.) I 15, 53, 169, dar (s.) I 31, (a) da rasol II 215, dare de seamă II 133, dar însă I 15, 162, dar însă în schimb I 162, dascăl I 96, 97, datorită II 96, 103, (a) da un banc, (a) da un banc de vorbă II 256, (a) da viaţa, (a) da viaţă I 10, Davies, Davis, Dawies, Dawis I 93, dă (prep.) II 165, (nu se) dădea la om II 262, dă-mi I 22, dăruiesc I 31, dăscălime I 96, 97, dăunătoare II 229, dă un banco II 256, de I 7, 8, 91, 189, 194, 195, 197, II 7, 8, 139, 165, 198, 221, 235, 236, 327, de- II 49, 64, de a I 18, de-a I 117, de-acum II 34, deal II 260, de-alde I 197, de-aur, de-aur părul II 143, debandandă I 39, debater, debateur II 122, (a) debloca II 64, de bună seamă că I 40, debut I 15, de casă II 104, de către II 198, decembrie II 95, deceniu II 150, deci II 177, (a) decima II 99, 181, decît I 172, 180, II 104, 105, (mai frumos) decît niciodată I 18, 19, decît nu (este) II 60, (mai frumos) decît oricînd I 19, (a) declama, (a) declara II 295, de comun acord I 86, dedectiv I 44, dedesubt, dedesupt II 40, de douăzeci şi una de ori I 195, de după II 126, defectos I 39, II 113, defectuos I 39, II 114, deferit II 49, 65, de fier I 179, defineşte, definiază I 100, (a) degaja II 181,

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

200, 202, degajări I 199, de-gît-legău I 149, dej- II 333, deja I 100, II 34, dejgheța II 333, (a) dejuna, dejunul I 122, de la I 110, II 126, 139, 198, dela I 110, (a) delapida II 65, de la 10 seara (și) pînă la 5 dimineața II 329, delicat I 53, deliciozitate I 162, delict II 51, 95, delicvent II 95, 119, deligvent II 119, delincvent II 51, 95, 116, 119, delinquent, deliquent II 50, (a) delira I 172, delirantul, delirare, delirat(ul) I 174, de lîngă II 126, deloc II 65, 66, Dem. I 208, (a) demara, demaraj, demarare I 81, demisie II 64, 65, demn de II 98, demult II 141, densing I 88, deoarece I 91, de obicei I 216, depe, de pe I 76, de peste II 126, deponent, depozit, depozitar II 18, depresiune I 66, de printre II 126, deputat I 40, II 38, derbedeu, derbedei II 31, des- I 12, 92, 163, II 65, 333, (a) desbăra I 92, (a) deschide I 206, deschiz I 49, (a) descînta I 92, (a) descrie I 141, (a) desface I 12, 71, desființat II 127, desinență II 217, (a) deslega I 11, (a) despărți I 141, II 65, despre II 198, (a) desprinde I 92, destindere II 228, destructibil, (a) destrage I 181, destul II 123, deș-, (a) deșcheia, (a) deșchide, (a) deșcifra II 333, deși II 91, deștepte, deștepți II 242, detectiv I 44, (a) detona I 163, 191, (a) detuna II 64, deuteragonist II 181, devălmășie II 101, de voie, de nevoie II 53, devreme II 141, 236, dez- I 59, 92, II 333, dezagrament, dezagrement II 10, dezastros I 39, dezastruos I 39, II 114, (a) dezbrăca I 12, 44, 92, II 308, (a) dezdoi I 92, dezinență II 217, dezinterie I 59, 70, dezlănțuire I 168, (a) dezlega I 11, dezolat II 68, dezvoltat II 202, di- II 49, 64, 200, diagnostic II 113, dialog I 35, diaree, diarie I 70, didactic I 97, diferit II 49, 65, diferite II 199, diferiți justiției II 49, difuziune II 97, (a) dilapida II 65, dilect II 141, dilemă II 180, 200, dimisie II 64, 65, din I 68, II 198, (a) dina I 122, dinafară II 141, dinamic, (a) dinamiza II 279, din contra I 213, dineu I 122, 123, din nou I 16, Dinu, Dinu Mihai II 225, direct I 102, II 151, directoară I 27, director II 175, direcție, direcțiune I 66, II 57, dirigent II 18, dirigiabil, dirijabil II 122, dis- I 163, II 49, 64, 65, disertație I 60, (a) disloca II 64, dispensat II 127, dispoziție II 68, (a) disprețui II 72, (a) distinge II 147, distinși I 169, (a) distona I 163, distracție II 66, distrarea II 76, distructibil, (a) distruge I 181, diștinși I 169, divizaj I 162, dizenterie I 59, 70, dizertație I 60, dizeur II 122, dînd II 264, dînsul II 143, doamna! II 343, doamna Popescu! II 293, doamne! II 165, Doamne! I 75, doar I 69, (mă) doare picerile II 137, Dobrogea II 165, doctor II 175, (a) dogori, (a) dogorî II 182, doi I 141, doi (de) a II 327, doi de-alde trei, doi de nouă, doi de t, doi de trei II 327, doină II 248, 272, doisprezecele I 204, doi t, doi trei II 327, dom „domn“ II 15, domen, domeni, Domeni, domeniu II 88, domn I 75, II 15, 225, 343, 344, domn avocat, domn căpitan II 344, domnu! I 75, II 343, domnu Gheorghe, domnu Ionescu II 15, domnule! I 75, II 225, 343, domnule controlor! II 343, domnule Ioane! II 225, domnule profesor! II 344, domnule șef! II 135, domnule ziarist! II 344, domnului i se urăște I 192, domnu sublocotenent! II 344, don „domn“ II 15, 343, 344, don caporal II 343, don căpitan II 15, 343, don controlor II 343, don doctor II 344, don doftor II 15, don plotonier II 343, don profesor II 15, 344, don ziarist II 343, 344, dor I 81, (a) dori I 81, 187, dorință I 81, dormea I 19, (a) dormi I 162, II 131, 157, 253, dormi (ind., imper.) I 71, dormia, dormiam I 19, dormire-ai I 124, (a) dorni II 253, Dosoftei II 216, două I 62, douăzeci de cai II 327, douăzeci de zile I 189, douăzeci lei I 190, 195, douăzeciul I 204, doue I 62, doui I 141, dragi II 242, dramatic, (a) dramatiza II 279, Drăgășaniul II 194, Dreyfus II 159, 174, drept ce I 100, dreptunghi II 208, 209, droaie II 114, 115, droaiei II 115, drogherie I 48, 61, II 55, droguerie I 61, -drom, drum II 184, D-tru II 121, (nu te) du! I 71, ducă-se pe pustii I 63, (a) duce, (nu te) duce! I 71, (a) duce pe cineva de nas II 291, Dumitre! II 224, Dumitru II 121, dumneata I 160, II 165, dumneavoastră I 160, II 225, Dumnezeu II 165, 342, Dunaievski II 73, Dunitru lu Baicu II 284, după I 76, 131, după masă II 273, dupe I 76, 131, dur, duritate II 112, dusei I 150, dusem I 43, 65, duserăm I 43, 65, dusesem I 151, dușman I 84, II 165, dv., d-voastră, dvs. II 168

-e (des.) I 23, 27, 31, 33, 45, 75, II 35, 84, 110, 128, 241, 242, -e (suf. vb.) I 14, 81, ea I 77, -ea (suf. vb.) I 81, 112, -eală I 207, -ească I 20, -eață II 115, -eză I 43, II 10, e bine să I 40, echimoză I 21, echipă I 204, 205, echiperi, echipier I 135, econom II 31, economie I 70, II 30, ecsamen, ecsistă I 48, ecșcelent, ecșcepție, ecșcitant II 333, -ect I 102, ecuator, ecuație II 116, edă I 100, e de vîrsta ta I 192, Edgar, Edgard II 50, Edgard-Quinet II 223, editează I 100, editor II 175, educativ I 188, educator II 175, educațional I 188, efuziune II 97, -egiu II 330, egrasie I 70, egzact I 49, II 337, egzamen I 48, II 42, (a) egzecuta II 42, egzemplu I 48, II 42, egzistență II 42, ei (art.) I 117, ei (pron.) I 77, 152, 153, 159, II 213, -ei I 23, 199, 200, 214, 215, II 35, -eia I 42, Eiffel II 159, 174, e interzis a intra I 9, -ej II 330, eksecutată II 42, el I 62, 77, 117, II 281, 336, ele I 62, -ele I 33, electro- II 226, 308, elefant I 21, elegiace II 242, element I 118, (tanti) Elena! (tanti) Eleno! II 225, Elie II 168, eliminat II 202, -elnic I 39, -elniță I 39, 166, II 82, -elor II 108, emanație II 186, embargo

II 82, emerit I 176, Eminescu II 281, emisiune, emoţie II 187, enciclică II 61, 68, enervare I 188, II 331, e nevoie să I 40, engleji II 32, 42, englesi II 31, 42, (cai) englezeşti I 42, englezi I 42, II 31, 32, 42, -enie II 58, epilepsie II 127, epoci II 241, epoleţi II 81, epure II 87, 336, 338, e puţin probabil I 58, -er I 94, II 122, era II 87, 92, erarhie II 88, 117, -ere I 14, 81, EREN'69 II 216, -erie I 47, ermetic I 21, Ernest II 225, erni I 21, erou II 36, eroziune I 66, ert I 21, esamen I 48, -esc (des.) I 20, -esc (suf.) II 272, 292, (a) eschide I 100, escroc I 182, 183, -escu II 272, -escul II 247, esenţă II 186, eseu I 61, e sigur că I 40, esistă, espoziţie I 48, essay I 61, II 340, esseu I 61, 65, esseuri I 28, este I 20, 62, II 222, 336, este a se face II 44, este interzis I 18, este interzis a (nu) scuipa I 18, este interzis intrarea I 9, -eşte (des.) I 20, -eşte (suf.) II 292, -eşti (des.) I 20, -eşti (suf.) II 247, -et I 102, etaj, etaje II 330, -ete I 177, eternă II 94, -eti I 177, etnic II 41, eu I 20, II 222, Eumenide I 64, -eur II 122, Euxeinos I 64, (a) evacua II 24, evidamente I 165, (a) evidenţa I 218, 219, (a) evidenţia I 218, evrika II 169, ex- I 182, II 333, exact II 337, exagerat I 48, II 337, examen II 42, 311, (de) excepţionat I 100, (a) exclama II 295, (a) exclude I 100, II 326, exclus II 202, exclusiv (numai) I 15, excroc I 182, excursie II 95, (a) executa II 42, executare I 108, execută I 49, exemplu II 42, exgzemplu, exgzistă I 48, exhuberant I 214, existenţa II 21, existenţă II 42, exod II 21, (a) exonera II 339, expirînd II 88, (a) exploada I 36, II 124, (a) exploata I 36, II 124, exploatare, explozie I 36, exponent I 187, 190, export II 78, expozeu II 99, expresivitate II 320, (a) (se) exprima I 130, (a se) exprima că I 130, 131, expunere II 99, extins II 202, extra I 155, II 51, extra fin I 155, extraordinară, extra ordinară II 51, exuberant I 214, -ez (des.) I 43, -ez (suf.) II 250, -ezăI 104, -ezi I 43

f. I 208, II 121, fabrică II 17, (a) face I 12, 71, 198, II 117, 204, (nu) face! I 71, 198, (a) face de (prost) I 193, 194, (a) face (pe) naveta II 136, faceră I 44, face să vorbeşti despre ele I 192, faceţi-vă I 22, facilitare II 134, facsimil I 194, factor (comun), factór (poştal) II 175, facultatea de drept, facultatea juridică I 41, fag I 38, fals I 201, II 330, falsitate I 201, falş I 201, II 330, falşitate I 201, familie, familiei I 23, familii I 23, II 85, fandasie II 20, fandaxie I 70, fantazie II 20, fantezie I 70, II 20, farmacie I 61, 183, fastuos II 114, faţă I 138, faţă de I 173, 180, 181, II 82, faţă de masă II 273, faur II 17, faximil I 194, (nu) fă! I 71, 198, (a) făcea I 13, 165, 198, II 117, (nu) făcea! I 198, făcu I 84, făcui II 194, (a) făcut II 337, (am) făcut I 43, (au) făcut, a făcutără II 323, (am) făcutără I 43, făgaş II 332, Făgeţelu II 247, făinuri I 102, fămeaie II 27, fămeie II 165, 253, fără I 18, II 191, fărămitură I 45, (a) făta II 156, făurar, făurărie, (a) făuri II 17, fântână II 190, feată I 138, februarie II 13, feciorelnic I 39, feciu II 194, federaţie II 114, feerie II 48, fel I 151, femee II 27, femeie I 103, II 27, 165, femeiesc I 103, femenin I 103, 124, femenist I 103, Femina I 103, 204, feminin I 124, feminist I 103, fenomen (al naturii) II 161, fer I 106, ferată I 182, fererie I 47, fericit II 199, fermelie I 73, fest II 16, festiv II 339, festivalul pentru pace al tineretului şi studenţilor, festivalul tineretului şi studenţilor pentru pace II 138, (unei) fete I 23, (unei) fete atît de tinere, (unei) fete atît de tînără I 46, fetei I 23, 98, II 336, 337, fetelor II 108, feti II 337, fetii I 23, feţe I 138, (a) fi I 35, 71, 148, fi! I 17, 148, fiastru II 247, ficat II 157, fics II 325, ficsionomie I 36, ficşi II 324, fiecare I 85, 195, fierărie I 47, (a) fierbe II 178, (a) fii I 71, fii! I 17, 71, 148, fiindcă, fiind că II 75, fiinţă II 36, 127, -fil II 226, filial II 247, Filip, Filipescul II 225, Filipine(le) este o ţară, Filipinele sînt o ţară II 176, filo- II 217, filologhie I 70, filologie I 70, 95, 96, filosof I 151, II 217, 236, filosofie II 140, 176, 216, filozof I 151, II 173, 217, 236, filozofie II 176, 216, 217, (a) fi pe geantă I 86, firai, fir-ai, fir'ai I 124, Firenţe II 174, firesc I 169, firimitură I 45, fiu II 247, fix I 36, II 324, fizio- II 226, fizionomie I 36, floare II 23, Florenţa II 174, Florii II 23, fluent, fluenţă, fluviu II 66, foamei I 200, foarte I 208, II 109, 121, foc mare II 11, foişor II 37, folclor, folklor, folklore I 140, femeie II 165, 253, fontană II 196, forte I 62, fortuit, forţat, forţă II 171, fost II 110, 112, (ei a) fostără II 137, foşti II 110, fotbal II 162, fôntână II 159, 190, 196, fragă, fragi I 137, fraier II 319, frakye II 337, franceji I 165, II 32, 42, francesi II 31, 42, franceza II 281, franceză I 69, francezi I 42, 165, II 31, 32, 42, franctiror II 74, franţuzească I 68, (cai) franţuzeşti I 42, frasă I 23, frate II 337, (a) freca, frecătură, frecţie, frecţiune, frecuş I 59, frecvent II 116, 119, fregvent II 119, freză, frezer I 59, frezerie II 147, fricţiune I 59, (a) frige, frigea, (a) fript II 89, fripturist II 339, frizer I 47, 59, II 122, (la) frizer I 183, frizerie I 47, 183, II 147, frizör II 122, front I 108, II 73, frontieră II 73, fructifer I 59, fructifică I 83, frumoasă, frumos II 240, frunte II 157, frunză II 336, (a) frusta I 56, II 102, 119, frustarea II 102, (a) frustra I 56, II 102, 119, frustrare II 102, fugar II 60, fuge II 168, fugind I 121, fumeie II 253, funcţiune I 187, funebru, funegru I 35, funeralii I 57, 194, funerar I 57, funerare I 194, funerarii I 57, funicular I 36, (a) fura, furare I 81, Furca, furcă II 313, furculiţă II 272,

Scanned with OKEN Scanner

furia II 228, furnică, furnicular I 96, (a) furniza II 173, furt I 81, fuziune I 66, II 97

G. I 208, Gabriel I 70, II 163, galben I 53, Galles I 88, Gara de Est, Gara de Nord, Gara Estului I 182, garaj II 110, Gara Nordului I 182, (a) garanta, garantare I 81, garanţie I 81, II 28, gardă I 134, (a) (se) gargarisi, (a) (se) gargariza I 192, gata II 239, 240, Gavril II 168, Gavrilă I 70, gaz II 73, 82, Gazeta sportului, Gazeta sporturilor I 175, gazetă II 33, găina II 342, găină, găini II 110, gălăţean II 47, găseam I 19, găsească I 20, găselniţă I 166, 167, II 82, (a) găsi I 20, II 82, găsí (pf.) I 84, găsiam I 19, (să) găsiască I 20, găsibil I 166, găsii, găsisem I 151, gătind II 264, găzelniţă II 82, geam, geamuri I 102, geantă I 86, -gen II 226, general II 65, 329, generalisim, generalism II 25, geografie I 70, II 228, George I 70, (a) gera II 26, (limba) germană I 42, gestiune I 66, II 26, Gestapo II 159, gez II 162, Ghedem, Ghe Dem Teodorescu, Ghe De Mugur I 203, gheim, ghem II 271, gheneral II 329, gheografie I 70, Gheorghe I 70, II 118, Gheorghe Vasile, Gheorghe Vasile Ion II 251, ghete II 223, ghid, ghiduri II 81, ghine II 283, 284, ghiuvetă II 29, ghizi II 81, ginere, ginerile I 33, giubea II 204, -giu II 35, (a) (se) gîndi II 193, gîştii I 23, gît II 157, Gladys I 88, glande II 112, glasat I 182, glesnă I 93, godac, godinac II 150, (a) gogi II 204, golgheteri, golghiteri II 163, Govora II 165, gramatic II 227, graniţă II 76, 214, graţie II 103, gravidă, gravită I 39, grădini II 241, grea I 85, greaţă II 115, greacie, greoi II 292, greşeală I 207, II 132, greşire II 132, greu I 85, 135, II 115, greu de urmat I 47, Grigoras, Grigoraş I 174, Grigore II 118, grija II 338, grijă I 26, 31, II 323, 338, grije I 26, 27, 31, II 323, 338, grijea I 27, griu, grîu I 184, II 341, groasnic I 12, II 61, groază I 12, 93, groaznic I 93, II 61, gros, groşi II 324, grotă II 69, gulere pentru cavaleri tari I 138, gulerile I 33, gură II 156, gutoşilor! I 75, guvern, guvernantă II 62, gût II 159

Hacha II 24, haină I 47, 189, haine de damă roase II 139, (a) hali II 213, haltere, halterelor II 166, ham II 306, han II 230, hangiu II 35, Hantemir II 230, haplea I 72, Harvey, Harwey I 93, hăinar, hăinărie I 47, 189, hărţi II 167, hello! I 135, Helsingfors, Helsingski, Helsinki, Helsinski II 100, hep I 135, herarhie II 88, heroglife II 87, hidro- I 61, hidroelectric I 67, hierarhic, hieratic II 117, hierbe II 284, hieroglif II 117, hieroglife II 87—88, himie I 70, hipo- II 217, hipodrom II 184, Hipolit II 125, hipostază II 169, hipotensiune II 169, 217, hirurg I 70, hîrtie I 74, hîrţi II 167, hîzenie II 58, Hogea II 24, holerei I 200, hotărât I 24, (a) hotărî I 113, 122, II 182, hotărît I 24, hoţ I 105, hydro- I 61, Hypolit II 125

i (pron.) I 22, 54, -i (art.) I 17, 97, II 35, -i (des.) I, 17, 23, 26, 33, 169, II 32, 35, 85, 106, 110, 128, 241, 242, -i (pron.) I 161, -i (suf. vb.) I 13, 14, 171, II 209, i- I 161, -i- II 308, -ia I 112, -ia II 228, -iabil II 122, iaht II 70, i-am, i'am, 'i-am I 21, ianuarie II 101, iar I 98, iarnă, iartă I 21, i-aş I 22, Iaşii, Iaşul II 45, iaurgiu II 35, -ibil I 165, -ic II 71, 227, I Ce Brătianu I 208, iconom II 31, iconomie I 70, icuşari II 311, idee I 103, identic I 44, idiosincrasie I 67, -ie I 47,66, 67, II 97, 227, Iehohanan II 118, Iehova I 63, -iei II 35, iel II 336, iele I 62, iepure I 21, II 117, 336, 338, iepurele, iepurle I 33, -ier I 94, ierarh II 18, ierarhie I 177, II 117, ieri I 20, 25, (a) ierna I 21, II 117, (a) ierta I 21, ies I 20, ieste II 222, 335, ieşind II 264, ieşită de sub teascuri II 139, ieu II 222, ifermerie I 73, ifos I 72, 114, igienei I 200, Ignat, ignatul II 205, ignorant II 113, igrasie I 70, izzecută I 49, -ii I 23, 199, 200, 214, 215, II 35, 88, -iii II 36, I. I. Rousseau I 100, Ilici II 165, Ilie II 168, -ilor I 75, II 108, (a) ilustra II 78, -ime II 107, imediat I 150, II 83, impiegat II 14, impermeabil II 121, 122, impermiabil II 121, impiegat II 14, (a) impieta II 213, important II 199, imposibil I 53, 204, II 75, 109, imposibilitate II 109, impresiune I 65, improvizare II 19, in- I 53, 54, 204, II 94, inaugurare I 57, inamic I 59, 157, 153, inaugurare I 57, (a) incasa I 204, incediu I 55, incendiu I 55, II 11, inchizitor II 175, (a) incinera I 204, incompatibil II 19, incontinu II 94, incontinuu I 54, II 94, incubaţie I 204, (a) inculpa II 229, (a) incumba I 171, 172, II 79, incurie II 228, incursiune II 95, 187, -ind I 121, 122, indemnitate I 204, indentic I 44, independenţă I 177, indestructibil I 181, indigestie, indispoziţie I 65, indistractibil I 181, inegal II 230, inextricabil II 171, inextricabilă II 172, inextricabile II 213, inferior II 234, infermerie, infirmerie, infirmi I 73, (a) influenţa I 150, influenţă I 99, 150, influinţă I 99, informaţiune I 65, infra- I 155, infra roşii, infra-roşii II 51, infuzie I 65, infuzi(un)e II 97, inimi II 157, inimie I 59, 157, 153, inimos II 44, injorant II 113, injurie II 223, inmediat I 65, inofensiv, inofenziv I 99, insecticid II 303, (a) insinua I 204, (a) insista II 69, insistă pe lîngă I 101, insistent II 18, inspector I 73, II 85, 175, inspecţie, instrucţie I 73, instrument I 73, 95, insupportabil II 199, inter- I 155, interesant, interesat I 39, 171, interior II 112, internat II 311, (a) interzice I 18, interzis I 9, 10, II 34, intinerar I 44, intrarea e interzisă I 9, intrarea e oprită I 11, intrarea particulară oprită I 41, intrarea particularilor e oprită I 42, intrare oprită I 11, intrepid I 35, II 187, introducerea II 56, -inţă II 36, 62, 127, 186, 223, inutil II 86, invalid I 73,

Scanned with OKEN Scanner

investiga II 186, Ioane!, Ioane Popescu!, Ioane Popescule! II 225, Ioannes II 118, Ion II 118, 229, 251, Ion al lui Dinu, Ion Dinu II 225, Iones I 100, Ion Gheorghe II 251, Ionescu II 229, 340, Ionescu Vasile II 251, Ionnescu I 87, 340, Ion Popescu I 40, II 225, ipostază, ipotecă II 169, ipoteză II 217, -ire I 13, iredentist II 27, iritat I 170, irlandez II 250, (a) iscusi, iscusime, iscusință II 107, isgoni I 11, 12, 92, -ism I 13, 92, II 25, iso- II 217, (a) ispăși II 41, 342, ispector I 73, ispecție I 73, 74, ispisoc II 63, (o) ispravă genială II 147, isprăvi I 12, istrucție I 73, -it I 39, italic II 227, -itate II 112, 262, -ită II 120, itinerar I 44, -iu II 88, 132, (a) iubi II 132, iubire I 144, II 132, iubit I 144, II 141, iubiți I 69, Iugoslavia II 9, Iuleville I 100, iulie II 51, -iune I 66, 67, iunie II 41, ivalid, ivalist I 73, iz- I 92, izact I 49, izgoni I 11, 12, 92, izgonit II 336, izo- II 217

-î I 122, II 209, îi (pron.) I 161, II 39, îi (vb.) II 39, îl II 210, (a) îmbîcsi II 325, (a) îmblînzi II 182, (a) îmbrăca I 12, II 308, îmbrăcăminte II 141, îmbrățișare, îmbrățișeare I 31, îmbrățișează I 69, îmbrățișeri I 31, îmi II 210, î-mi II 89, împegat II 14, (a) împiedica I 18, II 274, împoaie, împoi II 70, (a) împonta I 53, împosibil I 204, (a) împrumuta II 171, (a se) împudra I 53, (a) împuia, împuiază II 70, în I 68, 219, II 11, 197, 198, în- I 32, 53, 204, II 94, 273, în afară de pericol I 186, înaintaș I 204, în al doilea rînd II 328, în aparență I 101, (a se) înapoia I 16, II 189, (a se) înapoia înapoi I 16, (a) încasa I 204, în easă, încasă II 166, în cazul acesta I 91, încă II 129, 130, (a) încălzi I 204, încă o dată I 16, (a) încărca, încărcătură II 276, în ceea ce privesc, în ceea ce privește II 161, (a) începe II 139, începere, început II 132, încercare II 140, încercarea de a vrea II 83, (a) încheia I 42, închisoare I 10, (a) încinera I 204, (a) încleia I 42, înclinare II 141, (a fi) înconcentrat I 53, încontinuu I 53, 54, II 94, (a se) încontra I 53, încordare II 228, (a) încrede II 151, încredere I 81, II 151, (a) încredința, încredințat II 151, (a) încunoștiința II 127, încunoștiințare I 17, (a) încunoștința II 127, încunoștințare I 17, -înd I 121, 122, îndată I 91, (a) îndatora I 204, îndelecat I 53, îndepărtat II 202, în diferite împrejurări I 100, (a) (se) îndoi II 80, îndreptățit I 53, îndrumător II 292, (a) înegri I 32, (a) înfățișa II 105, înfățișare I 31, înfățișază II 338, înfățișător II 105, înfățișeare I 31, înfățișează II 338, înfățișeri I 31, înfățișez, înfățișezi II 338, în frunte cu I 218, în funcție de I 190, II 15, în funcțiune de I 187, (a) (se) îngălbeni I 53, înger I 25, II 90, 160, 190, înghețate, înghețăți II 68, (a) îngrășa II 14, (a) îngrija I 201, (a) îngriji I 190, 201, îngrijit I 201, îngrijitor I 136, (a) îngrijora I 201, (a) înjosi II 307, în loc de II 82, în loc de nume II 234, în mare număr II 13, 19, în mijlocul II 255, înnainte, înnalt, înnapoi, (a) înnebuni, (a) înnegri, (a) înnoda, I 32, (a) înnoi, (a) înnopta I 32, II 273, (a) înnora, (a) înoda, (a) înoi I 32, în plin sezon II 199, în plus II 93, în primul rînd II 328, 329, în privința II 255, în proporții de masă II 273, (a) înrîuri, înrîurire I 150, (a) (se) înrola I 79, în sală I 212, însă I 15, 52, II 78, 177, însăși I 188, în schimb I 78, 162, înseamnă, înseamnă că I 116, însele, însene, înseși, însevă I 188, însfîrșit, în sfîrșit I 91, (a) însinua I 204, în stație I 185, în subsol II 11, însumi, însuși I 109, 110, însuți I 109, înșile I 188, înșine I 109, înșiși I 188, înșivă I 109, (a) înștiința I 219, întăi I 148, în teren II 197, 198, întinsele II 278, întîi I 148, 212, II 141, 329, întîia, întîia oară, întîia parte II 141, Întîi Mai I 198, (a) întîlnit II 281, (a) întîmpina II 27, (a se) întoarce I 16, II 178, 189, (a se) întoarce înapoi I 16, întocmai I 164, în tot cazul I 100, între II 118, 329, (a) întreba la masă I 194, întrebînd II 264, întreg II 215, întregi II 242, între noi doi I 192, întreprid I 35, II 187, întreprind II 187, (a) întreprinde I 35, II 187, între timp I 185, între 8 și pînă la 9 II 329, întru mulți ani II 253, (a) înțelege I 130, în urmă II 68, (a) învia II 115, învingînd II 67, îs II 190, își I 109, II 57, 210, 211

jaf, jale I 31, jandar II 343, jantă I 86, japoneji, japonezi I 165, jar I 31, jazz II 162, jăfuiesc, jălesc I 31, (a) jăli II 338, jăratec, jăratic, jefuiesc, jelesc I 31, (a) jeli II 338, jeratic I 31, jghiaburi I 99, -ji II 32, (a) jicni I 93, (a) jigni I 93, II 113, jină II 56, jintiță II 342, jioc I 31, jmecher I 92, Joan I 99, joben I 103, joc I 31, II 271, Johann I 98, Johnson I 120, joi I 141, Jones I 100, Jonescu I 99, josnic II 307, joui I 141, Jubește-mă I 99, Jugoslavia II 9, Julleville I 100, jurnal-vînzare II 308

Karpen I 87, kilometraj II 36, Kimiță I 87, Kimpan II 172, Kiriac I 93, knóck out I 88, Kogălniceanu II 172, Korzo I 149, Kremlin II 76

l- I 114, II 210, 281, -l (art.) I 115, II 292, -l (pron.) I 77, 178, la I 175, II 252, la aparență I 101, labă II 156, laborioasă II 213, laborios II 171, la capătul forțelor II 21, lacră II 311, la din contră I 213, la drept(ul) vorbind I 210, lady II 162, la fel ca, la fel cu II 113, l-ai I 124, -lalt I 33, l-am I 21, 22, 124, l'am, 'l-am I 21, lamba I 70, lampă I 70, II 250, la mulți ani! II 252, 253, laolaltă I 33, la o parte I 91, (o sută de km) la

Scanned with OKEN Scanner

oră II 235, lapte I 47, lapterie II 226, largi II 242, laringita II 120, lásă II 166, lasără I 44, la staţie I 185, la timpul său I 145, 146, la tot cazul I 100, laud, lauzi I 50, (a) lăcrăma, lăcrămaţie I 35, II 127, (a) lăcrima I 35, lăptar I 47, II 226, lăptărie I 47, lăptoc II 186, (a) lăsa I 162, lăsare II 209, lăsă II 166, lăsăm, lăsător, lăsătură, lăsînd II 209, lătoc II 186, lături II 166, lăudantul, lăudatul I 175, lăudăroşenie II 58, lăuntric II 112, -le (art.) I 55, II 57, 211, le I 114, 115, leage II 219, leapşia I 207, leat II 150, lefter I 72, legat, legatar II 18, lege II 219, (unei) legi I 23, (a) legifera II 78, legii I 23, (a) legisla, legislaţie II 78, legitimaţie I 66, leidi II 162, Leith Ross II 30, lele Ioano! II 225, lemn, lemnar, lemnărie I 47, lemnelor II 108, lemnerie I 47, (a) (se) lenevi I 186, II 12, Leningrad II 166, lesiune I 60, letopiseţ II 150, leziuni interne II 106, li I 114, 115, II 38, 50, libertin, Libertina, libertină II 318, librar, librărie, librerie I 48, liceul II 73, (a) lichi II 253, lider II 162, lift II 51, liftă II 81, lighean II 14, Lilly I 87, limba I 145, limbagii, limbaj, limbaje II 330, limba franceză şi cea germană, limba franceză şi germană I 47, limbă II 220, 291, Limbă-dulce II 313, limbile franceză şi germană I 47, (a) limita II 305, limitat II 202, lin II 278, lingerie I 61, linguistică II 116, lingvistică I 95, 96, II 116, (a) linia II 120, 209, liniatură II 209, linie II 120, liniem, liniind II 209, linotip I 144, (a) lipi II 253, lipseşte să I 40, listă II 39, literal, literar I 189, 194, litere I 33, 34, literele, literi I 34, literile I 33, 34, lîneturi II 89, locandă II 332, locţiitorul I 40, -log II 226, logos I 72, lombago II 125, Londra II 162, -lor II 108, lotărie, loterie I 48, Lotru I 36, (a) lua II 274, (a) lua în vedere I 201, luasem, luăsesem I 151, Lucean II 260, (a) luci I 190, Lucian II 260, lucrativ II 171, lucră I 100, lucrăm II 182, lucrează I 100, II 338, lucrez II 120, 338, lucrezi II 338, lucrînd II 182, lucru I 46, II 161, lui (art.) I 68, 117, lui (pron.) I 117, 152, 153, 155, 159, II 213, luînd II 264, luînd cuvîntul II 158, lumbago II 72, 125, lumiei I 22, (a) lumina, lumină II 204, Luna II 313, lunaut II 190, lunauţi II 183, lună II 103, 132, lunei I 199, 200, lungi II 242, lungo-foco-vărsătoare II 308, luni II 103, (al) lunii II 132, 199, lustragiu, lustrugiu II 35, Lutera I 36, lux, luxos, luxuos II 114, Lynch II 163

m- II 211, macsilar I 49, madamă I 156, madame I 152, madrigal II 40, magasin I 61, magasinier I 102, magazin I 61, 95, II 35, magaziner, magazinier I 102, II 40, magazioner I 95, 102, II 40, mahala II 170, mahalagiu II 35, maharadjalele I 119, maharadjaua I 118, 119, mai (adv.) I 16, 26, 28, 65, 66, 134, 181, 202, II 126, 129, 130, 135, 293, 294, mai (s.) I 28, II 31, mai bine I 15, mai curînd, mai de curînd I 100, mai degrabă II 91, mai deosebiţi (decît) II 61, mai departe I 101, mai de temut ca niciodată II 191, maiestuos II 114, mai inferior II 294, mai-mai II 293, mai mult I 58, mai mult ca niciodată II 191, mai mult decît sigur II 294, mai nimeni II 293, maior II 66, mai redus(ă) II, 46, 201, 293, mai scăzut II 293, mai sigur decît nu este II 192, mai superior I 202, II 294, mai trăieşte II 129, maldăr, maldîr II 173, Maleventum I 64, malotanţă I 56, mamă II 103, (unei) mamă II 58, mamă-mare II 199, mame II 58, 103, manej II 330, manevră II 60, manicheză, manichiuristă I 104, Maniu II 132, Mannerheim II 111, manu I 215, manucure II 340, manutanţă I 56, mare II 204, 293, mareşal II 75, Marin a lu Angheluţă II 284, Mario! II 224, Mark Twain II 162, martie II 20, marţea II 21, marţea grasă II 19, masă I 21, 74, 122, 123, II 189, 271, 272, mascara II 50, mască II 50, 241, masiv II 273, massă I 27, 32, II 273, massiv I 28, mastoidita II 120, maşina II 306, maşină II 15, 173, maşînă II 173, maternitate II 156, 157, maţagran II 329, Mavrogheni II 97, 98, mazagran II 59, 329, mă II 211, (a) măcina II 15, mă duc I 66, mă joc I 66, mănăstire I 148, mănînc I 81, (a) măntui II 219, mănu, mănuşă I 215, măreţie II 228, (a se) mărgini II 305, mărind II 25, măscară, măscărici II 50, măsurile II 274, măşti II 241, mă tem că (n-)o să plouă, mă tem să nu plouă II 192, mătuşă, mătuşe I 26, mână II 159, measă I 138, mecanic, mecanism II 15, meci II 162, Mecsnikow I 100, mediator II 19, mediaţie II 83, meditator II 175, meditaţie II 18, meiu I 26, melodie II 217, membri I 17, memorie II 228, menagiu, menaj II 330, mentalitate I 188, II 262, mercerie I 48, (ei) merg II 323, (ei) merge II 323, (a) merge II 180, (să) mergem II 83, (a) merge pe brînci I 74, meri, merile I 33, mersul de tren I 175, II 52, mesager II 169, 217, mesagii II 330, mesagiu I 143, II 330, mesaj I 143, II 169, 217, 330, mesaje II 330, mese I 21, 23, mesei I 23, mesii I 23, 199, meteor I 95, meteorologic I 95, meteorologie I 99, metereologic I 95, metereologie I 99, metod, metodă II 21, meu I 106, II 210, mexaform II 248, mi I 22, 54, II 89, -mi II 210, mic II 293, mica mea, (am) mica mea mîndrie I 192, mică II 141, micdale I 93, mici II 73, 242, micro-cefal I 67, micul meu I 192, midinetă II 331, mie îmi place II 281, miel, miercuri, miere II 253, miez II 83, mignonă I 62, migrenă II 81, Mihael I 70, Mihai I 25, 26, Mihail I 70, Mihaiu I 25, Mihai Vasile II 225, mijloc I 93, mileniu II 150, milionar II 126, mi-l trebuie I 76, 77, miner, minier I 94, ministru I 40, II 66, miniştri I 17, minte I 188, Minu II 229, minunt, minut I 44, mioză II 280, miragii, miraj, miraje II 330, mireasă!, mireaso! II 343, (ei) miroase II 168, mironosit, mironosiţă II 57, miros II 150, (ei) miros II 168, mişloc I 93, mişto II 213, Mitty I 87, Mitu Drăgan, Mitu lui Marin Drăgan II 284, Mitzy, Miţi I 93, mîine

Scanned with OKEN Scanner

II 43, mîini I 191, (a) mîna II 173, mînă I 191, 215, II 43, mînăstire I 148, (a) mînca I 81, 123, II 192, 193, mîncarai I 124, mîncare I 81, 144, mîncare-ai I 124, mîncasem, mîncaserăm I 65, mîncat I 144, mîncări, mîncăruri I 112, mîne II 43, mîni I 191, II 43, mînji II 32, (a) mîntui II 219, mînuşă I 215, mînz II 32, 340, mńel, mńere II 253, moara I 214, moarei I 200, 214, II 63, moaşă II 269, mobilizare, mobilizat pe loc II 82, modele I 84, modern II 198, 199, 211, (o) modernă fabrică II 139, modernizat I 134, (a) (se) modifica noul mers de tren I 167, mojic, (José) Mojica I 99, molatice II 242, molcom II 227, molitvă II 342, monarh II 18, monarhie I 177, II 17, monedă II 41, monolog I 35, monotip I 144, monstră I 73, 74, monstru I 74, II 25, monstruos II 114, Montmartre I 156, morar I 214, morav I 35, morii I 200, 214, II 63, mormînt II 173, (unei) morţi I 23, morţii I 23, 98, mosor II 216, mostră I 74, II 25, moşi pe groşi II 214, motor II 187, motto II 134, muiem II 182, muind I 121, II 182, (a) mulge II 178, mult II 107, multoratec II 300, (a) mulţăni II 150, 253, mulţime II 107, (a) mulţumi II 150, muncă I 81, muncească I 20, munceşte I 71, (a) munci I 20, 81, II 171, (nu) munci! I 71, munciam I 19, (să) munciască I 20, muncii II 166, muncire I 81, muncitor II 174, munte I 74, munţi, munţii I 17, munţilor II 108, Muntteanu I 87, murge II 242, (a) muri II 316, musafir I 209, musafiră I 209, 210, muscă I 136, muschiulatură, muschiulos, musculatură, musculos II 129, musiu I 156, muşchi II 68, 129, muşchiulatură, muşchiulos II 129, muştei, muştii I 22, (a) muştrului drastic I 214, mut II 171, mutual II 161, 171, Muţiu II 132, muzeu II 173

naiv II 319, (a) (se) naşte I 68, II 156, naşte întrebarea II 262, naştere I 81, natural, I 169, naţional I 188, naţionalism II 25, naţionalizare, naţiune I 188, -naut II 183, 190, -nauţi, navă II 183, navetă II 136, nămol I 45, nărav I 35, născare I 81, năuce II 242, ne I 54, 114, 115, neam II 234, -neaţa II 343, nebun I 32, necesar I 100, necontenit I 54, II 94, necuratul I 63, (omul) nedormit II 131, nedreptăţit I 53, Negreasca, Negrescul II 225, negri, (doi) negrii I 17, negru I 32, Negruţi I 87, Negruzzi I 87, II 172, negustor II 174, Neguţătoriu II 313, neîndreptăţit I 53, neîntrerupt I 24, neînţeles I 130, nemijlocit I 150, (limbă) nemţească I 42, nemţeşti II 158, nene Ioane! II 225, neogramatici, neo-grammairieni I 100, nepoţi, nepoţii I 17, nepriceput I 130, nervozitate I 188, II 331, nestabil II 260, net I 141, neted I 141, 142, netrebnicule! I 75, neumă II 237, neutral, neutru II 77, nevastă-mea II 87, nevăstuica I 63, nevenirea I 181, 182, nevoie II 53, nevralgie II 44, Nevski II 28, New York II 163, 166, new york II 154, ni I 54, 114, 115, nici I 183, II 67, nici un II 67, nici unul I 85, 215, Nicolae II 118, niercuri II 253, Nikolaos II 118, ni pare bine I 54, niros II 150, nişte II 301, 302, ni trebuie I 54, niţel apă I 46, no. II 46, noapte I 32, noapte bună II 292, noauă II 109, noatin II 150, Nobel II 111, 159, 339, noi (adj.) I 140, 141, II 109, noi (pron.) I 140, 141, noiembrie II 86, noimă I 72, noi recorduri II 11, nomenclatură II 294, nomol I 45, nopţei I 22, 199, 200, nopţii I 22, 23, 199, nor I 32, Nordenskiöld II 159, nostalgie II 44, nostrificare I 154, 155, noştri II 161, nou I 32, II 104, 105, 109, 273, nouă (adj.) II 109, nouă (num.), noue I 62, noui I 140, 141, II 109, nou record II 11, nr. II 46, nu I 18, II 66, nu e nepriceput, nu e prost II 191, nu-i părerea mea I 192, nu-l I 22, num. II 46, numai I 65, 142, 145, II 126, 304, 305, nu mai I 65, II 126, nu mă pot opri de a spune I 18, număr II 110, 158, nume de război I 184, numeros, numerozitate II 110, nuntă II 241, nunţi I 23, II 241, nunţii I 23, nu . . . numai II 304, 305, nu pot să fiu I 180, nu pot să nu intru, nu pot să nu spun, nu pot trece fără să (nu) intru I 18, nu sînt I 180, nu-ţi I 21, 22, nu'ţi I 21

o II 67, -o- II 10, 308, -oaie II 292, o alta II 328, oameni II 23, oare I 91, oaricari I 56, oaspe II 65, oaspeţi I 209, oaste II 65, o aşteaptă II 95, ob- II 260, obezilor! I 75, obiect II 260, obiectat I 100, obiectiv I 153, obîrşie I 169, obrasnic, obraz I 12, 93, obraznic I 93, obtuz I 191, ocean II 260, ochesică I 62, ochi II 157, ochii I 46, ochiu I 26, II 336, ocol II 342, octobrie I 39, octombrie I 39, II 80, (a) (se) ocupa de, (a) (se) ocupa despre I 85, odae, odaie I 62, odată, o dată I 150, II 62, odă II 217, odgon I 93, (a) ofensa II 125, ofensă, ofensivă II 83, (a) (se) oferi, (te) oferi la mine, (nu m-am) oferit la dv. II 262, ofiţer II 65, ofsaid, oftit I 199, oglindei, oglinzi, oglinzii II 32, -oi II 292, oichi II 43, oier I 62, Olaru, Olăriţa II 118, oloage II 242, oltean II 97, -ol II 215, Oltelniţa I 39, olteni II 97, oltenii I 184, Olteniţa I 39, om II 115, 133, (al unui) om II 133, omagiu II 110, 330, omenie II 228, o mie şi una de nopţi I 46, Omnia I 204, omora, (a) omorî I 113, omu(l) II 222, omule! I 75, -on II 128, -oner II 40, onoare I 7, 98, onoarei I 23, 98, 200, II 63, onorate domn!, onorate domnule! II 135, onori I 23, 98, onorii II 63, opancă I 132, operaţie II 22, operaţionalitate II 262, opere, operile I 33, (a) opina II 120, opincar II 224, opincă I 132, opinează, opinez, opiniază, opinie II 120, opis II 63, (îl) opresc de a (nu) pleca I 18, (îl) opresc să nu plece I 18, oprit I 9, 10, oprobiu,

Scanned with OKEN Scanner

oprobriu I 56, II 59, 102, (a) opta II 22, or I 205, ora I 154, Oradea, Oradei, Oradiei II 32, oraş II 140, oraţie II 206, oră I 154, Orăzii II 32, (adevăratei) ordine I 214, 215, ordinei, ordini, ordinii I 215, (a) ordona II 22, orele I 154, ori I 205, oricare II 70, 77, oricari I 56, orice fel II 76, original, originar I 194, II 15, (de) origine etnică II 40, orz II 341, -os I 39, II 113, o s-o aştepte II 95, ospătar, ospătărie II 42, ostroment I 73, 74, 95, otgon I 93, otita II 120, oţ I 105, ou, ouăle, ouălelor, ouălor II 108, oul II 342, Ovid, Ovidiu II 31, oxigen I 48, -oză II 120, -ozitate II 110

paar I 105, pachebot II 88, pact II 47, pagină II 71, pahar I 105, (un) pahar cu apă II, 7, 8, 9, 197, 198, 235, 248, 332, (un) pahar de apă II 7, 8, 198, 235, 332, pahar pentru vin II 198, paisprezece I 125, Palace I 204, palindrom II 184, palton II 128, pană I 136, 137, 138, II 97, 200, 247, pancartă II 187, pane I 138, II 200, panglică I 93, pantofar II 223, papa-, papă II 12, papetărie, papeterie I 48, papugiu II 224, para chiară, para chioară II 295, paradis II 57, paradox II 201, paradoxe, paradoxuri II 200, 201, parafină II 46, paragini I 184, paraliticii! II 343, paraliticilor! I 75, II 343, parazit, paraziţi II 28, (a) pare I 14, (mi se) pare antipatic I 134, (mi-ar) pare bine I 14, (mi se) pare puţin probabil I 58, (mi se) pare simpatic I 134, parfumerie I 48, parhelia II 134, Pari II 174, pari 20 de ani I 192, Paris II 174, parlament II 43, parte I 91, partea a doua I 8, II 141, partea doua I 8, partea întîi, partea întîia II 141, parte integrantă I 190, partidă II 271, pas I 74, (a) pasa I 202, pasaj, pasaje, pasagii II 330, pască II 24, pasiune I 60, 66, 217, paşa, paşale I 118, paşaport II 55, paşaua, paşă, paşi I 118, Paşte II 24, 123, Paşti, Paştile II 123, patimă I 217, patinator, patinor II 16, patriarh II 18, patrie II 140, patrusprezece I 126, pază, paznic I 12, 93, pă II 214, 337, păcătosul de mine II 165, păcătoşenie II 59, păcurar II 313, păgîn II 342, pă groşi II 214, pălăria în cap, pălăria pe cap II 235, păr II 156, 214, păr de cîine, păr de lup II 214, (a) părea I 14, II 178, părere I 14, păroşi II 214, părtaş II 101, părut I 191, (a) păsa I 59, păsat I 59, 191, 192, păstraţi curăţenia!, păstraţi curăţenie!, păstraţi liniştе(a)! I 215, păstru II 311, păsut I 59, 191, 192, pătrat lungăreţ II 209, pătrat lunguieţ II 208, 209, păun II 207, Pârvan I 25, II 160, 172, 257, pe I 131, 219, II 93, 115, 116, 197, 198, 211, 214, 247, 278, 281, 337, pe afară I 212, peaj II 106, peană I 138, 200, 247, peane II 247, peaşte II 337, pechinez, pechinoaz I 148, Pecica II 236, pedagog, pedagogie I 103, pedată I 91, pe de altă parte II 328, 329, pedeapsa cu amendă, pedeapsa cu închisoare, pedeapsa cu moarte(a) I 10, pedeapsă I 10, II 127, pe de o parte II 328, 329, (a) pedepsi cu închisoare I 10, pedepsie II 127, pedestru I 198, peiaj II 105, peie I 88, peisaj, peisagiu I 143, pe la I 219, pe lîngă II 87, peltice II 242, peluză II 121, pe mai departe I 100—101, pen-club I 158, 160, pene I 137, 138, II 200, 247, penny II 200, pension II 125, pentru I 8, II 8, 121, 198, 309, pentru a douăzeci şi una de oară I 195, (o sută de km) pe oră II 235, percheziţie, perchiziţie II 33, percurtor, percutor I 44, peren II 150, perfect I 15, 102, II 228, perfectamente I 165, perfect de bine I 15, II 228, perfect de rău II 228, periculozitate II 262, perie de ghete II 224, perim I 106, period II 21, peripeţii I 175, II 181, (a) permea, permeabil II 200, perplecşi II 324, perpetum, perpetuum mobile II 20, perplex II 324, persan I 100, (a) persecuta I 149, persian I 100, persoană I 156, 157, pertinamente I 165, (a) pertracta II 339, per tu II 279, pe sală I 212, pesce II 165, peste I 207, II 80, peste adversar, peste om I 207, peşte II 165, 222, 337, petagog, petagogie I 103, pete de conştiinţă I 159, pe teren II 197, 198, petiţie II 332, petrolier, petrolifer I 59, Petre, petre II 153, petri I 33, pe undeva II 263, pe vagon I 86, pharmacie I 61, pi II 337, pianine I 46, (să) piardă I 21, piaţă II 54, pibrit I 73, picaj II 279, picerile I 193, picior II 156, (a) picta, pictor, pictură II 250, piedică I 21, piei I 73, 199, pieii, piele, pielei I 199, piept II 157, 283, pieptar II 272, piepteni, piepteni I 169, (a) pierde I 21, 81, pierdere I 81, pierde-vară, pierde vară I 91, piersecă II 193, pierzare I 81, pierzind I 51, pietre, pietri I 33, pieţei, pieţelor, pieţii, pieţilor II 69, piftea I 88, pioner I 94, 95, 99, II 40, pionier I 94, 99, II 40, pioşenie II 58, pioşie II 59, pisanie II 63, pivnicer II 42, pîine I 191, II 43, pîini I 191, pînă la II 29, pîne I 191, II 43, Pîrvan II 160, 172, (a) placa, placaj I 81, placardă II 187, (a) place I 14, 165, II, 117, 182, (mi-ar) place I 13, 14, plăcere I 14, Pladner II 330, plafar II 308, plancardă II 187, planul de Bucureşti I 175, II 52, plapămă I 45, plapomă, plapumă I 44, (a) (se) plasa, plasat I 172, platan I 83, platon II 128, platou I 83, II 128, (a) plăcea I 14, 165, II 117, 178, 182, 215, plăcere I 14, II 117, plăcintă II 215, plăpămar I 45, plăpămarul, plăpămăria I 44, plăpumar, plăpumărie I 45, (a) (se) pleca II 42, (a) plecat II 259, (slugă) plecată, plecăciune II 43, plecăm pentru Axenstein I 192, (să) plece I 45, II 259, plecînd II 264, pledează pe lîngă I 101, pledoarie II 166, pledoariile I 193, plictiseşti I 90, plictisit I 147, plimbare II 58, 68, plimbări II 68, plin cu, plin de II 67, 68, (a se) pliroforisi I 73, plînsem, plînserăm II 139, ploaia I 27, ploaie I 27, II 114, ploi II 114, plonkkek I 163, plotoner I 94, plug II 341, plugul II 342, plural II 300, plus de asta II 93, plutonier I

Scanned with OKEN Scanner

94, poale II 323, poalele muntelui II 291, 323, (nu) poate fi admisibil I 133, (a) pocni I 146, podgorie I 93, poenar II 247, poesie I 23, 60, 61, poezie I 61, poiană II 20, 247, pol II 90, polemici, polemii I 100, poli II 90, poliţie II 114, poliţiune I 67, II 114, polonezi II 32, 42, polonesi II 42, polonezi II 32, 42, Polonia II 20, poluri II 90, pomanagiu II 35, pomanei, pomenii I 98, pomi, pomii I 17, pontoner II 40, pontoneri I 94, pontonier II 40, pontonieri I 94, Pontos Axeinos I 64, popas, popăsi I 45, Popesco I 87, Popescule! II 225, Popeştii II 327, (a) popi II 156, popoare II 23, (a) poposi I 45, Popp I 87, Pop(p)escu I 87, II 340, porc II 214, porcdecline I 110, porc de cline I 110, II 214, portfei, portfeu, portofel, portofoliu I 180, portret I 56, porţiile, porţile I 17, porumbi, porumburi I 112, posă I 23, (să) poseadă, posedă, (să) posede, posedează, (să) posedeze II 52, posibil I 53, post, (a) posti II 16, potgorie I 93, potret I 56, potrivit I 100, prădare II 135, prădăciune II 136, prădăciuni, prădări II 135, prăziile, prăzile I 17, pre- I 207, pre I 219, II 301, prea mult abuz I 134, precedent II 90, 91, precedesor II 90, Precista II 342, (a) preconiza I 107, (a) preda I 185, predecesor II 90, prefaţiune I 67, prefer I 15, prefer mai bine I 15, 133, prejudecăţi II 30, (a) prejudicia I 121, II 213, 229, prejudiciind I 121, prejudiciînd I 121, 122, preliminar I 207, (a) prelua I 185, premeditare II 19, premergător I 207, premiant, premiat I 174, premilitar I 207, premisă II 173, (a) preocupa I 89, preşedintele II 97, preşedinţie, preşident, preşidenţie I 57, pretinse opere de artă II 138, preţuri sacrificate I 218, (a) (se) preumbla II 58, (a) prevede I 13, 14, II 117, (a) prevedea II 117, prevedere I 14, prezent, (a) prezenta, prezenţă II 105, prezidenţie I 57, prezumat, prezumtiv I 160, (a) pricepe I 130, prieten, prietenos II 113, priinţă II 36, Prima Mai I 198, primblare II 58, primească, primesc II 72, (a) primi II 83, primia, primiască II 72, primul II 79, primul debut I 15, prin I 219, II 133, prin bombe II 133, prin care II 20, 28, principal I 16, (a) prinde II 139, (a) prinde limba, (a) prinde limbă I 10, printre II 255, prin urmare I 100, prioritate II 186, prispă II 272, privilegii, privelegiu II 85, privighetoare II 319, prizioner II 40, prizoner I 94, prizonier I 94, II 40, prînz I 122, 123, (a) prînzi I 122, prînzul de seară I 122, probe (sportive) I 200, (a) proclama II 295, profesionişti I 178, profesor II 175, profund, profunziune, profuziune II 97, proiect II 260, proletar II 10, prolicşi, prolix II 324, prolog I 67, promontor, promontoriu, promotor II 187, (a) promova II 339, proolog, prooroc, (a) prooroci, (a) prooroga I 67, propagandă II 38, propensiune II 141, (casă) propie II 102, 147, propietar I 56, 164, II 102, propiu I 56, 164, (casă) proprie II 147, proprietar I 56, 164, II 22, 101, 102, propriu I 56, 164, proroc I 68, (a) proroga I 67, pros-, prosodie II 217, prostănace II 242, (altă) prostie guvernamentală I 42, prostituantă, prostituată I 39, prostule! I 75, protagonist II 71, 181, protocol II 85, protopărinţi I 100, (a) provoca II 229, provocare II 91, prozodie II 217, pseudo- II 166, 168, 169, 260, Pseudocynegeticos II 169, Pseudo-Kinegetikos, Pseudo-kinegheticos, Pseudo-Kineghetikos, Pseudo-Kyneghetikos, Pseudo-kyneghetikos, Pseudokinigetikos II 168, Psevdo-kinighetikos II 168, 169, pt, p-tru II 121, publicul II 19, pudic II 228, Pudovkin, Pudowkin II 116, pudră I 53, (eu) pui I 49, 50, 51, 154, (să) pui I 50, (să) puie I 49, 50, 51, pulovăr, pulover I 88, pun I 49, (să) pună I 49, 50, (a) pune II 99, (a) pune în evidenţă I 218, (a) (se) pune pe tren II 255, punere I 51, punînd I 50, punte, punţi, punţii I 97, (a) (se) purta I 173, purtător de cuvînt, purtător de cuvînt al armatei americane, purtător de cuvînt militar, (un) purtător militar de cuvînt american II 139, (a) pus II 140, Puşkin II 116, (a) putea II 109, 116, 127, putinţă II 36, 62, 127

rachetodrom II 184, (a) rade I 201, II 156, (a se) rade II 189, (a) radia, radiator, radiem, radiind II 209, radioscopie II 259, 260, radioterapie I 67, Radu(-)de(-)la(-)Afumaţi II 223, Radule! II 224, ragby I 207, (a) rage I 201, raid II 72, rajah, rajahi, rajahul I 119, rană II 104, 106, rapoarte I 179, 182, raport I 179, raporturi I 179, 182, rapsod II 217, rare, rari II 73, (a) ras I 201, rasă (adj.), rasă (s.) II 272, 273, rase I 201, rasist II 273, rasol II 215, rassă II 273, rassist I 28, raţă II 272, raţia I 66, raţie II 114, 131, raţiunea I 66, II 114, Raul II 18, ravagii, ravagiu II 110, 330, ravaj II 110, rază, raze, razie, razzie II 131, -ră I 43, 44, (a) răci I 59, II 207, răcit I 214, răcituri I 59, răcut I 56, Răducanu lu Neagu lu Moş Vasile II 284, Rădulescu II 272, răifăcători I 213, -răm I 65, (am) rămas II 259, rămăsei I 150, rămăsesem I 151, rămîi I 49, 154, rămîn I 154, rămîne I 100, II 87, (a) rămîne I 13, 164, II 117, 178, 207, (a) rămînea I 13, 164, II 117, rănirea II 104, 106, răs- II 333, răsboi I 11, 12, 92, (a) răsbuna I 92, (a) răspîndi II 332, (a) răspunde II 178, (a) răstălmăci I 12, rău II 207, rău de mare, rău de munte I 68, răufăcător I 213, rău făcători I 213, răz- I 92, II 333, răzbel I 34, războaie I 62, războiu I 11, 12, 35, 92, II 336, râu II 160, 190, re- I 16, II 102, 308, rea-voinţă II 227, recalcitrant II 98, rece I 59, recensămînt I 56, recenzie I 64, recesămînt I 56, recerut I 100, rechiziţie II 33, recit I 216, recituri I 59, (a) reclama II 14, 295, recla-

Scanned with OKEN Scanner

maţie I 35, II 57, 127, reclamaţiune I 66, II 57, reclamă II 14, recreaţie, re-creaţie II 223, recrut I 56, rector II 175, recurent II 18, (să se) recurgă I 90, redivivus I 166, (a) (se) reduce II 305, redusă II 201, 202, refăcut I 16, (a) refera II 79, (a) (se) referi, (nu m-am) referit la dv. II 262, reforma, reformaţiunea I 100, (a) refuza II 228, rege II 37, regele Belgiei, regele belgienilor II 130, regină II 37, regisor II 175, regizor II 173, 175, reia II 27, (a) (se) reîntoarce I 16, (a) rela, relaţie II 79, relaxat I 48, relei-voinţe II 227, (a) releva I 100, religie, religiune II 114, reluare II 27, remarcă II 166, remarce, remărci II 105, remuneraţie II 193, renovat din nou I 16, rentier I 94, renumeraţie II 193, reparate II 18, repercursiune II 187, repercursiuni II 94, 95, repercusiune II 95, 187, repercusiuni II 95, repercuta, repercurta I 44, repet, repet a doua oară, repet încă o dată I 16, reporter II 60, 122, reporteur II 122, represalii II 47, 48, (a) reprezenta, reprezentant, reprezentaţie II 105, (a) resimţi II 102, resort II 273, respectos, respectuos I 39, respinşi I 169, restaurant II 139, 332, restează I 100, respinşi I 169, retur II 279, revanşă II 171, reveion, revelion II 206, (a) reveni II 102, revizor II 175, revizuire II 332, rezid II 31, rezidă că, rezidă în II 55, rezidiu, reziduu II 31, (a) (se) rezuma II 305, ricşă II 325, (a) ridica I 100, ridiche, ridichi I 137, Rio de Janeiro, Rio de haneiro II 174, risc II 55, (a) ride I 13, II 178, rîmnic, Rîmniceanu I 87, rît II 156, rîu II 159, 190, 336, roade II 259, roată II 342, roate I 98, II 43, roatei I 98, Robinson I 120, rocfór, rócford, rockford I 195, roibi, röibi I 208, roichie II 43, roiu II 195, Roma I 87, român I 25, 34, 40, 42, II 16, 336, (limba) română, românească I 42, românesc I 40, româneşte II 292, România I 25, 34, 40, II 160, 228, 257, Romniceanu I 87, Roosevelt II 28, roq refort I 195, ros II 139, Rosete I 177, Rosetti I 87, 172, 177, rotocol II 342, roţi I 98, II 43, roţii I 98, rouăi, rouei I 211, Roxy I 204, rîndunea I 25, rubrică II 87, rucsac II 325, rugby I 207, rugi, rugiuri II 122, ruibi I 208, ruj, rujuri II 122, rumân I 34, ruptă II 93, Rusciuc II 333, Ruset I 87, Ruşciuc II 333, Rutela I 36, rutină II 93

s- I 92, -s II 190, sa I 152, 153, 159, sabie, sabiei I 23, sacagiu II 35, safe, safeu II 91, salar, salariu II 22, salate I 45, (George) Sand II 173, sanitară, sanitare II 68, sare atică II 39, sarmalé II 248, sastrugi II 134, Satulung, Satu-Mare II 223, sau I 205, 206, II 260, să II 278, săbiei, săbii I 23, să creşti mare! II 253, sălbatic, sălbătăcie, sălbăticie I 44, sărac II 107, săracul de mine II 165, sărată I 182, (a) sărăci, sărăcime II 107, (a) sărba, sărbătoare II 100, 289, 339, sărbătoarei I 98, 200, sărbătoresc II 339, (a) sărbători II 289, sărbătorii I 98, 200, sărbătorire II 289, sărea I 113, (a) sări II 182, săria I 113, sărind I 121, sărman II 199, să trăieşti! II 253, (s-a) săturat II 77, să-ţi I 22, său I 152, 153, 155, 159, II 213, Săvulescu II 272, (a) sbera I 106, Scandenberg II 99, Scander II 100, Scanderbeg II 29, 100, Scanderberg II 29, scară II 105, scaun, scaunele, scaunelor II 108, (a) scădea I 13, (a) scăpa prin tangentă I 187, 190, scări II 105, scenă II 333, schemă I 72, schembea, (a) scheuna II 333, schi II 159, schimă I 72, schimb II 333, (a) schimba de idee, (a) schimba ideea I 68, (a) schimonosi, schiţă II 333, scisiune, sciziune I 60, scînteie II 27, scîrboşenie II 59, sclifosit, sclivisit I 72, scoarţă I 124, (să) scoată, (să) scoaţă I 49, 50, Scoda II 64, -scop II 260, scopie II 260, scor II 181, scorul II 270, scot I 49, scotch-terier, scotch-terieur II 122, scoţ I 49, 50, scoţi I 49, scoţînd I 50, (a) scri, scriere I 14, scriind I 121, II 99, scrim I 14, scrisoare II 68, scrisoarei, scrisorii I 200, scriţi, scriu I 14, (a) scruta, scrutin II 315, (a) sculpta, sculptor, sculptură II 250, scumpet, scumpete, scumpeturi II 89, se I 46, 114, seceră II 341, seci II 242, secol I 100, secolul al optsprezecelea, secolul al şaisprezecelea, secolul optsprezece, secolul şaisprezece, secolul XVI, secolul XVIII II 56, secreţie, secreţiuni II 112, sectă I 118, sector I 108, secţie, secţiune I 66, II 114, seismic II 63, selenaut, selenonaut II 190, sem I 35, (a) semăna II 341, seminar II 311, senator II 40, 175, senin II 278, (a) serba II 100, 286, serbez II 289, serenisim II 25, sergent II 23, sergiuri II 122, seri, serii I 23, serj II 122, serveşte, serveşte-te II 193, (a) (se) servi I 158, II 115, 192, 193, serviabil II 122, servici II 88, servicios II 193, serviciu II 88, servietă II 94, servire II 193, serviţi!, serviţi-vă! II 193, -sesem I 151, sesiunea I 60, set II 270, 271, seţi I 35, se văd scrise cuvintele, se vede scris . . . cuvintele II 176, Sevila, Sevilia II 174, Sevilla II 173, 174, seziune I 60, sezon plin II 199, sfară II 11, sfat II 74, sfincşi II 324, sfinţenie II, 58, sfinţie II 59, sfinx II 324, sfoară, sfoară-n ţară II 11, signal II 113, Silly I 87, Silvia, Silvya II 124, 125, simplifică I 193, simplu II 125, (să) simtă, (să) simţă I 50, (a) simţi II 102, sine qua non 59, sineşi I 109, singuratic I 100, sinod II 21, sinozită, sinuzită II 120, sismic II 63, sistematizare, sistemizare I 100, situaţia că II 54, sînt I 35, 62, 149, II 190, 191, 196, 215, 236, sînt lipsă I 86, sînul vacii I 185, 186, Sjoestedt, sky II 159, slave de sud I 100, -slă II 12, (a) slăbi II 14, slătinean II 47, sleeping I 121, II 329, sluţenie II 59, smaş, smeci II 271, sminteală I 207, smoching II 329, smoking I 121, II 18, snob II 9, snop II 341, soare II 124, 222,

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

soceal, social II 260, socialism I 12, II 25, socializm I 12, sofist II 217, soglasnică II 234, solfegiu II 330, (a) solicita II 22, somnifer I 59, somnul II 278, sonior I 136, -sor II 175, Sora II 313, sorcovă, (a) sorcovi II 206, soviet II 74, spalier II 159, spaniol II 158, spate I 135, spătar II 139, speacker II 86, speaker I 120, speceal II 260, special II 158, 171, 260, specifică I 83, 193, specios II 171, spectacol II 85, spectaculos II 171, spectaculozitate II 262, (a) specula II 158, speculanţi, speculatori I 168, speculaţie, specula I 168, II 85, splendid I 39, II 53 splendit I 39, spicăr II 111, 159, spicher II 111, 159, 329, spicuiri I 209, spion I 121, Spirache II 118, Spiridoane! II 224, Spiridon, Spiru II 118, spre I 207, spre a II 14, spreaviz I 207, sprint I 120, 135, 136, II 159, sprinteuri I 136, Sprules I 121, spui I 49, 154, spun I 154, (a) spune I 130, (a) stabilit un nou record II 11, (a) sta cot la cot II 136, stagiu II 110, 330, (a) stagna II 101, stai! I 71, stambă, stampă I 70, stampilă II 329, standard I 120, II 159, start I 120, II 159, state (de plată) II 329, statut II 158, staţie I 66, staţii II 136, staţionarea, staţionare interzisă I 11, staţiune I 66, stă! I 71, stăpîne! II 342, stăruie pe lîngă, stăruie pentru I 101, stătea I 84, stăţii II 136, S.T.B. II 130, 343, steag II 260, stelage, stelaje I 156, stele, stelei I 23, Stendhal II 173, stihia, stihie II 228, stilistică II 320, stilul II 291, stimularea II 23, stîlp I 74, stîlpi, stîlpii I 17, Stockholm II 84, 111, 159, stofă II 329, stofe de boală I 178, strada Avalanşei II 163, strada Bastiliei II 164, strada Bateriilor II 166, strada Berthelot, strada Brezoianu, strada Brezoianu Ion, strada Căderea Bastiliei II 164, strada Cobălcescu I 68, strada Cometa II 164, strada Dr. Cantacuzino Ion II 251, strada Echinoxului, strada Emigratului, strada Epicol, strada Epicur II 163, strada Fîntînii I 68, II 164, strada I. G. Duca, strada Ion Brezoianu, strada Lueger II 164, strada lui Mihail Vais I 68, strada Minotaurului II 163, strada Mozart W. Amadeus II 164, 251, strada Nuferilor II 163, 164, strada Pacienţei, strada Picajului II 163, strada Popov II 164, strada Sapienţei, strada Speranţei II 163, stradă I 45, strade II 105, straie II 100, (a) strangula II 158, strașnice II 242, straţă II 159, stră- I 59, II 126, 127, străbun II 126, străbunic II 127, străgermană II 126, străin I 59, strămoş II 126, strămoşi I 100, strănepot II 127, străromân I 151, 152, străromână II 126, 127, străslavă, străvechi II 126, străzi I 45, II 105, strein I 59, Stribling I 88, (a) strica II 171, Strindberg I 111, 121, II 159, (a) studia II 200, 209, studiem, studiind II 200, studio I 218, stupizenie II 58, 59, s(u) II 190, sub I 34, II 11, 40, sub- I 155, II 260, sub diferite împrejurări I 100, subiect I 153, II 260, subjonctiv, subjunctiv I 153, submersibil II 93, subsol II 11, subteran II 189, sudeţi II 49, sud-slave I 100, (a) sufla, suflet II 204, sug I 14, sugestie I 66, suggestie I 65, (se) sui, sui II 236, suită I 176, 177, (a) suleva I 100, sumă II 128, 157, sume, sumi II 128, sunătoare II 300, sunt I 35, 62, 149, II 190, 196, 215, 236, super I 155, super fluu II 66, superior I 16, 202, II 294, supra I 155, II 51, supracotă II 81, supraîncălzită, supra încălzită II 51, supsei I 14, supt (part.) I 14, II 40, supt (prep.) I 34, II 40, Surlaşiu II 132, surprinsă pe neaşteptate I 176, surtuc, surtucar II 224, (a) suspenda II 202, sută I 100, sûnt II 190, 196, sweter, switer I 88

(să) şadă I 50, şai- I 126, şaisprezece, şaizeci I 125, şantaj II 110, şanteză I 104, şapcă I 31, şapte II 144, şarge II 242, (a) şarja, şarjă II 276, şarmant I 61, şarpe, Şarpe, Şarpele II 313, şase- I 126, şasesprezece I 125, 126, şasezeci I 126, (să) şază I 50, şăpci I 31, şăpti II 144, şcenă II 333, şcheau, şchei II 313, şchimb, şchimba II 333, şchiţă II 339, şcoală II 336, şcoale I 98, II 43, şcoalei I 98, şcolar II 336, şcoli I 98, II 43, 336, şcolii I 9, şeapcă I 31, şeapte I 31, II 144, şease I 31, şed I 59, (a) şedea II 182, şedinţii furtunoasă I 46, şefule! II 135, şeisprezece I 125, şepci, şepcar, Şepcari I 31, şervet II 94, şghiaburi I 99, şi (adv.) I 53, II 304, şi (conj.) I 52, 53, 78, II 54, 118, 278, 303, 304, şi (pron.) I 109, şi- (pron.) II 57, 211, -şi I 109, 187, II 210, şi al doilea, şi al doilea rînd II 329, şi alţi ... I 157, şic II 331, şi mai superior I 16, şi şi II 304, Şkoda II 64, şleahtă II 80, şleeping, şmoching II 329, şoacăţ II 21, şofer I 61, 94, II 122, 306, şofeur I 61, şoför II 122, Şolohov II 116, şomaj II 12, şomer, şomeur I 60, 61, şoseaua Kalinin Ivanovici Mihail II 164, şpaniol, (a) şpecula, şpeţial II 158, şpicăr II 111, 329, ştampilă, ştate (de plată) II 329, ştatut II 158, Ştefan II 225, (a) şterge II 178, şterge-ţi-vă-ţi, şterge-ţi-v'ăţi I 193, (a) şti I 14, 71, II 127, ştii! I 71, ştii I 45, ştiinţă II 36, 127, 186, 223, ştiu I 14, ştofă II 329, ştramport I 95, (a) ştrangula II 158, şurubelniţa I 39, 166, (a) şuta I 202

Tache, Take I 87, talere I 83, tangentă I 187, tarabă I 45, taxă, taxi, taxiul, taxiuri, taxiurile II 129, (a) tăia I 122, II 200, 209, tăiat, tăiau, tăiem II 182, 200, 209, tăiere, tăietor, tăietură II 182, 209, tăind I 121, II 182, 200, 209, tălhar, tălhărăşug

I 148, tălmaci I 148, tămîioasă I 184, tărăbi I 45, (a) tărăgăna II 229, tăun II 207, teamă I 205, teatru II 44, 260, technicieni I 162, tehno- II 308, (a) teme I 13, II 178, (a) (se) teme II 117, 171, (a) (se) temea II 117, temerar II 171, (a) (se) teme să nu II 86, Temir II 230, Temircan, Temirhan II 230, temîioasă I 184, tempo II 26, (a) temporiza II 48, 229, tenis II 33, Teodor I 87, teorie II 44, teozofie II 217, terasă II 241, teren II 189, (a) tergiversa, tergiversează II 229, teritoriu II 189, (a) termina II 311, termo- II 226, Theodor, Theodorescu, Thoma I 87, ticsi II 325, timbru II 27, timid I 39, II 165, timit I 39, timp II 26, timpan II 27, tinctură II 126, tineresc II 292, tineret II 156, 157, tineret bovin II 156, tîlhar, tîlmaci I 148, tîmpenie II 58, 59, tîmpină II 27, tînăr II 156, 293, tînjeală I 207, tîrziu I 189, -toară, -toare I 27, (a) toarce II 178, toate cele cinci puncte I 161, toc, toc rezervor II 135, Todorov, Tolstoi II 166, Toma I 87, tonaj II 36, Topîrceanu II 160, -tor I 27, II 67, 105, 174, -tori, -torie I 27, tot II 215, 324, totdeauna I 91, 110, tot felul II 76, totuşi I 109, II 177, toţi I 215, tovarăş II 225, tovarăşe II 225, 343, tovarăşu II 292, tovarăşu! II 343, tovarăşu Ion! II 293, (a) traduce I 71, trafic II 166, 236, (a) trage I 202, (a) trage la aghioase I 72, traistă, traiste II 110, tramvai II 33, trans- I 155, (a) transfera, (a) transla, translaţie II 79, transmitem în direct II 216, transport I 95, tranzitar II 18, tratative II 63, traumatism II 106, (a) trăgăna II 67, (a) trăgea I 165, trăisti, trăişti II 110, trăsură de birjă II 46, treaz II 32, (a) trebui I 39, 77, trebuie I 40, trebuie că I 40, 209, II 30, trebuie să I 209, trebuiesc, trebuieşti I 39, (a) trece I 202, II 193, (a se) trece II 193, trecerea strict oprită II 147, treji II 32, tren, trenă II 67, (a) trepida II 187, trienală II 150, trilogie, triologie I 67, (a) trimetea I 13, (a) trimite I 202, trion, trior I 56, tripou II 92, tritagonist II 181, triunghiular I 170, (a) trîmbiţa I 107, 108, troacar, trocar II 124, trotal, trotuar I 56, trupă II 75, truvai I 167, tu I 173, II 279, tuberculoză II 120, tun II 79, (a) tunde II 156, 178, tundere II 48, 133, Tunis II 166, tunet II 79, tunsoare II 48, 133, Turcu II 229, Turda, Turdei II 32, Turist-Transport II 308, tur şi retur I 104, II 279, Turzii II 32, tu, tu I 173, tutun, tutungerie, tutungiu II 226

ţară I 65, II 189, ţarină II 227, ţaţă Mariţo! II 225, ţărancă, ţărance, ţărănci II 105, ţărînă II 189, ţeară, ţeri I 65, ţi I 22, 54, -ţi II 210, 211, ţi-am I 21, 22, -ţie I 66, ţi-e I 22, ţifră II 329, ţiitoare I 51, ţi-l place? ţi-l trebuie I 178, ţiment II 329, ţin I 154, ţinc II 329, (să) ţină I 50, (a) ţine II 117, 178, (a) ţinea II 117, ţine banca, (se) ţine de bancuri II 256, ţinusem, ţinut I 50, ţiu I 154, -ţiune I 66

-u (art.) II 292, U.C.B. II 344, ucigă-l crucea, ucigă-l toaca I 63, Ucraina II 76, -ui I 50, (a) (se) uita, uitaţi!, uită-te!, uite! II 193, -ul I 115, II 272, 328, -ule I 75, ultim II 311, ultra- I 155, umăr la umăr II 136, (a) umbla II 180, (a) umbla creanga, (a) umbla granca, (a) umbla marginea II 214, umblător II 67, umbli, umblii I 17, (a) umple I 13, II 178, (a) umplea I 13, un II 67, 301, 302, 328, un alt, un altul II 328, -une II 114, Ungheni, unghi II 247, unic II 227, unire, unitate II 332, uniune I 66, II 114, univers II 331, universitate II 329, 331, 332, univerzitate II 329, un jumătate de oră I 171, un Medicis I 167, 168, -uos I 39, (a) ura II 205, urăciune II 206, urdă II 272, urechelniţă I 39, urechi II 157, -uri I 74 102, 112, 170, II 84, uriaş, uriaşă I 27, -urile II 108, (a) urî, urît II 160, următor I 164, U.R.S.S., U.S.A. II 130, -usem I 50, ustensile I 79, uşa I 27, uşă I 26, 27, 31, 74, II 323, uşe I 26, 27, 31, II 323, uşea I 27, uşor de înţeles I 47, uşurare II 134, utensilii I 79, util II 86, utopie II 37, un slugă II 167, unsprezece I 204, (un) unsprezece I 131, (două) unsprezece I 205, unsprezecele I 204, 205, (doi) unsprezeci I 205, unu II 332, unul I 46, II 167, Unu Mai I 198, uz II 86, uzagii, uzaj, uzajuri II 110

-va I 91, va II41, vacanţă II 23, vadră II 247, vag, vage, vagi II 242, vagon II 43, vai II 165, vai de mine, vai, domine (şi domine) II 165, vale, valea I 27, vargă II 47, (a) varia II 209, varian I 79, varvar I 70, Vasile II 168, 251, Vasile Ion II 251, Vavilon I 70, (să) vază I 50, vă I 114, 115, văd I 154, văpsea I 44, văr II 167, vătui II 150, văz (s.) I 51, (eu) văz I 50, 154, văzui I 13, văzusem, văzuserăm I 65, văzut I 13, vânt II 190, Ve Alecsandri I 208, vecernie II 342, veche II 94, vechi II 150, (a) vede I 165, (a) vedea I 13, 162, 165, II 178, 182, (nu) vedea! I 71, vedeam I 19, vedere II 117, vedre II 247, velin II 45, velodrom II 184, vendetta II 171, venetic II 64, venind, venisem I 50, (a) venit cu un banc II 256, venituri I 51, vent II 196, vènt I 25, II 159, 190, 196, ventilator II 54, 55, ventriloc, ventrilog I 35, ventuze tăiate II 70, Vera I 94, verdeţuri I 102, versiune I 118, veste II 313, vestimentaţie II 141, Veştemeanu II 118, veşti II 313, veteran, veterinar II 150, vezi! I 71, 304, vezi I 71, vezi şi II 304, vi I 54, 114, 115, viaţă II 115, 204, victimă II 227, (să) vie I 49, 50, 51, vieaţă II 115, Viena I 94, vienez II 250, vilegiaturist I 79, vin I 49, 51, 154, (să) vină I 49, 50, (a) vinde I 81, (se) vinde I 46, (a) vindeca II 171, vindere II 48, vindicative II 171, vine I 90, (se) vine II 39, vinele, vinile II 200, 201, vioaie, vioi I 27, viraj II 110, 330,

Scanned with OKEN Scanner

viraje II 330, virgulă II 47, viril I 199, viteaz, viteji II 32, vitesă I 60, viteză I 60, 135, II 173, 306, viță veche II 199, viței II 150, Vițelu II 247, viu (adj.) II 115, 204, (eu) viu I 49, 51, 154, vizibil I 166, vînătoare I 63, vînător II 175, vînturi I 74, vînz I 49, vînzare I 51, 81, II 48, vîr II 167, Vîrful cu Dor II 223, vocale II 300, voiagiu, voiaj I 143, II 110, 330, voiam, voiască, voiesc I 20, Voila II 236, voiu I 62, Volga I 94, voluptuos II 114, vopsea I 44, vor II 41, vorbea I 112, 113, vorbesc I 113, (a) vorbi II 253, vorbia I 112, 113, (a) vorbi despre I 85, vorbim I 113, vorbire I 144, 145, vorbit I 113, 144, 145, vorghea, vorghesc I 113, (a) vorghi II 253, vorghia, vorghim, vorghit I 113, vot, (a) vota II 315, vreau să nu plece I 18, vrei tu I 45, vreme II 236, vremelnic I 39, vreo I 58, 110, II 47, 70, vre o I 110, vreun II 47, 77, vulpe, vulpi, vulpii I 199, vultur I 84, II 165

Wales, Walles I 88, Waterloo I 149, Wera, Wiena, Wolga I 94

Zaaria, Zaharia I 105, zaharină II 208, zapis II 63, Zaria I 105, zăbăvi, zăbovi I 44, zăcare, (a) zăcea I 81, zăcea II 87, zăcere I 81, (a) zbiera I 106, II 336, (a) zbura I 92, II 336, (a) zdrobi I 92, zeamă, zemos II 113, zemstvă II 12, zer, zero, zerorurile, zerouri, zerourile, zeruri II 108, zi (s.) I 91, (nu) zi! I 71, ziarist II 344, (a) zice I 71, 130, (nu) zice! I 71, zid II 336, zilele de-aur II 143, zinc II 329, zisem, ziseră, ziserăm I 43, ziua bună! II 293, zlab, zmîntînă, Znagov I 92, zonă II 97

1 Mai I 198.

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

Cuvînt înainte 5
un pahar cu apă 7
„Jugoslavia" 9
snob 9
atîtea 9
a crea 10
„dezagrament" 10
coreografie 10
proletar 10
„foc mare" 11
sfoară-n țară 11
subsol 11
noi recorduri 11
șomaj 12
a se lenevi 12
breaslă 12
papă 12
Inversiunea 12
februarie 13
în mare număr 13
amnestie 13
„breslă" 13
impiegat 14
a îngrășa 14
lighean 14
spre a 14
reclamă 14
domn 15
mașină 15
original 15
conclav 15
în funcție de 15
post 16
patinator 16
î 16
caiet 16
autarchie 17
Stilul indirect 17
fabrică 17
Articolul 17
Raul 18
reparate 18
patriarh 18
deponent și *depozitar* 18
smoking 18
în mare număr 19
premeditare 19
incompatibil 19
Benito 19
„marțea grasă" 19
Polonia 20
fantazie sau *fantezie?* 20
perpetuum mobile 20
prin care 20
martie 20
existența 21
sinod 21
„la capătul forțelor" 21
șoacăț 21
„coproprietar" 22
salariu 22
a solicita 22
caraghios 22
O comparație 22
sergent 23
oameni, nu *popoare* 23
Florii 23
stimularea 23
vacanță 23
bine lucrate 24
Paște 24
Hacha 24
concentrare 24
mărind 25
mostră 25
„generalism" 25
aprilie 25
care 25
tempo 26
„consulatul ucis" 26
colectură 26
aderare 26
iredentist 27
„femee" 27
reluare 27
timbru 27
prin care 28
parazit 28
Nevski 28
garanție 28
Roosevelt 28
conferință 29

Scanned with OKEN Scanner

Scanderbeg 29
pînă la 29
„cuvetă" 29
prejudecăţi 30
Minuscule..... 30
Leith Ross 30
„trebuie că" 30
economie 30
„rezidiu" 31
derbedeu 31
„frances" 31
mai 31
„apanajiul" 32
Turzii 32
bigam 32
„franceji" 32
bergamotă 33
„costum de haine" 33
tramvai 33
„perchiziţie" 33
tenis 33
de-acum 34
deja 34
interzis 34
boicot..... 34
„căruţabil" 34
bilet 35
lustragiu 35
magazin 35
Genitivul 35
gazetă 36
kilometraj 36
erou 36
„cunoştiinţă" 36
coridor 37
regina 37
utopie 37
al 37
candidat 37
Ordinea cuvintelor..... 38
deputat 38
cei ce 38
propagandă 38
„se vine" 39
listă 39
ţi 39
atic 39
supt 40
senator 40
„magazioner" 40
madrigal 40
de origine etnică 40
a ispăşi 41
iunie 41
vor 41
monedă 41
x pentru *gz* 42
chelner 42
francezi 42
acord 42
a se pleca 42
vagon 43
cîine 43
parlament 43
şcoale sau *şcoli*? 43
complet 44
inimos 44
nevralgie 44
a se face 44
teorie 44
„creeri" 45
velin 45
Bucureştiul 45
birjă 45
mai redus..... 46
parafină 46
no. 46
agresiune 46
băcăuan 47
pact 47
vreo 47
virgulă 47
represalii 47
a temporiza 48
feerie 48
coasere 48
blocadă 48
belle arte 49
concesiune 49
diferit 49
sudeţi 49
Edgar 50
mască 50
li 50
basin 50
„deliquent" 50
iulie 51
supra etc. 51
lift 51
Genitivul 51
a capitula 52
să posede 52
congres 52
Dezacord 52
nevoie 53
Articolul 53

Scanned with OKEN Scanner

circ 53
dacă 53
splendid 53
are nevoie 54
piață 54
„situația că" 54
și 54
ventilator 54
pașaport 55
„rezidă că" 55
risc 55
aceasta 55
drogherie 55
anul doi 56
august 56
introducerea 56
jenă 56
își 57
mironosit 57
cuirasat 57
reclamațiuni 57
paradis 57
lăudăroșenie 58
clearing 58
Acordul 58
plimbare 58
pioșenie 58
mazagran 59
sine qua non 59
oprobriu 59
Iar *are nevoie* 59
reporter 60
Gerunziul 60
manevră 60
„decît nu este" 60
cocteil 60
„groasnic" 61
enciclică 61
„mai deosebiți" 61
buget 61
cel mai 61
guvern 62
o dată 62
colonel 62
„cunoștiință" 62
tratative 63
„amendei" 63
opis 63
„corent" 63
„sismic" 63
compus 64
venetic 64
Škoda 64
conflict 64
de- și di- 64
oaste 65
Virgula 65
general 65
absolut 65
ministru 66
Tot articolul 66
maior 66
„super fluu" 66
distracție 66
nici un 67
călătorie 67
învingînd 67
tren 67
plin cu 67
mușchi 68
circulară 68
„circulări" 68
în urmă 68
dezolat 68
a insista 69
grotă 69
pieților 69
climateric 69
„împoaie" 70
iaht 70
oricare 70
concediu 70
„ventuze tăiate" 70
pagină 71
agonic 71
agonie 71
Articolul 71
lumbago 72
a dispreții 72
raid 72
„primiască" 72
apaș 72
LICEVL 73
front 73
rari 73
gaz 73
Dunaievski 73
alarmă 74
Minuscule 74
soviet 74
centru 74
franctiror 74
ceea ce 75
mareșal 75
fiindcă 75

Scanned with OKEN Scanner

trupă 75
imposibil 75
Ucraina 76
distrarea 76
graniță 76
tot felul 76
Kremlin 76
oricare 77
neutru 77
firesc 77
bombă 77
„s-a săturat” 77
export 78
Logică 78
„a legisla” 78
primul 79
tun 79
campanie 79
a incumba 79
șleahtă 80
a se îndoi 80
octombrie 80
peste 80
lift 81
ghiduri 81
migrenă 81
butoane 81
cotă 81
„găzelniță” 82
embargo 82
față de 82
mobilizare 82
a primi 83
ofensivă 83
„încercare de a vrea” 83
mediație 83
să mergem 83
Traduceri 84
„E averea!” 84
Stockholm 84
burghie 84
protocol 85
„bak” 85
speculă 85
Articolul 85
a blinda 85
„speacker” 86
contra 86
abuz 86
„se tem să nu” 86
noiembrie 86
nevastă-mea 87
rubrică 87
Germanisme 87
buletin 87
„heroglife” 87
aviație 88
expirînd 88
pachebot 88
„Domeni” 88
cafenea 88
a frige 89
scumpete 89
„t-mi” 89
brumă 89
pol 90
arhanghel 90
„precedesor” 90
1°, 2° 90
safe 91
cari 91
precedent 91
provocare 91
mai degrabă 91
tripou 92
a fost 92
bloc 92
„al vămilor” 92
alianță 92
pe 93
submersibil 93
Subiectul 93
rutină 93
„plus de asta” 93
șervet 94
incontinuu 94
Adjectivul 94
„repercursiuni” 94
„delicvent” 95
„o s-o aștepte” 95
decembrie 95
contori 96
Banul Mărăcine 96
datorită 96
zonă 97
„profunziune” 97
președintele 97
pană 97
Mavrogheni 97
recalcitrant 98
demn de 98
ce 98
a decima 99
scriind 99
expunere 99
„Scandenberg” 99

Scanned with OKEN Scanner

straie 100
sărbătoare 100
„Helsingski" 100
Bobotează 100
co- 101
a stagna 101
„au fost achitați" 101
ianuarie 101
care de luptă amfibii 102
reveniți 102
„frustarea" 102
datorită 103
Genitivul 103
a captura 103
rănirea 104
de casă 104
„noi forme decît" 104
„remărci" 105
„înfățișător" 105
„peiaj" 105
cari 106
Iar *rănirea* 106
iscusime 107
Virgula 107
aceeași 107
„cetire" 107
„ouălelor" 108
„zerorurile" 108
imposibilitate 109
„nouă" 109
cît mai 109
„trăisti" 110
„numerozitate" 110
voiagiu 110
Germanisme 111
covertă 111
Dativul 111
adversitate 112
lăuntric 112
fost 112
la fel ca sau *la fel cu?* 113
„iniorant" 113
„defectos" 113
„religiune" 114
droaie 114
„vieață" 115
a servi 115
pe 115
„linguistică" 116
„Pudowkin" 116
a putea 116
„erarhie" 117
„a place" 117
Nume proprii 118
Alte nume proprii 118
între 118
„deligvent" 119
„a frusta" 119
ascendență 119
„opiniază" 120
„sinozită" 120
peluză 121
„p-tru" 121
„impermiabil" 121
„debateur" 122
„sergiuri" 122
destul 123
Paști 123
a consulta 123
a acomoda 124
„a exploada" 124
„Silvya" 124
Traduceri 125
„lombago" 125
de la 126
mai 126
„străromâna" 126
„a încunoștiința" 127
Etimologii populare 127
a culmina 127
„sumi" 128
„platon" 128
„muschiulos" 129
„táxi" 129
„mai trăiește" 129
„A.", *„B."* etc. 130
„regele belgienilor" 130
cireși negri 130
„raze" 131
„capitulat" 131
„chelirea" 132
-iu 132
lună 132
prin 133
dare de seamă 133
avioane de bombardare 133
facilitare 134
Răspunsuri 134
Alte răspunsuri 135
Stil 135
prădări 135
navetă 136
umăr la umăr 136
Regionalisme și forme corupte 136
Emil Petrovici 137

Scanned with OKEN Scanner

Ordinea cuvintelor 138
Arhaisme 139
Neologismele 140
Cum folosim *Îndreptarul* 141
Literatură şi limbaj 142
Dreptul şi datoria scriitorului 144
„Adevărata" limbă română 145
Cum e corect? 146
„Mai pi franţozăşti..." 147
Virgule 148
An 149
Lexicul lui Eminescu 151
Cuvinte înaripate 152
Minuscule 153
Dicţionarul limbii române 154
Antropomorfism sau zoomorfism? 156
Clişee prolixe 157
Falsă germană 158
â sau *î*? 159
Puţină gramatică 161
Falsă engleză 162
Nume de străzi 163
Vai, domine! 164
Accente 165
Certuri de cuvinte 167
Pseudo-kinighetikos 168
Filme traduse 169
Cuvinte rău analizate 170
Iarăşi *â* şi *î* 172
Falsă franceză, spaniolă etc. 173
Nume de agent 174
De la lume adunate... 175
Pro domo 177
„Limba scriitorului" 178
Stabilitate şi variabilitate 179
Cuvinte rău înţelese 180
Creînd sau *creînd*? 181
-nauţi 183
Progresul în limbă 184
Latina, limbă internaţională 185
Cuvinte încrucişate 186
După 25 de ani 187
Cuvinte boicotate 189
sînt şi *sunt* 190
Negaţii 191
a servi 192
Bucureştiul 193
Stilul lui Creangă 195
„Limba română" 196
Prepoziţii 197
Locul adjectivului 198
Răspunsuri 200
Comparaţii 201
„Circulaţia cuvintelor" .. 202
Cuvintele cele mai folosite.. 203
La o aniversare 204
Cuvinte de sezon 205
Crăciun 206
În loc de autocritică 207
Un fel de autocritică 208
Ion Creţu 210
Posesive 210
Locul superlativului 211
Stiluri 213
Expresii şi locuţiuni 214
Dialog cu cititorii 215
filozofie 216
Afazia 217
Editarea textelor vechi 218
O descentralizare a ştiinţei.. 220
Scris şi citit 221
Ortografie şi ortoepie 222
Schimbări de vocabular 223
Vocative 224
Formarea cuvintelor 226
Alte accente 227
Pleonasme şi elipse 228
Cantemir 229
Clasificări lunecoase 230
O bibliografie a ortografiei.. 231
Vasile Ştirbu 232
Gramatica rumânească 233
asupra 235
Pentru o nouă ediţie a *Îndreptarului* 236
Lingvistică şi filologie 237
Lexicografie 238
gata 239
cine?, ce? 240
Frecvenţă şi evoluţie 241
Influenţele în limbă 242
Istroromâna 243
Graiuri slave 244
Opera lui V. Bogrea 245
Documente slavone 246
Româna, limbă internaţională 247
Dicţionare speciale 248
Etimologie multiplă 249
Nume inversate 250
H. Tiktin 251
La mulţi ani! 252
Un dicţionar şi o gramatică 253
O publicaţie din Iugoslavia 254
banc 255

Scanned with OKEN Scanner

Ortografie 256
„Bulletin linguistique" 257
Virgula 258
Despărţirea în silabe..... 259
Traduceri 260
Corectitudine şi greşeală.... 262
„Limbă şi literatură" 263
Gerunziul 264
Propoziţia subiectivă 265
O introducere în filologie.... 266
Româna în străinătate 267
Sinonime 268
Ce sînt stilurile..... 269
Cupa Davis 270
Cuvinte româneşti călătoare 271
casă, masă, rasă..... 272
Individual şi colectiv..... 273
Româna şi limbile balcanice 274
a carica 275
Unitatea limbii române..... 276
Sinteze de limba română.... 277
Etimologii complicate 278
Un dicţionar militar 279
Repetarea complementului 280
Limba literaturii populare.. 281
Limba lui Cantemir..... 283
După 52 de ani..... 284
Limbă şi societate..... 285
Ingeborg Seidel-Slotty 286
Pseudonime 287
Analele Societăţii de Limba Română 288
Aniversări şi comemorări.... 289
Vlad Bănăţeanu 290
Stilistica funcţională 291
Româno-albanica 292
mai 293
O familie bogată 294
Limba basmelor 295
O istorie a limbii franceze.... 296
Sisteme de comunicare..... 297
Limbajul cinematografic .. 298
Semantica 299
O gramatică veche 300
nişte 301
Cuvinte sîrbeşti 302
şi 303
numai 304
Primenirea vocabularului .. 305
Terminologie 306
Cuvinte compuse 307
Infinitive 308
Întîietate 309
Stilul lui Darie 310
Marcel Cohen 312
Limba română veche..... 313
Universalii 314
Vocabular electoral 315
Un „organism viu" 316
1 la 26 317
O enciclopedie onomastică.. 318
Stilistică 319
Puţină filologie 320
Grammatici certant 321
Baza limbii literare 322
Figuri de stil 323
x şi *cş* 324
Dicţionarul explicativ 325

Anexă

Doi de t 327
„*un altul*" 328
Şirul la vorbă 328
Influenţa germană 329
pasagii sau *pasaje*? 330
Neologismele 330
Exces de zel 332
„*şcenă*", „*ecşcitaţie*" etc..... 333
Un document 334
Între ortografia fonetică şi cea etimologică 334
Ardelenisme..... 338
Exotismul 339
„Formarea" limbii române.. 340
„*Don ziarist*" 343

Indice de cuvinte, afixe şi îmbinări (vol. I şi II) 345

Scanned with OKEN Scanner

Redactor : VERONICA GANĂ
Tehnoredactor : DOINA NORD

Bun de tipar 16 V 1988. Format : 16/70×100
Coli de tipar 23.
C. Z. pentru biblioteci mari : { 459—5(026)259
59—83(026)259
C. Z. pentru biblioteci mici : 459

Tiparul executat sub comanda
nr. 837 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner

30

„În Editura Academiei a apărut recent cartea academicianului Alexandru Graur *Puțină gramatică*. Ea reproduce articole publicate de autor, cu mai bine de 50 de ani în urmă, între 1930 și 1937, în ziarul „Adevărul", la rubrica personală al cărei titlu îl preia actualul volum. Deși contribuțiile din această culegere nu se referă numai la gramatică, ci la diverse alte domenii ale cultivării limbii (ortografie, ortoepie, vocabular) și chiar la probleme de altă natură (istorie a limbii sau lingvistică generală), menținerea titlului se justifică, fiind legată de importanța volumului pentru istoria lingvisticii românești și în mod special pentru istoricul preocupărilor normative și corective.

Din acest punct de vedere volumul stabilește prioritatea unor idei sau observații ale autorului față de cercetători ulteriori, care de obicei n-au cunoscut contribuțiile risipite în publicații din afara specialității [...].

În același timp, faptele discutate prezintă importanță pentru istoria limbii române, datînd atît apariția lor în limba contemporană, cît și reacțiile inițiale. Valoarea semnalărilor este cu atît mai mare, cu cît sursele sînt de o deosebită varietate: presă, radio, teatru, sport, firme și afișe, traduceri și literatură originală, limba vorbită la oraș și la țară — unele surse conferind și ele priorități în lingvistica românească, de exemplu limba vorbită la radio"

(MIOARA AVRAM
în prezentarea volumului I la radio în august 1987)

„Cartea se citește astăzi cu un interes ieșit din comun. Faptele examinate și concluziile autorului au uneori valoare lingvistică documentară, dar își păstrează actualitatea prin conținutul științific al expunerii. Stilul clar, lapidar, direct și viu, care în acad. Al. Graur are un reprezentant unic la noi, face din lectura acestei cărți unul dintre cele mai autentice momente de delectare intelectuală. Notele care se înșiră în ordinea cronologică a apariției lor, cuprinzînd toate exprimarea clară a unei atitudini față de o stare de fapt din vorbirea românească literară antebelică, au căpătat prin patina vremii valoare artistică. Cartea ar putea fi socotită o culegere de schițe în care pesonajele sînt cuvinte sau expresii românești din anii 1930—1937, pe lîngă care se strecoară ici și colo cîte un vorbitor, cu nedumeriri, păreri, cu mină scandalizată sau cu bunăvoință întrebătoare. Se pare că „reeditarea publicisticii lingvistice" a acad. Al. Graur din anii '30–'50 va continua. Acest volum ne face să așteptăm evenimentul cu cel mai mare interes".

(FLORA ȘUTEU
despre vol. I, în revista „Limba română" 1/1988)

Lei 28

Scanned with OKEN Scanner